ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

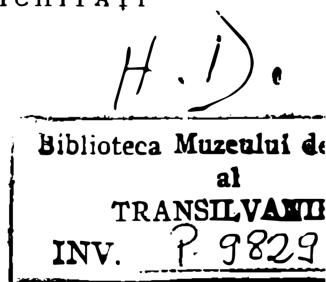
1-2

ANUL V

IANUARIE–IUNIE 1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

1-2

ANUL V

IANUARIE–IUNIE 1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE

Tomul V, nr. 1 — 2 Ianuarie — iunie 1954

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome V, Nos 1 – 2 Janvier — juin 1954

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ДРЕВНОСТЕЙ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ
по
ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

Том V, № 1—2 Январь—июнь 1954

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

HARTA SANTIERELOR DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN ANUL 1953

LEGENDA

- Săpături
- Sondagii
- *Recunoașteri*
- *Descoperiri monetare*

1 SUCEAVA	40 *Cacaleți*
2 Cet. Neamț	41 *Drăghiceanu*
3 *Bârlad*	42 *Rălești*
4 *Boroaia*	43 *Cioclovina*
5 *Spinoasa*	44 *Bicaz*
6 *C. de Argeș*	45 *Bumbești*
7 *Racova*	46 *Călărași*
8 *Brăești*	46a *Bogata*
9 GARVAN	47 *Mastăcani*
10 Isaccea	48 *Vînători*
11 Niculițel	49 *Barboși*
12 *Cernavoda*	50 *Ostrov*
13 *Gogoșari*	51 *Dăeni*
14 *Vînju-Buc.*	52 *Gîrliciu*
15 HISTRIA	53 *Ciobanu*
16 TARIVERDI	54 *Hîrsova*
17 HAMANGIA-BAIA	55 *Băneasa*
18 Slava Rusă	56 *Meletie*
19 *Babadag*	57 *Pueni*
20 COSTEȘTI	58 *Prundu*
21 Alba Iulia	59 *Greaca*
23 *Blandiana*	60 *Căscioarele*
24 MOREȘTI	61 *Chirnogi*
25 TRUȘEȘTI	62 *Valea Popii*
26 HLINCEA	63 *Coadele*
27 *Buhăceni*	64 *Radovanu*
28 *Trușești*	65 *Sîncrăeni*
29 *Ionășeni*	66 *Buciumeni*
30 *Mășcăteni*	67 *Mihăeștii de Jos*
31 *Guranda*	68 *Rata*
32 BUCUREȘTI	69 *Băcălești*
33 TRAIAN	70 *Ionașcu*
34 ZĂNEȘTI	71 *Băsești*
35 Giurgiu	72 *Crîngeni*
36 BAIA DE FIER	73 *Balta Sărată*
37 *Sf. Gheorghe*	74 *Dorobanțu*
38 *Frătești*	75 *N. Bălcescu*
39 *Putineiu*	76 *Bujoru*

M. Neagră

LEGENDA

- Orînduirea comunei primitive
- Orînduirea sclavagistă
- Perioada feudală timpurie
- Perioada feudală

0 50 100 Km

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul V, nr. 1—2, 1954

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC TRUŞEŞTI

(r. TRUŞEŞTI, reg. SUCEAVA)

În anul 1953 s-au continuat săpăturile arheologice de la Truşeşti, atît în aşezarea neolitică din fazele Cucuteni A şi B de pe înălţimea Ţuguieta, cît şi în aşezarea de la începutul primei epoci a fierului de pe locul denumit Movila Şesul Jijiei, din albia majoră a Jijiei. De asemenea, s-au continuat şi cercetările de suprafaţă din regiune, care au fost începute în anul 1952.

Toate aceste lucrări s-au efectuat timp de aproape trei luni, în intervalul de la 5 iulie la 1 octombrie.

A. ÎNĂLŢIMEA ŢUGUIETA

Obiectivul principal al săpăturilor din 1953, ca şi al acelora anterioare din 1951 şi 1952, a fost aşezarea neolitică din faza Cucuteni A. Prin noile săpături urma să se completeze planul locuinţelor şi să se continue observaţiile relativ la sistemul lor de construcţie, să se adune mai multe date relativ la felul de viaţă şi de gîndire al oamenilor care au locuit aici şi să se precizeze dacă aşezarea a fost sau nu întărită cu unul sau eventual două şanţuri de apărare. Inafară de aceasta, trebuia să se lămurească din punct de vedere stratigrafic resturile de locuire din faza Cucuteni B şi să se cerceteze dacă pe locul săpăturilor mai sînt şi alte morminte de la începutul primei epoci a fierului şi din epoca migraţiilor, în continuarea acelora descoperite în anii precedenţi.

Pentru aceasta, în prima fază a săpăturilor s-a lungit şanţul median cu încă 46 m spre est şi s-au şănţuit cele două suprafeţe, de la nord şi sud, în acelaşi mod ca şi în anul 1952, prin şanţuri de cîte 1m şi 2 m lăţime, nerămînînd necercetată nici o porţiune mai mare de teren de 2, 20 m. Apoi, în a doua fază, s-au făcut lărgiri, deschizîndu-se suprafeţe în dreptul locuinţelor şi anexelor. In felul acesta, s-a cercetat în 1953 o suprafaţă nouă de peste 3500 m², cu lungimea de 46 m şi lăţimea maximă de 90 m, în care s-au descoperit toate locuinţele şi anexele, precum şi cea mai mare parte din gropi şi morminte (pl. I). Paralel cu aceasta, s-a terminat de săpat cea mai mare parte din gropile identificate şi nesăpate în 1952 şi s-au mai săpat două tranşee de cercetare, dintre care unul lung (nr. I) de 77 m × 1, 50 m şi altul scurt (nr. II) de 14 m × 1, 50 m, în regiunea văiugii depresionare din spre capătul de ENE al aşezării, precizîndu-se o porţiune redusă din traseul şanţului de apărare de pe versantul din spre aşezare.

Pînă în prezent, în cele trei campanii de săpături, din 1951, 1952 şi 1953, s-a cercetat în total pe Ţuguieta o suprafaţă de peste 12 500 m², cu lungimea maximă

de 210 m şi cu lăţimea de 30 m pînă la 90 m. In această suprafaţă s-au cercetat toate locuinţele, anexele, resturile de cuptoare de ars oale, majoritatea gropilor, cimitirul de la începutul primei epoci a fierului şi mai multe morminte de inhumaţie răzleţe din prima epocă a fierului şi din epoca migraţiilor.

În suprafaţa nouă din anul 1953 s-au descoperit 13 locuinţe mici şi mijlocii, 8 anexe şi 33 gropi, dintre care s-au săpat în întregime 12 locuinţe, 5 anexe şi 30 gropi. Înafară de acestea, s-au mai săpat încă 13 gropi din suprafaţa cercetată în 1952 şi s-a descoperit şanţul de apărare al aşezării. Dacă se adaugă aceste date la acelea mai vechi, din 1951 şi 1952, rezultă că pînă în prezent în cei trei ani de săpături, din aşezarea neolitică din faza Cucuteni A de pe Ţuguieta, s-au cercetat în întregime 42 locuinţe, 19 anexe, 11 porţiuni cu plăci perforate parţial de la cuptoare de ars oale şi 106 gropi, dintre care unele s-ar putea să fie mai noi, din faza Cucuteni B sau eventual de la începutul primei epoci a fierului.

Descoperirea unui număr mai mare de locuinţe a permis să se facă observaţii mai concludente relativ la dispoziţia lor în cuprinsul satului neolitic, precum şi la sistemul lor de construcţie. Astfel, din datele de pînă acum, rezultă că locuinţele descoperite recent sînt masate în centrul satului neolitic, ne mai fiind dispuse acolo în două şiruri, ca în suprafeţele cercetate anterior. Din acest punct de vedere planul aşezării din faza Cucuteni A de la Truşeşti, atît cît este cunoscut, se deosebeşte de acela al aşezării neolitice de pe Holmul de la Hăbăşeşti[1].

În general, locuinţele descoperite în 1953, prin forma şi dimensiunile lor se aseamănă cu acelea cercetate în campaniile anterioare. Astfel, forma lor este rectangulară, iar suprafeţele lor variază între 24 şi 96 m^2, ele fiind de obicei mai mici în sectorul sudic şi mai mari în cel nordic. In schimb, cele mai multe locuinţe sînt orientate E-V şi numai puţine dintre ele au o orientare nord-sud, nord-nord-est-sud-sud-vest şi nord-nord-vest-sud-sud-est. La fel, starea de conservare a locuinţelor descoperite recent este în general mai bună, întrucît cele mai multe dintre ele se află la adîncimi mai mari, care variază de obicei între 0,50 m şi 0,75 m. In special platformele locuinţelor din sectorul nordic sînt mai bine conservate decît în cel sudic, unde sînt mai deranjate. Golurile din masa de lipituri se datoresc gropilor Cucuteni A de sub locuinţe, gropilor mai noi decît locuinţa, din faza Cucuteni B sau eventual de la începutul primei epoci a fierului, precum şi uneori gropile de morminte din epoca migraţiilor.

Locuinţele mici au fost folosite probabil de către familiile separate, iar acelea mijlocii de către familiile înrudite în linie maternă şi cu o gospodărie comună. În legătură cu aceasta, din cercetările de pînă acum sînt indicii pe baza cărora se poate presupune că unele locuinţe mijlocii au fost împărţite în interior în cel puţin două încăperi.

Observaţiile recente relativ la sistemul de construcţie al locuinţelor confirmă pe acelea mai vechi, obţinute în campaniile anterioare. Din acest punct de vedere şi cu prilejul noilor cercetări s-a constatat că cele mai multe locuinţe au fost construite pe o platformă din lemne despicate, în formă de loasbe sau blăni, suprapuse uneori peste alte resturi sporadice de locuire tot din faza Cucuteni A.

---

[1] Cf. «Studii şi cercetări de istorie veche», anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 10, unde se emite ipoteza că şi locuinţele neolitice din faza Cucuteni A de pe Holmul de la Hăbăşeşti să fi fost dispuse în mai multe şiruri de-alungul aşezării şi nu în cercuri concentrice, ca în cunoscuta aşezare tripoliană de la Kolomişcina, aşa cum s-a presupus.

Înafară de aceasta, s-au obţinut şi cîteva date noi privind podeaua locuinţelor, unele piese decorative de pe pereţi şi eventual o fereastră.

Astfel, prin secţionarea unor porţiuni mai bine conservate din platformă s-a constatat că ea este formată în cea mai mare parte numai din loasbe sau blăni sau din loasbe care alternează cu blănile. Înafară de aceasta, s-a mai observat cum în unele cazuri acelaşi lemn la un capăt şi pe o porţiune din lungimea lui este despicat în formă de loasbă, iar spre celălalt capăt este cioplit în formă de blană. În acest caz nu poate fi vorba de o înădire, cum s-a presupus mai de mult, deoarece s-a observat clar pe dosul unor bucăţi din lipitura podelei cum s-a trecut de la forma de loasbă la aceea de blană.

Ca noutate, în ceea ce priveşte pereţii, trebuie amintite doar bucăţile de lut în formă de butoni plaţi sau ovali, care au avut probabil un rol decorativ.

În interiorul locuinţelor s-au găsit puţine elemente de construcţie. Astfel, pe lîngă porţiuni din vatra sobei şi eventual din prispa de pe podeaua locuinţei sau mai rar din vatra fetuită direct pe pămînt, asemănătoare cu cele descoperite în campaniile anterioare, s-au mai găsit cîteva resturi dintr-un perete cu o deschidere mai mare rotundă, probabil din dreptul unei ferestre, precum şi trei piese mari de cult din lut amestecat cu pleavă, păstrate mai mult sau mai puţin fragmentar. De asemenea, prin cercetările recente s-au căpătat unele informaţii noi relativ la anexele

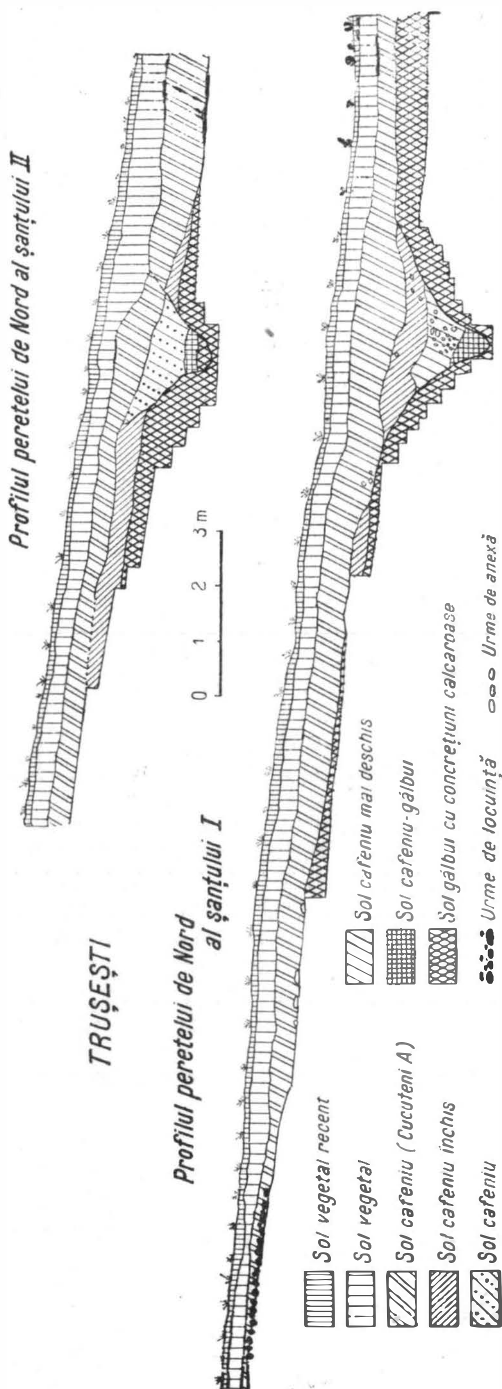

Fig. 1. — Truşeşti-Ţuguieta. Profilul pereţilor de nord-sud ale şanţurilor I şi II prin şanţul de apărare.

locuinţelor şi la gropile din sectorul central al aşezării. În ceea ce priveşte anexele, s-a constatat că în interiorul lor înafară de o placă cu gardină de întrebuinţare neprecizată, se găsesc foarte puţine plăci perforate parţial de la cuptoarele de ars oale; acestea din urmă fiind masate dincolo de centru, în spre capătul de vest al aşezării.

De asemenea, s-a observat că în sectorul central al aşezării sînt mai puţine gropi decît în suprafeţele cercetate anterior. Înafară de aceasta, s-a precizat, că unele dintre ele sînt mai noi, datînd probabil din vremea locuirii din faza Cucuteni B sau de la începutul primei epoci a fierului.

Un alt rezultat important al cercetărilor din 1953 este descoperirea şanţului de apărare, în dreptul văiugii depresionare, din spre capătul de est-nord-est al aşezării (fig. 1). Şanţul acesta săpat pe versantul din spre aşezare, probabil pentru mărirea eficacităţii apărării, se află la o distanţă relativ mică faţă de ultimele locuinţe şi anexe din faza Cucuteni A din sectorul cercetat. Aceasta înseamnă că locuirea din faza Cucuteni A s-a extins mult, coborînd şi în pantă, în spre şanţul de apărare, pe care, din datele de pînă acum se pare că nu-l depăşeşte. De altfel, în urma săpăturilor reduse efectuate dincolo de acest şanţ, s-au găsit doar unele silexuri paleolitice patinate, probabil din aurignacian şi cîteva fragmente ceramice, dintre care unele datează din neolitic, dintr-o fază neprecizată a culturii Cucuteni, iar altele de la sfîrşitul epocii bronzului, aparţinînd grupului Monteoru din nordul Moldovei.

Deocamdată, cu ajutorul a două tranşee de cercetare, s-a identificat numai o porţiune redusă de la capătul de nord al şanţului de apărare. Prin cercetările viitoare urmează să se lămurească traseul acestui şanţ, posibilitatea existenţei unui al doilea şanţ, ca şi problema intrării în aşezare.

Şanţul de apărare de la Truşeşti face parte din sistemul de fortificaţii neolitice, caracterizat prin şanţuri deschise, care este cunoscut la noi în unele aşezări neolitice din Moldova, sud-estul Transilvaniei şi sud-vestul Olteniei. În ceea ce priveşte Moldova, din cercetările de pînă acum s-a constatat că şanţurile acestea sînt caracteristice pentru aşezările din faza Cucuteni A de la Cucuteni, Hăbăşeşti şi Frumuşica. Întărirea aşezărilor din această vreme, cu unul sau două şanţuri de apărare, s-a pus în legătură cu pătrunderea în Moldova a unor elemente străine de origine răsăriteană, denumite impropriu Cucuteni C [1], sau în anumite cazuri cu o împrejmuire pentru vite [2]. Este însă mai probabil că importanţa economică, socială şi culturală la care au ajuns triburile din unele aşezări neolitice din faza Cucuteni A a determinat întărirea împotriva atacurilor societăţilor duşmane vecine din afara tribului respectiv [3]. Această explicaţie nu exclude totuşi posibilitatea, ca uneori aceste şanţuri să fi fost folosite şi ca apărare contra animalelor sălbatice sau pentru izolarea turmelor de locuinţe şi de proviziile de nutreţ, ca de exemplu cele două şanţuri de la Köln-Lindenthal [4].

---

[1] Vezi I. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, în 22. Ber. d. röm. germ. Komm., 1932, p. 37, şi M. Petrescu-Dîmboviţa, Date noi asupra înmormîntărilor cu ocru în Moldova, în « Studii şi cercetări de istorie veche », anul I, 1950, nr. 2, p. 123. De asemenea, pentru observaţiile relativ la denumirea ceramicii Cucuteni C, vezi şi I. Nestor, Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R., în « Studii şi cercetări de istorie veche », anul I, 1950, nr. 2, p. 215.

[2] « Studii şi cercetări de istorie veche », anul II, 1951, nr. 1, p. 86.

[3] Pentru acest fel de a explica cauzele întăririi aşezărilor neolitice din interiorul triburilor dunărene, cf. Jirij Neustupnj, Fortifications appartenant à la civilisation danubienne néolitique, extras din « Archiv. Orientalni Journal of the Czechoslovak Oriental Institute », 1950, vol. XVIII, p. 144.

[4] Cf. Werner Buttler-Waldemar Haberey, Die bandkeramische Ansiedlung bei Köln-Lindenthal, în « Römisch-germanische Forschungen », Berlin—Leipzig, 1936, vol. II, p. 20.

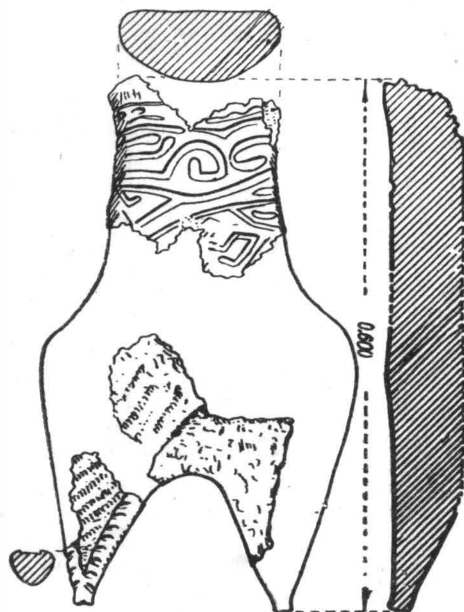

Fig. 2. — Truşeşti-Ţuguieta. Idol antropomorf de dimensiuni mari (reconstituire).

Fig. 3. — Truşeşti-Ţuguieta. Reconstituirea piesei mari de cult din locuinţa XXXVIII din faza Cucuteni A.

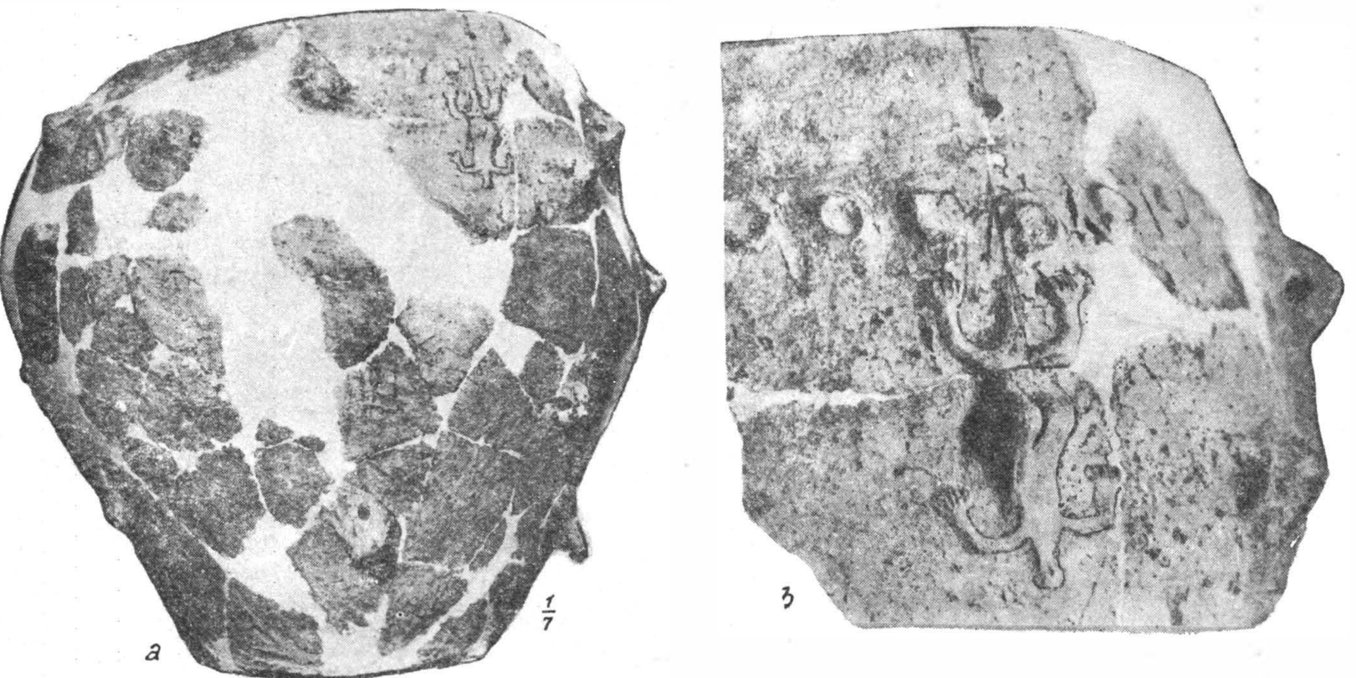

Fig. 4. — Trușești-Țuguieta. Vas cu reprezentări antropomorfe în relief.

Din resturile culturilor materiale descoperite în cuprinsul aşezării Cucuteni A de pe Ţuguieta se constată că triburile neolitice de aici erau în legături atît cu triburile cucuteniene din aşezările din apropiere şi cu cele tripoliene de pe teritoriul U.R.S.S., cît şi cu triburile egeene mai îndepărtate.

Din punct de vedere economic, la triburile neolitice de pe Ţuguieta, se constată o îmbinare a celor două ramuri principale de producţie, cultura primitivă a plantelor şi creşterea vitelor. Înafară de acestea, oamenii care au locuit aici se mai îndeletniceau cu vînatul şi culegerea de molusce, precum şi cu confecţionarea ceramicii şi a uneltelor de producţie din piatră, silex, os, corn şi lut ars, potrivit cu necesităţile producţiei din perioada matriarhatului dezvoltat. În genere, numărul acestora din urmă este încă redus în comparaţie cu restul inventarului ceramic, iar unele din obiectele de silex patinate sînt de provenienţă paleolitică.

Trăsătura caracteristică a producţiei din această vreme era munca în comun, după cum ne-o dovedesc în special construcţia locuinţelor şi săparea şanţului de apărare, care erau lucrările colective cele mai întinse şi de cea mai mare importanţă pentru aşezare. Între membrii tribului în procesul producţiei erau încă raporturi de colaborare şi de ajutor reciproc.

În executarea ceramicii, pictate sau cu decor adîncit, oamenii din aşezarea de pe Ţuguieta au progresat, dovedind o deosebită îndemînare, ca rezultat probabil al unei experienţe colective mai îndelungate în producţia acestor specii ceramice. Aşa se explică unele elemente noi, în ceea ce priveşte formele şi decorul vaselor şi chiar apariţia unei specii noi de decor, caracterizată prin asocierea decorului din dungi adîncite, pictate cu alb şi cu interspaţiile cu roşu, cu motivele spiralice, cruţate din fondul necolorat al vasului şi apoi pictate cu culoare brună (pl. II).

În ceea ce priveşte suprastructura societăţii respective, deosebit de important este faptul că în cuprinsul unor locuinţe mici şi mijlocii, apropiate şi, în genere, cu o orientare mai mult sau mai puţin asemănătoare, din sectorul sudic al centrului aşezării, s-au descoperit bucăţi din doi idoli mari de lut, frumos decoraţi pe faţa externă cu motive spiralice din benzi larg adîncite, dintre care s-a reconstituit deocamdată unul (fig. 2), precum şi o construcţie de cult de lut de 0, 75 m înălţime, constituită dintr-o faţadă de formă rectangulară şi prevăzută la partea ei superioară cu trei capete plate (fig. 3). După resturile păstrate se poate presupune că această construcţie de cult, prăbuşită de la vest la est, a fost aşezată cu faţa spre vest, lîngă marginea de vest a locuinţei. În acest caz nu ar fi exclus ca ea să fi stat într-o încăpere mai mică din această parte a locuinţei, sprijinindu-se de un perete sau eventual fiind aşezată în poziţie verticală direct pe podea. Din aceeaşi categorie cu construcţia de cult amintită face parte şi reprezentarea plastică în lut, descoperită în 1952 tot la Truşeşti într-o presupusă casă de cult de la marginea de vest a centrului aşezării [1].

De asemenea, prezintă o deosebită importanţă şi faptul că în interiorul unei locuinţe s-a descoperit recent un vas mare de provizii, deformat parţial de incendiu şi decorat la partea superioară cu cinci grupe din figurine feminine şi masculine în relief împreunate (fig. 4).

Aceste piese de cult, constituite din elemente de afinitate egeeană, în legătură probabil cu fecunditatea şi fertilitatea, sînt unice pînă în prezent în aria de răspîndire a culturii Tripolie-Cucuteni-Ariuşd.

Prezenţa lor în interiorul unor locuinţe din centrul aşezării s-ar putea să fie în legătură cu locurile de cult din anumite încăperi, unde probabil că se aduceau

---

[1] Vezi « Studii şi cercetări de istorie veche», anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 13 şi urm. şi fig. 2.

jertfe şi se efectuau rituri de cult şi magice, după cum s-a presupus pentru unele aşezări din R.S.S. Ucraineană.

De asemenea, tot în legătură cu cultul mai trebuie amintite mesele suport de lut, precum şi figurinele antropomorfe şi zoomorfe tot de lut, dintre care se distinge în deosebi o figurină feminină întreagă, decorată cu motive adîncite şi caracterizată prin reprezentarea plastică a colierelor, centurii şi a părului (fig. 5)

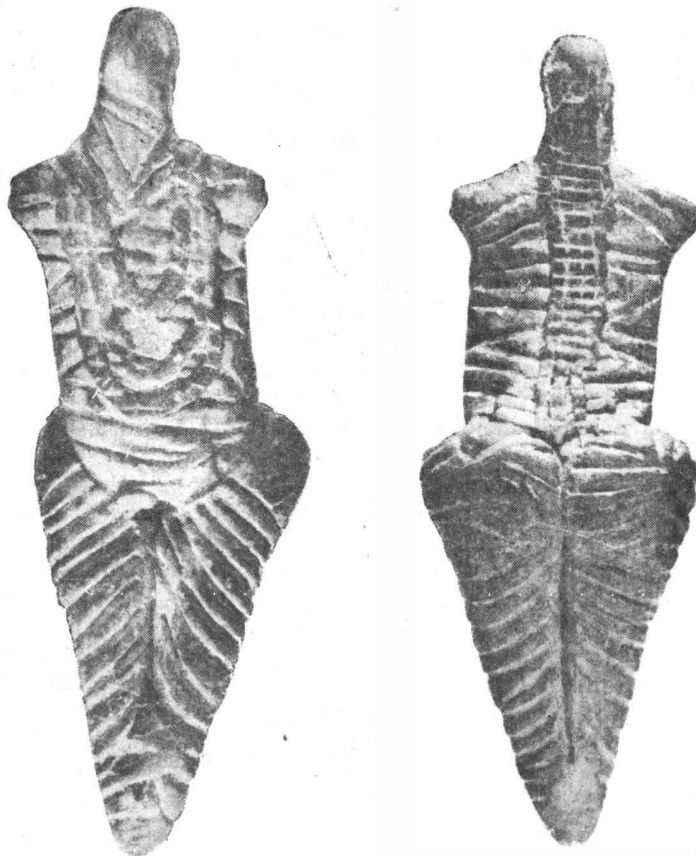

Fig. 5.—Truşeşti-Ţuguieta. Figurină feminină de lut ars de tip Cucuteni A. Cca $^{1}/_{1}$

Această figurină poate fi considerată ca una din cele mai frumoase piese ale plastei antropomorfe descoperite pînă în prezent în aşezarea din Cucuteni A de pe Ţuguieta.

Un alt rezultat al cercetărilor din 1953 este acela al descoperirii a două locuinţe şi a unei anexe din faza Cucuteni B pe locul aşezării Cucuteni A de pe Ţuguieta. Este pentru prima dată cînd s-au găsit aici asemenea resturi de locuire, care pot fi datate în mod sigur în faza Cucuteni B. Înafară de acestea, printre lipiturile locuinţelor şi anexelor din faza Cucuteni A s-au mai găsit vase întregi şi fragmente ceramice aparţinînd culturii Cucuteni B, alături de altele de tip Cucuteni C, cîţiva idoli antropomorfi fragmentari, dintre care unii masculini şi mai multe unelte de

producţie din piatră şi silex. În urma descoperirilor recente de pe Ţuguieta, se dovedeşte că resturile acestea pot fi puse în legătură şi cu o locuire din faza Cucuteni B, de pe acest loc, nu numai cu aşezarea neolitică Cucuteni B din vale, de pe martorul din terasa inferioară a Jijiei, denumit La Capac, aşa cum s-a presupus pînă acum [1].

Din observaţiile stratigrafice recente de pe Ţuguieta a rezultat clar succesiunea resturilor de locuire din cele două faze neolitice de pe acest loc, Cucuteni A şi B.

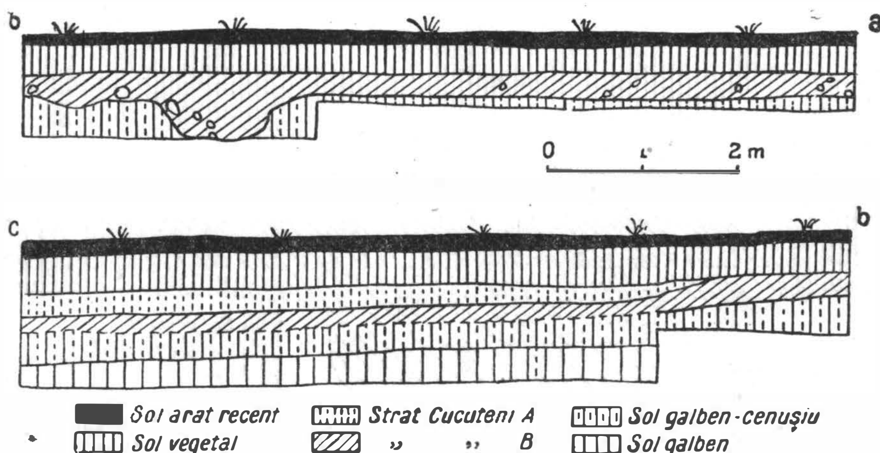

Fig. 6. — Truşeşti-Ţuguieta. Profilul peretelui de est al suprafeţii din dreptul locuinţelor XXXVIII—XXXIX.

Astfel, în ceea ce priveşte resturile de locuire din faza Cucuteni B, s-a constatat că cele două locuinţe care datează în mod sigur din această fază zac într-o depunere subţire şi mai compactă de culoare castanie, de la baza solului vegetal, care este mai gros, mai sfărîmicios şi de o culoare mai închisă. Această depunere subţire, formată peste stratul Cucuteni A, se observă clar numai în dreptul celor două locuinţe, de pe marginile de nord şi sud ale aşezării. Ea nu se întîlneşte şi în restul aşezării sub forma unei depuneri continui, aşa cum este cazul cu stratul Cucuteni A. Aceasta nu exclude totuşi posibilitatea, ca depunerea Cucuteni B să existe şi în alte locuri din cuprinsul aşezării, înafară de cele două locuinţe amintite, neputînd-se însă delimita faţă de stratul Cucuteni A şi de solul vegetal. Aşa se explică eventual şi prezenţa fragmentelor ceramice şi chiar a vaselor Cucuteni B şi C printre şi lîngă resturile de locuire Cucuteni A, atît din sectorul nordic, unde ele zac la mică adîncime şi chiar la baza solului vegetal, din cauza şiroierilor, cît şi din sectorul sudic, unde aceste resturi s-au găsit la mai mare adîncime. În legătură cu aceasta s-a observat că de obicei fragmentele ceramice şi vasele Cucuteni B din cuprinsul locuinţelor şi din preajma lor nu se află la baza masei de lipituri, ci la partea ei superioară.

Deci, deşi la prima vedere, uneori resturile de locuire din cele două faze, Cucuteni A şi B, apar împreună, în realitate ele aparţin la două depuneri deosebite, care se succed. Amestecul lor este doar aparent, datorindu-se probabil atît acţiunii mecanice a şiroierilor şi a altor agenţi atmosferici, cît şi eventual intervenţiei omului.

[1] Vezi « Studii şi cercetări de istorie veche », anul IV, 1953, nr, 1—2, p. 22 şi 38.

De altfel succesiunea stratigrafică a celor două depuneri a fost confirmată recent la Truşeşti şi prin faptul că, într-un caz, o locuinţă din faza Cucuteni B (locuinţa 39) s-a suprapus peste o groapă mare din faza Cucuteni.

Locuinţele din faza Cucuteni B sînt construite direct pe pămînt şi nu pe o platformă de lemne despicate, ca majoritatea locuinţelor din faza Cucuteni A. În interiorul lor s-au găsit resturi din vatra sobei şi de la o banchetă de lut, o cons-

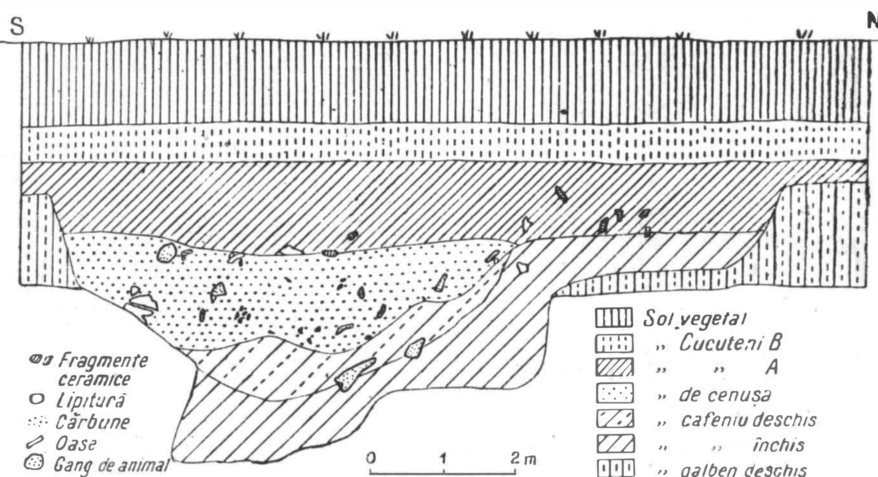

Fig. 7. — Truşeşti-Ţuguieta. Profilul de est al peretelui median al gropii Cucuteni A de sub locuinţa XXXVIII (Cucuteni B).

trucţie de cult în formă de altar rotund, precum şi o porţiune mai lungă cu lipitur de formă semirotundă, aplicate pe o scîndură groasă de pe faţa externă a peretelui locuinţei. Din cauza incendiului, această lipitură în formă de semicoloană, împreună cu scîndura respectivă, s-a prăbuşit în spre interiorul locuinţei.

Din cercetarea resturilor de locuire păstrate din faza Cucuteni B s-au obţinut o serie de date importante relativ la producţia şi la suprastructura societăţii primitive din această aşezare.

În ceea ce priveşte producţia, oamenii se îndeletniceau mai departe cu creşterea vitelor, cultura plantelor, vînatul şi pescuitul, după cum ne-o dovedesc numeroasele rîşniţe de piatră şi oase de animale, precum şi greutăţile de lut, care, după forma şi dispoziţia lor în cuprinsul unei locuinţe, aparţin cu siguranţă plasei de pescuit şi nu războiului de ţesut.

În legătură cu aceasta, prezintă o deosebită importanţă şi un fund de vas cu impresiuni de şnur răsucit, de la o împletitură, care alături de ochiurile obişnuite de dimensiuni mici avea din loc în loc şi altele mai mari (fig. 8). Această piesă ne ajută la cunoaşterea împletiturilor din sfoară din această vreme.

Înafară de acestea, se mai constată o dezvoltare a producţiei ceramice, uneori cu reprezentări de animale pictate (fig. 9), precum şi a tehnicii uneltelor de producţie. Aceasta din urmă a contribuit probabil la sporirea productivităţii muncii şi la accentuarea rolului economic al bărbatului. S-au creat în acest fel în sînul orînduirii gentilice matriarhale premizele trecerii de la această orînduire la cea patriarhală.

Această situaţie se reflectă şi în suprastructura societăţii respective, după cum ne-o dovedesc cele cîteva figurine masculine din faza Cucuteni B, descoperite recent în aşezarea de pe Ţuguieta. Înafară de acestea, pentru suprastructura societăţii respective prezintă o deosebită importanţă şi descoperirea unei porţiuni dintr-o construcţie de cult în formă de altar rotund, corespunzătoare probabil formei iniţiale a jertfelnicelor cruciforme din marea aşezare tripoliană de la Vladimirovka de pe teritoriul R.S.S. Ucraineană[1]. Prin analogie cu cele presupuse la Vladimirovka

Fig. 8. — Truşeşti-Ţuguieta. Fund de vas fragmentar decorat cu impresiuni de şnur de la o plasă.

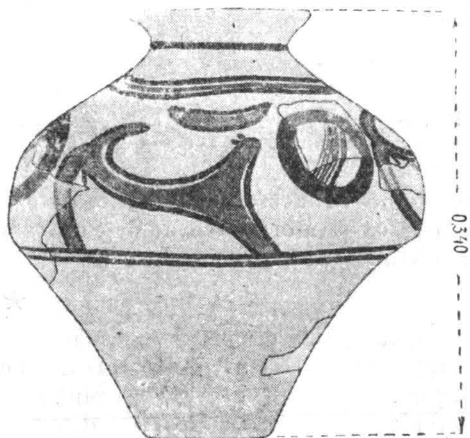

Fig. 9. — Truşeşti-Ţuguieta. Vas pictat din faza Cucuteni B.

este posibil ca şi « altarul » de la Truşeşti să fi fost în legătură cu un loc de cult din interiorul locuinţei, mai ales că podeaua de lîngă el a fost construită pe o platformă de lemne înguste despicate[2]

În sectorul sudic din suprafaţa cercetată în 1953 s-au găsit mai multe fragmente ceramice de la începutul primei epoci a fierului, corespunzătoare acelora din cel mai nou nivel de locuire din aşezarea de la Movila Şesul Jijiei. Din aceeaşi vreme datează probabil şi cele două obiecte de bronz cu patina frumoasă verde, găsite în acelaşi sector; o lamă de cuţit (fig. 10) şi un pumnal mic cu limba mînerului ruptă din vechime (fig. 11).

Tot în legătură cu aceste resturi de locuire mai poate fi pusă şi o groapă, din sectorul nordic, cu sol de umplutură de culoare brună, în care înafară de ceramică din această vreme, reprezentată chiar printr-un vas întreg, s-a mai găsit pe fundul ei şi o mare parte din scheletul unui rumegător, aşezat pe partea dreaptă şi cu picioarele strînse sub el. S-ar putea ca din aceeaşi vreme să dateze şi o altă groapă mai mică din apropiere, în care s-a găsit numai scheletul unui cîine.

---

[1] T. S. Passek, Periodizaţiea tripoliskih poselenii (III—II tîseaceletne do n.e.), în « Materialî i issledovania po Arheologhii S S S R », 1949, nr. 10, p. 63.

[2] Ibidem, p. 62 şi 89, pentru locurile de cult din locuinţele de la Vladimirovka.

Înafară de aceste resturi de locuire, tot în sectorul sudic din suprafaţa cercetată recent s-au mai descoperit şi două morminte de inhumaţie cu schelete chircite, dintre care unul de om matur, din care s-au păstrat doar cîteva oase, şi altul de copil mic cu scheletul aşezat pe partea dreaptă, în poziţie chircită accentuată, cu capul la vest şi picioarele la est. Deşi, în afară de un arşic din mormîntul de copil, nu s-a găsit nici un alt element de inventar, se poate totuşi

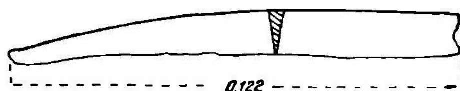

Fig. 10. — Truşeşti-Ţuguieta. Lamă de cuţit de bronz din prima epocă a fierului.

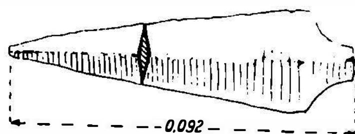

Fig. 11. — Truşeşti-Ţuguieta. Pumnal de bronz din prima epocă a fierului.

presupune că aceste morminte datează tot de la începutul primei epoci a fierului, ca şi mormintele răzleţe din afara cimitirului din aceeaşi vreme de pe Ţuguieta, care au fost cercetate în 1952.

În campania din 1953 s-au mai găsit trei morminte de inhumaţie din epoca migraţiilor (sec. IV e.n.), dintre care două de oameni maturi şi unul de copil. În acest fel, pînă în prezent, din 1951 şi pînă astăzi, s-au găsit 11 asemenea morminte la intervale neregulate, de o parte şi de alta a şanţului median.

Mormintele descoperite recent, ca şi cea mai mare parte din cele cercetate anterior, se caracterizează prin gropi lungi de formă rectangulară şi cu colţurile rotunjite, solul de umplutură de culoare neagră, adîncimea lor mare, care ajunge la 2 m faţă de nivelul solului actual, precum şi prin săparea uneori în formă de trepte a pereţilor laterali lungi.

Înafară de aceasta, în cele două morminte de oameni maturi s-au găsit şi cîteva bucăţi de lemn, din pari înguşti sau blăni subţiri, neputîndu-se reconstitui felul în care au fost folosite, atît din cauza stării lor fragmentare, cît şi a deranjamentelor ulterioare prin ganguri de animale.

Într-un mormînt de om matur, probabil de bărbat, în care o parte din oasele scheletului erau aşezate pe fundul gropii şi restul mai sus, s-au găsit şi cîteva părţi din scheletul unui cal, atît pe pragul gropii cît şi ceva mai jos, în centrul ei.

În ceea ce priveşte scheletul de om, s-au găsit în centrul gropii, la un nivel superior, craniul şi mai multe oase, iar pe fundul ei alte oase, care nu au fost deranjate de nici un gang de animal. Este demn de observat că în centrul gropii, peste craniul de om şi ceva mai sus de el, s-a suprapus un craniu de cal aşezat pe partea stîngă şi aparţinînd aceluiaşi schelet din care fac parte şi alte cîteva oase de pe pragul de pe latura de est a gropii.

Avîndu-se în vedere poziţia oaselor de om şi oarecum gruparea lor către centrul gropii, unde se află şi cele mai multe resturi de lemne, se poate presupune o reînhumare a osemintelor. Odată cu reînhumarea scheletului, s-au aşezat în groapa mai mare şi o parte din oasele calului. Din resturile de lemn păstrate în centrul mormîntului, nu s-a putut preciza dacă oasele calului, precum şi o parte din oasele scheletului de om, în special craniile, au fost sau nu aşezate pe o platformă de lemn. Se constată doar că oasele de om de la nivelul superior sînt prăbuşite dinspre est spre vest.

Într-un alt mormînt de om matur, probabil de femeie, cu oasele deranjate de către ganguri de animale, craniul descoperit a fost deformat intenţionat, ca şi în alte morminte din aceaşi vreme, găsite în 1951 şi 1952 pe Ţuguieta.

În mormîntul de copil, oasele scheletului, păstrate fragmentar, se află la diferite adîncimi.

Din inventarul mormintelor descoperite recent fac parte doar mărgele din os şi cochilii, o verigă mică de bronz de formă rombică şi cu capetele deschise, mai multe fragmente din cuţite de fier şi din alte obiecte nedeterminate, precum şi cîteva fragmente ceramice lucrate la roată dintr-un vas cenuşiu închis şi cu lustru negru la exterior. Înafară de acestea, în mormîntul presupus de femeie trebuie să mai fi fost şi o brăţară de bronz, după cum ne-o indică oasele înverzite ale unei mîini. Această brăţară nu a mai fost găsită, fiind probabil deplasată undeva mai departe într-un gang de animal.

B. MOVILA ŞESUL JIJIEI

Săpăturile din anul 1953, efectuate pe locul numit Movila Şesul Jijiei, au avut ca scop verificarea datelor dobîndite în 1952 şi obţinerea altor mai noi şi eventual mai concludente.

Astfel, suprafaţa săpată în cursul verii 1952 a fost încadrată de jur împrejur de o serie întreagă de alte suprafeţe strîns legate între ele, însumînd în total 250 m^2. Procedîndu-se în acest fel, s-a căutat, în măsura posibilului, să se întocmească planul resturilor de locuire din aşezarea situată pe « movila » de pe albia majoră a Jijiei.

Din punct de vedere stratigrafic, observaţiile făcute recent confirmă pe acelea din 1952. Într-adevăr, este vorba de o movilă de formă ovală, cu diametrul de 32 m şi înălţimea maximă de 1 m, rezultată din depunerea succesivă a trei nivele de locuire, datînd de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului.

Prin şanţul I vest în 1952 s-a secţionat această movilă pe diametrul est-vest; în campania din 1953, prelungindu-se suprafeţele III şi IV prin cîte un şanţ s-a secţionat movila şi pe diametrul nord-sud. În acest fel, s-a obţinut, cu oarecare aproximaţie, delimitarea în plan a celor trei movile de cenuşă suprapuse numai în jumătatea de est a « zolnik »-ului (fig. 12).

Asupra celor trei movile suprapuse (fig. 13), s-au făcut următoarele observaţii:

a) Movila 1 corespunzătoare nivelului I de locuire este cea mai veche, are o formă ovală, diametrul de circa 17 m şi este orientată aproximativ nord-sud. Miezul său a fost epuizat deja în cea mai mare parte prin săpăturile din 1952, cercetările din acest an efectuîndu-se doar numai în regiunea sa periferică.

b) Movila 2, corespunzătoare nivelului II de locuire şi suprapusă peste prima, are de asemenea o formă ovală, diametrul de circa 25 m şi este foarte bogată în material ceramic şi oase de animal.

c) Movila 3 corespunzătoare nivelului III de locuire şi suprapusă peste movila a doua, este tot de formă ovală cu diametrul de 32 m şi conţine, ca şi precedenta, numeroase oase de animale şi ceramică.

Înafară de aceste resturi, care se prezintă sub forma unor depuneri compacte şi succesive, s-au mai găsit un toporaş de silex, probabil de factură neolitică şi trei fragmente ceramice din epoca migraţiilor.

Observaţii interesante s-au făcut şi în ceea ce priveşte resturile de locuire din cele trei nivele.

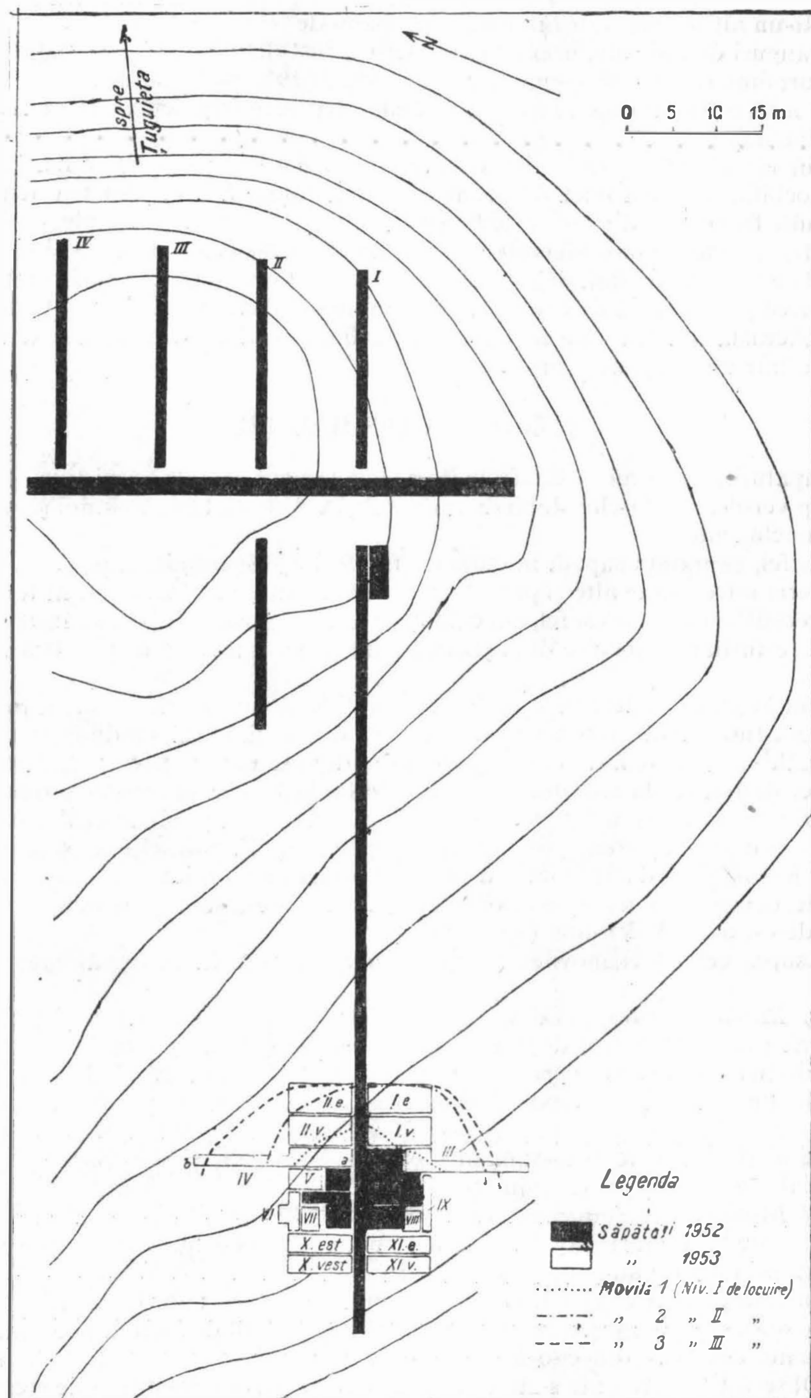

Fig. 12. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Schiţă de plan al săpăturilor.

Astfel, în nivelul I a fost identificată o vatră, singura de altfel semnalată pînă în prezent în această depunere. De asemenea două vetre au fost identificate la baza nivelului II.

Din punct de vedere al urmelor de locuire, în nivelul III apare ceva deosebit faţă de cele două nivele pe care le suprapune. Astfel, la baza acestuia au fost identificate grupuri mai mult sau mai puţin compacte din bucăţi de lipituri, caracterizate atît prin lipsa pleavei şi a nisipului din componenţa lor, cît şi a urmelor de nuiele de pe feţele lor exterioare. Este foarte probabil ca această lipitură să provină din feţuiala subţire a unei podele de locuinţă, calcinată odată cu distrugerea prin incendiu a întregii aşezări.

Spre deosebire de depunerile anterioare, în nivelul III nu s-a găsit pînă în prezent nici o vatră *in situ*.

În cuprinsul aşezării de pe Movila Şesul Jijiei au mai fost descoperite şi două morminte, dintre care unul de inhumaţie şi altul de incineraţie.

Mormîntul de inhumaţie este reprezentat printr-un schelet de copil, culcat pe partea stîngă, în poziţie chircită moderată, cu capul la nord-nord-est şi picioarele la sud-sud-vest. Oasele scheletului au fost găsite la partea inferioară a nivelului I de locuire, la 1,32 m adîncime faţă de suprafaţa actuală a solului. În ceea ce priveşte acest mormînt, deşi nu s-a putut stabili nivelul de la baza căruia a fost săpată groapa lui şi în cuprinsul lui nu s-a găsit nici un element de inventar, totuşi n-ar fi exclus ca el să dateze din prima epocă a fierului.

Mormîntul de incineraţie este reprezentat printr-o urnă (fig. 14), umplută cu cenuşă şi oase de om calcinate. Această urnă, aparţinînd ca formă unei variante a tipului de vas în formă de sac, zăcea în poziţie verticală, în apropierea mormîntului, avînd fundul către baza nivelului I, iar gura în jumătatea superioară a nivelului II. Deocamdată, avîndu-se în vedere condiţiile de găsire, nu se poate preciza dacă ea aparţine în mod sigur nivelului III sau eventual altuia mai nou, tot din prima epocă a fierului.

În inventarul aşezării predomină ceramica şi oasele de animale, ultimele fiind în legătură cu creşterea vitelor, îndeletnicirea economică principală a acestor triburi.

În ceea ce priveşte ceramica, cu prilejul cercetărilor din 1953, s-a constatat că ea este incomparabil mai bogată şi mai concludentă în nivelele

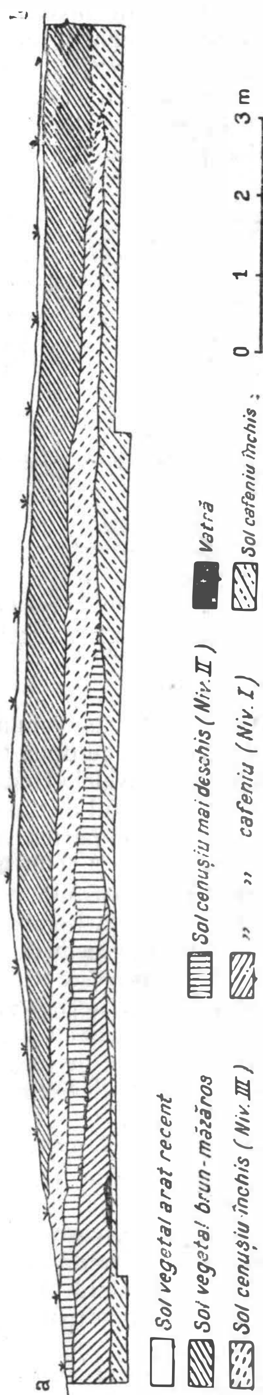

Fig. 13. Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Profilul peretelui de vest al suprafeţii IV şi al şanţului de prelungire spre nord.

II şi III decît în nivelul I. Din punct de vedere al tehnicii pastei se deosebesc două categorii, una de calitate fină, de culoare cenuşie sau neagră cenuşie la exterior şi alta de calitate inferioară cu pietricele sau cioburi pisate în componenţa ei. Înafară de aceste două categorii de pastă, comune de altfel tuturor nivelelor, în nivelul III se mai întîlneşte o a treia categorie, de culoare brună cărămizie şi cu luciu brun sau negru la exterior, caracteristică primei epoci a fierului. Această categorie de pastă o putem considera ca o variantă a celei de a doua.

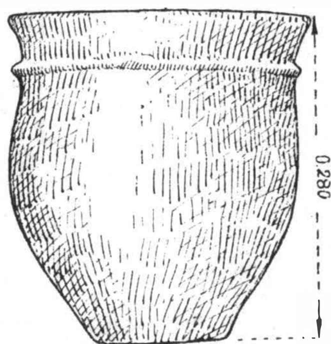

Fig. 14. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Urnă de incineraţie din prima epocă a fierului.

În ceea ce priveşte repertoriul formelor se constată că tipul de vas obişnuit, comun tuturor nivelelor de locuire, este acela în formă de sac, cu diferite variante (fig. 15, 1—2).

În schimb, în nivelurile II şi III este extrem de rară forma caracterizată prin gîtul înalt, buza plată şi pîntecul bombat, decorată cu un brîu îngust simplu sau crestat (fig. 15, 3—7), cît şi forma caracterizată prin capul bombat, decorată pe umăr cu grupe de două sau patru proeminenţe (fig. 17, 9—10).

De asemenea, ca şi în 1952, în nivelele II şi III se întîlnesc cîteva fragmente de strachină. Dintre acestea, se distinge unul dintr-o pastă caracteristică primei epoci a fierului şi cu decor plastic pe dos (fig. 17, 8).

O formă de vas comună nivelelor I şi II este ceaşca cu corpul bombat spre fund şi prevăzută cu două toarte supraînălţate (fig. 16, 2—6). Înafară de formele menţionate, în nivelele II şi III se mai întîlneşte şi tipul de vas bitronconic, arcuit spre fund şi cu gîtul de dimensiuni reduse sau mijlocii (fig. 15, 7; 17, 4), care este decorat uneori pe partea superioară cu caneluri orizontale paralele (fig. 17,11).

În sfîrşit, din nivelul III mai provine un fragment dintr-un vas cu marginea rotunjită şi uşor răsfrîntă, prevăzut cu o toartă sau eventual două, avînd gîtul scund şi partea inferioară bombată şi decorat pe umăr cu două linii paralele incizate, precum şi un fragment de margine de la o strecurătoare (fig. 17, 1).

În ceea ce priveşte toartele vaselor, s-a observat, ca şi în campania precedentă, că nivelul III se caracterizează atît prin toarta cu creastă trasă din marginea vasului şi uşor supraînălţată cît şi prin toarta cu buton. Totuşi, din nivelul II provine un exemplar de toartă de secţiune plan convexă şi cu început de buton (fig. 16, 12). De asemenea, un alt exemplar cu început de buton s-a găsit şi în nivelul III (fig. 17, 3).

În schimb, caracteristic numai pentru nivelul II este toarta supraînălţată, din bandă de secţiune rectangulară, trasă din marginea vasului şi cu o uşoară şănţuire la partea ei superioară (fig. 16, 6). Acest tip de toartă este reprezentat prin cîteva exemplare, care provin numai din nivelul II.

Spre deosebire de acestea, toartele mai mult sau mai puţin supraînălţate, de secţiune rectangulară sau plan convexă, aplicate sau trase din marginea vasului, sînt comune pentru toate cele trei nivele de locuire.

În ceea ce priveşte decorul, s-a constatat că vasele din toate nivelele de locuire sînt ornamentate cu motive din linii incizate sau adîncite, caneluri şi brîuri în relief simple, crestate, alveolate sau prevăzute cu proeminenţe dispuse simetric. Nivelele

I şi II se caracterizează prin motive decorative incizate în formă de triunghiuri cu cîmpul haşurat (fig. 16, 9), prin decorul incizat şi încrustat cu alb (fig. 16, 1—2), precum şi prin motivul de impresiuni mici oval ascuţite (fig. 16, 11, 13). În schimb pentru nivelul III sînt caracteristice proeminenţele plate şi uneori puţin ascuţite, aplicate pe umăr şi îndreptate în sus (fig. 17, 10). De asemenea, în acest nivel sînt

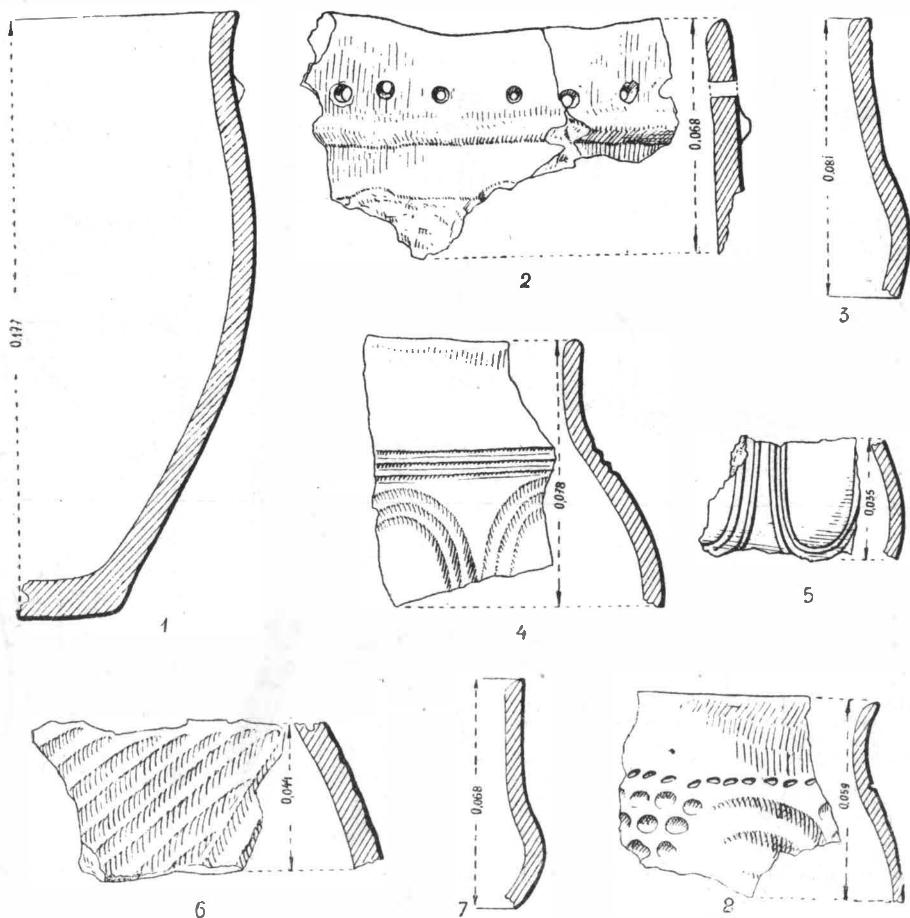

Fig. 15. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Ceramică comună nivelurilor de locuire I—III.

destul de frecvente şi proeminenţele plate, de formă semiovală, caracteristice pentru prima epocă a fierului (fig. 17, 5).

Obiectele de lut ars sînt reprezentate prin două fusaiole, dintre care una rotundă şi alta bitronconică.

Deosebit de importante sînt acele cîteva pietre de rîşniţă, dintre care se distinge îndeosebi una cu un frecător de dimensiuni neobişnuit de mari, descoperită în nivelul I. Înafară de aceasta, alte două pietre de rîşniţă au fost găsite în nivelul II. Toate aceste obiecte trebuie puse în legătură cu cultura plantelor, care s-a practicat probabil pe terenurile întinse din jurul aşezării.

De asemenea un loc important în inventarul aşezării îl au obiectele din os şi corn (fig. 18). Astfel, în nivelul I şi II s-au găsit o serie de ace de forme diferite,

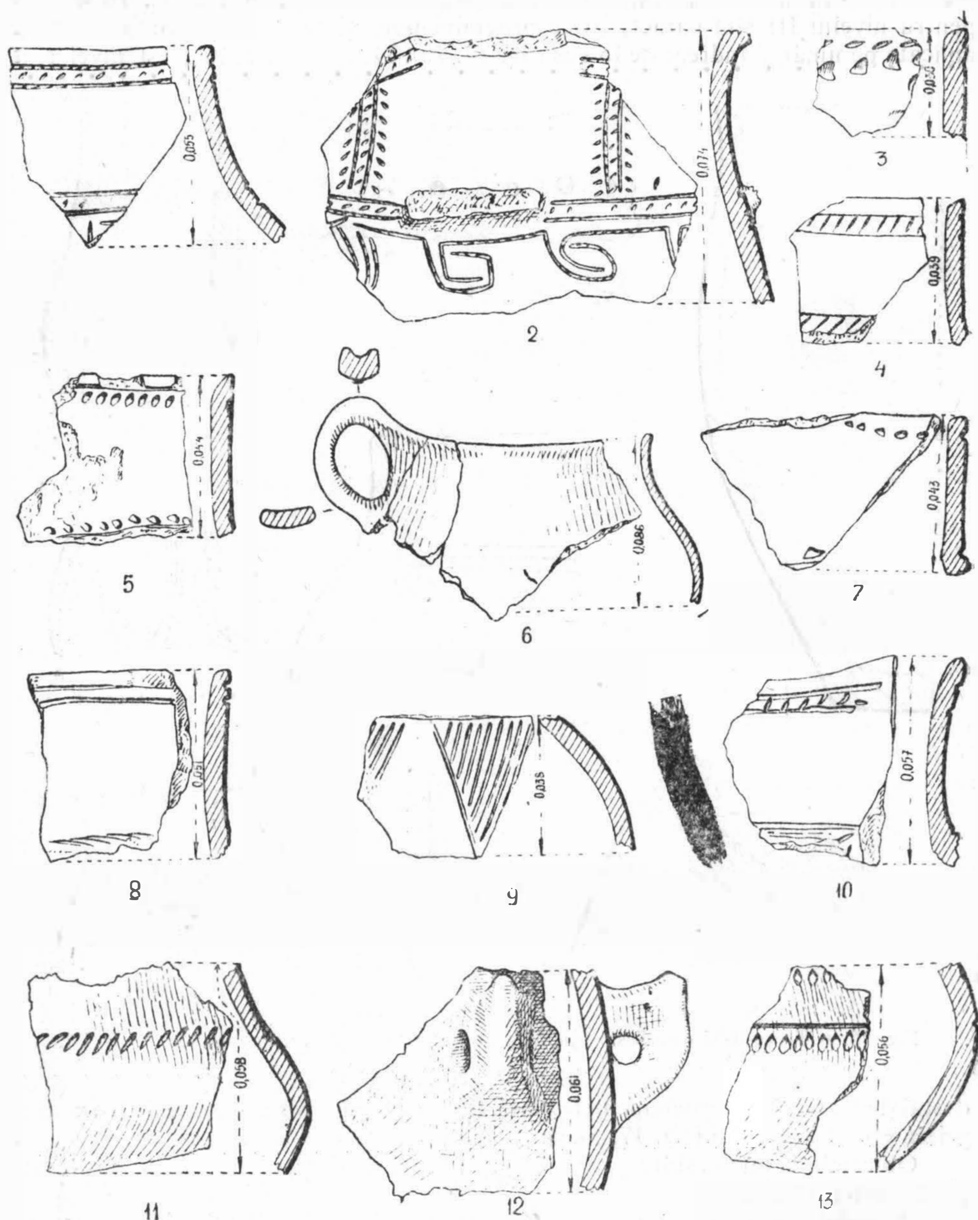

Fig. 16. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Ceramică din nivelurile de locuire I (nr. 2) şi II (nr. 1, 3—13).

o daltă (?) dintr-o coastă de animal mare, sule şi un împungător din corn, iar în nivelul III alte două ace şi o piesă de os de formă neobişnuită şi de întrebuinţare

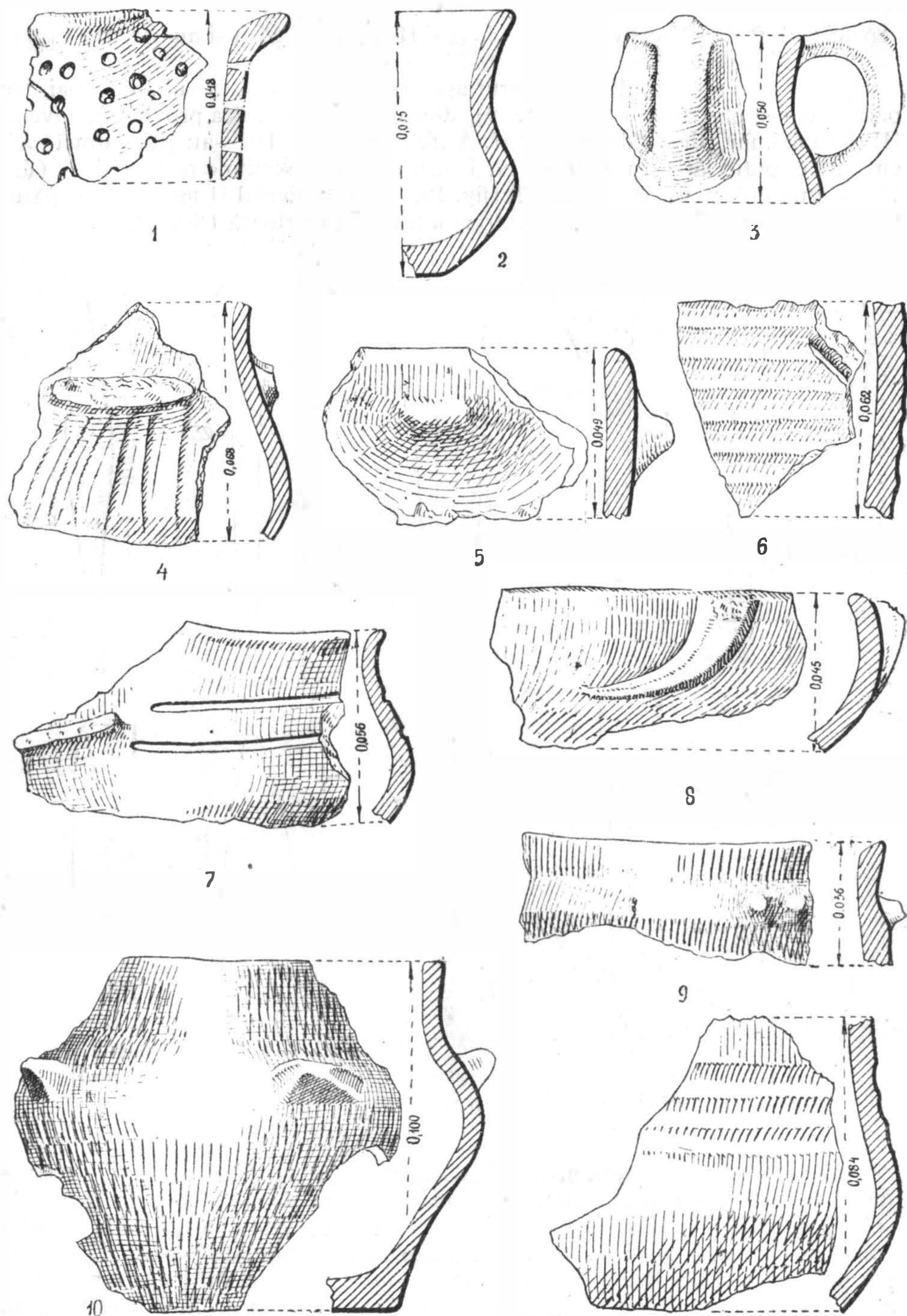

Fig. 17. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Ceramică din nivelul III de locuire.

neprecizată. Pe lîngă acestea, în nivelele II şi III s-au mai găsit şi numeroase capete de omoplaţi dinţate.

Înafară de acestea, din inventarul aşezării de la Movila Şesul Jijiei mai fac parte şi cîteva obiecte de bronz (fig. 19), dintre care majoritatea provin din nivelul III şi numai unul singur din nivelul II. Astfel, în nivelul III s-au găsit două ace cu capătul puţin lăţit şi rulat (fig. 19, 1—2), o sulă de secţiune rectangulară (fig. 19, 4) şi un obiect neprecizat (ac. ?) (fig. 19, 3) iar în nivelul II un ac cu capătul triunghiular mult lăţit şi rulat la extremitatea lui superioară (fig. 19, 5).

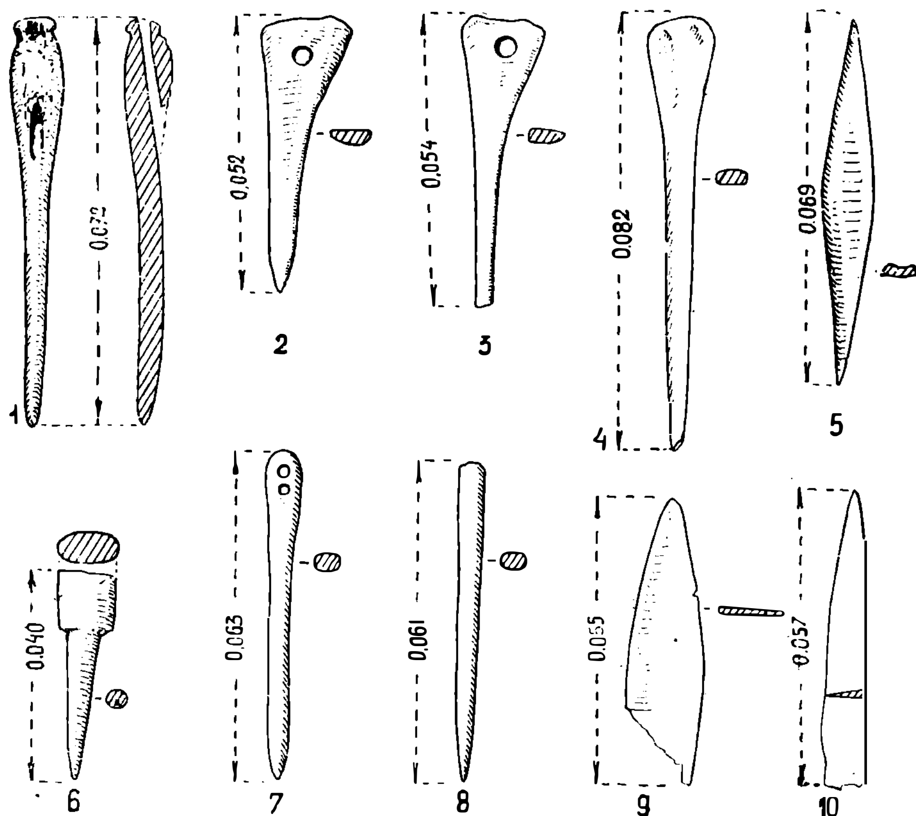

Fig. 18. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Obiecte de os din nivelurile de locuire II (nr. 1—3, 6), III (nr. 4, 7) şi passim (nr. 5, 8—10).

Din resturile de cultură materială descoperite în cele două campanii de săpături la Movila Şesul Jijiei rezultă că pe acest loc a existat o aşezare în formă de sălaş a triburilor autohtone, din care primele două nivele datează de la sfîrşitul epocii bronzului, aparţinînd culturii Monteoru din nordul Moldovei, identificată recent la Corlăteni şi în alte locuri din Depresiunea Prutului Mijlociu, iar ultimul, al treilea, se plasează la începutul primei epoci a fierului, fiind în strînsă legătură cu grupul Noa din Transilvania, ca şi alte aşezări şi morminte din aceeaşi vreme

din Depresiunea Prutului Mijlociu. Mai multe precizīuni pentru fiecare nivel de locuire se vor putea aduce numai după ce se va săpa în întregime această aşezare.

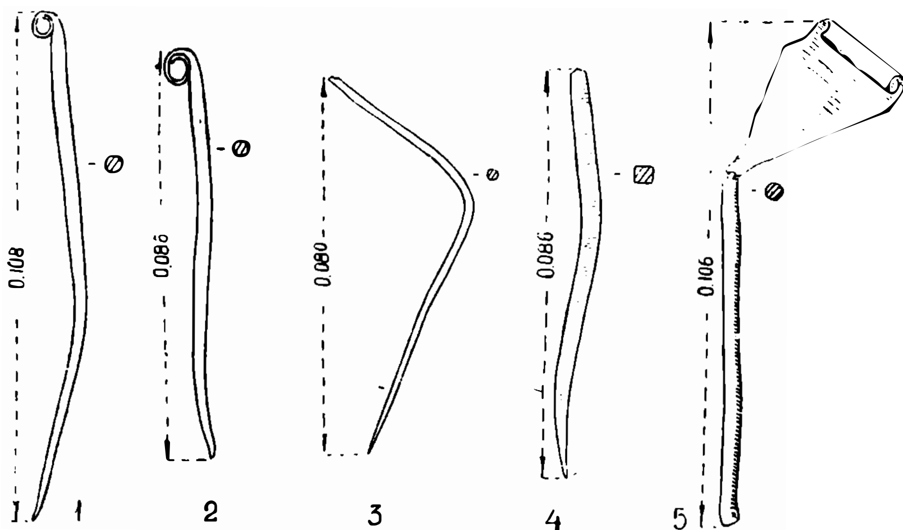

Fig. 19. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Obiecte de bronz din nivelurile de locuire II (nr. 5) şi III (nr. 1—4).

C. RECUNOAŞTERI ARHEOLOGICE ÎN RAIONUL TRUŞEŞTI

Înafară de săpăturile de pe Ţuguieta şi de la Movila Şesul Jijiei s-au continuat cercetările de suprafaţă din regiune începute în 1952. Cu acest prilej, pe de o parte s-au verificat unele date mai vechi, prin recunoaşteri noi la Buhăceni, Truşeşti, Ionăşeni şi Măşcăteni, iar pe de alta s-au descoperit importante aşezări noi, la Truşeşti şi Guranda.

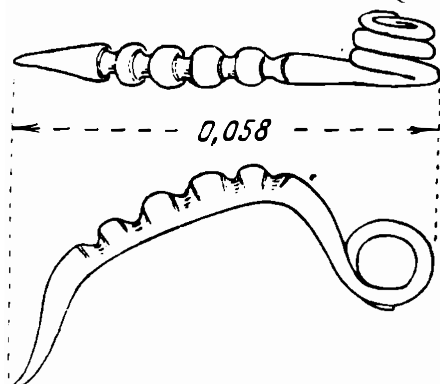

Fig. 20. — Truşeşti. Fibulă de bronz de tip celtic.

Astfel, la Truşeşti, pe versantul de est-sud-est al înălţimii, imediat la nord de Ţuguieta, pe ogoarele lui Curliuc Dumitru, Braharu Dumitru şi alţii s-a identificat o aşezare din epoca migraţiilor. De pe acest loc s-au colectat mai multe fragmente ceramice lucrate la roată, dintre care unele sînt confecţionate din pastă fină de culoare cenuşie şi cu lustru la exterior, iar altele dintr-o pastă mai grosolană, aspră la exterior şi cu nisip şi pietricele în interior. Tot pe acest loc, s-a mai descoperit întîmplător, cu prilejul desmiriştitului unui ogor, un fragment dintr-o fibulă de bronz de tip celtic (fig. 20).

De asemenea, la Guranda, în partea de vest a satului, pe locul numit la Răchita, de pe malul de vest al iazului, s-au găsit mai multe fragmente ceramice din epoca migraţiilor şi perioada feudală.

Alte fragmente ceramice, din prima epocă a fierului, s-au găsit tot la Guranda lîngă marginea de est a iazului. Mai departe de acest loc, în spre iazul satului Guranda, pe terenul fermei de la Buhăceni, s-au găsit mai multe fragmente ceramice medievale, care datează probabil din secolul al XVI-lea. Recent, pe acest loc s-a descoperit întîmplător şi o monedă de argint poloneză, care a intrat în colecţiile Muzeului de Antichităţi din Iaşi. De altfel, din informaţiile locuitorilor din satul Guranda, rezultă că s-au mai găsit aici lulele de lut, mărgele şi alte obiecte. Toate acestea ne arată că pe acest loc se află o importantă aşezare medievală, a cărei vechime se va preciza mai bine prin săpăturile viitoare.

Rezultatele obţinute în 1953 la Truşeşti, pe Ţuguieta şi la Movila Şesul Jijiei, impun continuarea cercetărilor. Prin săpăturile viitoare de pe Ţuguieta se va completa planul locuinţelor neolitice, se va preciza traseul şanţului de apărare şi se vor obţine probabil alte date preţioase în legătură cu felul de viaţă şi de gîndire al oamenilor din vremea celor două faze ale culturii materiale Cucuteni, Cucuteni A şi B. În felul acesta, se va cunoaşte din ce în ce mai bine şi mai complet una din cele mai mari aşezări cucuteniene din Moldova.

La fel, prin terminarea săpăturilor de la Movila Şesul Jijiei, se va obţine pentru prima dată la noi planul în întregime al unei aşezări de acest fel. De asemenea se va putea cunoaşte inventarul complet al aşezării, făcîndu-se eventual şi un procentaj al oaselor de animale, pentru determinarea speciilor folosite cu preferinţă de către triburile de păstori de la sfîrşitul epocii bronzului şi la începutul primei epoci a fierului. Înafară de acestea, se vor putea trage concluzii mai ample relativ la factorii care au contribuit la trecerea de la epoca bronzului la prima epocă a fierului în această regiune din Depresiunea Prutului Mijlociu.

M. Petrescu-Dîmboviţa — responsabil, Al. Brăteanu, M. Dincă, M. Dinu, A. Florescu, I. Ordentlich, Gh. Romîndaşu, D. Teodoru, M. Zamoşteanu.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ТРУШЕШТИ

(Район Трушешти, область Сучава)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки в Трушешти были возобновлены в 1953 г. как на высотах Цугуеты, так и на Мовиле Шесул Жижии, и были получены новые археологические данные относительно первобытного общества этой области Молдавии.

Важнейшие из них относятся к неолитическому поселению фазы Кукутени А на Цугуете. Так, во время расследований новой площади, приблизительно 3500 м², лежащей непосредственно к востоку от площади, вскопанной в 1952 г., были обнаружены 13 жилищ, 8 пристроек и 33 ямы, из которых были раскопаны полностью 12 жилищ, 5 пристроек

Săpături 1952 ⟷ 1953

Săpături 1951

N

spre Şanţul de Apărare

Movila

Gr. Hallstatt

105
106
107
108
109
110
111
112
113

II III IV V VI VII VIII IX X XI XII XIII XIV XV XVI XVII XVIII XIX XX XXI XXII XXIII XXIV XXV XXVI XXVII XXVIII XXIX XXX XXXI XXXII XXXIII XXXIV XXXV XXXVI XXXVII XXXVIII XXXIX XL XLI XLII XLIII XLIV XLV

Legenda

Conturul probabil al locuinţelor
...or şi anexelor aşezarii
... desvelite în 1952 - 53
„ „ 1951

Piesă mare de cult
Bucati de chirpic în umplutura movilei
Sobe ⊗ Vetre
Plăci de cuptor perforate

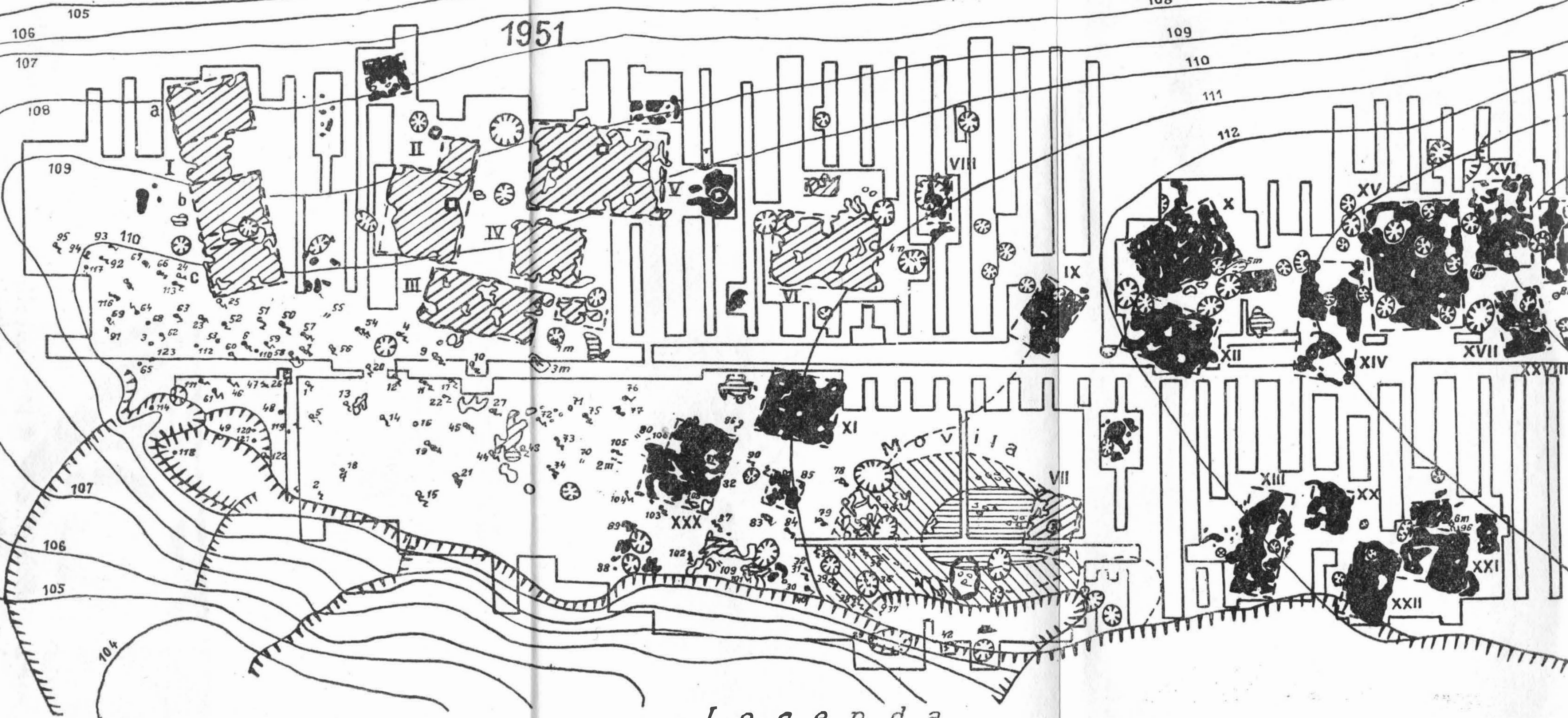
Gropi Cucuteni A
„ „ B
„ mai noui decât movila
Gr. H. „ Hallstatt

Morminte din epoca Bronzului şi începutul Hallstattului (negru = 1952; alb = 1951)
m Morminte din epoca Migraţiilor
N Morminte mai noui
B Locuinţe şi anexe Cucuteni B

Movila din sol castaniu cu pigmentare roşcată şi impresiuni de vegetaţie
Pământul de umplutură a movilei

0 10 20 30 m

Pl. I. — Truşeşti-Ţuguleta 1953. Planul săpăturilor.

Suprafața săpată

Conturul probabil al locuințelor

Piesă mare de cult

Bucați de chirpic în umplutura movilei

Sobe ⊗ Vetre

Plăci de cuptor perforate

Resturile locuințelor și anexelor așezarii Cucuteni A, desvelite în 1952 - 53

„ „ „ „ „ 1951

Gropi Cucuteni A

„ „ B

„ mai noui decât movila

Gr. H. „ Hallstatt

Morminte din epoca Bronzului și începutul Hallstattului (negru = 1952; alb = 1951)

m Morminte din epoca Migrațiilor

N Morminte mai noui

B Locuințe și anexe Cucuteni B

Movila din sol c... roșcată și impr...

Pământul de u...

0 10 20 30

Pl. I. — Trușești-Țuguleta 1953. Planul săpăturilor.

Pl. II. – Truşeşti-Ţuguieta. Vas mare cu decor adîncit şi pictat din faza Cucuteni A.

и 30 ям. Если объединить открытия за 1951, 1952 и 1953 гг., то следует, что до настоящего времени в течение 3-летнего периода раскопок были обнаружены: 43 жилища, 19 пристроек, 11 частей печей для обжига горшков с частично просверленными плитами и свыше 100 ям.

Недавно исследованные небольшие и² средних размеров жилища не превышают 100 м². Они сосредоточены в центре поселения, а не расположены двумя рядами, как на ранее исследованных площадях. Вообще относительно системы их строения были сделаны те же наблюдения как и в предыдущих кампаниях.

Важным результатом разведок 1953 г. является открытие оборонительного рва перед котловиной у востоко-северо-восточного края поселения. Этот ров, выкопанный на склоне со стороны поселения, вероятно, с целью усиления эффективности защиты, расположен на небольшом расстоянии от последних жилищ и построек фазы Кукутени А исследованного сектора. За его пределами было найдено лишь несколько одиночных остатков, принадлежащих верхнему палеолиту, неолиту и концу эпохи бронзы.

Из обнаруженных в этом поселении остатков материальной культуры вытекает, что местные неолитические племена находились в связи с трипольскими племенами территории УССР и с более отдаленными эгейскими племенами.

С экономической точки зрения неолитические племена этого поселения занималиеь примитивным возделыванием растений и разведением животных, охотой, сбором моллюсков, а также изготовлением керамики и орудий производства в период расцвета матриархата.

Что касается надстройки соответствующего общества, то помимо обычных объектов культа были найдены и весьма ценные объекты, как например: два глиняных идола больших размеров, приблизительно 0,80 м высоты, украшенные выемчатыми узорами, культовое сооружение из глины почти такой же высоты с прямоугольным фасадом и больших размеров сосуд для запасов, с орнаментацией из нескольких групп рельефных женских и мужских фигурок в верхней его части. Эти объекты культа, состоящие из элементов близких эгейским, вероятно, относятся к плодовитости и плодородию, являясь до настоящего времени уникальными в области распространения культуры Триполье-Кукутени-Ариушд.

Помимо этого были обнаружены также на Цугуете, два жилища и пристройка, безошибочно датируемые фазой Кукутени В. Стратиграфические исследования ясно показали, что эти остатки обитания перекрывали более старые из фазы Кукутени А.

При изучении остатков сохранившихся жилищ был получен ряд данных относительно производства и надстройки соответствующего общества. Что касается производства, то было также уточнено, что гири из обожженной глины, найденные внутри одного жилища, служили, без сомнения, для рыболовства (а не для ткацкого станка). Для надстройки важны находка сооружения культа, имеющая форму алтаря, соответствующая, вероятно, первоначальной форме жертвенников в виде креста из большого трипольского поселения в Владимировке на территории УССР, и находка нескольких мужских фигурок, находящихся, вероятно, в связи с увеличением роли мужчины в хозяйстве.

Помимо этого на Цугуете в 1953 г. были найдены осгатки обитания начала первой эпохи железа, два погребения, относящиеся, вероятно, к тому же времени, а также три погребения с трупоположением миграционной эпохи (III—IV вв.). выявивших ряд интересных наблюдений похоронных обрядов.

Раскопки на Мовиле Шесул Жижии, охватившие площадь в 250 м^2, позволили обследовать значительную часть имеющегося здесь зольника. По этому случаю было уточнено, что первые два слоя обитания в этом зольнике датируются концом бронзовой эпохи, так как они принадлежат группе культуры Монтеору на севере Молдавии, а третья и последняя группа, соответствующая группе Ноа, относится к началу первой эпохи железа, являясь современной могильнику на Цугуете. Помимо этого был найден ряд данных относительно восстановления типа поселения и экономического развития проживающих здесь племен пастухов.

Наконец, благодаря археоолгическим обследованиям окрестностей раскопок был пролит свет на сделанные там находки и было установлено, что в области долины Жижии в период первобытного общества, а также и позже, в миграционную эпоху и во время феодального периода, жизнь била ключом.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Трушешти, Цугуета. Профиль северо—западных стен рвов I и II через оборонительний ров.

Рис. 2. — Трушешти, Цугуета. Антропоморфный идол больших размеров (восстановление).

Рис. 3. — Трушешти — Цугуета. Восстановление крупного культового объекта из помещения XXXVIII фазы Кукутени *А*.

Рис. 4. — Трушешти — Цугуета. Сосуд с рельефными антропоморфными изображениями.

Рис. 5. — Трушешти — Цугуета. Женская статуэтка из обожженной глины типа Кукутени А.

Рис. 6. — Трушешти — Цугуета. Профиль восточной стены площади, находящейся перед помещениями XXXVIII—XXXIX.

Рис. 7. — Трушешти — Цугуета. Восточный профиль средней стены ямы Кукутенн, А. находящейся под жилищем XXXVIII (Кукутени *В*).

Рис. 8. — Трушешти — Цугуета. Дно фрагментарного сосуда, с орнаментами из оттисков шнура сетки.

Рис. 9. — Трушешти — Цугуета. Расписной сосуд фазы Кукутени *В*.

Рис. 10. — Трушешти — Цугуета. Лезвие бронзового ножа первой эпохи железа.

Рис. 11. — Трушешти — Цугуета. Бронзовый кинжал первой эпохи железа.

Рис. 12. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Схема плана раскопок.

Рис. 13. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Профиль восточной стены площади IV и продолжения рва к северу.

Рис. 14. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Урна трупосожжения первой эпохи железа.

Рис. 15. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Керамика, характерная, для слоев обитания I—III.

Рис. 16. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Керамика слоев обитания I (№ 2) и II (№ 1, 3—13).

Рис. 17. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Керамика слоя обитания III

Рис. 18. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Костяные объекты слоя обитании II (№ 1—3, 6) III (№ 4, 7) и *Passim* (№№ 5, 8—10).

Рис. 19. — Трушешти — Мовила Шесул Жижией. Бронзовые объекты слоев обитания II (№ 5) и III (№№ 1—4).

Рис. 20. — Бронзовая фибула кельтского типа.

Таблица I. — Трушешти — Цугуета. План раскопок.

Таблица II. — Трушешти — Цугуета. Большой расписной сосуд с вдавленным рнаментом фазы Кукутени *A*.

LE CHANTIER ARHÉOLOGIQUE DE TRUŞEŞTI

(district de Truseşti, région de Suceava)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles ont continué, en 1953, à Truşeşti, sur la hauteur de Ţuguieta aussi bien qu'à Movila Şesul Jijiei. Les résultats obtenus sont foıt intéressants pour l'archéologie de la société primitive de cette région de la Moldavie.

Les plus importants sont ceux qui ont trait à l'établissement néolithique, de la phase Cucuteni A, de Ţuguieta. Ainsi, à l'occasion des travaux qui entamaient une nouvelle surface, d'environ 3500 m², située immédiatement à l'est de la surface déblayée en 1952, on a découvert 13 habitations, 8 annexes et 33 fosses. Sur l'ensemble, on a complètement dégagé 12 habitations, 5 annexes et 30 fosses. Si l'on ajoute à ces dernières découvertes celles de 1951 et 1952, les résultats des trois campagnes de fouilles sont de 43 habitations, 19 annexes, 11 portions à plaques partiellement perforées, provenant des fours à poterie, et plus de 100 fosses.

Les habitations fouillées récemment ont des dimensions petites ou moyennes: elles ne dépassent pas les 100 m². Elles sont massées au centre de l'établissement et n'y sont plus disposées sur deux rangées comme pour les autres surfaces de la station, déblayées antérieurement. En ce qui concerne la manière de bâtir, on a fait les mêmes observations qu'au cours des campagnes précédentes.

La découverte d'un fossé de retranchement, en regard du vallonnement dépressionnaire, à l'extrémité est-nord-est de la station, constitue un important résultat des recherches de 1953. Ce fossé creusé sur le versant de la station, probablement en vue d'une défense plus efficace, se trouve à une faible distance des dernières habitations et annexes, de la phase Cucuteni A, du secteur exploré. Au-delà du fossé on n'a trouvé que des restes épars, datant du paléolithique supérieur, du néolithique et de la fin de l'âge du bronze.

Les restes de culture matérielle découverts dans cette station indiquent que les tribus néolithiques de l'endroit ont eu des relations avec les tribus tripoliennes du territoire de la R.S.S. d'Ukraine et avec les tribus égéennes, plus lointaines.

Au point de vue économique, les tribus néolithiques de cette station s'adonnaient à la culture primitive des plantes, à l'élevage, à la chasse et à la récolte des mollusques, ainsi qu'à la confection de la céramique et des outils de production, caractéristiques de la période du matriarchat évolué.

En ce qui concerne la superstructure de la société respective, on a trouvé, en sus des objets cultuels accoutumés, certaines pièces d'une importance particulière: tels, par exemple, deux grandes idoles en terre glaise, d'environ 0,80 m de haut, et décorées de motifs incisés; une construction cultuelle en argile, presque de la même hauteur, constituée par une façade rectangulaire pourvue, à la partie supérieure, de trois têtes aplaties, et un grand vase à provisions, dont la partie supérieure est décorée de plusieurs groupes de figurines féminines et masculines, imprimées en relief. Ces pièces cultuelles, constituées d'éléments à affinité égéen-

nes, évoquant probablement la fécondité et la fertilité, sont, jusqu'à présent, uniques dans l'aire d'expansion de la culture Tripolje-Cucuteni—Ariuşd.

A part cela, on a encore découvert sur la hauteur de Ţuguieta deux habitations et une annexe qui datent, de façon certaine, de la phase Cucuteni B. Il ressort clairement des observations stratigraphiques que ces restes d'habitation se superposent à ceux, plus anciens, de la phase Cucuteni A.

L'étude des restes d'habitation qui se sont conservés a fourni une série de données ayant trait à la production, et à la superstructure de la société en question. En ce qui concerne la production, on a précisé, entre autres, que les contrepoids en terre cuite qui se trouvaient dans une demeure ont bien servi à la pêche et non pas au métier à tisser. En ce qui concerne la superstructure, on regarde comme importante la découverte de la construction cultuelle en forme d'autel, correspondant probablement à la forme initiale des tables de sacrifice cruciformes de Vladimirovka, la grande station tripolienne du territoire de la R.S.S. d'Ukraine aussi bien que la découverte d'un certain nombre de figurines masculines, probablement inspirées par l'accentuation du rôle économique de l'homme.

On a découvert en outre, sur la Ţuguieta, en 1953, quelques restes d'habitation des débuts du premier âge du fer, deux sépultures qui doivent remonter à la même époque, ainsi que trois autres sépultures à inhumation, de l'époque des migrations (IIIe—IVe siècles). Elles ont permis d'intéressantes observations au sujet des rites funéraires.

En ce qui concerne Movila Şesul Jijiei, les récents travaux de dégagement d'une surface de 250 m^2 ont permis l'investigation d'une grande partie du *zolnik* qui s'y trouve. On a pu préciser à cette occasion que les deux premiers niveaux d'habitation de ce *zolnik* datent de la fin de l'âge du bronze, car ils se rattachent à un groupe de la culture Monteoru du nord de la Moldavie, et que le troisième et dernier, correspondant au groupe de Noa, remonte aux commencements du premier âge du fer et est contemporain du cimetière de Ţuguieta. A part ces données, on a recueilli une série de données ayant trait à la reconstitution du type d'établissement et au développement économique des tribus de pasteurs qui ont habité ces lieux.

Enfin, les reconnaissances archéologiques effectuées dans les environs du chantier ont élucidé les découvertes qu'on y a faites. On a établi que cette région de la vallée de la Jijia a été le siège d'une vie intense, à l'époque de la commune primitive ainsi que plus tard, à l'âge des migrations et à l'époque féodale.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Truşeşti-Ţuguieta. Profil des parois nord-ouest des fossés I et II, creusés à travers le fossé de retranchement.

Fig. 2. — Truşeşti-Ţuguieta. Idole anthropomorphe à grandes dimensions (reconstitution).

Fig. 3. — Truşeşti-Ţuguieta. Reconstitution de la grande pièce cultuelle de la demeure XXXVIII de la phase Cucuteni A.

Fig. 4. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase portant des figures anthropomorphes en relief.

Fig. 5. — Truşeşti-Ţuguieta. Figurine féminine en terre cuite, type Cucuteni A.

Fig. 6. — Truşeşti-Ţuguieta. Profil de la paroi est de la surface en regard des demeures, XXXVIII—XXXIX.

Fig. 7. — Truşeşti-Ţuguieta. Profil est de la paroi médiane de la fosse Cucuteni A située sous la demeure XXXVIII (Cucuteni B).

Fig. 8. — Truşeşti-Ţuguieta. Fond de vase fragmentaire à décor torsadé obtenu au moyen de la corde d'un filet.

Fig. 9. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase peint de la phase Cucuteni B.

Fig. 10. — Truşeşti-Ţuguieta. Lame de couteau en bronze de la première époque de l'âge du fer.

Fig. 11. — Truşeşti-Ţuguieta. Poignard en bronze de la première époque de l'âge du fer.

Fig. 12. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Plan sommaire des fouilles.

Fig. 13. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Profil de la paroi ouest de la surface IV et du fossé qui la prolonge vers le nord.

Fig. 14. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Urne à incinération de la première époque de l'âge du fer.

Fig. 15. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Céramique commune aux niveaux d'habitation I à III.

Fig. 16. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Céramique provenant des niveaux d'habitation I (n° 2) et II (nos 1 et 3 à 13).

Fig. 17. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Céramique du niveau d'habitation III.

Fig. 18. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Objets en os provenant des niveaux d'habitation II (nos 1 à 3 et 6), III (nos 4 et 7) et *passim* (nos 5 et 8 à 10).

Fig. 19. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Objets en bronze des niveaux d'habitation II (n° 5) et III (nos 1 à 4).

Fig. 20. — Truşeşti. Fibule en bronze de type celtique.

Planche I. — Truşeşti-Ţuguieta. Plan des fouilles.

Planche II. — Truşeşti-Ţuguieta. Grand vase à décor incisé et peint, de la phase Cucuteni A.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul V, nr. 1—2 1954

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC TRAIAN
(r. BUHUŞI, reg. BACĂU)

Obiectivele propuse prin planul de activitate al campaniei arheologice din 1953 au fost toate atinse. Colectivul şantierului Traian a îndeplinit planul în întregime, executînd şi două sondaje peste plan, în punctele: Botul Morii şi Dealul Viei.

Problemele urmărite în acest an în punctul Dealul Fîntînilor au decurs de altfel, în chip firesc, din activitatea anilor 1951 şi 1952, în sensul unei desfăşurări în continuare a cercetărilor întreprinse aici. Extinderea săpăturilor a permis verificarea, pe un spaţiu mai larg, a datelor cunoscute prin lucrările anterioare şi a contribuit în bună măsură la rezolvarea obiectivului principal, care rămîne ca atare şi pentru anii următori: dezvelirea în întregime a aşezării eneolitice din faza AB a culturii Cucuteni-Tripolie şi totdeodată şi a stratului de cultură premergătoare acesteia, cea precucuteniană, care se află dedesubt.

Rezultatele obţinute însumează precizări de ordin stratigrafic ca şi completarea inventarului ambelor straturi de cultură şi, în special, al stratului precucutenian — mai puţin bine conturat pînă în ultimul timp — prin recoltarea unor noi materiale arheologice. S-au îmbogăţit, de asemenea, cunoştinţele noastre prin elemente noi cu privire la tehnica construirii locuinţelor. Nu putem însă spune acelaşi lucru despre noile observaţii în legătură cu ritualul şi practicele de înmormîntare ale oamenilor care au dezvoltat faza AB a culturii Cucuteni-Tripolie. Într-adevăr, din seria celor opt gropi, a căror săpare a fost urmărită de colectiv cu deosebită rîvnă şi atenţie, nici una dintre ele, spre deosebire de cele petrecute anul trecut, nu conţineau de data aceasta, înafară de materialele interesante pe care le-au dat la iveală, schelete umane.

În schimb, un element important, care figura în plan ca un obiectiv de caracter accesoriu, deoarece urma să fie căutat în funcţie de timpul disponibil: şanţul de apărare al aşezării a fost prins, în chip neaşteptat, în partea de vest a sectorului III (săpat anul acesta) (fig.1). Cele şase şanţuri, cu direcţia est-vest, ale săpăturii, au secţionat transversal « şanţul de apărare », care a existat pe latura de vest a aşezării cucuteniene, descriind un drum neregulat, mai mult curb, de la sud spre nord-est. Acest rezultat merită să fie urmărit, întrucît pentru faza AB a culturii cucuteniene, acest mod de întărire a aşezării era considerat de către specialişti, pînă de curînd, ca puţin probabil.

În consecinţă, rezultatele de caracter general al săpăturilor din acest an, la şantierul Traian, se referă: 1) la o lărgire a cunoştinţelor în legătură cu caracterele specifice ale culturii de tip precucutenian şi 2) la cîştigarea unor noi cunoştinţe, care fac posibilă analiza condiţiilor materiale şi a împrejurărilor concrete locale, determinante

pentru modul de viaţă al triburilor existente aci în momentul fazei AB, din evoluţia culturii Cucuteni-Tripolie.

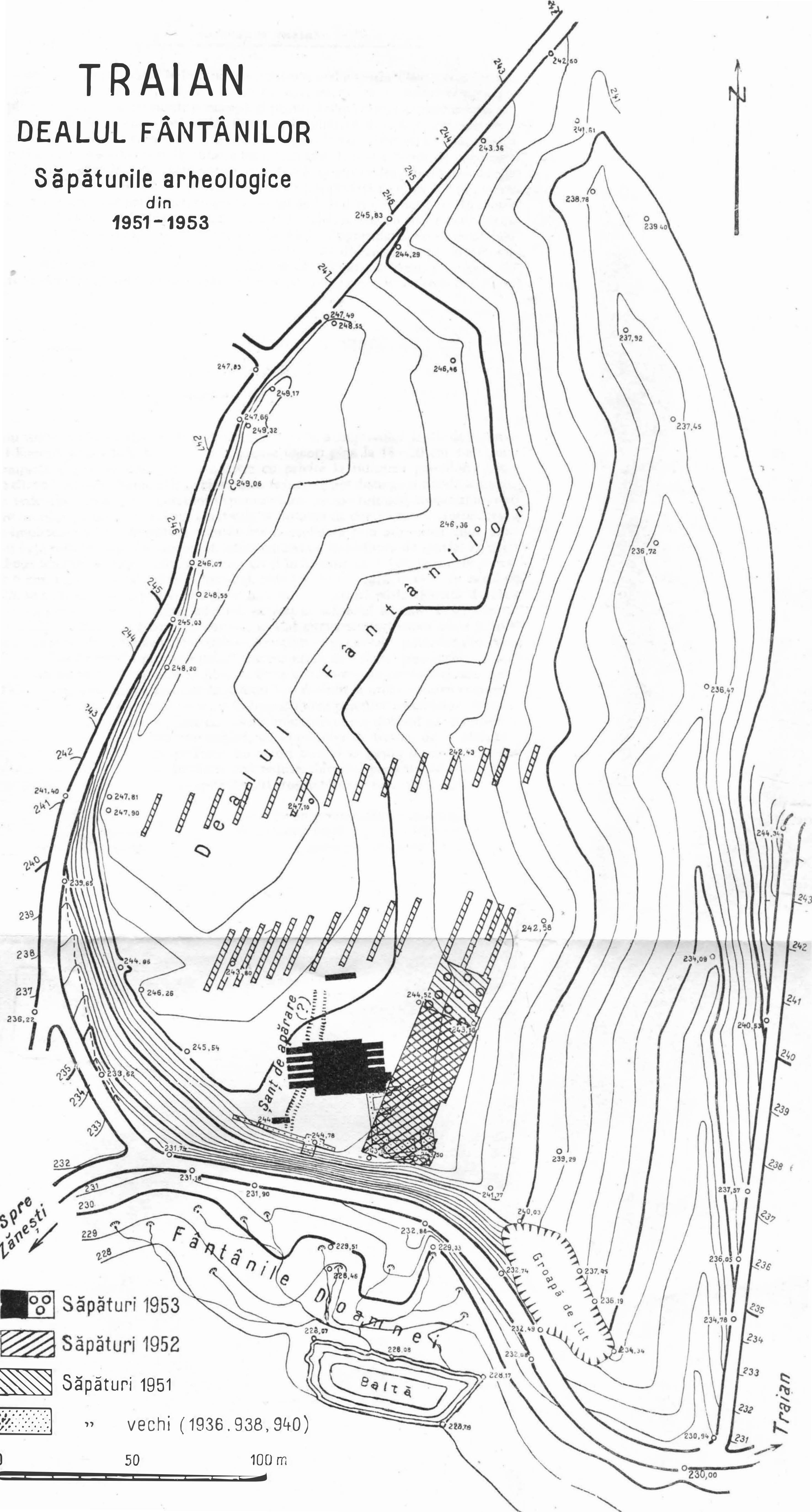
Stratigrafia. În linii mari, cadrul stratigrafic a fost stabilit încă din anul trecut, pe baza săpăturilor şi observaţiilor efectuate în acest scop. Săpăturile din acest an au dovedit aceste date stratigrafice întemeiate, iar cele cîteva noi precizări, dobîndite ulterior, în legătură cu stratele principale de cultură: precucutenianul şi faza Cucuteni *AB* se vor menţiona în cursul prezentării materialelor acestor două strate.

Ca informaţie suplimentară, trebuie să adăugăm că deasupra stratului Cucuteni *A B*, la baza stratului de pămînt vegetal depus, s-au descoperit, sporadic, şi unele fragmente străine acestei culturi, şi unele întrucîtva mai apropiate, care însă aparţin altei arii de formaţie. În legătură cu aceasta semnalăm cîteva cioburi din pastă cenuşie-roşcată, care prin inciziile ce se întretaie în chip neregulat pe umăr, se situează alături de vasul mare de tip Gorodsk-Usetovo, găsit în aşezarea de la Hăbăşeşti [1]. Cîteva fragmente, destul de puţine, care prezintă motive decorative geometrice, puternic incizate, indică răspîndiri din epoca bronzului şi tot asfel, acul de bronz (fig. 2), găsit izolat, care se situează, tipologic, la sfîrşitul acestei epoci. În partea de nord-est a suprafeţei săpate, au ieşit la iveală şi cîteva fragmente ceramice, care, după toate aparenţele, aparţin primei epoci a fierului.

Observaţiile făcute anul trecut, cu privire la apariţia şi situarea stratigrafică a ceramicii liniare de tipul« cu capete de note mùzicale», faţă de complexul cucutenian, se confirmă şi prin rezultatele din acest an. Într-adevăr, fragmentele ceramice de acest fel au apărut în şanţul *B* (fig. 1), la nivelul protocucutenianului, ca elemente de infiltraţie, ajunse aici din spre nordul aşezării. Ne aflăm deci, în faţa cazului bine cunoscut, al unor culturi, care dăinuiesc în teritoriile periferice mai mult decît în locul de baştină. Însăşi cultura aceasta a ceramicii liniare se prelungeşte mai mult în timp în Austria de jos, faţă de regiunea sudeţilor, care reprezintă locul ei de origină. Cu atît mai mult, se poate susţine acest punct de vedere, în legătură cu apariţia ceramicii liniare cu note muzicale, în nord-vestul Moldovei. Elementele caracteristice acestei culturi cu ceramica ornamentată «prin bandă liniară», se înseriază în complexul cucutenian, mai tîrziu decît ne-am fi aşteptat, în momentul cînd cultura precucuteniană, spre sfîrşitul său, se desfăşura, probabil, într-un ritm mai puţin dinamic.

Locuinţele. Pentru caracterizarea fazei *AB* a culturii cucuteniene, tipul de locuinţă constituie unul din elementele esenţiale. Prin săpăturile efectuate în 1953 s-a descoperit în aşezarea de la Traian încă trei complexe de locuire. Dat fiind însă marea întindere a acestora, nu s-a putut degaja şi lucra în întregime decît unul din aceste complexe de locuire şi anume, cel descoperit la început. Din celelalte două, apărute mai tîrziu, în spre nord-est şi sud-est faţă de primul, s-au degajat numai colţurile lor şi porţiunile situate în nemijlocita vecinătate a complexului principal, în scopul de a stabili limitele acestuia, şi deci numai pînă la adîncimea primului nivel de chirpic ars. Degajarea acestor două complexe, deşi parţială, ne-a permis totuşi să facem unele observaţii cu privire la raportul dintre diferitele corpuri de clădiri alăturate, ca şi la distribuirea generală a locuinţelor în spaţiul aşezării. Referitor la prima chestiune, se constată că rămăşiţele de locuire din spre sud-estul complexului principal, prin stricta lor apropiere de acesta, ar putea să fi aparţinut unei locuinţe-anexe, după sistemul, bine cunsocut încă din faza mai veche a acestei culturi, în aşezarea de la Hăbăşeşti [2]. În ce priveşte cea de a doua situaţie, se dovedeşte că locuinţele nu aveau în jurul lor prea mult spaţiu liber, în etapa ultimă a evoluţiei lor fiind destul

[1] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul II, 1951, p. 93, fig. 7.
[2] Monografia Hăbăşeşti, cap. II: Locuinţe.

TRAIAN
DEALUL FÂNTÂNILOR
Săpăturile arheologice
din
1951-1953
Dealul Fântânilor
Şanţ de apărare (?)
Fântânile Doamnei
Groapă de lut
Baltă
Spre Zăneşti
Traian
N
Săpături 1953
Săpături 1952
Săpături 1951
„ vechi (1936, 938, 940)
0 50 100 m

de dese. Aceasta stă poate în legătură cu existenţa acelui spaţiu liber, observat încă de anul trecut şi la alte complexe — un soi de curte interioară — cuprins în interiorul clădirii, element care aminteşte concepţia şi planul de construcţie al caselor, în lumea străveche din Mediterana orientală. Desimea locuinţelor dovedeşte că aşezarea a fost destul de intens populată în momentul părăsirii sau distrugerii ei. Descoperirile din acest an confirmă în totalitatea lor observaţiile făcute anterior, în bună parte mai mult în chip ipotetic. Intr-adevăr, rămăşiţele complexului principal — degajat în toată întinderea lui — s-au găsit răspîndite pe o suprafaţă de circa 300 m², înscriindu-se într-un mare patrulater, cu axul orientat de la sud-vest — nord-est. În centrul acestui patrulater, sau mai bine zis, pe linia diagonalei, se află un spaţiu neconstruit, presărat cu pietre de rîu, oase de animale şi unelte fragmentare. Se observă însă, că rîşniţele, complexele de vase întregi şi vetrele, cu dimensiunile de 50 × 65 cm, s-au găsit în interiorul locuinţei. Canitatea de chirpic ars, la roşu, prin incendiu, care se găseşte pe laturile acestui spaţiu liber a fost atît de mare, încît aceste dărîmături

Fig. 2. — Ac de boz daînd din fazele de sfîrşit ale epocii bronzului.

s-au stratificat în trei rînduri. Prin cercetarea atentă a impresiilor lăsate de materialul lemnos pe bucăţile de chirpic ars, groase uneori pînă la 18—20 cm s-au putut completa şi preciza cunoştinţele noastre cu privire la ridicarea pereţilor. Astfel pe cîteva bucăţi de chirpic, atît de bine păstrate încît se pot distinge şi fibrele lemnului se vede clar că la baza pereţilor se puneau bîrne groase rotunde, copaci abia cojiţi sau necojiţi, pe care se fixau pari verticali, la distanţă de cîte 30 cm, iar între aceştia se împleteau nuiele. Armătura aceasta era consolidată prin adăogirea unor şipci sau beţe rotunde, aşezate orizontal, adică paralel cu împletitura de nuiele. Pe acest schelet lemnos se aplica, atît în exterior cît şi în interior un fel de tencuială groasă de 6 cm, un amestec de pămînt loessoid, paie tocate şi pleavă, la care, în cazul de faţă, se adăuga nisip şi pietre mici şi rotunde de rîu. Această pastă cleioasă devenea prin uscare compactă şi dură, aderînd perfect la scheletul lemnos. Peste această tencuială, pe bucăţile groase de chirpic, se văd cîteva straturi superficiale subţiri, care sînt succesivele feţuieli ale pereţilor. Amintim că în cursul săpăturilor din 1951, pe unele bucăţi de chirpic s-au putut observa urme de culoare roşu-închis, groasă 2—3 mm, iar în acest an, urmele rămase erau de culoare gălbuie-albicioasă; prin urmare, simţul culorii pe care aceste triburi l-au dovedit la ornamentarea ceramicii, se manifesta, aşa cum era şi firesc, şi în împodobirea pereţilor locuinţelor. Absolut toate bucăţile de chirpic au fost examinate minuţios şi s-a dovedit că majoritatea provin de la pereţi, iar cele mai subţiri, cu impresiuni de trestie, de la plafoane. În ce priveşte « platformele-podele», nu a fost posibil să găsim o platformă continuă, ci numai pe anumite porţiuni, mai reduse, chirpicul prezenta acel aspect de masă plană, omogenă şi cu amprente de pari groşi şi bîrne pe faţa opusă, caracteristic acestui fel de construcţie.

Concluzia care se impune, întemeiată şi pe observaţiile făcute în anii precedenţi, este că existenţa platformelor, în aceste locuinţe mari, nu este obligatorie pentru toată întinderea spaţiului clădit, ci numai pentru unele porţiuni care ar indica exis-

tenţa eventualelor încăperi din cuprinsul clădirii. În legătură cu această problemă stă şi construirea pereţilor despărţitori, despre care însă pînă acum, datele noastre sînt cu totul lacunare. Cît priveşte construirea acoperişului, rămînem de asemenea la deducţiile de caracter logic.

În rezumat, elementele caracteristice ale acestui tip de locuinţă, enumerate pe scurt aici, implică un nivel de viaţă mai ridicat faţă de cel din faza Cucuteni A şi totdeodată pun problema creşterii forţelor de producţie, atît pe baze locale, cît şi mai ales, prin relaţii de schimb şi legături chiar mai temeinice, cu populaţiile din Asia anterioară şi Orientul apropiat.

Stratul precucutenian. Prin săpăturile din ultimii doi ani în aşezarea de la Traian stratul de cultură precucuteniană a apărut tot mai interesant, prin extindere şi conţinut. Faţă de varietatea, mereu crescîndă, a materialelor cuprinse sub denumirea generică de cultură precucuteniană, apărute în diferitele aşezări din Moldova cercetate în ultimii ani, se impune un studiu mai amănunţit al acestor materiale arheologice. Pe baza unei judicioase selectări a acestora şi, în primul rînd. a ceramicii, care constitue cel mai caracteristic produs al culturilor neolitice, se va putea încerca distingerea eventualelor faze de evoluţie ale acestei culturi.

Fixarea diferitelor faze succesive va explica totdeodată şi relaţiile de ordin cronologic dintre ele şi va da primele elemente necesare stabilirii unei cronologii absolute.

Prin recenta publicare a materialelor arheologice, descoperite în staţiunea de la Luka-Vrubleveţkaia pe Nistru [1], se documentează extinderea culturii de tip precucutenian — într-o anumită fază a ei de dezvoltare — şi la răsărit de Prut, unde sub numele de cultură pretripoliană, dovedeşte încă odată în acest fel, unitatea de cultură pe un întins teritoriu, care din Moldova ajunge pînă la Bugul de jos şi apoi la Niprul mijlociu.

Înainte de a se putea face o adevărată clasificare, întemeiată pe o cercetare mai adîncită, a materialelor precucuteniene, vom prezenta aici materialul ceramic, de acest fel, din aşezarea de la Traian, încercînd totuşi o împărţire preliminară în grupe, pe baza unor deosebiri evidente referitoare la pasta vaselor ca şi la motivele ornamentale şi la tehnica lor.

Formele principale ale vaselor sînt bine cunoscute din expunerile anterioare [2]. Înşiruirea grupelor se va face, pe cît este posibil, în situaţia de faţă, ţinîndu-se seamă şi de criteriul stratigrafic, adică în ordinea vechimii lor. Este de la sine înţeles că aceste grupe au un caracter tipologic provizoriu, componenţa lor putînd fi modificată pe măsura dobîndirii unor noi date. De altfel, precizările de ordin stratigrafia nu se vor putea cîştiga decît treptat, prin repetate comparaţii între materialele diferitelor niveluri şi strate ale acestei culturi.

1. În prima grupă intră fragmentele din pastă subţire, de culoare mai mult neagră, care, pe alocuri, mai păstrează lustrul iniţial. Pe aceste fragmente se disting caneluri fine, dispuse orizontal, subliniate uneori prin şiruri de mici puncte lucrate cu ajutorul roţii dinţate. Prin această specie neagră, ca şi prin ornamentarea cu caneluri derivată din tehnica « pliseurilor», ceramica precucuteniană se leagă, în general, de complexul vechilor culturi neolitice de la Dunărea de jos şi, în special, de cultura învecinată, de tip Boian, de la Zăneşti: Dealul Viei. Paralel cu aceasta s-a dezvoltat si altă specie, de asemenea de culoare negricioasă, cu grăuntele mai mare,

[1] S. N. Bibikov, Rannetripolskoe poselenie Luka-Vrubleveţkaia na Dnestre. Moscova, 1953.
[2] « Dacia», vol. IX—X, p. 11—12; « Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul III, 1952. VIII.

care conţine în structură pleavă şi care, drept ornament, prezintă cîteva pastile plastice şi mai rar brîuri alveolare. Este ceramica de uz gospodăresc.

2. A doua grupă cuprinde vasele în formă de suporturi cilindrice, cupele cu picior, ca şi unele ceşti cu corp bombat şi gura răsfrîntă. Pasta are grăuntele mare, conţine impurităţi şi este în genere de culoare cenuşie, cu diferite nuanţe şi uneori şi cu reflexe roşcate. Decorul, de caracter spiralic, este caracteristic ceramicii precucuteniene şi prin felul pieziş în care se desfăşoară în cadrul zonelor, acoperind o bună parte din suprafaţa vaselor. Tehnica prin care este redat acest ornament, este incizia adîncă, mai rar şi incrustaţia cu materie albă. Capacele cu buton, de tip Boian împodobite cu ornamente incizate intră tot în această grupă.

3. Pe fragmente din pastă negricioasă-cenuşie şi alteori roşcată, însă mult corodată, ca şi pe vase, în general piriforme, dintre care unele cu gît înalt cilindric se observă ornamente din sistemul spiralic, în care segmente verticale delimitează spaţii umplute cu haşuri şi incrustraţie cu materie albă. Aceste motive se vor transmite şi în cultura cucuteniană: fazele A şi AB. Canelurile reapar, redate însă prin scobituri largi şi descriu pe umărul vaselor cercuri concentrice, care înconjoară proeminenţe organice, sau alte motive în care se asociază cu şiruri de puncte scobite, de tradiţie locală.

4. O grupă, evident mai nouă, o constituie vasele de formă piriformă mai evoluată, care sînt prevăzute, pe lîngă obişnuitele proeminenţe, şi cu cîte o toartă în chip de corn. Aceste vase capătă din această cauză o asemănare vagă cu silueta unei păsări şi vor fi fost folosite, probabil, drept vase de cult. (fig. 8). De altfel, figurine de lut, reprezentînd păsări, sînt frecvent şi destul de cunoscute în acest mediu. Decorul acestei grupe este variat, două sau mai multe din motivele enumerate aici, fiind dispuse, tectonic, pe acelaşi vas. Tehnica inciziei, a crestăturilor adînci şi a canelurilor largi redau aceste diferite motive (fig. 3).

5. Preocuparea pentru ornamentul în benzi colorate se arată prin fragmente de pastă cenuşie, care, între două linii fin incizate prezintă urme de ocru roşu prăfos, aplicat după arderea vasului. Această tehnică poate fi privită ca o tradiţie din cultura Boian, aceasta fiind, la rîndul ei, de origine sud-orientală.

6. Trecerea spre pictura veritabilă, cu alb, de aspect protocucutenian, care se va desăvîrşi în faciesul picturii bicrome de la Frumuşica, este marcată aici prin apariţia unei paste de calitate mai bună şi de culoare roşie-deschisă. După cît se pare, găsirea temperaturii corespunzătoare de ardere constituia o încercare mai veche, pînă la urmă izbutită. Fragmentele din această pastă prezintă decorul de caracter spiralic, redat prin aceleaşi incizii mai adînci, încrustate cu materie albă, ca şi prin incizii foarte fine, decor care aminteşte stilul ceramicii gumelniţene. Pe unele fragmente din această pastă roşiatică se poate observa un înveliş alb-lăptos, foarte subţire, aproape transparent, care acoperă întreaga suprafaţă a ciobului. După acest stadiu, apare culoarea albă, pusă înainte de ardere, care umple diferitele spaţii triunghiulare din ansamblul decorului spiralic mai sus amintit. Uneori pictura cu culoare albă se asociază pe acelaşi vas cu diferite motive decorative: în afară de liniile incizate, în caneluri, cu grupe de puncte şi cu pastile scobite, toate fiind elemente caracteristice, păstrate din fazele precucutenianului. Trebuie menţionat că, de obicei, fragmentele şi vasele protocucuteniene stau întotdeauna în legătură cu porţiuni de platforme de un caracter special, mai puţin dure şi de o consistenţă mai slabă faţă de cele, mai sus discutate, ale fazei A B. Amintim, de asemenea, că la acest nivel protocucutenian — considerînd urmele rămase pe plan stratigrafic orizontal — se găsesc şi unele fragmente de aspectul comun în cultura Criş, ornamentate prin scobirea pastei şi că tot la acest nivel se înserează şi urmele culturii ceramicii liniare

de tipul cu note muzicale, despre care s-a vorbit mai înainte. O altă trăsătură importantă care trebuie semnalată este şi faptul că, alături de unul din complexele de vase protocucuteniene, stînd deci pe acelaşi nivel de bază, s-au găsit vase aparţinînd fazei Cucuteni A B. Pe de altă parte, un complex de vase precucuteniene, din

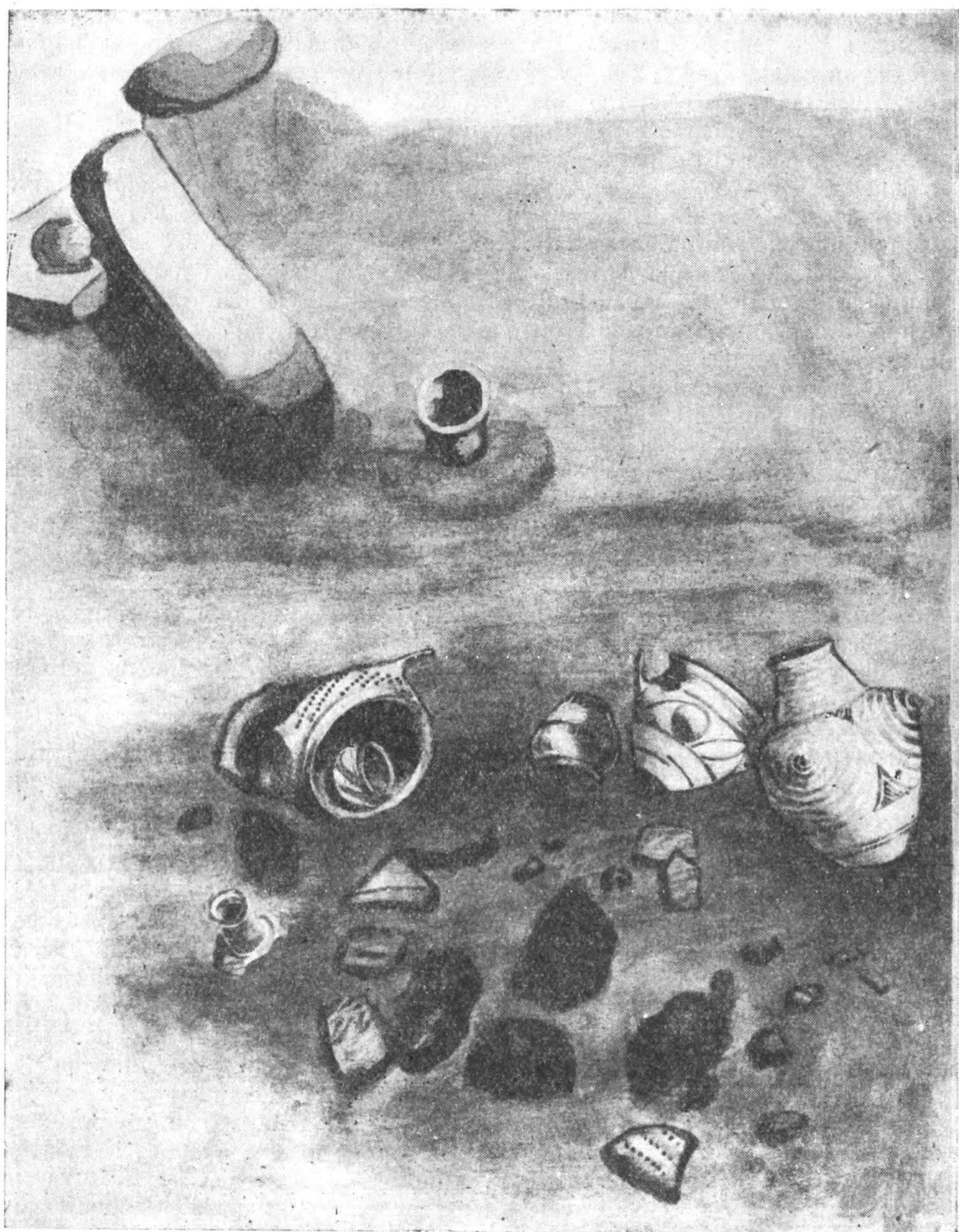

Fig. 3. — Complex de vase şi rîşniţe precucuteniene.

grupa a patra a fost descoperit, zăcînd la un nivel abia cupuţin mai jos faţă de cel protocucutenian pomenit mai sus. Aceste elemente, de caracter stratigrafic, ne dau dovada de continuitate dintre diferitele faze şi ne obligă la anumite paralelizări în timp, dintre care cea mai importantă este coexistenţa, cel puţin parţială, a fazei protocucuteniene cu începutul fazei Cucuteni AB. Este cunoscută persistenţa ceramicii de tip precucutenian, alături de faza Cucuteni A, în diferitele aşezări de acest fel. Nu mai puţin interesantă apare în această lumină şi împrejurarea că o ceramică de caracter net tripolian timpuriu, de tipul monocrom Sabatinovka şi Krasnostavka [1], cunoscută anterior în Moldova din aşezarea de la Ruginoasa, a fost descoperită în ultimii doi ani, în mare cantitate, în săpăturile de la Truşeşti[2] reg. Botoşani, în mediul ceramicii Cucuteni A. Anumite forme carateristice din repertoriul ceramicii tripoliene, ca de pildă vasul binoclu care apare la Truşeşti, ca şi unele sisteme de decorare a vaselor, concretizează tot mai mult ipoteza formulată cu mult timp mai înainte [3], prin care se postula apariţia fazei Cucuteni AB, ca o rezultantă a influenţelor reciproce dintre aceste două specii ceramicei: cea tripoliană şi cea Cucuteni A.

Aşadar, purtătorii fazei culturale Cucuteni AB apar aici, pe Dealul Fîntînilor, în momentul cînd vechii locuitori — aşa cum o dovedesc ultimele grupe ale ceramicii precucuteniene, posedau toate elementele necesare, care bineînţeles, sub un impuls special, venit poate dinafară, ar fi putut dezvolta ceramica de tip policrom, tipică pentru faza Cucuteni A. Totuşi, prea puţinele fragmente ceramice, susceptibile de a fi puse în legătură cu existenţa acestei faze, nu ne îngăduie să afirmăm că acest fenomen s-a produs aici. Pe de altă parte, nu putem interpreta aspectul stratigrafic semnalat mai sus, cel puţin pînă la noi date, aşa cum am fi îndemnaţi la prima vedere adică ca reflectarea unei convieţuiri paşnice a ultimilor protocucuteni cu noii sosiţi. Aceasta ar presupune poate o dăinuire prea îndelungată a faciesului protocucutenian, care ar echivala cu o stagnare nemotivat în dezvoltarea acestei culturi. Săpăturiile viitoare vor aduce şi în această chestiune luminile necesare, căci nu putem totuşi trece sub tăcere anumite corespondenţe în forme şi decor, care există între ceramica precucuteniană de aici şi specia monocromă de la Hăbăşeşti.

Stratul de cultură Cucuteni AB. El apare deasupra aceluia de care ne-am ocupat şi este la fel de important. Bogăţia rămăşiţelor lăsate: locuinţe mari cu numeroase vetre şi rîşniţe, cantitatea importantă de oase de animale domestice şi sălbatice, mulţimea uneltelor de silex negru, de o tehnic perfecţionată, ceramica cu forme elegante şi decor pictat în variate stiluri, toate acestea reflectă ritmul viu de viaţă al unei populaţii numeroase. În acest stadiu de evoluţie a culturii Cucuteni, elementele de producţie materială create sau adoptate în respectivele treburi agricole ajunseseră destul de înaintate, şi desigur şi formele de viaţă socială, corespunzătoare.

În legătură cu această fază mijlocie a culturii Cucuteni, se pun o serie de probleme, mai vechi şi mai noi, care îşi aşteaptă deslegarea în lumina datelor noi, dobîndite prin ultimele săpături. În primul rînd se cere lămurită, metodic, prin urmărirea tuturor relaţiilor posibile, însăşi problema genezei acestei faze culturale Cucuteni AB. Ceramica, cu aspectele-i multiple, care în repertoriul formelor sale arată şi unele forme împrumutate din alte arii ale aceleiaşi culturi, (fig. 4), aşa cum s-a specificat mai înainte şi care, pe plan mai larg, dovedeşte, de asemenea, afinităţi cu produsele similare din sud-estul european şi Orientul apropiat, ne poate oferi indicaţii preţioase

---

[1] T. Passek, Periodizaţiia tripolskih paselenii. Moscova—Leningrad 1949, fig. 10.
[2] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul III, 1952, p. 69, 76.
[3] «Dacia», vol. IX—X, p. 100.

cu privire la originea şi dezvoltarea acestei faze. Tot în acest cadru istorico-geografic se situează pe plan magico-spiritual şi ritul înmormîntării cadavrelor de copii şi tineri sub podeaua locuinţelor. Această practică străveche, poate de tradiţie paleolitică, este cunoscută pe un spaţiu întins în diferitele complexe ale neoliticului vechi. Lăsînd la o parte aşezarea transcaspică de la Anau, acest rit apare în Asia anterioară, ca apoi prin Peninsula Balcanică să ajungă la Dunărea de jos, la Vinča, ca şi în cîmpia Munteniei, în cultura Boian, de la Glina. Înmormîntări de acest fel, însoţite de vase

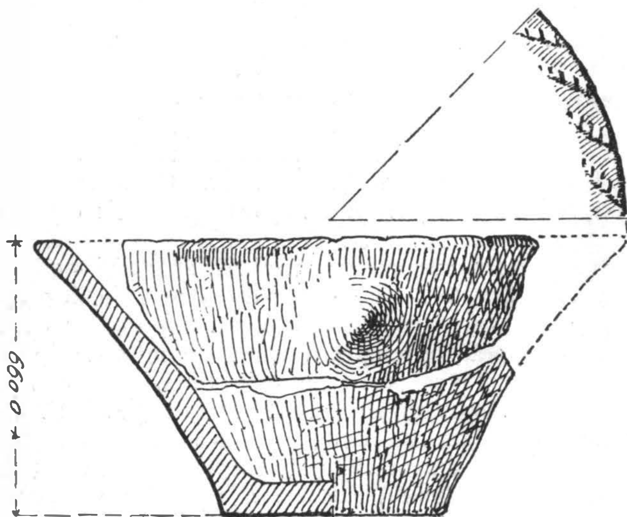

Fig. 4. — Vas de uz gospodăresc din stratul AB.

şi ofrande, au fost descoperite în aşezarea de la Traian, în legătură cu stratul AB, încă de anul trecut [1] şi îşi găsesc acum analogii în faza pretripoliană de la Luka-Vrublevetkaia pe Nistru [2]. Faţă de faciesul precucutenian, descoperit la Traian, aşezarea de la Luka-Vrublevetkaia reprezintă o fază care prin începutul şi sfîrşitul ei, dăinuieşte mai mult timp. Prin analogia semnalată mai sus, se întăresc legăturile de continuitate ale fazei Cucuteni AB, înapoi în timp, cu fazele culturii premergătoare şi se subliniază şi pe această cale unitatea culturală şi etnică a triburilor, care în această vreme, ocupau spaţiul dintre Dunăre şi Nipru.

O altă problemă o constituie prezenţa în aşezarea de la Traian a aşa numitei ceramice Cucuteni C — Kammkeramik — de o factură cu totul deosebită faţă de cea cucuteniană şi de provenienţă recunoscut răsăriteană. Această specie ceramică reprezintă, după cum se ştie, una din grupele ceramicii neolitice, de o largă răspîndire în Europa de răsărit şi în Asia şi care îşi trage numele de la sistemul decorării cu ajutorul şnurului şi al unui instrument de lemn, cu dinţi, de forma unui pieptene. Ceramica C apare tot mai frecvent alături de ceramica fazei AB, începînd chiar de la baza stratului de cultură AB şi nu lipseşte nici din gropile cele mai vechi cu materiale AB, ceea ce implică, între cele două specii ceramice, un paralelism perfect şi o vădită contemporaneitate.

[1] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul III, nr. 1—2, 1953, p. 45 şi urm.
[2] «Kratkie Soobşceniia», p. 36. S. Bibikov, K voprosu o pogrebalnom rituale.

Cîteva forme noi deschid perspectivele unor relaţii de asemenea variate. Astfel, înafară de perfecţionarea unor forme, cunoscute anterior aici, prin desăvîrşirea liniei şi a proporţiilor, notăm o formă nouă, aceea de strachină plată cu picior conic gol, în interior cunoscută pînă acum în neoliticul mai nou de la Sălcuţa (Oltenia). Apoi vasul de uz gospodăresc din pastă groasă, care prin gura larg deschisă, pereţii oblici şi fundul mic, aminteşte — în linii mari— forma unei pîlnii. Acest tip de vas are o singură toartă: o proeminenţă străpunsă şi prezintă crestături sau alteori alveole pe buză. Este frecvent, de obicei, în partea superioară a stratului AB. Împreună

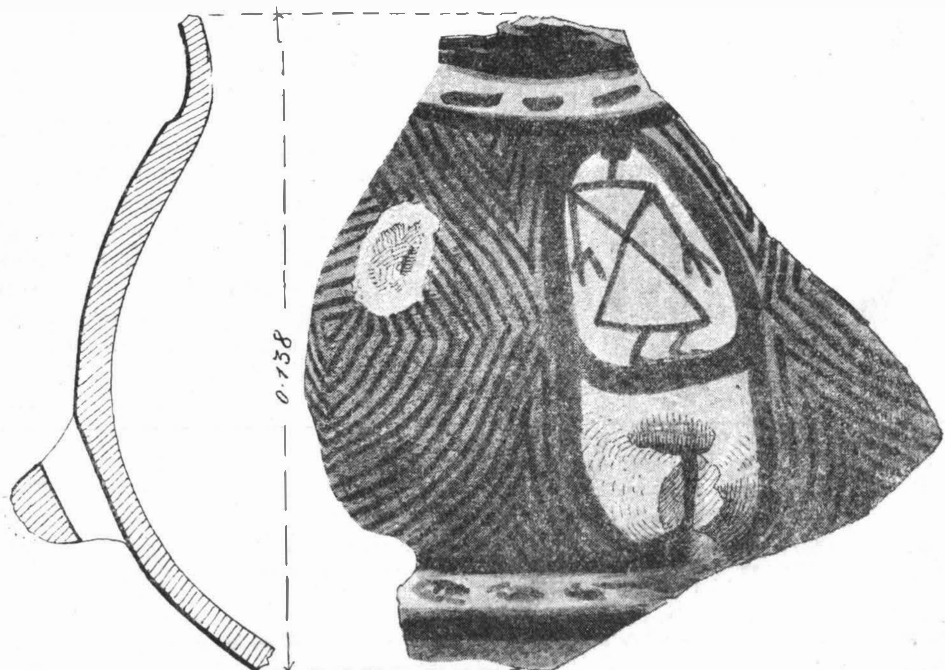

Fig. 5. — Reprezentare antropomorfă pe un fragment de vas pictat (faza AB).

cu vasele mari, cu gîtul de asemenea în formă de pîlnie, descoperite mai mult aici la Traian [1], această nouă formă de vas sugerează legături cu unele culturi contemporane, din regiunile situate spre nord şi est de Moldova.

Nu mai puţin interesant apare din punctul de vedere al relaţiilor şi influenţelor, sau poate, dimpotrivă, al unor manifestări independente, fragmentul unui vas de formă cunoscută, locală, care, într-un spaţiu anume rezervat din fond, prezintă o imagine pictată, antropomorfă, îmbrăcată, realizată schematic prin două triunghiuri unite prin vîrful lor, la care s-a adăugat capul şi membrele (fig. 5). Spre deosebire de reprezentările de acest fel, cunoscute în faza următoare B, a culturii Cucuteni, de pildă la Petreni, care îşi găseau analogii în ceramica pictată de la Susa (Iran), oricît ar părea de curios, trebuie să spunem, că reprezentarea antropomorfă de la Traian îşi găseşte o asemănare izbitoare, într-una dintre cele mai îndepăr-

[1] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul III, 1952, p. 130, pl. VIII/6.

tate arii cu ceramica pictată corespunzătoare, şi anume tocmai în China [1]. Într-adevăr, în categoria aşa numitelor vase mortuare din cimitirul de la Hsin-Tien, situat pe valea rîului Tao-Ho, afluent al fluviului Huang-Ho — în provincia Kansu — pe trei din aceste urne se văd reprezentări antropomorfe ca cea dela Traian. Cercetătorul suedez Andersson datează faza Hsin-Tien, cu aşezările pe terasele înalte ale apelor, spre sfîrşitul epocii neolitice şi începutul epocii bronzului.

În privinţa *reprezentărilor plastice*, de caracter magico-religios, constatăm că figurinele antropomorfe feminine se înmulţesc în stratul AB, iar cele zoomorfe rămîn tot rare. Unele dintre aceste figurine antropomorfe, de lut, sînt admirabil modelate şi se observă că picioarele lor unite se prelungesc în jos într-un singur picior (fig. 6). Nu putem spune ce reprezintă această trăsătură specială şi nici dacă această particularitate stă cumva în legătură cu reprezentările de proporţii reduse ale piciorului uman gol sau încălţat, găsit aici la Traian [2] ca şi la Ruginoasa [3]. De altfel, astfel de reprezentări plastice sînt cunoscute, aşa cum bine se ştie, şi în alte culturi neolitice. În afară de cultura Turdaş, unde rolul lor, de picior de vas, este clar dovedit, această apariţie plastică se întîlneşte, deşi mai rar, în culturile: Boian, Tisa şi Gumelniţa.

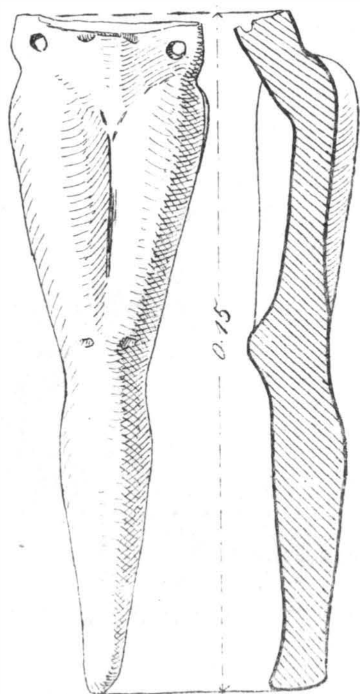

Fig. 6. — Figurină fragmentară de lut, aparţinînd stratului AB.

Gropile constituie un element nelipsit în aşezările neolitice şi se găsesc cu precădere în aria culturii cu ceramică pictată. De diferite forme şi adîncimi, dar mai ales rotunde sau ovale şi avînd o adîncime absolută care variază între 1,50–1,80 m, cele mai frecvente sînt acelea în care se aruncau diferitele resturi din respectivele gospodării, pînă se umpleau. Mai deosebite sînt gropile aflate sub locuinţe, care prin conţinutul lor stau în legătură cu diferite practici de cult. Această categorie aparţine atît stratului Cucuteni AB, cît şi celui precucutenian. Dintre gropile descoperite, prin săpăturile din acest an, este tipică pentru ultima categorie, groapa situată în capătul de sud-est al complexului principal de locuire şi care aparţine stratului AB. Această groapă (fig. 10,1) începe sub dărîmăturile locuinţei, la adîncimea de 1,40 m faţă de suprafaţa solului şi măsoară 2,25 × 1,50 m în punctele în care marginile gurii încep să devină mai uşor de urmărit. Materialele care au umplut această groapă se prezintă stratificate în mai multe niveluri. Începînd de sus în jos, mai interesant apare nivelul al doilea, care conţine bucăţile arse ale unei vetre, lîngă care se află o rîşniţă de piatră. Pe vatră se vede cenuşă fină, fragmente din diferite vase pictate

---

[1] J. G. Andersson, Researches into the prehistory of the Chinese..., Stockholm, 1945, pl. 194 /1 şi 197/ 1 şi 2.

[2] « Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul IV, nr. 1—2, 1953, p. 45 şi urm.

[3] « Dacia», nr. III—IV, fig. 11/2 şi 3.

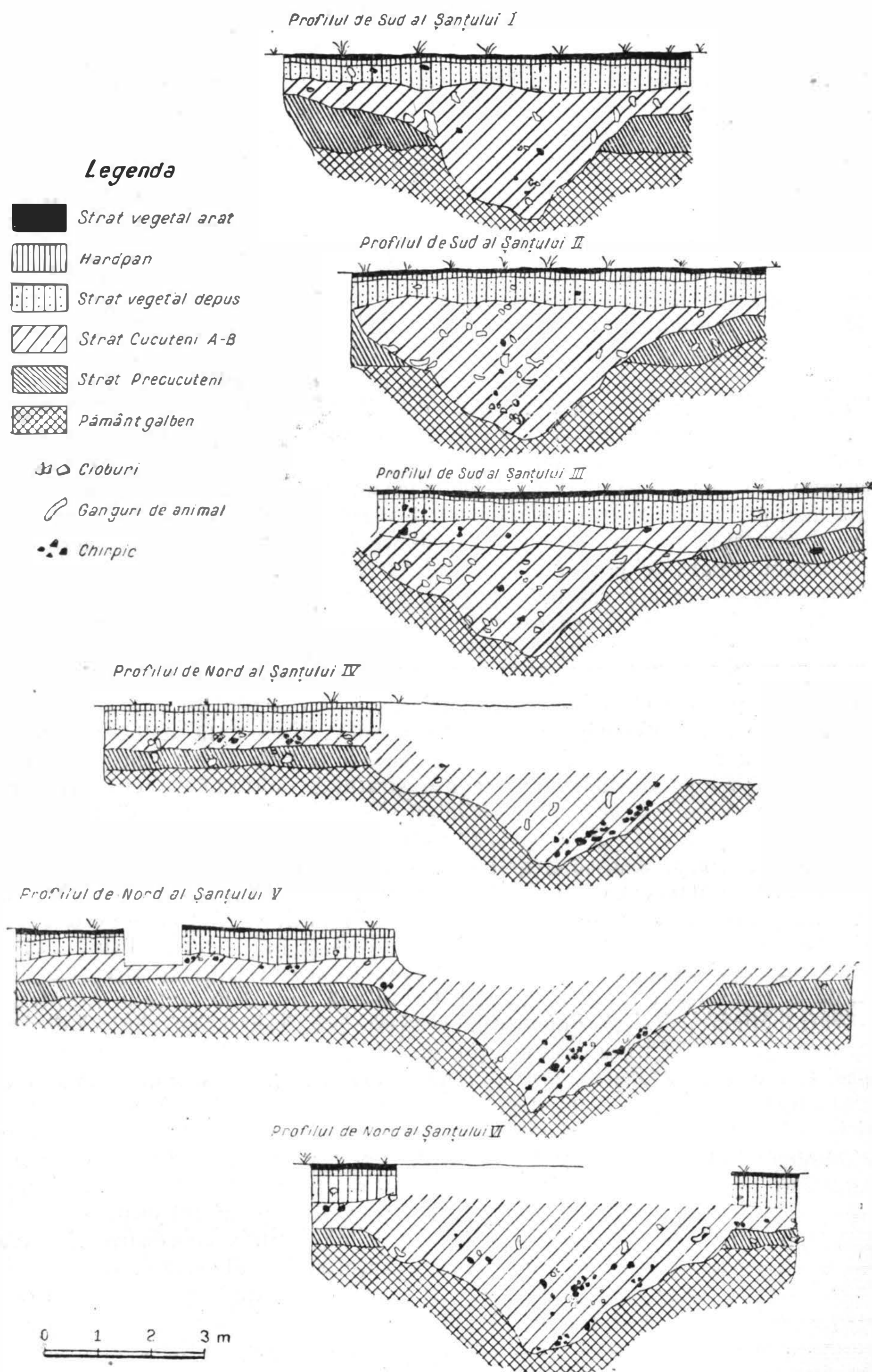

Fig. 7. — Profilele transversale ale şanţului de apărare.

şi craniul unui bou, cu coarne mari. Groapa se îngustează treptat înspre fund şi merge în pămîntul viu, pînă la o adîncime de 2,90 m. În nivelurile următoare se găsesc fragmente ceramice, care se potrivesc între ele, aşa că se lămuresc diferite forme de vase pictate: pahare pictate în stilul α^2, un suport fragmentar (fig. 10), un vas binoclu cu pictură în stilul γ^2, un capac, de asemenea fragmentar în chip de « coif suedez », ca şi vase de uz gospodăresc. Într-unele din aceste vase s-a găsit cărbune şi cenuşă. Pe lîngă acestea s-au mai găsit oase de animale mai mici şi melci, ca şi cîteva unelte de silex, de cuarţit şi un percutor; iar la adîncimea de 1,90 m, două mici gheme de sîrmă de aramă. Este interesant de observat, că alături de vasele pictate se găsesc şi fragmente ceramice de tip Cucuteni C şi chiar cîteva cioburi precucuteniene cu ornamente incizate şi cu caneluri.

Prezenţa cioburilor precucuteniene aici, pe fundul gropii, este uşor de explicat dacă ţinem seamă că prin săparea ei, s-a deranjat o porţiune din stratul precucutenian. Pe fundul gropii se mai găsesc o serie de pietre, care par să fi fost aşezate înadins în cerc. Prezenţa acestor resturi, care nu sînt fără legătură între ele, şi mai ales a capului de taur, probabil, ca şi prezenţa vasului binoclu, ne arată că ne aflăm în faţa unei practici de cult, de caracter sud-oriental, întîlnită recent sub un aspect asemănător şi în aşezarea de la Luka Vrubleveţkaia. Desigur că scena sacrificiului s-a petrecut în alt loc, la nivelul stratului AB, iar aici s-au îngropat resturile care avînd şi ele un caracter sacru, nu puteau fi împrăştiate la voia întîmplării.

Şanţul de apărare. În partea de vest a aşezării, săpăturile au tăiat transversal un vechi şanţ larg cu direcţia sud-vest — nord-est, care exista aici din vechime. Faţă de nivelul solului actual, vechiul şanţ se află la o adîncime, care variază între 0,80—1,20, potrivit pantei terenului. Din examinarea profilurilor şantului, aşa cum au apărut în diferitele secţiuni transversale, se constată că locul de pornire al acestui şanţ, pe care — după funcţia pe care trebuie să o fi avut în aşezare — îl vom putea numi: şanţul de apărare, este stratul de cultură Cucuteni AB. Şanţul de apărare străbate stratul precucutenian şi trece mai departe, adîncindu-se în pămîntul viu. Fundul se îngustează în chip de litera *V*, iar adîncimea absolută măsoară: 3,15 m, 3,30 m şi 3,40 m. Este clar că şanţul a fost lucrat de oamenii care au trăit în timpul fazei Cucuteni AB, aşa după cum s-a putut observa şi în alte aşezări de tip Cucuteni, mai vechi din faza A (fig. 7). Lăţimea şanţului nu este aceeaşi pe toată lungimea cunoscută, ci variază între 5,35 m şi 6,90 m. Prin lăţime şi adîncime, acest şanţ stă alături de şanţul mare, de acest fel, din aşezarea Cucuteni A, de la Hăbăşeşti (r. Tg. Frumos) [1]. Cele două pante ale şanţului nu prezintă aceeaşi înclinare, cea exterioară, din spre vest, este abruptă, pe cînd cea din spre est, din spre aşezare, aşa cum este firesc, este mai domoală, dînd impresia unor mari trepte. Această particularitate tehnică explică tocmai scopul de apărare, în care a fost făcut şanţul. Tot în legătură cu funcţia de apărare a şanţului semnalăm aici, la Traian, aflarea în vecinătatea şanţului a unui complex de pietre de rîu, în număr de 86, de forma şi dimensiunile unor percutoare. O altă dovadă că şanţul de apărare stă în legătură cronologică cu stratul AB o constituie şi conţinutul şanţului. Resturile de vieţuire, care împreună cu pămîntul surpat din maluri au umplut pînă la urmă şanţul, au provenit de la locuinţele vecine de tip AB, situate la cîţiva metri distanţă de marginea de est a şanţului. Prin alunecare, au ajuns aici: bucăţi de chirpic, oase de animale, fragmente de unelte şi multe cioburi de tip AB. Din pămîntul de umplutură al şanţului s-au luat diferite probe pentru analiza chimică. Totuşi nu se poate şti ce s-a făcut cu pămîntul scos prin săparea şanţului,

[1] Monografia Hăbăşeşti, cap. II: Locuinţe.

căci nu se văd urme care să arate că ar fi fost depus alături în formă de val. Pentru staţiunea Hăbăşeşti s-a emis ipoteza că pămîntul scos din cele două şanţuri de apărare ar fi fost întrebuinţat la construirea caselor, admiţîndu-se astfel implicit prioritatea şanţului faţă de locuinţe. O altă chestiune interesantă este felul cum se desfăşura acest şanţ, cît şi lungimea lui. În acest scop, în marginea de sud a aşezării,

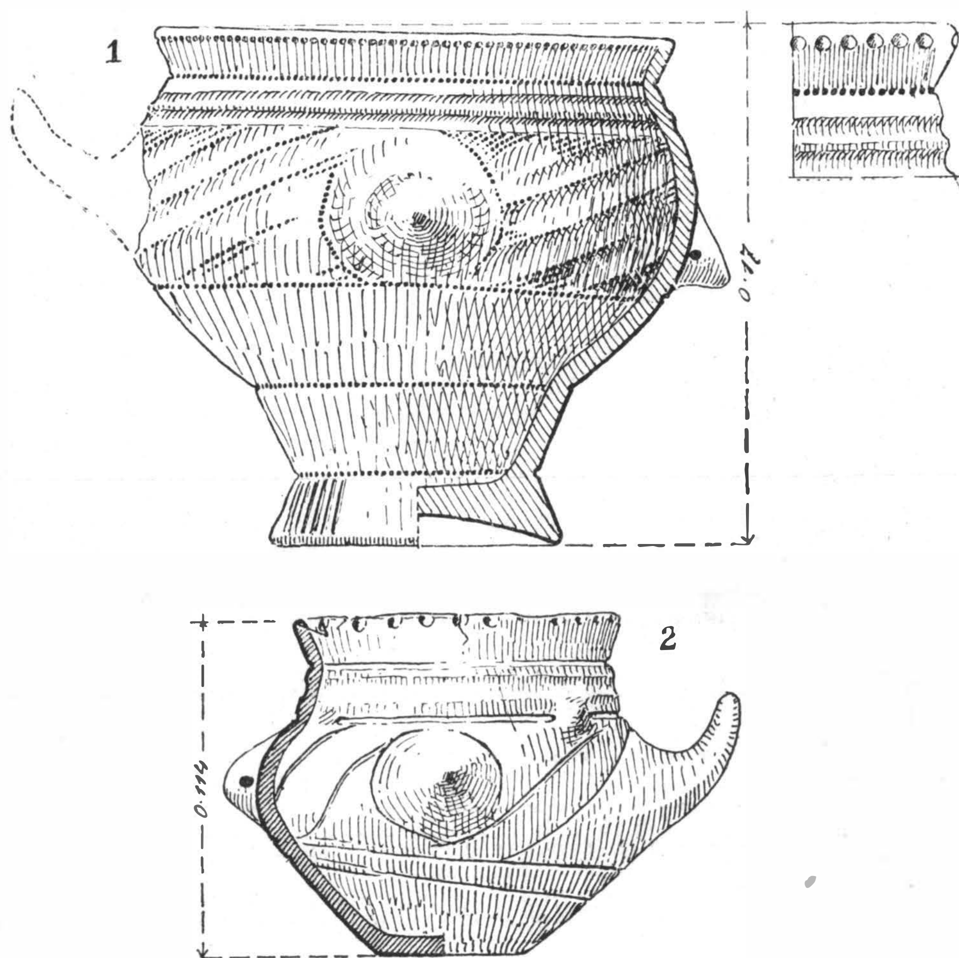

Fig. 8. — Vase precucuteniene.

chiar lîngă rîpă, s-a făcut un sondaj (fig. 1 : şanţul *A*) şi s-a putut prinde capătul de sud al şanţului. Încercarea de a urmări traseul descris de şanţul de apărare şi în partea opusă, spre nord-est, printr-un sondaj *B* (fig. 1), efectuat la distanţă de 24,30 m faţă de capătul ultimului şanţ al săpăturii, nu a dus la rezultatul căutat. Aceasta poate însemna că şanţul de apărare nu se întindea pînă aici, sau că presupusa arcuire a şanţului nu a fost just calculată. În situaţia actuală a săpăturilor, şanţul a putut fi totuşi urmărit pe o distanţă de 29,55 m (fig. 8). Reconstituirea formei şanţului,

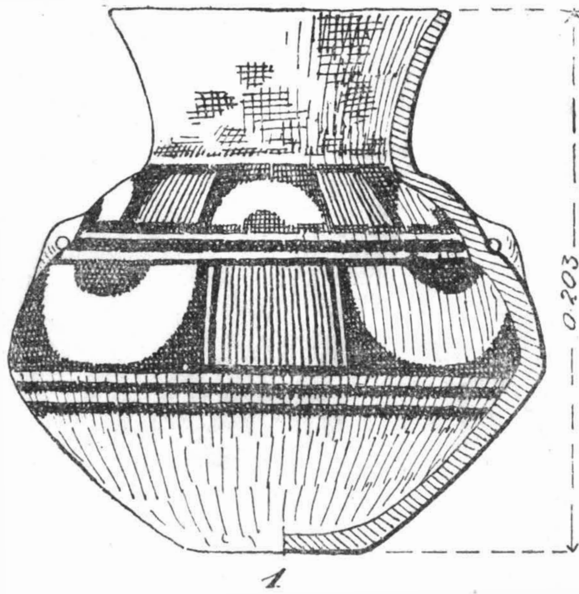
văzut de sus nu dă o formă geometrică regulată şi nici nu ne-am fi putut aştepta la aceasta, ţinînd seama de mijloacele cu care a fost lucrat. Tocmai din această cauză, realizarea acestui şanţ, cu dimensiunile mai sus menţionate, constitue încă o dovadă despre posibilităţile de înfăptuire ale efortului colectiv. Cît priveşte săparea unui şanţ de apărare în partea de vest a aşezării, acesta nu este un fapt întîmplător, ci dimpotrivă, săparea lui este îndeajuns de bine motivată prin însăşi configuraţia geografică a terenului. Într-adevăr, în spre est, aşezarea este izolată de restul dealurilor din această parte, printr-o vale naturală, făcută de un mic curs de apă. În spre vest însă, posibilitatea unui atac din partea fiarelor sau a oamenilor ar fi fost mai uşoară, întrucît lanţul colinelor din stînga rîului Bistriţa este aici neîntrerupt, alcătuind un fel de platformă în care se integrează şi Dealul Fîntînilor. Drumul Mărginenilor, existent totuşi în partea de apus a aşezării, este un drum îngust şi care, după cît se pare, a fost tăiat în această platformă, într-o epocă mai recentă. Săpăturile viitoare vor arăta dacă acest şanţ de apărare era sau nu dublat de un alt şanţ paralel, mai mare sau mai mic decît acesta, după sistemul cunoscut în aşezările de la Cucuteni şi Hăbăşeşti şi vor aduce precizări şi în privinţa funcţiei şanţului (fig. 9).

CONCLUZII

După cum s-a putut vedea în cursul expunerii, săpăturile din acest an au dus unele contribuţii la teza legăturii de continuitate dintre cele două culturi, care, în aşezarea de la Traian se suprapun, nemijlocit, prin straturile respective: 1. precucutenianul şi 2. Cucuteni AB. Printre rezultatele pozitive, obţinute prin studierea materialelor din aşezările de tip Cucuteni A, este şi observarea unei persistenţe a ceramicii de tip precucutenian, care în aceste aşezări se găseşte alături de ceramica mai nouă pictată policrom, a acestei faze cucuteniene. Problema de interes general, care se pune în cazul aşezării de la Traian, este dacă cultura precucuteniană, în virtutea acestei tendinţe de a se prelungi în timp, care de altfel se accentuiază cu cît merge în ţinuturile din est, va fi putut dura aici la Traian, unde faza Cucuteni A lipseşte, tot acest interval, adică pînă la sosirea purtătorilor culturii Cucuteni AB. În momentul de faţă, nu avem date suficiente pentru a putea argumenta acest punct de vedere. Aşa cum am spus şi mai înainte, situaţia se va urmări în viitor, cînd va trebui să se ţină seama şi de poziţia stratigrafică a stratelor corespunzătoare din aşezarea de la Izvoare, nu prea îndepărtată, nici în spaţiu, de aşezarea de la Traian. Totuşi un element de început, în sprijinul punctului de vedere de mai sus, există, dacă ne referim la acea zonă de interferenţă a materialelor celor două straturi, observată încă de anul trecut şi menţionată în raportul din 1952 (fig. 10).

În lumina unor date noi, se va putea aprecia, dacă această situaţie oglindeşte sau nu un proces de coexistenţă parţială a purtătorilor celor două culturi, cea veche: precucuteniană şi cea nouă: faza Cucuteni AB. După cele constatate la faţa locului, pe baza urmelor arheologice, este clar că, dacă acest proces a existat, el s-a încheiat, în chip firesc, prin preponderenţa noilor veniţi, înzestraţi, desigur, cu un potenţial de viaţă mai ridicat şi cu un ritm de dezvoltare mai vioi.

Problema originii şi a dezvoltării culturii precucuteniene, cu diferitele sale faze de evoluţie, nu poate fi privită izolat, ci în funcţie de condiţiile generale de dezvoltare ale complexurilor neolitice, de pe întregul teritoriu al sud-estului european. Diferite aspecte ale vieţii materiale şi spirituale ale culturii precucuteniene, ca şi varietatea de motive observate în decorarea ceramicii, indică influenţe venite din spre insulele mării Egee, şi chiar mai de departe, din Orientul apropiat, care s-au altoit aici pe un fond străvechi local. Formarea culturii precucuteniene, ca şi a celorlalte culturi contemporane, trebuie privită pe fondul unor perpetue mişcări de triburi, probabil

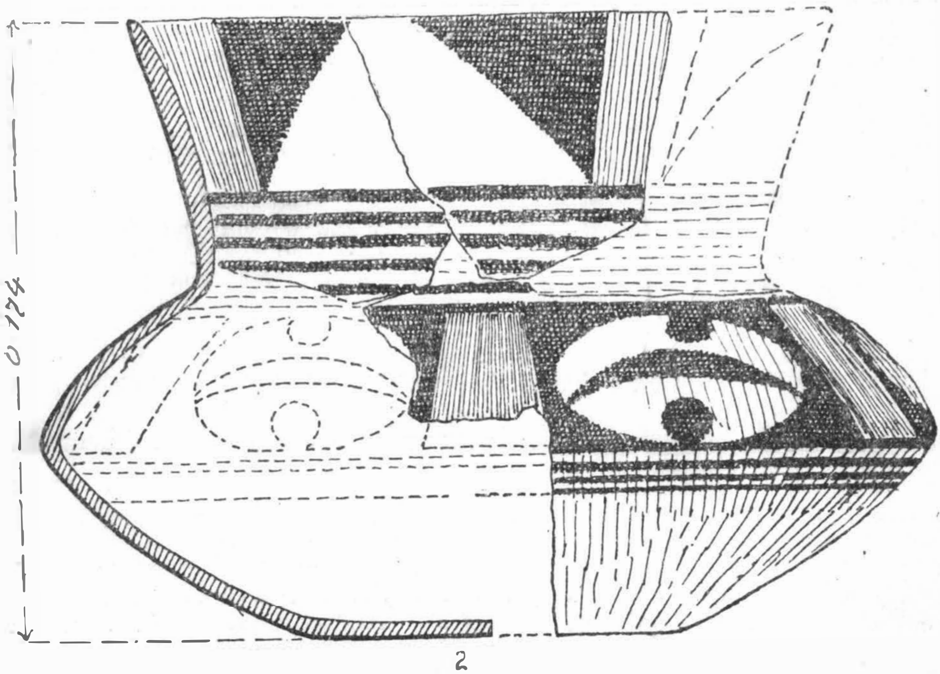

Fig. 9. – Vase pictate (stratul AB).

înrudite, şi înţeleasă ca un rezultat al inevitabilelor ciocniri, contopiri şi infiltraţii dintre aceste triburi, care se aflau în căutarea celor mai potrivite locuri, pentru a se putea fixa şi a-şi dezvolta forma lor de viaţă, de tip agricol. În acest cadru şi în acest sens, se desemnează în legătură cu precucutenianul, rolul culturii ceramicii bandliniare cu ornamente spiralice, ca şi influenţa culturii Boian, care intră, ca ele-

Fig. 10. — Vas pictat de tipul «binoclu» (strat AB).

mente hotărîtoare, în componenţa — după cît se pare — a unui complex mai vechi, premergător întrucîtva precucutenianului de la Traian, cu care acesta stă în legătură şi care se află în apropiere, tot în satul Traian, pe Dealul Viei. Vom referi mai departe despre rezultatele sondajelor făcute în acest punct.

Pentru încadrarea culturii cucuteniene de la Dealul Fîntînilor şi cunoaşterea împrejurimilor, din punct de vedere arheologic, planul de activitate a prevăzut,

pentru anul acesta, efectuarea unor cercetări de recunoaştere, la punctul numit Groapa Lupului, situat tot pe fosta terasă a Bistriţei, la circa 1.300 m spre vest de Dealul Fîntînilor. După descrierea făcută de unii localnici se bănuia aici existenţa unei necropole din epoca migraţiilor. S-au efctuat două casete în rîpa dealului, unde se spunea că ar fi apărut: « schelete întinse, cu oale negre la cap», s-au trasat două şanţuri de 2 × 6 m pe platou şi s-au făcut alte trei sondaje, două de 2 × 2 m şi al treilea de 7 × 2 m, pe povîrnişul situat în spre nordul văioagei, care poartă numirea de Groapa Lupului. Rezultatele au fost negative. În afară de cîteva cioburi, foarte mărunte şi corodate, deci neconcludente, nu a apărut nicăieri nici o urmă de oseminte omeneşti sau alte rămăşiţe arheologice.

Al doilea punct cercetat a fost movila de la Botul Morii situată la circa 2 km spre sud-est de Dealul Fîntînilor. Această movilă, de aspect plat, cu diametrele: est-vest de 36 m şi nord-sud de 38 m, orientată de la nord-est spre sud-vest, atrăgea atenţia prin marea cantitate de pietre de rîu, care acopereau creştetul ei. După înlăturarea pietrelor s-au efectuat două sondaje de 2 × 6 m; primul în centrul movilei şi al doilea, în pantă. Prin adîncirea sondajului, trasat pe centrul movilei, s-a dovedit aici existenţa unei gropi vechi, săpată în pămîntul galben, pînă la adîncimea de 4,35 m. În pămîntul negru care umplea această groapă s-au găsit de asemenea pietre de rîu, care păreau să fi fost aşezate în straturi, deranjate ulterior. În afară de aceste pietre, s-au găsit puţine cioburi de factură neolitică, necaracteristice şi foarte puţine cioburi La Tène. Calitatea pămîntului de umplutură: negru şi afînat, care mergea pînă în fundul gropii, ca şi faptul că în afară de cîteva oase fragmentare nu s-a găsit nici un schelet, dovedeşte că mormîntul, care a existat aici, a fost jefuit din vechime, iar resturile, răvăşite.

În aşezarea de la Dealul Viei, situată tot în satul Traian, comuna Zăneşti, la circa 3 km spre sud-est de Dealul Fîntînilor, s-a făcut un sondaj orientat de la vest-nord-vest: 315° spre est-sud-est: 135°, cu dimensiunile de 2 × 18 m. Scopul acestei intervenţii a fost de a contribui la studiul stratigrafiei şi de a recolta materiale arheologice din această cultură nouă pentru colecţiile Muzeului Naţional de Antichităţi. Concomitent s-a făcut aici o săpătură de proporţii mai mari, începută din anul 1951, pentru Muzeul Arheologic din Piatra-Neamţ; responsabilitatea acestui sector al şantierului Traian, avînd-o directorul Muzeului din Piatra Neamţ, care a descoperit aşezarea, acesta va expune într-un capitol alăturat rezultatele obţinute.

Pentru a se evita eventualele confuzii în numirea celor două culturi aflate în satul Traian: aceea de la Dealul Fîntînilor şi aceea de la Dealul Viei, vom întrebuinţa pentru aceasta din urmă denumirea de cultura Zăneşti, după numele comunei, de care satul Traian depinde administrativ. Cultura Zăneşti este interesantă, în primul rînd, prin fenomenul de asociere şi chiar de sinteză pe care îl prezintă între două culturi de aspect şi provenienţă diferită: cultura bandceramică liniară şi cultura Boian; de asemenea şi prin raportul în care cultura Zăneşti se situează faţă de culturile existente şi dominante în acest spaţiu: cea cucuteniană şi cea precucuteniană. Dintre toate elementele acestei noi culturi neolitice, în care se poate urmări înpletirea celor două aspecte culturale menţionate mai înainte, ceramica este ca întotdeauna, aceea care oferă exemplele cele mai sugestive. Întrucît ceramica s-a găsit foarte fărîmiţată, ne vom referi cu precădere la ornamentare, ca cea mai grăitoare în această direcţie. Într-adevăr, o serie de caractere generale, care stau la baza sistemului decorativ sînt comune atît culturii Zăneşti, cît şi celei precucuteniene de la Izvoare şi Traian şi, de asemenea, celei pretrigoliene de la Luka-Vrubleveţkaia, pe Nistru. Constatăm între altele rolul decorativ atribuit proeminenţelor, puse de obicei pe diametrul maxim, care constituie, ca să spunem aşa, un punct de reper

şi de convergenţă al motivelor decorative. Tot astfel, tendinţa de a dispune pieziş unele motive secundare în interiorul zonei ornamentale, folosirea simultană în decorarea unui vas a mai multor tehnice diferite: caneluri, incizii mai mult sau mai puţin adîncite şi puncte scobite în pasta încă moale a vasului. Această unitate de concepţie este comună celor două specii ceramice, în decoraţie, dovedeşte legătura strînsă şi eventualul raport de filiaţie dintre aceste două culturi. Observînd ceramica de la Dealul Viei, atît cît ne permite mărimea fragmentelor rămase, distingem cioburile de pastă negricioasă decorate prin săpare, cu motivele geometrice tipice pentru cultura Boian, şi alături de acestea, cioburi de o pastă mai subţire cu reflexe negre-cenuşii şi care uneori mai păstrează încă lustrul iniţial. Pe aceste fragmente găsim motive, mai ales spiralice, executate prin tehnica incizici fine, care constau din benzi înguste, umplute cu puncte mărunte sau linioare verticale şi mai rar oblice. Aceste fragmente reprezintă a doua componentă a culturii Zăneşti, care se caracterizează prin fineţea execuţiei şi ornamentarea bandspiralică. Aspectul devine însă interesant pe cioburile, pe care se pot surprinde atît combinarea motivelor cît şi combinarea tehnicilor principale ale celor două componente. Pentru a urmări acest proces de contaminare, trebuie să ne referim şi la formele existente ale vaselor, atît cît se pot desprinde după profilele reconstituite. Desigur că repertoriul formelor trebuie să fie mai variat, însă, deocamdată, distingem pentru categoria ceramicei bandate: o formă de vas-pahar bitronconic sau ovoidal (pl. II, 10), ca şi un vas de proporţii mijlocii cu gîtul înalt cilindric. Un singur fragment indică existenţa vasului cu fundul în chip de picior cilindric scund, de dimensiuni reduse. Caracteristic pentru primele forme ale speciei ceramice mai fine este un brîu proeminent ca o armatură (pl. II, 5), aşezat mai sus sau mai jos şi care face ca aceste forme să prezinte afinităţi cu unele forme din fazele ultime ale culturii Bükk şi culturii Tisa şi să amintească totdeodată în linii mari şi formele din culturile mai tîrzii: Gumelniţa şi Ariuşd. Cît priveşte cultura Boian, găsim profile de vase cu umărul îngust şi unghiular: ceşti, străchini şi cupe adînci, dintre care după cît se pare, unele erau prevăzute cu un picior conic, apoi vasele cu pereţii în unghi drept şi capacele cu buton, exagerat de mari. Pe lîngă aceste forme, cultura Zăneşti are şi unele vase, în genere de dimensiuni mai mari, cu gît cilindric, de un aspect piriform neevoluat, fundul fiind încă destul de lat şi pereţii prea puţin înclinaţi. Aspectul piriform rezultă din tendinţa de a lărgi progresiv, umărul îngust, tipic pentru vasele Boian şi de a-l rotunji totdeodată. Rotunjirea umărului nu atrage după sine şi rotunjirea locului de sudare cu vasul, căci, unirea cu vasul continuă să se facă printr-un unghi ascuţit (pl. II, 10, 3, 4, 12). Această particularitate a umărului bombat va dăinui în acest spaţiu; îl găsim, de pildă, în ceramica de tip monocrom de la Hăbăşeşti, contemporană cu faza Cucuteni A, ca şi în cuprinsul ceramicii pictate, pe toată întinderea ei, fiind tipică mai ales pentru vasele de tip amforă din faza Cucuteni B. Ornamentarea acestor vase de înfăţişare general piriformă, din cultura Zăneşti, consta din benzi liniare ca şi din benzi mai late, umplute cu puncte scobite, care se desfăşoară în spirală sau motive derivate, puse pe umărul lor proeminent. În legătură cu puternica influenţă exercitată de cultura în bandă liniară este necesar să amintim şi existenţa, aici la Zăneşti, a unor topoare de un tip apropiat de toporul în chip de calapod. Întrepătrunderea între cultura bandliniară şi cea de infiltraţie, de aspect Boian, s-a întîmplat desigur pe teritoriul Transilvaniei sau, în orice caz, într-o regiune vecină, după cum o dovedeşte faciesul transilvan al culturii Boian, aşa numitul « Boian de deal ». În aşezarea eponimă de la Dunăre, cea de a doua componentă lipseşte, deşi motivele meandrice şi, mai rar cele spiralice, redate prin tehnica săpării în pastă moale, sînt mai frecvente decît în faza transilvană, unde acestea apar mai rar. Din Transilvania de sud-est, fără

să putem preciza cauza acestei expansiuni sau emigrări, prin pasurile munţilor şi de-a lungul apelor, purtătorii acestei faze a culturii Boian, s-au răspîndit de la vest spre nord-est, pe teritoriul Moldovei, aşa cum o arată etapele cunoscute pînă acum: Zăneşti, Trudeşti (Reg. Bacău), Larga Jijiei şi Vlădeni (Reg. Iaşi). Nu ştim încă, cît de departe spre est a ajuns această cultură şi dacă s-a coborît cumva şi în spre sud. Menţionăm totuşi că în aşezarea tripoliană timpuiie dela Luka-Vrublevetkaia pe Nistru, ca şi în aşezările contemporane de la Bug, ceramica locală prezintă o serie de elemente prin care se leagă de ceramica culturii Zăneşti. În această nouă arie de răspîndire şi în primul rînd în Moldova, această cultură capătă o înfăţişare specifică. Elementele ornamentale cunoscute sînt interpretate aici după o mentalitate proprie regiunii, fapt care va da naştere unui stil nou, caracterizat prin exuberanţă şi fantezie, din care nu va lipsi chiar o tendinţă spre naturalism. Faţă de caracterul sobru al stilului transilvan şi al culturii Boian în genere, această apariţie din Moldova constituie o variantă de aspect oriental. Nu putem spune sub ce impuls nou, creator, s-a întîmplat acest proces, dar observăm că cu cît mergem mai în spre răsărit, se constată o receptivitate deosebită pentru sistemul de ornamentare în benzi liniare şi în benzi umplute cu linioare verticale. Benzile înguste devin mai late şi apar sporadic la Traian şi la Izvoare, în precucutenian, la Hăbăşeşti, pe vasele speciei monocrome, ca să culmineze în sfîrşit, aşa cum se ştie, în ceramica tripoliană A, sub formă de benzi liniare, adînc incizate, după o tehnică foarte apropiată de aceea a culturii Boian. Chiar procedeul de a împodobi vasele cu benzi afrontate în chip de croşeuri, folosit aici în ceramica tripoliană monocromă, ca şi în ceramica pictată din Moldova, pare să fie de tradiţie mai veche. Un element decorativ de caracter secundar, care introduce în decorarea vaselor piriforme de la Dealul Viei o notă vioaie, sînt şirurile de puncte de formă lunguiaţă de tipul capetelor de note muzicale, dispuse de-a curmezişul benzilor liniare spiralice, desigur, prin analogie cu benzile meandroide, la care punctele, fiind dispuse în deschiderea unghiului drept, în mod firesc iau o direcţie piezişă faţă de liniile care formează banda ornamentală. Aceste şiruri de puncte (pl. II, 11, 12, 13) nu s-au descoperit încă în faciesul transilvan al culturii Boian şi nici în celelalte aşezări din Moldova enumerate mai sus. Prin dedublarea punctului din capătul exterior al şirului se obţine un amănunt ornamental nou, ca două sau trei mici frunze sau în chip de mică ramură, care capătă aici valoarea unui semn distinctiv (pl. II, 4, 12). Prin extinderea acestui procedeu, chiar liniile se bifurcă mai întîi cînd se întretaie în unghiuri şi apoi la capetele lor [1]. (pl. II, 11; pl. I, 2, 16; pl. III, 1, 4; pl. V, 4). Alteori în acest motiv al benzilor liniare incizate, cu şiruri de « note muzicale » dispuse oblic (cunoscut şi în cultura Tisa), punctele scobite sînt înlocuite prin mici pătrate săpate după tehnica culturii Boian. Pe de altă parte şi motivul în chip de mică ramură este transpus în tehnica decorului săpat, rezultînd două sau trei mici triunghiuri, unite prin vîrful lor. Aceste motive sînt apoi amplificate grupate şi combinate în aşa fel, încît printr-un joc de linii şi puncte să rezulte imaginea, desigur extrem de schematizată, fie a unui decor de aspect floral (pl. V, 2, 7) sau zoomorf (pl. V, 5) fie chiar antropomorf (fig. V, 1, 3). Pe un picior de vas, fragmentar, în cele trei spaţii rombice, cu ajutorul triunghiurilor s-a reprezentat cîte o figură umană (pl. III, 11). Prin folosirea ingenioasă a acestor elemente de caracter secundar se dovedeşte tendinţa de a ieşi din rigiditatea ornamentării

[1] Această bifurcare şi trifurcare la capetele benzilor se păstrează şi în ceramica dela Luka-Vrublevetkaia; Ranne-tripolskce, p. 354, fig. 62 şi p. 359, fig. 67; interesantă este şi seria de cioburi, ornamentate cu *motive unghiulare, adînc incizate*, considerate de autor ca necaracteristice pentru ceramica din această aşezare: fig. 66—70.

tipice geometrice, introducînd în decor o notă neprevăzută şi originală, care reflectă, fără îndoială, mentalitatea respectivilor locuitori din această regiune, dar poate şi alte preocupări de caracter magico-religios mai greu de pătruns. Într-adevăr pe fragmentul de vas, care iniţial va fi fost o cupă cu picior (pl. IV, 11) apar trei reprezentări antropomorfe, redate prin tehnica săpării, dintre care cea de mijloc are braţele lăsate în jos, iar celelalte două, îmbrăcate cu o fustă largă — aşa cum se poate observa la cea din stînga — au braţele ridicate în sus. Deşi astfel de reprezentări figurale sînd frecvente în ceramica complexelor vechi neolitice, totuşi apariţia lor în cadrul faciesului Boian, caracterizat pînă acum prin aniconism, ar putea să surprindă, dacă varietatea figurinelor antropomorfe feminine de lut aflate la Zăneşti şi care arată precise influenţe din spre insulele Cicladice şi Anatolia, nu ar infirma vechiul punct de vedere. Privind cu atenţie motivele ornamentale geometrice de tip Boian: dinţii de lup, romburile şi motivul în şah, observăm, prin comparaţie cu motivele corespunzătoare din faciesul transilvan, că desenul mărunt al acestora este înlocuit aici, în cultura Zăneşti, printr-o exagerare a dimensiunilor lor, ca şi printr-o execuţie mai puţin îngrijită. Corectitudinea desenului suferă adeseori şi capătă un aer de lucrare grăbită, căci nu desenul şi ductul liniilor interesează aici, ca bunăoară în ceramica aşa de migălos lucrată din cultura Bükk, ci incrustaţia cu materie albă calcaroasă, cu care se vor umple şănţuleţele cu fundul sgrunţuros şi care va da efectul decorativ urmărit. Spre deosebire de procedeul întrebuinţat în Cultura Boian din Muntenia, unde motivul ornamental apare excizat (reliefat) prin cruţarea lui din suprafaţa pastei,la Zăneşti ornamentul pozitiv este cel săpat. Incrustaţia este tehnica favorită, căci prin adoptarea acesteia se pot obţine, prin detaşarea motivului alb, de aspect plat, pe fondul negru, unele efecte picturale. Tendinţa aceasta nu surprinde în mediul unde va înflori mai tîrziu ceramica pictată. Deşi ceramica de la Zăneşti este extrem de corodată, în aşa fel încît stratul superficial de pastă mai fină s-a distrus şi odată cu el s-a dizolvat şi materia calcaroasă de incrustaţie, totuşi cele cîteva exemplare, pe care se păstrează decorul în forma sa iniţială confirmă îndeajuns această afirmaţie (pl. V, 7). Un alt procedeu specific ceramicii de la Zăneşti, care s-ar putea traduce printr-o continuă nevoie de variaţie, constă din întreruperea continuităţii zonei ornamentale spre a se intercala un motiv diferit. De asemenea dragostea de podoabă se manifestă prin felul în care ornamentul dispus, bineînţeles, în zone, acoperă toată suprafaţa vasului. De pildă, capacele (pl. I, 9; III, 5), atunci cînd incrustaţia era neatinsă, trebuie să fi apărut ca o broderie, care învăluia întreaga formă. Uneori decorul se extinde şi pe fundul uşor scobit al vaselor (pl. I, 6, 7, 8). Această exuberanţă în ornamentare poate duce uneori şi la exagerarea unor detalii în formă. La unele capace, butonul capătă dimensiunile unui mic vas, răsturnat (pl. III, 5).

O întrebare care se pune, este: ce condiţii materiale de viaţă reflectă acest stil al ceramicii, în care se vede pe deplin bucuria de a trăi şi a crea? Pe cît ne dăm seama şi putem răspunde, desigur că pe lîngă cadrul frumos natural în care îşi fixaseră aşezarea, natura oferea condiţii economice bune. Vînatul se găsea din belşug în împrejurimi, creşterea animalelor domestice începea să prospere, ca şi cultura plantelor, iar societatea, organizată gentilic, îşi desfăşura viaţa într-un ritm vioi. Rămăşiţele de gospodărie şi mai ales marea cantitate de oase de animale găsite la faţa locului confirmă aceasta.

Este evident că la Zăneşti ne aflăm în faţa unei culturi de caracter mixt, rezultată, probabil, dintr-o simbioză etnică între triburile locale, reprezentînd o cultură bandceramică, de aspect mai vechi, liniar, şi purtătorii culturii Boian, ajunşi aici prin infiltraţie lentă. De-a lungul vremii s-au grefat pe acest fond şi alte elemente

împrumutate de la culturile neolitice contemporane şi înrudite prin rădăcina lor Nu sîntem în măsură să precizăm unde s-au întîmplat aceste atingeri în sens orizontal, cu diferitele culturi de aspect bandliniar: Bükk II şi III şi Tisa. Ornamentarea fundului vaselor cu motive cruciforme este cunoscută de asemenea în cultura Tisa, apoi în Transilvania în cultura Turdaş, iar mai tîrziu în ceramica monocromă şi pictată (faza A de la Hăbăşeşti) şi mai înainte de toate acestea, în cultura Musian-Susa I din Iran. Aspectul figurinelor antropomorfe femenine arată în chip precis influenţe din spre sud şi din spre bazinul oriental al Mediteranei şi dovedeşte că îndeletnicirea cu cultivarea plantelor începe să devină tot mai însemnată în viaţa respectivilor locuitori, aşa cum o atestă de altfel şi numărul mare al rîşniţelor.

Nu putem considera întîmplător faptul că, în Transilvania, cultura Boian preexistă în regiunea unde va apare cultura ceramicii pictate Ariuşd, şi că, în Moldova, aceeaşi corelaţie există între cultura Zăneşti şi cultura Cucuteni. În procesul de dezvoltare a ceramicii monocrome şi pictate din această arie, cultura Zăneşti, prin ambele sale componente, va fi avut un rol anumit. Cultura Zăneşti se desemnează ca o cultură cu elemente de producţie destul de înaintate, care stă la baza culturii precucuteniene şi pretripoliane şi care a avut rolul de a vehicula spre est şi nord-est elementele culturii bandceramice pe de o parte, şi pe de alta, pe cele de natură tehnică, specifice culturii Boian.

Întrucît motivele decorative proprii culturii Boian se dovedeşte că nu au prins teren în regiunea dintre Carpaţi şi Nipru, unde sînt adoptate şi se dezvoltă cu precădere cele spiralice, ne întrebăm dacă triburile care au creat faza efervescentă apărută la Zăneşti şi care reprezintă momentul de tinereţe al culturii Boian, indiferent din ce cauze sau mişcări ale altor triburi, nu se vor fi întors cumva spre sud, unde vor crea, în continuare, faza de maturitate, de caracter echilibrat şi potolit din spre Dunăre. Cupa cu picior, de aparenţe mai modeste, ca şi capacele cu butonul mare din cultura Zăneşti, care sînt caracteristice pentru fazele următoare ar fi deocamdată primele elemente care pledează în acest sens. De altfel toate formele de vase, cît s-au putut observa aici, vor rămîne în repertoriul formelor culturii Boian şi se vor dezvolta în faza următoare, mai tîrzie, a acestei culturi. De asemenea tehnica exciziei îşi va da toată măsura evoluţiei tot în faza următoare, în care va apare şi pictura cu alb (aşezarea de la Tangîru). În acest fel, legătura dintre diferitele faze de dezvoltare ale Culturii Boian devine organică, iar întreaga cultură are un caracter unitar bine închegat.

Aşezarea neolitică de pe Dealul Viei – Satul Traian, com. Zăneşti. Cercetarea staţiunii de pe Dealul Viei, satul Traian, comuna Zăneşti, a început în ziua de 26 august, încheindu-se la 9 octombrie, cu o întrerupere de 12 zile.

Staţiunea aceasta, descoperită în 1951, se găseşte cu 3 km spre sud-est de cea de la Dealul Fîntînilor, pe aceeaşi terasă mijlocie a Bistriţei şi întrunind ca şi staţiunea Traian, aceleaşi condiţii geografice favorabile pentru întemeierea unui sătişor în trecutul îndepărtat al neoliticului: pinten de deal cu o suprafaţă plană, rîpă împrejur, pe o bună parte din întinderea ei, care înlesnea apărarea; iar jos, în imediată apropiere, bogate fîntîni cu apă ce alimentează şi astăzi pîrîul Bahna de la poalele terasei.

Suprafaţa săpată anul acesta, ca şi cea cercetată în 1951 printr-un sondaj preliminar atinge la un loc 455 m². Se pare că întinderea întregii aşezări nu depăşeşte

2000 m², ocupînd o porţiune din colţul de sud-vest al pintenului, izolată de restul podişului — după cît se pare — printr-un şanţ urmînd direcţia nord-sud (fig. 11).

Deoarece sondajul din 1951 a vădit aici prezenţa mai multor tipuri deosebite de ceramică, problema care trebuia urmărită în primul rînd era aceea de a se vedea dacă nu cumva aceste tipuri, diferite ca tehnică decorativă, nu vor fi aparţinînd aici tot atîtor culturi diferite şi în timp; aşa dar trebuia urmărită cu multă atenţie stratigrafia.

Pe Dealul Viei, stratul de pămînt vegetal, un cernoziom degradat, prezintă o grosime de circa 70 cm, fiind aşezat pe loess, care apare curent pe la 80—90 cm adîncime. Unde locul este orizontal, stratul de loess coboară şi pînă la 1,10 m. Stratul de pămînt vegetal cu humus alcătuieşte sus pătura arabilă, în grosime de circa 15—25 cm pămînt brun deschis, făinos şi greu de lucrat la secetă. Urmează apoi o pătură în brun mai închis şi grăunţos mărunt, care se adînceşte pînă la 50—60 cm. De aici coboară o pătură în castaniu cu grăuntele mai mare, până pe la 75-80 cm, de unde, pînă pe la 100 cm adîncime, pămîntul capătă o culoare mai deschisă, formînd pătura de trecere către loess, desfăcîndu-se la săpat în bulgări mari, prismatici.

Legătura vieţii cu solul. De la 35—40 cm apar, ici şi colo, bulgări mici de chirpic, dar foarte rari: plăci mai mari încep a se ivi de pe la 60 cm adîncime, iar petece de chirpic compact nu se văd decît între 70 şi 90 cm. Chirpicul în masă compactă constă din plăci mari cu suprafaţa netezită numai pe latura de deasupra, iar pe latura de dedesubt, de către pămînt, se văd amprente perfect vizibile de frunze, crengi subţiri — vîrfuri — frunziş de trestie şi mai rar şi cîte un mic petec cu amprente de nuiele subţiri, dispuse paralel. Stratul de chirpic are o grosime de circa 30 cm, iar plăcile nu sînt mai groase decît de 10—12 cm. Sub stratul de chirpic apare foarte puţin material, atingîndu-se pămîntul viu de regulă cam la 1,00 m adîncime. Între complexele ieşite la iveală prin aceste săpături, menţionăm cîteva din cele mai importante: o groapă în careul 3, şanţul I, care nu avea o adîncime mai mare de 1,60 m şi care n-a adus nimic deosebit; două vetre din care s-au păstrat numai petece neînsemnate; trei grămezi de prundiş mărunt împreună cu multe sfărîmături de rîşniţe, o grămadă de vreo 10 arşice şi o grămadă de bolovani rotunzi, în greutate mijlocie de 1 kg fiecare. Aceşti bolovani formau un strat gros pe o suprafaţă de vreo zece metri pătraţi.

Stratul arheologic îşi ia naştere de pe la 55 cm pe terenul în pantă, iar pe locul drept nu apare decît pe la 70 cm, coborînd pînă la 80—1,00 m şi, excepţional, chiar pînă la 1,20 m. Întregul complex arheologic: ceramica comună, ceramica liniară şi punctată, ceramica cu decor scobit adînc, uneltele de piatră, cremene, os şi corn este mereu acelaşi de sus şi pînă la pămîntul viu. În săpăturile efectuate aici pînă în prezent, nu s-a dat de nici un nivel în care să domine numai unul din aceste tipuri şi nici un nivel din care unul dintre aceste tipuri să lipsească.

Cremenea. În total s-au găsit 365 de silexuri, din care 71 întregi, 210 fragmentate, 84 amorfe şi 6 aşchii de obsidiană. Se menţionează: 6 lame-cuţite întregi. Cea mai lungă este de 120 mm pe 16 mm, iar cele mai mici variază între 5—7 mm lungime. De asemenea o frumoasă lamă de obsidiană de 52 mm pe 17 mm. Tot din obsidiană s-a găsit şi o lamă minusculă foarte fină. Apoi, trei fierăstraie din silex galben şi 2 vîrfuri de săgeată, din care unul cu marginile fin retuşate de jur împrejur. Opt răzuitoare, mai toate din silex galben, toate sînt de mărimi reduse. Şapte burghie, din care 4 cu retuşe şi urme de întrebuinţare.

Este semnificativă prezenţa aici a silexului galben, care în celelalte aşezări pe care le cunosc în regiune nu se găseşte decît excepţional.

Cvarţita se găseşte pe Dealul Viei la fiecare pas, fiind în deosebi foarte numeroase lamele nereuşite, simple aşchii şi apoi polizoare, percutoare şi simpli bolovani cu început de prelucrare, nuclee.

Dintre uneltele de piatră, cele care apar aici într-un număr neobişnuit de mare, sînt rîşniţele şi pietrele de ascuţit, fie lungi, de formă mai mult sau mai puţin cilindrică, fie simple mici, lespezi rotunde, toate cu vădite urme de întrebuinţare.

Rîşniţe s-au găsit peste 150; dar numai vreo zece sînt întregi, celelalte sînt toate fragmentare. Tipul este cel oval, .mai rar circulare ori dreptunghiulare.

Topoare de piatră s-au găsit 68, dintre care numai 23 întregi. Majoritatea sînt plate, trapezoidale; trei de tip calapod, toate cu gura stricată (pl. I, 1) şi trei dintr-o rocă mai tare de tipul « toporului măciucă cu gaură transversală ». Între cele plate, cîteva au gura mai pronunţat bombată, formă apropiată de tipul calapod.

Uneltele de os şi corn. Acestea prezintă un interes deosebit, întrucît unele sînt de un tip nou în regiune, iar altele de o abundenţă excepţională, cum sînt de pildă oasele tubulare cu crestături sau retezate (pl. IV, 2) ca şi « canoanele » de bovine şlefuite pe o singură latură sau chiar pe toate (pl. IV, 3).

Pl. IV, 4 arată cîteva verigi extrase din oase.

Pl. IV, 5 dă o interesantă unealtă întrebuinţată la decorul ceramicii punctate, confecţionată dintr-un colţ de mistreţ. Măciucile din corn de cerb, găurite transversal, sînt destul de frecvente aici. Planşa IV, 6 arată trei din aceste unelte, toate cu gura stricată, iar una cu o podoabă punctată la mijloc. Sulele sînt relativ puţine (pl. IV, 5), dată fiind marea abundenţă de oase în această staţiune. Planşa IV, 7 arată cîteva dălţi de os, sau mai curînd spatule pentru lucratul ceramicii. De asemenea s-au găsit şi două săpăligi din corn de cerb, din care una foarte bine păstrată, în lungime de 42 cm (pl. IV, 8); apoi un harpun (pl. IV, 9) şi unelte de împuns (pl. IV, 10).

Ceramica şi tehnica pastei. Vasele de toate dimensiunile rezultate din această săpătură sînt lucrate în general dintr-o pastă rudimentară, un amestec de argilă cu humus cuprinzînd pietricele, sfărîmături de cioburi şi chiar pleavă. Nu arareori se găsesc cioburi care prezintă în pastă amprente de corpuri organice — s-ar părea şi paie tăiate mărunt — şi chiar goluri provenite prin arderea lor. Această tehnică în lucrul pastei este comună pentru toate tipurile pe care le reprezintă ceramica din această staţiune, fiind chiar mai accentuată în ceramica cu decor săpat adînc. Însăşi arderea este incompletă, fapt care ar îndreptăţi presupunerea că aceşti oameni nu cunoşteau încă cuptorul cu tragere. Se observă totuşi că vasele de dimensiuni mai mici, diferite tipuri de ulcele, sînt fabricate dintr-o pastă mai bine aleasă, mai fină.

O altă caracteristică a ceramicii de pe Dealul Viei constă în faptul că, în afară de rare cazuri, privită în secţiune, prezintă o nuanţă în cenuşiu închis sau chiar în brun, înfăţişînd numai în exterior o culoare în cărămiziu deschis, ori în cenuşiu deschis. Această culoare se datoreşte unui strat subţire de argilă curată cu care se vede a fi fost învelit vasul ulterior. Fără această feţuială cu argilă pură nu s-ar fi putut aşterne decorul atît de fin şi complicat, fie incis, fie excis, pe care-l vedem pe majoritatea vaselor. Pasta atît de impură a vasului iniţial n-ar fi permis nici lustrul pe care-l constatăm adesea şi nici decorul în caneluri, îngrijit lustruite, atît de frecvent mai cu seamă în vasele de dimensiuni mici şi mijlocii, ba chiar şi în unele vase mari cu pereţii groşi de doi cm şi mai bine, împodobiţi cu caneluri, striaţii şi crestături fine. Pasta este aici învelită în exterior de o pătură fină de argilă în grosime de 1 mm. fig. 11 din planşa IV înfăţişează două cioburi cu decor săpat adînc, unde o parte din

feţuiala în care s-a făcut decorul s-a cojit, căzînd. Ceramica comună, dimpotrivă, numai în interior e bine netezită şi uneori chiar lustruită, pe cînd în afară, numai zona gurii e netezită. Faptul că tipul acesta de vase este lucrat cu mai multă îngrijire în interior îndreptăţeşte ipoteza că ele serveau pentru trebuinţele gospodăriei.

Ceramică comună, formele. Stratul arheologic fiind la mică adîncime, iar ceramica puţin rezistentă din cauza corodării şi a pastei amestecată cu pleavă, nu s-a putut scoate din întreaga săpătură nici un vas întreg. Aceasta se explică şi prin faptul

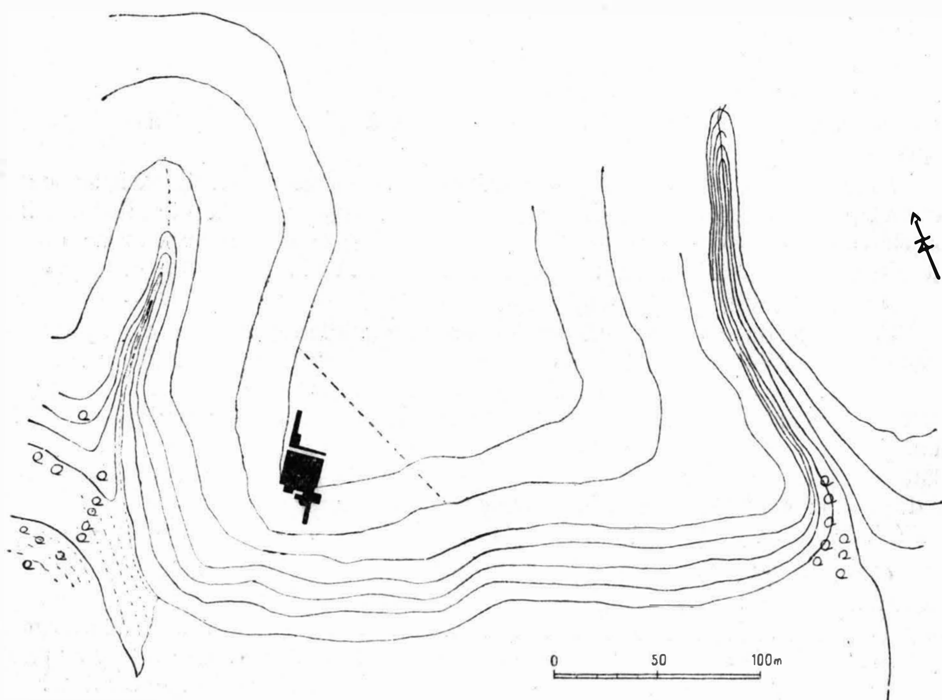

Fig. 11. — Planul săpăturilor de la Dealul Viei (1951; 1953).

că aici nici materialul celălalt, afară doar de peticele de chirpic compact, n-a rămas în locul unde l-a surprins incendiul locuinţei.

În genere, vasele aparţinînd ceramicii comune şi liniare au gîtul cilindric şi fundul tronconic. Forma aceasta este de altfel dominantă şi în celelalte tipuri de ceramică, mai ales în cea bandliniară. Vasele acestea au uneori buza aplecată înafară, iar umărul prezintă o curbură pronunţată, unindu-se aproape în unghi cu trupul vasului. Altele, de aceeaşi formă, au buza aplecată uşor înăuntru, din care pricină vasul capătă un aspect ovoidal, avînd curbura umărului mai dulce.

Ornamentaţia. Cea mai frecventă dar şi cea mai rudimentară podoabă pe care o întîmpinăm în ceramica de acest tip constă dintr-un fel de striaţii şi caneluri produse printr-o uşoară apăsare cu vîrful degetelor pe pasta încă moale, începînd de la o mică distanţă de sub gură şi coborînd pînă la fundul vasului, ori numai pînă ceva mai sus de fund.

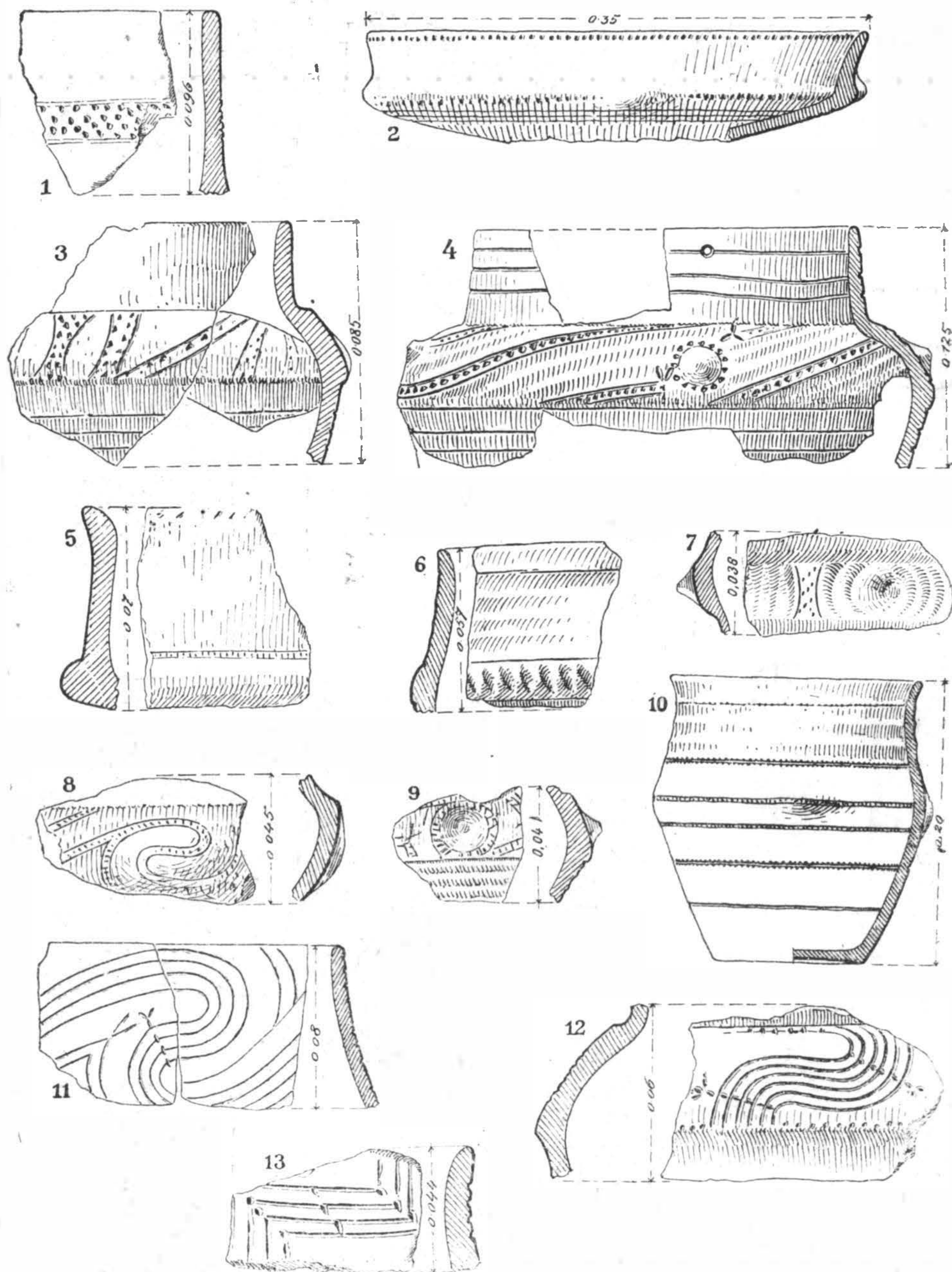
Ceramica liniară, pasta şi formele. Acelaşi lut rău curăţat şi amestecat cu pietricele, sfărîmături de cioburi şi paie mărunte, aceeaşi ardere incompletă

PLANŞA I

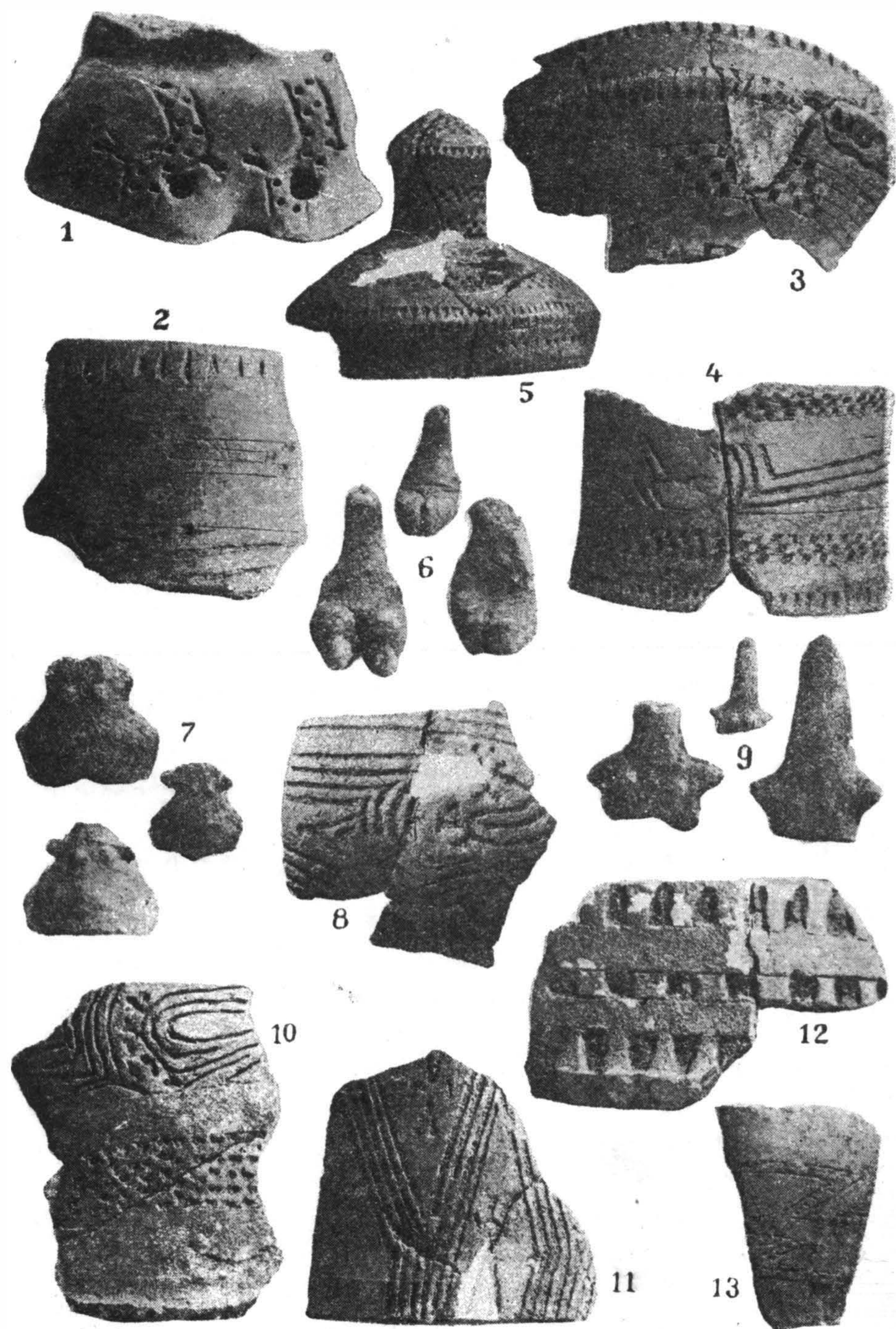

Ceramică şi figurine fragmentare de lut de la Dealul Viei.

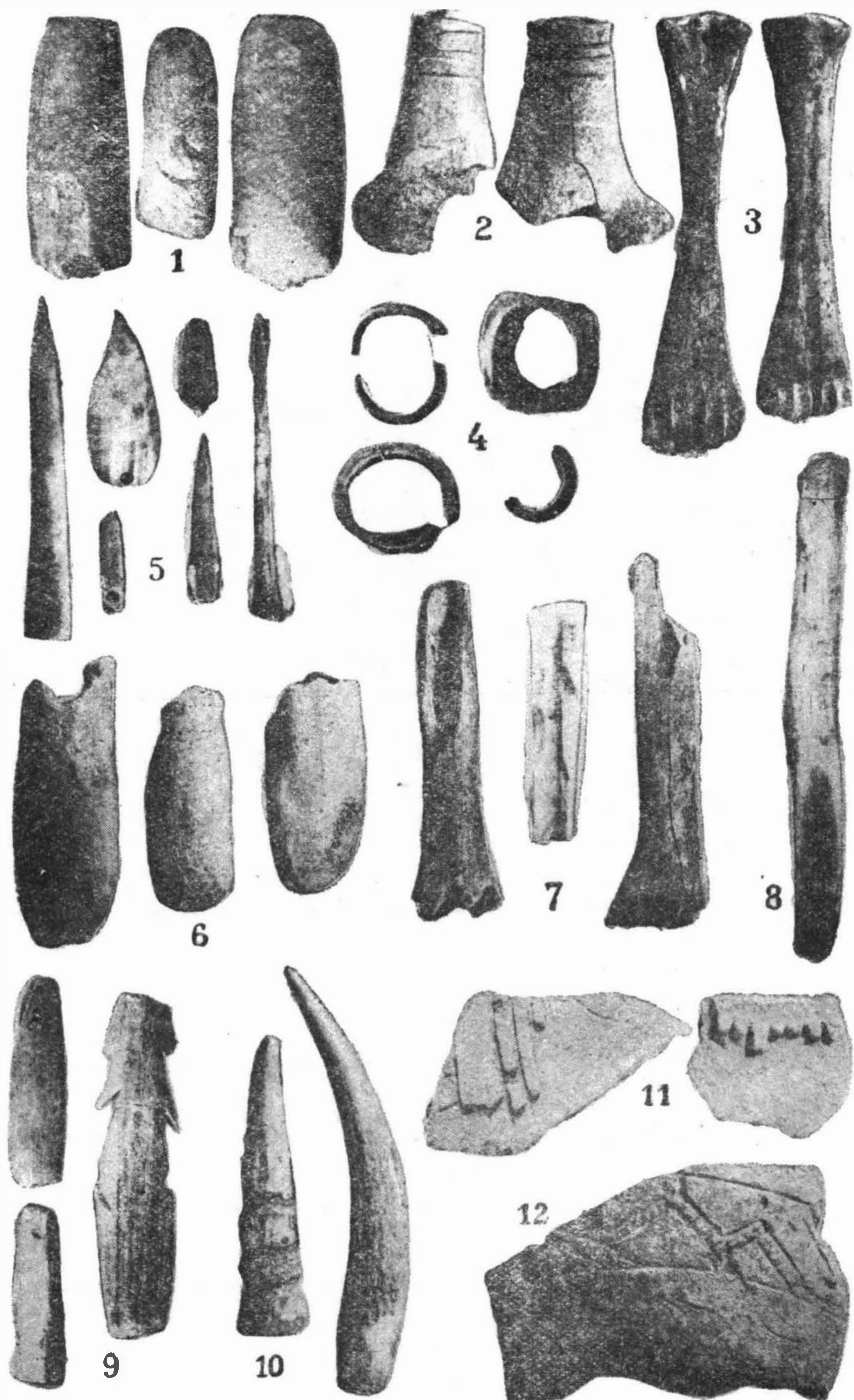
PLANŞA II

Fragmente ceramice de la Dealul Viei.

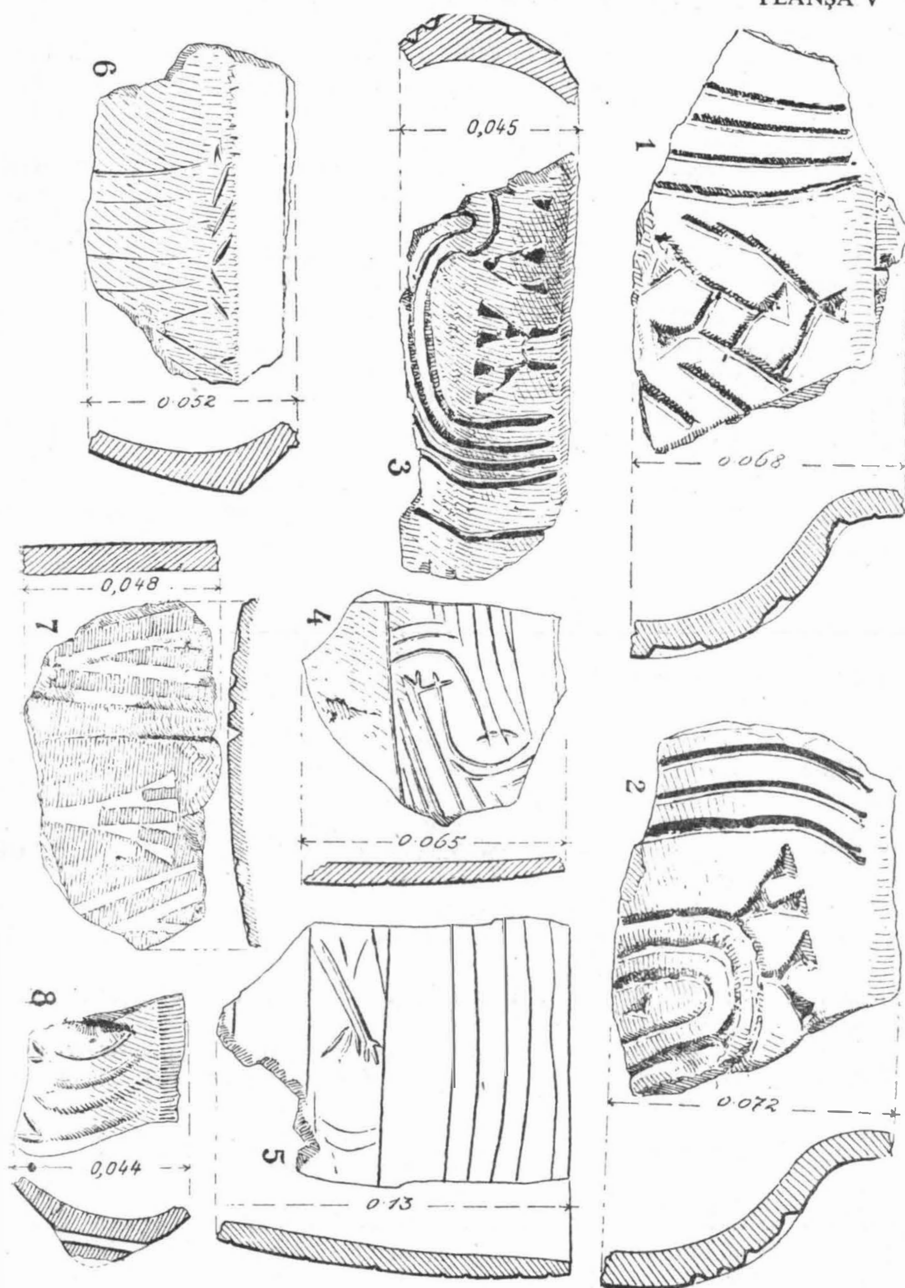
Pl. III. — Fragmente ceramice şi diferite figurine fragmentare de lut (Dealul Viei).

Pl. IV. – Obiecte de os și fragmente ceramice de la Dealul Viei.

PLANŞA V

Fragmente ceramice (Dealul Viei).

în vatră sau în groapă şi aceeaşi culoare predomină: cenuşiu deschis şi uneori cărămiziu spălăcit.

Pasta în secţiune e în brun mai accentuat decît în ceramica precedentă. Vasele sînt îngrijit netezite şi pe dinăuntru, unde însă stratul feţuielii e mult mai subţire, ba chiar uneori lipseşte, rămînînd vizibile urmele paielor arse, ori golurile formate de pietricele care s-au descompus.

În această ceramică domină vasele cu gîtul cilindric (pl. II, 1), înalt, iar fundul, adică partea de jos a vasului, tronconic. Un tip deosebit îl formează castroanele cu umărul recurbat puternic, gura joasă şi, probabil, cu picior scurt, cilindric, fără găurile atît de obişnuite în ceramica pictată (pl. II, 3). Fundurile sînt plate sau uşor scobite, prezentînd o suficientă suprafaţă de stabilitate.

Motivul spiralic este frecvent, însă nu găsim niciodată spirala simplă în forma unui *S* culcat. Motivul meandric apare mai rar sub formă de zig-zag (pl. IV, 12 şi pl. II, 13).

Un alt motiv foarte frecvent în ceramica bandeliniară este cel al canelurilor, care împodobesc cîteodată chiar şi vasele mari de depozit cu grosimea pereţilor de 2 cm. Totdeauna sînt fin lucrate, cu o unealtă potrivită şi totdeauna îngrijit lustruit, ca şi în ceramica de tip precucuteni de la Izvoare şi Traian. Adesea canelurile sînt trase pe corpul vaselor nu numai orizontal, ci şi vertical sau pieziş, împodobind astfel anumite regiuni sau chiar corpul întreg. Între proeminenţe ca podoabă, nu sînt rare nici cele în forma unui cioc de pasăre (fig. III, 5).

Ceramică cu decor scobit adînc. Acest tip ceramic este asemănător cu cel descoperit în aşezarea de la Boian; pe Dealul Viei însă, apare în deaproape înrudit cu cel al ceramicii bandeliniare cu care aici formează pînă în prezent, un singur strat arheologic. La ambele tipuri se vădeşte aceeaşi tehnică în lucrul pastei, în arderea vaselor şi în culoarea lor. Fragmentele (pl. III, 2, 3, 4) arată că ambele tehnici — incis şi scobit — apar împreună pe acelaşi vas şi exemple din acestea avem multe.

Deosebit, în tipul ceramic săpat adînc, se văd motivele decorative în dinte de lup şi şah (pl. I, 12, 13) pe care ceramica liniară nu le are şi apoi ceramica cu decor săpat excelează prin frecvenţa vaselor cu picior (pl. III, 10, şi 11) şi cu deosebire a capacelor.

Plastica. S-au găsit destul de multe figurine în această săpătură, dar nici una întreagă. Figura 10 din planşa I arată un idol antropomorf, cu capul tratat realist. Figura 6 din planşa III arată trei idoli umani şezînd, întregi; figura 11 din planşa I; figurile 7, 9 din planşa III, idoli de tip « en violon », iar figurile 14 şi 15 din planşa III, figurine cu gîtul lung.

Constatări de ordin general. În afară de cele relatate pînă aici se mai menţionează următoarele particularităţi. S-au găsit enorm de multe oase, cele mai multe zdrobite. Nu au apărut decît două cranii întregi de animale mici, celelalte sfărîmate. Puţine unelte de os, mai multe măciuci găurite din corn de cerb.

Numai 4—5 topoare de tip calapod, celelalte sînt trapezoidale, late. Multe strecurători lucrate cu o îngrijire neîntîlnită în ceramica pictată de mai târziu. Nici o greutate pentru ţesut şi nici pentru pescuit.

S-a găsit în schimb un harpun din corn de cerb.

Numai o săgeată, fară să aibă însă obişnuitul vîrf ascuţit.

Foarte multe canoane de bovidee, subţiate la mijloc.

Majoritatea oaselor provin în adevăr de la bovine de munte, dar acestea mişunau şi sălbatice prin pădurile regiunii, spre munte. Schelete din aceste animale s-au găsit în timpul din urmă şi prin peşterile din jurul Ceahlăului.

Între oasele găsite pe Dealul Viei, sînt multe oase de cerb, de căprior şi de mistreţ.

Datorită faptului că nu s-a găsit aici nici o urmă de metal şi nici o urmă de decor pictat, materialul de pe Dealul Viei ar reprezenta un stadiu de cultură mai vechi decît cel înfăţişat prin stratul precucuteni de la Izvoare şi Traian.

Diversitatea mijloacelor în ornamentarea vaselor, ca şi tipurile diferite de idoli, vădesc influenţe şi împrumuturi străine, deci relaţii întinse între oameni. Însuşi silexul galben venea de departe.

H. Dumitrescu — responsabil, V. Bălan, C. Matasă, I. Nacu, S. Platon. Studenţi: I. Antonescu, A. Dăscălescu, S. Iacob, Al. Păunescu.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ТРАЯНЕ

(Район Бухуши, область Бакэу)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Работы, произведенные в Траяне в 1953 г. являются продолжением раскопок 1951—1952 гг. Были получены следующие результаты: подтверждение данных предыдущих исследований, относящихся к вопросу жилых помещений, уточнение стратиграфических данных, а также и обогащение археологического инвентаря новыми материалами, найденными в слое Кукутени AB и особенно в глубинном слое докукутенской культуры. Под жилищами было обнаружено восемь ям с разнообразными остатками, принадлежащими этим двум слоям, в том числе и комплексы целых сосудов; на этот раз не было обнаружено могил с трупоположениями. В западной части поселения был обнаружен и исследован на протяжении 29,55 м ров, вырытый жителями слоя Кукутени AB.

Стратиграфия обогатилась новыми данными. В слое отложившегося вегетативного грунта были найдены спорадические следы, относящиеся к двум позднейшим эпохэм: бронзы и гальштатта. Керамические фрагменты типа музыкальных нот были найдены во рве B (рис. I) на уровне протокукутенской фации. Естественно, что эта культура появилась в этих областях, расположенных на периферии от места своего возникновения, на много позже, чем там.

Жилые дома являются комплексами больших сооружений, остатки которых включены в четырехугольник приблизительно 300 м². Подтверждается существование свободного пространства, заключенного внутри здания, представляющего в отношении плана концепцию, родственную концепции древних народов Восточного Средиземноморья.

В последней фазе обитания жилые помещения встречаются довольно часто.

Путем изучения больших кусков кирпича и сохранившихся оттисков можно было уточнить способ кладки стен, мало отличающийся от некоторых методов, применяемых и в настоящее время в селах РНР. В состав штукатурки, помимо леса, соломенной сечки, мякины и песка входят круглые речные камешки. На поверхности стен видны последовательные слои окраски.

Все более возрастающее число находок докукутенского слоя представляет вопрос большого интереса в связи с составными элементами

этой культуры, ее возникновением, хронологией, последовательностью фаз развития и влияниями, которым она подвергалась. Основываясь на расписной керамике, можно установить, что единство документированной культуры между Карпатами и Днепром является более древним и датируется докукутенской эпохой. Между докукутенской и кукутенской культурами существует непрерывная связь. Весьма интересными в этом отношении являются фазы, предшествующие полихромной расписной керамике: примитивная роспись охрой докукутенской эпохи (рис. 6) и настоящая живопись — до обжига — белым цветом на краснобуром фоне сосудов протокукутенского типа. Стратиграфические данные ставят вопрос общего порядка, длились ли здесь до- и протокукутенские фазы до прибытия носителей фазы АВ культуры Кукутени.

Возникновение культуры Кукутени АВ можно объяснить лишь восточным влиянием из областей трипольской культуры. Судя по ритуалу погребения под полами домов, обнаруженному здесь в прошлом году, фаза Кукутени АВ включается в более обширный комплекс неолитических культур юга Европы и Ближнего Востока.

Судя по антропоморфным изображениям фаза АВ имела связь с фазой Кукутени В. Воспроизведение в живописи антропоморфного изображения — на фрагментарном сосуде из Траяна — не имеет аналогичныех себе среди находок этого рода в Петрени (МССР), но встречается на некоторых урнах из Тсин-Тина (Кансу) в Китае, датируемых фазой, соответствующей расписной керамике конца неолита и переходной эпохе к бронзе.

Появление керамики типа Кукутени С (Kammkeramik), но главным образом с шнуровым орнаментом, является в известной степени параллельной фазе Кукутени АВ.

Из числа ям самой значительной является яма, найденная в юго-восточной части комплекса (рис. 10/I), достигающая глубины 2,90 м. Здесь были найдены череп быка, различные расписные сосуды, среди которых сосуд формы бинокля, камни, образующие круг, медная проволока, кости, улитки, мелкая зола и обожженная земля. Без сомнения Эта яма содержит остатки жертвоприношения магического характера.

Оборонительный ров является новым элементом, так как до настоящего времени поселения этой фазы, повидимому, не были снабжены средствами защиты, известными в фазе Кукутени А. Будущие раскопки выявят точное значение рва и, быть может, наличие системы двойных защитных рвов, как например в Хэбэшешти.

В заключение можно сказать, что возникновение двух родственных культур, докукутенской и кукутенской, следует рассматривать в связи с условиями развития других неолитических комплексов и предвижений различных племен известной юго-восточной территории.

Культура Зэнешти из Дялул Вией является более древней по сравнению с докукутенской культурой и родственной ей. Культура Зэнешти характеризуется аспектом синтеза ленточно-линейной культуры с орнаментам спиралью и культуры Боян.

Из этого сочетания и сплетения форм, техники и мотивов орнаментации, созданных местным мировоззрением, возник своеобразный аспект культуры Зэнешти, генетически связанный с формой культуры

Боян из Трансильвании. В этом процессе прививки культуры можно отметить и некоторое влияние культур Бюкк, Тиса и т. д. По многочисленным женским фигуркам можно судить о занятии населения сельским хозяйством и связи с Тессалией и Цикладскими островами.

Культура Зэнешти в Молдавии являлась — в северо-восточном направлении — проводником элементов ленточной керамики и техники рельефа и каннелюр, свойственных керамике типа Боян. В этой области прививаются мотивы спиралью и не осваиваются геометрические мотивы, характерные для культуры Боян.

Культура Зэнешти может рассматриваться как одна из начальных фаз всего комплекса культуры Боян, предшествующая с точки зрения стиля и хронологии фазе Валахии. с которой она органически связана и которая характеризуется поселением-эпонимом, находящимся вблизи села Вэрэшти.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План раскопок.
Рис. 2. — Бронзовая игла, датируемая концом эпохи бронзы.
Рис. 3. — Комплекс прекукутенских сосудов и ручных мельниц.
Рис. 4. — Сосуд домашнего обихода слоя *AB*.
Рис. 5. — Антропоморфное изображение на фрагменте расписного сосуда фазы *AB*.
Рис. 6. — Глиняная фрагментарная статуэтка, относящеяся к слою *AB*.
Рис. 7. — Поперечные профили оборонительного рва.
Рис. 8. — Докукутенские сосуды.
Рис. 9. — Расписные сосуды слоя *AB*.
Рис. 10. — Расписной сосуд формы бинокля слоя *AB*.
Рис. 11. — План раскопок в Дялуле Вией (1951—1953).
Таблица I. — Керамика и глиняные фрагментарные статуэтки из Дялула Вией.
Таблица II. — Керамические фрагменты из Дялула Вией.
Таблица III. — Керамические фрагменты и различные глиняные фрагментарные статуэтки из Дялула Вией.
Таблица IV. — Костяные объекты и керамические фрагменты из Дялула Вией.
Таблица V. — Керамические фрагменты из Дялула Вией.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE TRAIAN

(district de Buhuşi, région de Bacău)

(RÉSUMÉ)

Les travaux exécutés sur ce chantier au cours de la campagne de 1953 continuent ceux des campagnes de 1951 et 1952. Parmi les résultats, on cite: la confirmation des observations précédentes au sujet des habitations, les précisions apportées aux données stratigraphiques ainsi que l'enrichissement de l'inventaire archéologique par de nombreux apports provenant du niveau Cucuteni AB et surtout du niveau de culture précucuténienne, sous-jacent. On a découvert, sous les habitations, huit fosses contenant des restes variés des deux niveaux, parmi lesquels des complexes de vases entiers, mais point de sépultures à inhumation. A la partie ouest de la station, on a mis à jour un fossé, dont on a pu suivre le tracé sur une distance d'environ 29,55 m. Il est dû aux habitants du niveau Cucuteni AB.

La *stratigraphie* s'est enrichie de données nouvelles. Dans la couche de terre végétale qui s'est déposée, on a trouvé des traces sporadiques de deux époques

plus avancées: bronze et Hallstatt. Des fragments céramiques du type « à notes de musique» ont été découverts dans le fossé B (fig. 1) au niveau du facies protocucuténien. Il est naturel que cette culture n'atteigne que beaucoup plus tard ces régions, situées à l'écart de son lieu d'origine.

Les *habitations* constituent des complexes de constructions à grandes dimensions, dont les restes s'inscrivent dans un quadrilatère d'environ 300 m². L'existence d'un espace libre à l'intérieur de l'édifice est confirmée, et représente, quant au plan, une conception proche de celle du monde antique de la Méditerranée Orientale.

Dans la dernière phase d'habitation, le nombre des demeures est assez dense.

L'étude des grands fragments de pisé et des impressions qui se sont conservées a permis une idée plus précise de la manière de construire, manière qui ne diffère pas tellement de certains procédés encore en usage ajourd'hui dans les villages roumains. Un examen attentif de la composition du crépi a montré que, outre la terre leossoïde, de la paille hachée, de la bale, du sable, et même de petits cailloux ronds y étaient incorporés. La surface révèle des couches successives d'enduits de différentes couleurs.

Le *niveau précucuténien* révèle un contenu toujours plus riche et pose des problèmes intéressants au sujet des éléments composants, des phases succesives de développement des influences subies ainsi que de l'origine et de la chronologie de cette culture. L'unité de culture, attestée, pour l'espace entre les Carpathes et le Dniepr, par la céramique peinte, est prouvée être plus ancienne, datant du précucuténien. Il existe, entre les cultures précucuténienne et cucuténienne, un rapport de continuité. Intéressantes, à ce point de vue, sont les phases qui précèdent la céramique peinte polychrome: celle de la peinture crue, à l'ocre, du précucuténien (fig. 6) et celle de la peinture véritable — précédant la cuisson — en blanc sur fond rouge-brun, des vases du type protocucuteneni. Un problème d'ordre général qui peut se poser ici, sur la base de certaines données stratigraphiques, est celui de la durée à cet endroit des phases pré- et protocucuténiennes jusqu'à l'arrivée des porteurs de la phase AB de la culture Cucuteni.

La genèse de la *culture Cucuteni AB* ne peut s'expliquer que par un apport oriental, des régions de la culture tripolienne. La pratique de l'inhumation rituelle, sous le plancher des maisons, que l'on a découverte en ces lieux, l'an dernier, permet d'englober la phase Cucuteni AB dans l'ensemble plus vaste des cultures néolithiques des régions sud-européennes et du proche Orient.

Par les représentations anthropomorphes, la phase AB se rattache à la phase Cucuteni B. Le fait de rendre par la peinture une image anthropomorphe, comme sur le vase fragmentaire de Traian, n'a pas d'analogie parmi les représentations de ce genre de Petreni (R.S.S. moldave) mais seulement sur certaines urnes de Hsin-Tien (Kan-Sou), en Chine, datant de la phase de la céramique peinte respective a la fin du néolithique et à l'époque de transition vers le bronze.

La céramique de type Cucuteni C (*Kammkeramik*) surtout cordée, fait son apparition en quelque sorte parallèlement à la phase Cucuteni AB.

Parmi les *fosses*, la plus importante est celle que l'on a déblayée à la partie sud-est de la station (fig. 10, 1) atteignant une profondeur de 2,90 m à partir de la surface du sol. On y a trouvé: un crâne de taureau, différents vases peints, dont l'un en forme de jumelle, des pierres posées en cercle, du fil de cuivre, des os, des coquillages, des cendres fines et de la terre cuite. Cette fosse contient probablement les restes d'un sacrifice à caractère de magie.

Le *fossé défensif* constitue un élément nouveau, car jusqu'à ce moment les établissements datant de cette phase ne semblaient pas avoir été pourvus de pareils moyens de défense, déjà connus pour la phase Cucuteni A. Les fouilles à venir devront prouver la signification exacte de ce fossé ainsi que l'éventualité d'un système défensif comportant des fossés doubles, comme à Hăbăşeşti, par exemple.

En conclusion, la genèse des cultures Precucuteni et Cucuteni ne peut être considérée insolément mais seulement en fonction des relations et des conditions du développement de certains autres complexes néolithiques, ainsi que des mouvements des différentes tribus de l'espace connu de la zone du sud-est.

La *culture Zăneşti*, dont on a constaté l'existence au lieu dit « Dealul Viei », a, par comparaison à la culture Precucuteni, un facies plus vétuste et indique de rapports de filiation. Elle est caractérisée par un aspect qui synthétise celui de deux autres cultures: celle de la céramique rubannée-linéaire à ornementation spirale et la culture Boian. Cette combinaison et ce mélange de formes, de techniques et d'ornementation, interprétés dans un esprit autochtone, ont donné à la culture Zăneşti,culture génériquement rattachée à la culture Boian de Transylvanie, son aspect original. Dans ce processus de greffe des cultures l'une sur l'autre, on peut déchiffrer également certaines contingences avec les cultures Bükk, Tisa, etc. Le grand nombre de figurines féminines, qui reflètent le caractère agricole des occupations quotidiennes, démontre des relations avec la Thessalie et les Cyclades.

Le rôle de la culture Zăneşti de la Moldavie est de transmettre vers le nord-est des éléments possédant les caractères de la culture à céramique rubannée, ainsi que la technique de l'excision et des cannelures, propres à la céramique du type Boian. La céramique de cette région a adopté les motifs spiraux, mais s'est montrée réfractaire aux motifs géométriques, caractéristiques de la culture Boian.

Par rapport au complexe de la culture Boian dans son ensemble, la culture Zăneşti peut être considérée comme une phase de début. Au point de vue du style et de la chronologie, elle est antérieure à la phase de Valachie, à laquelle elle se rattache d'une manière effective et qui est caractérisée par la station éponyme, près le village de Vărăşti.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan de fouilles.
Fig. 2. — Epingle en bronze datant des phases de la fin de l'âge du bronze.
Fig. 3. — Complexe de vases et de moullins à bras précucuténiens.
Fig. 4. — Vase d'usage domestique de la couche AB
Fig. 5. — Figure antropomorphe sur un fragment de vase peint (phase AB).
Fig. 6. — Figurine fragmentaire en argile, appartenant à la couche AB.
Fig. 7. — Profils transversaux du fossé de retranchement.
Fig. 8. — Vases précucuténiens.
Fig. 9. — Vases peints (couche AB).
Fig. 10. — Vase peint de type «jumelle» (couche AB).
Fig. 11. — Plan de fouilles de Dealul Viei (1951—1953).
Planche I. — Céramique et figurines fragmentaires, en argile (Dealul Viei).
Planche II. — Tessons céramiques de Dealul Viei.
Planche III. Tessons céramiques et différents figurines fragmentaires en argile (Dealul Viei).
Planche IV. — Objets en os et tessons céramiques de Dealul Viei.
Planche V. — Tessons céramiques (Dealul Viei).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul V, nr. 1—2, 1954

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC HISTRIA

(r. HISTRIA, reg. CONSTANŢA)

În campania din 1953, şantierul de la Histria a continuat urmărirea a două probleme importante: în interiorul oraşului, desfăşurarea istorică a vieţii orăşăneşti, iar în exterior, pe teritoriul rural, viaţa populaţiei băştinaşe şi raporturile ei cu oraşul histrian.

În acest scop, pe teritoriul urban, s-au continuat cercetările, în afara incintei tîrzii, la punctul *X* — şi la zidul elenistic din valul III. În interiorul incintei tîrzii, toate eforturile s-au concentrat într-un singur sector, situat în partea de sud a cetăţii, în apropiere de clădirea termelor, săpîndu-se o suprafaţă de circa 2 500 m², dar limitată în adîncime numai la ultimele două straturi de dărîmături, pentru ca, prin metoda comparaţiei, să se poată ajunge la concluzii mai susţinute cu privire la viaţa oraşului din vremea lui de sfîrşit, mai ales din vremea ultimului strat, care ajunge pînă în veacul al VII-lea e.n. şi care, pînă în prezent, nu este constatat în altă localitate din Dobrogea. În ultima fază a campaniei, cercetările în interiorul incintei tîrzii au fost completate cu degajarea a două străzi ale oraşului.

Pe teritoriul rural s-au executat săpături în continuare la Baia (Hamangia) şi Tariverdi, precum şi cercetări şi sondaje în regiunea Camena-Slava Rusă, descoperindu-se urme ale culturii de tip slav asemănătoare cu cea de la Garvăn.

În cele ce urmează prezentăm, pe scurt, rezultatele acestor cercetări în ordinea amintită.

SECTORUL X

În punctul X s-a întreprins numai un mic sondaj cu obiective limitate: *a)* lămurirea funcţiunii unui fragment de zid care apăruse în porţiunea de nord-vest a suprafeţei X_1 şi fusese atribuit ipotetic unei canalizări şi *b)* obţinerea unor noi date stratigrafice în vederea unor săpături viitoare mai ample.

Primul obiectiv a fost în întregime atins, dovedindu-se că fragmentul de zid menţionat făcea parte din temeliile unei modeste locuinţe elenistice, din care se mai păstrează numai trei laturi. Din resturile scoase la lumină rezultă că temelia era formată din bucăţi de piatră calcaroasă neregulată, legate cu lut, avînd grosime de 0,60 m. Pe aceste temelii se ridicau pereţi de chirpic.

Încăperea avea o podea bine bătătorită, formată din pietriş mic şi lut galben, care a fost refăcută de două ori. Pe suprafaţa podelei au apărut numeroase fragmente de ţigle, fragmente de amfore şi de cupe cu luciu negru sau măsliniu, ornamentate cu palmete imprimate, un mîner de cuţit din os, un vîrf de săgeată « scitică »,

precum şi cioburi de vase de factură locală, numeroase oase de animale şi peşti — în deosebi « nasturi » de calcan — şi cochilii de scoici.

Întregul complex se datează prin două monete histriene din secolul al III-lea î.e.n. El era acoperit de o masă de lut care nu conţinea resturi arheologice, rezultată din dezagregarea chirpiciului din pereţi care s-au prăbuşit în interiorul încăperii.

În ceea ce priveşte cel de al doilea obiectiv, în cursul acestui mic sondaj s-au putut preciza cinci straturi arheologice.

1. Baza o constituie un strat de pămînt clisos, de culoare verzuie, amestecat cu nisip şi mirosind a iod, aflat la nivelul actual al apei lacului Sinoe. Grosimea lui variază între 40—60 cm. Pe această bază, procedîndu-se fireşte la oarecari nivelări, s-a aşezat o colibă aparţinînd epocii arhaice. Resturile etapei respective formează un strat de circa 50 cm grosime, caracterizîndu-se printr-un pămînt de culoare cenuşie-închisă. În partea sa inferioară apare o puternică fîşie de cărbune şi arsură.

2. Stratul următor, gros de 45—50 cm, avînd la bază o dungă de arsură, este de aspect cenuşos-închis. În careul 4 *A*, la vest de încăperea elenistică, a apărut o vatră de locuinţă cu două nivele, reprezentînd două etape ale aceleiaşi locuinţe. Şi acest strat aparţine epocii arhaice.

3. Stratul următor este alcătuit din pămînt de culoare cenuşie deschis, în care apar două mase mari de pămînt amestecat cu pietre. Prin inventarul său — ceramica cu figuri roşii şi chiar cu fragmente din specia cu figuri negre — acest strat se datează în perioada attică. El reprezintă stratul de sub locuinţa elenistică, stratul în care s-au adîncit temeliile zidurilor acesteia.

4. Deasupra acestui strat se găseşte un altul de pămînt de nuanţă castanie, cu impresiuni de pămînt galben, avînd la bază un nivel de pămînt cenuşos, amestecat cu cărbuni. Materialul ceramic datează acest strat într-o fază mai veche a epocii elenistice, corespunzînd încăperii elenistice menţionate mai sus.

5. Stratul următor se caracterizează printr-un pămînt de culoare castanie, amestecat cu galben închis pe nivel de lut galben. El este datat în faza de sfîrşit a epocii elenistice.

Deasupra acestui strat întîlnim depuneri de nuanţă castanie, pe alocuri mai închisă, fără resturi *in situ*. Materialele ceramice fărîmiţate sînt amestecate, de la cele arhaice pînă la cele elenistice. Urme din epoca romană n-au apărut.

În porţiunea săpată n-am întîlnit nicăieri acele temelii de ziduri formate din straturi alternative de lut galben şi de cenuşe, numite cu un termen convenţional temelii « olbiene ». Acestea par a fi început să se folosească de abia în a doua parte a epocii elenistice.

Cu toate că săpăturile din punctul X_1 au avut un caracter foarte limitat, se pot trage însă unele concluzii.

Constatăm mai întîi că aşezarea se întindea încă din epoca arhaică cu mult în afara acropolei. În al doilea rînd se observă că ea se dezvoltă necontenit, atingînd cea mai mare înflorire în epoca elenistică. Din această etapă a dezvoltării sale s-a recoltat un material mai bogat decît din epocile anterioare: ceramică elenistică, monede — una de la Alexandru Machedon, două istriene — numeroase mănuşi de amfore de fabricaţie rhodiană sau pontică, unele cu stampilă. Semnalăm un exemplar, probabil originar din Sinope, purtînd numele rar de ΜΙΘΡΑΒΑΣΤΗΣ.

Deosebit de importantă este constatarea că încă din epoca arhaică se stabiliseră relaţii cu băştinaşii. Dovada o constituie ceramica autohtonă care apare alături de cea grecească. Înafară de aceasta, contactul cu realităţile din interiorul

teritoriului dobrogean se ilustrează în chip cu totul deosebit prin descoperirea unei psalii fragmentare de os, avînd extremitatea modelată în formă de cap de cal, de factură evident scitică.

Se pare că dezvoltarea aşezării a cunoscut o serioasă stagnare şi chiar o dare înapoi, către sfîrşitul epocii elenistice, prin secolul I î.e.n.

În orice caz, lipsa unui strat din epoca stăpînirii romane, dacă nu este datorită întîmplării, dovedeşte o restrîngere a suprafeţei locuite. Zidul elenistic din valul III coincide, poate, cu această etapă critică a aşezării, cînd viaţa în afara zidurilor va fi devenit nesigură şi locuitorii se vor fi adunat la adăpostul acestora.

Săpăturile din aşa-numitul punct *X* nu pot duce, desigur, la rezultate hotărîtoare pînă ce ele nu se vor extinde pe o suprafaţă mai mare. Ele ar rezolva o serie de probleme care n-au fost lămurite încă. De aceea se impune intensificarea săpăturilor din această parte a teritoriului oraşului.

ZIDUL DE INCINTĂ DE LA VALUL AL III-lea

Aşa cum s-a putut constata încă din anul trecut, corpul de sud al zidului de incintă din Valul III face, la extremitatea sa sudică, un unghi de 90° spre est, cu latura (atît cît a fost degajată, în această direcţie) de circa 8 m. Ceea ce impresionează încă de la început şi trebuie îndeosebi reţinut, este că, pe aproape toată această latură şi pe 3 m din latura dirijată spre nord (pînă la zidul de factură romană timpurie despre care vom mai vorbi), zidul de incintă se păstrează pe o înălţime remarcabilă — cea mai mare pînă acum — mergînd, cu cele cinci rînduri de blocuri păstrate, pînă la 2,20 m deasupra nivelului apei. Blocurile de calcar cu scoici şi de mărimi variabile, ajungînd pînă la 1,20 m × 0,50 × 0,50 m, sînt lucrate regulat, avînd toate feţele (cu excepţia celei din spre emplecton) bine cioplite, dintre care cea exterioară, bombată.

Legătura rosturilor blocurilor, deşi neregulată pe verticală, este făcută cu îngrijire, blocurile rezemîndu-se (după sistemul tipic elenistic) simplu, unul pe altul, fără mortar, la fiecare două blocuri unul fiind pus pe cant, cu faţa cea mică spre faţa văzută a zidului (fig. 1). În felul acesta se asigură o mai bună legătură cu emplectonul, care constă din blocuri neregulate, cele mai multe de şist verde, legate cu mortar de pămînt galben. Colţul este lucrat cu profil dublu, pe toată înălţimea, mai precis, pînă la blocurile care formează radierul aşezat pe nisip. Ca să terminăm cu această porţiune a zidului, adăugăm că ramura sa din spre est este groasă de 2 m, iar ramura din spre nord — de 3,30 m, grosime care, în ceea ce priveşte această din urmă latură, se menţine constantă pe o lungime (în interior), spre nord, de 14,50 m. Această constanţă, ne grăbim să subliniem, se referă, de altfel, numai la grosime, nu şi la înfăţişarea generală a zidului.

Astfel, începînd chiar imediat de la nord de zidul roman timpuriu, zidul de incintă, de altfel inegal degajat pe cele două laturi ale sale, din cauza zidurilor suprapuse ulterior, nu mai păstrează decît două rînduri de blocuri, din care cel de jos formează radierul, aşezat pe nisip. Faţa superioară a radierului, care în unele părţi iese înafară de linia zidului cu circa 10 cm, are o variaţie, peste sau sub planul orizontal, pînă la 4 cm, iar de la faţa superioară a primului rînd de blocuri în jos, pămîntul este gris închis şi fără urme arheologice în el. Unul din blocuri are pe faţa văzută a zidului un rost fals, pentru a corespunde apareiajului.

Cu toate aceste deosebiri, provenite aproape exclusiv din starea diferită de conservare, se poate afirma că, pînă la circa 7,25 m spre nord, zidul de incintă,

aşa cum s-a păstrat, se prezintă la fel, nu numai ca factură, dar şi ca material întrebuinţat. Nu acelaşi lucru se poate spune despre restul pînă la 14,50 m. Căci, dacă factura este, în general, aceeaşi, materialul este diferit. Blocurile nu mai sînt de calcar cu scoici, ci de gresie calcaroasă, iar dimensiunile sînt deasemenea altele (cele mai mari 1,20 m × 0,30 m × 0,90 m).

De la 14,50 m (interior), spre nord, porneşte spre est o altă ramură a zidului principal, probabil un turn interior, păstrat pe o lungime de circa 7 m şi avînd o

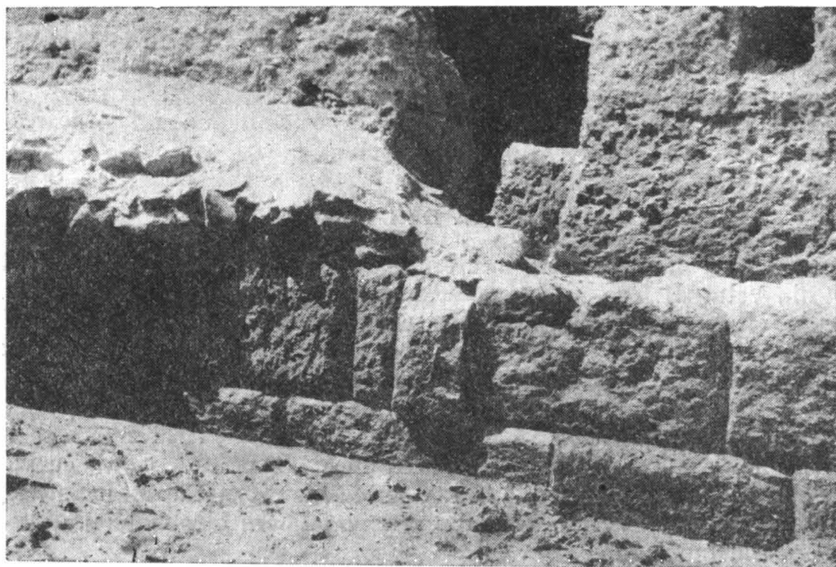

Fig. 1. — Faţa de E a incintei hellenistice văzută în punctul unde vechea incintă este încălecată de resturile zidului gros cu var al unui edificiu din epoca romană.

grosime de 2,50 m, în general de aceeaşi factură cu zidul principal. Pe latura de vest a zidului de incintă, şi aproape în faţa turnului amintit, s-a degajat începutul unei alte ramuri de zid, care pare a forma un bastion exterior al incintei.

De la turnul interior, mereu spre nord, zidul de incintă se continuă pe o lungime de încă 16 m, inclusiv deschizătura porţii; aceasta îl întrerupe la circa 4,70 m, pe o lărgime de 4,50 m. Deşi în grosimi deosebite — 4 m la sud de poartă, 3,70 m la nord de aceasta — factura acestei porţiuni în general aceeaşi, este dimpotrivă, sensibil deosebită de aceea a restului zidului descris pînă acum. Mai întîi, aşa cum am arătat, grosimea este alta. Apoi, atît radierul, cît şi primul rînd de blocuri, singurele care se mai păstrează, provin din alte monumente arhitectonice, reîntrebuinţate, cu feţele bine şi drept ecuarisate şi avînd pe margine nişte baghete, late de 2 cm, fin cioplite. Faţa inferioară a blocului de sus şi faţa superioară a blocului de jos sînt concave la mijloc, avînd numai marginile drepte pentru a face contat direct. Metoda de construcţie este deci tot elenistică, cu observaţia că în concavităţile amintite ale blocurilor, se punea nisip fin pentru a se obţine o repartizare uniformă a presiunilor

În ceea ce priveşte deschizătura porţii, putem surprinde cel puţin două faze din existenţa ei: una, în care poarta funcţiona din plin (din această epocă sînt

desigur cele două urechi, în care fusese fixată poarta propriu-zisă); alta, în care deschizătura este, în cea mai mare parte blocată, lăsînd liber — anume în partea de nord — numai un culoar, larg de 0,60 m, prin care, probabil, se putea circula cu exteriorul. Blocurile, legate de altfel tot cu mortar de pămînt, sînt totuşi aşezate mai puţin regulat decît restul zidului.

La circa 7 m spre nord de deschizătura porţii, zidul este brusc întrerupt de un bazin (fig. 2) (2,17 m × 1,70 m), înclinat spre vest cu circa 25° faţă de linia

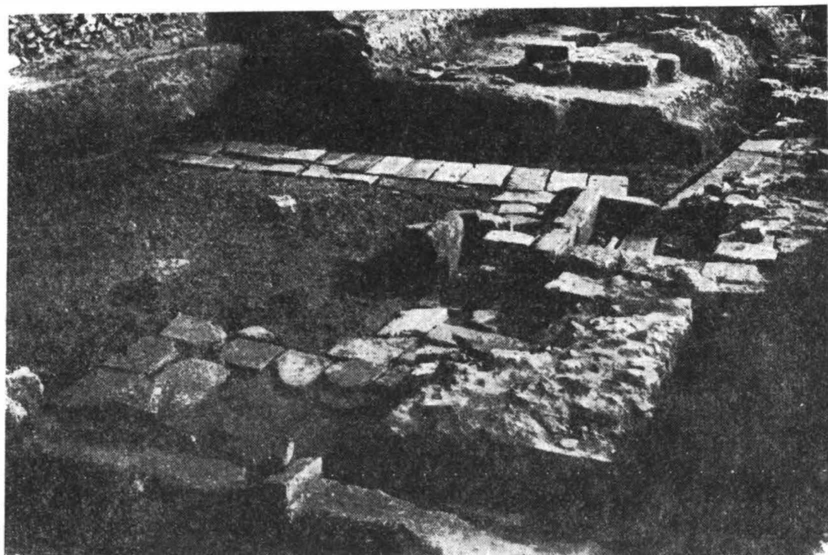

Fig. 2. — Bazinul de apă şi cele patru canale din dreptul cărora porneşte spre E pavajul cu plăci mari de piatră aşezate pe nisip la nivelul bazei zidului hellenistic.

zidului de incintă şi avînd pereţii fasonaţi din mari blocuri, înalte de 60 cm. aşezate pe cant. Fundul bazinului este dalat cu fragmente arhitectonice dorice, reîntrebuinţate, între care se disting o bucată de arhitravă dorică, lungă de 1,10 m şi lată de 40 cm, care păstrează în întregime un grup de gute şi o cornişă lungă de 1 m, aşezată cu scobitura lacrimarului în sus, în aşa fel, încît trecînd pe sub un bloc al peretelui bazinului, formează o comunicare a apelor cu exteriorul; s-a observat, în sfîrşit, că plăcile de pe fundul bazinului sînt aşezate cu spaţii largi între ele.

Imediat la est de bazin s-au descoperit încă trei blocuri, aşezate de asemenea pe muchie, părînd a forma un bazin mai mic, ai cărui pereţi s-au păstrat numai în parte. Ceea ce e sigur însă este că ne aflăm aici, în faţa unui întreg sistem hidraulic. Căci înafară de cele două bazine s-au mai găsit, tot în acest loc, patru canale paralele, înalte de 35 cm, pornind din peretele de vest al bazinului cel mare. Acoperite cu dale, toate aceste canale au atît pereţii cît şi fundul, formaţi din plăci de piatră. De reţinut, de asemenea, că, din cauza presiunii pămîntului de deasupra, atît plăcile bazinului, cît şi ale canalelor, s-au înfundat în terenul moale şi nu mai au fundul la acelaşi nivel. Totuşi, se pare că, iniţial fundul canalelor a fost mai ridicat decît fundul bazinului (în starea actuală, diferenţa de nivel este de circa 8 cm).

Toate cele patru canale au la vest legătura cu un canal, de asemenea acoperit cu dale, perpendicular pe gurile ale celor dintîi; în plus, dintr-unul din cele patru

canale, şi anume din ultimul spre nord, pleacă un alt canal, perpendicular, pe el. În sfîrşit, deşi de altă factură, dar făcînd poate parte din aceeaşi lucrare, tot aici trebuie să menţionăm şi un alt sistem de canalc, care a fost descoperit de-a lungul feţei exterioate a zidului şi în faţa porţii, cum şi la nord de restuiile de emplecton — în total asemănător emplectonului din zidul de incintă — descoperite pe o lungime de circa 5 m (grosime nedeterminabilă precis), la nord de bazin. O descriere completă a acestui nou sistem de canale şi, mai ales, a modului lor de legătură nu este posibilă în stadiul actual al săpăturilor. Ceea ce se poate spune însă cu precizie încă de pe acum, este că, spre deosebire de sistemul de canale, direct şi sigur legate de bazin, în care nu se găseşte nici urmă de mortar, canalele de care ne ocupăm acum, sînt toate tencuite cu mortar de var şi sfărîmături ceramice. Se mai poate menţiona de asemenea existenţa sigură pe fundul canalelor din faţa porţii, a cinci guri rotunde, cu diametrul de circa 15 cm. Avînd pereţii din piatră brută (şist verde local) şi tencuiţi cu acelaşi mortar de var, ele se afundă, în stratul de nisip, pe o adîncime de circa 70 cm.

Cu rezerva făcută mai sus, toate aceste canale, împreună cu bazinul (sau bazinele), formează fără îndoială o lucrare hidraulică de oarecare amploare a cărei funcţiune nu se poate încă stabili precis, dar care pare să fie un sistem de drenuri pentru captarea şi filtrarea, în stratul de nisip, a apei potabile[1].

Spre nord de acest sistem hidraulic, se înţelege atît cît s-a putut stabili din săpăturile de pînă acum, nu se mai găseşte nici o urmă a zidului de incintă. Ceea ce este însă şi mai tulburător, este faptul că legătura cu corpul de nord, descoperit în campaniile anterioare, care ar fi trebuit să aibă loc aici, nu este precis materializată nici prin urme concrete, nici măcar prin direcţie, corpul de nord fiind mult deplasat spre est, faţă de corpul de sud. În orice caz, dacă această legătură a existat — ceea ce nu este cu totul exclus — ea a fost complet stricată, poate cu ocazia construirii bazinului şi a canalelor care au mers sub nivelul radierului zidului, poate în alte împrejurări care ne scapă.

Tot în acest sector a mai fost descoperită, la nivelul fundului bazinului, o suprafaţă destul de întinsă de lespezi şi fragmente de lespezi aşezate direct pe nisip şi formînd, pe o lăţime de cîte circa 2 m, două laturi şi urme ale unei a treia, dintr-un dreptunghi (latura din spre vest, pe care s-a aşezat o parte din bazinul descris mai sus, are o lungime de 12 m, iar cea de sud, de 7 m) a cărui cea mai mare suprafaţă (l la mijloc) rămîne totuşi nepavată. Se remarcă, şi aici că toate dalele sînt elemente arhitectonice reîntrebuinţate, dar foarte îngrijit ecuarisate şi şlefuite cu baghete pe marginile destinate conexiunii (fig. 2).

Funcţiunea acestui dalaj nu poate fi deocamdată stabilită, deşi asemănarea dalelor întrebuinţate aici, cu dalele găsite în radierul corpului de nord al zidului, cum şi al părţii imediat la sud de bazin, nu exclude cu totul o legătură a dalajului respectiv cu zidul de incintă. La capătul acestei sumare prezentări a porţiunii din zidul de incintă de la valul III, descoperită în anul acesta (pentru toată această porţiune a se vedea planşa I), coroborată cu constatările făcute la corpul de nord, degajat în campaniile anterioare, deşi lucrarea în ansamblul ei nu este complet terminată, se impun totuşi cîteva consideraţii de ordin mai general asupra facturii zidului în discuţie, pe toată întinderea lui descoperită pînă acum, care însumează o lungime totală de circa 118,50 m (fig. 3).

[1] Este locul a menţiona aici că, efectuîndu-se unele lucrări complimentare în corpul de nord al zidului de incintă, descoperit în campaniile din anii 1950—1951, s-a descoperit la vest de turnul cel mare, venind din spre vest, un apeduct lucrat din piatră cu mortar de var, de tipul celui descoperit în 1951 pe traseul Fîntînele-Histria.

În primul rînd este de observat că, corpul de nord al zidului este format de fapt din două ziduri paralele lipite, sensibil deosebite între ele, mai ales în ceea ce priveşte materialul de construcţie întrebuinţat. Astfel, partea din spre est (interioară) este construită pe un radier de lespezi (provenite de la alte monumente),

Fig. 3. — Vedere de ansamblu de la N spre S asupra zidului hellenistic de incintă (porţiunea descoperită în campaniile 1949—1953).

peste care se continua în sus zidul propriu-zis, gros de 2,25 m, construit la parament din blocuri de gresie calcaroasă, astăzi foarte degradată, iar la emplecton, din bolovani de piatră şi pămînt galben. Adăugăm numaidecît că atît materialul, cît şi modul de construcţie, sînt, aşa cum am văzut, aceleaşi ca la porţiunea imediat de la sud de poartă (mai puţin grosimea zidului). Dimpotrivă, partea de vest a zidului (exterioară), groasă numai de 2,15 m, este aşezată pe o fundaţie de şist verde, neregulat tăiată şi constă, la parament, din blocuri cioplite brut şi mult mai nere-

gulat aşezate. Reiese deci, în mod evident, aşa cum s-a putut constata cu prilejul cercetărilor mai minuţioase din acest an, că între cele două părţi ale zidului, în acest corp, nu există o legătură organică, deşi ambele, ca de altfel întregul zid, nu întrebuinţează mortarul de var ca element de legătură. Aceasta înseamnă însă că, în acest loc, zidul iniţial (partea din spre est) s-a degradat dintr-o cauză sau alta, dar, în loc de o refacere simplă, el a fost aproape dublat de un altul, lipit de el, ajungîndu-se astfel la grosimea actuală de 4,10 m.

Se observă, în al doilea rînd, că porţiunea din extremitatea sudică a zidului, construită din calcar cu scoici, este singura porţiune în care nu apare material refolosit.

În sfîrşit, o a treia şi ultimă observaţie de ordin general constructiv, este aceea că pe toată lungimea de circa 118,50 m a incintei, de la valul III, descoperită pînă acum, se constată în mod clar, cel puţin patru adăugiri sau refaceri. Cînd şi cum au avut loc aceste adăugiri sau refaceri? Altfel zis, care este cronologia relativă şi absolută a monumentului nostru? Un răspuns, fie şi aproximativ, nu poate fi căutat decît în coroborarea datelor de ordin constructiv expuse mai sus, cu rezultatele de ordin stratigrafic culese în cursul săpăturii, cărora li s-a acordat, tocmai pentru aceasta, o deosebită atenţie.

Conform planului, s-a efectuat o secţiune transversală pe zidul de incintă, lungă de 16 m şi lată de 4 m. În cele ce urmează vom reda rezultatele de ordin stratigrafic recoltate în ambele puncte, pe care le vom conexa, în scopul obţinerii unei cît mai juste vederi de ansamblu asupra stratigrafiei din acest important sector al cetăţii.

De la început trebuie însă să menţionăm că observaţiile stratigrafice asupra acestui sector, mai ales că este vorba de straturile de jos, au un caracter destul de relativ. Aceasta pentru că, pe de o parte, este foarte greu de stabilit însuşi nivelul de viaţă al zidului de incintă, iar pe de altă parte, pentru că, de cele mai multe ori, drept resturi de cultură materială ale unui strat, trebuie luate dărîmături de clădiri, întrebuinţate ca umplutură, fără a putea preciza cu siguranţă provenienţa lor.

Cu această rezervă, în sectorul de care este vorba — peste resturile zidului helenistic de incintă s-a putut observa prezenţa a trei straturi de cultură, cu 5 nivele de viaţă, toate aparţinînd epocii romane şi romano-bizantine (fig. 4 şi 5). Căci, deşi faptul este surprinzător dacă ţinem seama de factura resturilor zidului de incintă, nicăieri, pe toată suprafaţa săpată, nu s-a putut surprinde un strat de cultură elenistic, rarele fragmente ceramice, izolate, de tip elenistic, cu firnis negru, aproape şters, şi cele cîteva monede pontice sau histriene autonome, nefiind suficiente pentru caracterizarea unui astfel de strat.

Primul strat de cultură, gros de circa 1, 30 m, care este şi cel mai complicat tocmai din motivele arătate mai sus, aparţine epocii romane timpurii şi pare, după toate indicaţiile date de nuanţa pămîntului şi de compoziţia resturilor de dărîmături, să conţină două nivele de viaţă. Căci celelalte resturi arheologice — şi ne referim, în primul rînd, la ceramică — nu par a releva deosebiri esenţiale. Este vorba peste tot de aceeaşi ceramică lucrată dintr-o pastă fină, de culoare roşie (mai ales cupe) şi de fragmente de amfore, de culoare gălbuie, cu mănuşi duble, toate de tradiţie grecească.

Acest prim strat ar putea fi pus în spaţiul de timp cuprins între secolul I şi prima jumătate a secolului al III-lea e. n. Acestui strat îi aparţin temeliile marelui edificiu roman, lucrat în piatră cu mortar de var, care încalecă direct resturile zidului de incintă, temelii care pot fi puse în legătură cu temeliile unui alt zid roman

de aceeaşi factură, descoperit în secţiune. El se deosebeşte de primul numai prin grosimea lui (1,75 m faţă de 1,25 m).

Cel de al doilea strat de cultură aparţine epocii romane tîrzii. El este clar separat de primul strat prin resturile unui pavaj din plăci mari de piatră, găsit la sud de incintă, peste care s-a suprapus un zid tîrziu, şi prin podina unei locuinţe, observată în secţiune, în profilul peretelui de sud. În ceea ce priveşte materialul ceramic, el se deosebeşte mult de ceramica întîlnită în primul strat. Pasta devine mai puţin fină, culoarea de un roşu cărămiziu, dar mai ales apare ornamentaţia cu striuri rare (cu pieptenele) şi cu cercuri orizontale în relief. Amforele, de asemenea capătă o formă mai bombată, iar fundul lor nu mai este ascuţit. Dacă la materialul ceramic amintit adăugăm monedele, care merg de la Gallienus pînă la Constantin cel Mare, este clar că acest al doilea strat aparţine celei de a doua jumătăţi a secolului al III-lea şi întregului secol al IV-lea e. n.

Tot în acest spaţiu de timp se plasează, desigur, şi grupul de morminte descoperit în acest sector, dintre care două mai ales prezintă o importanţă deosebită din punct de vedere al datării. Este vorba de mormintele găsite sub pavajul de piatră, descoperit în dreptul porţii incintei, la adîncimea de 0,90 m şi care separă stratul al doilea de următorul. Cele două morminte care nu perforează acest pavaj şi care sînt deci anterioare lui, se datează sigur în a doua jumătate a secolului al IV-lea cu ajutorul unui ulcior şi a unei monede din vremea lui Valentinian. Noul pavaj amintit marchează astfel, limita superioară a stratului 2 şi începutul celui de al 3-lea strat, care este şi ultimul. Acest ultim strat este bine documentat. Imediat sub humus apare un rînd continuu de pietre, provenite din dărîmarea clădirilor, sub care se află pămînt galben, conţinînd uneori depuneri de cenuşă. Ceramica se deosebeşte de ceramica stratului precedent prin lipsa aproape totală a ceramicii

Fig. 4. – Profilul peretelui de N al secţiunii Z V III.

de lux şi prin frecvenţa aproape exclusivă a ornamentaţiei cu striuri mai dese (cu pieptenele) şi cu cercuri în relief. Această ceramică, cum şi monedele, care se opresc la Justin şi Sophia, ne duc la epoca romano-bizantină a secolelor V-VI e. n.

Întocmai ca la primul strat, şi în stratul ultim se constată două nivele de viaţă după cum ne indică zidurile cuprinse în el.

Tot stratului ultim îi aparţin cu siguranţă şi cele două puţuri descoperite, unul la est de bazin, celălalt în dreptul secţiunii.

Fig. 5. — Profilul secţiunii S—S—Z. V. III.

*

Revenind la zidul de incintă — obiectivul principal al cercetărilor în acest sector — şi ţinînd seama de toate celelalte elemente culese în cursul săpăturii, mai ales de cele de ordin stratigrafic — să încercăm a trage cîteva concluzii:

Factura generală a zidului şi, mai ales, sistemul de construcţie — tipic elenistic — ne duc, în plină epocă elenistică, poate chiar la începutul ei. Întregul context arheologic ne indică clar prelungirea existenţei sale pînă adînc în epoca romană. Se constată numeroase şi variate refaceri — reparaţii sau adăugiri.

Din punct de vedere al cronologiei relative, nu încape nici o îndoială că corpul de sud — pînă la poartă — este mai vechi decît corpul de nord. Dovada o constituie — aşa cum am arătat — sistemul general de construcţie şi, mai ales, absenţa totală în cel dintîi a oricărui material reîntrebuinţat, atît de frecvent în cel din urmă.

În acest caz am avea cel puţin două, dacă nu chiar trei faze de dezvoltare a acestei porţiuni de zid. Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru restul zidului. Poarta şi bazinele, cu întregul lor sistem de canale indică clar aici cel puţin alte două faze. Dublarea grosimii zidului pe toată lungimea porţiunii de nord trebuie socotită ca o refacere independentă de cele din partea sudică a zidului.

Cînd au avut loc însă în mod precis diferitele refaceri, este greu de spus. Totuşi, socotim că nu este prea temerar, dacă încercăm să legăm unele din aceste refaceri,

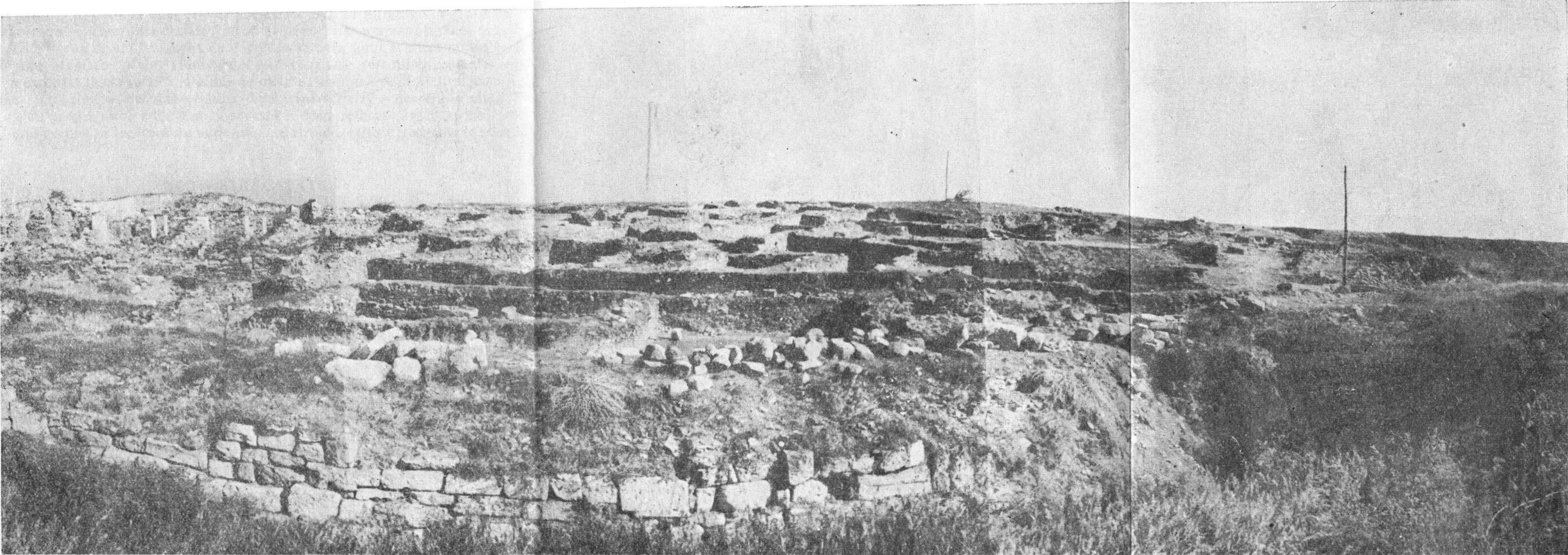

Fig. 6. – Vedere generală a săpăturilor din sectorul « Cetate ».

fără a preciza însă care anume, de anumite fapte din istoria cetăţii cunoscute de noi într-un fel sau altul.

Astfel este greu a nu încerca să punem una din refacerile zidului — repetăm, fără a putea spune anume care — în legătură cu acţiunea lui Burebista, de care vorbeşte clar cunoscutul pasaj din Dio Chrysostom (XXXVI, 4), fie că punem sau nu această acţiune, în legătură cu tot atît de cunoscuta inscripţie în cinstea lui Aristagoras (SIG³, 708). După cum este de asemenea greu să nu vedem o aluzie la o altă refacere într-o inscripţie descoperită chiar în această campanie şi chiar în acest sector. Este vorba de un fragment de decret în cinstea unui arhitect străin — pe numele său Meniscos al lui Heracleides — care, dacă restituirea noastră este bună[1], a executat unele lucrări la zidul de incintă, şi anume pe la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n, cînd se datează — după caracterul scrierii — decretul amintit. Şi poate că nu greşim dacă adăugăm că această a doua refacere, mai veche decît prima, este de pus în legătură cu acţiunile bastarnilor, atît de frecvente în această epocă.

SECTORUL CETATE

În interiorul incintei tîrzii a cetăţii s-a săpat o suprafaţă care se întinde de la terme spre est 42 m, iar de la latura de sud a incintei spre nord 64 m, adică circa 2 500 m², (pl. II şi fig 6.). Adîncimea săpăturii a variat între 0,40 m şi 1,30 m cuprinzînd două straturi. Stratul I e sporadic apare numai din loc în loc, pe cîtă vreme stratul II e continuu. Stratificaţia a fost determinată de la început prin două secţiuni şi după aceea verificată şi confirmată în cursul săpăturilor. Prima secţiune s-a făcut în malul vechii săpături de lîngă terme şi e orientată nord-sud. Ea a dat următorul profil (fig. 7); stratul de pămînt negru vegetal atinge o grosime de 0,30 m. Dar chiar de la 0,05 m - 0,10 m de la suprafaţa lui începe stratul de dărîmături care e gros de 0,50 m şi se compune din piatră spre suprafaţă şi fragmente de ţiglă şi olane, mai jos. De la 0,30 m în jos pînă la 0,75 m, în medie, pămîntul dintre pietre îşi schimbă culoarea în galben deschis, provenind fără îndoială din tencuiala şi mortarul de pămînt al zidurilor dărîmate. Pămîntul negru dintre pietrele-dărîmătură de la suprafaţă se datoreşte acţiunii apei ploilor şi zăpezilor. Sub acest strat de dărîmături apare ceramica şi tot aici, o bandă de arsură care ţine, cu întreruperi, de la un capăt la altul al profilului, chiar pe limita inferioară a stratului de dărîmături, şi ne indică nivelul de viaţă.

A doua secţiune s-a făcut în capătul de nord al suprafeţei săpate, pe o lungime de 32 m, şi e orientată est-vest (fig. 8). Profilul malului ei nordic trece prin două străzi şi trei încăperi. Începînd din spre est, în prima stradă şi în prima încăpere a fost prins nivelul stratului I. Grosimea acestui strat începe de la 0,50 m, în stradă, şi scade la 0,25 la capătul din spre vest al încăperii. Grosimea mică a stratului se explică prin lipsa dărîmăturilor: foarte puţine pietre mărunte şi fragmente de ţiglă şi olane, iar cărbuni şi cenuşă nu există de loc. Aceasta însemnează că oraşul, fără să fi suferit vreo violenţă, a fost părăsit de populaţie într-un fel oarecare ce rămîne a fi urmărit în săpăturile viitoare, iar locuinţele au fost demontate, poate de altă populaţie, luîndu-se materialul mai bun de construcţie şi rămînînd pe loc numai mărunţişul.

În a doua şi a treia încăpere şi în strada care le desparte, stratul I nu e documentat prin nivel de locuire. Dărîmăturile se leagă de sus pînă jos de nivelul de

[1] Vezi p. 95, inscr. nr. 10 din această lucrare.

locuire al celui de al doilea strat. Mult mai bogate — grosimea totală e de 1,10 m ele prezintă o proporţie aproximativ egală între pietre de o parte, şi cărămizi, ţigle şi olane, de alta, grupîndu-se oblic, aşa cum s-au dărîmat cu sensul est-vest (sensul pantei), ţiglele şi olanele plasîndu-se mai ales pe fund. Nivelele de locuire merg în sensul pantei, formînd terase, astfel că, după a doua stradă, nivelul coboară cu mai mult de 0,50 m.

Printre pietre şi ţigle e pămînt de culoare galbenă, provenit din tencuială şi mortarul de pămînt din ziduri şi amestecat cu puţine cioburi. Deasupra e stratul

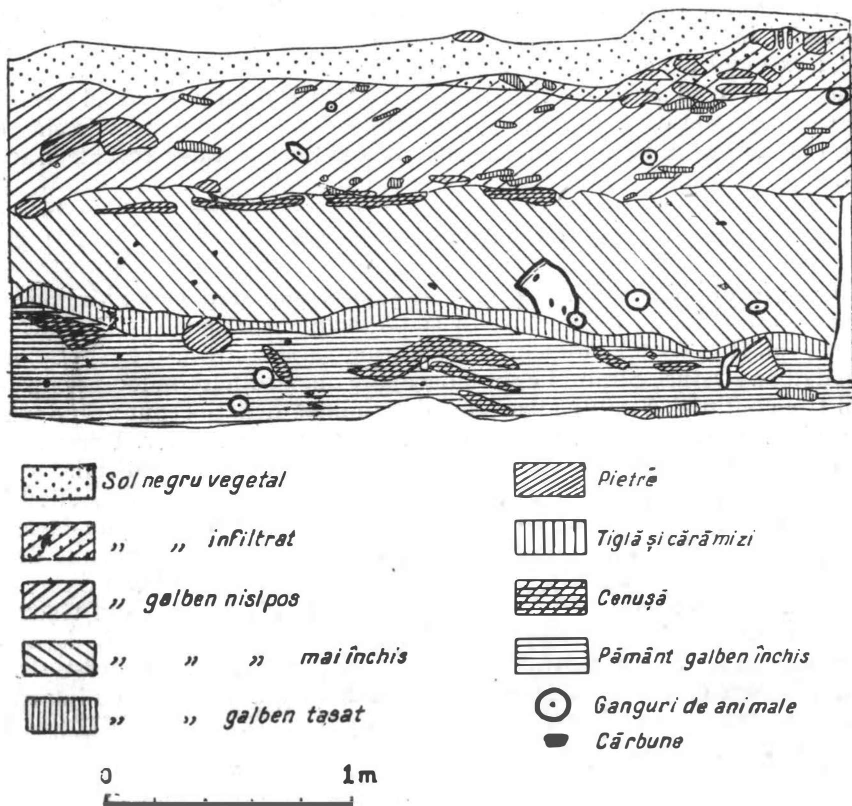

Fig. 7. — Profilul malului de V.

de pămînt negru vegetal cu o grosime medie de 0,25 m. Către capătul de vest al malului, pămîntul negru are o grosime de peste 0,50 m, din cauza viiturilor, depozitate aici, unde panta, după înclinarea ei actuală, probabil că se îndulcea — faptul nu-l putem şti cu certitudine, deoarece suprafaţa care continuă săpătura noastră spre vest a fost săpată înainte de 1949, fără a i se fi ridicat planul.

Stratigrafia aceasta a fost verificată de săpătura întregii suprafeţe. Stratul I, în partea de nord, se găseşte sporadic, mai ales pe marginea de est şi vest a suprafeţei, iar în partea de sud el este mai frecvent în special de-a-lungul străzii sectorului «economic». Numai că, în multe locuri, este distrus chiar nivelul. Probabil că, după ridicarea materialului de construcţie, pămîntul a fost ros şi dus la vale de ape, panta fiind mai înclinată în această parte.

De aceea, acolo unde s-a întîlnit nivelul stratului I, săpătura s-a oprit la el, iar în rest ea a mers pînă la nivelul stratului II.

În ceea ce priveşte tehnica constructivă, ea este aceeaşi în toate construcţiile de pe suprafaţa săpată. Materialul întrebuinţat este piatra, fragmente de cărămidă cîteodată şi pămîntul ca mortar. Piatra este în general de şist verde, brută, dar nu lipseşte nici piatra de calcar sau marmora, de obicei lucrată, apoi fragmente arhitectonice, sculpturale şi chiar epigrafice, luate din monumente mai vechi. Pămîntul este luat probabil de pe platoul de la vest, care nu mai era locuit în această vreme, căci e amestecat cu tot felul de cioburi, chiar şi greceşti, din toate epocile, dar mai ales din cea elenistică. Pietrele nu sînt aşezate în zid după vreun sistem oarecare, ci aşa cum au venit la mînă. Temelia zidurilor din stratul II merge în adîncime pînă la nivelul stratului III, temelia celor din stratul I, de cele mai multe ori e aşezată, în parte, pe resturile zidurilor din stratul II, iar cînd acestea nu sînt întîlnite, ajunge şi ea pînă la nivelul stratului II. Grosimea zidurilor în ambele strate este de circa 0,60—0,70 m. Singura deosebire între tehnica de construcţie a zidurilor din cele două strate, este că cele din stratul I au de obicei la baza temeliei lor pietre mari, în special atunci cînd nu nimeresc peste ziduri mai vechi sau nu ajung pînă la nivelul stratului anterior (II).

Celedouă straturi însă se deosebesc total din punctul de vedere al grupării locuinţelor în planul general al oraşului. Locuinţele din primul strat sînt rare şi izolate, cu mult spaţiu liber împrejur. Ele sînt modeste şi cu inventar sărac, după cele constatate în locurile unde li s-a păstrat nivelul. Pe latura de est a jumătăţii de nord a săpăturii sînt două locuinţe. Una, la marginea de nord, este compusă din două încăperi şi un coridor între ele (31,32,33) (fig. 9). Într-o încăpere se află un chiup, iar ceramica, de factură grosolană, e compusă din cîteva amfore şi vase mici, toate fragmentare. A doua e aşezată la vreo 10 m mai la sud (39) şi se compune dintr-o singură încăpere, cu o vatră de cărămizi într-un colţ. Ceramica aici e foarte puţină şi de calitate inferioară. Pe latura de vest s-au găsit tot două locuinţe. Una din ele (27,28) compusă, se pare, din două încăperi are un chiup în una din încăperi, iar ceramica nu e deloc abundentă. A doua, cu o singură încăpere (22) nu se păstrează în întregime, ci numai doi pereţi. După inventar, e din cele sărace. În jumătatea sudică a săpăturii, aceste locuinţe sînt mai dese, însă panta fiind mai înclinată nu li s-a păstrat nivelul. Numai resturile de ziduri indică prezenţa lor, mai ales de-a-lungul străzii sectorului «economic». Numai două încăperi (11 şi 14) care poate să fi făcut parte din aceeaşi

Fig. 8. — Profilul malului de la N al săpăturii.

Fig. 9. – Locuință din primul strat – în primul plan.

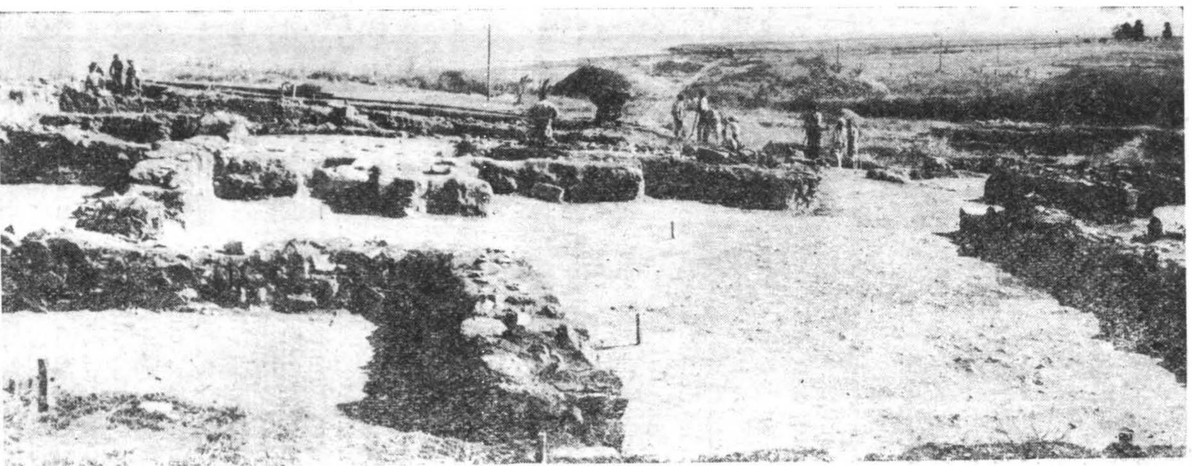

Fig. 10. – Strada și piața cuptorului.

Fig. 11. — Grupa de la V (lîngă terme).

Fig. 12. — Grupa de la est.

locuinţă, îşi păstrează şi nivelul. În ele s-a găsit mai multă ceramică, dar nu se deosebeşte prin calitate.

În stratul II dimpotrivă, clădirile sînt una lîngă alta, formînd grupe compacte, limitate de străzi. În jumătatea de nord a săpăturii sînt două grupe separate între ele de o stradă care, mai spre sud, se lărgeşte formînd o piaţă în mijlocul căreia se află un cuptor de brutărie (fig. 10). Grupa de la vest de stradă e limitată spre sud est de o altă stradă, care coboară din piaţă în strada sectorului « economic », iar spre vest e limitată de terme, de care e despărţită printr-un coridor (fig. 11).

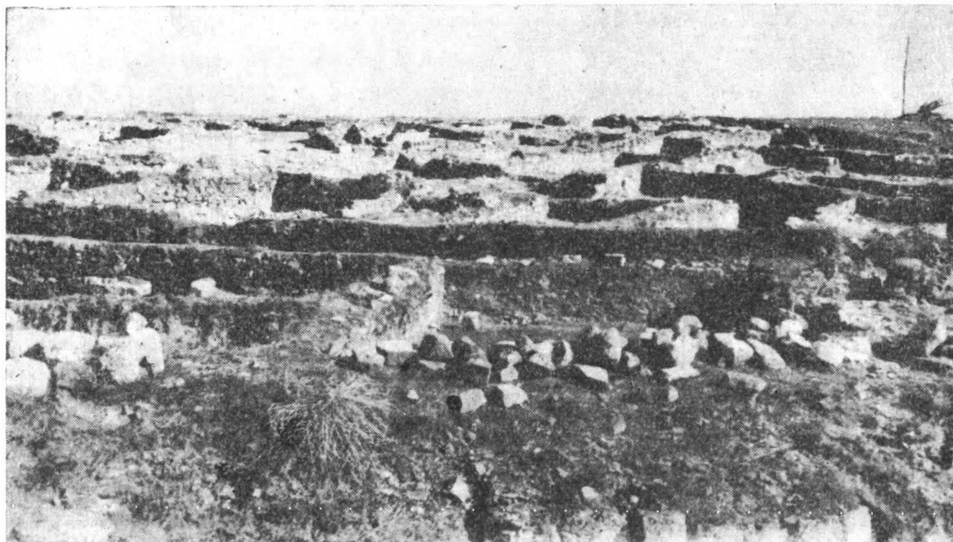

Fig. 13. — Grupa de la sud, pînă în strada sectorului « economic ».

Cea de la est e limitată la est tot de o stradă (fig. 12). De la piaţa cuptorului în spre sud, clădirile sînt orientate în spre strada sectorului « economic » şi în spre aceea care, în continuarea celei dintîi, urcă spre est, pe lîngă bazilica creştină săpată înainte de anul 1949. Toată grupa aceasta este despărţită în două de o ulicioară care porneşte din strada bazilicei spre nord, pînă aproape de piaţa cuptorului (fig. 13). La sud de strada sectorului « economic » se află o altă grupă — în continuarea acestui sector — limitată la sud de zidul incintei, de care se sprijină (fig. 14). Grupele se compun în general din corpuri de formă dreptunghiulară, cu capetele în străzile limitrofe. Fiecare dreptunghi are intrare şi dintr-o stradă şi din cealaltă şi e împărţit în două încăperi care comunică între ele. Zidurile care despart aceste dreptunghiuri între ele sînt comune dar nu au nici o deschidere pentru comunicare de la un dreptunghi la altul. La unele dreptunghiuri, zidurile despărţitoare au continuitate constructivă, fără a se lega cu zidurile ce despart încăperile, care numai se lipesc de cele dintîi. La altele, dimpotrivă, zidul care desparte încăperile e continuu prin mai multe dreptunghiuri, iar cele care le despart pe acestea se lipesc de cel dintîi. Faptul acesta ne face să credem că fiecare grupă forma o unitate din punctul de vedere al dreptului de proprietate, dar nu şi din punct de vedere funcţional. Grupa aparţinea desigur unui singur pro-

prietar dar era locuită de un număr de familii egal cu numărul dreptunghiurilor componente.

Materialul descoperit în încăperile acestor grupe se compune mai ales din ceramică — multe amfore de diferite mărimi, căni mai mici şi oale de gospodărie, mai puţine; în unele încăperi borcane mari cu gura largă sau chiupuri. În camera 29 s-au găsit multe oase lucrate, în camera 35, oase în cantitate mare, cu urme de satîr pe ele, în camera 36, o cantitate mare de ceramică variată şi o căldăruşă de aramă. Obiecte de metal în general puţine şi diformate din cauza ruginei; numai

Fig. 14. — Grupa dintre strada sect. « economic » şi incintă.

crampoanele îşi mai păstrează forma. S-au găsit însă cîteva mai deosebite în încăperea 40 şi anume, înafară de crampoane şi scoabe, două catarame de bronz şi un tezaur compus din două inele, doi cercei şi două cruciuliţe, toate de aur şi cu pietre preţioase (fig. 15). Această încăpere însă nu face parte din grupele amintite, ci, împreună cu alte două încăperi care se întind înspre sud pînă în strada bazilicei, se pare că ţin de o casă mare ce se întinde alături de ele, spre est şi care, degajată în mică parte de săpăturile vechi, a mai fost degajată în continuare pe încă 100 m² în campania aceasta, rămînînd să fie terminată în săpăturile viitoare. Resturile degajate indică o casă mare şi bogată aparţinînd stratului II.

Din descoperirile arătate mai sus, de pe o suprafaţă săpată ce trece mult de 2000 m², se impune a trage unele concluzii cu privire la istoricul oraşului în cele două faze de sfîrşit. Aceste concluzii, bineînţeles, nu-şi vor căpăta valabilitatea lor definitivă, decît după ce vor fi verificate prin continuarea săpăturii la acelaşi nivel pe toată suprafaţa cetăţii.

În primul rînd, în vremea stratului II, oraşul îşi mai păstrează într-o anumită măsură, caracterul urban. Clădirile sînt una lîngă alta, constituind grupe cuprinse

între artere de comunicaţie. Dar aceste clădiri nu sînt independente, deci nu constituie fiecare un drept de proprietate. Ele sînt construite în aşa fel, încît se leagă una de alta şi numai întreaga grupă constituie o unitate independentă. Nu ne putem gîndi că mai mulţi proprietari s-au putut uni ca să-şi construiască o casă mare în care fiecare să-şi aibă apartamentul lui. Ci, mai degrabă, grupele noastre pot fi comparate cu acele *insulae* din Roma, Ostia etc., case mari cu etaje, împărţite în apartamente mici şi camere care se dau cu chirie celor nevoiaşi. Credem că şi grupele noastre aparţineau unor oameni bogaţi care le foloseau pentru speculă.

Fig. 15. — Podoabe de aur din camera nr. 40.

Împărţirea şi tehnica lor pledează pentru aceasta. Existenţa acestor oameni bogaţi la Histria este constatată pentru vremea respectivă, pînă în prezent, prin casa romană tîrzie şi casa de peste drum de bazilica creştină din sectorul săpat anul acesta.

Locatarii din aceste grupe de clădiri ocupau fără îndoială cîte un şir, de formă dreptunghiulară, de cîte două sau, mai rar, trei încăperi. Una dintre ele o foloseau pentru negoţul sau exercitarea meseriei lor, iar alta, pentru locuinţă. În unele din ele s-au găsit indicii sigure că erau destinate comerţului. Astfel, în încăperea 28, după cum am arătat mai sus, s-au găsit multe oase lucrate, ceea ce este un indiciu de existenţa, aici, a unui atelier şi prăvălii în acelasi timp, pentru obiecte de os.

În încăperea 34 s-au găsit de asemenea oase în cantitate mare, cu urme de satîr, indiciu poate pentru o măcelărie. În încăperea 36, cantitatea mai mare de ceramică foarte variată ne indică o prăvălie de produse ceramice. În sfîrşit, alte încăperi cu chiupuri sau vase mari, cu gura largă şi amfore de diferite mărimi, erau probabil prăvălii de consum alimentar. În mijlocul grupelor, într-o piaţă, era cuptorul cu brutăria respectivă alături.

În al doilea rînd, în vremea stratului I, adică în ultima fază a cetăţii cu viaţa organizată, caracterul oraşului se schimbă. El devine pronunţat rural. Locuinţele sînt izolate, cu mult spaţiu liber între ele, adică la fel ca într-un sat. Pe de altă parte, ele sînt modeste şi cu un inventar sărăcăcios. Totuşi nu este exclus să se găsească în săpăturile viitoare şi locuinţe bogate. Indicii pentru aceasta există. Zidul incintei a fost reparat şi în această ultimă fază: dovadă canalul de scurgere din curtina *g* şi partea superioară a turnului mare *G* la legătura lui cu curtinele, parte care e construită după o tehnică nouă, fireşte, cu mult mai decadentă (v. Histria 1, cap. Incinta). Este clar că aceste reparaţii nu le puteau face nişte locuitori ai unor colibe modeste. Deci rămîne în sarcina săpăturilor viitoare a descoperi aceste case bogate şi a stabili şi raporturile care existau între ele şi colibele sărace, adică între locuitorii lor şi ai colibelor.

Cu privire la datarea celor două strate, e de remarcat în primul rînd că descoperirile din acest sector, în special ceramica, prezintă asemănări perfecte cu materialul descoperit în sectorul « economic ». Monedele, de asemenea, aparţin aceleeaşi vremi ca şi cele din sectorul amintit. Ele sînt din epoci variate, dar luînd în consideraţie pe cele din urmă ca dată, care în sectorul « economic » nu s-au găsit în stratul III, ele ne datează stratele, fireşte cu aproximaţia cuvenită. Astfel, în stratul II, s-au găsit monede de la Anastasius (491—518) pînă la Justin al II-lea şi Sophia (565—576), iar în stratul I — e drept foarte puţine — de la Justin şi Sophia pînă la Focas (602—610).

Aşadar, stratul II poate fi datat în primele opt decenii ale secolului al VI-lea e.n., iar stratul I, în ultimele decenii din secolul al VI-lea şi primul sau primele decenii din secolul al VII-lea e.n.

După această dată, viaţa în forme organizate încetează la Histria. Urme mai tîrzii s-au găsit şi în anii precedenţi — vreo trei bordeie — şi în campania aceasta — în încăperea 3 — un bordei; lîngă cuptorul de brutărie, o podină de lut galben, iar deasupra ei fragmente de ceramică smălţuită, dintre care unul, cu decor în linii întretăiate în chip de reţea, se poate plasa în secolele XIII—XIV; mai la nord în încăperea 28, deasupra, o monedă de bronz de la Comneni (sec. XI) şi un ciob de factură grosolană decorat pe umeri cu o linie în val, de un duct stîngaci. Acestea însă nu dovedesc o aşezare organizată, ci pur şi simplu colibe sezoniere de păstori sau de pescari.

STRĂZI

I. Unul dintre obiectivele urmărite în această campanie la Histria, legat de problema cunoaşterii topografiei oraşului, l-a constituit dezvelirea şi cercetarea unor noui străzi din interiorul cetăţii.

Strada care porneşte de la sectorul « Casa romană tîrzie», în direcţia termelor, orientată est-vest, degajată în campania anterioară pe o distanţă de circa 70 m, a fost continuată anul acesta pe încă o lungime de 45 m (planşa III).

Trebuie menţionat că, pe porţiunea săpată în această campanie, strada s-a păstrat într-o stare destul de bună în raport cu cele descoperite în cercetările prece-

dente (fig. 16). Întîlnim aici pavajul ei iniţial, lucrat din plăci mari de piatră, de formă rectangulară, care uneori ating dimensiuni de 2,50 × 0,70 m şi 2,20 × 1,10 m. De obicei, aceste plăci sînt bine legate între ele şi sînt dispuse cu lungimea lor, perpendicular pe laturile străzii.

Fig. 16. — O porţiune din strada pavată cu lespezi mari de piatră dintre « casa romană tîrzie » şi terme.

Potrivit unui sistem de construcţii cunoscut la Histria, strada era prevăzută iniţial, pe ambele laturi, cu plăci de piatră aşezate pe muchie *crepido*, care se mai păstrează pe porţiuni destul de reduse. Pentru o dată mai tîrzie, strada este mărginită în anumite puncte de zidurile unor clădiri lucrate din piatră cu pămînt, care aparţin stratului romano-bizantin.

În ceea ce priveşte lăţimea străzii, stabilită în punctele unde se mai păstrează pe margini pietre aşezate pe muchie crepido, ea variază între 3,50—3,80 m.

Aşa cum s-a menţionat şi în raportul precedent referitor la porţiunea săpată în campania din anul 1952, strada este străbătută prin mijloc de un canal de scurgere, lucrat şi el tot din plăci de piatră bine legate între ele. Dimensiunile canalului sînt: adîncime — 0,65 m, lăţime — sus 0,55 m, iar jos — 0,65 m (fig. 17).

Din cele expuse mai sus reiese că ne aflăm în faţa uneia din principalele străzi ale Histriei.

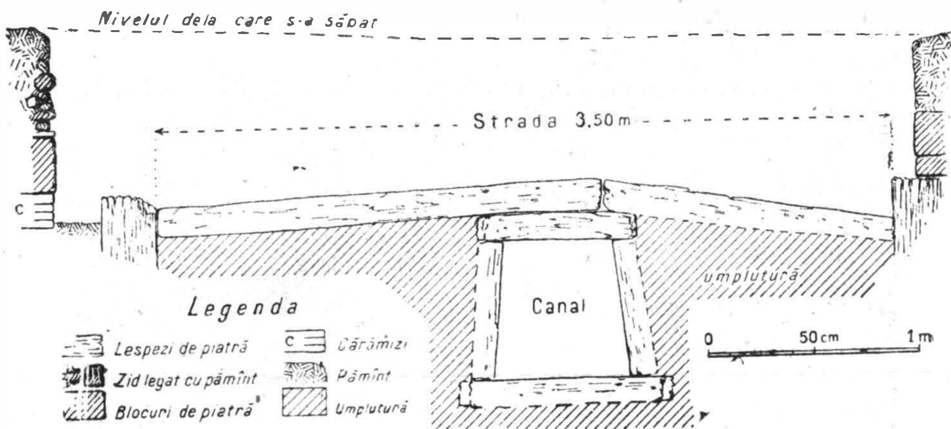

Fig. 17. — Profilul străzii « Casa romană tîrzie »— terme.

Pe tot parcursul degajat, strada nu păstrează o linie perfect dreaptă. La o distanţă de circa 75 m, începînd de la capătul ei de est, face o uşoară deviaţie spre nord.

Din observaţiile culese în timpul lucrărilor s-a putut stabili că strada a suferit o refacere. Acolo unde plăcile de piatră, care constituiau pavajul, au fost uzate sau deplasate, s-a adăugat pentru menţinerea orizontalităţii, un strat compus din piatră măruntă, resturi de ţiglă şi cărămidă, amestecate cu lut galben, care, bine bătute, constituiau noul pavaj destul de rezistent. Tot cu prilejul refacerii, odată cu zidurile tîrzii, s-a adăugat de-a lungul laturilor străzii, spre interior, cîte un şir de blocuri de piatră, în chip de trotuar, care se păstrează numai din loc în loc.

Deşi funcţia lor nu apare clar, se poate totuşi presupune că serveau fie la protejarea zidurilor, pentru a nu fi lovite de vehicule, fie ca trotuar.

În ceea ce priveşte data la care a fost construită strada, nu ne putem pronunţa deocamdată. Sigur este însă că, după reparaţie, adică sub forma în care s-a descoperit, ea a funcţionat în epoca romano-bizantină, pînă la sfîrşitul secolului al VI-lea.

Faptul că strada este mărginită de clădiri din ultimul strat, care sînt dispuse n funcţie de orientarea ei, precum şi materialul arheologic descoperit în dărîmăturile de pe stradă — ceramică şi monede — care aparţin exclusiv epocii romano-bizantine, vin să documenteze concluzia de mai sus. Canalul însă, care străbate strada şi despre care s-a vorbit mai sus, după toate probabilităţile nu mai funcţionau la acea dată.

II. Pe latura de nord a străzii, la o distanţă de circa 85 m de la capătul ei de est, pornind în direcţia nordică spre bazilica creştină din faţa porţii principale a incintei, se afla o altă stradă de aceeaşi factură. Sondajul executat aici, pe o lungime de 2,50 m, a scos la iveală parte din pavajul străzii şi parte din latura ei de vest.

III. A doua stradă, săpată tot în această campanie, porneşte din secţiunea cea mare, efectuată în 1950, numai la cîţiva metri spre est de bazilica creştină din faţa porţii principale a cetăţii şi merge în direcţia străzii de care a fost vorba mai

Fig. 18. — Strada care porneşte din secţiunea cea mare din 1950, imediat la est de bazilica creştină, în direcţia sudică.

sus, adică orientată nord-sud (planşa III). În cadrul aceleiaşi secţiuni din 1950, ea se uneşte cu strada săpată în anul 1951, orientată est-vest (fig. 18).

Noua stradă a fost urmărită pe o lungime de 26 m, începînd de la capătul ei de nord. La această distanţă însă a apărut un complex de pietre dispuse oarecum regulat, care pare să fi barat strada.

Sondajele executate aici n-au dat indicii despre prelungirea ei, impunînd astfel, deocamdată, sistarea urmăririi ei.

În cazul acestei străzi, constatăm lipsa aproape totală a pavajului din lespezi de piatră. De data aceasta pavajul este construit dintr-un strat destul de rezistent, alcătuit din pietre mărunte, fragmente de ţiglă, cărămidă, ceramică şi pămînt galben argilos, bine bătute.

Pe ambele laturi se află zidurile unor clădiri din ultimul strat. Una dintre clădiri, anume cea de pe latura de est, îşi are o intrare prin stradă. Constatăm şi în cazul de faţă prezenţa trotuarului. Pe latura de vest, el se păstrează pe toată lungimea urmărită anul acesta, iar pe latura cealaltă, numai din loc în loc.

Lăţimea străzii nu este constantă. La capătul de nord, strada are o lăţime de 4 m, pentru ca la distanţa de 15 m să se reducă numai la 3 m.

Lipsa canalului de scurgere, materialul ceramic şi numismatic, precum şi zidurile cu pămînt, care o mărginesc, dovedesc că ne găsim în faţa unei străzi aparţinînd ultimului strat. Canalul pe care-l întîlnim la capătul ei de nord pare să aparţină unei alte străzi mai vechi, pe care strada despre care e vorba, o suprapune în parte.

În cadrul secţiunii celei mari, acest canal se uneşte în unghi drept cu canalul străzii orientate est-vest, săpată în anul 1951, pînă în acest punct.

Rezultatele cercetărilor asupra străzilor dezvelite în această campanie, de la Histria, coroborate cu cele din campaniile anterioare, stabilesc că străzile epocii, romano-bizantine sînt orientate aproximativ est-vest şi nord-sud şi se leagă între ele în unghi drept. O problemă de urmărit, care nu poate fi precizată deocamdată, este aceea a datei la care au fost construite străzile principale, prevăzute cu canale de scurgere şi care funcţionează, cu refaceri, cum s-a arătat, în epoca romano-bizantină.

PRIMELE INDICAŢII ARHEOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU PORTUL HISTRIEI

După cercetările făcute în ultimii ani s-a ajuns, la sfîrşitul campaniei din anul 1953, la descoperirea unei păiţi a vechiului port al Histriei.

Se ştie că Histria avea în antichitate unul din cele mai importante porturi la Marea Neagră şi că întreaga dezvoltare economică şi socială a oraşului milesian se sprijinea pe acest port. Dar urmele lui nu au putut fi sezisate arheologic pînă acum. Nici un fel de indicaţii de altă natură nu avem asupra locului în care era amplasat, nici asupra formei portului, aşa cum ne lipsesc multe date privitoare la topografia oraşului Histria.

Atenţia noastră a fost reţinută în cursul cercetărilor şi sondajelor făcute asupra unui punct din largul lacului Sinoe, situat la nord-est de cetate, la mijlocul liniei dintre Gura Portiţei şi capul continental al Insulei Lupilor. La mai puţin de 1 m în apa lacului Sinoe, descoperisem mai demult, şase blocuri fasonate de calcar, aşezate în linie dreaptă. Unele erau acoperite cu nămol şi ierburi. Deasupra şi mai ales împrăştiaţi spre est, bolovani de şist verde. Spre mal, adică spre nord-vest numai nămol şi nisip.

Am stabilit mai întîi că nu poate fi vorba de o stîncă (calcar nu există în această regiune) şi nici de bolovani de şist verde rupt de valuri dintr-una din stîncile dinspre mal. Într-adevăr, aglomerarea bolovanilor nu o puteau face valurile în acel punct fără să fi fost ajutate de un obstacol. Asemenea obstacole nu sînt cunoscute însă pe fundul lacului Sinoe. Pe de altă parte, blocurile fasonate de calcar se găseau *in situ* (legate între ele şi în ordine), şi ele nu puteau aparţine decît resturilor unei clădiri masive. La atît de mare depărtare de mal (circa 300 m) nu putea fi o construcţie de templu ori zid de incintă.

Pornind de la această constatare, am dezvoltat cercetările spre sud-est. Ele au mers anevoios pentru că trebuia lucrat la o adîncime medie de 0,70 m sub apă, prin palpare şi cu ajutorul unor răngi si şpacluri cu coada lungă. Numai dimineaţa în zori, cînd apele erau limpezi, se puteau face observaţii vizuale din barcă. Munca noastră nu a fost zadarnică, pentru că la sfîrşitul lucrărilor din anul 1953, am reuşit să determinăm o bună parte din linia unui zid anume construit, care ar putea fi cheiul exteiior al portului. Pe o lungime totală de 230 m, de la nord-est spre sud-vest, linia acestui chei este perfect dreaptă, formată din blocuri de calcar de circa 1,50—1,20 m. În două puncte ea se întrerupe, formînd intrînduri spre mal de 20 m lungime şi 12 m lăţime, cu marginile tot atît de regulate şi tot din

blocuri de calcar. Acestea pot fi indicaţii asupra unor semne de acostaj pentru corăbii; deci ele ar indica interiorul portului de la acest chei în spre vest, adică în spre mal. Latura exterioară a cheiului exterior nu a fost cercetată pe toată lungimea, dar punctele sondate ne-au dat peste tot aceeaşi lăţime de 12 m.

Atît cît s-a putut controla în adîncimea apei nu este suficient ca să ne poată indica înălţimea zidurilor. Am mers la maximum, 1,70 m, adică (dacă socotim apa 0,70 m) înseamnă că am stabilit o înălţime de cel puţin 1 m în nămol şi în nisip fără să fi ajuns la baza zidului. Nu putem dar şti, în faza de azi a cercetărilor, dacă cheiurile erau aşezate direct pe stîncă sau pe nisip, şi nici ce înălţime mai stă în picioare pentru ca să putem aprecia cît de mult a fost înnisipat portul Histriei.

Ceea ce pare cert este linia de vest a cheiului exterior, care nu ajunge la capătul lui de nord, unde trebuie să facă un cot spre vest, şi nici la capătul lui de sud, unde va trebui să găsim intrarea portului, probabil în dreptul celor două stînci ce ies din apă la mal, în dreptul casei tîrzii romane. Atît spre nord cît şi spre sud, linia, lată de circa 12 m, de bolovani de şist verde continuă să se deseneze şi urmărirea ei se va face acum mai uşor.

După jalonarea din 10 în 10 m a liniei cheiului cercetat s-a făcut o ridicare topografică pentru fixarea ei pe hartă. Orientarea este nord-est—sud-vest, iar distanţa măsurată de la borna de halaj de pe plajă din faţa templului vechi este de 210 m pînă la capătul de sud al cheiului, de 270 m pînă la prima dană şi 320 m pînă la capul de nord al cheiului descoperit.

Rezultatele acestor cercetări preliminare trebuie socotite doar indicative, urmînd ca cercetările ce se vor face în campania viitoare să ne ducă la constatări şi mai ample în legătură cu importanta problemă a portului, problemă de bază pentru studiul dezvoltării economice la Histria.

MATERIAL EPIGRAFIC

1. Nr. inv. 280. Bilă de marmoră cu diametrul de circa 2,5 cm, găsită întîmplător în cursul verii 1953, în iarba de lîngă dormitorul lucrătorilor. Zgîriate de jur împrejur, şi unul sub altul, se citesc cuvintele:

Εὐκράτης
Ἐπικράτους

După scris, din secolele III — II î.e.n.

2. Nr. inv. 267. Fragment dintr-o stelă de calcar cu fronton şi acrotere, rupt la stînga şi jos, descoperit în ruinele tîrzii din sectorul sud-est al cetăţii. Înălţimea: 25 cm; lăţimea: 20 cm; grosimea: 10 cm. Înălţimea literelor: 13 mm. După scris, din secolele II — I î.e.n.

[ὁ δεῖνα] Μενεχάρ-
[μου Μητρὶ θεῶν κ]αὶ Διοσκόροις
[εὐχαριστ]ήριον

Pentru restituirea r. 2, cf. Syll.³, 731, r. 38 (Tomi); pentru cultul Dioscurilor la Histria, Pîrvan, « Histria » IV, p. 546, nr. 6.

3. Nr. inv. 275. Aşchie de marmoră ruptă la stînga, la dreapta şi jos, înaltă de 8 cm, lată de 7 cm şi groasă de 2,3 cm, găsită în ruinele din sectorul de sud-est al cetăţii. Cît se poate judeca, fragment dintr-o inscripţie monumentală aparţinind secolelor II — III e.n. din care n-au rămas decît două litere: [Αὐτοκράτ]ωρ

4. Nr. inv. 278. Fragment dintr-un bloc de calcar tăiat în partea-i superioară şi scobit în chip de vas sau de piuă, întrebuinţat ca material de construcţie în rui-

nele din sectorul de sud-est al cetăţii. Înălţimea: 14,5 cm; lăţimea: 38 cm; grosimea: 30 cm. Singurele urme de scris vizibile pe faţa anterioară, literele:

RMI. După caracterele paleografice, din secolele II — III e.n.

5. Nr. inv. 283. Fragment dintr-o lespede de calcar, rupt la stînga, la dreapta şi jos, descoperit în ruinele din sectorul de sud-est al cetăţii. Înălţimea: 16 cm; lăţimea: 23 cm; grosimea: 8 cm. Din textul gravat cu caractere din secolele II — III e.n. şi care înfăţişa probabil o inscripţie onorifică sau una monumentală, s-au păstrat doar slabe urme:

Caes[ar ?]
[Pa]rth[icus ?]
....o....

6. Nr. inv. 268. Două fragmente ale unei stele de calcar ruptă sus şi jos, mai puţin vătămată la dreapta şi la stînga, descoperite în ruinele tîrzii din sectorul de sud-est al cetăţii, unde erau întrebuinţate ca material de construcţie. Rîndurile 1 — 3 sînt abia citeţe. Înălţimea ambelor fragmente: 49 cm; lăţimea maximă: 46,5 cm; grosimea aproximativă: 12 cm. Scris corect, dar neîndemînatec. Numeroase ligaturi.

.... καὶ τοῦ
[κρατίστου ὑ]πατικοῦ Ἰουλίου
[Γετουλικ]οῦ, ὑμνωδοὶ πρεσβύτε-
[ροι πε]ρὶ τὸν μέγαν θεὸν Διόνυσον
[τοὺς π]ροστάτας Φλ. Ἰουκούνδον
[καὶ]Φλ. Διογένην καὶ Φλ. Λονγεινι-
[αν]ὸν καὶ Αὐρ. Διονυσίου Β τοῦ Ἑ-
[στ]ιαίου, νεικήσαντες ἀγῶνα ἐ-
[πὶ] ἀγωνοθέτου Αὐρ. Γρηγόρου τοῦ
[Ἀρ]τεμιδώρου καὶ πατρὸς Ἀχιλλ-
έως Ἀχιλλᾶ, μεσοχόρου δὲ καὶ
[π]ροστάτου Αὐρ. Ἠλει. τοῦ Ἠλει. μ-
ουσάρχου Δημητρίου Δομετια-
νοῦ, συναγωνισάμενοι οἵδε

[Α]ὐρ. Αἰλιανὸς Ἠλει.
[Αὐ]ρ. Ἀλέξανδρος Ἠλει.
[Αὐ]ρ. Σατουρνεῖλος Ἠλει.
[Ἀ]θηνάδης Δαματρίου
[Κα]λλίνεικος Ἡρακλιαν.
[Νεικ]ήρατος Ἑρμίππου
[Δημῆ]τρις Δ(αμα)τρίου
................ς Ῥούφου
[Ἀρτεμίδ]ωρος Μαρ...ου
[Διονύ]σιος Π........

Αὐρ. Ἀρτεμίδωρος Ἀ-
ρισοτκρατ. ἱερεύς
Αὐρ. Ἀριστοκράτ[ης]
Ἀριστοκράτ. ἱερεύ[ς]
Πόπλιος Αἰλι[ανὸς]
Ἑρμερι[νοῦ ?]
Αὐρ. Ποντικὸς Ε.....
......ιφ........

Traducere:

«... şi a prea puternicului consular Iulius Galtulicus, cîntăreţii vrîstnici din jurul marelui zeu Dionysos (cinstesc) pe fruntaşii Flavius Iucundus, Flavius Diogenes, Flavius Longinianus şi Aurelius Dionysios (al doilea), fiul lui Hestiaios, cu prilejul biruinţei dobîndite la întrecerea din timpul agonothetului Aurelius Gregoros, fiul lui Artemidoros, şi a părintelui Ahilleus, fiul lui

Ahillas, conducător şi fruntaş al corului fiind Aurelius Eleios, fiul lui Eleios, iar instructor poetic, Demetrios al lui Dometianos.

Au participat la concurs următorii:

Aur. Aelianus al lui Eleios
Aur. Alexandros al lui Eleios
Aur. Saturnilus al lui Eleios
Athenades al lui Damatrios
Kallinikos al lui Heraklianos
Nikeratos al lui Hermippos
Demetris al lui Damatrios
. . . al lui Rufus
Artemidoros al lui Mar . . .
Dionysios al lui P . . .
Aur. Artemidoros al lui
Aristocrates, preot
Aur. Aristocrates al lui
Aristocrates, preot
Publius Aelianus
al lui Hermerinos
Aur. Pontikos al lui E...»

Dedicaţie pusă de membrii unei confraternităţi histriene pentru a comemora succesul obţinut la un concurs instituit în legătură cu o sărbătoare a lui Dionysos. După caracterele paleografice şi după indicaţii oferite de unele nume din text, inscripţia pare să fie de la începutul secolului al III-lea e.n., mai precis dintre anii 222 şi 225, dacă lectura [Γετο λικ]οῦ, la începutul rîndului 2, este, aşa, cum credem, îndreptăţită. Pentru rest, justificarea textului şi un comentariu exhaustiv urmează a fi date într-un studiu special de prof. Pippidi, care şi-a luat sarcina să studieze documentul.

7. Nr. inv. 282. Fragment dintr-un milliariu de calcar rupt sus şi jos, descoperit în ruinele tîrzii din sectorul de sud-est al cetăţii. Înălţimea: 20 cm; lăţimea, 29 cm; grosimea: 7,5 cm.

[Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Iulius]
[Verus Maximinus]
[P(ius) F(elix) Aug(ustus) Ger(manicus) Max(imus) Dac(icus)]
[Max(imus) Sar(maticus) Max(imus) trib(unicia) p(otestate)]
[III Imp(erator) V Co(n)s(ul) Proco(n)s(ul)]
[et C(aius) Iulius Verus]
[Maximus nobilis(simus)]
[C]aes(ar) Ger(manicus) Max(imus) Dac(icus)
Max(imus) Sar(maticus) Max(imus) fil(ius)
eius m(i)ll[i]aria
noua pon[i iusse]
[r] u [nt per . . . . .]

Fragmentul se adaugă la puţinele documente menţionînd epitetul triumfal *Dacicus Maximus*, asumat de Maximinus în 236 sau 237 (CIL., II 4756; VIII 10047; X 6811), sporind totodată seria milliariilor moesice datînd din zilele acestui împărat (CIL., III 7605, 14462, 7612).

8. Fragment mare din stînga al unui bloc de marmură albastră, găsit în scara din casa romană tîrzie, unde fusese întrebuinţat ca material de construcţie. Lung, sus de 55 cm, jos de 43 cm; lat de 33 cm; înalt de 29 cm. Pe latura de sus şi intrînd în latura din spate, o scobitură; de asemenea, pe latura din stînga, o altă scobitură rotundă, care pare a comunica cu latura de jos. (Urme de fixare a unei statui ?). Înălţimea literelor, 1,8 cm, cu excepţia lui O, ○ şi A, mai mici.

În muzeul din Histria, inv. nr. 264

Se citeşte:

Διαρέτα κλυτόφαμε θεωγγ . . . . . .
ἔξοχα ἐτίμησας τόνδε πεφ[θέντα . . .
Εὐσθένεος Μενεχάρμονο[ς . . . . .
μαρτυρεῖ ἥδε πάτρα τῶι δ[ήμωι

După toate semnele, o inscripţie funerară în versuri, de altfel destul de greu de completat. Este totuşi sigur că ne aflăm în faţa unui monument ridicat de membrii unei familii de seamă a oraşului, în epoca clasică, mai precis — după caracterul literelor — în prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., cel mai tîrziu. Cu aceasta însă, inscripţiile timpurii de la Histria se înmulţesc cu încă una (Cf. V. Pîrvan, « Histria » IV, p. 2 şi urm., « Histria » VII, p. 2 şi urm., « Dacia » II, p. 199 şi urm., « Dacia » III-IV, p. 391 şi urm., la acestea este de adăugat şi inscripţia, de asemenea funerară, încă inedită, găsită anul trecut, în strada care leagă casa romană tîrzie cu sectorul termelor).

9. Bază de statuie de marmoră, găsită în trotuarul străzii din secţiunea mare 1950, unde era folosită ca material de construcţie, cu faţa scrisă spre stradă. Lată de 60 cm, înaltă de 50 cm, groasă de 30 cm. Înălţimea literelor 1,5 — 2 cm. Deasupra se păstrează o cavitate dreptunghiulară, în care, cu siguranţă era fixată statuia. În muzeul din Histria, inv. nr. 284.

Se citeşte:

῾Ηρόφων | Σωστράτου | Θάσιος

După ductul literelor, secolul al II-lea î.e.n. Ce căuta la Histria acest thasian — primul, după cîte ştim, atestat pînă acum, aici — nu este greu de presupus, date fiind strînsele şi destul de vechile legături comerciale ale Thasos-ului cu cetatea noastră (a se vedea între altele, V. Pîrvan, « Histria » VII, p. 32 şi urm. şi La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube, p. 13 şi urm.). Va fi fost şi el, desigur, unul din numeroşii negustori, veniţi şi, poate, aşezaţi la Histria, pentru afaceri, unde, cîştigîndu-şi unele merite, care ne scapă, s-a învrednicit de această deosebită cinste publică, de a i se ridica o statuie.

10. Fragment dintr-o placă de marmură albă, din partea de sus, stînga. Dimensiunile, în starea actuală: înălţimea: 0,17 m; lăţimea: 0,205 m; grosimea 0,055 m (aceasta din urmă, de altfel, aproximativă, deoarece partea postericară pare spartă). Înălţimea literelor: 0,011 m. Găsit în colţul de nord-est al careului 108 al săpăturilor de la valul al III-lea, deasupra zidului de incintă, la 2,70 m adîncime de la faţa solului. În muzeul din Histria, inv. nr. 266.

Se poate citi:

῎Εδοξε τῆ]ι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι
ἐπιμ]ηνιεύοντ[ος . . . .
. . .] Λ σιμάχου ᾿Α[*e. g.* ρισταγόρας (?)
Μ]ονίμου εἶπεν ἐ[πειδὴ Μένισκ (?)-
ος ῾Ηρακλείδου [Βυζάντι ς (?)
ἐνδημήσας εἰς τ[ὴν πόλιν ἠρχι-
τεκτόνησεν ἔτη [πολλὰ καὶ ηὐ-
δοκίμηκε τὴν τε ε[ὐδοξίαν καὶ πε-
ποίηται εὔτακτον [τὴν ἐπισκευα-
σίαν ἀμφωτέρων τῶν τ[ειχῶν sive πυλῶν τῆς πόλε-
ως· δεδόχθαι] τῆι βου[λῆι καὶ τῶι δή-
[μωι . . . .

Cu toată starea fragmentară, sensul acestei extrem de importante inscripţii este clar. Este vorba de un decret, în cinstea unui arhitect străin — poate din Bizanţ [1] — care şi-a cîştigat — desigur în legătură cu meseria sa — merite deosebite

[1] Cp. AEM, XI, 1887, p. 66—69, nr. 141 = SIG³, p. 339, nr. 707 — cam din aceeaşi epocă.

faţă de cetate. Care au fost concret aceste merite, este greu de spus, în starea de conservare a documentului. Nu este totuşi exclus, ba — am putea spune — este chiar foarte probabil ca restituirea noastră să fie mai mult decît o simplă ipoteză. În care caz, am avea de-a face cu aluzia la una din numeroasele refaceri ale vechiului zid de incintă, descoperit în săpăturile de la valul III, refacere socotită pe la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n., cînd se datează, după caracterul scrierii, această inscripţie [1].

11. Fragment de marmură din dreapta, mijloc, cu o aşchie sărită din colţul din dreapta, jos. Înalt de 20 cm, lat de 19 cm, gros de 10 cm. Înălţimea literelor: 1 cm. Găsit în dărîmăturile din strada orientată nord-sud de la est de basilica din secţiunea cea mare. În Muzeul din Histria, inv. nr. 285.

Se citeşte:

. . . .
. . . . .λε
. . . . ενων
. . . . ἐπέδω-
κε] . . . . οιτων [ὀγδ-
οήκοντα χρυσῶν ἐ]πίδοσιν . . . .
. . . . .ς τετέ[λεκε
. . . . χ]ρήμα[τα

Evident, un decret în cinstea unui *euergetes*, care a adus, din averea sa, diverse contribuţii cetăţii, în împrejurări necunoscute. După ductul literelor, încă din secolul al II-lea î.e.n.

12. Fragment dintr-un mic altar de marmură, găsit în secţiunea mare 1950, printre dărîmături. Înalt de 10 cm, lat de 7 cm, gros de 7 cm. Înălţimea literelor: 7 cm (0 şi ʘ) mai mici. În Muzeul din Histria, inv. nr. 286.

Se poate citi clar:

. . .ς Φιλίνου | Μητρὶ θεῶν

După scriere, secolul al II-lea e.n. (cf. V. Pîrvan, « Dacia », 2, p. 204). Interesul inscripţiei constă în faptul că, pentru prima dată, avem la îndemînă un document epigrafic, în care este atestat, în mod clar, cultul Cybelei la Histria. Ceea ce desigur, nu are nimic surprinzător. Pînă acum însă, numai bănuiam acest lucru. Pentrucă restituirea la « Histria » IV, p. 150—151, nr. 51 [Θεῶν] Μητρί este dată, de altfel alături de Δή]μητρι, cu rezerve chiar de editorul ei. De asemenea, trebuie înlăturată menţiunea Cybelei din decretul publicat în « Dacia » II, 1925, p. 203 şi urm., nr. 7, ca bazîndu-se pe o lectură greşită (v. « Dacia » III-IV, 1927—1932, p. 398 şi urm., nr. 2). Este adevărat că mai există o inscripţie, descoperită anul trecut, într-unul din zidurile casei romane tîrzii, în cinstea unei femei, sigur preoteasă a Cybelei, după relieful din fronton şi după menţionarea expresă a acestei divinităţi (Μητρὸς θεῶν). Inscripţia este însă încă inedită.

Aceste descoperiri, ca şi altă inscripţie (v. mai jos), găsită tot anul acesta, puse alături de unele statuiete înfăţişînd pe Cybele, încep a fi o documentare destul de serioasă, pentru locul ocupat de această divinitate orientală şi în pantheonul histrian, nu numai în cel tomitan, fapt bine cunoscut mai dinainte.

---

[1] Vezi în susţinerea lecturii noastre, ca şi pentru alte sugestii utile, între altele, AEM, VI, S882, p. 5, nr. 5, Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, 1906, col. 142, nr. 156 şi, mai ales, SIG[3], p. 737—743, nr. 495. Cf. totuşi AEM, XII, p. 127,1. (Întregirile şi interpretarea aparţin tov. I. Stoian şi nu sînt împărtăşite de majoritatea colectivului).

13. Bază de statuie de marmură, găsită în dărîmăturile din strada care merge de la sud de casa romană tîrzie pînă în sectorul thermelor. Înălţimea: 15 cm; lăţimea: 35 cm; grosimea: 25 cm. Înălţimea literelor: 1,2 cm. Muzeul din Histria, inv. nr. 287.

Se citeşte:

῞Ηλιος Μητρὶ θεῶν | χαριστήριον

După caracterul literelor, se pare din secolul al II-lea e.n. (Pentru încadrarea inscripţiei, a se vedea mai sus).

14. Fragment de placă de marmură, găsit în dărîmăturile din strada care merge de la casa romană tîrzie — la terme, la circa 100 m de capătul ei de est. Înălţimea: 8 cm; lăţimea: 9 cm; grosimea: 2,5 cm. Înălţimea literelor — de altfel numai trei — variabilă (între 2 — 2,5 cm).

Se citeşte:

ạ γ ν

E greu de încercat ceva numai din aceste trei litere.

15. Stelă de marmură, găsită în casa romană tîrzie între coloanele de vest ale curţii interioare, cu ocazia unor lucrări complimentare. Pe laturile din stînga şi de sus, pare întreagă: uşor stricată pe dreapta şi jos. Înălţimea: 70 cm; lăţimea: sus — 30 cm, jos — 37 cm; grosimea: 18 cm. Înălţimea literelor, în general: 3 cm (unele litere ceva mai mici sau mai mari, acestea din urmă mergînd pînă la 3,5 cm). Nr. inv. 288.

Citim:

᾿Απελλᾶς
᾿Απελλᾶ
χαῖρε·
καὶ σὺ παρ-
οδε ῖτα
χαῖρε

Inscripţie obişnuită funerară, de prin secolul al II-lea e.n.[1]. La noi — după ştiinţa noastră — neatestat încă.

SECTORUL BAIA (HAMANGIA)

În vara anului 1953 au fost continuate săpăturile arheologice din aşezarea neolitică de la Baia (Hamangia), raionul Babadag, regiunea Constanţa[2]. Aceste cercetări, ca şi cele de anul trecut, au avut mai mult un caracter de salvare a restului de aşezare primitivă rămas în urma lucrărilor executate de C.F.R. în 1924, care au distrus aproape întreaga aşezare. La acestea s-au adăugat şi distrugerile din fiecare an, făcute de către localnici pentru luarea pămîntului de lipit.

În cursul acestui an s-a urmărit în continuare, problema locuinţelor. Pentru a se putea determina — cel puţin pe porţiunea rămasă — felul de distribuire a locuinţelor în fosta aşezare gentilică, s-au trasat încă două şanţuri (şanţul *V d* şi *V e*) alături de şanţurile *V a*, *V b* şi *V c* din 1952, precum şi şanţul I (fig. 19). Pe suprafaţa obţinută de aceste şanţuri, s-a descoperit un număr de 15 bordeie şi locuinţe,

[1] Pentru nume, vezi Kalinka, col. 111—112, nr. 115 şi col. 211, nr. 264 (ambele din Odessos).

[2] «Studii şi cercetări de istorie veche», Ed. Acad. R.P.R., anul III, 1952, p. 269—272; anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 129—136.

precum şi o locuinţă-colibă, care a fost construită la nivelul solului. Gropile de gunoi şi gropile bordeielor sînt săpate în pămînt sănătos, de culoare galbenă, deasupra căruia se găseşte stratul de cultură, suprapus la rîndul lui de un strat de sol de stepă de culoare brună. Majoritatea bordeielor şi a gropilor au o formă rotundă neregulată şi cu pereţii cuptoriţi. Lărgimea lor maximă variază între 1,50 şi 3 m. În interiorul bordeielor s-au amenajat locuri pentru dormit şi pentru depunerea vaselor şi a altor obiecte. În bordeie se cobora pe trepte săpate în solul viu. În şanţul II/1953, s-a descoperit un interesant bordei, care avea pe marginea de est a gropii un grup de pietre, alături de care se găseau două rîşniţe de mînă. În bordei s-au

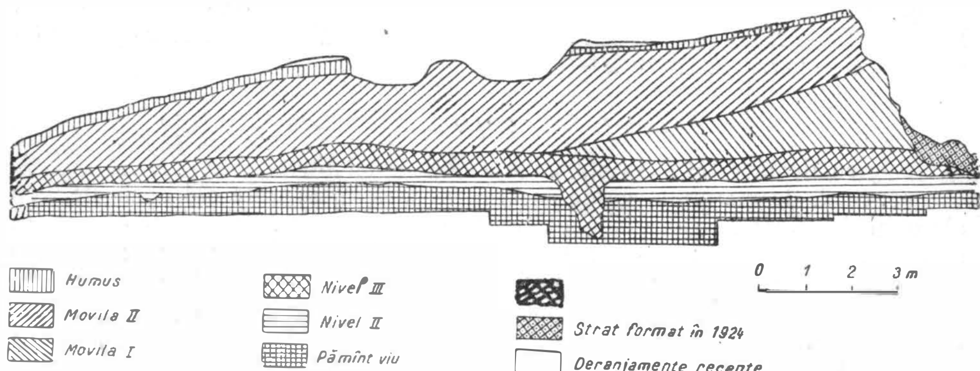

Fig. 19. — Săpăturile de la Baia (Hamangia) 1953; Profilul peretelui nordic al şanţului I (fragment).

găsit trei vase întregi, mai multe fragmente ceramice, unelte de silex, oase de animale domestice şi foarte multă cenuşă. Încă şase gropi şi bordeie au fost descoperite în şanţurile I/1953, II/1953, III/1953, IV/1953. Forma dominantă a aglomerării gentilice de la Baia este bordeiul săpat în solul viu, care corespunde unui anumit stadiu de dezvoltare social-economică a societăţii primitive.

Pe latura de sud-vest a aşezării s-a descoperit un coridor săpat de asemenea în solul viu, prin care probabil se circula între diferitele bordeie. În el s-au găsit numeroase fragmente ceramice, unelte de silex, de os şi cîteva rîşniţe de mînă, care au putut fi aruncate aici într-o perioadă cînd coridorul a fost părăsit.

Pe marginea nord-estică a aşezării s-a dat peste puternice urme de arsură, care proveneau de la o vatră amenajată direct pe pămînt, unde s-a pregătit carnea friptă a animalelor vînate, cu ocazia vreunui ospăţ intergentilic sau intertribal. Alături de vatra comună se găsea o groapă cu oasele animalelor vînate (cel puţin trei cerbi, mistreţ, căprioară).

Numărul uneltelor de silex, piatră, os şi corn de animal a sporit. Ele au forme variate. Unele unelte de cremene au un vădit caracter mesolitico-microlitic, care subliniază şi el vechimea culturii materiale de la Baia (Hamangia). Este interesant de menţionat şi descoperirea unui vîrf de săgeată microlitică, precum şi aceea a unui depozit de cremene.

Prezenţa rîşniţelor de mînă, cît şi aceea a urmelor de pleavă şi de paie tocate în pasta de chirpic arată că una din ramurile principale ale producţiei comunităţii de la Baia era cultivarea primitivă a plantelor, după cum prezenţa oaselor animalelor domestice (bou, oaie, capră, porc şi cîine) dovedeşte că şi creşterea animalelor începuse să joace un rol important pentru procurarea hranei, care era

completată deopotrivă prin vînat şi pescuit. În bordeie, în gropi şi în restul stratului de cultură s-au găsit vertebre de peşti mici şi de peşte mare.

Pe un pandantiv de os s-au observat urme de patină verzuie, care ne face să presupunem că membrii comunităţii de la Baia (Hamangia) începuseră probabil să cunoască şi cuprul, deşi nu s-a descoperit aici încă nici un obiect de aramă.

S-au descoperit şi anul acesta numeroase fragmente ceramice şi cîteva vase întregi (fig. 20). Ele aparţin celor două mari categorii ceramice stabilite anul trecut. A sporit însă numărul subspeciilor ceramice, cît şi al motivelor decorative. Vasele

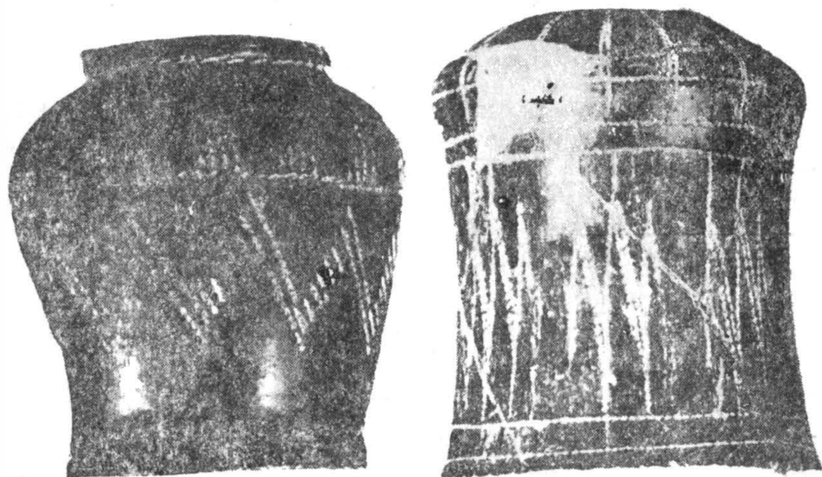

Fig. 20. — Două vase de lut de la Baia (Hamangia); cultura Hamangia.

sînt puternic diferenţiate. Forma predominantă este strachina şi, în al doilea rînd, paharul. Decoraţiunea foloseşte liniile punctate. De aici şi denumirea de « ceramică punctată ».

Mai spre sud-vest de prima aşezare, pe valea numită Dereaua Caucagiei, în apropiere de lacul Goloviţa, s-a descoperit o nouă aşezare cu cultură de tip Baia (Hamangia), dar reprezentînd numai o anumită fază a dezvoltării sale. Descoperirile din această aşezare sînt foarte importante, fiindcă ele provin dintr-o aşezare care nu a fost încă distrusă ca prima, dar care este ameninţată de unele lucrări. Pe aşezare se află un tumul funerar, la ridicarea căruia s-a folosit pămînt din aşezarea neolitică. În sondajul I, lung de 50 m şi lat de 1,50 m, care a fost prelungit cu sondajul *A*, lung de 5 m şi lat de 0,80 m, s-au obţinut — în cele cinci zile de cercetări sumare — primele observaţii, care vor trebui, neapărat, să fie completate pe viitor. Este vorba aici de o aşezare gentilico-tribală, datînd din perioada veche a neoliticului de la noi. Aspectul culturii materiale aici completează conţinutul culturii Baia, prin noi unelte de producţie, prin noi forme de vase de lut şi ornamente şi prin noi observaţii privitoare la tehnica şi forma locuinţelor.

Cercetările de la Baia (Hamangia) au dus la determinarea unei noi culturi materiale, care datează din perioada veche a neoliticului din ţara noastră, avînd o dezvoltare sincronică cu celelalte culturi din a doua etapă a neoliticului vechi. Această cultură, pune prin conţinutul său, o întreagă serie de probleme legate de dezvoltarea vieţii neolitice de la noi. Date fiind legăturile sale genetice cu cultura « ceramicii

liniare» şi cu aceea a « ceramicii punctate», precum şi raporturile sale cu culturile sud-estice, rezolvarea problemei cunoaşterii cît mai depline a acestei culturi va duce şi la o revizuire a unor vechi păreri asupra neoliticului european. De aceea descoperirile de la Hamangia prezintă şi un interes general european.

Ţinînd seama de importanţa descoperirii, cît şi de faptul că aşezarea I-a se va distruge complet în cîţiva ani, propunem ca cercetările de la Baia să fie continuate şi în anul 1954, în cadrul şantierului Histria, cu scopul de a se epuiza prima aşezare neolitică şi a se face o cercetare mai amănunţită şi în aşezarea a II-a, pentru completarea şi precizarea conţinutului culturii recent descoperite.

SĂPĂTURILE DE LA TARIVERDI, 1953

Misiunea colectivului nostru care a lucrat de la 15 iunie la 3 septembrie 1953 la Tariverdi, în teritoriul cetăţii Histria, a fost aceea de a continua explorările arheologice întreprinse în 1951 şi 1952 în aşezarea antică de acolo [1]. Principalele probleme care ni se impuneau, în măsura în care nu fuseseră lămurite prin cercetările

Fig. 21. — Tariverdi. Planul general al săpăturilor din anii 1951—1953.

anterioare, au fost: problema stratigrafică, problema gropilor cu aparenţe de bordeie, problema raporturilor dintre greci şi băştinaşi în interiorul teritoriului histrian.

Majoritatea lucrărilor noastre au fost executate în puncte noi, dar tot în marginea de vest a aşezării, lîngă malul stîng al pîrîului Iunan Derè (fig. 21), ca şi în campaniile anteiioare [2]. Aceste lucrări noi însumează o suprafaţă de 616 m².

Am început prin sectorul *Z* (inclusiv anexele *Z a*—1) la 80 m nord de suprafaţa *a* din 1951 [3], am practicat apoi tranşeea *Y*, la 15 m mai spre nord de *Z*, am excavat suprafaţa *X* (inclusiv parcelele *X a*—*d*), la 75 m nord de *Y*, pe punctul cel

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche». Ed. Acad. R.P.R., an. III, 1952, p. 269—272; an. IV, 1953, nr. 1—2, p. 129—136.
[2] Ibidem, p. 130, fig. 17.
[3] Ibidem, an. III, 1952, p. 270, fig. 22.

mai înalt de pe marginea de vest a stațiunii (fig. 22, 23) și, pe urmă, ne-am întors la extremitatea de sud a secțiunii I din 1952, unde, după ce am desăvîrșit exploa-

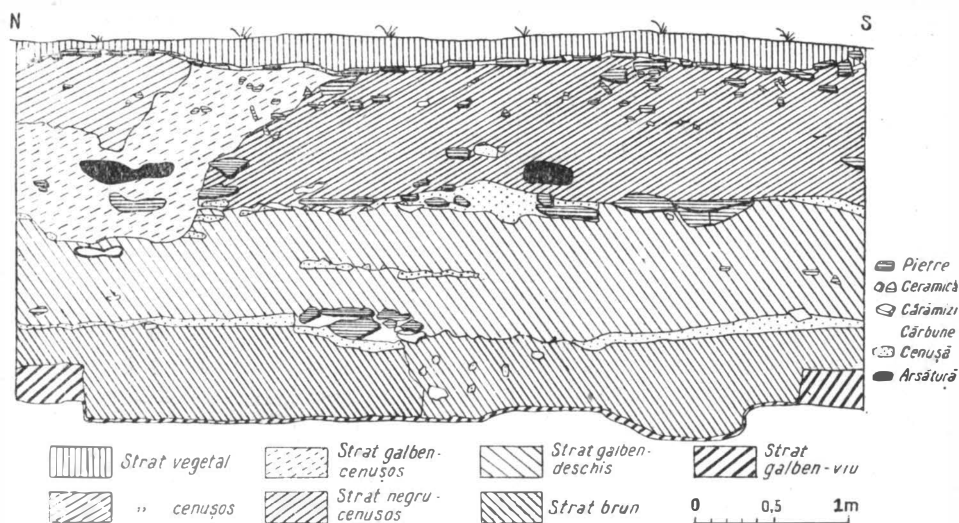

Fig. 22. — Tariverdi 1953. Profilul peretelui de E al săpăturii *Xb*.

Fig. 23. — Tariverdi 1953. Vederea săpăturilor din suprafața *X*.

rarea unei porțiuni din această secțiune, am deschis sectorul *W* (alcătuit din parcelele *W a—i*), în prelungirea spre sud a săpăturilor din 1952 (fig. 24).

Metoda de lucru pe care ne-am impus-o în funcţie de caracterul problemelor urmărite, a fost aceea a explorării complete în adîncime, peste tot, pînă la pămîntul sănătos. Grosimea stratului de cultură în locurile săpate variază între 0,65 şi 2,50 m, atît din cauza inegalităţii depunerilor de resturi arheologice, cît şi din cauză

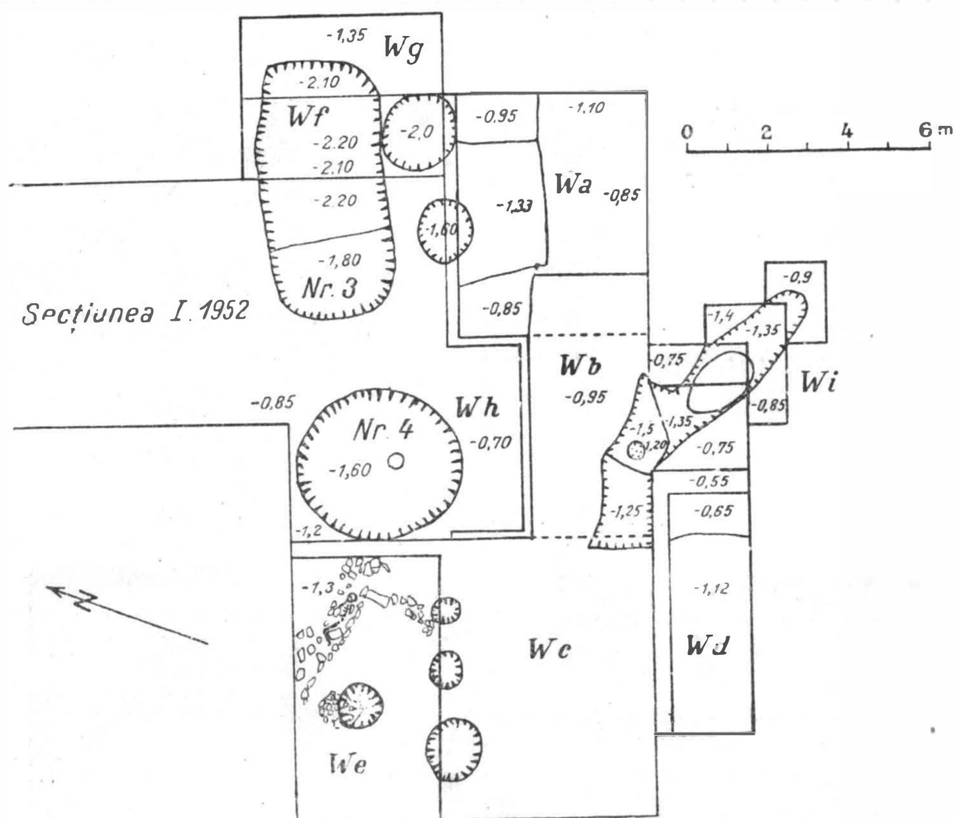

Fig. 24. — Tariverdi 1953. Planul săpăturilor din sectorul *W*.

că, în unele locuri, terenul fiind în pantă şi chiar în talvegul unei scurgeri (cum este cazul în *W*), solul a suferit în decursul timpului, eroziuni de suprafaţă.

Stratigrafia sectorului *X*, cea mai bogată şi mai concludentă, atestă o succesiune de patru niveluri în evoluţia staţiunii de la Tariverdi (fig. 22, 23). Avem, mai întîi la bază, într-un strat de culoare brună, un nivel arhaic, fără urme precise de locuinţe, dar semnalat prin ceramică greacă şi getică din secolul al VI-lea î.e.n. şi prin gropi cu inventar din aceeaşi vreme, apoi deasupra trei niveluri de locuinţe bine marcate prin temelii de ziduri, vetre, straturi de cenuşă, şi anume un nivel din secolele IV—III î.e.n., între stratul brun de la bază şi altul galben deasupra, cu material grecesc şi getic, un nivel din preajma începutului erei noastre, deasupra stratului galben şi sub un strat negru-cenuşos, cu material elenistic tîrziu şi roman din secolul I e.n., în sfîrşit, un nivel în humusul de la suprafaţă, datînd din secolele II—IV e.n. Aceste precizii formulate pe baza unor observaţii încă neveri-

ficate în amănunte, vor putea fi corectate şi îmbogăţite pe viitor, prin extinderea cercetărilor pe suprafaţa staţiunii şi prin studierea materialului recoltat.

În celelalte sectoare pe care le-am cercetat în anul 1953, s-au putut constata numai unele din elementele stratigrafice din *X*. În *Z* s-au descoperit temelii de ziduri închizînd încăperi patrulatere, în interiorul cărora se aflau vetre, fragmente de rîşniţe, un recipient de calcar şi numeroase fragmente ceramice din secolele II—IV e.n. În acest sector, la baza stratului de cultură, au apărut numeroase gropi adînci,

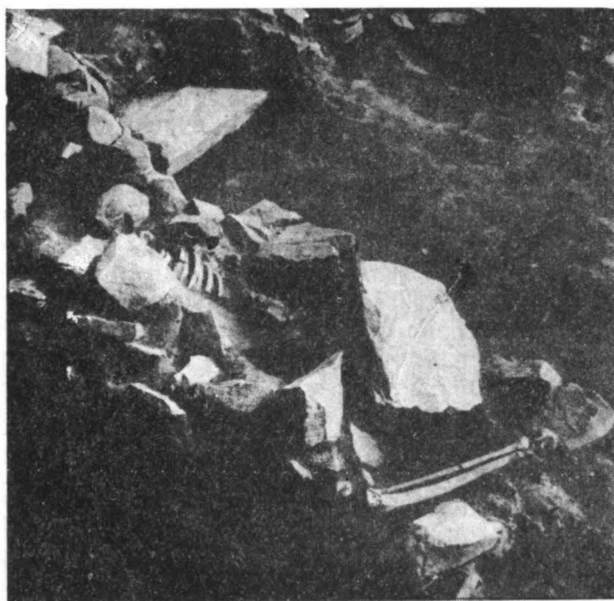

Fig. 25. — Tariverdi 1953. Mormîntul cu schelet închircit din parcela *We*.

de forme şi dimensiuni diferite, circulare, elipsoide, ori în formă de şanţuri, benzi înguste, conţinînd ceramică greacă arhaică în amestec cu cioburi primitive de caracter autohton. În sectorul *W* s-au găsit gropi similare, tot dese şi de forme variate (fig. 24). Aici s-a constatat şi o vatră *in situ* datînd din secolul al VI-lea î.e.n. De altfel, în stratigrafia sectorului *W*, pătura caracterizată prin ceramică arhaică deţine un loc mult mai important decît în celelalte sectoare, reprezentînd jumătate din grosimea întregului strat de cultură. Partea de deasupra acestui strat, prezentînd temelii de locuinţe şi platforme de pietre răzleţite, datează din secolul al IV-lea î.e.n. Elementele mai noi, din epoca elenistică şi din epoca romană s-au găsit în acest sector în număr mic, împrăştiate în stratul vegetal de la suprafaţă, fără a fi legate de vreun nivel de locuinţe.

Un caz demn de relevat aici a apărut în parcela *We* (fig. 24), unde s-a dat peste un spaţiu pătrat înconjurat din două părţi cu temelii de piatră în bună aliniere şi avînd într-un colţ o vatră. Materialul conţinut era din secolul al IV-lea î.e.n.: fragmente ceramice greceşti caracteristice acelei vremi, cioburi primitive getice, un piron de fier, un vîrf de săgeată de bronz cu trei tăişuri. De-alungul şi în interiorul uneia din cele două temelii, orientată est-vest, s-a descoperit un sche-

let uman, închircit, culcat pe dreapta, cu mîinile sub obraz (fig. 25). Craniul era situat la est. Scheletul nu avea asupra sa obiecte de inventar. Este posibil ca acestea, dacă vor fi existat, să fi dispărut în vremuri mai noi. Maxilarul inferior al scheletului a fost găsit într-un alt colţ al parcelei, împreună cu un vîrf de săgeată de bronz în trei muchii care s-ar putea să fi aparţinut mormîntului. Poziţia scheletului era adaptată la direcţia zidului, a cărui aliniere nu era stricată. Este vorba de un mormînt mai nou decît zidul, datînd probabil din secolul al III-lea î.e.n. Ritul funerar al inhumaţiei în poziţie închircită persistă în regiunile geto-scitice în tot cursul epocii fierului, după cum arată analogiile înfîlnite la Stoicani [1], la Poiana [2], la Olbia [3].

Observaţiile făcute asupra gropilor din sectoarele *Z* şi *W* (fig. 24), ne obligă să reluăm problema acestor elemente arheologice de la Tariverdi. Colectivul din anul 1952, în raportul său preliminar [4], a interpretat cavităţile similare descoperite în secţiunea I-a ca reprezentînd funduri de bordeie. Această explicaţie nu ni se pare asigurată. Într-adevăr, dacă — judecînd numai după dimensiunile lor — am putea eventual să considerăm drept resturi de locuinţe troglodite gropile mari de forme elipsoidale, circulare ori cvasi-rectangulare, n-am avea cum să atribuim acelaşi rost gropilor cilindrice şi tronconice, cu diametru restrîns, ori şanţurilor largi şi înguste, deşi în interiorul lor s-au constatat aceleaşi mase de cenuşă şi de resturi de vatră ca şi în gropile largi. Acest conţinut monoton, corespunzînd unei funcţiuni comune a gropilor de forme diferite, nu ar putea fi privit ca gunoi aruncat în bordeie părăsite. Dimpotrivă, avem cazuri cu indicaţii stratigrafice precise că gropile erau săpate tocmai pentru a primi masa de cenuşă şi resturile de vetre. De altă parte, în nici una din cavităţile presupuse ca aparţinînd unor funduri de bordeie nu am găsit vreo vatră *in situ* ori vreun alt semn de locuinţă. Pentru aceste motive ne apare mai atrăgătoare ipoteza că gropile de diverse forme de la Tariverdi ar reprezenta, aşa cum s-a presupus şi pentru cavităţile similare din alte staţiuni antice [5], nişte depozite rituale conţinînd resturile de la sacrificiile religioase care se săvîrşeau, la zile mari, pe malul pîrîului Iunan-Derè.

Inventarul arheologic provenit din săpăturile noastre constă aproape în întregime din fragmente ceramice. Puţine sînt obiectele de alt caracter. În stratul roman de deasupra s-au găsit cuie, piroane, scoabe, cîrlige şi fragmente de cuţite de fier. În stratul din secolul al IV-lea î.e.n., în sectoarele *X* şi *W*, s-au întîlnit cuţite curbe de fier şi fragmente dintr-o secere de fier. În acelaşi strat s-au descoperit, în sectorul *W*, două vîrfuri de săgeţi de bronz cu trei tăişuri, de tip scitic (fig. 26, 2), dintre care unul în legătură cu scheletul menţionat mai sus. Din gropile din secolul al VI-lea î.e.n., în *X*, în *Z* si la fundul gropii « Nr. 4» din secţiunea I 1952 [6] (fig. 24), s-a scos cîte un vîrf de săgeată de bronz în formă de foaie eliptică plată cu nervură puternică (fig. 26, 3—4). Nefiind nici ascuţite, nici retuşate, ci cu aspectul lor brut, aşa cum au ieşit din tipare, nu ar putea fi interpretate decît ca

---

[1] « Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R. ». Ed. Acad. R.P.R., 1953, vol. I, p. 166—185.

[2] « Studii şi cercetări de istorie veche». Ed. Acad. R.P.R., an. III, 1952, p. 195—196 şi fig. 4.

[3] S. I. Kapoşina, « Sovietskaia Arheologhiia », 1941, VII, p. 161—173.

[4] « Studii şi cercetări de istorie veche ». Ed. Acad. R.P.R., an. IV, 1953, nr. 1—2, p. 131—133.

[5] « Studii şi cercetări de istorie veche ». Ed. Acad. R.P.R., an. I, 1950, nr. 1, p. 50; an. II, 1951, nr. 1, p. 196—197; an. III, 1952, p. 194: « Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.». Ed. Acad. R.P.R., 1953, I, p. 249—252.

[6] Ibidem, an. VI, 1953, nr. 1—2, p. 130, fig. 18.

mici lingouri de valoare monetară, fără nici o utilitate de ordin practic. La fundul stratigrafiei din sectorul *X*, în stratul inferior de cenuşă, din secolele V—IV î.e.n., s-au găsit două fibule de bronz de tip trac, dintre care una, păstrată în întregime, prezintă un apendice în formă de S (fig. 26, 1). În două gropi, din *Y* şi din *Z* s-a găsit cîte o monetă romană de bronz din secolele III şi IV e.n. În partea de sud a staţiunii, la marginea satului Tariverdi, cu prilejul unor lucrări de grădinărie concomitente cu săpăturile noastre, a fost descoperită o monetă de bronz de la împăratul Maximianus Herculius. În stratul roman de la suprafaţa staţiunii, în sectorul *X*, s-a găsit un fragment de statuetă de marmură reprezentînd un picior omenesc, iar în sectorul *Z*, la acelaşi nivel, a apărut un fragment de placă de marmură, cu un rest de relief neclar. Sticla este reprezentată prin cîteva fragmente de pahare fine descoperite în stratul roman şi la nivelul elenistic şi prin două mărgele albastre cu ochi albi ori cu proeminenţe verzui, găsite la nivelul arhaic din secolul al VI-lea î.e.n., în sectoarele *Z* şi *W*. În legătură cu acest ultim nivel, este de notat şi o figurină ceramică de stil arhaic, reprezentînd un patruped (fig. 27, 3).

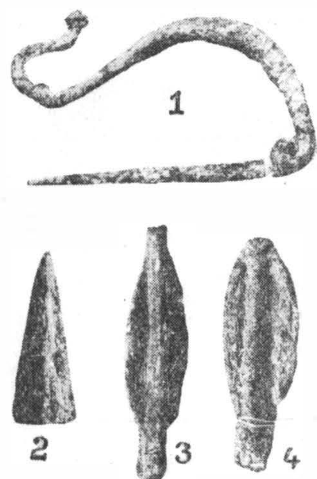

Fig. 26. — Tariverdi. Obiecte de bronz: 1. Fibulă de tip trac; 2. Vîrf de săgeată cu trei tăişuri; 3—4, Lingouri de caracter premonetar, în formă de vîrfuri de săgeţi.

Cu toate că în staţiune nu s-a dat peste nici un indiciu de strat mai vechi decît cel al secolului al VI-lea î.e.n., avem totuşi de înregistrat cîteva obiecte neolitice găsite în mod izolat în toate sectoarele pe care le-am cercetat, aşchii de silex atipice, silexuri prelucrate reprezentînd fragmente de lame şi un răzuitor carenat, un obiect cilindric de grezie, fasonat prin ciocănire, dar nelustruit, precum si un ciob de vas negru cenuşiu de tip Hamangia, ornat sub buză cu o serie de liniuţe incise. Evident, aceste obiecte au fost aduse din vreo aşezare neolitică din împrejurimi. O asemenea aşezare, încă necercetată, a fost semnalată la circa 1 km spre sud-vest, pe valea Cogealacului, lîngă cătunul Tudor Vladimirescu [1].

Olăria constatată în staţiunea de la Tariverdi este exclusiv fragmentară. Cu excepţia unei mici patere greceşti cu firnis negru, fără figuri, din secolele IV—III î.e.n., găsită în sectorul *X*, nu s-a dat pînă acum peste nici un vas întreg, nici în straturile staţiunii, nici în gropi. Cantităţile cele mai mari de cioburi s-au constatat în stratul roman de deasupra, din secolele II—IV e.n. În al doilea rînd, ca proporţie cantitativă, vine ceramica din secolul al VI-lea î.e.n. Fragmentele de vase din epoca elenistică şi din secolul al IV-lea î.e.n., sînt mai rare, iar secolul al V-lea î.e.n. nu i-ar putea fi atribuite decît cel mult două cioburi de vase attice cu figuri roşii descoperite în sectorul *X*. Din ceramica secolelor IV—III î.e.n. mai avem de menţionat mai multe mînuşi de amfore thasiene cu inscripţii, precum şi două mănuşi de amfore de caracter pontic cu stampile din categoria cu *astynomoi*. Printre cioburile din preajma începutului erei noastre, merită să fie notat un fragment de văscior cu decor în relief şi cu smalţ brun, găsit în sectorul *X*. Avem şi cîteva fragmente de *terra sigilata* de la începutul epocii romane. Locul de frunte, în toate straturile,

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche». Ed. Acad. R.P.R., an. II, 1951, nr. 1, p. 156.

îl deţin amforele. În stratul roman s-au găsit mai multe fragmente de *dolia*, vase de mari dimensiuni, servind la păstrarea lichidelor.

Dar de un interes deosebit sînt fragmentele de vase greceşti pictate din secolul al VI-lea î.e.n., rodo-ionice (fig. 27, 1—2) şi corintice cu decor geometric, ori attice cu figuri negre (fig. 28), descoperite în stratul de la fund al staţiunii şi cu deosebire în diferitele gropi. Unele din ele prezintă frînturi de inscripţii pictate ori gravate. Este important de relevat că în asociaţie cu aceste fragmente s-au aflat în mod constant cioburi de vase autohtone primitive de caracter getic, prezentînd strînse analogii cu ceramica din staţiunile de la Poiana ori de la Zimnicea. Cera-

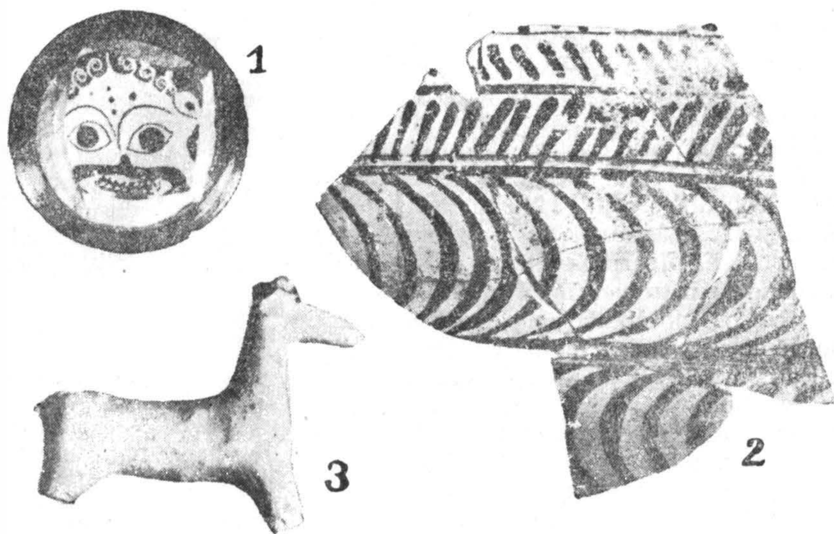

Fig. 27. — Tariverdi. Ceramică greacă arhaică din sec. VI în e.n.: 1. Fragment de fund de cupă ionică pictată în interior cu un chip de Gorgonă; 2. Fragment de vas ionic de tip Fikellura; 3. Figurină zoomorfă.

mică locală de acest caracter, cu micile deosebiri inerente diferenţei de epocă, s-a constatat şi în stratul secolului al IV-lea î.e.n. În straturile din epoca romană lipseşte cu totul. În ce priveşte ceramica cenuşie lucrată la roată, întîlnită atît de frecvent în staţiunile getice de la sfîrşitul epocii fierului din stînga Dunării, a fost constatată cu o frecvenţă remarcabilă şi la Tariverdi, în toate straturile, începînd din secolul al VI-lea î. e. n., pînă în epoca romană, dar, aflîndu-ne pe teritoriul unui centru urban de civilizaţie sclavagistă superioară ca Histria, ar fi greu să o atribuim unei producţii locale a băştinaşilor. Este vorba mult mai probabil de o marfă de import. De altfel, calitatea execuţiei vaselor cenuşii de la Tariverdi este adesea mai aleasă decît aceea a vaselor din staţiunile getice din stînga Dunării, iar formele acestor vase se referă numai la prototipuri greceşti. Cupele cu picior şi cu buza tare răsfrîntă, atît de predominante în ceramica cenuşie de tehnică superioară din cultura getică, nu se întîlnesc deloc la Tariverdi.

Observaţiile privitoare la ceramica de la Tariverdi sînt în directă legătură cu cea de a treia problemă principală pe care am urmărit-o prin săpăturile noastre, şi anume: raporturile dintre oraşul elenic Histria şi populaţia băştinaşă de pe teritoriul vecin. În această privinţă aderăm la concluziile colectivului din 1952, care,

în raportul său [1], atribuia geţilor ceramica primitivă descoperită în straturile de jos ale staţiunii. Într-adevăr, formele, tehnica şi ornamentele vaselor din aşezarea de la Tariverdi, lucrate cu mîna, fibulele de tip trac şi vîrfurile de săgeţi apărute în asociaţie cu aceste vase sînt identice acelora care s-au constatat în diferitele staţiuni din epoca fierului din Dacia. Chiar mormîntul cu schelet închircit din parcela *We* îşi are analogii în lumea getică. Afinităţile scitice ale acestui schelet ori ale vîrfurilor de săgeţi cu trei tăişuri sau ale psaliei de os cu protome cavaline, găsite în 1952 [2], nu se opun unei asemenea concluzii, deoarece se ştie că geţii au suferit o puternică influenţă scitică, căreia tocmai i se datoresc trăsăturile princi-

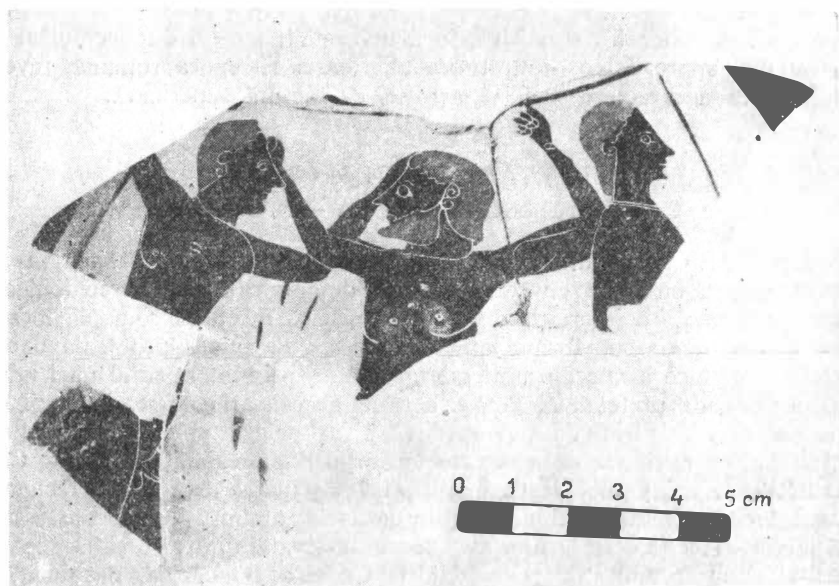

Fig. 28. — Tariverdi. Fragment de vas attic cu figuri negre, din sec. VI în e.n., reprezentînd o scenă de pugilat.

pale care îi deosebeau de congenerii lor traci din Balcani. Gropile care s-au constatat în straturile mai vechi de la Tariverdi, fie că ar fi explicate ca resturi de locuinţe, fie ca gropi rituale, aparţineau neîndoios autohtonilor geţi. Prezenţa constantă şi frecventă a ceramicii lor în toate gropile explorate nu mai lasă nici o îndoială în această privinţă, precum nu mai este cazul să menţinem nici dubiul exprimat în raportul colectivului din 1952 [3] cu privire la vechimea acestei ceramici, care este, cu toată siguranţa, tot atît de veche ca şi ceramica greacă arhaică de acolo corespunzînd nu fazei La Tène din cultura getică, ci primei epoci a fierului. Ceramica greacă descoperită la Tariverdi era folosită de geţii locali. Abundenţa excepţională, varietatea şi calitatea acestei ceramici produse de centrele sclavagiste elenice, dovedesc că aceşti geţi trăiau cu grecii de la Histria în raporturi foarte strînse

[1] «Studii şi cercetări de istorie veche». Ed. Acad. R.P.R., an. IV, 1953, nr. 1—2, p. 132.
[2] Ibidem, p. 133, fig. 22.
[3] Ibidem, p. 135.

— putem spune cotidiene — care nu erau numai de caracter economic, ci, cum era firesc, trebuie să fi mers mai departe, pînă la o colaborare de ordin politic care să-i fi asigurat coloniei milesiene de pe ţărmul Pontului Euxin liniştea şi folosirea resurselor teritoriului din apropierea sa.

Marea proporţie a ceramicii elene la Tariverdi tocmai în secolul al VI-lea î.e.n., în epoca arhaică, ne permite să deducem că Histria şi-a exercitat influenţa sa încă din această vreme asupra acelei părţi din interiorul Dobrogei care mai tîrziu avea să apară în documentele epigrafice ca un teritoriu aparţinîndu-i organic [1]. Geţii agricultori şi păstori şi-au dus, desigur multă vreme, o viaţă autonomă pe acest teritoriu, dar mai tîrziu, pe măsură ce influenţa cetăţii vecine devenea mai profundă, trebuie să se fi elenizat, şi să-şi fi pierdut cultura lor tradiţională. Fapt este că ceramica lor primitivă, încă prezentă în stratul din secolul al IV-lea î.e.n., nu mai apare deloc în straturile ulterioare. În epoca romană, inventarul staţiunii prezintă caractere exclusiv urbane, de factură superioară.

CERCETĂRILE DIN SECTORUL CAMENA — SLAVA RUSĂ — BABADAG

Actulalul sat *Camena* din comuna Ciamurlia-de-Sus, raionul Babadag, regiunea Constanţa, poartă un nume slav cu semnificaţia de« piatră ». Acum vreo două decenii s-a descoperit acolo o inscripţie din care reieşea că în epoca romană, localitatea avusese acelaşi nume sub forma latină « Petra » [2]. Se punea problema unei continuităţi toponimice locale din antichitate pînă azi prin intermediul unei populaţii slave din perioada prefeudală. Pentru a căuta pe cale arheologică indicaţii despre o asemenea populaţie în regiunea respectivă, a fost delegat un subcolectiv al şantierului Histria, cu misiunea de a cerceta teritoriul din preajma localităţilor Camena şi Slava Rusă. În plus, subcolectivul a primit însărcinarea de a face o recunoaştere în oraşul Babadag, unde se semnalase prin organele administrative locale, o staţiune antică inedită. Aceste cercetări au avut loc în intervalul dintre 10 şi 23 septembrie 1953. S-au făcut recunoaşteri şi sondaje la Camena, Gaugagia, Başpunar, Slava Rusă şi la Babadag (fig. 29).

CAMENA. În vatra acestui sat, şi chiar pe o mare întindere împrejur, s-au constatat din belşug resturile vechiului *vicus Petra*. Peste tot, în ogrăzile locuitorilor, pe uliţe, pe ogoare, pe izlazuri, în valea strîmtă a pîrîului Camena, care curge prin mijlocul satului, se văd dărîmături de ziduri şi fragmente de temelii de piatră informă, fără mortar, numeroase fragmente de ţigle, multe cioburi de amfore şi de alte feluri de vase din vremea romană. La circa 800 m de marginea de nord-est a satului şi la 100 m de liziera pădurii, într-un loc fără alte urme antice, se descoperise întîmplător, cu cîteva zile înainte de cercetările subcolectivului nostru, o amforă mare întreagă, din secolul al VI-lea e. n. A fost adusă la Muzeul Naţional de Antichităţi al Academiei R.P.R. din Bucureşti.

La circa 300 m nord-vest de sat, la confluenţa pîrîului Camena cu o apă mai mică ce curge din spre vest, alături de drumul din spre Başpunar, se află un bot de deal scund, triunghiular, cu o înclinare foarte lină, înconjurat din două părţi de cele două pîrîuri. Pe acest bot de deal s-a descoperit o staţiune cu ceramică slavă abundentă

[1] V. Pîrvan, « Histria», IV « Analele Academiei Romîne, Mem. sect. ist.», seria a II-a, vol. XXXVIII, p. 580—585.

[2] « Analele Dobrogei», XV, 1934, p. 93—108; «Dacia», V—VI, 1935—1936, p. 426—428.

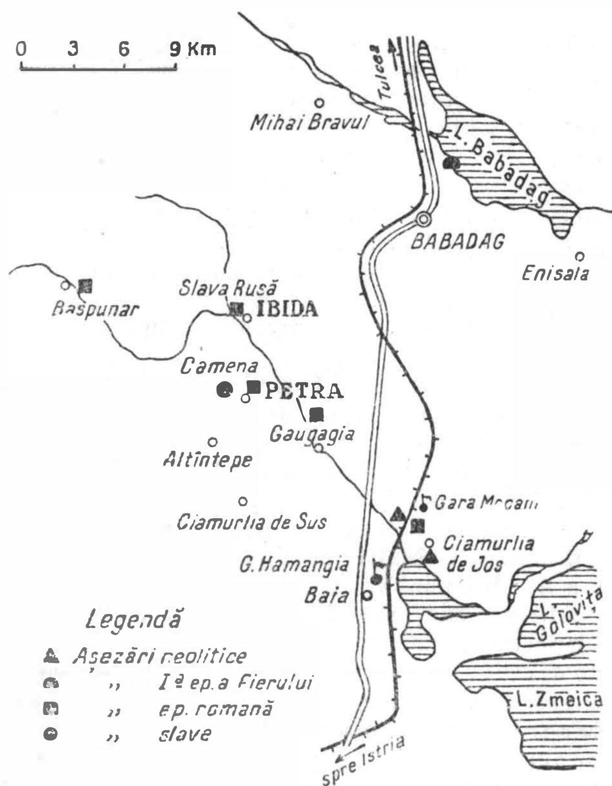

Fig. 29. — Harta regiunii Camena — Slava Rusă — Babadag.

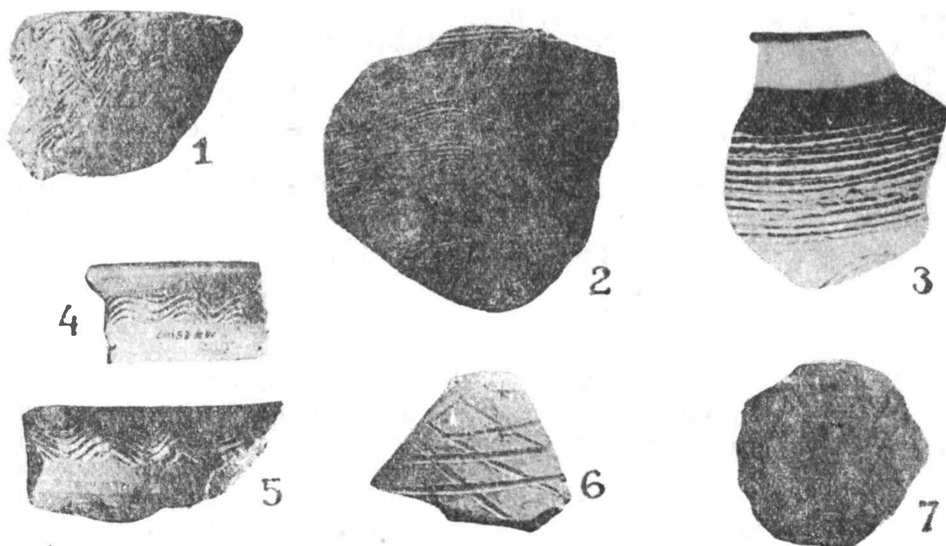

Fig. 30. —Camena. Ceramică de caracter slav din sec. IX—XI: 1. Valuri orizontale şi verticale; 2. Valuri orizontale; 3. Striaţii orizontale; 4—5. Valuri incise pe partea interioară a buzei vasului; 6. Linii crucişe gravate superficial; 7. Linii crucişe produse prin lustruire pe un ciob cenuşiu fin.

din secolele X—XI (fig. 30—33), prezentînd caractere oarecum similare acelora ale ceramicii din ultimul strat de la Dinogetia (Garvăn). Este vorba de fragmente de oale lucrate la roată într-o pastă cenuşiu-roşcată ori roşie-brună, cu buza răsfrîntă, cu umerii ridicaţi, cu fundul înalt şi plat, decorate pe partea interioară a buzei pe umeri şi pe mijloc, cu serii de valuri paralele incise (fig. 30, 1—5; 31, 1; 32, 1). Adesea, fundurile acestor vase prezintă stampile de olari, constînd din simboluri imprimate în relief: ramuri, patrate, cercuri, roţi cu spiţe, cruci simple, svastici, cruci înscrise în cercuri (fig. 32, 3; 33, 1—6). Această ceramică nu se mai întîlneşte în Camena decît în acel loc. În cele şase sondaje executate pe suprafaţa staţiunii, cu o suprafaţă totală de 42 m², s-au constatat, pe lîngă numeroasele fragmente ceramice slave, şi cioburi romane răzleţe, precum şi fragmente ceramice getice din a doua epocă a fierului. De asemenea, s-a găsit un ciob fin grecesc din secolul al IV-lea î.e.n., acoperit cu firnis negru. Stratul de cultură al aşezării prezintă grosimi variate: de la 0,50 la 1,20 m. La suprafaţă, în arătură, se văd, din loc în loc, grămezi de cenuşă cu bulgări de piatră şi cu multă ceramică slavă. Sînt locuri unde au fost casele populaţiei slave. Arăturile au stricat însă toate resturile acestor locuinţe, aşa că o campanie de săpături pe viitor, deşi avînd perspectivele unei bogate recolte de material, va duce la prea puţine observaţii de ordin stratigrafic.

Prin descoperirea acestei aşezări slave, principala misiune a subcolectivului trimis la Camena a fost îndeplinită cu succes. S-a adus o contribuţie pozitivă la problema continuităţii numelui antic *Petra*, identificîndu-se resturile de cultură materială ale populaţiei care a putut prelua acest nume latin spre a-l traduce în forma actuală, slavă. S-au deschis astfel posibilităţi pentru întinse consideraţii asupra istoriei Dobrogei de nord în epoca obscură a Migraţiilor. Însă formularea acestor consideraţii pentru a se sprijini pe date mai numeroase şi mai concludente, va necesita pe viitor o campanie de cercetări mai insistente. Este nevoie să se scoată la lumină continuitatea de viaţă umană locală dintre secolul al VI-lea, data ultimelor resturi romane de la Camena cunoscute pînă acum, şi secolul al IX-lea, termenul cel mai timpuriu care se poate atribui aşezării slave din acest sat numai pe baza sondajelor sumare ale subcolectivului din anul 1953.

Gaugagia. La 1 km vest de această localitate, la hotarul cu teritoriul satului Camena, pe coasta de nord a văii ce vine din spre Slava Rusă în apropierea unui vechi cimitir musulman, s-au constatat resturile unei aşezări din epoca romană, cu temelii de piatră, fără mortar, cu ţigle şi cu numeroase fragmente ceramice specifice. Nu s-a făcut decît o simplă recunoaştere fără sondaje.

Başpunar. In marginea de nord a acestui sat, situat la 7 km la vest de Camena, în inima unui masiv păduros, pe o terasă înaltă, subcolectivul nostru a identificat o importantă aşezare rurală romană, cu ziduri de piatră, fără mortar şi cu o bogată ceramică. În momentul vizitei subcolectivului, sătenii locali se ocupau cu săparea terenului aşezării pentru exploatarea clandestină a pietrei din acele ziduri. În apropiere, lîngă cimitir, un locuitor descoperise întîmplător, cu vreo şapte ani în urmă, un *dolium* întreg, care a fost ridicat atunci de nişte jandarmi dintr-o localitate care nu a putut fi precizată. Este vorba poate, de satul Mihai Bravul (Camber), unde s-a semnalat un asemenea recipient de mari dimensiuni, păstrat în curtea actualului post de miliţie.

Slava rusă. În această comună, subcolectivul nostru a cercetat vasta incintă a cetăţii *Ibida*, cu anexa sa de pe înălţimea vecină. S-au constatat mari stricăciuni produse de populaţia locală, care sapă încontinuu zidurile şi turnurile fortificaţiei antice, scoţînd piatra şi mortarul pentru nevoile sale practice. S-au făcut intervenţiile necesare pentru ca această distrugere a unui valoros monument istoric să înceteze.

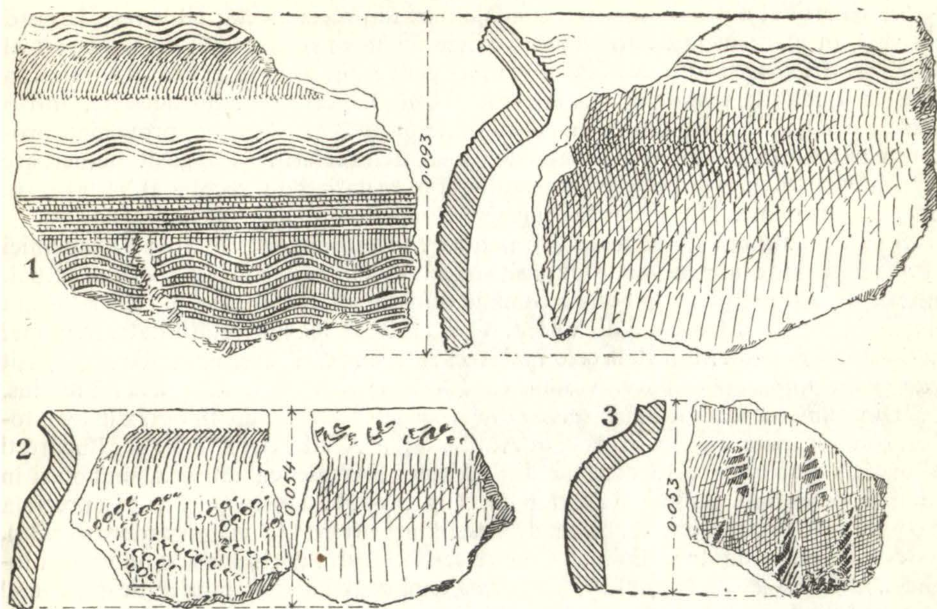

Fig. 31. — Camena. Ceramică de caracter slav din sec. IX—XI: 1. Valuri incise în exteriorul vasului, pe muchia buzei şi pe partea interioară a buzei; 2. Motiv unghiular format din puncte imprimate şi urmele unor valuri incise în mod expeditiv pe partea interioară a buzei vasului; 3. Impresiuni produse cu un instrument crestat.

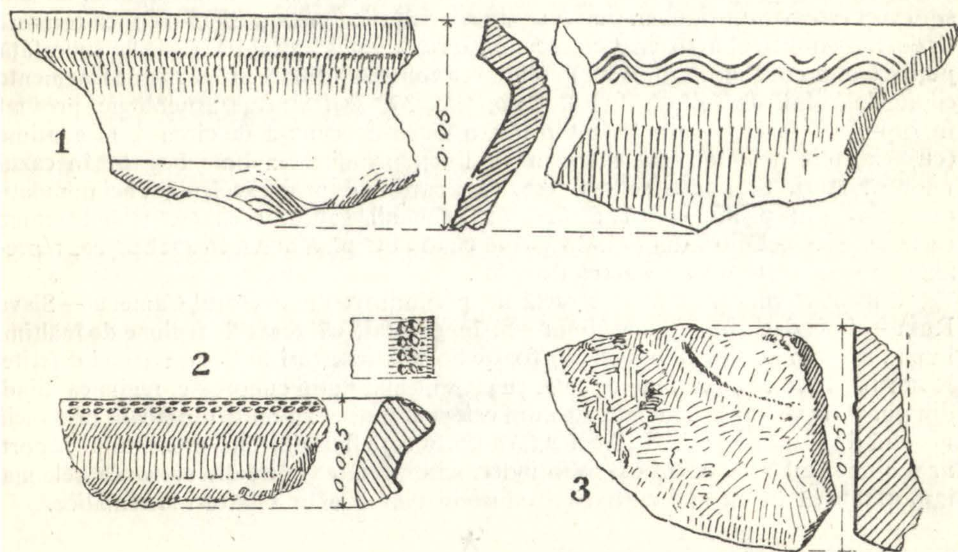

Fig. 32. — Camena. Ceramică de caracter slav din sec. X—XI: 1. Valuri incise ’n exteriorul vasului şi pe partea interioară a buzei; 2. Puncte imprimate pe marginea buzei; 3. Fragment de fund de vas cu restul unei stampile circulare în relief.

Subcolectivul a procedat la trei sondaje mici în preajma cetăţii din vale, la nord şi la vest, în afara incintei. În două sondaje de la nord de colţul de nord-vest al cetăţii, pe o terasă, s-au găsit cîteva cioburi getice din a doua epocă a fierului. În al treilea sondaj, la vest de cetate, la circa 100 m departe de zidul acesteia, într-o masă de cenuşă de circa 100 m diametru şi de peste 2 m adîncime, provenind probabil din gunoaiele antice aruncate din locuinţele cetăţii, s-au găsit numeroase fragmente ceramice şi diferite resturi de alte obiecte datînd din secolul al VI-lea e. n. Toate sînt romane. Nu s-au aflat nicăieri elemente de caracter slav.

S-au achiziţionat de la locuitori, pentru Muzeul de Antichităţi al Academiei R.P.R., mai multe monede de bronz găsite în cetate şi în partea de est a satului actual. Cu excepţia a două piese imperiale romane din secolul al III-lea e. n., celelalte sînt romano-bizantine din secolul al VI-lea. Cele găsite în incinta cetăţii datează numai din acest ultim secol. Monedele cele mai frecvente sînt de la Justinian, dar s-au găsit şi de la alţi împăraţi din acea vreme, ca Justin al II-lea sau Mauricius Tiberius.

Din numeroasele cărămizi, scoase din zidurile cetăţii şi duse în ogrăzile locuitorilor, s-au recuperat pentru Muzeul de Antichităţi al Academiei R.P.R. din Bucureşti 14 bucăţi, dintre care 13 constau din obiecte marcate cu diferite simboluri în relief, reprezentînd stampile de cărămidari (fig. 34—35), iar una, întreagă, prezintă pe o parte o inscripţie cursivă greacă, de trei rînduri, gravată înainte de ardere (fig. 36).

Nu s-a putut da de urma unei « pietre scrise », care; după spusele unora din localnici, ar fi fost găsită în anul 1952, în urma exploatării materialului antic dintr-unul din turnurile de, pe latura de vest a cetăţii şi dusă acasă de către un locuitor din sat, care nu a putut fi precizat.

Babadag. Staţiunea inedită semnalată în apropierea acestui oraş se află la 2 km spre nord, pe malul lacului Babagad, în nişte vii, la cîteva sute de metri la est de calea ferată şi de şoseaua din spre Tulcea. Este vorba de un promontoriu lung, mărginit, de o parte, de faleza de pe malul lacului, de alta, de o vale adîncă, iar din spre vest este barat printr-un şanţ larg şi prin ziduri cu mortar dintr-o epocă romană tîrzie. Subcolectivul însărcinat cu recunoaşterea acestei staţiuni a găsit la suprafaţă puţine cioburi din epoca romană. În schimb, a constatat o mare proporţie de fragmente ceramice vechi, de factură hallstattiană (fig. 37, 38). Stratul arheologic, profilat în ruptura falezei şi caracterizat printr-o masă de cenuşă de circa 1 m grosime (cu excepţia gropilor care merg mai adînc), promite rezultate bogate în cazul unor săpături. Staţiunea se defineşte ca aparţinînd prin excelenţă unei populaţii autohtone din prima epocă a fierului, probabil getică, ceea ce, ţinînd seama de raritatea aşezărilor, din această vreme cunoscute pînă acum în Dobrogea, reprezintă o constatare de un interes deosebit.

Subcolectivul care a făcut cercetările preliminare din Sectorul Camena — Slava Rusă — Babadag şi-a format impresia, în general, că această regiune de înălţimi împădurite din nordul Dobrogei este foarte bogată în resturi antice din epoci diferite. Resturile sînt cu atît mai interesante, cu cît sînt mai puţin cunoscute, regiunea fiind, din punct de vedere arheologic, una din cele mai puţin explorate din toată provincia noastră de la gurile Dunării. Ancheta, ca aceea care face obiectul prezentului raport, ar fi bine să aibă loc deseori şi pe întinderi mai mari, iar unele din aşezările cele mai importante să fie cît mai curînd introduse în planul unor săpături sistematice.

În concluzie se poate spune că săpăturile şi cercetările din campania anului 1953 au acordat o atenţie deosebită dezvoltării vieţii populaţiei băştinaşe din teritoriul rural al oraşului Histria.

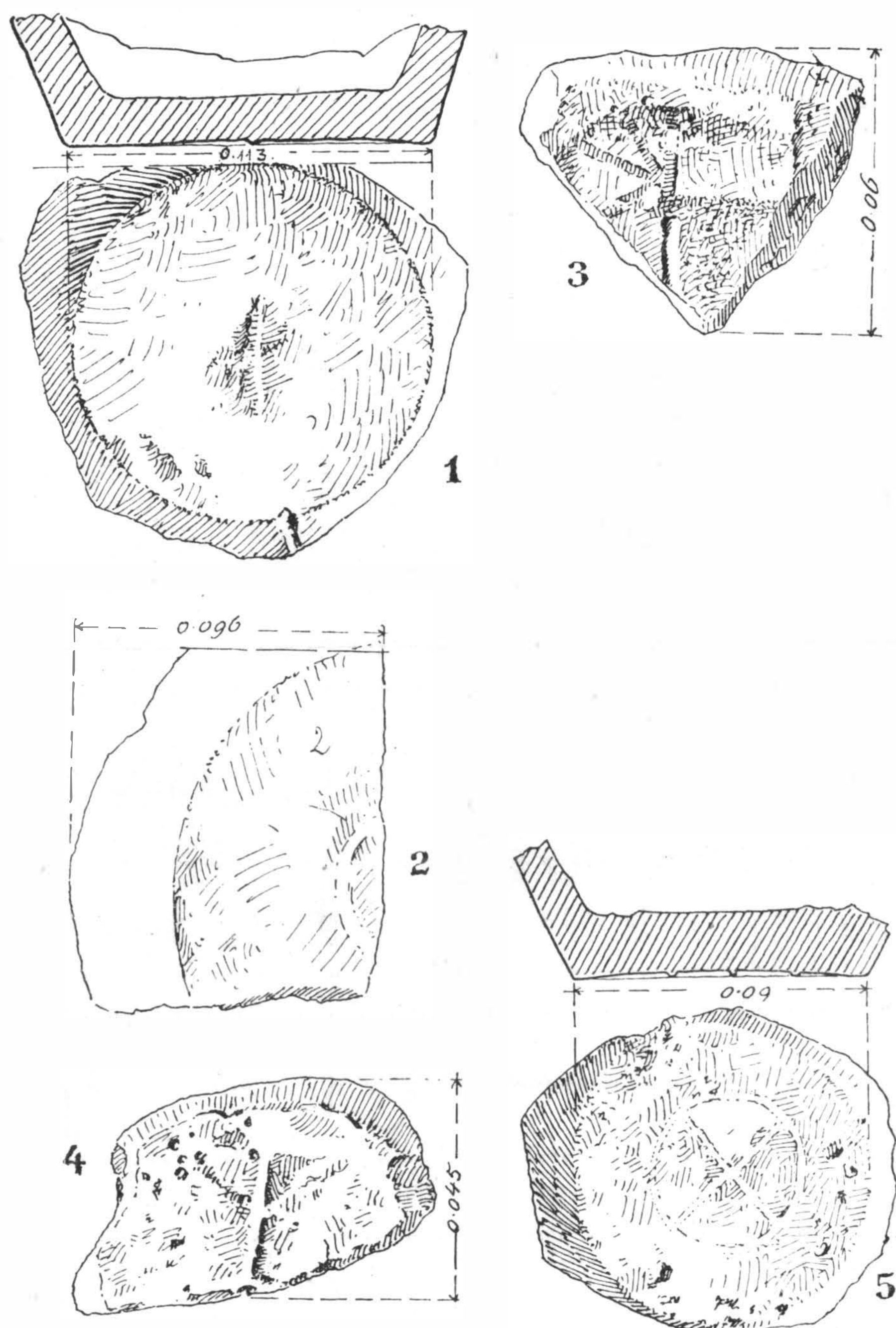

Fig. 33. — Camena. Ceramică de caracter slav din sec. X—XI. Funduri de vase cu stampile de olari, în relief: 1. Cruce mică simplă; 2. Cruce gamată; 3. Cerc; 4—5. Ramuri; 6. Cruce înscrisă într-un cerc.

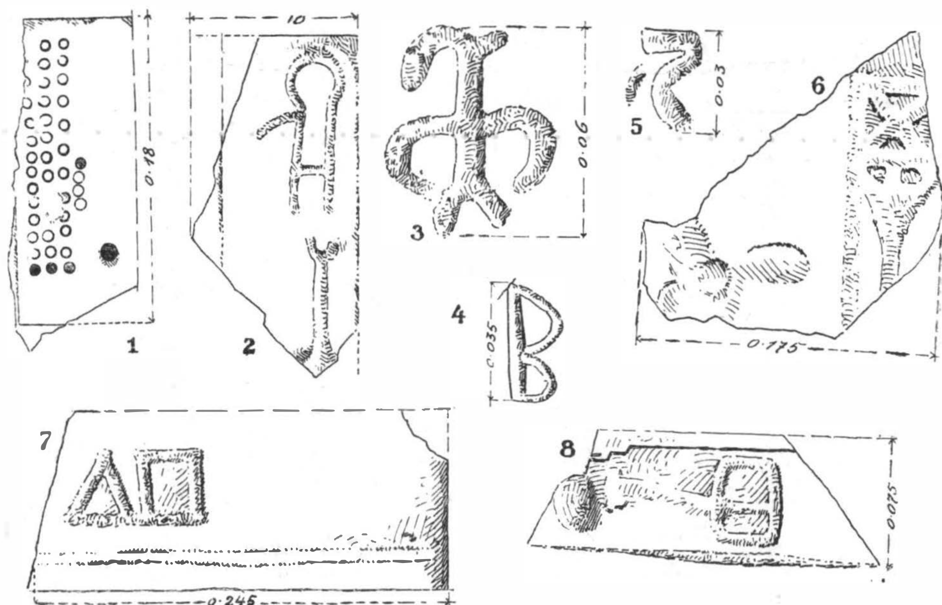

Fig. 34. — Slava Rusă. Stampile pe cărămizi din sec. VI e.n., provenind din zidurile cetăţii *Ibida*: 1. Cercuri mici imprimate adînc; 2—8. Diverse litere şi simboluri în relief.

Fig. 35. — Slava Rusă. Stampile pe cărămizi din sec. VI e.n., găsite în zidurile cetăţii *Ibida* şi constînd din simboluri în relief.

Fig. 36. — Slava Rusă. Cărămidă din sec. VI e.n., cu inscripție cursivă bizantină gravată pe crud. Descoperită în colțul de SV al incintei cetății *Ibida*.

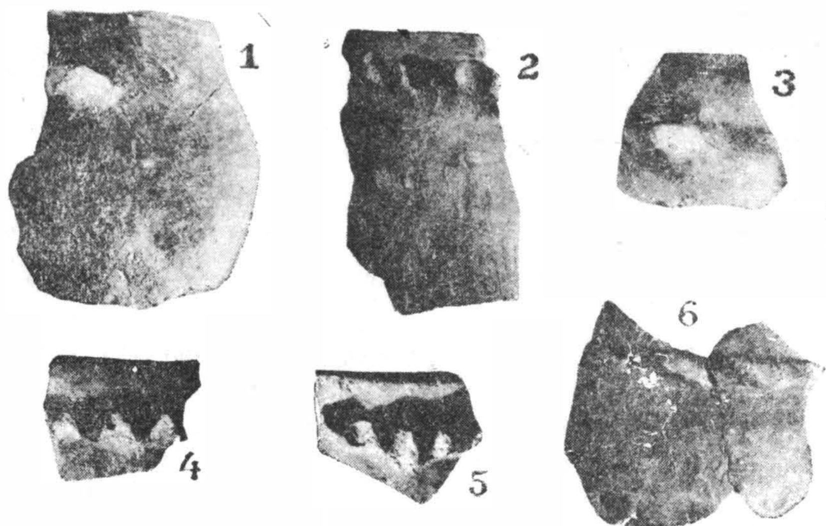

Fig. 37. — Babadag. Fragmente ceramice primitive datînd din prima epocă a fierului: 1.3. Buze de vase ornate cu proeminențe izolate; 2.4. Buze de vase ornate cu serii de mici proeminențe; 5. Buză de vas prezentînd o proeminență dințată; 6. Ciob cu brîu în relief.

Ele au dovedit că în acest teritoriu viaţa are începuturi foarte vechi. Săpăturile de la Baia (Hamangia) şi sondajele de pe valea Gaugagia au arătat existenţa unei culturi, specifică litoralului mării din perioada veche a neoliticului, care aduce o serie

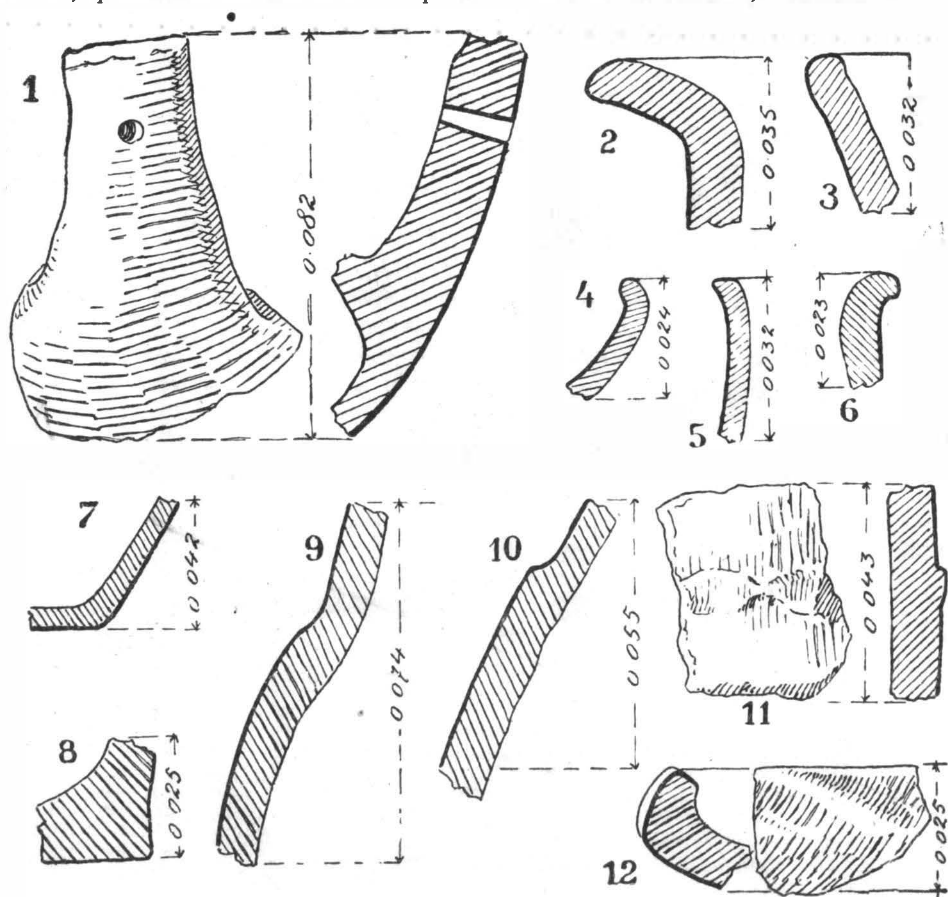

Fig. 38. — Babadag. Fragmente ceramice primitive datînd din prima epocă a fierului: 1 Fragment de toartă de vas; 2—6. Buze de vase; 7—8. Funduri de vase; 9—10. Umeri de vase negre lustruite; 11. Ciob poros ornat cu brîu în relief; 12. Buză de strachină cenuşie-brună lustruită şi decorată cu caneluri în torsadă.

de elemente noi şi importante privitoare la cunoaşterea neoliticului de pe teritoriul R.P.R.

Continuitatea de viaţă în diferitele etape ale orînduirii comunei primitive este deosebit de sugestivă. Movilele funerare de la Hamangia datînd de la sfîrşitul epocii neolitice, urmele de aşezări din prima epocă a fierului de la Babadag, marea aşezare de la Tariverdi în care apar puternicele urme ale relaţiilor dintre băştinaşi şi oraşul Istros începînd cu epoca arhaică, urmele culturii epocii stăpînirii romane şi bizantine — la Tariverdi, Camena, Slava Rusă, Babadag şi, în sfîrşit, aşezarea cu ceramică slavă din secolele IX—X de la Camena constituie punctele principale care documentează această continuitate.

Este clar deci că aşezarea grecilor la Istros îşi găseşte explicaţia în existenţa unor numeroase comunităţi gentilice ale populaţiei băştinaşe. Relaţiile intense cu triburile băştinaşe au favorizat dezvoltarea oraşului Istros, care a cunoscut o înflorire deosebită prin secolele V-III î. e. n.

O atenţie deosebită s-a acordat anul acesta studierii ultimelor nivele de locuire de pe acropola oraşului. In săpăturile dinainte de 1944, aceste nivele au fost neglijate, din care cauză nu se cunosc suficient nici transformările ce s-au petrecut în viaţa oraşului între secolele V-VI, nici condiţiile în care oraşul s-a ruinat. Datele obţinute în această primă campanie, în care obiectivul principal l-a constituit cunoaşterea acestor ultime urme de viaţă, reprezintă abia un început pe care avem datoria de a-l continua în vederea unei elucidări complete a problemei.

Săpăturile de la zidul din valul III, pe lîngă unele precizări în privinţa traseului, funcţiunii şi datării zidului însuşi, prin complexul de construcţii ce s-au ridicat deasupra ruinelor acestui zid care a apărut în cursul lucrărilor, dovedesc că terenul din faţa incintei descoperită de V. Pîrvan era acoperit în mare parte de edificii care datează din epoca stăpînirii romane. Degajarea, în continuare, a acestui teren pînă la zidul *Z* va permite să se lămurească raporturile dintre acesta din urmă şi clădirile din această parte a oraşului.

In cursul săpăturilor din anul 1953 s-au găsit cîteva pietre cu inscripţii, pe care am socotit util să le reproducem în raport cu un comentar sumar, comentarul exhaustiv urmînd să se facă după un studiu adîncit. Aceste documente epigrafice aduc date noi asupra vieţii Histriei.

Gh. Ştefan — responsabil, Gr. Florescu, V. Canarache, P. Alexandrescu, D. Berciu, I. Casan, M. Dae, V. Eftimie. D. Pippidi, E. Popescu, Fl. Preda, C. Preda, I. Russu, I. Stoian, L. Stoianovici, Ec. Vulpe, R. Vulpe. Studenţi: E. Cizec, M. Coja, R. Florescu, V. Niculescu, A. Petre, Gh. Simeanu, A. Vulpe. Arhitecţi: C. Dan, A. Doicescu.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ИСТРИИ

(Район Истрия. область Констанца)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Целью раскопок 1953 г. в Истрии было разрешение двух вопросов: исторического развития жизни города и взаимоотношения между ним и автохтонным населением. Для разрешения первой проблемы были произведены раскопки вне города, в пункте X, в эллинистической креспостной стене вала III и в юго-восточном секторе крепости.

В пункте X раскопки производились на ограниченной площади, на которой был вскрыт фрагмент стены, обнаруженной во время предыдущих раскопок, и были получены новые стратиграфические данные для будущих более обширных раскопок.

На эллинистической крепостной стене вала III продолжается вскрытие II южного корпуса, причем было установлено, что стена тянется к северу на протяжении 31 м до места, где она разрушена из-за постройки гидравлического типа: были обнаружены гидравлические бассейны, каналы и колодцы. На расстоянии 11,7 м от южного конца стена, повидимому, имела большую внутреннюю башню. На расстоянии

4,50 м от башни находились широкие ворота в 4,50 м, позже замурованные так, что оставался лишь узкий коридор с северной стороны. В северном направлении от ворот стена суживается (3,70 м вместо 4 м) и выстроена из другого материала. Было установлено, что этот корпус не соединяется с северным корпусом, который, повидимому, сворачивает к юго-востоку и представляет две фазы. Таким образом вся стена в общем представляет 4 фазы.

В ограде крепости более старого периода была разрыта площадь, простирающаяся от терм к востоу на 42 м и от южной стороны крепостной стены на север на 64 м. Раскоп ограничился двумя верхними слоями, то есть достиг максимальной глубины в 1,30 м. Первый слой прерывистый, поскольку жилища расбросаны на большом расстоянии друг от друга. Судя по найденному материалу, в частности по монетам, слой датируется концом VI и началом VII века. Второй слой непрерывный. Жилища образуют четыре различные группы, разделенные улицами, с площадью посередине, на которой находится хлебная печь. Каждая группа состоит из нескольких жилых помещений прямоугольной формы с двумя комнатами; судя по обнаруженному материалу — лавки и жилые помещения. Жилища не сообщаются одно с другим, но они имеют общие стены, что указывает на то, что по крайней мере каждая группа принадлежала одному владельцу, который сдавал отдельные небольшие помещения или комнаты. Найденный материал указывает, что этот слой относится к VI веку, приблизительно времени Мавриция Тиберия.

Также внутри крепости продолжались исследования улицы между римским домом позднего периода и термами. Мостовая разрытой площади, выстланная небольшими прямоугольными плитами, хорошо сохранилась, как и средний канал и crepido с обеих сторон. Улица датируется III веком н. э., но ею пользовались и в более поздние периоды. Вторая улица исследовалась, начиная от большого разреза в южном направлении. Эта улица относится к более позднему периоду и на некотором расстоянии прерывается более поздними постройками.

В раскопках был обнаружен и ряд надписей, в том числе одна посвятительная надпись в связи с чужеземным архитектором, проживавшим в Истрии, столб времен Максимина и т. д.

На сельской территории Истрии были произведены раскопки в Бая-Гаманджиа, в Тариверди и мелкие разведки в Камена-Слава Русэ.

Раскопки в Бая-Гаманджиа привели к выявлению новой материальной культуры на территории Румынской Народной Республики, датируемой поздним периодом неолита и связанной с культурой «линейной керамики», «точечной керамики» и юго-восточными культурами.

В Тариверди было вскрыто много площадей на берегу речки Юнан-Дере. По материальным данным было установлено, что в архаическую эпоху автохтонный элемент был очень многочисленен, с собственными бытовыми условиями и находился лишь под влиянием греческой культуры. В последующие периоды влияние Истрии ощущалось все больше, так что местная керамика совсем перестала появляться в более поздних слоях. В римском периоде инвентарь поселения исключительно городского типа, высшего качества.

Разведки в Камене установили наличие культуры типа Гарвэн.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Восточный фас эллинистической крепостной стены в пункте, где средняя крепостная стена, загромождена остатками толстой каменной стены здания римской эпохи, сооруженной с применением извести.

Рис. 2. — Водохранилище и четыре канала, от которых проложена к востоку мостовая с вымосткой из больших каменных плит, уложенных на песке, на уровне основания эллинистической стены.

Рис. 3. — Общий вид эллинистической стены-ограды с севера на юг (участок обнаруженный во время экспедиции 1949—1953 гг.).

Рис. 4. — Профиль северной стены разреза ZV III.

Рис. 5. — Профиль разреза S—S—ZV III.

Рис. 6. — Общий вид раскопок сектора Четате.

Рис. 7. — Профиль западной насыпи.

Рис. 8. — Профиль северной насыпи раскопок.

Рис. 9. — На первом плане помещение первого слоя.

Рис. 10. — Улица и площадь печи.

Рис. 11. — Западная группа (вблизи терм).

Рис. 12. — Восточная группа.

Рис. 13. — Южная группа до улицы «экономического» сектора.

Рис. 14. — Группа между улицей «экономического» сектора и оградой.

Рис. 15. — Золотые украшения комнаты № 40.

Рис. 16. — Часть улицы с каменной вымосткой из больших плит между поздним римским домом и термами,

Рис. 17. — Профиль улицы между поздним римским домом и термами.

Рис. 18. — Улица, начинающаяся в большом разрезе 1950 г. и идущая в южном направлении, непосредственно на восток от христианской базилики.

Рис. 19. — Раскопки в Бае (Гаманджия) 1953 г. Профиль северной стены рва I (фрагмент).

Рис. 20. — Два глиняных сосуда в Бае (Гаманджия); культура Гаманджия.

Рис. 21. — Тариверди. Общий план раскопок за 1951—1953 гг.

Рис. 22. — Тариверди 1953 г. Профиль восточной стены раскопа. Хв.

Рис. 23. — Тариверди 1953 г. Вид раскопок площади. Х

Рис. 24. — Тариверди 1953 г. План раскопок сектора *W*.

Рис. 25. — Тариверди 1953 г. Могила с костяком в скорченном положении участка. *We*.

Рис. 26. — Тариверди. Бронзовые объекты. 1— фибула фракийского типа; 2— наконечник стрелы с трехгранным острием; 3—4 слитки золота формы наконечников стрел, относящиеся к домонетному периоду.

Рис. 27 —Тариверди. Архаическая греческая керамика VI в. до н. э. 1 фрагмент дна расписной ионической чаши, с изображением Горгоны на внутренней стороне; 2—фрагмент ионического сосуда типа Фикеллура; 3—зооморфная стауэтка

Рис. 28 — Тариверди. Аттический фрагмент сосуда VI в. до н. э. с черными фигурами, изображающими сцену кулачного боя.

Рис. 29. — Карта области Камена — Слава Русэ — Бабадаг.

Рис. 30. — Камена. Керамика славянского характера IX—XI вв. I—горизонтальные и вертикальные волнистые орнаменты; 2—горизонтальные волнистые орнаменты; 3—горизонтальные полосы; 4—5—прорезные волнистые орнаменты с внутренней стороны края сосуда; 6 —скрещивающиеся линии, выгравированные поверхностно; 7—скрещивающиеся линии, образованные лощением на тонком сером черепке.

Рис. 31. — Камена. Керамика славянского типа IX—XI вв. 1—прорезной волнистый орнамент на лицевой и внутренней стороне края сосуда; 2—угловой мотив из тисненных точек и следы прорезных волнистых орнаментов на внутренней части края сосуда; 3—оттиски, произведенные зубчатым инструментом.

Рис. 32. — Камена. Керамика славянского характера X— XI вв. 1 — волнистые орнаменты на лицевой и внутренней сторонах края сосуда; 2—оттиски точек, окаймляющих край сосуда; 3—фрагмент дна сосуда с остатками рельефного циркулярного штампа.

Рис. 33. — Камена. Керамика славянского характера X— XI вв. Дно сосудов с рельефными гончарными клеймами; 1—простой крестик; 2—гамированный крест; 3—круг; 4—5—ветки; 6—прорисовка креста в круге.

Рис. 34. — Слава Русэ. Штампы на кирпичах VI в. н. э. из стен крепости Ибида. 1—глубокие оттиски кружков; 2—8—разнообразные рельефные буквы и символы.

Рис. 35. — Слава Русэ. Штампы из рельефных символов на кирпичах VI в. н. э., найденные в стенах крепости Ибида.

Рис. 36. Слава Русэ. Кирпич VI в. н. э. с византийской прописной надписью, выгравированной до обжига, обнаруженной в югозападном углу стены-ограды крепости Ибида.

Рис. 37. — Бабадаг. Примитивные керамические фрагменты, датируемые первой эпохой железа. I—3—края сосудов, украшенные одиночными припухлостями; 2—4 края сосудов, украшенные рядом небольших припухлостей; 5—край сосуда с выпуклыми зубцами; 6—черепок с рельефной каймой.

Рис. 38. — Бабадаг. Примитивные керамические объекты, датируемые первой эпохой железа. 1 — фрагмент ручки сосуда; 2—6—края сосуда; 7—8—дна сосудов; 9—10—чернолощенные плечи сосудов; 11—пористый черепок, украшенный рельефной каймой; 12—край пепельно-бурого горшка, лощенного и с орнаментацией из витых каннелюр.

Таблица I. — План раскопок, проведенный в терение кампании 1953 г. в южной части вала III.

Таблица II. — Общий план раскопок сектора Четате.

Таблица III. — План двух улиц, раскопанных в течение кампании 1953 г.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE D'HISTRIA

(district d'Histria, région de Constanța)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles effectuées, en 1953, dans la station d'Histria, ont eu pour objectif la solution des deux problèmes suivants: le cours historique de la vie de la cité et ses rapports avec les autochtones. En vue d'étudier le premier de ces problèmes, on a entrepris des fouilles au point X, en dehors de l'enceinte, au mur d'enceinte hellénistique du III-e *vallum* et dans le secteur sud-est de la cité.

Au point X, on a entamé une surface réduite; ce qui a pourtant permis d'élucider la situation d'un pan de mur mis à jour au cours des fouilles antérieures et de recueillir de nouvelles données stratigraphiques, en vue des fouilles à venir, qui acquerront plus d'ampleur.

Les travaux à l'enceinte hellénistique du III-e *vallum* continuent afin de dégager le II-e corps à partir du sud. On y a constaté que le mur avance vers le nord sur une distance de 31 m, puis est détruit par la construction d'un bâtiment, d'un caractère hydraulique — qui ressort de la découverte d'un bassin, de canaux et de puits hydrauliques. A 11,7 m de l'extrémité sud de la muraille, il doit probablement y avoir une grosse tour ayant un saillant à l'intérieur et, peut-être, un bastion qui y correspond à l'extérieur. A 4,50 m de la tour se trouve la porte, large de 4,50 m qui a été comblée, ultérieurement, en ménageant un petit couloir à la partie nord. En allant de la porte vers le nord, la muraille est moins épaisse (3,70 m par rapport à 4 m) et les matériaux en sont différents. On a constaté que ce corps n'est pas réuni au corps nord qui, semble-t-il, fait un coude vers le sud-est et qui représente deux phases. En général, les murailles représentent donc quatre phases.

A l'intérieur de l'enceinte la plus récente de la cité, on a déblayé une surface qui s'étend sur 42 m,en allant des thermes vers l'est, et sur 64 m, en allant du côté sud de l'enceinte vers le nord. Les fouilles se sont limitées aux deux couches supérieures de dépôts, elles n'ont pas dépassé une profondeur de 1,30 m. La première couche n'est pas continue: les habitations y sont éparses, avec de larges espaces entre elles. D'après les différents objets qu'on y a trouvés, en particulier des pièces

de monnaie, ces dépôts remontent à la fin du VIe siècle et au commencement du VIIe. La seconde couche est continue. Les habitations y forment quatre groupes, séparés par des rues, et une place, où se trouve le four à pain, en occupe le centre. Chaque groupe se compose de plusieurs appartements de forme rectangulaire, de deux pièces chacun, que l'inventaire indique avoir servi de magasins et d'habitations. Les appartements ne communiquent pas entre eux, mais ont des murs mitoyens qui laissent penser que chaque groupe appartenait à un seul propriétaire qui en louait des appartements ou des chambres. D'après les objets qu'on y a trouvés, cette couche date du VIe siècle, jusqu'à l'époque de Maurice Tibère.

Toujours à l'intérieur de la cité, on a continué les travaux en suivant le tracé de la rue qui va de la maison de l'époque romaine avancée aux thermes. Sur toute la longueur déblayée, le pavage de la rue, en petites dalles rectangulaires, est fort bien conservé, tout comme le canal, creusé en son milieu, et le *crepido*, de part et d'autre. La rue date du IIIe s., mais a été utilisée jusqu'à des phases avancées de l'histoire de la cité. On a suivi le tracé d'une deuxième rue, en partant de la grande section vers le sud. Cette rue date d'une phase avancée et, au bout d'une certaine distance, est interrompue par un bâtiment encore plus récent.

Les fouilles ont révélé un certain nombre d'inscriptions, dont une dédicace ayant trait à un architecte étranger à Histria, une borne milliaire du temps de Maximin, etc.

On a effectué des fouilles, sur le territoire rural d'Histria, à Baia-Hamangia et à Tariverdi et des sondages de peu d'ampleur, à Camena-Slava Rusă.

Les fouilles de Baia Hamangia ont permis de déterminer une nouvelle culture matérielle remontant à la periode ancienne du néolithique dans ce pays et se rattachant à la culture de la céramique linéaire, à celle de la céramique pointillée ainsi qu'aux cultures sud-orientales.

A Tariverdi, on a entamé plusieurs surfaces sur les bords du ruisseau de Iounan-Dere. D'après le matériel découvert, on a pu constater que, à l'âge archaique, l'élément autochtone était fort nombreux et menait un genre de vie qui lui était propre, hormis quelques influences grecques. Aux époques suivantes, les influences histriennes deviennent plus sensibles, de sorte que la céramique indigène n'apparaît plus dans les dépôts des couches ultérieures. A l'époque romaine, l'inventaire de la station offre des caractères exclusivement urbains, d'une facture supérieure.

A Camena, les sondages ont permis de constater l'existence en ces lieux d'une culture du type Garvăn.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Vue de la face est de l'enceinte hellénistique à l'endroit où l'ancienne enceinte est chevauchée par les restes d'une muraille épaisse, en maçonnerie à la chaux, provenant d'un édifice de l'époque romaine .

Fig. 2. — Le bassin et les quatre canaux d'où part vers l'est le pavage en grandes dalles de pierre, placées à même le sable, qui se trouve au niveau du pied du mur hellénistique.

Fig. 3. — Vue d'ensemble, du nord au sud, du mur d'enceinte héllénistique (portion dégagée au cours des campagnes de 1949 à 1953).

Fig. 4. — Profil de la paroi nord de la section *Z* V III.

Fig. 5. — Profil de la section S—S—*Z*. V.III.

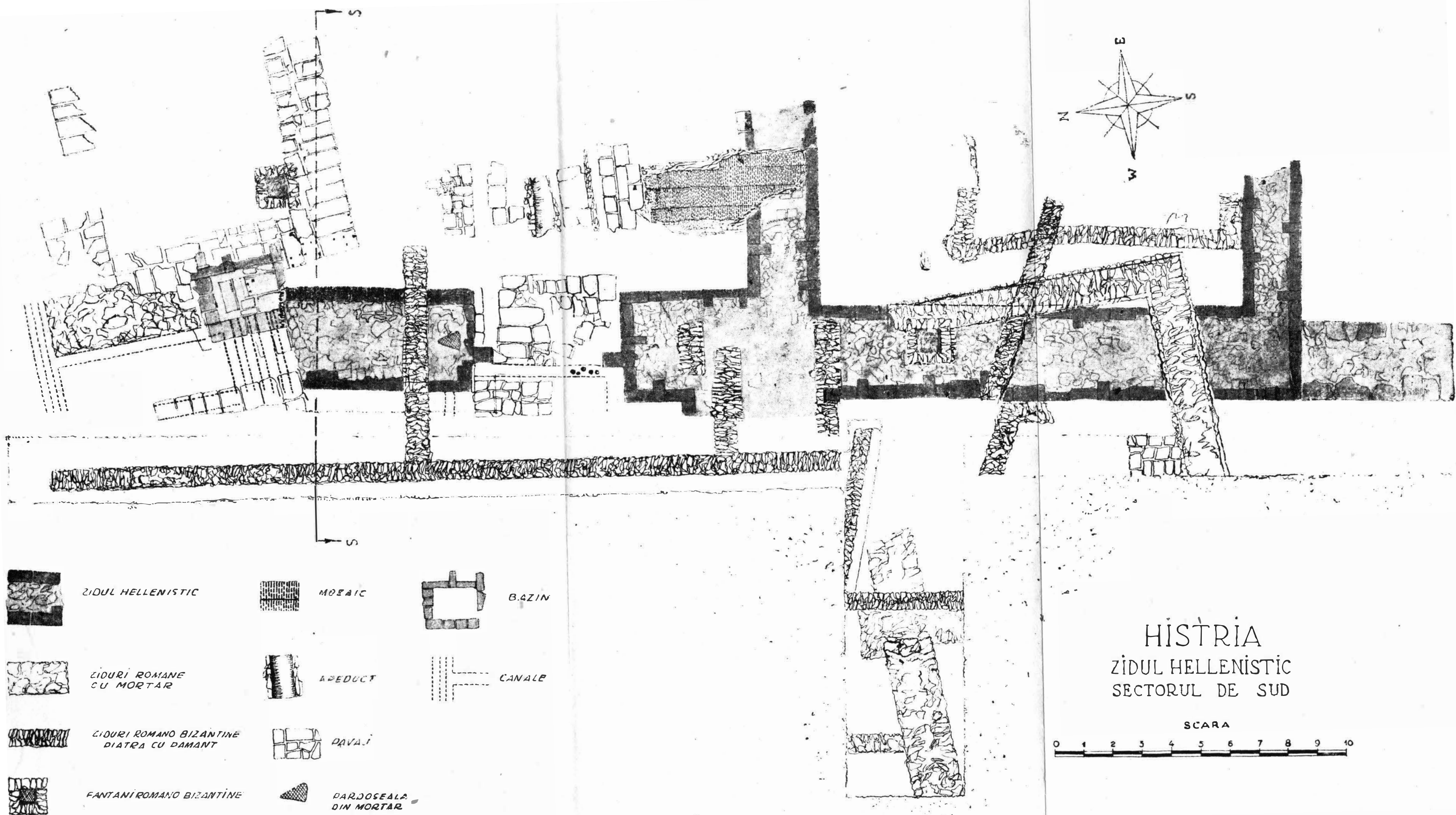
Fig. 6. — Vue d'ensemble des fouilles du secteur de la Cité.

Fig. 7. — Profil du bord ouest.

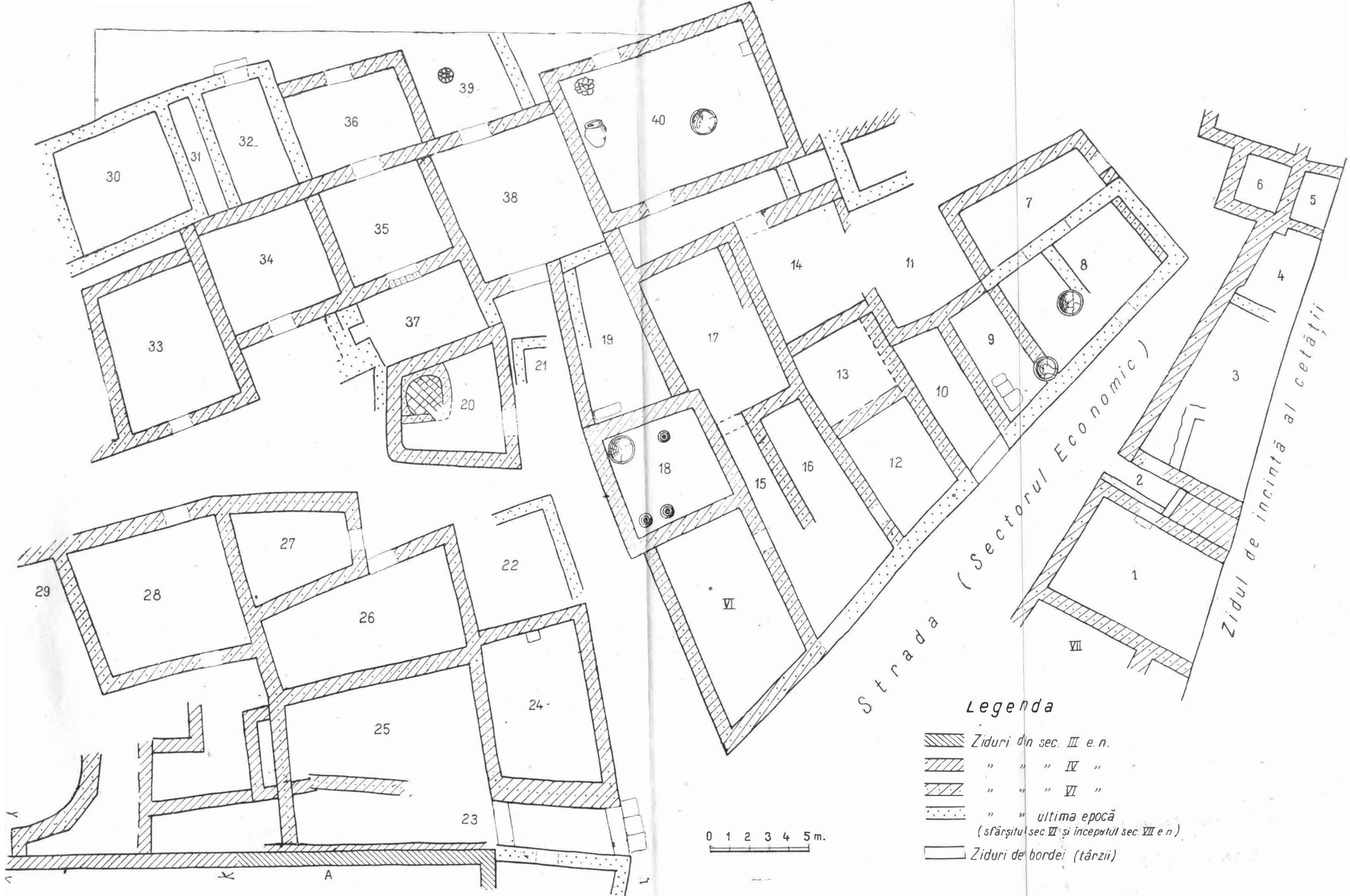
Fig. 8. — Profil du bord nord des fouilles.

Fig. 9. — Au premier plan, demeure de la première couche.

Fig. 10. — La rue et la place du four.
Fig. 11. — Groupe de l'ouest (près des thermes).
Fig. 12. — Groupe de l'est.
Fig. 13. — Groupe du sud, jusqu'à la rue du secteur « économique».
Fig. 14. — Groupe situé entre la rue du secteur « économique» et l'enceinte.
Fig. 15. — Objets de parure en or trouvés dans la chambre n°. 40.
Fig. 16. — Une portion de la rue dallée, entre la maison de l'époque romaine avancée et les thermes.
Fig. 17. — Profil de la rue qui va de la maison de l'époque romaine avancée aux thermes.
Fig. 18. — La rue qui part de la grande section de 1950, immédiatement à l'est de la basilique chrétienne, en direction sud.
Fig. 19. — Les fouilles de Baia (Hamangia) 1953. Profil de la paroi nord du fossé I (fragment).
Fig. 20. — Deux vases en terre glaise de Baia (Hamangia); culture Hamangia.
Fig. 21. — *Tariverdi.* Plan général des fouilles exécutées de 1951 à 1953.
Fig. 22. — *Tariverdi* 1953. Profil de la paroi est des fouilles *Xb.*
Fig. 23. — *Tariverdi* 1953. Vue des fouilles de la surface *X.*
Fig. 24. — *Tariverdi* 1953. Plan des fouilles du secteur *W.*
Fig. 25. — *Tariverdi* 1953. Sépulture à squelette accroupi du lot *We.*
Fig. 26. — *Tariverdi.* Objets en bronze: 1. Fibule de type thrace; 2. Pointe de flèche à trois tranchants; 3—4. Lingots à caractère prémonétaire, en forme de pointes de flèches.
Fig. 27. — *Tariverdi.* Céramique grecque archaïque, du VIe siècle avant notre ère: 1. Tesson du fond d'une coupe ionienne, dont l'intérieur porte une peinture représentant une tête de Gorgone; 2. Tesson de vase ionien de type Fikellura; 3. Figurine zoomorphe.
Fig. 28. — *Tariverdi.* Tesson de vase attique, du VIe siècle av. n.è. à figures noires représentant une scène de pugilat.
Fig. 29. — Carte de la région Camena — Slava Rusă — Babadag.
Fig. 30. — *Camena.* Céramique d'un caractère slave des siècles IX à XI: 1. Ondulations horizontales et verticales; 2. Ondulations horizontales; 3. Stries horizontales; 4—5. Ondulations incisées à la partie intérieure des bords du vase; 6. Lignes entrecroisées, gravées d'une manière superficielle; 7. Lignes entrecroisées produites par polissage, sur un tesson de fine céramique grisâtre.
Fig. 31. — *Camena.* Céramique d'un caractère slave, des siècles IX à XI: 1. Incisions ondulées à la face extérieure du vase et à la partie intérieure des bords ainsi que sur l'arête des bords du vase; 2. Motif angulaire, formé de points imprimés et traces d'incisions ondulées, faites à la hâte, à la partie intérieure des bords du vase; 3. Impressions faites à l'aide d'un instrument à encoches.
Fig. 32. — *Camena.* Céramique d'un caractère slave, des siècles X et XI: 1. Ondulations incisées à l'extérieur du vase et à la partie intérieure des bords; 2. Points imprimés à l'extrémité des bords du vase; 3. Tesson du fond d'un vase portant un reste d'estampille circulaire en relief.
Fig. 33. — *Camena.* Céramique d'un caractère slave, des siècles X et XI. Fonds de vases à marques de potiers en relief: 1. Petite croix simple; 2. Croix gammée; 3. Cercle; 4—5. Rameaux; 6. Croix inscrite dans un cercle.
Fig. 34. — *Slava Rusă.* Briques du VIe siècle de notre ère, provenant des murailles de la cité d'*Ibida*, portant des estampilles: 1. Petits cercles profondément imprimés; 2—8. Différents symboles et lettres en relief.
Fig. 35. — *Slava Rusă.* Briques du VIe siècles de notre ère, provenant des murs de la cité d'*Ibida*, portant des estampilles sous forme de divers symboles en relief.
Fig. 36. — *Slava Rusă.* Brique datant du VIe siècle de n.è., portant une inscription byzantine gravée avant la cuisson et découverte à l'angle sud — ouest de l'enceinte de la cité d'*Ibida.*
Fig. 37. — *Babadag.* Tessons de céramique primitive, datant du premier âge du fer: 1—3. Bords de vases portant des proéminences isolées; 2—4. Bords de vases ornés de petites proéminences en série; 5. Bord de vase portant une proéminence dentée; 6. Tesson ceint d'une bande en relief.
Fig. 38. — *Babadag.* Tessons de céramique primitive, datant du premier âge du fer: 1. Fragment d'anse; 2—6. Bords de vases; 7—8. Fonds de vases; 9—10. Panses de vases noirs polis; 11. Tesson de céramique poreuse ceint d'une bande en relief; 12. Bord d'écuelle d'un gris brunâtre, polie et décorée de canelures torses.
Planche I. — Plan des fouilles exécutées au cours de la campagne de 1953 à la partie sud du IIIe *vallum.*
Planche II. — Plan général des fouilles exécutées dans le secteur de la cité.
Planche III. — Plan des deux rues fouillées au cours de la campagne de 1953.

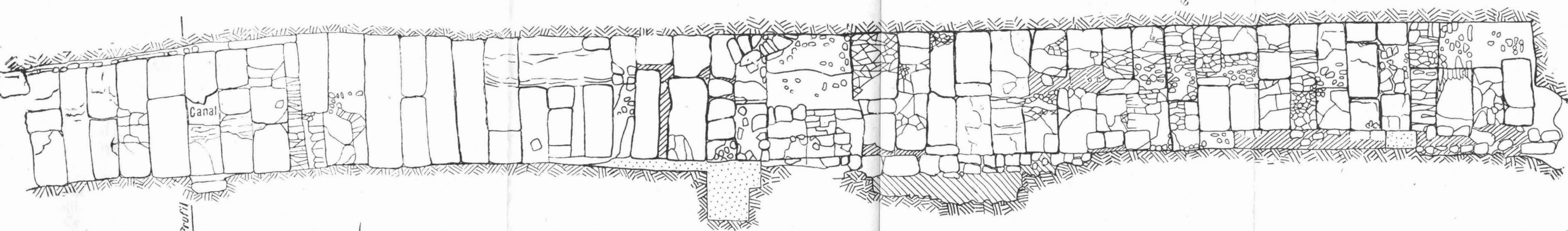

Planşa I. — Planul săpăturilor executate în campania 1953 în partea de sud a valului III.

Planşa II. – Planul general al săpăturilor din sectorul « Cetate ».

HISTRIA - 1953. Strada dela Casa romană târzie spre Terme (continuare)

Strada dela estul Basilicei din secțiunea mare 1950 spre sud

Strada săpată în anul 1951

Canalul de scurgere

0 2 4 6 m

Planşa III. — Planul celor două străzi săpate în cursul campaniei 1953.

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC GRĂDIŞTEA MUNCELULUI
(r. ORĂŞTIE, reg. HUNEDOARA)

Colectivul arheologic alcătuit în vederea studierii traiului dacilor din regiunea Munţilor Orăştiei şi-a propus în planul de lucru pe anul 1953 următoarele probleme:

1. Continuarea cercetărilor de pe Dealul Grădiştei, în speţă: studierea construcţiei de piatră şi mortar din interiorul cetăţii Grădiştei (terasa nr. IV) şi a zidului cetăţii.
2. Cercetarea în continuare a unor terase de pe Dealul Grădiştei cuprinzînd urme de aşezări omeneşti.
3. Cercetarea prin cîteva sondaje a ruinelor de pe coasta Dealului Muncelului, numită « Feţele Albe» pentru a stabili proporţiile şi caracterul exact al acestor ruine.
4. Cercetarea, prin săpături, a fortificaţiei constatate pe Dealul Blidarul, punct dominant asupra văii Apei Oraşului, între satul Costeşti şi cătunul Grădiştea de Munte.
5. Colaborarea cu colectivul de cercetări « Pătrunderea slavilor în Transilvania » la aşezările prefeudale şi feudale de la Alba Iulia (Cetatea) şi de la Blandiana.

Din aceste puncte de program nu s-au realizat decît lucrările prevăzute la nr. 1, 2 şi 4. Colaborarea cu colectivul « Pătrunderea slavilor în Transilvania» s-a realizat numai în parte, pentru aşezarea de la Alba Iulia, la a cărei cercetare au participat trei membri ai colectivului nostru. Rezultatul acestor cercetări va fi arătat în raportul colectivului de la Şantierul Moreşti. Lucrările proiectate la Blandiana nu au fost executate în acest an, colectivul şantierului Moreşti fiind împiedicat să participe.

Motive de ordin tehnic (greutăţi întîmpinate cu angajarea de muncitori ocupaţi la lucrările agricole, şi cu deplasările pînă la Grădiştea Muncelului) au determinat apoi inversarea planului de lucru, începîndu-se seria cercetărilor cu fortificaţia de la Blidarul şi lăsînd cercetările de la Grădiştea Muncelului în rîndul al doilea.

Aceleaşi motive au impus şi amînarea cercetărilor de la punctul 3 (« Feţele Albe») pentru campania viitoare.

Amintim cu acest prilej că în acest an, la campania de cercetări arheologice ale colectivului nostru, au luat parte, în afară de studenţii cuprinşi în sînul colectivului, şi un număr de zece studenţi de la facultăţile de istorie ale universităţilor

« V. Babeş » şi « Bolyai » din Cluj, repartizaţi pentru practică arheologică, în două serii de cîte 15 zile fiecare.

Ei au participat activ la sondajele executate în prima parte a cercetărilor, la excursiile şi recunoaşterile pe teren, organizate în această perioadă, ascultînd şi lecţii practice, ţinute de membrii colectivului pentru iniţierea lor în tehnica săpăturilor şi în clasificarea materialului.

Dăm mai jos, pe scurt, rezultatele obţinute de colectivul nostru prin lucrările şi cercetările desfăşurate de la 5 iulie pînă la 25 septembrie 1953.

A. FORTIFICAŢIA DACICĂ DE PE DEALUL BLIDARUL

Înălţimea Blidarul se găseşte în partea de sud a satului Costeşti (com. Orăştioara de Sus, Orăştie, Reg. Hunedoara), la depărtare de circa 4 km şi jumătate de acest sat şi formează înălţimea cea mai dominantă dintre locurile cu ruine din grupul de la Costeşti [1].

De pe Blidarul se poate vedea pînă departe valea Mureşului, iar dincolo de ea, spre nord, se văd culmile înalte ale Munţilor Apuseni (munţii Metalici). Spre vest, se vede o parte din bazinul Haţegului — valea Streiului şi înălţimea Măgura cu cariera de piatră din vremea statului sclavagist dacic de la Sîntămăria de Piatră ca şi Valea Sîngeorgiului. Mai departe, spre vest, se văd ultimile ramificaţii ale munţilor Poiana Rusca şi dealurile din împrejurimile oraşului Deva. Spre sud-est se vede Apa Oraşului cu valea ei întortochiată şi linia ferată îngustă ce urcă spre Grădiştea Muncelului. Departe în zare, peste dealurile împădurite cu fag, se vede însuşi Muncelul, iar la orizont Godianul şi Titiana. În spatele Blidarului, spre sud, se ridică platoul întins al Luncanilor cu păduri de stejar şi fag, grădini şi fîneţe.

Înălţimea Blidarului domină întreaga vale a Apei Oraşului pînă la Orăstie, iar de la Costeşti în sus, de la locul unde coteşte valea spre est şi de la începutul strîmtorii cu numele Belia, se vede pînă aproape de Valea Rea, stăpînul fortificaţiei avînd sub ochi întreaga regiune amintită mai sus. Cetăţuia de la Costeşti, Cetăţuia înaltă şi Făeragu rămîn mult în urmă, privind de pe Blidarul, în ceea ce priveşte poziţia lor strategică.

Împrejurimile Blidarului sînt pline de fortificaţii mai mari sau mai mici. La nord de Blidarul se află o puternică fortificaţie, aşezată pe platoul prelungit al dealului Făeragu. Cercetările executate aici în vara anului 1944, au dezvelit într-adevăr trei turnuri [2]. Pe lîngă acestea, ceva mai sus, pe locul numit Curmătura şi pe Poiana Popii sînt alte două turnuri. Mai sus de Poiana Popii, acolo unde drumul actual al Luncanilor trece pe panta sud-vestică a ramificaţiei amintite a dealului Pietroasa, la stînga drumului, mergînd spre Luncani, chiar în faţa cetăţii Blidarului este un alt turn, aşa zisul turn al lui Mihu. La vreo 300 m depărtare de turnul lui Mihu de dimensiuni mijlocii, pe stînga drumului ce duce către Luncani, în continuarea platoului amintit, a fost semnalată, mai de demult, o ridicătură nu prea înaltă, purtînd resturile zidăriei unui al doilea turn [3].

---

[1] În legătură cu poziţia cetăţii Blidarului în cadrul complexului de cetăţi dacice din jurul satului Costeşti, vezi studiul lui C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, Aşezările dacice din Munţii Orăştiei. Ed. Acad. R.P.R. Bucureşti, 1951, p. 26 şi fig. 1—2 şi 30.

[2] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit., p. 21. Este semnificativ şi numărul teraselor de pe acest deal (vezi fig. 15).

[3] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit., p. 47. Este semnificativ şi numărul teraselor de pe acest deal (vezi fig. 15).

În afară de accesul de pe Făeragu, la cetatea Blidarului se poate ajunge pe două muchii de deal: pe Muchia Mătănii sau a Chiştoarei şi pe Muchia lui Todirici, restul pantei ce se înclină spre valea Chiştoarei şi spre valea Blidarului (pîrîul lui Todirici) fiind foarte abrupte.

Pe prima muchie, la vreo 250 m depărtare de vîrf, ce coboară în cel puţin opt terase etajate către Apa Oraşului, se constată pe cîteva din terase, aproape perfect nivelate şi amenajate, urmele unor lucrări de fortificaţie, în formă de turnuri patrulatere de dimensiuni mijlocii. Din recunoaşterile la suprafaţă făcute în mai multe rînduri pe aceste terase, confirmînd observaţiile făcute mai înainte [1], putem stabili existenţa a cel puţin trei turnuri, la distanţe aproape egale între ele. Un al patrulea turn se găseşte între Muchia Chiştoarei şi cursul superior al Văii Chiştoarei pe locul numit Moara Mătănii. Un alt turn, tot de dimensiuni mijlocii se află pe malul stîng al Văii Chiştoarei, aproape de vărsarea ei în Apa Grădiştei (Apa Oraşului), pe prima terasă ce se ridică deasupra Apei. Zidurile acestui turn au fost scoase complet şi astăzi nu se mai poate observa altceva decît un slab contur al fostului turn. După cît se pare, astfel de turnuri au mai existat pe prima terasă a rîului, mai sus, la locul numit Belia. Cu ocazia construirii liniei ferate forestiere, pe terasa amintită s-au găsit alte două turnuri. A doua muchie, Muchia Todirici, are mai multe terase etajate una deasupra alteia, în număr de cel puţin cinci, avînd foarte probabil două turnuri. Fie că erau ocupate cu cîte un turn de pază, fie că serveau pentru cîte o aşezare mai modestă, ele merită să fie săpate.

Din cele amintite reiese că în împrejurimile imediate ale cetăţii de pe dealul Blidarului există urmele a cel puţin 18—20 turnuri de veghe, încheind aproape complet accesul din spre nord-vest, nord, nord-est şi est. Numărul neobişnuit de mare al turnurilor care păzeau accesul către culmea Blidarului, a dat de bănuit că această înălţime reprezintă o fortifiacţie importantă în rîndul aşezărilor dacice cu caracter militar [2].

Cu mulţi ani înainte, înălţimea Blidarului a fost unul din locurile pe care anonimii căutatori de comori, călăuziţi de speranţe miraculoase, şi-au încercat norocul ani şi ani de-a-rîndul. Faptul că pe această înăţime au fost observate urmele unei « cetăţi » străvechi de piatră, a făcut pe localnici să creadă în existenţa unor comori tăinuite din vechime printre aceste ruini. Înainte de a se începe dezvelirea, se mai vedeau încă vreo zece gropi în formă de pîlnie, adînci cam de 1—1,50 m şi care au avariat pe alocuri resturile ruinelor, scoţîndu-se din ziduri blocuri mari de piatră cioplită, împrăştiate apoi pe suprafaţa înălţimii. Dar cele mai intense escavaţiuni au fost efectuate imediat sub vîrful Blidarului, în pădure, la locul aşa numit Pivniţă, unde prin anul 1901, nişte ţărani din Costeşti şi Ludeşti au lucrat timp de o săptămînă, făcînd o enormă gaură, adîncă de aproape doi metri, într-un zid de piatră legat cu mortar ce se ridica sub coasta dealului. Faptul că în acest loc resturile antice sînt atît de stricate azi se datoreşte acestor intenţionate stricăciuni.

În literatura arheologică, Blidarul, ca punct întărit de pe vremea dacilor, a intrat destul de recent, de abia de prin anul 1923 [3]. Cîteva sondaje cu rezultate ştiinţifice s-au executat apoi prin anii 1925, iar ceva mai tîrziu, pe mai sus amintita Muchia Chiştoarelor [4].

---

[1] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit., p. 27 şi fig. 2 şi 30.

[2] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit., p. 26 şi urm.

[3] D. M. Teodorescu şi M. Roska, Cercetări arheologice din munţii Hunedoarei, Cluj, 1923, p. 11.

[4] D. M. Teodorescu, în « An. Com. Mon. Ist. », Secţia pt. Trans. (1920), v. II, p. 270; C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit., p. 27.

Vîrful Blidarului cuprinde un platou mărişor cu trei terase etajate situate pe laturile de nord şi de nord-vest, amenajate sigur şi de mîna omului (pl. I). Platoul se întinde în direcţia est-vest, de forma unei elipse, cu o uşoară diferenţă de nivel la mijloc.

Lungimea platoului propriu-zis este de 84—86 m, iar lăţimea lui de 60—64 m. Se observă că zidurile cetăţii, de multe ori nu se găsesc chiar pe marginea platoului, adică la începutul pantei, şi că suprafaţa platoului nu este şi nici n-a fost

Fig. 1. — Vîrful Blidarului (fotografie).

perfect netedă, cum se obişnueşte la terasele dacice, în general. Terasele înşile sînt aşezate mai jos de platou, pe pantă (fig. 1).

Astăzi platoul este folosit ca fînaţ, dar înainte cu două, treci veacuri, el a fost acoperit cu pădure, din care au mai rămas cîţiva fagi, mesteacăni şi tufe de alun. Terenul este în proprietatea unor locuitori din satul Ocolişul Mic.

În partea de sud a culmii, pe şeaua de legătură se văd alte două terase frumos amenajate. La nord de şeaua de legătură, există două izvoare cu un debit de apă care formează Valea Chiştoarei. Între Pietroasa lui Solomon şi Pietrosul mai multe izvoare dau naştere pîrîului Blidarului, mai bogat în apă.

Pe culmea Blidarului straturile de pămînt depuse pe ruine se prezintă la fel ca la celelalte cetăţi dacice. Deasupra, apare un pămînt vegetal în grosime de 10—25 cm, apoi un pămînt roşcat-gălbui amestecat cu bucăţi de pietre de stîncă, apoi stînca nativă compusă din mică-şisturi.

CETATEA I (pl. I)

Intreg platoul formează o încintă cu ziduri de piatră ca la Grădiştea Muncelului, Piatra Roşie etc., ce urmează în general conturul natural al platoului. Forma incintei e neobişnuită pînă astăzi la cetăţile dacice, fiind un patrat sau mai bine zis un poligon neregulat. Latura cea mai lungă a cetăţii este cea sudică, avînd circa 94 m, iar una din laturile mai scurte (cea de est), de circa 64 m. Suprafaţa totală

a cetăţii ocupă un teritoriu de circa 5670 m², fiind deci cu mult mai mare decît cea de la Piatra Roşie.

Fortificaţia Blidarului se compune din două incinte cu o mică diferenţă de

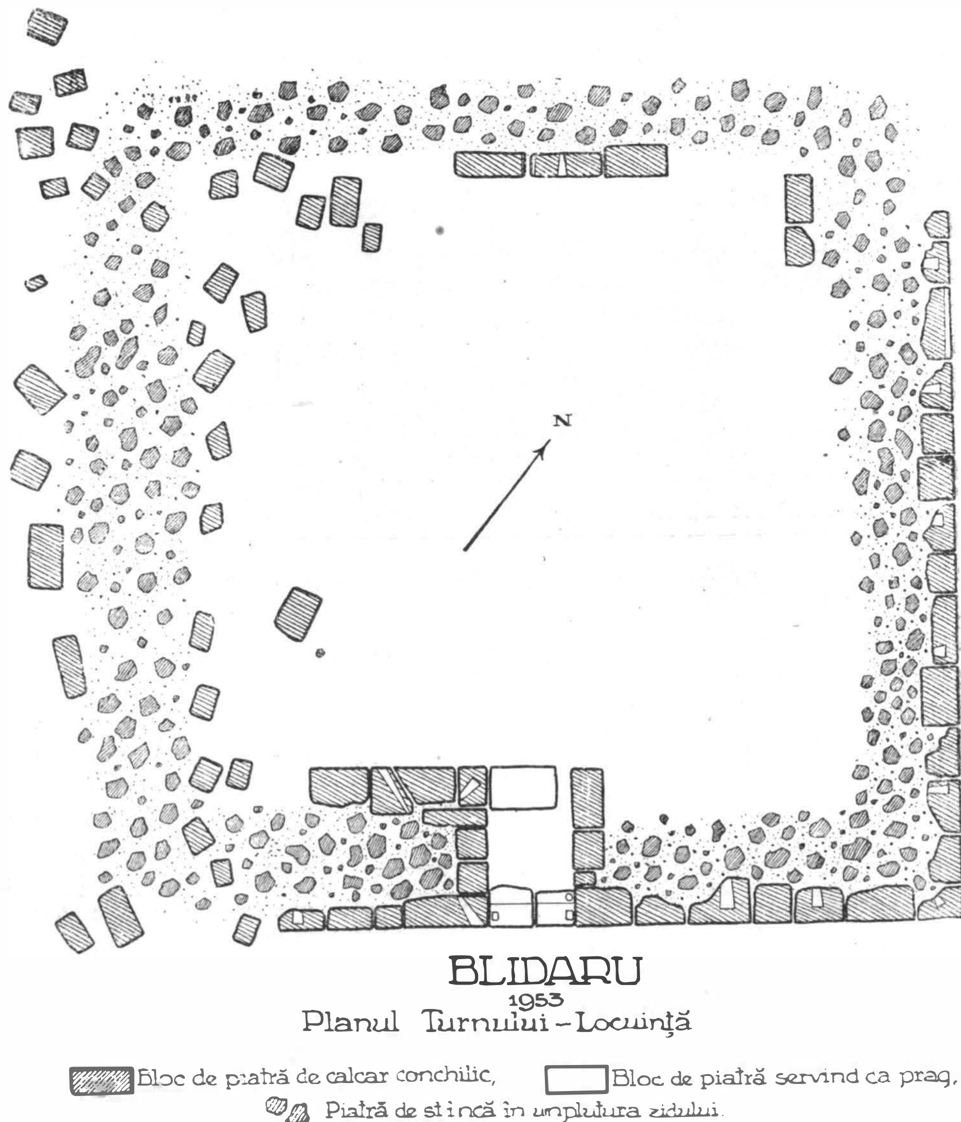

Fig. 2. — Planul turnului-locuinţă de pe Blidarul.

nivel între ele: una superioară, primind denumirea de *cetatea I*, iar alta, cea inferioară, de *cetatea II*. Cetatea I este construită pe locul cel mai înalt al platoului şi are o formă trapezoidală. Ambele au un zid comun, cel dintre turnul I şi IV.

Incinta cetăţii I are patru turnuri exterioare, aşezate la colţuri (pl. I). În interiorul incintei se afla construcţia unui turn-locuinţă, ale cărui baze de piatră s-au păstrat numai în partea de sud-est şi nord-est (vezi planul de detaliu, fig. 2). Turnul-locuinţă pare să fi avut o singură încăpere în care se intra printr-o uşă prevăzută cu un prag bine păstrat. Ceramica aflată în interiorul turnului şi în preajma turnului a fost cantitativ puţină. De asemenea, s-au găsit puţine fragmente de ţigle

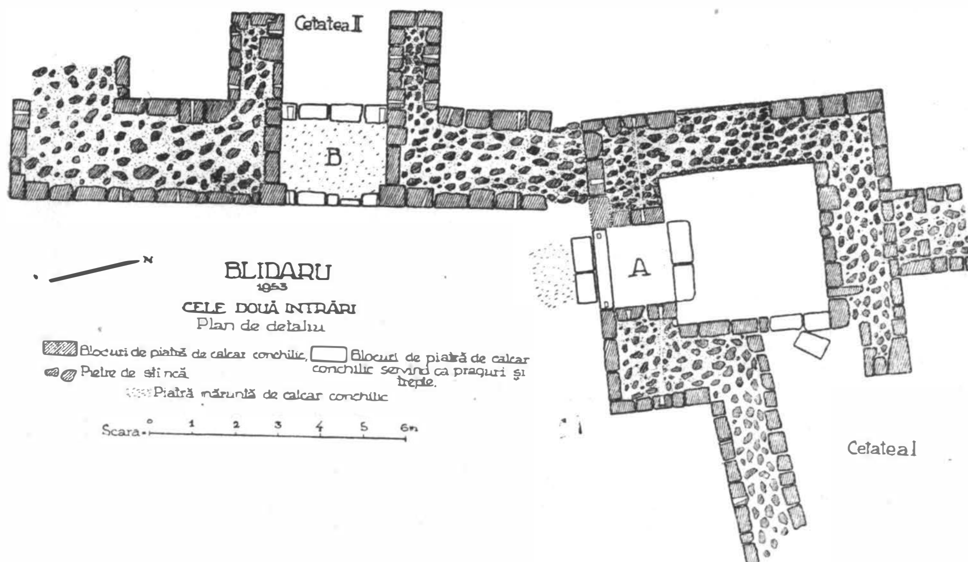

Fig. 3. — Planul celor două intrări la cetăţile de pe Blidaru.

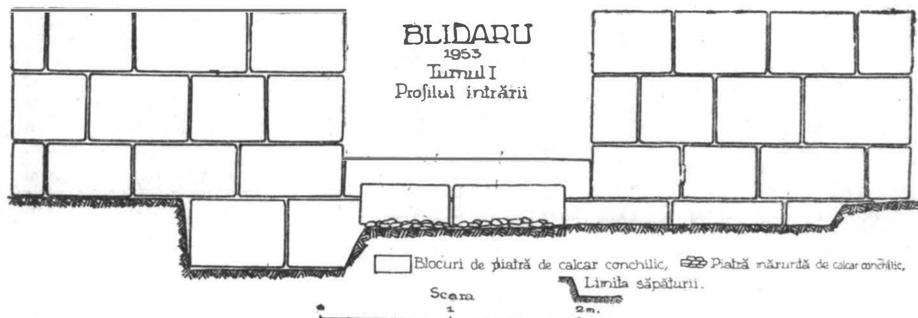

Fig. 4. — Planul intrării turnului nr. 1.

şi olane, iar lîngă intrare, cîteva ţinte de fier şi o verigă cu scoabă, cu urma lemnului. Zidurile acestui turn sînt la fel ca la celelalte cetăţi dacice din munţii Orăştiei. Grosimea zidului atinge aici 1,90—2 m. Pe cîteva din blocurile acestui zid se vede un semn uşor incizat în formă de potcoavă (U).

Intrarea în cetatea I se făcea prin partea de sud a Blidarului. Aici înălţimea se leagă de Pietrosul printr-o şea îngustă. Urcînd coasta Blidarului, pe un drum cu piatră de stîncă se ajunge la turnul I (turnul de intrare). În faţa turnului de

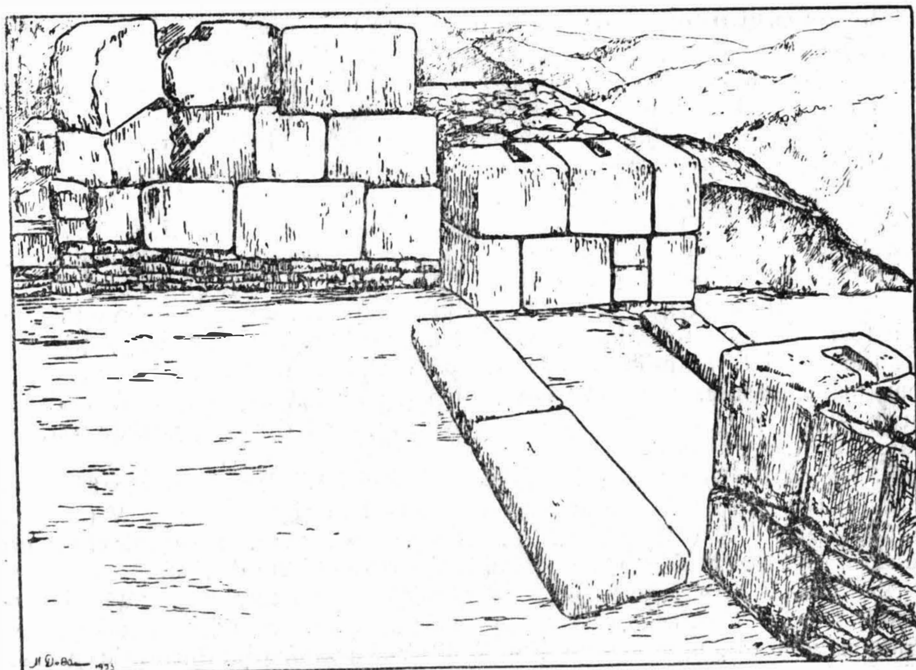

Fig. 5. — Intrarea în turnul nr. 1.

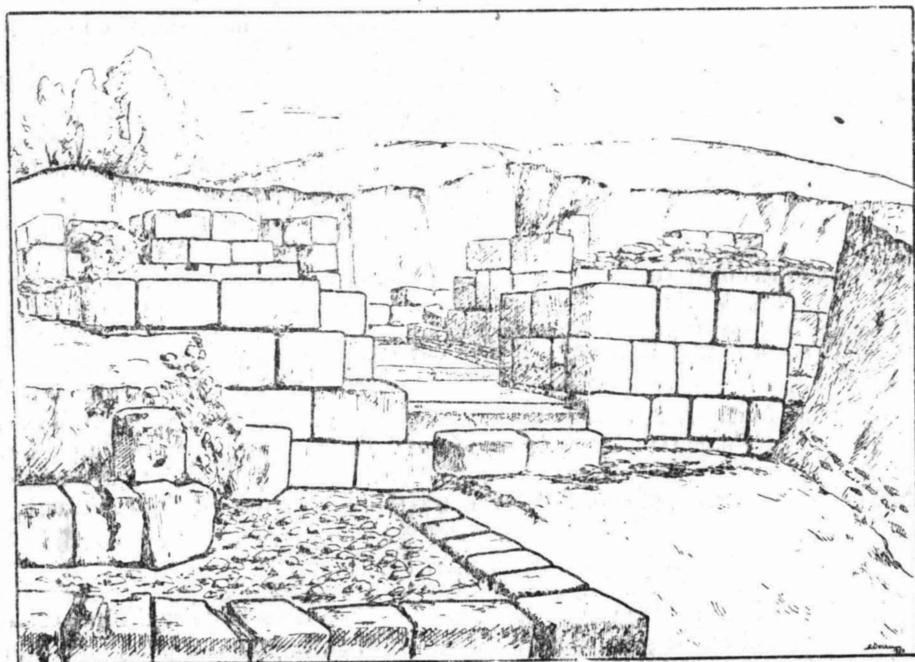

Fig. 6. — Turnul nr. 1 cu intrarea în cetate.

intrare s-a găsit o treaptă de piatră, după care urmează pragul de intrare al turnului, cu urmele cadrului de lemn al porţii (fig. 3, A, şi fig. 4—5). Dimensiunile exterioare ale acestui turn sînt de 7 × 7 şi sînt mai reduse decît la celelalte turnuri. Turnul se leagă în mod organic de cele două ziduri care se întîlnesc aici. Construcţia zidurilor turnului este în general cea obişnuită. În colţul de est al turnului I se deschide o ieşire spre interiorul cetăţii I, din care s-a păstrat pragul şi o piatră din trepte. Intrarea în cetate e deci, pe cît se pare, una singură şi în forma cea mai « savantă » a acestor intrări de cetăţi tîrzii elenistice, a sistemului *à chicane*. În interiorul acestui turn au fost aflate cîteva fragmente ceramice şi apoi multe bucăţi de ţigle, cuie de fier şi ceva cărbune de lemn (fig. 6, 7 şi 8).

Turnul II se găseşte pe marginea din spre partea de est a culmii Blidarului şi a fost zidit numai din blocuri de piatră de calcar. Turnul se leagă organic de zidurile cetăţii I. Laturile turnului de pe marginea pantei s-au dărîmat în cea mai mare măsură, rostogolindu-se pe panta piezişă în spre pîrîul Blidarului. În interiorul şi în împrejurimile turnului s-au găsit cîteva fragmente ceramice, fragmente de ţigle şi olane, resturi de cărbune de brad etc.

Spre nord-est de turnul-locuinţă de pe vîrful Blidarului s-a săpat interiorul turnului III. Acest turn are aceleaşi dimensiuni ca şi turnul II şi IV (exteriorul 8 × 8, interiorul 3,80 × 3,80 m). În interiorul acestui turn, în afară de cîteva urme de arsură s-au găsit fragmente ceramice şi cîteva obiecte de fier.

Turnul IV se găseşte în partea nord-nord-vest de turnul locuinţă şi i s-au dezvelit numai laturile exterioare. Deosebirea faţă de celelalte turnuri constă în faptul că acest turn are faţa nordică din blocuri mai îngrijit lucrate « en bosse » (fig. 9), iar cu « babele » în interior.

Zidurile-curtine ale cetăţii I sînt în general cele obişnuite la cetăţile dacice şi în general sînt bine păstrate. Intîlnim însă şi o altă tehnică, încă neatestată la cetăţile dacice din regiunea aceasta, aşa zisul « opus incertum », cu piatră de stîncă (vezi mai jos, p.).

Cetatea I aşezată, după cum am văzut, chiar pe locul cel mai înalt al platoului, cu patru turnuri aşezate fiecare la cîte un colţ, ieşind într-o măsură mai mare sau mai mică din linia curtinelor şi cu un turn-locuinţă în interior (dar nu chiar în centru) este, de fapt, fortificaţia cea dintîi de pe Blidarul. Dimensiunile ei nu sînt prea mari în interior, are o lungime de 52 m şi o lăţime mijlocie de 40 m.

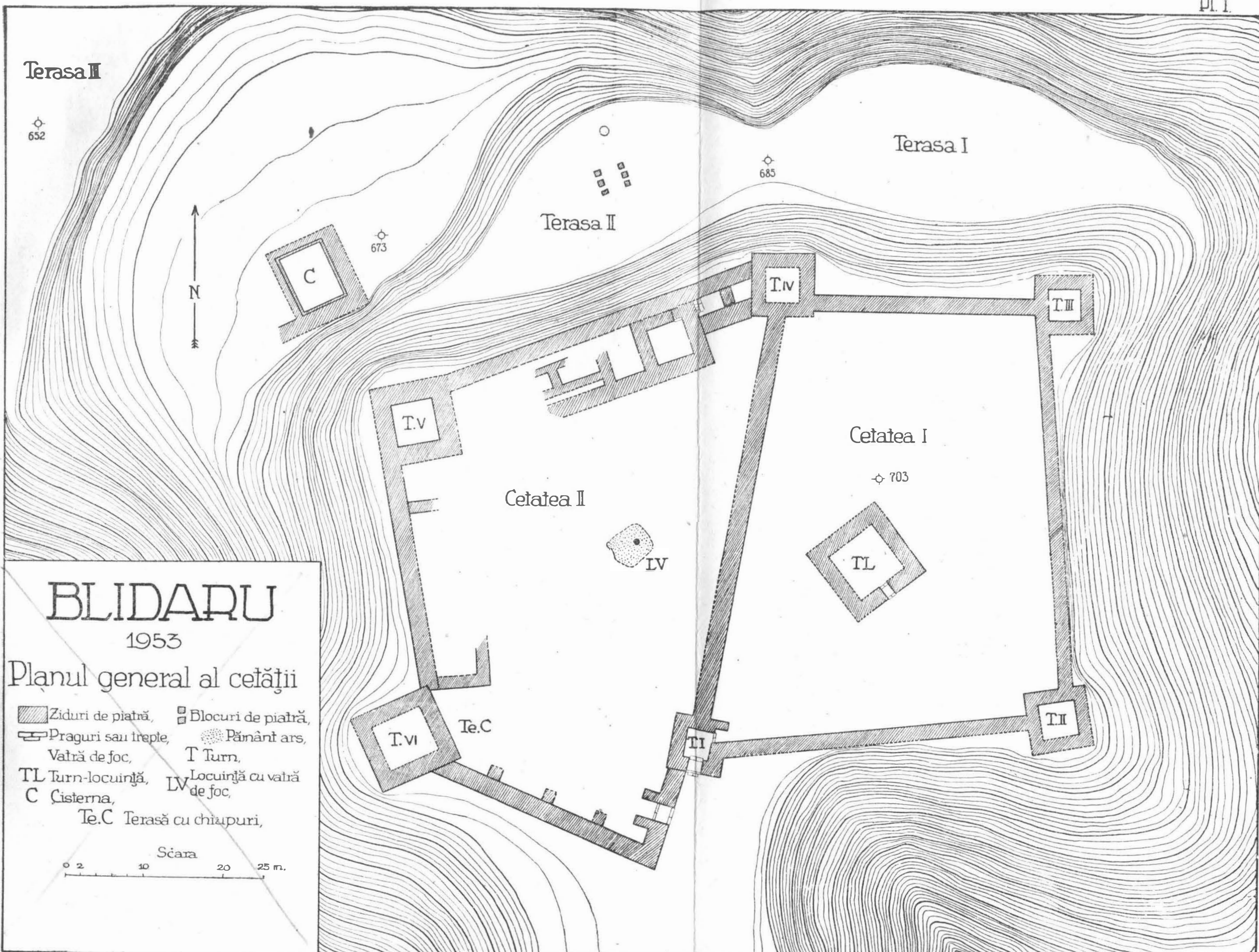
Cetatea I a avut însă şi un turn extern, izolat, aşezat, după cum se impunea, pe latura sud-vestică a platoului. E turnul pe care l-am numit VI şi care se află la extremitatea unei terase Te. C.

Acest turn VI izolat, mult mai mare decît turnurile celelalte (în exterior are laturile de 10,80 × 10 m), servea desigur ca un turn de pază în preajma intrării şi fără îndoială că a fost mai intens locuit decît celelalte patru turnuri de colţ.

Abia mai tîrziu, cînd, după părerea noastră, se apropia pericolul invaziei romane, şi la Blidarul, ca şi la Piatra Roşie s-a procedat la lărgirea întăriturii Blidarului, cetăţii originale (I) adăugîndu-se o nouă incintă, pe partea vestică a platoului şi care fu amenajat, printr-o sumară nivelare. Această nouă incintă are una din laturi (cea estică) comună cu cetatea primară (I). Ea este aşa numita cetatea II.

CETATEA II (pl. I)

De forma unui pentagon neregulat, cetatea II se deosebeşte radical de cetatea I atît prin planul ei, cît şi ca aşezare a turnurilor, şi, după cît se pare, pînă acum, ca sistematizare a spaţiului interior. Ea are, propriu-zis, un singur turn, la colţul nord-

Planşa I. — Planul general al cetăţii Blidaru.

Fig. 7. — Turnul nr. 1 cu intrarea în cetate.

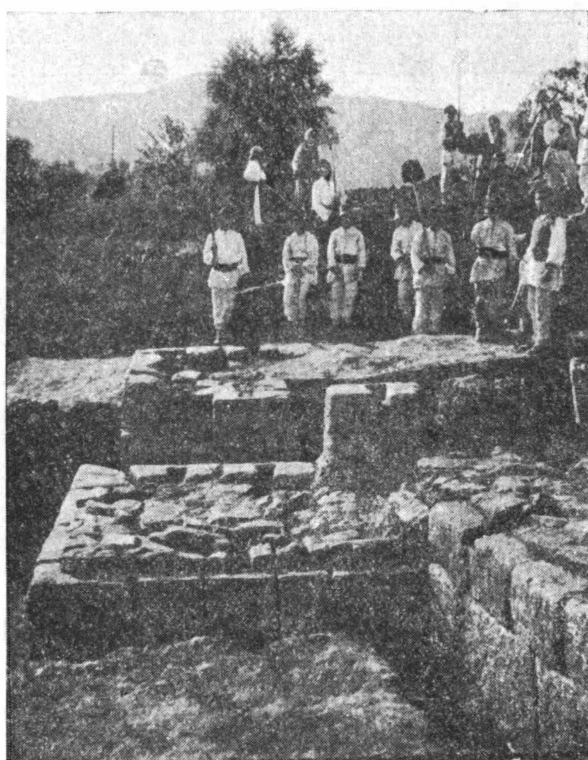

Fig. 8. —Turnul nr. 1 cu intrarea în cetate în cursul săpăturilor.

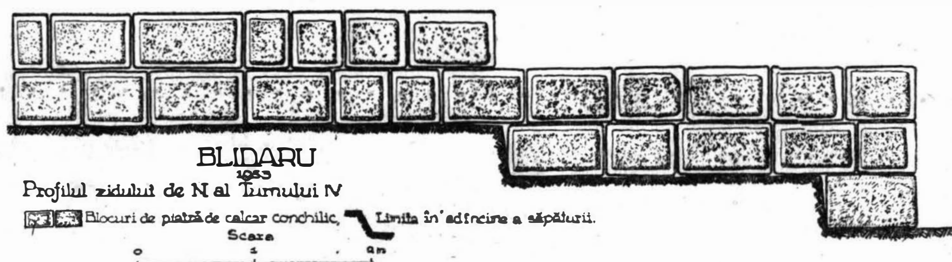

Fig. 9. — Profilul zidului de nord al turnului nr. IV.

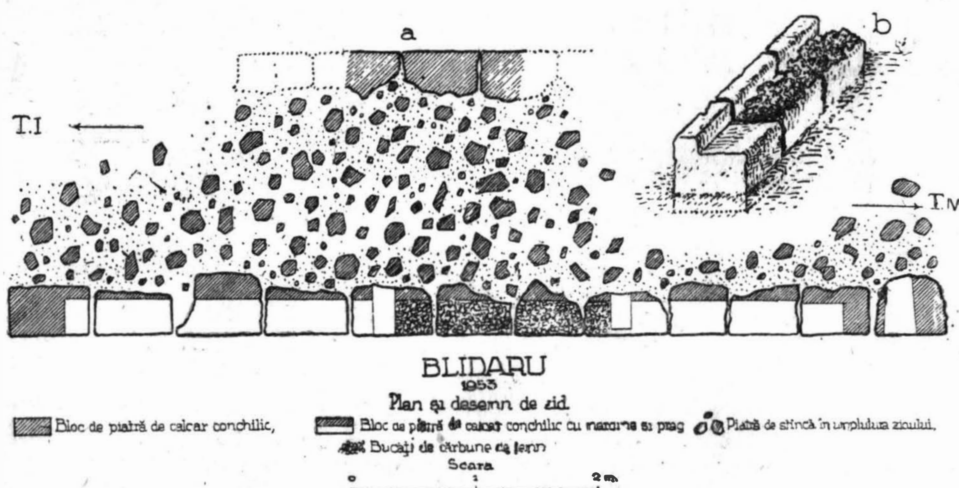

Fig. 10. — Plan şi desen de zid de la Blidarul.

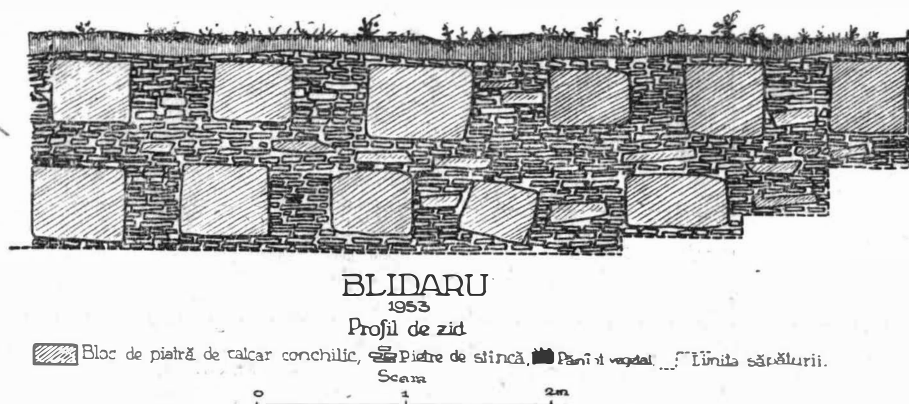

Fig. 11. — Profil de zid.

vestic (T. V), dar ca turn interior, celelalte turnuri de colţ ale ei fiind comune cu turnurile de colţ ale cetăţii I sau fiind fostul turn izolat (T VI) al acestei cetăţi pe care l-a înglobat în cadrul incintei sale, tot ca turn de colţ, ieşind în afară, de care zidurile cetăţii II se lipesc, dar nu se leagă organic.

Intrarea în această cetate II se făcea din spre est venind tot pe drumul de pe şeaua dealului, ce ducea şi la intrarea in cetatea I. Această intrare, mai largă decît cea a cetăţii I, a avut o deschidere de aproape 2,50 m. Pragul intrării era

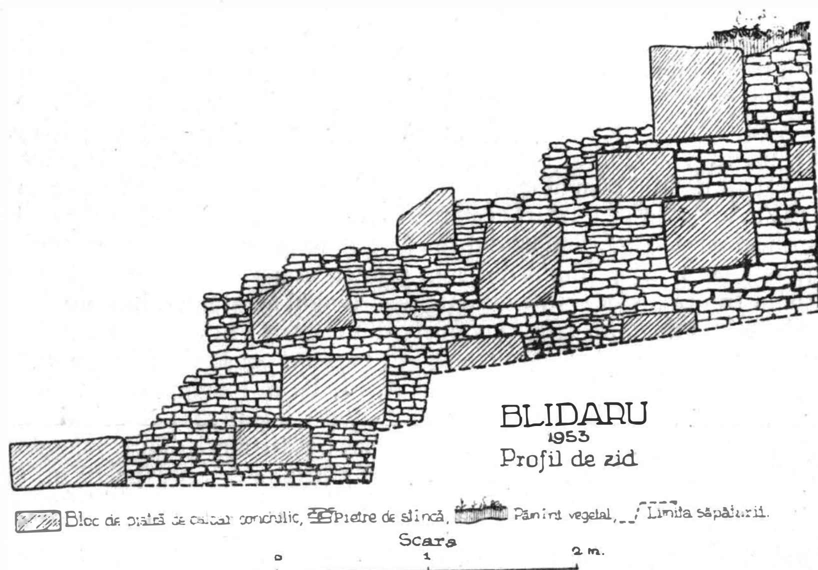

Fig. 12. — Profil de zid.

format din două rînduri de blocuri de piatră, aşezate la distanţă de 2,40 m, iar spaţiul dintre aceste două rînduri de blocuri, presărat cu bucăţi mărunte de piatră fărîmată provenită din blocuri din aceeaşi piatră de calcar conchilic folosite la ridicarea zidurilor de pe Blidarul. Spre interior, poarta se termină cu două ziduri laterale, de forma unor pilaştri, pe o lungime de 2,10—2,20 m (fig. 3, B) În spaţiul dintre aceşti pilaştri s-a aflat pe pămînt un strat de arsură, în grosime de circa 15—25 cm. In preajma acestei intrări s-au găsit multe bucăţi de ţigle, piroane şi ţinte de fier.

Incinta cetăţii II este închisă de zidul comun cu cetatea I şi de alte patru ziduri de lungimi variate. Cel mai lung este zidul-curtină care porneşte de la turnul IV spre vest, avînd 42 m şi o grosime de circa 2 m. Structura acestui zid este, în general, cea întîlnită la cetăţile dacice din Munţii Orăştiei. Urmărirea acestui zid a fost foarte dificilă, prin faptul că faţa exterioară era pe alocuri mult alunecată pe panta dealului, uneori chiar lipsind. Acest zid, urmînd direcţia spre vest, se leagă de turnul V, care din motive de ordin tehnic, n-a putut fi dezvelit decît pe laturile lui interioare; totuşi se pot bănui laturile lui ca avînd 10 × 10 m. Se remarcă o totală lipsă de obiecte în interiorul acestui turn, iar în preajma turnului săpătura a scos numai fragmente de ţigle şi olane. De la acest turn zidul coteşte spre sud. La acesta s-a dezvelit numai faţa exterioară care are tendiţa de a aluneca pe panta foarte

piezişă a dealului. Acest zid, construit pe panta dealului, merge pe o distanţă de 28 m în direcţia sud, unde întîlneşte şi se lipeşte de turnul VI, săpat numai pe laturile exterioare. La construirea zidurilor acestui turn, blocurile vecine au fost legate uneori prin aşa-zisul sistem de coadă de rîndunică. La fel ca şi la celelalte cinci turnuri şi aici s-au găsit multe bucăţi de ţigle, unele în fragmente destul de mari, olane şi cîteva cuie. De colţul sud-estic al acestui turn se lipeşte un alt zid care porneşte în direcţia sud-est pe o lungime de 31 m. Zidul e bine păstrat mai ales pe faţa lui exterioară şi a putut fi dezvelit pe ambele feţe. Grosimea zidului aici e de 2,70 — 2,75 m. Spre interior, zidul a fost prevăzut în trei locuri — cam la distanţe egale — cu trei pilaştri (ca de sprijin), ce cad perpendicular, formaţi din blocuri de piatră şi umplutură. Zidul apoi, formînd un puternic colţ, coteşte brusc spre nord şi întrerupt de intrare, se *lipeşte* de turnul I. Dar în timp ce blocurile acestui zid nu ajung să se lipească de colţul sud-vestic al turnului I, umplutura zidului se lipeşte. De la turnul I, legîndu-se de acest turn, porneşte spre nord zidul comun cu cetatea I, zid lung de aproape 52 m, ce se leagă cu turnul IV. Acest zid ce desparte cetatea I de cetatea II a fost dezvelit mai mult pe latura dinspre cetatea I, unde zidul se găsea aproape de suprafaţa solului şi era mai bine conservat. Faţa zidului din spre cetatea II s-a dezvelit numai pe cîteva mici porţiuni. In urma săpăturii executate de-a lungul acestui zid încă nu s-a putut constata nici un fel de ieşire care să coboare din cetatea I în cetatea II.

O particularitate în ce priveşte tehnica în care s-a construit zidul dintre turnul I şi IV este constatată pe faţa din spre cetatea I. Pe o lungime de 7 m blocurile au fost prevăzute, pe faţa din afară, cu o adîncitură nu prea adîncă şi limitată de un prag, iar pe această adîncitură s-au aflat bucăţi mari de cărbune de lemn (fig. 10). In aceeaşi manieră s-au lucrat, pe o porţiune de aproape 10 m, şi blocurile zidului ce leagă turnul IV de turnul V. Blocuri izolate, la fel lucrate, au fost aflate însă şi pe laturile celorlalte ziduri sau turnuri.

Zidurile descrise mai sus, atît cele ce formau laturile turnurilor cît şi cele dintre turnuri, sînt în general zidurile obişnuite, numite ziduri dacice, formate din blocuri de piatră de calcar conchilic cu laturile şi feţele regulat cioplite, unele prevăzute cu « babe » pentru fixarea bîrnelor de întăritură, zidul formînd două feţe de blocuri, iar interiorul fiind bine umplut cu bucăţi informe de piatră de calcar sau de stîncă — mai mult îngrămădite decît zidite — uneori şi cu pămînt galben.

Interiorul cetăţii II se deosebeşte de interiorul cetăţii I, după cum s-a amintit în treacăt. Intr-adevăr, spre deosebire de această din urmă, în spatele zidurilor de incintă ale cetăţii II, şi anume în spatele zidului de incintă dintre turnul IV şi V, ca şi al aceluia dintre V şi VI, se află cîte un zid paralel cu incinta, închizînd, cu ajutorul unor ziduri perpendiculare, nişte încăperi patrulatere, mai mari sau mai mici. Situaţia e mai clară pe latura dintre turnul IV şi V, dar acelaşi lucru pare că se desluşeşte şi în spatele zidului dintre turnul V şi VI.

Fără a ne pronunţa definitiv, credem că avem de-a face cu nişte turnuri-adăposturi, lipite în spatele zidurilor de incintă, pentru nevoile apărării şi a adăpostirii garnizoanei. Cercetările viitoare vor aduce desigur lumină şi în această privinţă.

Am văzut că îndărătul zidului ce porneşte de la turnul VI spre sud-est se află nişte « contraforţi » — pilaştri, ce vor fi servit, eventual, de susţinere a unui drum de rond, formînd în acelaşi timp şi « traversele » de scut pentru apărătorii cetăţii. Ceva asemănător, dar de dimensiuni mai mari, s-a constatat şi în dosul curtinei de la Cetăţuia Costeştilor[1].

[1] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit.. p. 14—15 şi fig. 5.

Ceea ce e însă de relevat de pe acum este faptul că la zidurile paralele sau perpendiculare din spatele zidurilor de incintă, tehnica zidăriei nu e aceeaşi. Aceste ziduri sînt construite de obicei în *opus incertum* cu bucăţi de piatră de stîncă legate de pămînt, avînd din loc în loc, mai multe sau mai puţin simetric, şi blocuri de calcar conchilic. Interiorul zidului e alcătuit din piatră de stîncă, mai mult clădită regulat şi legată cu pămînt decît îngrămădită (fig. 11 şi 12).

Acest fel de a zidi, în aşa-zisul *opus incertum* cu bucăţi de piatră de stîncă, tăiate în formă de lespede groasă, destul de regulate pe 1—2 feţe, şi cu un *liant puternic de lut*, se mai întîlneşte la Blidarul.

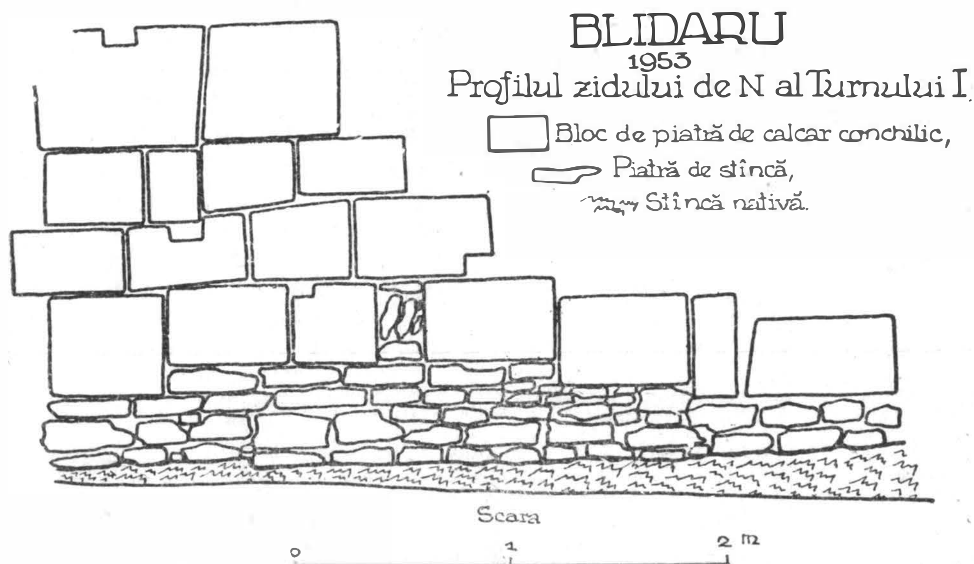

Fig. 13. — Profilul zidului nordic al turnului nr. 1.

Uneori, zidul e alcătuit (pe o faţă sau pe alta, sau chiar pe ambele feţe) în partea lui inferioară în *opus incertum*, iar în partea lui superioară în *opus dacicum* (aşa de pildă, feţele interioare ale zidurilor de nord şi est ale turnului I; fig. 13).

Alteori, tot zidul e zidit numai in *opus incertum* (cazul zidului dintre turnul. I şi II, faţa exterioară, aproape pe toată întinderea; sau al zidului dintre turnul II şi III, ambele feţe, pe o întindere mai lungă, poate chiar pe toată întinderea). In asemenea cazuri, umplutura însăşi e din lespezi de stîncă, destul de regulat tăiate pe o faţă sau două, clădite solid şi trainic cu liantul de lut (fig. 14).

Există şi cazul cînd zidul e construit din porţiuni în sens vertical, alternînd: o porţiune de circa 1 m lărgime de *opus dacicum*, urmată de o porţiune, ceva mai largă, de zid în *opus incertum* (aşa cum este de pildă, la zidul paralel din dosul curtinei dintre turnul VI şi V).

Tehnica construcţiei in *opus incertum* nu e necunoscută la daci. Am constatat-o la Piatra Roşie, la incinta ulterioară (pietrele legate cu un mortar slab, dar pe porţiuni mai lungi şi cu lut, după cît se pare, spălat cu timpul). Cu totul identic

ni se arată acest *opus incertum* de la Blidarul cu zidurile de la Cetatea Zînelor din hotarul comunei Covasna[1].

In centrul cetăţii I a fost găsită o singură construcţie mai importantă. Resturile acestei clădiri, care la origine pare să fi fost o locuinţă de lemn, au putut fi clar delimitate datorită masei compacte de arsură, răspîndită pe o suprafaţă nu prea mare (de aproximativ 5 × 4 m). Dezvelindu-se cu grijă pămîntul depus pe această

Fig. 14. — Zid în « opus incertum ».

pată subţire de arsură de pămînt de culoare roşie şi neagră aflată la adîncimea de circa 35—45 cm de la actuala suprafaţă, s-a găsit la circa 20 cm deasupra acestui strat de arsură, o vatră de foc de formă aproape rotundă, cu un diametru de 1,70 m, cu feţuiala de pămînt, primind în urma arderii o culoare roşcată — portocalie. Printre bucăţile de arsură de pămînt s-au găsit puţine fragmente ceramice din pastă poroasă, aparţinînd unor vase lucrate cu mîna, fragmente de ţigle şi de olane, iar în apropierea locuinţei (în afara masei de arsură), numeroasele fragmente ale unui chiup de culoare roşie, lucrat cu roata şi cu buzele răsfrînte în jos. Spre est de această locuinţă cu vatră de foc s-a aflat un pămînt ce conţinea o fîşie subţire de cenuşă (fig. 15).

[1] Vezi raportul colectivului: Graniţa de Est a Daciei în « Studii şi Cercetări de Istorie Veche» anul I, 1950, nr. 1, p. 120.

Un al doilea punct din interiorul cetăţii II, unde se poate dovedi existenţa unei clădiri (de lemn, poate un hambar), se găseşte la circa 4—5 m spre nord-est în spatele turnului VI, unde săpîndu-se pînă la adîncimea de 1,30—1,50 m, s-a aflat un strat subţire de arsură de culoare neagră şi pe această arsură numeroase fragmente mari de culoare roşie a două sau trei chiupuri cu pereţii groşi şi cu buzele

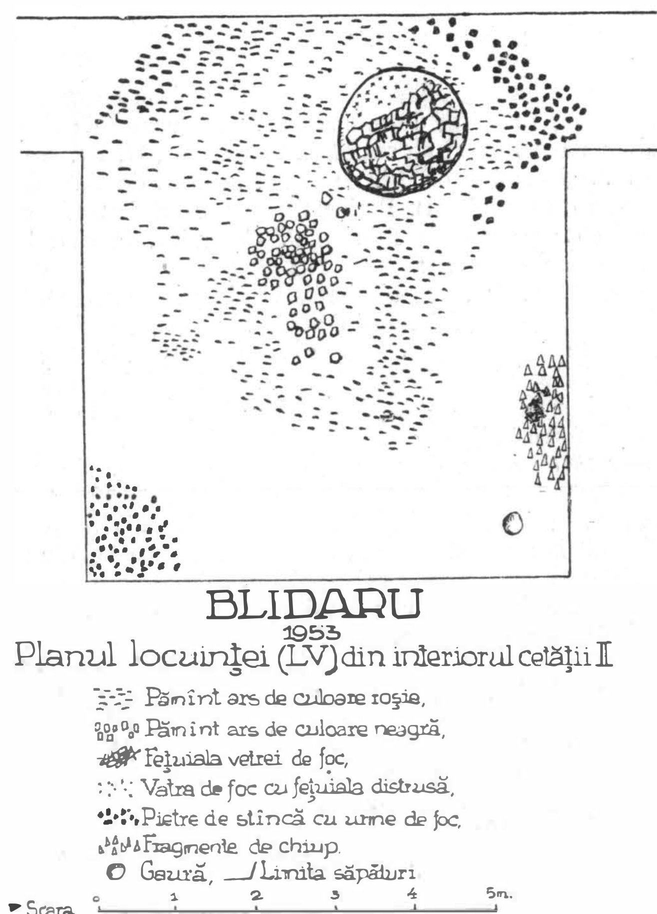

Fig. 15. — Planul locuinţei din interiorul cetăţii nr. II.

răsfrînte în afară şi cîteva fragmente de ţigle şi olane. Acest punct urmează a fi cercetat şi lămurit numai în urma dezvelirii complete în campania anului viitor.

TERASELE

Sub vîrful Blidarului se pot vedea cîteva terase, nu prea întinse unele probabil naturale şi amenajate de mînă omenească, iar altele probabil artificiale. Astfel, sub zidul dintre turnul III şi IV, spre nord, apare o terasă, numită terasa I, care însă, în urma săpăturii, s-a dovedit că nu a avut nici un fel de construcţie.

Terasa II se găseşte sub zidul dintre turnul IV şi V. Pe această terasă s-au găsit şase blocuri de piatră de calcar conchilic şi de stîncă, aşezate paralel, pe două rînduri, trei cîte trei. Deşi nu s-a dezvelit încă întreaga suprafaţă a terasei, totuşi putem plasa aici o construcţie de lemn cu bazele de piatră (pl. I). Terasa III, cea mai lungă, se află mai jos, sub cisternă. Sondajul executat pe o porţiune restrînsă a acestei terase nu a dat nici un rezultat.

MATERIALUL ARHEOLOGIC

In general, materialul arheologic aflat pe Blidarul este extrem de sărac ca număr şi ca varietate, în afară de numeroasele fragmente de ţigle şi de olane. Materialul ceramic s-a găsit mai cu seamă în turnurile I, II, III, şi în cetatea II în preajma turnului VI şi în afara cetăţii, pe pantă, la nord de zidul dintre turnul II şi III (mai aproape de turnul III). Puţine fragmente au fost aflate şi în preajma turnului — locuinţă de pe culmea Blidarului. Ceramica, la rîndul ei, o putem împărţi în următoarele categorii:

Ceramica lucrată cu mîna, în majoritatea ei din pastă poroasă de culoare roşie — negricioasă ori puţin cărămizie, prost arsă, sfărîmicioasă şi cu mult nisip în compoziţia ei. Aceste fragmente au format diferite forme de oale de dimensiuni mijlocii. Ornamentul obişnuit era linia în formă de val, sau alte combinaţii asemănătoare, benzi din linii paralele trase cu pieptenul în formă de val ondulat, ori butoni cu ornament în relief sau în linii adîncite în formă de cruce.

Ceramica lucrată cu roata, de culoare cenuşie deschisă, din pastă fină, bine arsă, reprezintă fragmentele vaselor cu buzele evazate, cu picior sau fără picior înălţat. Ornamentul, în forma unei linii lustruite puţin adîncite în motiv ondulatoriu, este cel întîlnit la astfel de vase în toate aşezările dacice din cea de a doua vîrstă a fierului. Tot în această categorie mai intră şi cîteva fragmente de farfurioare cu buzele evazate şi cu pereţii exteriori în culoare neagră. Fragmente de culoare roşie s-au aflat foarte puţine.

A treia categorie o constituie vasele mari din pastă roşie cu pereţii foarte groşi, pentru păstrarea proviziilor, numite azi cu un termen general: chiupuri. După forma buzelor, chiupurile aflate pe Blidarul, pot fi împărţite în chiupuri cu buzele groase evazate spre exterior şi uneori cu cîte trei dungi adîncite diagonal într-un loc pe faţa buzei, apoi cu buzele evazate şi cu cîte trei crescături rotunde, ori cu buzele răsfrînte în jos, lipite de peretele chiupului.

Ultima categorie, slab reprezentată, ar fi vasele de import, constatate aici printr-un fund de amforă de dimensiuni mai reduse şi bucăţi mărunte din vase fine de culoare roşie cu un lustru roşu închis.

În afară de vase s-a mai găsit un fragment dintr-un obiect curios de lut ars, lucrat cu mîna, de culoare cenuşie-vineţie, de forma unei bărci (?) cu două compartimente. Obiectul a fost aflat în locuinţa cu vatră de foc.

Cel mai numeros material arheologic îl formează fragmentele de ţiglă. Nici o ţiglă însă n-a fost aflată întreagă şi nici fragmentele nu au permis întregirea vreuneia. Ţiglele sînt lucrate dintr-un pămînt nisipos, care, în urma arderii, a primit o culoare roşie închisă, asemănătoare cu a cărămizilor moderne fabricate de particulari. Marginile feţei ţiglelor au fost prevăzute cu cîte o bordură, iar la capătul de sus cu o nervură ce uneşte aceste două borduri. Nici o ţiglă nu poartă pe vreuna din feţe un semn distinctiv, ori vreun rest de inscripţie. Astăzi aceste ţigle sînt extrem de sfărîmicioase, din care cauză nu a fost posibil să li se stabilească toate dimensiunile. Lăţimea ţiglelor de la Blidarul este, la fel cu cele aflate la Piatra

Roşie[1], de 51 cm, iar grosimea pînă la 3 cm. Lungimea maximă a ţiglelor de la Blidarul a trebuit să fie, tot ca la cele de la Piatra Roşie, de 70 cm.

Olanele au fost aflate în număr abundent, mai ales în interiorul şi în apropierea turnurilor. Se remarcă prin aceeaşi pastă şi culoare ca şi ţiglele; grosimea lor ajunge pînă la 1,7 cm.

Obiectele de metal sînt reprezentate prin mai multe bucăţi întregi sau fragmente de cuie, piroane şi ţinte de fier, aflate mai cu seamă în turnuri sau în apro-

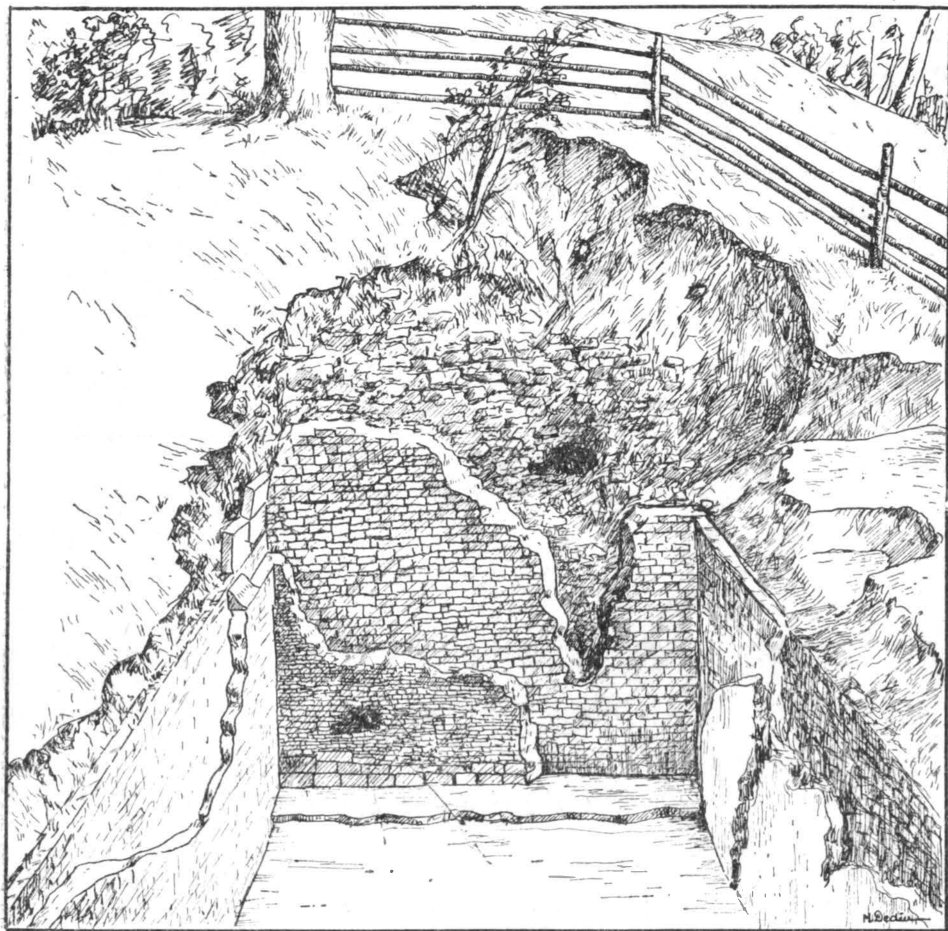

Fig. 16. — Cisterna.

pierea porţilor, apoi cîteva scoabe şi o verigă, toate folosite ca material de construcţie. Ca unelte se poate aminti o secure de fier cu tăişul puternic arcuit, cu tub de înmănuşare bine dezvoltat, lungă de 22 cm — aflată în afara turnului IV —şi un cuţitaş de fier cu lamă recurbată şi vîrf ascuţit, asemănător cu cele descoperite

[1] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul I, 1950, p. 145.

pe Cetăţuia de la Costeşti[1], lung de 10,2 cm — aflat la nord-vest de turnul-locuinţă.

Din bronz, s-a aflat un fragment dintr-o placă cu găuri (cheie?) lungă de 5,4 cm, deasupra pragului al doilea al turnului I.

CISTERNA (pl. I)

Problema aprovizionării cu apă a aşezărilor dacice, dar mai ales a cetăţilor şi castelelor, este una dintre cele mai importante. Lucrul este în deajuns de cunoscut (a se vedea şi rapoartele acestui colectiv despre săpăturile din anii 1949—1952), pentru a nu mai fi nevoiţi să insistăm asupra acestui punct.

Fig. 17. — Interiorul cisternei.

De aceea nu e deloc surprinzător că şi la Blidarul, în afară de izvoarele naturale din apropierea cetăţii, întîlnim o cisternă special construită pentru asigurarea cu apă a apărătorilor cetăţii.

La fortificaţia de pe Blidarul, această cisternă se află imediat sub vîrful dealului, sub turnul V, săpată chiar în coasta dealului (nord-nord-vest de cetate).

De astă dată avem de-a face nu cu o cisternă căptuşită cu lemn (ca la Costeşti), nici cu o captare liberă prin ţevi şi centru de decantare a apei (ca la Grădiştea Muncelului), ci cu o cisternă zidită în toată legea, după cea mai bună tehnică a timpului (fără îndoială după modelul grec şi nu roman, şi foarte probabil cu ajutorul unor maeştri sclavi sau angajaţi greci) din piatră.

Asupra locului cisternei atenţia ne-a fost atrasă de urmele vizibile ale unei săpături făcute de localnici, căutători de comori. Dezvelindu-se astfel un zid de piatră cu mortar bun în coasta dealului Blidarul, faptul existenţei unui asemenea zid cu mortar în preajma cetăţii dacice ne-a făcut să presupunem acum cîţiva ani că ne aflăm în faţa unei construcţii romane din timpul cotropirii, deşi nu ne puteam explica rostul unei asemenea construcţii izolate şi într-un loc cu totul contraindicat clădirilor romane.

Procedînd la dezvelirea sistematică a ruinei de zid descoperit de localnici, am constatat că avem de-a face cu o construcţie subterană solid clădită. Continuarea pînă la capăt a săpăturii ne-a convins că e vorba de o cisternă, menită să păstreze apa potabilă adusă aici pe conducte, de ţevi de teracotă de la izvoarele din împrejurimi.

---

[1] În Colecţia Muzeului Arheologic din Cluj.

La vest de cisternă, lîngă zidul ce se prelungeşte spre apus, a şi fost găsită o bucată dintr-o ţeavă de teracotă.

Cisterna e o cameră patrulateră subterană, adîncită în sol la cel puţin 5 m (fig. 16 şi 17).

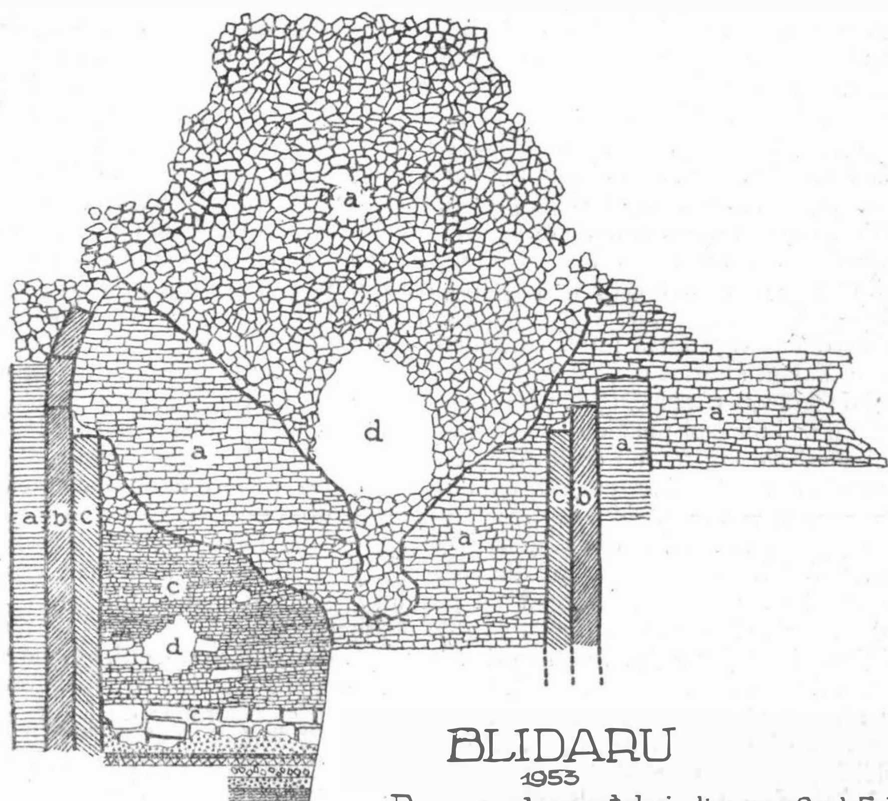

Fig. 18. — Peretele sud-estic al cisternei.

Dimensiunile ei sînt în interior: lungimea de 8 m, lărgimea de 6,20 m, iar adîncimea camerei, de la începutul bolţii pînă la pardoseală, de 4 m.

Încăperea e cuprinsă de cele patru părţi, de ziduri întreite şi duble. Spre coastă, un zid de piatră de stîncă cu mortar mult şi bun, gros de circa 2 m, constituie pere-

tele ei exterior către coastă (fig. 18 şi 19). Grosimea zidului se impunea şi pentru a împiedica lunecarea coastei. Acestui zid îi corespundeau, din celelalte trei părţi, ziduri construite la fel, dar mai puţin groase. Acesta e zidul *a*, exterior. Spre vest, zidul de sud se prelungeşte cîţiva metri, probabil tot pentru a susţine coasta (fig. 18 şi 19).

Alături de acest zid, lipit de el, în interior, se află un zid gros de 30—35 cm, construit tot din piatră cu mortar, dar numai pe cele două laturi lungi. Acest zid servea drept susţinător al bolţii ce încăleca întreaga încăpere în formă de boltă « à botte». Bolta era construită din blocuri de piatră de calcar conchilic, uşor arcuite, bine şi îngrijit cioplite, groase de obicei de 25—33 cm (fig. 16 şi 17) [1].

Zidul acesta, susţinător al bolţii (zidul *b* din fig. 18) păstrează încă o tencuială groasă, în mai multe straturi (după prescripţiile clasice), tencuială colorată în roşu şi galben. De asemenea, şi zidul *a*, pe cele două laturi scurte, lipite de zidul paralel *b*, a fost tencuit la fel. Tencuiala aceasta (*opus signinum* = ciment hidraulic) făcută cu praf de ţiglă, servea drept strat izolator pentru apa din cisternă.

Intr-o fază mai tîrzie, constatîndu-se probabil ineficacitatea tencuirii vechi, s-a procedat la căptuşirea întregii încăperi, pe toate laturile, cu un alt zid, gros de circa 25 cm, alcătuit din piatră puţină şi măruntă, dar mai ales din bucăţi de ţigle şi de teracotă (fragmente de vase şi ţevi) prinse în mortar. În partea inferioară, pentru un mai bun sprijin, zidul era construit din mici blocuri de piatră (fig. 18, *c*). Şi acest zid era tencuit destul de gros (circa 7—8 cm) în mai multe straturi. Înălţimea acestui zid-căptuşeală era de circa 4 m, neajungînd decît pînă aproape de începerea bolţii. Aici, zidul-căptuşeală era acoperit cu un strat gros de « cocciopesto» (mortar hidraulic), din var, nisip şi ţiglă pisată. Fără îndoială că această măsură a fost luată pentru ca apa din cisternă, ajungînd pînă la acea înălţime, să nu poată să se strecoare între acest zid şi zidul *b*, susţinător al bolţii.

Pardoseala cisternei este dublă. Cea de deasupra dintr-un strat gros de mortar şi ţiglă pisată *(opus signinum)*, iar dedesubtul ei, după un strat de pietre, mortar şi bucăţi de ţiglă, o altă pardoseală, cea dintru început, dintr-un material foarte rezistent, tare ca cimentul, amestec de mortar, cenuşă şi cărbune de lemn — ce nu poate fi distrus cu tîrnăcopul decît în stratul lui superior.

Nici o uşă sau deschidere nu s-a păstrat în zidurile rămase în picioare (pînă la o înălţime de 4—5 m), ceea ce e, desigur, normal la o cisternă. Deschizături pentru aerisire sau de acces vor fi existat în porţiunea ce se ridica deasupra solului — dar nu mai pot fi azi constatate.

Ca inventar, în afară de pietre şi material de construcţie, în afară de blocurile căzute din boltă, s-au găsit prea puţin fragmente de vase de autentică origine dacică. Nici un obiect sau vas de origine romană.

Lipsa obiectelor de tip roman e un indiciu că cisterna nu e din timpul ocupaţiei romane şi că ea a servit fortăreaţa dacică.

De altfel, însăşi tehnica şi amenajamentul cisternei, cu mortarul-ciment preparat după reţeta grecească (Vitruvius, cartea VII), trădează un model şi procedeu grecesc, poate chiar un arhitect grec, fie din oraşele pontice, fie dintre inginerii şi tehnicienii militari care dezertau cu duiumul din armata romană.

După mărturii antice, aceştia nu numai că găseau o ospitalitate largă la curtea regelui dac, ci erau chiar chemaţi de aceştia şi puşi în slujba statului dacic ce se ridica în aceste vremuri.

---

[1] Iată cîteva dimensiuni ale blocurilor: 58 × 54 × 30 cm; 65 × 49 × 25 cm; 56 × 28 × × 25 cm; 53 × 53 × 30 cm; 68 × 49 × 30 cm; 94 × 41 × 33 cm.

N

BLIDARU
1953
Planul cisternei

Piatră de stîncă în zid, Blocuri de piatră de calcar cochilic folosită la boltă
Locul blocurilor din boltă. Zid interior cu fragmente de țiglă.

Scara

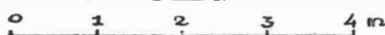

Fig. 19. — Planul cisternei.

TURNUL DIN POIANA PERŢII

Spre nord-vest de înălţimea Blidarului, mai jos de terasa III, sub o pantă împădurită, destul de abruptă ce coboară aproximativ 30, 40 m, se află « Poiana Perţii ».

Poiana are forma unui triunghi, înconjurată din toate părţile de pădure de fag. Spre vest e mărginită de o pantă ce coboară în Valea Chiştoarei, iar spre nord

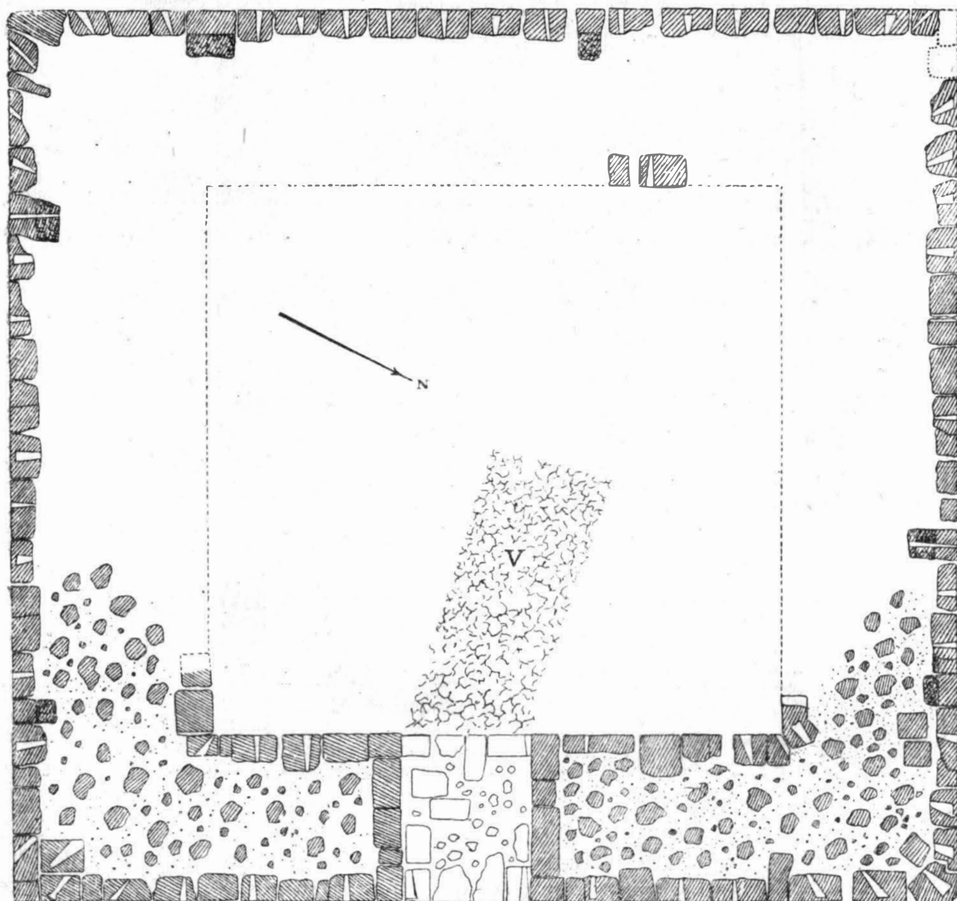

Fig. 20. — Planul de pe Poiana Perţii.

muchia acestei poieni coboară în Valea Chiştoarei deasupra Grădinii Făeragului. Spre nord-est de Poiana Perţii se prelungeşte o muchie numită Muchia Chiştoarei, care ajunge deasupra Apei Oraşului. Accesul la Poiana Perţii e posibil numai pe drumul de care de pe Făeragul, care are o ramificaţie spre Poiana Perţii peste pîrîul Chiştoarei.

Suprafaţa acestei poieni se prezintă sub formă de terase destul de plate şi întinse. În partea de nord-vest a poienii se găseşte o ridicătură de pămînt (o dîlmă), care ascunde resturile unui turn. Deasupra acestei movile, pe panta ce urcă spre culmea Blidarului, la o înălţime de aproximativ 10 m se află o groapă rotundă,

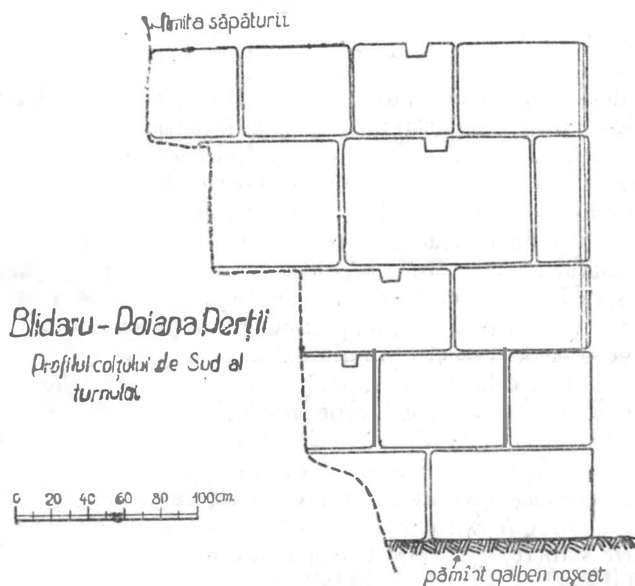

Fig. 21. — Profilul colţului de sud de pe Poiana Perţii.

adîncă de 2 m, cu marginile ridicate în formă de crater, avînd un diametru aproximativ de 20 m. Sondajul făcut în acest loc n-a dat rezultate.

Turnul din Poiana Perţii, semnalat mai de mult [1], în urma dezvelirii laturilor lui, are o formă patrulateră aproape pătrată: 13,35 × 12,70 m în exterior, iar în interior 8 × 7,75 m (fig. 20). Laturile turnului, bine păstrate, au fost construite din blocuri de calcar conchilic. Din latura estică a turnului s-au păstrat doar cele două rînduri de blocuri, de la baza zidului, restul a fost scos de către localnici.

Blocurile de piatră de la colţurile turnului au obişnuitul ornament adîncit de-a lungul muchiei. Grosimea zidului este de 2,50—2,70 m. Zidul e în aceeaşi tehnică ca la cetăţile dacice din Munţii Orăştiei (fig. 21). Secţiunea prin interiorul turnului a dezvelit o vatră deasupra nivelului pragului intrării cu circa 10—20 cm şi la o adîncime de 2,55 m faţă de nivelul actual al solului. Vatra din interiorul turnului prezintă un strat de pămînt cu multă arsură, de culoare neagră şi roşie. Grosimea acestui strat este de circa 4—5 m. Sub acest strat apare un pămînt galben

[1] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit., p. 26.

roşcat şi lutos, alternînd pe alocurea cu pietre mărunte de stîncă. Această vatră pare a fi vatra turnului, arsă după incendiere şi nu vatră de foc.

Pe vatra turnului s-a aflat un număr redus de fragmente ceramice de culoare roşie lucrate la roată şi care păstrează pe pereţii lor urmele unei arderi secundare. La intrare s-au găsit 10 bucăţi de cuie de fier, ţinte şi cărbune de lemn. Se remarcă lipsa bucăţilor de ţiglă. Lipsa obiectelor de uz practic ne face să credem că turnul n-a fost folosit drept locuinţă ci mai degrabă a fost un turn de pază, din care se putea supraveghea drumul antic ce urca pe coasta Făeragului. E posibil că acest turn făcea paza cetăţii şi din spre Valea Chiştoarei şi împiedica accesul la izvorul din apropiere şi apoi şi la cisternă.

CONCLUZII ASUPRA REZULTATELOR DE LA BLIDARUL

În urma dezvelirii acestor monumentale ruine, reiese că înălţimea Blidar u a format un loc de primă importanţă strategică. Materialul ceramic datează această aşezare fortificată în secolele I î.e.n. — I e.n., deci epoca de formare şi de existenţă a statului slcavagist dac, cînd în Munţii Orăştiei se ridică puternicile cetăţi de piatră, printre care un loc important pentru istoria Daciei îl avea şi cetatea de pe Blidarul. Rolul de seamă al acestei cetăţi era paza şi închiderea intrării de pe valea Apei Oraşului în spre Grădiştea Muncelului, precum şi paza drumului de plai ce ducea spre aşezările civile de la Luncani-Tîrsa şi mai departe spre Piatra Roşie; iar în spre valea Mureşului, de pe Blidarul se putea ţine bine sub observaţie întreaga regiune pînă la poalele Munţilor Apuseni.

Dacă am compara cetatea dacică de pe Blidarul cu celelalte cetăţi din Munţii Orăştiei am vedea că această fortificaţie are puţine asemănări cu ele, atît în ce priveşte planul luat în ansamblul lui cît şi aspectul formelor de viaţă ce s-au desfăşurat aici. Şi Cetăţuia de la Costeşti e tot atît de bine întărită cu turnuri şi ziduri, în vîrf cu două spaţioase turnuri-locuinţă ca şi cel de pe Blidarul, dar pe Cetăţuia s-a desfăşurat tot timpul existenţei ei o intensă viaţă, pe cînd pe Blidarul aceste urme sînt foarte slab reprezentate. Piatra Roşie cu Blidarul se aseamănă mult în ce priveşte felul cum sînt dispuse cele două incinte, intrarea monumentală printr-un turn de la colţ, locuinţa spaţioasă din mijlocul cetăţii, iar terasele incintei de jos cu urmele locuinţelor de lemn. Deosebirea mare constă însă în faptul că în cetatea de la Piatra Roşie urmele de viaţă sînt mult mai evidente şi poate mai îndelungate decît pe Blidarul. La Grădiştea Muncelului, cetatea, la fel, are în preajma ei mai multe terase nu prea întinse, dar spre deosebire de Blidarul, aici terasele sînt numeroase şi intens locuite. După toate acestea putem spune că cetatea dacică de pe Blidarul, zidită pe vîrful unui deal, atît de puternic întărită, folosindu-se cu multă măestrie şi îndrăzneală natura terenului, aşezată într-un punct de primă importanţă strategică, a avut un rol precumpănitor militar.

În cursul săpăturii, stratigrafia nu a dovedit nicăieri în mod limpede existenţa mai multor straturi de cultură sau de viaţă. Peste tot deocamdată, săpătura a arătat că nu există decît o singură cultură şi un singur nivel de viaţă. În urma unei provizorii analize a resturilor obiectelor arheologice, precum şi din maniera în care sînt construite zidurile, reiese că aşezarea de pe Blidarul reprezintă un important produs al culturii materiale daco-getice din ultima ei fază, înainte de cotropirea romană, neîntîlnit în alte părţi în condiţiile de dezvoltare similară a societăţii. Fortificaţia totuşi, pare să fi avut două faze de construcţie. Prima fază a fost cetatea I, urmată apoi de cetatea II, care formează faza a doua de construcţie. Intervalul de timp dintre construirea acestor două cetăţi nu a putut fi prea mare.

În faza a doua trebuie să datăm şi construirea cisternei. Pentru aceasta militează şi tehnica superioară în mortar şi «ciment», dar şi nevoile mai mari ce s-au ivit odată cu dublarea spaţiului fortificat şi cu mărirea numărului apărătorilor.

Ca plan, cetatea de pe Blidarul e un exemplu de cea mai mare însemnătate pentru arta militară a fortificaţiilor din aşa-zisa epocă elenistică tîrzie, elocventă mărturie a nivelului cultural şi tehnic la care ajunsese societatea dacică în primul secol al erei noastre, îmbinînd străvechile metode de fortificaţie pe vîrfuri de dealuri cu măestria dispozitivelor tactice şi cu arta militară din această perioadă.

Inginerii şi meşterii militari fugiţi din imperiul roman sau dezertînd din armata romană au fost, după cîte ştim, bine primiţi în serviciul regilor daci şi în deosebi în serviciul lui Decebal. Sfatul lor în organizarea tehnică a lucrărilor de fortificaţie nu va fi lipsit nici pentru cetatea atît de măestrit construită de pe dealul Blidarului. E cunoscut, pe de altă parte, că în materie de fortificaţie şi poliorcetică, înşişi romanii recurgeau la specialişti din Orient, greci şi asiatici.

Cetatea de la Blidarul e tipică pentru acele *castella rupibus indita* (castele aşezate pe munţi prăpăstioşi), de care vorbeşte Tacitus sau pentru « munţii întăriţi cu ziduri», pomeniţi de Dio Cassius tocmai cu prilejul războaielor dacice. De greutatea calculării înălţimilor acestor munci întăriţi cu cetăţi se plîngea şi agrimensorul Balbus, participant la campaniile lui Traian.

Aplicarea unor asemenea procedee de fortificaţie şi cunoaşterea celei mai înaintate ştiinţe militare din vremea aceea de către daci nu poate fi însă explicabilă numai prin fortuitul concurs al unor ingineri străini sau cu o tehnică luată, întîmplător, împrumut.

Nivelul înalt al cunoştinţelor de construcţii militare şi al tehnicii de fortificaţie aplicat sistematic şi conştient aici presupune, în chip obligatoriu, o bază corespunzătoare în societatea dacică de la acea epocă.

Din cercetările făcute pînă acum la Piatra Roşie, la Grădiştea Muncelului la Costeşti etc., noi am putut vedea că această bază, în acel moment al istoriei societăţii dacice, era totalitatea relaţiilor de producţie caracteristice societăţii divizate pe clase, a societăţii organizate într-un stat sclavagist, începător, dar în plină dezvoltare tocmai în faza în care noile relaţii de producţie se aflau în deplină concordanţă cu caracterul înaintat al forţelor de producţie. Numai o asemenea bază putea să aibă, ca un aspect al suprastructurii, temeinica organizare militară şi superioară ştiinţă poliorcetică pe care o constatăm la Blidarul.

În felul acesta, descoperirile de pe dealul Blidarul, deşi de un caracter precumpănitor militar, contribuie întı-o măsură decisivă la cunoaşterea stadiului de dezvoltare a societăţii dacice din primul secol al erei noastre, confirmînd şi ele caracterul de clasă al acestei societăţi şi forma ei de organizare într-un stat sclavagist începător, în plin progres.

B. CERCETĂRI PE DEALUL GRĂDIŞTEI ŞI ÎN ÎMPREJURIMI

Potrivit planului de lucru pe anul 1953, cercetările de pe Dealul Grădiştei urmăreau un întreit scop.

În primul rînd se impunea verificarea din nou a construcţiei zidului cetăţii, pentru a confirma sau modifica eventual, rezultatele obţinute în anul 1950, dar în special în anul 1952[1], cu privire la cronologia şi fazele de construire a acestei

[1] Vezi pentru aceasta, « Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul IV, nr. 1—2, 1953, p. 153 şi urm.

incinte. Verificarea trebuia să se facă de data aceasta pe latura de est a cetăţii, în apropierea porţii de est, poartă ce a suferit o distrugere completă prin săpăturile executate aici pe la începutul secolului trecut.

În strînsă legătură cu zidul, urma să fie examinată prin săpături şi acea porţiune relativ mică de ruine cu mortar, ce se vedeau — răscolite şi ele de aceleaşi săpături nesistematice din prima jumătate a secolului al XIX-lea la o foarte mică depărtare de latura estică a incintei, pe terasa IV. Această examinare se impunea şi pentru a se vedea dacă aceste construcţii modeste cu mortar provin dela o aşezare dacică sau de la garnizoana romană stabilită aici, pentru mai multe decenii, după cucerire.

Al treilea obiectiv l-a constituit, apoi dezvelirea, respectiv verificarea cîtorva terase, constatate pe terasele Dealului Grădiştei şi considerate ca fiind ocupate de aşezări cu caracter civil sau militar.

Cu toate greutăţile întîmpinate şi cu tot timpul scurt ce ne-a stat la dispoziţie, primele două obiective au găsit o soluţionare deplină, iar din al treilea s-au putut îndeplini două verificări sigure.

ZIDUL DE EST AL CETĂŢII GRĂDIŞTEA MUNCELULUI (fig. 22)

Porţiunea de zid a incintei ce se întinde spre sud de poarta de est prezintă, în general, acelaşi aspect ca şi porţiunea din preajma porţii de vest. Şi aici se constată incastrarea în zid a unor materiale de piatră de andezit, dar şi de calcar conchilic, ce nu fuseseră destinate fortificaţiei, ci altor construcţii.

Întrebarea se punea însă: de cine şi în ce împrejurări au fost băgate în zid aceste materiale străine.

Colectivul a procedat la o atentă dezvelire a zidului, pînă la temelii, pe o porţiune de 11 m, aflată în dreptul ruinelor de mortar din interior.

Porţiunea cercetată se află, cu capătul ei nordic, la o depărtare de circa 26 m de locul porţii de est a cetăţii.

Rezultatul cercetării a fost următorul:

În porţiunea dezvelită (şi nu e nici o îndoială că şi pe restul întinderii zidului), zidul se prezintă astăzi destul de bine păstrat pe faţa interioară şi foarte deteriorat pe faţa lui exterioară ce priveşte spre pantă.

Pe faţa interioară se mai menţin două rînduri de blocuri (pe alocurea numai unul), iar pe faţa exterioară, numai incidental se mai păstrează cîte un bloc sau două în situaţia lui originală. Totuşi, linia exactă a zidului a putut fi urmărită şi pe o faţă şi pe cealaltă.

Grosimea zidului, în felul acesta, a putut fi măsurată exact, ca fiind de 3,20 m.

Umplutura zidului e formată din material obişnuit: pietre de calcar informe, pămînt şi bucăţi de stîncă, printre care însă se găsea şi un material de umplutură neuzitat, după cum vom vedea.

Rîndul cel mai de jos (uneori unicul rînd păstrat) era aşezat direct pe stîncă sau pe pămîntul gol al marginii terasei, sprijinit uneori de mici bucăţi de piatră, pentru a-i da o stabilitate mai bună. Nicăieri nu s-a constatat o adîncire a zidului pentru a alcătui aşa zisul fundament. Doar o uşoară netezire a locului a fost aplicată, anterior aşezării blocurilor.

Prin dezvelirea acestei porţiuni de zid s-a învederat în chip neîndoielnic că în chiar rîndul de jos al zidului — pe faţa interioară — a fost întrebuinţat material ce nu-şi avea rost aici sau material destinat zidului de cetate, însă fără a aplica tehnica caracteristică « zidului dacic ».

Astfel, printre blocurile rîndului de jos, ce sta la baza întregului zid, se află două bucăţi întregi de piatră de cahal (pietre de calcar conchilic), aşezate cu deschizătura înspre interior şi o piatră de la chenarul unei uşi (tot din calcar conchilic). Restul blocurilor sînt pietre de zid, cu sau fără « babe».

Ceea ce este interesant şi la aceste pietre cu « babe», e că unele din ele sînt aşezate în zid cu « babele» în jos sau lateral, ceea ce denotă în chip convingător

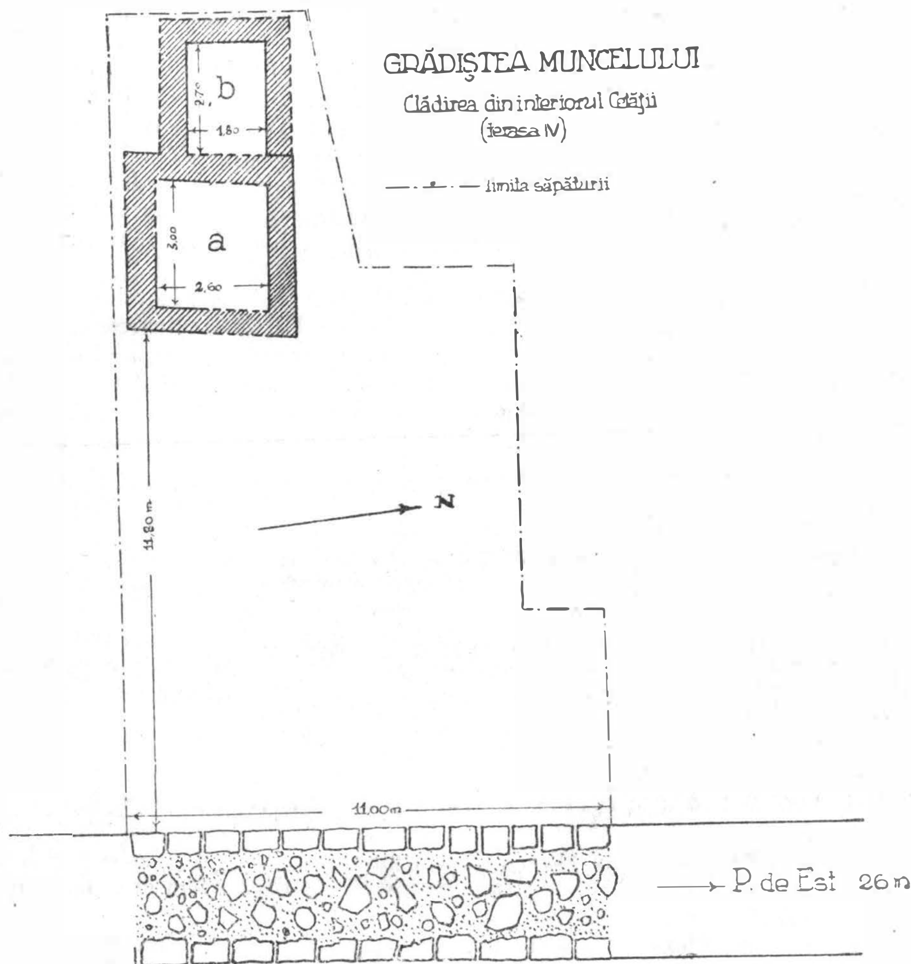

Fig. 22. — Zidul şi clădirea cu mortar de la Cetatea Grădiştea Muncelului.

că la ridicarea acestui zid nu s-a mai lucrat după sistemul binecunoscut al legării blocurilor cu bîrne de lemn transversale.

În umplutura zidului a fost găsită, pe lîngă alt material obişnuit, şi o bucată de cărămidă pătrată de tip roman.

Aceste fapte confirmă cu totul, ni se pare, fazele construirii zidului cetăţii, aşa cum au fost stabilite prin cercetările din 1952. Şi anume:

Prima fază a zidului cetăţii Grădiştei a fost construirea ei după toate regulile artei, în sistemul aşa-zisului *opus dacicum:* din blocuri de piatră de calcar conchilic, cu « babe» pentru legăturile bîrnelor transversale.

Că aşa trebuie să fi fost, o dovedeşte prezenţa « babelor» pe diferitele blocuri, care altfel nu şi-ar fi avut rost (« Babele» se tăiau în suprafaţa de sus a blocului *după ce* acesta era aşezat în zid, pentru a-i da direcţia cerută de blocul din faţă cu care era legat prin bârne).

Aceste ziduri ale cetăţii trebuie să fi fost dărîmate pînă în temelii şi fără incendiu, ale cărui urme nu se văd în preajma zidului.

Dărîmarea a fost executată, după cum am arătat în « Raportul preliminar pe 1952», de dacii înşişi, în urma condiţiilor armistiţiului de la sfîrşitul primului război (anii 101—102). Numai ei erau constrînşi să facă această distrugere pînă la temelie.

Tot ei au fost apoi, cei care, în pripă, au reclădit zidurile în vederea celui de al doilea război cu romanii. De data aceasta, zidurile au fost ridicate fără a mai respecta legătura cu bîrne şi folosind material străin, luat d la canal sau de la alte construcţii.

Poate că tot ei au băgat în ziduri şi materialul destinat sanctuarelor (fuse de coloane etc.), dar în niciun caz nu au folosit materialul de la sanctuarele existente. Aceasta nu numai din motive de ordin religios, ci şi pentru că materialul de andezit, (în special stîlpii de andezit) găsit în ziduri a ajuns aici într-o stare mutilată, ceea ce dovedeşte că el a fost introdus în zidurile cetăţii *după* cucerirea cetăţii de către romani care au procedat şi la distrugerea sanctuarelor (a se vedea rapoartele preliminare pe anii 1950 şi 1951).

Întrebuinţarea acestor materiale de la *sanctuarele distruse* a avut loc, în a treia fază de refacere şi consolidare a zidurilor cetăţii, pe care noi o atribuim garnizoanei romane. Tot acum intră în umplutura zidului şi material tipic roman, cum e cărămida romană aflată în zidul cercetat de noi.

În porţiunea de zid cercetată de noi, care s-a păstrat numai în partea lui de os, nici nu se găsesc piese arhitectonice de la sanctuare, zidul pe această latură, opusă atacului general, nefiind distrus pînă la temelia lui cu ocazia cuceririi de către romani şi deci nu necesită din partea acestora, o refacere din temelii, ci numai o refacere şi consolidare a rîndurilor de sus.

CLĂDIREA ÎN ZIDĂRIE CU MORTAR DE PE TERASA IV A CETĂŢII (fig. 22)

Observat de multă vreme, acest complex mic de ruine constituia o problemă ce trebuia să fie rezolvată. Se punea anume întrebarea dacă avem de-a face cu o construcţie dacică sau cu una romană.

Dezvelirea complexului de ruine a arătat că totul se reduce la două încăperi mici, situate la circa 12 m depărtare de zidul estic al cetăţii.

Starea în care se găseau aceste două încăperi era jalnică de pe urma multiplelor răvăşeli suferite în tot cursul secolului al XIX-lea şi mai tîrziu.

Zidurile, foarte rău păstrate, groase de circa 70 cm sînt construite din piatră de stîncă şi din bucăţi mici de piatră de calcar conchilic, legate cu mortar destul de slab. S-a păstrat numai o mică înălţime a zidurilor, care nu au o fundaţie adîncă, ci doar o bază mai lată la temelii.

Prima încăpere (*a*) are o suprafaţă de 3 × 2,60 m, cu o vatră de pămînt bătut. Intrarea în prima încăpere va fi fost din spre est, dar n-a putut fi constatată din

pricina dărîmării totale a acestei porţiuni de zid. O lespede de piatră de calcar conchilic, aflată în apropiere, putea fi chiar pragul acestei intrări.

A doua încăpere (*b*) e şi mai mică (2,70 × 1,80 m) şi se lega de încăperea *a* printr-o uşă ce se afla, desigur, în zidul estic comun, azi complet distrus.

Atît în interiorul celor două încăperi, cît şi în jurul lor s-au găsit mai multe obiecte care nu lasă nici o îndoială că avem de-a face cu o construcţie romană. Printre acestea se remarcă mai multe cărămizi de diferite dimensiuni de factură romană. Nici una nu are vreo stampilă, afară de una care poartă imprimat cunoscutul semn al unei labe de animal (cîine). Piese mici de pămînt ars, provenind de la un paviment în *opus spicatum*, două fragmente de rîşniţă, cuie şi mici bucăţi de fier, un călcîi de lance de fier, lame de cuţit de fier, cîteva bucăţi de bronz de la o teacă la gladius şi mai multe fragmente de vase romane şi dacice întregesc acest inventar sărac şi fără altă importanţă decît aceea de a dovedi caracterul roman al clădirii.

Clădirea însăşi a putut servi garnizoanei romane, dar, judecînd după plan şi dimensiuni, nu poate fi vorba de *praetorium*, ci mai curînd de un depozit sau cameră de gardă.

TERASELE DE PE DEALUL GRĂDIŞTEI

Încă de prin anii 1943—1944 s-a constatat că, alături de cetăţi, castele şi lucrări de fortificaţie, în regiunea Munţilor Orăştiei se găsesc în număr foarte mare aşezări civile, răspîndite pe diferitele terase ale dealurilor, pe platouri şi şesuri, fie în imediata apropiere a cetăţilor, fie departe de acestea. Acesta este cazul la Costeşti, la Luncani (unde au şi fost săpate cîteva din aceste aşezări civile)[1].

Prezenţa unor asemenea aşezări şi pe Dealul Grădiştei era clar indicată atît prin multele terase evident amenajate de mîna omului ce se aflau pe toată întinderea coamei de deal, mai ales pe coasta din spre Valea Godeanului, cît şi de resturile dese de pămînt ars, cioburi şi blocuri de piatră lucrate ce se întîlneau, fie chiar pe calea ce ducea la cetate, fie în apropierea ei[2]. În treacăt amintim doar că din faptul că foarte multe urme de aşezări se găsesc chiar pe cărarea ce duce azi pe muchia dealului, la cetate, se poate trage concluzia că vechiul drum de acces nu putea să fi trecut pe aici, ci undeva mai jos, pe coasta din spre Valea Godeanului.

Încă din vara anului 1950, au fost remarcate două terase cu caracter civil, imediat deasupra sanctuarelor (terasa VIII şi IX), una din ele (terasa IX) fiind cercetată şi dovedită ca locul unor hambare-magazii de cereale[3].

În 1951, atenţia colectivului s-a îndreptat hotărît spre această problemă a teraselor, dezvelind mai multe din ele (terasa VIII deasupra Sanctuarelor şi alte două terase pe coasta de sud a dealului Grădiştei)[4]

Tot în acest an s-a procedat şi la consemnarea topografică a teraselor cu aşezări civile sau militare de pe Dealul Grădiştei[5]

Aceste constatări, ca şi cele făcute în anul 1952, după dezvelirea terasei cu « oalele pictate » şi cu locuinţa spaţioasă aparţinînd unui nobil (tarabostos), au

---

[1] C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, op. cit., p. 49 şi urm.

[2] Ibidem, p. 32.

[3] Raportul preliminar al colectivului pe anul 1950 la « Studii şi Cercetări de Istorie Veche », anul II, 1951, nr. 1, p. 108.

[4] « Studii şi Cercetări de Istorie Veche », anul II, 1952, p. 303 şi urm.

[5] « Studii şi Cercetări de Istorie Veche » anul III, 1952, p. 303 şi urm., fig. 26

determinat colectivul să tragă concluzia că ne aflăm la Grădiştea Muncelului în faţa unui centru nu numai religios şi militar, dar şi politic-administrativ, cu aşezări civile numeroase în jurul cetăţii, sîmbure al unui adevărat polis-oraş în devenire [1].

Dezvelirea altor terase-aşezări de acest tip s-a urmărit şi prin planul de lucru pe 1953. Împrejurările defavorabile, amintite au redus numărul lor la două.

Prima terasă dezvelită în campania din anul 1953 se află la vest de « Cisternă », pe o ridicătură caracteristică din imediata apropiere a cisternei şi la nord de cărare.

Săpăturile au demonstrat că pe această terasă-ridicătură se află după tipuri de aşezări: o locuinţă şi un turn de pază.

Turnul de pază se află ceva mai spre nord-vest de locuinţă şi n-a putut fi decît reparat, el găsindu-se îngropat destul de adînc în pămînt. Restul lui, ca turn mijlociu (circa 8 × 8 m în exterior) era de bună seamă, apărarea accesului la « cisternă » din spre vest.

Locuinţa în schimb, mult răvăşită de rădăcinile copacilor şi prin lunecarea pantei ridicăturii amenajate, s-a dovedit a fi una din locuinţele ce aparţineau clasei înstărite, de nobili sau curteni. Într-adevăr, pe vatra pe alocuri bine păstrată de pămînt ars (5 × 7 m), s-au găsit destul de numeroase fragmente de vase pictate, alături de vase comune de tip dacic. Vatra păstrată e de circa 2 × 3 m şi de culoare cenuşiu închis.

Urme bogate de pămînt ars indică şi materialul din care fusese construită locuinţa: lemnul şi lutul ca spoială în interior (şi poate şi în exterior). N-a putut fi constatat întreg complexul aşezării care va fi constat din mai multe camere şi o curte sau pridvor.

Grîul carbonificat, răsfirat pe vatră, destul de abundent, atestă proviziile gospodăreşti ale locatarului. Cuie de fier şi un vîrf de săgeată tot de fier, completează inventarul de aici.

Terasa fusese semnalată şi consemnată pe schiţa topografică a Dealului Grădiştei din 1951[2], primul punct negru la vest de cisternă şi la nord de cărare.

A doua terasă pe care s-a constatat în chip neîndoios existenţa unei locuinţe mai mari (dimensiunile par a fi 8 × 6 m) e notată pe schiţa topografică pomenită mai sus, ca al doilea punct negru, la vest de pîrîiaşul ce se scurge din cisternă, la sud de cărare.

Fragmentele de vase ieşite la iveală şi aici, aparţin tipului comun de vase dacice, dar nu e exclus ca săpăturile viitoare să descopere şi vase pictate. Din vatra locuinţei, săpăturile din acest an abia au putut stabili existenţa ei şi o foarte redusă porţiune.

Terasa va trebui dezvelită sistematic, ea recomandîndu-se ca una din cele mai caracteristice, destul de mare şi perfect conturată prin resturile, în cerc, ale clădirii arse sau căzute în ruine.

CERCETAREA UNOR NOI AŞEZĂRI CIVILE ÎN REGIUNE

În această vară colectivul a întreprins mai multe cercetări în cîteva puncte din hotarul satelor Grădiştea Muncelului, Costeşti şi Ludeşti şi anume: un sondaj, trei recunoaşteri şi mai multe verificări pe teren.

---

[1] « Studii şi Cercetări de Istorie Veche », anul III, 1952, p. 307.
[2] « Studii şi Cercetări de Istorie Veche », anul III, 1952, p. 303, fig. 26.

Padişelul Mic. Una din terasele cele mai clare din dreapta Apei Oraşului şi din faţa Făeragului este cea dela Padişelul Mic, la poalele unui deal cu o pădure rară numită Faţa Jianului. Terasa se găseşte deasupra drumului ce trece pe la Greblă sau Boeşitură, înainte ca valea să se strîmteze la punctul de la *Belia.* Sub stratul de pămînt vegetal s-au găsit numeroase fragmente ceramice, iar ceva mai adînc, ajungînd pînă la 50—60 cm, o masă compactă de lipitură de pămînt ars. Ceramica în fragmente mărunte e din pastă poroasă, lucrată cu mîna, prost arsă şi sfărîmicioasă. Se disting totuşi diferite forme de oale, ceşti (numite şi afumătoare) şi chiupuri de mărimi mijlocii. Ceramica cenuşie lucrată la roată, în fragmente extrem de reduse, aminteşte de unele forme de strachini, căniţe şi toarte. Relicvele ceramice datează această mică aşezare gospodărească în ultima fază a vîrstei fierului, epoca daco-getică.

Feţele Belinii. Sub dealul Feţele Belinii, la poalele lui, nu departe de drumul dintre acest deal şi Apa Oraşului, la nord de Casa Pădurarului, imediat în stînga Văii Stănişoarei, există o mică terasă. În malul tăiat de drumul de care ce trece pe lîngă această terasă, se văd, amestecate cu bucăţi mari de pietre de stîncă, numeroase fragmente ceramice de culoare roşie, din pastă bine arsă, în majoritatea lor provenite din vase lucrate cu roata. Tot în acest mal s-a aflat şi un fragment dintr-un obiect de fier de formă nedeterminată. Materialul ceramic datează această urmă de aşezare, identificată cu cîţiva ani înainte, în ultima perioadă de existenţă a Daciei dinainte de anii cotropirii romane.

Poiana Nîparţ. În apropierea grupului de case numit La Băieşi, din hotarul de sud al satului Costeşti de-a lungul vechiului drum de care ce merge către Grădiştea Muncelului, se întinde locul cu fînaţuri numit Poiana Nîparţ, situată între Apa Oraşului şi panta piezişă a dealului Faţa Mesteacănului. La curbura acestui drum, pe o parcelă de fînaţ, se găseşte o mică terasă ce se întinde pînă în drumul de care, iar în adîncitura formată de drum s-au aflat cîteva mărunte fragmente ceramice, în majoritatea lor din pastă fină de culoare roşie, lucrate la roată. Aceleaşi resturi ceramice au fost găsite şi pe celelalte două terase vecine. După aspect, materialul ceramic datează aceste mărunte aşezări gospodăreşti în ultimii ani de existenţă a statului sclavagist dac.

Valea Plaiului. Din partea de sud-est a satului Costeşti coboară Valea Plaiului. În acest loc — înainte cunoscut sub numele de Prunii Jarului, acum Valea Plaiului — s-a aflat în vara acestui an, la suprafaţa terenului, o monetă dacică de argint de tip « hunedorean »[1]. Pe locul unde a fost aflată moneta, la suprafaţa terenului nu s-a putut observa nici cel mai slab indiciu de aşezare antică. Singurul argument care ar pleda în favoarea unei eventuale aşezări aici, ar fi forma terenului ce se ridică întocmai ca o terasă deasupra pîrîului, în cazul că moneta nu provine dintr-un material, eventual, tezaur risipit.

Terasele şi înălţimile de la est de gara Efet-Costeşti. Deasupra satului Costeşti, către nord-est, spre est de gara Efet şi puţin mai la nord de biserica satului din Costeşti, se întinde o largă terasă. Nu departe de biserică, la circa 150 m spre nord, a fost aflat la suprafaţa terenului, în mirişte, un fragment de tub de apeduct de culoare roşie cărămizie.

Mai la nord s-a cercetat punctul numit Măgulicea, lîngă cătunul Bîrna, unde un locuitor afirmase că odată ar fi găsit « cioburi »; la suprafaţa terenului nu s-a

[1] Moneta este identică cu cele cunoscute din tezaurele de la Răduleşti şi Sălajul de Sus (reg. Hunedoara); cf. O. Fleca, în « Dacia » (1945), v. XI—XII.

aflat nici un fragment de vas, care ar putea caracteriza o eventuală epocă sau cultură.

La sud-est de satul Ludeşti şi la nord-est de Măgulicea există o movilă puţin înaltă, cu un diametru de circa 12—15 m, numită Gorgan. Numele ar putea sta în legătură cu o movilă artificială, deşi uneori în Transilvania gorgan poate să însemne şi altceva.

S-au cercetat, ceva mai spre est, înălţimile numite Vîrful Bîrnei şi Vîrful Tîrnicîrţii (sau Tîrnişoara). Pe vîrful Tîrnicierii au fost văzute opt gropi în formă de pîlnie, adînci pînă la genunchi şi cu un diametru de 1,50 m, numite de ţărani, « gropi din bătrîni» dar resturi de material arheologic, la suprafaţa terenului, nu s-au găsit. Nici bucăţile de piatră de stâncă de pe pintenul de deal numit Văcărelul nu indică o eventuală construcţie antică.

Spre nord de Costeşti se ridică un frumos platou apărat natural din trei părţi numit Faţa Ludeştiului (uneori şi Mnenunatu sau Cireşu), dar nici în rîpa dealului şi nici deasupra, pe platou, nu s-a găsit nici o urmă de viaţă. La fel s-au cercetat şi înălţimile şi locurile vecine, ca Şesu Mare, Cărbunarea, Boorişte, în împrejurimile lacului Tăul fără fund şi pe înălţimea Viezuri; nu s-a găsit nimic la suprafaţa terenului.

Cetăţaua. La nord-est de Ludeşti, peste Dealul Tulii şi Dealul Mogolii, se ridică o înălţime împădurită cunoscută cu numele de Cetăţaua. Punctul era cunoscut ca formînd o aşezare din epoca bronzului[1]. Verificarea a scos la iveală într-adevăr urmele de viaţă din orînduirea comunei primitive şi anume, buza puţin răsfrîntă în afară a unui fragment de vas de culoare neagră-cenuşie lucrat cu mîna. În alte locuri s-au găsit bucăţi mărunte de pămînt ars de culoare roşie. Aceste slabe urme, fiind în muşuroaiele de la suprafaţa terenului, confirmă într-adevăr în acest punct o mică aşezare cu material ceramic databil în epoca bronzului şi n-ar fi exclus ca la adîncime, urmele de viaţă să fie mai abundente şi mai categorice.

CONCLUZII GENERALE

În privinţa fortificaţiei de la Blidarul, concluziile speciale au fost trase la sfîrşitul capitolului respectiv. De asemenea, au fost arătate şi încheierile ce se pot face din cercetarea porţiunii de zid al cetăţii şi clădirii cu mortar de pe terasa IV a incintei. Aceste încheieri coincid cu concluziile trase în rapoartele preliminare pe anii 1950-1952, întărindu-le pe acestea.

Nici în privinţa aşezărilor de pe terase nu avem nici un motiv de a schimba teoriile emise în rapoartele preliminare din anii 1951 şi 1952.

Ceea ce ni se pare că trebuie să subliniem în mod accentuat de data aceasta este necesitatea ca, pe viitor, cercetările colectivului, fără a neglija şi aspectul militar al construcţiilor dacice din Munţii Orăştiei sau pe cel religios, trebuie să se îndrepte tot mai mult spre descoperirea, dezvelirea şi studiul aşezărilor cu caracter civil, gospodăresc şi meşteşugăresc.

Dacă e de presupus că săparea altor puncte fortificate ne vor revela — cum e cazul cu Blidarul — noi şi variate aspecte ale organizării şi tehnicii militare dacice, iar dezvelirea unor noi sanctuare pot aduce preţioase lămuriri suplimentare pentru o mai bună orientare în problema suprastructurii religioase şi politice a dacilor, contribuind în acelaşi timp şi la înţelegerea mai deplină a descoperirilor de pînă acum în acest domeniu, nu e nici o îndoială că studiul sistematic şi amănunţit

---

1 C. Daicoviciu şi Al. Ferenzi, op. cit., p. 7.

al locuinţelor dacilor — palate de nobili sau simple case ale poporului de rînd — al uneltelor, obiectelor de uz practic şi, în deosebi, al ceramicii lor atît de variată şi în bună parte nesistematizată ştiinţific, va avea darul să ne facă să cunoaştem pînă în adîncime felul de viaţă al poporului dac, stabilindu-i mai precis locul pe care-l ocupă în rîndul culturilor materiale şi al popoarelor din regiunea carpato-danubiană.

Cercetările din direcţia aceasta ne vor permite apoi să vedem mai bine şi diferenţierile ce vor fi fost între diferitele triburi ale populaţiei, în diferitele ţinuturi ale Daciei, sezisînd mai exact, atît procesul de unificare între diferitele triburi, cît şi efectul curmării procesului de dezvoltare a statului dac iniţial şi al dezbinării temporare a unităţii prin ocupaţia unei părţi a Daciei de către romani.

O însemnată contribuţie la această cunoaştere a societăţii dacice în aspectele ei de viaţă civilă, creatoare, ar aduce descoperirea cimitirelor sau necropolelor din această epocă, descoperiri care constituie, de prea multă vreme, un deziderat neîmplinit încă.

Recunoscînd neîndestulătoarea realizare, în acest an, a acestui punct din program, colectivul socoteşte de a sa datorie să intensifice, în această direcţie, cercetările sale viitoare.

C. Daicoviciu — responsabil, Oct. Floca, M. Macrea, A. Deac, M. Dediu, P. Duka, St. Ferenczi, M. Gostar, An. Ilieş, D. Mitrofan, D. Radu, I. Winkler.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГРЭДИШТЕ МУНЧЕЛУЛУЙ

(Район Орэштие, область Хунедоара)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Летом 1953 г. археологический коллектив, изучающий быт даков, обитавших в области Мунци Орэштией, достиг раскопками и разведочными работами следующих результатов.

I. Было вскрыто на вершине Блидарул (рис. 1) в пределах села Костешти мощное каменное укрепление средних размеров (табл. I.) Это ранее уже известное, но не обследованное укрепление состоит из двух последовательных во времени крепостных стен: первая стена (I) трапецоидальная с 4 четырехугольными башнями в каждом углу, выстроенная по технике кладки, называемой opus dacicum (рис. 9, 10). Посередине этой первой крепости находилась башня — жилище, каменная в нижней и деревянная в верхней части (рис. 2). Как эта башня — жилище, так и угловые башни были покрыты черепицей, знакомой по дакийским поселениям. В крепости находилась также одиночная башня (башня VI), которая позже была включена в крепость II. Она также была покрыта черепицей.

Вход в крепость I вел через башню I и был сделан по системе «à chicane» (рис. 3—8).

Позже крепость I была увеличена пятиугольной оградой (II), имеющей стену между башнями I и IV общую с крепостью I. Вход в крепость II находился с более короткой стороны (рис. 3 и табл. I).

Обе крепости датируются I веком н. э. Укрепление является типичным примером фортификационной техники поздней эллинистической

эпохи, типичной для системы дакийских крепостей, выстроенных на вершинах гор (ὄρη ἐντετειχισμένη Dio Cassius). Следует отметить, что при возведении стен применялась техника «opus incertum» (рис. 11—14).

Если не считать черепицы и фрагментов сосудов, раскопками было обнаружено мало объектов. Внутри крепости II было вскрыто одно деревянное жилище (рис. 15).

Раскопки крепости будут продолжаться.

2. Под вершиной горы Блидарул, в северо-западном направлении, было обнаружено подземное водохранилище (рис. 16—19 и табл. II), в которое вода приводилась из соседних источников по гончарным трубам. Свод водохранилища полуцилиндрический, а стены и дно выработаны по самому лучшему «opus signinum» греческим способом (vitruvius, книга VII).

3. На поляне, к северу от крепости, была обнаружена каменная одиночная башня, назначением которой было охранять подступы к Блидарулу (рис. 20, 21).

4. В Дялуле Грэдиштей была вскрыта часть стены большой крепости, подтверждающей три фазы постройки и перестройки этой крепости, как это было указано в предварительном сообщении 1952 г.

5. Там же в Грэдиште Мунчелулуй, внутри крепости на террасе IV была обнаружена маленькая постройка со стенами, скрепленными известковым раствором. Постройка римского происхождения и обслуживала римский гарнизон, оставленный здесь после завоевания крепости (рис. 22).

6. Из вскрытых в Дялуле Грэдиштей предыдущими разведками в прошлом обитаемых террас (см. этот журнал, 1952) в этом году было раскопано две террасы. На одной из них было обнаружено жилое помещение с расписными сосудами и сторожевая башня, а на другой — помещение довольно большого размера. Оба, повидимому, принадлежали представителям богатого класса.

7. В этом районе было обнаружено еще несколько гражданских поселений на различных террасах и полянах.

Выводы, сделанные коллективом в связи с данными открытиями, следующие.

Техника и военная наука даков I века н. э., как это доказывают крепость на горе Блидарул и водохрнилище, обслуживавшее это укрепление, отражают сильный базис, который предыдущие разведки определили как принадлежащий разделенному на антагонистические классы обществу, организованному в полурабовладельческом государстве, находящемся в периоде полного развития.

Многочисленные поселения, обнаруженные раскопками в Дялуле Грэдиштей, подтверждают мнение, высказанное еще в 1951 г., что вокруг крепости и святилищ, находящихся в Дялуле Грэдиштей, зарождался процесс образования настоящего города (polis-asty), резко прерванный римским вторжением.

Коллектив предполагает заняться в будущем внимательным и всесторонним исследованием этих гражданских и других хозяйственных поселений в районе крепостей, чтобы более основательно и точно ознакомиться с общественно-экономическим положением даков накануне римского вторжения.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Верхушка Блидарула.
Рис. 2. — План башни-жилища на Блидаруле.
Рис. 3. — План двух входов крепости на Блидаруле.
Рис. 4. — План входа в башню 1.
Рис. 5. — Вход в башню 1.
Рис. 6. — Башня 1 с входом в крепость.
Рис. 7. — Башня 1 с входом в крепость.
Рис. 8. — Башня 1 с входом в крепость во время раскопок.
Рис. 9. — Профиль северной стены башни I.
Рис. 10. — План и рисунок стены Блидарул.
Рис. 11. — Профиль стены.
Рис. 12. — Профиль стены.
Рис. 13. — Профиль северной стены башни 1.
Рис. 14. — Стена техники «opus incertum».
Рис. 15. — План помещения внутри крепости II.
Рис. 16. — Цистерна.
Рис. 17. — Внутренняя часть цистерны.
Рис. 18. — Южно-восточная стена цистерны.
Рис. 19. — План цистерны.
Рис. 20. — План Пояна Перции.
Рис. 21. — Профиль южного угла Пояна Перции.
Рис. 22. — Стена и кладка с применением мертеля крепости Грэдиштя Мунчелулуй.
Таблица I. — Общий план крепости Блидарул.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE GRĂDIŞTEA MUNCELULUI

(district d'Orăştia, région de Hunedoara)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles et les recherches du collectif d'archéologie qui étudie la vie des Daces de la région des monts d'Orăştie ont donné, au cours de l'été 1953, les résultats exposés ci-après.

1. Un puissant ouvrage fortifié de dimensions moyenne, bâti en pierres, a été mis à jour sur la colline de « Blidarul» (fig. 1), située à la limite du village de Costeşti (cote de 703 m) (planche 1). La fortification, déjà connue auparavant, mais encore jamais explorée, consiste en deux enceintes datant de deux époques successives. La première (I) a la forme d'un trapèze et est pourvue à chaque angle de quatre tours quadrilatères; elle est construite, en général, suivant la technique de maçonnerie dite *opus dacicum* (fig. 9, 10). Au centre de cette première forteresse se trouvait une habitation en forme de tour, dont la partie inférieure était en pierre et la partie supérieure, en bois (fig. 2). La tour — habitation ainsi que les quatre tours d'angle, étaient recouvertes de tuiles du même type que celles qu'on a trouvées dans les autres stations daciques. La citadelle avait encore une tour isolée (la tour n° VI) qui a été englobée, à une époque ultérieure, dans la citadelle II. Cette tour était également recouverte de tuiles.

La tour n° I donnait accès à la citadelle I, par un système « à chicane» (fig. 3-8).

Ultérieurement, cette citadelle, I, a été agrandie au moyen d'une enceinte pentagonale (II) dont l'un des murs, entre les tours I et IV, est mitoyen aux deux citadelles. L'entrée à la citadelle II se trouvait sur le côté le plus court (pl. I et fig. 3).

Lex deux citadelles remontent au Ier siècle de notre ère. Cette forteresse représente un exemple typique de la technique des fortifications de l'époque hellé-

nique avancée et est caractéristique de l'ensemble des citadelles daces édifiées sur les hauteurs (ὄρηέντετειχισμένη de Dio Cassius). Il faut cependant remarquer que la technique de *opus incertum* a également été employée pour l'édification des murailles. (fig. 11-14).

Hormis des tuiles et des fragments de vases, les fouilles n'ont révélé qu'un petit nombre d'objets. Une construction en bois a été découverte à l'intérieur de la citadelle II (fig. 15).

Les travaux de dégagement de la fortification continuent.

2. Vers le sommet de la colline de Blidarul, au nord-ouest, on a mis à jour une citerne souterraine (pl. I et fig. 16-19); des conduites en terre-cuite y amenaient l'eau des sources voisines. La voûte de la citerne était hémicylindrique, ses parois et son pavement, exécutés à la manière greque d'après l'*opus signinum* le meilleur (*Vitruvius*, Livre VII).

3. Une tour isolée, en pierre, située dans une clairière au nord de la fortification et destinée à défendre l'accès de la colline du Blidarul (fig. 20-21).

4. Sur la *colline de Grădiştea*, une partie du mur d'enceinte de la grande citadelle a été mise à jour. Elle prouve les trois phases de construction et de réféction de cette citadelle qui ont été exposées dans le Rapport préliminaire pour 1952.

5. Toujours à *Grădiştea Muncelului*, à l'intérieur de la citadelle, sur la VIe terrasse, on a mis à jour un petit bâtiment en maçonnerie à mortier. La construction est d'origine romaine et a servi à la garnison romaine qui a été maintenue en ces lieux après la conquête de la cité (fig. 22).

6. Parmi les terrasses de la colline de Grădiştea qui furent habitées, et dont l'existence a été constatée au cours des recherches antérieures (voir les Rapports préliminaires pour 1951 et 1952 — Etudes et Recherches d'Histoire Ancienne, t. III 1952, p. 303 et suivantes, et le volume sous presse), deux ont été fouillées au cours de l'année qui vient de s'écouler. Une demeure contenant des vases peints et pourvue d'une tour de guet, a été mise à jour sur la première de ces terasses; sur la seconde, une autre demeure, de proportions plus vastes. Toutes les deux semblent avoir appartenu à des citoyens de la classe riche.

7. Sur différentes terrasses et dans quelques clairières de la région, on a établi l'existence d'un certain nombre d'établissements civils.

Les conclusions que le collectif de chercheurs a pu tirer de ces différentes découvertes sont résumées ci-après.

Comme le démontrent les fortifications de la colline de Blidarul ainsi que la citerne qui desservait ces fortifications, la technique et la science militaire des Daces, au Ier siècle de notre ère, reflètent une base puissante, base que les recherches antérieures ont prouvé être celle d'une société divisée en classes antagonistes, organisée dans un état de classes, semi-esclavagiste, en plein épanouissement.

La multitude d'établissements, vérifiée par les fouilles de la colline de Grădiştea, confirme l'idée — exprimée dès 1951 — que, autour de la citadelle et des sanctuaires de la colline de Grădiştea, une véritable ville (*polis-asty*) commençait à s'organiser; à ce processus, la conquête romaine a brusquement mis fin.

A l'avenir, le collectif se propose d'étudier avec la plus grande attention et sur une plus grande échelle ces établissements civils, ainsi que les autres établissements, purement domestiques, de la région des forteresses. Ceci dans le but d'acquérir des connaissances plus précises et plus approfondies sur l'aspect social-économique de la vie des Daces à la veille de la conquête romaine.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Le sommet du Blidarul.
Fig. 2. — Plan de la tour — habitation située sur le Blidarul.
Fig. 3. — Plan des deux entrées dans les citadelles situées sur le Blidarul.
Fig. 4. — Plan de l'entrée de la tour nº 1.
Fig. 5. — Entrée de la tour nº 1.
Fig. 6. — Tour nº 1 avec l'entrée de la citadelle.
Fig. 7. — Tour nº 1 avec l'entrée de la citadelle.
Fig. 8. — Tour nº 1 avec l'entrée de la citadelle, au cours des fouilles.
Fig. 9. — Profil du mur nord de la tour nº IV.
Fig. 10. — Plan et dessin du mur de Blidarul.
Fig. 11. — Profil de mur.
Fig. 12. — Profil de mur.
Fig. 13. — Profil du mur nord de la tour nº 1.
Fig. 14. — Mur construit selon la technique de l'*opus incertum*.
Fig. 15. — Plan de la demeure de l'intérieur de la citadelle nº II.
Fig. 16. — La citerne.
Fig. 17. — Intérieur de la citerne (photographie).
Fig. 18. — Paroi sud-est de la citerne.
Fig. 19. — Plan de la citerne.
Fig. 20. — Plan de la Poiana Perţii.
Fig. 21. — Profil de la pointe sud de Poiana Perţii.
Fig. 22. — Le mur et la bâtisse en mortier de la citadelle de Grădiştea Muncelului.
Planche I. — Plan géneral de la citadelle de Blidarul.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul V, nr. 1—2, 1954

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC GARVĂN (DINOGETIA)

(r. MĂCIN, reg. GALAŢI)

Planul de lucru al colectivului de la Garvăn a fost întocmit avîndu-se în vedere două obiective principale. Primul obietciv urmărea adîncirea observaţiilor de ordin stratigrafic, cu deosebită atenţie asupra nivelului de locuire cel mai recent, al cărui conţinut nu era bine cunoscut din campaniile precedente. Totdeodată apărea necesară şi cercetarea, prin sondaje, a straturilor de locuire mai vechi, din perioada ocupaţiei Sciţiei Mici de către romani şi bizantini.

Al doilea obiectiv l-au constituit sondajele planificate la Isaccea, vechiul Noviodunum şi la Niculiţel, care n-au format niciodată pînă acum obiectul unor cercetări organizate, exceptînd unele sondaje făcute de arheologul bulgar K. Skorpil, în 1917, la Niculiţel. Informaţiile adunate în legătură cu aceste două centre importante din punct de vedere istoric şi arheologic se încadrează în problema mare urmărită de colectivul nostru: începuturile feudalismului în regiunea Dunării de Jos.

În ceea ce priveşte primul obiectiv, care era cel principal, s-a reuşit să se obţină o serie de observaţii în plus asupra stratigrafiei generale a aşezării şi să se adune materiale noi pentru lămurirea conţinutului culturii perioadei romano-bizantine şi mai ales, a celei feudale timpurii.

Cît despre sondajele de la Isaccea şi Niculiţel, ele au dat rezultate care dovedesc necesitatea începerii cît mai apropiate a unor săpături de mare amploare. Ele au dovedit, aşa cum se va vedea din raportul succint ce urmează, că cel puţin din secolul al XI-lea, existau pe malul drept al Dunării de jos, numeroase şi active comunităţi omeneşti, care pot să-şi aibă rădăcini mai vechi, necunoscute încă şi a căror viaţă se va fi prelungit şi în secolele următoare, pînă la apariţia primelor state feudale de sine stătătoare, şi chiar după aceea, cum par a indica monetele din vremea Muşatinilor şi a Basarabilor, descoperite ocazional, dar nu ca un fapt izolat, în regiunea acestor două localităţi.

Cercetările întreprinse în împrejurimile acestor două localităţi au arătat, totdeodată, că există urme de locuire şi mai vechi, în deosebi din epoca getică.

I. SĂPĂTURILE DE LA GARVĂN

În aşezarea de pe popina Bisericuţa, pe teritoriul comunei Garvăn, s-au întreprins săpături, în continuare, în sectoarele *A*,*B*,*C* şi *D* (fig. 1). În unele sectoare, cum sînt de exemplu *A* şi *C*, săpăturile au urmărit, în primul rînd, lichidarea straturilor de depuneri mai recente prin suprimarea culoarelor care au servit în campaniile precedente la evacuarea pămîntului. În sectoarele *B* şi *D* s-au des-

chis şi porţiuni noi. În afară de aceasta, în *B* s-a practicat şi un sondaj în adîncime, cu scopul de a se pregăti studierea în ansamblu a ruinelor şi stratelor arheologice din epoca stăpînirii romane şi bizantine vechi.

Datele culese cu prilejul efectuării acestui sondaj, la care se adaugă şi cele obţinute cu ocazia degajării depunerilor din sectorul *C*, unde de asemenea, s-a ajuns în stratul corespunzînd epocii dominaţiei romane şi vechi bizantine, îngă-

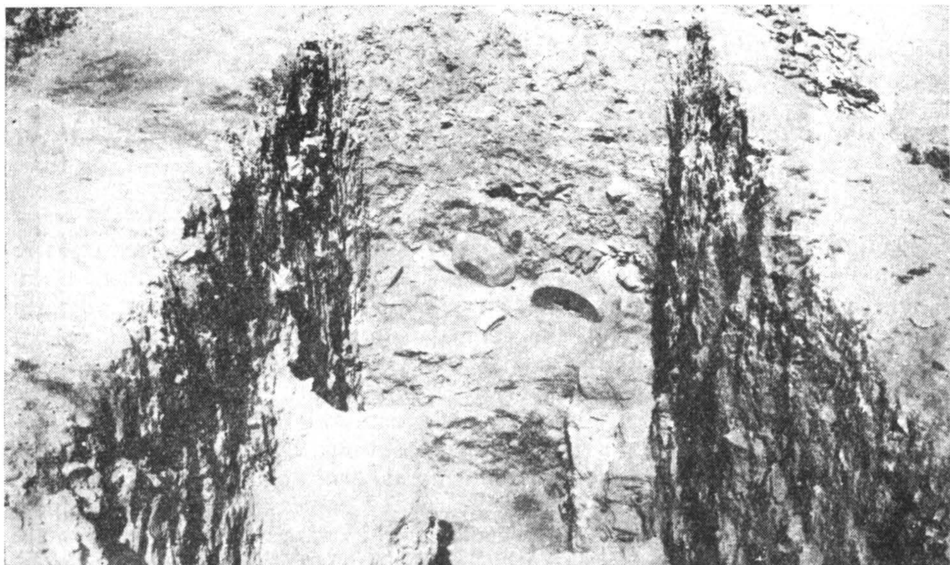

Fig. 2. — Sondajul din sectorul B.

duie prezentarea descoperirilor făcute în aceste sectoare în ordine cronologică normală, adică de la ceea ce este mai vechi la ceea ce este mai nou.

Unul dintre rezultatele importante ale săpăturilor executate în sectorul *B*, este descoperirea a două porţiuni dintr-o conductă de apă, a cărei existenţă se postulase mai demult, din cauza descoperirii izolate a unor tuburi răvăşite. Conducta era alcătuită din tuburi de lut ars, lucrate la roată, îmbucate unul în altul şi aşezate pe stîncă, deasupra unui strat subţire de mortar. Protecţia conductei se făcea prin bucăţi de olane, lipite de tuburile conductei cu mortar de culoare gălbuie. Urmele conductei se află la est de bisericuţa cimitirului, fiind orientate pe direcţia nord-est sud-vest. Cum ele se află în pantă uşoară spre sud-vest urmează să se caute cisterna din care se alimenta, în porţiunea din spre nord-est, care nu s-a săpat încă. O datare mai exactă a acestei conducte nu se poate face încă pe baza elementelor de care dispunem. În tot cazul, reţinem observaţia că temeliile unui zid din epoca lui Justinian încalecă tuburile conductei, fără a le distruge.

Pentru executarea sondajului din sectorul B s-a săpat în partea de vest a acestuia un şanţ, în prelungirea marginii de nord a sectorului (fig. 2). Prezentăm aici, ceva mai pe larg, succesiunea straturilor arheologice.

În modul acesta putem stabili, pe bază de monete şi elemente de inventar, existenţa în partea de nord-vest a sectorului *B*, a şase nivele de locuire, care acoperă intervalul de timp dintre secolele II şi IV e.n.

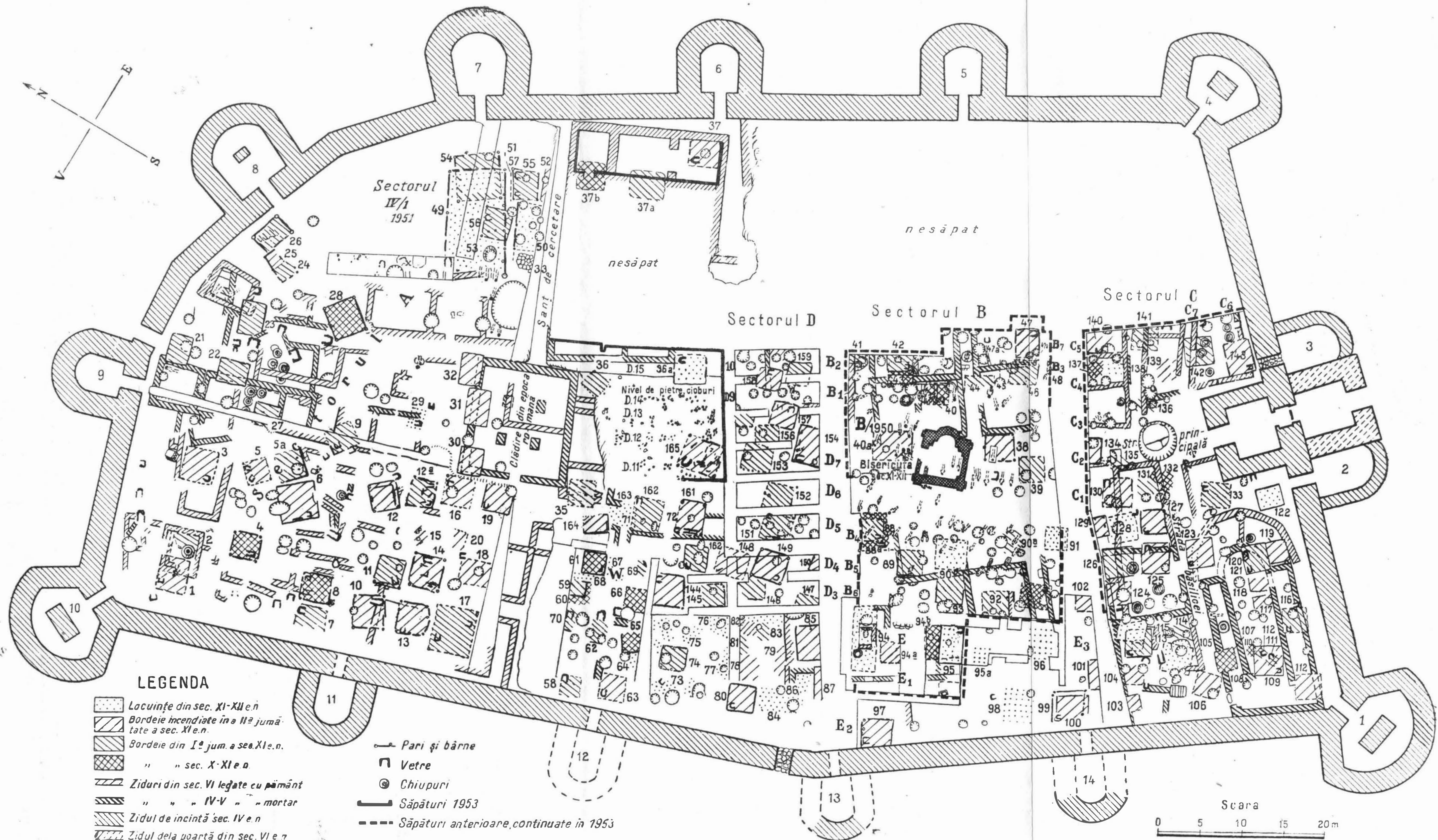

Fig. 1. — Planul general al așezării.

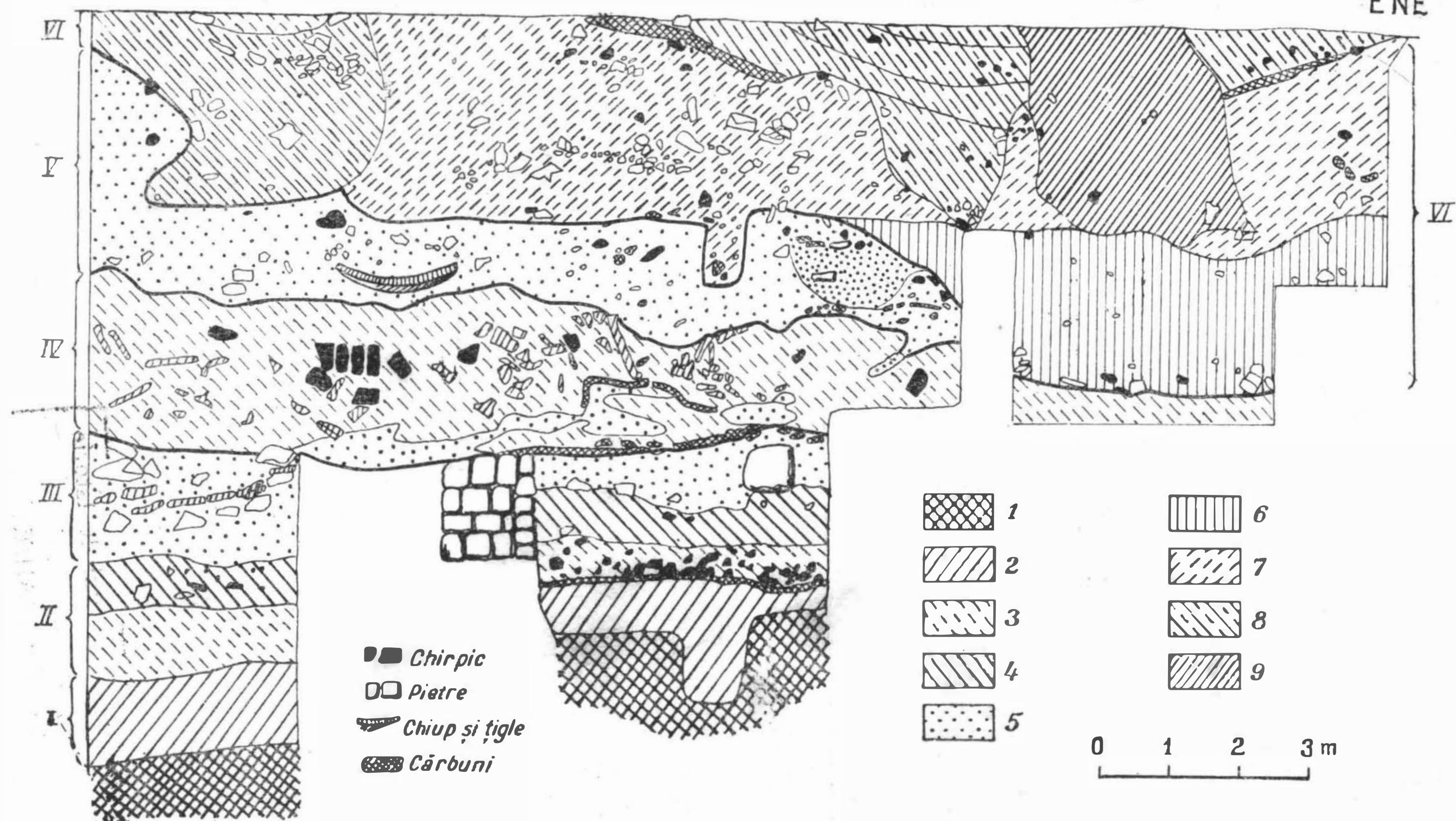

Fig. 3. — Profilul sondajului din sectorul B.

I. Stincă: 2. Sol de culoare cafenie; 3. Strat de incendiu; 4. Sol de coloare cafenie cu pete de cărbuni; 5. Strat de lut amestecat cu țigle și chirpic ars; 6. Sol de culoare cenușie cafenie-cenușie, grăunțos; 7. Sol de culoare cenușie deschisă amesteca cu pietre și cărbuni; 8. Sol de culoare cenușie amestecat cu solzi de pește; 9. sol de culoare cenușiu închis; Aceste straturi datează din: I secolele 1 îen—II en; II. Inceputul secolului III e.n; III. sfîrșitul secolului III. e. n.; IV. Secolul IV-V n. n.; V. Secolul VI e. n.; VI. 6 Secolul X; 7 și 8 Prima jumătate a secolului XI; 9 Sfîrșitul secolului XI începutul secolului XII.

I. Stratul de pămînt compact care acoperă stînca, împreună cu şanţul descoperit în stîncă, corespund etapei celei mai vechi de locuire, care datează probabil din secolul al II-lea e.n.

II. Resturile clădirii aflate pe ruinele mai vechi nivelate, prin conţinutul lor se datează cu aproximaţie în prima jumătate a secolului al III-lea e.n., datorită unui fragment de *terra sigillata* ornamentat cu medalioane, datînd de pe la finele secolului al II-lea e.n.

În cursul primei jumătăţi a secolului al III-lea, în regiunea Dunării de jos s-au produs o serie de atacuri ale populaţiilor libere din stînga Dunării. Nu este

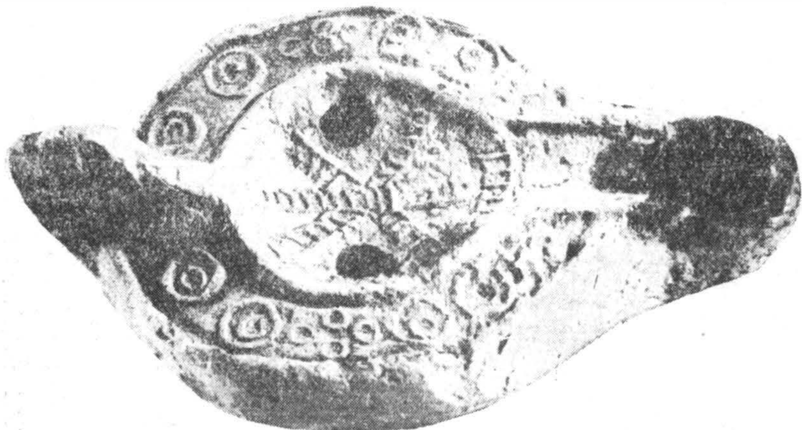

Fig. 4. — Opaiţ de lut ars (sec. IV).

exclus ca distrugerea locuinţelor din acest nivel să stea în legătură cu unul din acele atacuri carpo-gotice.

III. Zidul şi resturile de viaţă care suprapun nivelul II, pot fi datate în a doua jumătate a secolului al III-lea, ele reprezentînd resturile construcţiilor ce s-au ridicat cu ocazia refacerii ce a urmat distrugerii din prima jumătate a aceluiaşi secol.

IV. Stratul cel mai bogat prin resturile de inventar, ca şi prin grija cu care s-au ridicat zidurile clădirilor, aparţine secolului al IV-lea, epocă de maximă dezvoltare a vieţii din cetatea de la Garvăn. În acest strat a apărut un opaiţ caracteristic (fig. 4), iar monetele sînt din timpul lui Constantin cel Mare şi urmaşilor săi. În a doua jumătate a acestui secol are loc o nouă distrugere, poate legată de marile mişcări provocate de invazia hunilor.

V. Stratul de pămînt gălbui de deasupra ruinelor clădirilor din secolul al IV-lea, aparţine secolului al V-lea. Viaţa se restrînge, datorită împrejurărilor din ce în ce mai grele, pînă în vremea lui Anastasius, a cărui activitate este documentată şi prin refacerile de la bazilică şi de la care s-a păstrat, în sondajul din sectorul *B*, o monetă de bronz.

VI. Stratul de pămînt gălbui este perforat de găurile făcute pentru aşezarea chiupurilor. Acest ultim nivel de locuire, căruia îi aparţin şi chiupurile, datează din timpul lui Justinian.

Deasupra acestor straturi de cultură se formează mai apoi aşezarea din epoca feudală timpurie, de care urmează să ne ocupăm mai jos.

În sectorul *C* s-a ajuns la degajarea pe o suprafaţă largă a ruinelor din epoca romană şi veche bizantină (sec. IV-VI). Astfel s-a degajat complet porţiunea respectivă din strada principală, care urcă în pantă lină dela poarta cea mare în spre interiorul cetăţii. Lărgimea ei era de circa 4 m. În marginea de vest a străzii principale, începînd dela poartă, se afla mai întîi o clădire, sprijinită chiar pe zidul interior al porţii, cu un zid legat cu pămînt, distrus aproape în întregime. Această clădire avea 4,30 m lărgime. Lungimea nu s-a putut stabili din cauză că zidurile au fost distruse din vechime. Mai spre interior se păstrează un rînd de pietre legate

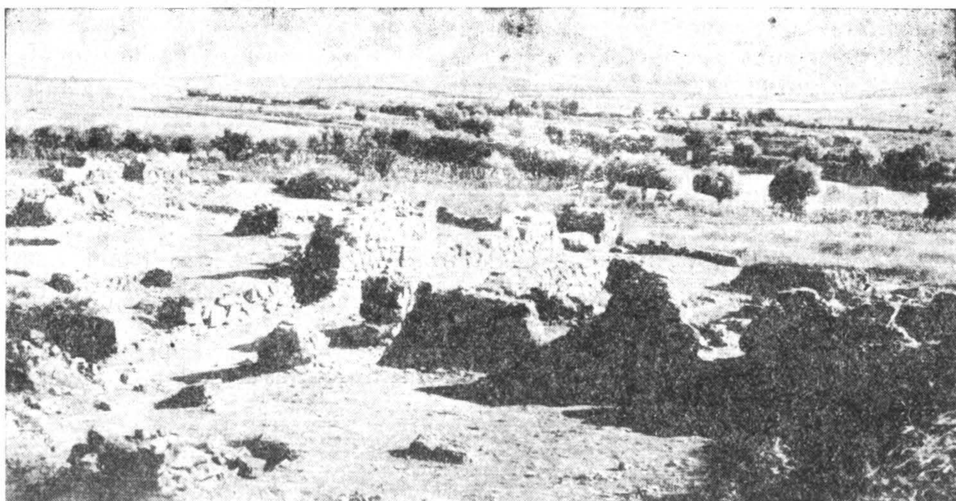

Fig. 5. — Uliţa basilicii.

cu mortar, situate direct pe stîncă. Ele reprezintă fie resturi dintr-un zid mai vechi, fie un indiciu de trotuar al străzii principale.

O a doua stradă, pe care o putem numi « uliţa bazilicii», mărgineşte bazilica aflată în colţul de sud-vest al cetăţii, pe latura de nord-vest a acesteia (fig. 5). Pe cealaltă parte a acestei uliţe, peste drum de bazilică, se găseşte o mare clădire. Lungimea acestei uliţe este de 32 m, iar lărgimea variază între 1,80 — 2,60 m, avînd lărgimea cea mai mare la punctul de întîlnire cu strada principală, către care coboară în pantă uşoară.

Clădirea, care ocupă latura de nord-vest a uliţei bazilicii, are lungimea de 26,50 m. În ceea ce priveşte lărgimea, aceasta este mai mare către vest şi se reduce către strada principală. Clădirea se compune dintr-o cameră centrală cu laturile interioare de circa 6,70×7,70 m, construită din zid de piatră cu mortar şi din două camere adăugate în sensul lungimii, una către est, spre strada principală, cealaltă către sud-vest, ambele construite din ziduri de piatră legate cu pămînt. Încăperea principală se lega către nord-vest cu alte camere aparţinînd formei iniţiale a edificiului, în timp ce camerele adăugate aparţin unei refaceri, care, după observaţiile generale făcute pînă acum, a avut loc în cursul secolului al VI-lea e.n. Intrarea în camera principală se găseşte pe latura de sud-est. În celelalte două camere nu s-au găsit intrări. Pînă la descoperirea restului clădirii, care se întinde în partea nesăpată încă, nu putem încerca să precizăm care a fost carac-

terul şi destinaţia acestei clădiri. Deocamdată semnalăm că în interiorul camerei principale s-au găsit *in situ* resturile a trei chiupuri. Alte două chiupuri sfărîmate se găseau în camera din spre sud-vest. Din pămîntul roşiatic cu bucăţi de ţigle, cărămizi şi chirpic ars, în care erau îngropate chiupurile, s-a descoperit, în lucrările din 1952, o frumoasă monetă de bronz din timpul lui Justinian.

Un plan asemănător porţiunii situate la vest de strada principală se poate postula şi pentru partea aflată la est de aceasta. Pînă în momentul de faţă, semnalăm şi în această parte o uliţă care urcă în uşoară pantă din strada principală, lărgindu-se pe măsură ce se depărtează de aceasta. Lărgimea ei este cuprinsă între 1,20-1,90 m. Totuşi nu există o simetrie între planurile celor două porţiuni, ci numai o dispoziţie generală asemănătoare. Şi această uliţă trece printre două mari clădiri. Cea de pe latura de sud a uliţei formează un complex care se întinde pînă la zidul de sud al cetăţii, iar spre vest, pînă la zidul porţii, între aceste ziduri şi clădirea interioară rezervîndu-se un coridor larg de 1,10 — 1,50 m. S-ar putea să fie vorba de două clădiri deosebite, dat fiind că a apărut un coridor strîmt de 0,60-0,80 m, între două ziduri paralele, ceea ce pare a reprezenta intervalul minim dintre două clădiri separate.

Într-una din aceste încăperi, cea din spre sud-est, s-au descoperit resturile a cinci chiupuri. Alte încăperi, dintre care unele de abia se bănuiesc din cauza distrugerilor suferite- în special o groapă descoperită în săpăturile din anul trecut a distrus multe urme din acest sector — se alătură celei amintite aici.

De cealaltă parte a uliţei s-au găsit ruinele unei alte clădiri, împărţită în trei încăperi, care n-a fost încă degajată în întregime. Resturile unui chiup s-au descoperit în camera din spre strada principală.

Ceea ce caracterizează planul interior al cetăţii, cel puţin pentru epoca ei tîrzie (sec. IV-VI), este lipsa de simetrie, îngrămădirea construcţiilor, îngustimea străzilor. Fără îndoială, la aceasta a contribuit mai întîi spaţiul restrîns, în al doilea rînd, desele distrugeri şi refaceri în grabă, dar ele reflectă şi condiţiile social-economice ale epocii în care s-au ridicat.

Se remarcă, totuşi, dimensiunile relativ mari ale construcţiilor. Aceasta se poate eventual explica prin caracterul oficial, mai ales militar al acestora, ceea ce stă în concordanţă cu caracterul pregnant militar al cetăţii, începînd cu secolul al IV-lea.

Dintre descoperirile mărunte aparţinînd perioadei romane şi bizantine timpurii, merită să fie menţionat mai întîi un fragment de stîlp miliar din piatră de gresie calcaroasă (fig. 6). Fragmentul are diametrul de 0,33 m şi înălţimea de 0,81 m. El a fost găsit pe podeaua bordeiului nr. 144, în pămîntul de umplutură al acestuia, amestecat cu mulţi solzi şi oase de peşte. Este clar că acest fragment a fost refolosit în perioada feudală timpurie, deoarece el a fost cioplit la mijloc, spre a i se da o altă utilizare. Din inscripţie se mai păstrează urmele unor litere destul de şterse, a căror descifrare este cu totul nesigură deocamdată. De aceea, prezentînd pentru moment numai un desen al monumentului, ne propunem să încercăm o reconstituire a textului după un studiu mai îndelungat.

Fragmentul nostru trebuie să fi fost ridicat de pe şoseaua care în vremea stăpînirii romane lega Arrubium de Dinogetia. In apropiere s-au găsit mai demult alţi doi stîlpi miliari, la punctul numit Dosul Buceagului [1]. Despre aceştia din urmă se ştie că datează din timpul lui Marcu Aureliu, lucru ce nu se poate afirma cu privire la noul fragment descoperit în cursul săpăturilor noastre,

[1] C. Moisil, «Bul. Com. Mon. Ist.», 1910, v. III, p. 141–143.

deoarece, nici scrisul, nici alte elemente interne nu ne oferă posibilitatea unei asemenea datări. El pare a data mai degrabă din vremea Severilor.

Printre alte descoperiri de caracter epigrafic, nu fără importanţă, este aceea a unui fragment de tegulă cu stampila LEG. V..., care nu poate fi decît *legio V Macedonica*, găsit în lucrările de la vest de turnul 6. Apărînd pentru prima dată în cuprinsul cetăţii de la Bisericuţa, fragmentul acesta este important nu atît

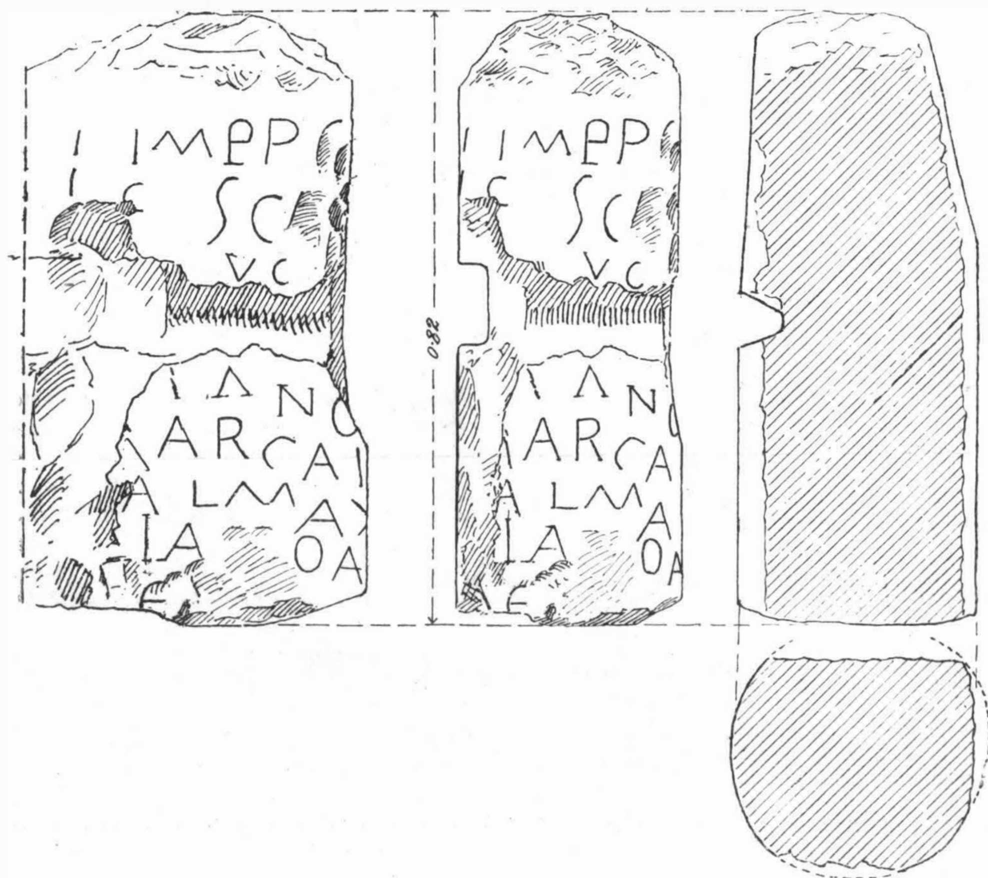

Fig. 6. — Fragment de stîlp miliar.

prin faptul că el documentează prezenţa unui detaşament din această legiune, ceea ce era oarecum de la sine înţeles, de vreme ce această unitate, împreună cu trupe auxiliare, avea în pază sectorul Dunării de jos, cît prin acela că ne dovedeşte existenţa unui *castellum* încă înainte de deplasarea acestei unităţi în Dacia. Este de aşteptat, deci, ca urme mai numeroase din secolul II-lea să se descopere în cursul săpăturilor viitoare.

O cărămidă cu stampilă, purtînd numele împăratului Anastasius (fig. 7), a fost găsită în sectorul *C*, în regiunea bazilicii, iar în cuprinsul clădirii aflate pe latura de nord a uliţei bazilicii, s-a descoperit un fragment dintr-un frumos capitel ionic, de marmură.

Trebuie semnalat din nou că zidurile clădirilor din epoca stăpînirii romane au fost în numeroase locuri distruse de gropile de bordeie sau de gropile de bucate aparţinînd straturilor următoare. Din această cauză şi materialele arheologice

Fig. 7. — Cărămidă cu stampila împăratului Anastasius.

sînt de multe ori amestecate. În unele cazuri fundul bordeielor feudale se află sub nivelul dărîmăturilor mai vechi.

În ceea ce priveşte stratul feudal timpuriu, o prezentare cronologică a sa este îngreuiată încă de unele incertitudini, mai ales că, numai în două sectoare şi anume, în sectorul *C* şi parţial în sectorul *A* s-au epuizat depunerile aparţinînd locuirii din epoca feudalismului timpuriu. De aceea, prezentarea în ordine normală a diferitelor nivele poate să mai sufere modificări în viitor.

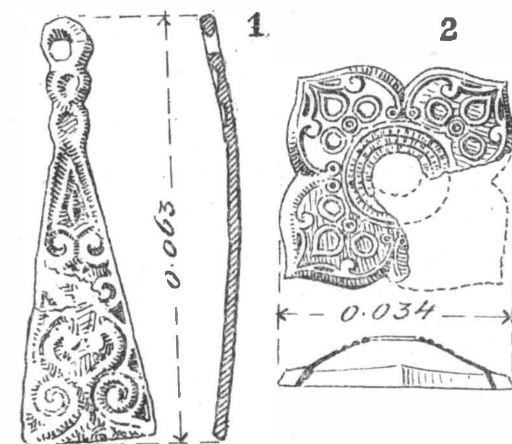

Fig. 8.— 1. Pandantiv de bronz. 2. Aplică de bronz.

În total s-a stabilit existenţa a patru nivele, dintre care, trei caracterizate prin bordeie semiîngropate în pămînt şi unul prin locuinţe de suprafaţă.

În ordinea vechimii, *nivelul 1* (fost IV), atît în privinţa modului de construcţie, cît şi prin conţinut, se deosebeşte foarte puţin de nivelul II (fost III). Acestea nu reprezintă decît două faze ale aceleaşi etape de locuire. Din cauza construcţiilor ulterioare, care le-au deranjat, rămăşiţele acestei etape se şi găsesc foarte greu şi, în general, rău păstrate. Au apărut astfel în sectorul *C* un cuptor de pietre afumate pe un rest de podea de lut, o vatră deschisă, alcătuită numai din două pietre mari, aşezate în unghi drept, sub locuinţa nr. 128, imediat deasupra stratului de dărîmături romano-bizantine, la circa 2 m adîncime. În sectorul *A*, acest nivel s-a putut observa mai bine la bordeiele nr. 4 şi 8. În pămîntul de umplutură al acestuia au apărut resturile unui cuptor, precum şi un pandativ de bronz (fig. 8,1), o mărgea de sticlă albastră, mare cît o fusaiolă, cu linii de culoare roşie şi albă şi o monetă din vremea împăratului bizantin Vasile al II-lea.

Ceramica acestui nivel se caracterizează prin ornamente în linii orizontale, avînd uneori împunsături sub formă de gropiţe pe umărul vasului şi nu se deosebeşte esenţial de aceea a nivelului II.

Greutăţi de plasă tăiate din bucăţi de cărămidă, una chiar din fundul unei amfore romane, două fusaiole, un fragment de brăţară de sticlă albastră, plată, în secţiune şi cu decor spiralic cu galben, prăsele de cuţit din corn, oase de bovine, porci şi păsări, oase şi solzi de peşte, toate acestea constituie o parte din inventarul acestui nivel comun cu acela al nivelelor următoare.

Nivelul II este mai bogat în resturi arheologice. Intre unelte apar nelipsitele greutăţi de plasă, tăiate din cărămizi mai vechi, printre care două în formă de suveică tip foarte frecvent la Garvăn — au fost descoperite sub podeaua bordeiului nr. 140. Ca număr, fusaiolele de ardezie (piatră de Ovruci) deţin primul loc. Numai una de formă bitronconică este făcută din lut.

Ceramica aparţinînd acestui nivel cuprinde oale de tip slav de o calitate destul de bună, ca formă, pastă şi ardere. Decoraţia acestor vase constă mai ales din linii fine, orizontale, sau din şiruri de adîncituri mici triunghiulare sau dreptunghiulare, executate cu rotiţa dinţată. Apar de obicei pe umărul vasului şi linii în val, iar alteori şiruri de gropiţe oblice, executate cu un vîrf ascuţit. Pe unele funduri găsim mărci de diferite forme. Astfel, pe fundul unui fragment împodobit cu impresiuni în formă de dinţi înalţi şi subţiri, apare ca marcă o roată în relief uşor. Un fragment de strachină cu smalţ, decorat, pe partea interioară, cu ornamente în formă de lujeri stilizaţi, pictaţi în culoare albă pe fondul galben-castaniu, s-a găsit în umplutura bordeiului nr. 141.

Ca obiecte de podoabă, se întîlnesc diferite fragmente de brăţări de sticlă albastră, în secţiune circulară, plate sau pătrate. Un fragment este de culoare roz, iar altul ornamentat cu cerculeţe de culoare galbenă. La acestea se adaugă două mărgele de sticlă albastră, una fiind decorată cu o linie roşie în spirală. O aplică fragmentară de bronz, decorată în tehnica « au repoussé » pare de provenienţă bizantină (fig. 8, 2).

Şi în acest nivel locul prim îl ocupă oasele şi solzii de peşte iar în al doilea rînd se plasează oasele de animale mari.

In sectorul *A* s-a degajat interiorul bordeiului nr. 12 *a*, ale cărui urme fuseseră recunoscute încă din 1950, aşezat între bordeile nr. 12 şi nr. 16, ocupînd o suprafaţă de 3,60 × 3,25 × 3,50 m. In colţul său de sud-vest se afla vatra de foc. Pe podea s-a găsit lemnărie arsă, întreaga groapă fiind plină cu un strat de pămînt galben-făinos. Deşi prin aceste amănunte bordeiul se apropie de tipul celor caracteristice nivelului III, totuşi unele particularităţi ne îndeamnă să-l clasăm în nivelul II. Menţionăm în această privinţă în primul rînd, inventarul foarte sărac, compus numai din fragmente ceramice de tehnică mai bună decît cele din nivelul III, apoi faptul că el se găseşte prea aproape de bordeiul nr. 12; în sfîrşit, deşi aceasta nu este absolut concludent, adîncimea ceva mai mare (1,60—1,80 m) faţă de cele din nivelul III (nr. 12 şi 19), care se află la circa 1,50 m adîncime. Nu avem însă niciun element de datare mai precisă şi nu vom putea trage o concluzie definitivă decît în momentul cînd ceramica — singurul element care ne-ar putea ajuta în acest caz — va fi bine studiată şi datată.

Imediat la nord-nord-est de bordeiul nr. 6 s-au descoperit părţi dintr-un alt bordei (nr. 5 *a*). Din acest nou bordei nu se mai păstrează decît resturile unei grinzi arse, pe latura de est, şi urme ale laturii de sud. In interior nu s-au găsit urme de vatră de foc. S-au găsit în schimb în exterior, în imediata apropiere a laturii de sud-est, resturile unei vetre de lut galben, lipite de pietrele afumate ale unui cuptor.

Din cuprinsul acestui bordei s-au recoltat cîteva cioburi ceramice de tipul celor găsite în bordeiul prezentat mai sus.

Nivelul II a fost identificat şi în alte sectoare. Astfel, în sectorul *B*, în imediata apropiere a sondajului amintit mai sus, s-a descoperit groapa unui bordei nears. Pe baza unei monete de bronz din timpul împăratului Mihail al IV-lea Paflagonianul, aflată în pămîntul de umplutură al gropii, deducem că bordeiul a fost părăsit înaintea domniei acestui împărat. Tot astfel, în porţiunea săpată la vest de turnul nr. 6, urmele nivelului II se prezintă sub forma a două podele de lut bine bătute.

Nivelul III (fost II). In acest nivel, noi am încadrat şi continuăm să încadrăm (pînă la noi observaţii) acea categorie de bordeie care se caracterizează prin stratul puternic de arsură, de sub care se scot de regulă numeroase vase ce s-au păstrat *in situ*, majoritatea formînd o specie inferioară, lucrată stîngaci, fără mărci de olar şi printr-un mare număr de amfore cu toarte supraînălţate. Este adevărat că din punct de vedere cronologic, nu am ajuns la un consens, în sensul că unii membrii ai colectivului susţin că acest tip de bordei reprezintă ultimul nivel de viaţă, în timp ce alţii rămân la părerea că acest ultim nivel este reprezentat de locuinţele de suprafaţă, adică de ceea ce noi vom încadra aici în nivelul IV.

In cîteva din aceste bordeie s-au găsit şi monete datînd, în general, din timpul împărătesei Theodora, ceea ce ar însemna că ele nu pot fi mai vechi. Pe de altă parte, monetele din vremea Comnenilor apar numai în nivelul de la suprafaţă, indicînd că acest nivel ar fi cel mai recent. S-a observat că de multe ori groapa bordeielor incendiate îşi face apariţia aproape imediat sub solul vegetal actual. Situaţia poate fi explicată numai în sensul că ar putea exista două nivele diferite de bordeie arse, unele mai vechi, altele mai noi. Cele dintîi au fost incendiate în a doua jumătate a secolului al XI-lea. Cele de al doilea reprezintă ultimul nivel de locuire, fiind incendiate şi părăsite definitiv, probabil către sfîrşitul secolului al XII-lea. e. n.

In orice caz, nivelul prezentat de noi provizoriu sub numele de nivelul III, este cel mai bine cunoscut în ceea ce priveşte conţinutul său. In săpăturile din 1953, s-au completat planurile unor asemenea bordeie, în urma suprimării malurilor rămase din campaniile precedente, în sectoarele *A*, *C* şi *D*, şi s-au descoperit altele noi în porţiunile deschise în *B*, *D* şi în sondajul de la vest de turnul nr. 6.

În suprafaţa B s-au descoperit două bordeie aparţinînd acestui nivel. Primul a fost descoperit lîngă zidul de nord al bisericuţei cimitirului (nr. 40 *a*). Pe podeaua acestuia s-au găsit, grupate în două grămăjoare, aproximativ o sută monete de bronz, toate din timpul împărătesei Theodora. O parte din ele s-au pulverizat, fiind deteriorate în timpul incendiului care a distrus bordeiul. In interiorul aceluiaşi bordei s-au găsit fragmente ceramice, oase de animale (între care predomină bovinele), boabe de cereale carbonizate, precum şi mai multe bucăţele de pînză subţire de in şi de pînză mai groasă, de sac.

Un al doilea bordei de acelaşi tip a apărut către capătul de vest al suprafeţei *B*, în apropierea sondajului amintit mai sus (nr. 94 *a*). Nu s-a golit decît circa o treime din groapa acestuia, descoperindu-se două amfore piriforme, cu toartele supraînălţate. Trebuie menţionat, în vederea judecării situaţiei stratigrafice, că peste groapa bordeiului se afla o suprafaţă de pietre, care stă de obicei la baza nivelului următor de locuire, ceea ce constituie un sprijin pentru ipoteza că aşa zisul « nivel al pietrelor » este mai nou.

In sectorul *A*, degajîndu-se complet bordeiul nr. 19, în pămîntul ars al acestuia, s-au găsit două monete din timpul împărătesei Theodora, una pe o grindă arsă căzută în interiorul bordeiului, celalaltă pe o grindă a laturii de sud-est. Aceasta din

urmă ar putea proveni şi din pereţii gropii în care s-a săpat bordeiul. Dimensiunile acestui bordei erau de 3,60 × 3,60 m.

In sectorul *D*, din pămîntul ars care umplea groapa bordeiului nr. 144, incomplet explorată în campania precedentă, s-a mai scos un opaiţ de lut, cu partea superioară uşor bombată şi două urechiuşe găurite, pentru a se suspenda printr-o sfoară. (fig 12,9).

Printre observaţiile deosebite din cursul săpăturilor, menţionăm că multe din cuptoarele descoperite conţineau, printre pietrele care alcătuiau bolta lor, cîte o piatră de formă circulară, de obicei o piatră de rîşniţă. S-a emis ipoteza că aceasta servea la astuparea unei deschideri ce exista în bolta cuptorului, pentru tiraj, după ce cuptorul era suficient de încins, pentru a menţine astfel căldura.

Urmele unui bordei distrus prin incendiu s-au găsit în partea de vest a suprafeţei noi săpate anul acesta (nr. 165). Groapa lui ocupa o suprafaţă de 4,30×3,50 m. Cuptorul aflat în colţul de nord-vest are 1,05 × 0,85 m. Printre pietrele care formau bolta cuptorului, au apărut două jumătăţi de pietre de rîşniţă din şist local. Numeroase bîrne şi scînduri carbonizate zăceau pe podea. Tot acolo au apărut resturi de împletituri de papură, probabil din rogojini care erau întinse pe jos. Ţinînd seama de faptul că pe mijlocul podelei se afla o serie de bucăţi de bîrne care despart groapa bordeiului în două părţi, n-ar fi exclus ca aceasta să fi avut două despărţituri (fig. 9). In ceea ce priveşte inventarul, acesta este destul de sărac: două amfore cu toarte supraînălţate sfărîmate lîngă cuptor, alte cioburi răspîndite în stratul de arsură. Pe unele apar diferite semne şi litere sgîriate *CA*, *H*, *AMO*. Mai menţionăm un clopoţel de bronz cu diametrul gurii de 0,051 m şi înălţimea de 0,06 m, un cîrlig de fier cu două braţe, resturile garniturii de fier a unei căldări de lemn, de altfel extrem de oxidate.

Aceluiaşi nivel îi aparţin resturile descoperite în secţiunea deschisă la vest de turnul nr. 6, făcînd parte din bordeiul nr. 37, care fusese incomplet săpat în anul 1942. S-au descoperit în acest loc (fig. 10) patru vase-borcan de tip slav, un ulcior şi un opaiţ, care, alături de descoperirile anterioare, ne permit să afirmăm că acest bordei conţinea un inventar bogat şi foarte interesant. Pereţii groapei bordeiului erau căptuşiţi cu scînduri de stejar prinse la colţuri cu cîte doi pari. In colţul de nord-vest se afla cuptorul. In acest loc peretele nu era căptuşit cu scînduri.

Ţinînd seama de unele observaţii făcute în anii trecuţi, ca şi de faptul că aici s-a găsit o cantitate însemnată de sauriş, care era folosit în pasta ceramicii locale, n-ar fi exclus ca în acest bordei să fi lucrat un olar, aşa cum nu este exclus ca şi unele din cuptoarele descoperite în interiorul bordeielor să fi servit şi la arderea oalelor —ceea ce ar explica şi prezenţa acestora în unele cuptoare, precum şi arderea insuficientă, ceea ce constituie una din caracteristicile olăriei de factură locală, care intră într-un mare procent în inventarul bordeielor din nivelul III.

In mijlocul bordeiului exista o groapă. Golindu-se conţinutul acesteia, s-au găsit cioburi de vase de tip slav, printre care unele nearse, arşice de oaie şi toarta unui ulcior smălţuit, care fusese descoperit în 1951 în bordei. Aceasta ne face să tragem concluzia că groapa aparţine chiar bordeiului, cu alte cuvinte că ea nu este nici mai veche, nici mai nouă decît bordeiul însuşi.

Puţin mai la nord de bordeiul acesta, într-o situaţie stratigrafică analoagă, adică imediat sub solul vegetal actual, a apărut pămîntul cenuşiu-făinos, caracteristic bordeielor nivelului de care ne ocupăm (fig 11). La adîncimea de 0,75 m, s-a ajuns la podeaua unui alt bordei (nr. 37 *a*), din care s-a degajat foarte puţin din latura de est. Aceasta măsoară 3,40 m. Ceea ce este deosebit de important pentru com-

Fig. 9. — Bordeiul nr. 165.

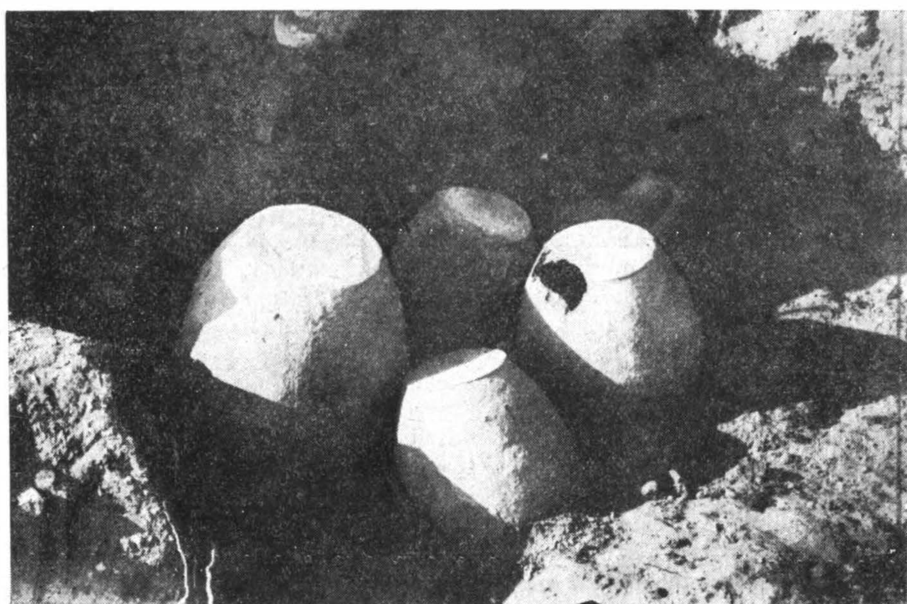

Fig. 10. — O parte din inventarul bordeiului nr. 37.

pletarea observaţiilor asupra tehnicii construcţiei, este faptul că latura de est — şi observaţia rămîne să fie controlată cu ocazia degajării întregii gropi a bordeiului — prezintă, cel puţin la bază, două rînduri de lemnărie. Se pare deci că aici s-a consolidat mai întîi peretele gropii cu un parapet de bîrne, apoi s-a bătut un parapet de scînduri paralel cu cel dintîi, iar spaţiul dintre ele s-a umplut cu pămînt. Acest sistem nu era general, deoarece, de exemplu, pe latura de sud a acestei încăperi, unde exista un zid de piatră mai vechi, s-a utilizat un singur parapet, cel interior. In incendiul care a distrus acest bordei, peretele interior de lemn a ars. Cel exterior, în schimb,

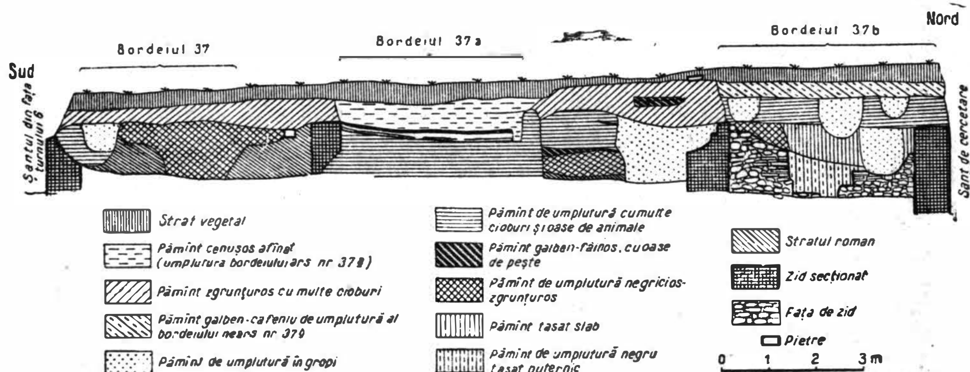

Fig. 11. — Profilul malului din dreptul turnului nr. 6.

fiind izolat prin stratul de pămînt, a putrezit încetul cu încetul, găsindu-se în multe cazuri numai urmele de bîrne imprimate în pereţii de pămînt.

Sistemul semnalat aici se întrebuinţa acolo unde pămîntul era slab şi necesita precauţiuni mai mari. El denotă totuşi o perfectă stăpînire a tehnicii construcţiilor în lemn şi o îndelungată experienţă.

Nivelul IV. Cu rezervele prezentate mai sus, noi continuăm a înfăţişa nivelul de locuire aflat cel mai la suprafaţă ca nivelul ultim de locuire de la Dinogetia. Unele resturi cu totul izolate — cum sînt de pildă lulelele turceşti care apar ici-colo — arată trecerea şi aşezarea izolată a unor elemente şi în vremurile ceva mai apropiate de noi. Ele nu apar însă în straturi bine definite. In nivelul IV, noi cuprindem acele urme de locuire care, deşi au mari goluri din cauză că se află prea la suprafaţă, se pot lega totuşi între ele şi care apar caracterizate printr-un nivel de pietre şi chiar fragmente de podele de locuinţe. Este drept că în unele locuri acest nivel lipseşte şi că se întîlnesc cazuri cînd bordeiele atribuite de noi nivelului III apar săpate dela baza solului vegetal. Aceasta dă impresia că bordeiele respective reprezintă nivelul cel mai nou. Aşa s-ar explica şi puţinele urme *in situ* ale nivelului denumit de noi IV, care a fost în mare parte distrus prin gropile nivelului III.

Am arătat mai sus motivele pentru care nu putem decide în mod definitiv, pînă la noi observaţii, care este raportul cronologic dintre cele două nivele.

Urme ale acestui nivel s-au prins mai mult în suprafaţa *D*. Astfel, la capătul de sud al şanţurilor $D_1—D_2$, la adîncimea de numai 0,25 m, a apărut o vatră, păstrată aproape în întregime, pe care n-am găsit altceva decît cenuşă.

In porţiunea nou deschisă în 1953, apare aproape peste tot, la o adîncime de 5 cm, un strat de pietre. In partea de est a suprafeţei *D*, sub pămîntul vegetal, s-a descoperit o podea de locuinţă, la adîncimea de numai 30 cm, cu vatră de pietre

şi cenuşă (nr. 36, *a*). Pe podea se aflau trei oale fără toartă şi un mic vas în formă de strachină, cu pereţii puţin înalţi şi oblici — toate sub stratul de pietre (fig. 12, 1—4). Una dintre cele trei oale este ornamentată cu linii orizontale incizate larg, deosebindu-se de exemplarele cunoscute pînă acum (fig. 12, 1). Ceea ce trebuie observat în plus la această locuinţă de suprafaţă, este un strat subţire din pietre,

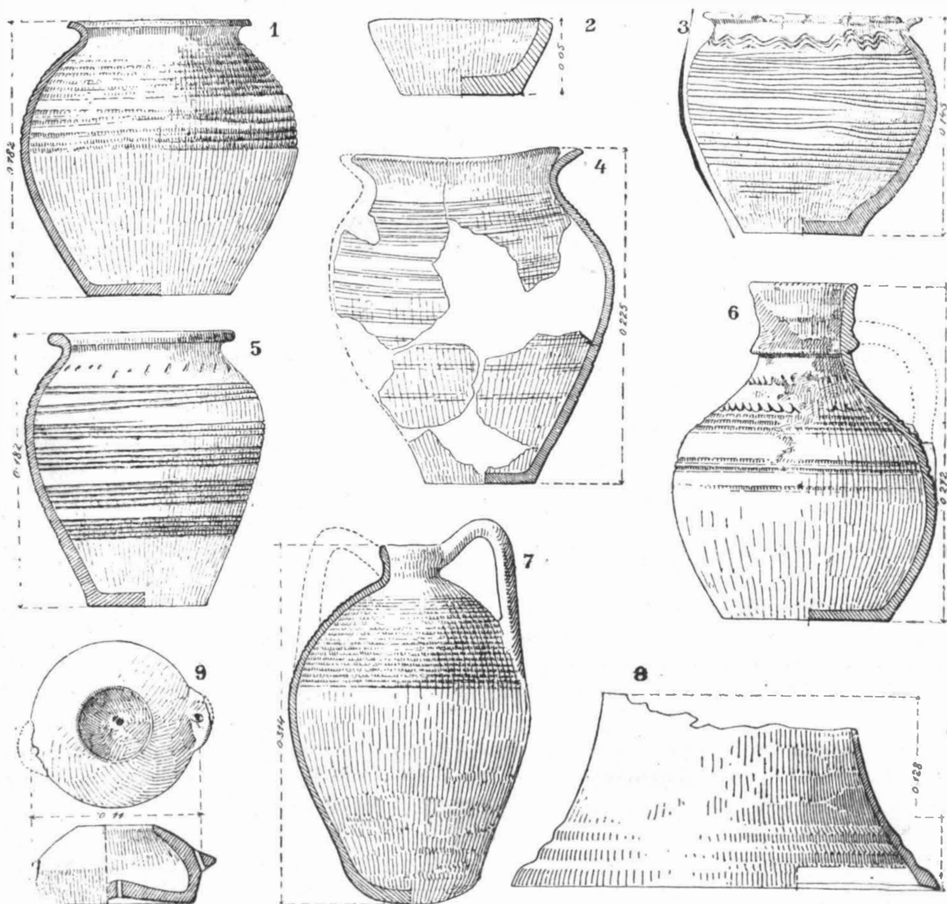

Fig. 12. — Obiecte din ultimele două nivele de locuire feudale timpurie.

cioburi, oase şi alte resturi mărunte, care alcătuieşte un fel de cărare. Acest strat subţire acoperă în parte locuinţa de suprafaţă nr. 36 *a*.

In partea de nord a suprafeţei, în şanţul D_{13}, s-a găsit, la adîncimea de 50 cm, o oală cu buza resfrîntă, ornamentată cu benzi de linii orizontale de cîte 3, 4 şi 5 linii paralele (fig. 12, 5). Ea aparţine unui tip descoperit şi în alte locuri din săpăturile de la Bisericuţa, în condiţii stratigrafice similare.

Tot acolo a apărut o daltă de fier şi o cruce mică de piatră verde, prevăzută cu o gaură pentru suspendare.

Aceluiaşi strat îi atribuim şi un clopot fragmentar de bronz (fig. 12, 8), cu diametrul de 0,29 m, găsit la adîncimea de 0,30 m, la o depărtare de 10—12 m de ruinele bisericuţei, ce s-au desvelit în 1950. Clopotul a aparţinut, desigur, bisericuţei. In clopot se afla înfundată o amforă mică, păstrînd o singură toartă (fig. 12, 7), iar alături un ulcior cu toarta ruptă din vechime (fig. 12, 6).

După toate datele culese pînă acum, acest nivel aparţine secolelor XI—XII. In afară de monete aparţinînd epocii comnenilor (Alexios şi Ioan Comnenul), găsite exclusiv în nivelul cel mai de sus, în partea de nord a suprafeţei D, la numai 0,20 m adîncime, s-a găsit un medalion bizantin de bronz, pe aversul căruia se află un bust în relief, purtînd în dreapta sceptrul (fig. 13). El datează din secolul al XI-lea e. n. şi reprezintă, se pare, pe arhanghelul Mihail[1].

Fig. 13. — Medalion bizantin de bronz (sec. XI).

Numeroase greutăţi de plasă, fusaiole de ardezie, un pinten (?) fragmetar de bronz, mînere de cuţit din corn, ceramică, fragmente de brăţări de sticlă, o bucată dintr-un ou de lut ars smălţuit, completează inventarul acestui nivel.

II. SONDAJUL DE LA NOVIODUNUM

Pe malul drept al Dunării, la circa 2 km est de comuna *Isaccea*, raionul Tulcea, în punctul numit Eski Kale, se află ruinele vechii cetăţi romane *Noviodunum*. Deasupra acestora, a existat în epoca feudală timpurie o aşezare, ale cărei urme se recunosc pînă astăzi, la suprafaţa terenului.

In planul de lucru al şantierului Dinogetia s-a prevăzut pentru campania de săpături arheologice din anul 1953, efectuarea unui sondaj în aşezarea amintită. In acest scop s-a ales o porţiune de teren în partea de vest a cetăţii romane, unde depunerile feudale par mai bogate în urme de cultură materială. S-au trasat două şanţuri lungi de circa 15—20 cm şi largi de 2 m fiecare, ambele perpendiculare pe latura de vest a cetăţii (şanţul I şi şanţul II). Prin săparea celor două şanţuri s-a urmărit culegerea de observaţii şi materiale care să ne ajute la cunoaşterea felului de viaţă al comunităţii omeneşti ce a locuit aşezarea feudală timpurie. S-a constatat că stratul de cultură materială feudală are grosimea de circa 2 m şi că se compune din patru nivele de locuire, care se disting în profilul celor două şanţuri (fig. 15). Toate aceste nivele de locuire arată o continuitate de viaţă, care rezultă în primul rînd, din uniformitatea resturilor de cultură materială. Există totuşi anumite deosebiri specifice fiecărui nivel în parte, În ceea ce urmează vom prezenta pe scurt şi în ordine cronologică aceste patru nivele, cu precizarea caracterelor proprii fiecăruia din ele.

Nivelul I feudal zace peste stratul romano-bizantin şi se caracterizează printr-un sol de culoare cenuşie închisă, în care se află bucăţele de cărbune şi dungi de cenuşă. Intr-un punct al Şanţului II la baza acestui nivel, s-au dezvelit două pietre mari, alăturate, înnegrite de fum şi de arsură. Ele alcătuiau împreună un cuptor primitiv (cotlon), de tipul celor mai vechi cotloane întîlnite în aşezarea feudală de la Garvăn

Nivelul II este reprezentat printr-un strat de pămînt de culoare cenuşie, mai sfărîmicios decît solul nivelului inferior (nivelul I). El conţine mai multă cenuşă oase şi solzi de peşte. In şanţul II, la baza acestui nivel, s-a descoperit o vatră de foc şi o groapă de dimensiuni mari.

[1]) Cf. G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire byzantin, Paris, 1884, p. 309—310, nr. 2 p 5.12, nr. 1; p. 551, nr. 3; p. 636, 649, nr. 1; p. 668, nr. 1.

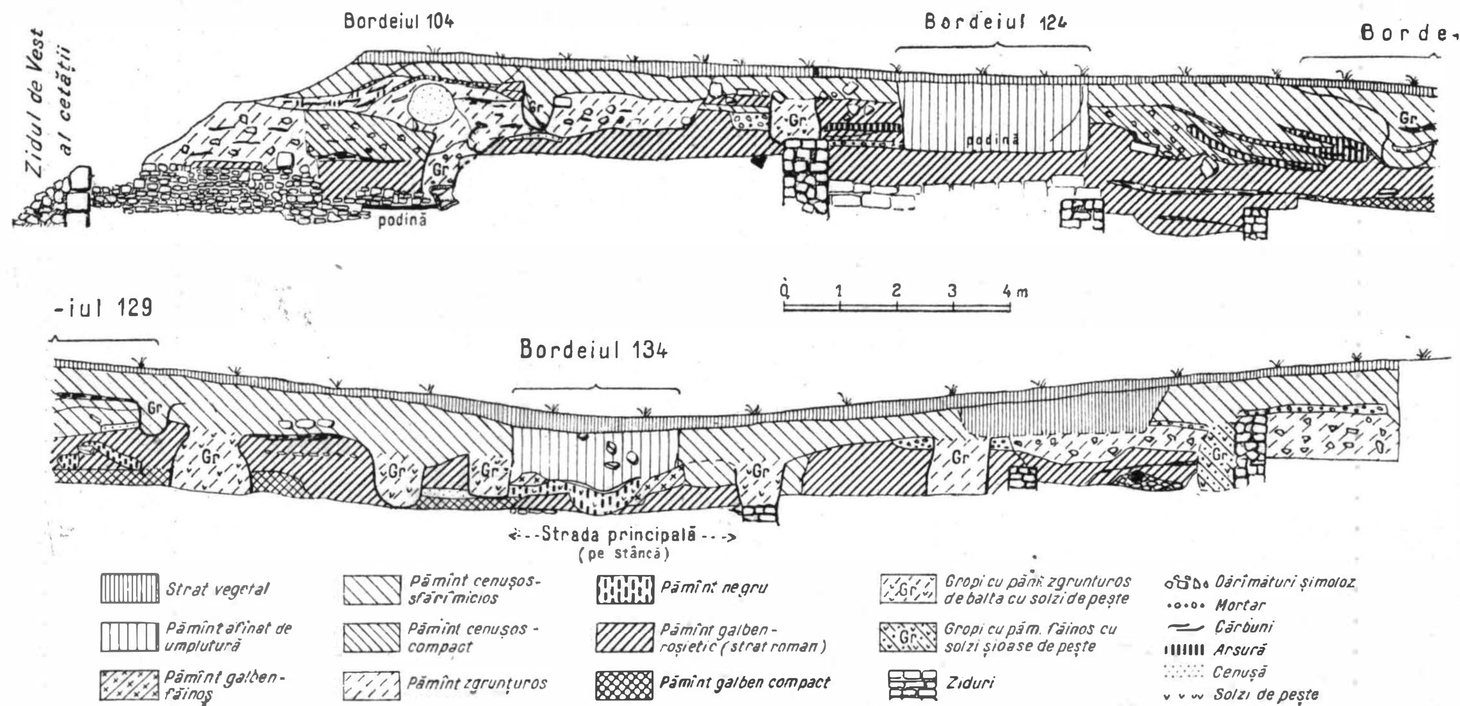

Fig. 14. — Profilul malului de nord-vest al sectorului C.

Nivelul III a deranjat şi distrus parţial urmele de vieţuire aparţinînd nivelului II. Din această vreme avem documentată groapa unui bordei, în colţul căreia s-au păstrat cîteva pietre din cuptorul acestuia.

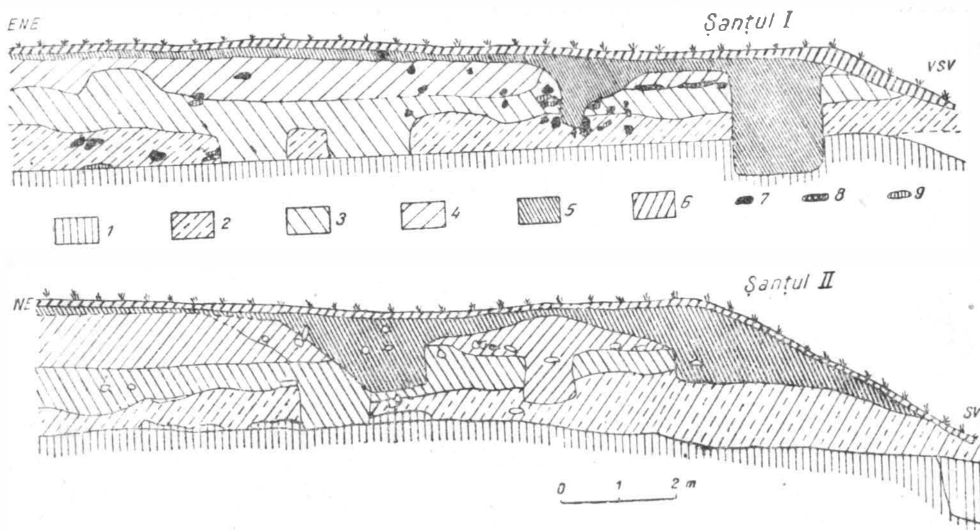

Fig. 15. — Noviodunum: Profilul şanţurilor S I şi S II.
1. Teren nesăpat; 2. Nivelul I feudal timpuriu (sol cenuşiu-roşcat, compact); 3. Nivelul II feudal timpuriu (sol cenuşiu grăunţos, cu multă cenuşă); 5. Nivelul III feudal timpuriu (sol negru, bogat în cenuşă); 5. Nivelul IV feudal timpuriu (sol de coloare cenuşie închisă, compact); 6. Sol arabil; 7. Pietre; 8. Bârne; 9. Cărămidă,

Nivelul IV se caracterizează printr-un pămînt cenuşos afînat, în care se găsesc numeroase resturi de cultură materială şi în deosebi fragmente ceramice. La suprafaţa solului, aceste resturi de cultură materială, aparţinînd aşezării feudale mai vechi se amestecă cu urmele de vieţuire din timpul stăpînirii turceşti, ce se prelungesc pînă în secolul al XIX-lea.

Locuinţele din aşezarea feudală de la Noviodunum - Isaccea se aseamănă cu cele de la Dinogetia-Garvăn. Ele erau de două feluri: bordeie şi locuinţe de suprafaţă. In şanţul I, la o adîncime de 0,65 m, a fost prinsă o parte din marginea unei locuinţe de suprafaţă, construită din pari şi scînduri de brad, aşezate peste grinzi de stejar.

In şanţul II s-a găsit, în parte, groapa unui bordei, ale cărui dimensiuni par să fi fost mai mari decît ale celor mai multe bordeie de la Garvăn. In colţul de nord al bordeiului se află cuptorul construit din pietre, asemănător cuptoarelor întîlnite în alte aşezări feudale contemporane.

In interiorul şi în afara locuinţelor se aflau gropi pentru păstrarea cerealelor şi a peştelui. Ele au fost umplute ulterior cu tot felul de resturi, printre care locul de frunte îl deţin solzii şi oasele de peşte, oase de animale şi păsări, împreună cu diferite fragmente ceramice. Gropile au forma cilindrică sau tronconică, cu diametrul şi adîncimea de circa 1 m. Una dintre ele păstra încă urme de lutuială pe pereţi.

Nu lipsesc nici vetrele de lut cu marginea înaltă de 10—15 cm. din care s-au găsit unele fragmente[1].

---

[1]) Vezi, pentru astfel de vetre: Archeologickérozhledy, Praga, 1954, VI, 1, p. 58 şi 132, fig. 24.

Uneltele de lucru se aseamănă, la rîndul lor, foarte mult cu cele folosite de locuitorii aşezării feudale timpurii de la Bisericuţa-Garvăn. Pentru pescuit se întrebuinţau greutăţi în formă de suveică etc., tăiate din cărămizi romane (fig. 16, 11, 12, 14). Cîteodată aceste greutăţi erau din piatră. S-a găsit, de asemenea, un cîrlig mare de

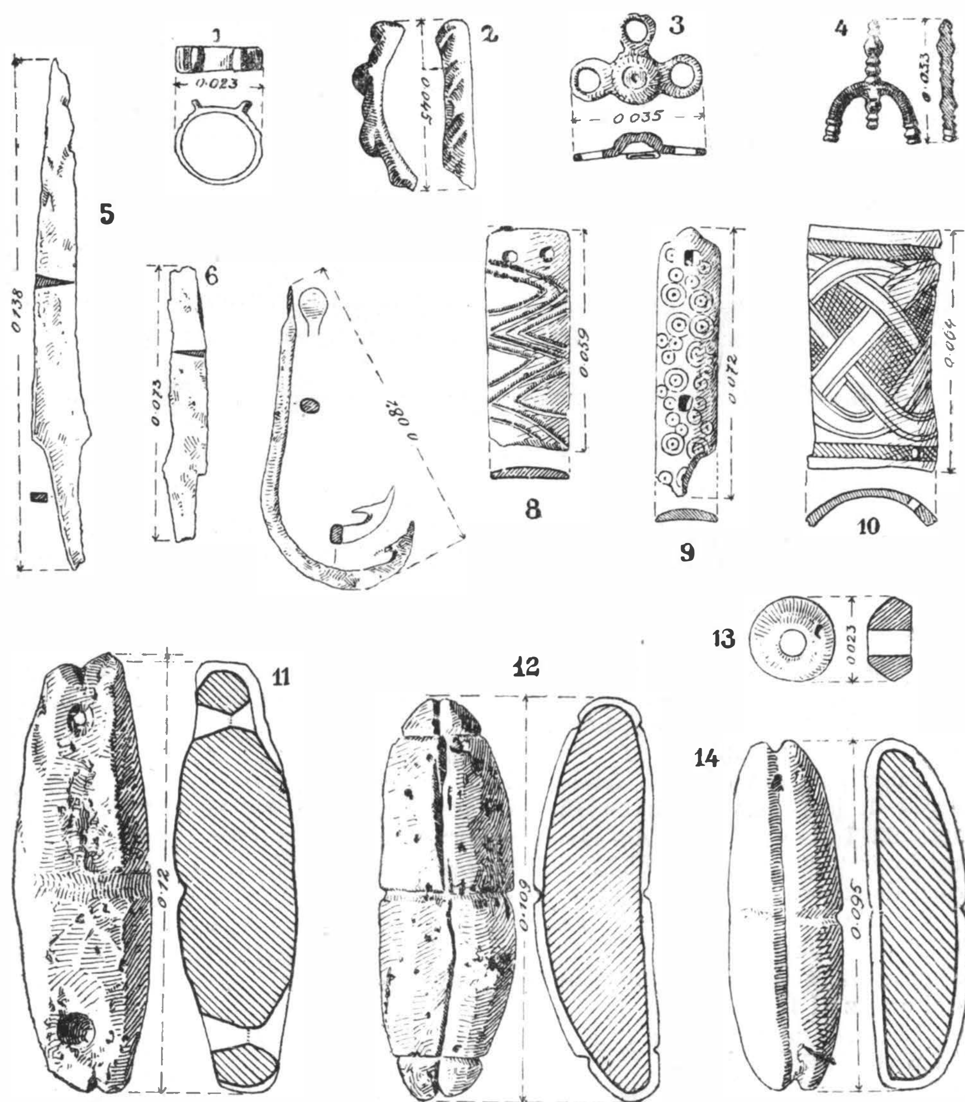

Fig. 16. — Noviodunum: Unelte şi podoabe feudale.

undiţă, din bronz (fig. 16, 7). Pentru tăiatul peştelui şi pentru diferite trebuinţe zilnice se foloseau cuţitele de fier, de diferite mărimi (fig. 16, 5, 6). S-au mai găsit, după aceea, un cleşte şi cîteva piroane de fier. Cuţitele erau introduse în mînere retezate din coarne de animale, uneori împodobite cu inciziuni executate cu multă mă-

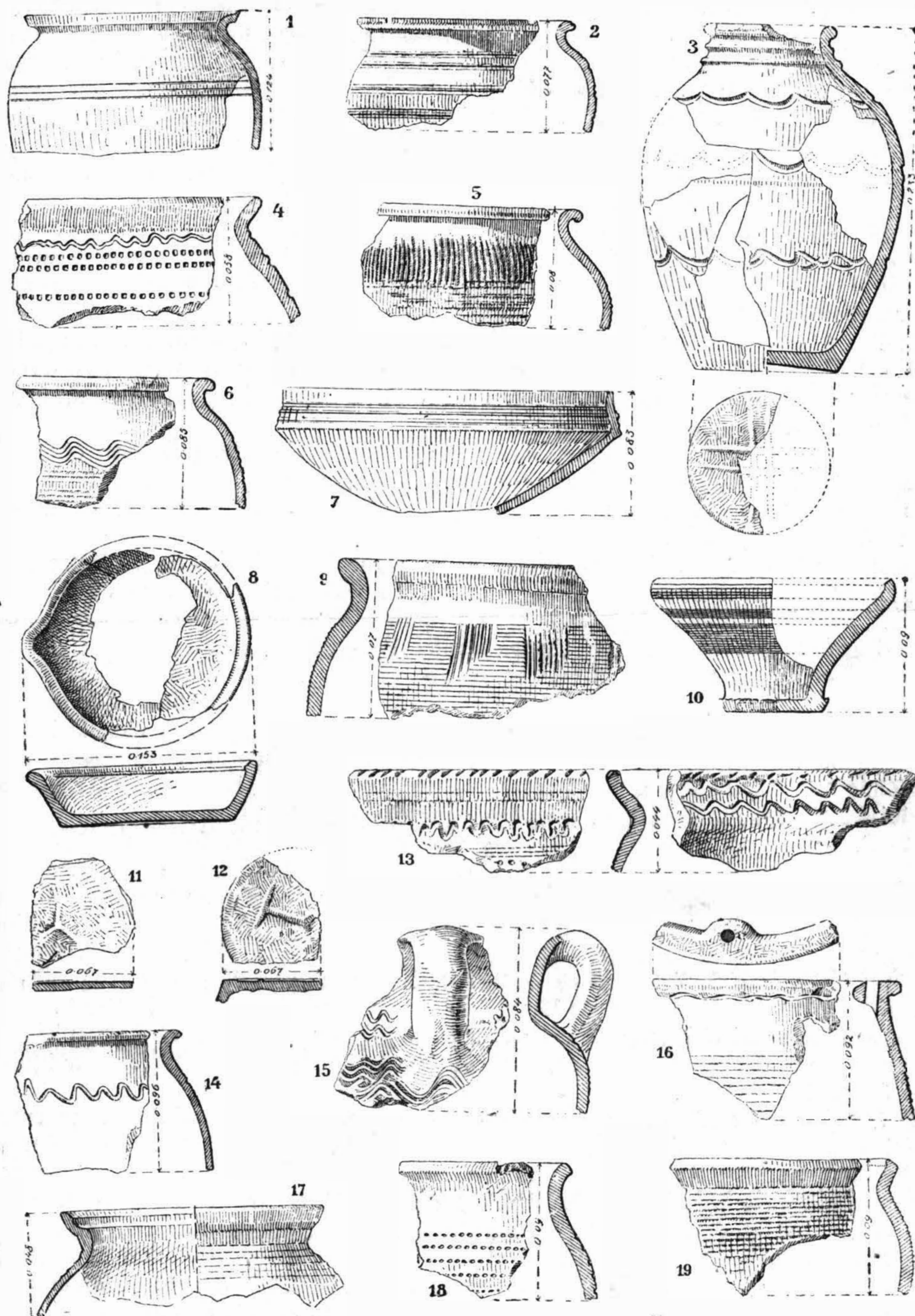

Fig. 17. — Noviodunum: Ceramică feudală.

iestrie (fig. 16, 8-10). Pentru tors, ori poate şi pentru pescuit, se lucrau fusaiole din lut ars sau din piatră locală (fig. 16, 13). În aşezarea feudală de la Noviodunum nu s-a găsit deocamdată nici o fusaiolă din piatră roşie de Ovruci. Pentru mersul pe ghiaţă se făcea uz de patine din oase de cal.

Ceramica feudală de la Noviodunum-Isaccea se împarte în trei grupe mari: 1. ceramică de tip slav; 2. ceramică cu smalţ şi 3) amfore feudale. Deşi toată ceramica descoperită pînă acum a fost aflată în stare fragmentară, totuşi ea poate fi reconstruită grafic în ceeace priveşte forma şi decorul (fig. 17).

Cele mai numeroase sînt fragmentele de oale fără toartă, de diferite mărimi, lucrate la roată dintr-o pastă relativ bună şi împodobite în majoritatea cazurilor cu linii orizontale. Decorul cu rotiţa dinţată sau cu linii în val se întîlneşte mai rar. Gura oalelor, de obicei largă, este mărginită de o buză resfrîntă în afară. Cîteva funduri de oale poartă pe faţa exterioară diferite mărci de olar, în relief (fig. 17, 11, 12). Deosebită ca formă este o cană fragmentară, lucrată din pastă poroasă de culoare galben-roşiatică, împodobită pe umăr cu linii în val, iar pe fund cu un mare semn cruciform în relief (fig. 17, 3).

Un vas mai puţin răspîndit decît oala era castronul de lut cu pereţii oblici şi înalţi, avînd buza uşor arcuită spre interior. Un fragment mai mare dintr-un astfel de vas, cu o siluetă elegantă, are întreaga faţă exterioară împodobită cu dungi fine orizontale (fig. 17, 10).

Mai numeroase decît fragmentele de castroane sînt cele de opaiţe, dintre care unul a putut fi reîntregit (fig. 17, 8). Ele aveau forma unor castronaşe, cu peretele scund şi oblic sau arcuit spre interior. De obicei, într-un punct al marginii se afla o mică ieşitură în afară, pentru fixarea feştilei. La aceste categorii de vase ceramice se adaugă un gît de ulcior şi un fragment de căldare din lut.

In afară de ceramica de tip slav, asemănătoare cu cea de la Dinogetia-Garvăn, în ultimul nivel al celor două şanţuri executate la Isaccea, au fost scoase la iveală fragmente de vase apropiate ca formă şi decor cu cele descoperite în anii 1948—1949 la Zimnicea. Faptul dovedeşte că este vorba de o ceramică mai tîrzie decît cea a secolului al XI-lea, putînd merge chiar pînă în secolul al XIV-lea e. n.

Ceramica cu smalţ s-a găsit de asemenea numai în stare fragmentară, dar în cantitate mult mai redusă decît ceramica de tip slav. Mai numeroase sînt fragmentele cu smalţ verde măsliniu. Fragmentele cu sgraffito sînt cele mai puţine. Restul ceramicii cu smalţ este mai variat în ceea ce priveşte coloritul decît aceeaşi ceramică din aşezarea feudală timpurie de la Dinogetia-Garvăn. Acest lucru se datoreşte faptului că ceramica bizantină cu smalţ dela Noviodunum se întinde pe o perioadă de timp mai mare decît cea de la Dinogetia, ajungînd pînă în secolele XIII-XIV e. n. Formele cele mai obişnuite pentru această categorie ceramică par să fi fost ulciorul de mărime mijlocie şi mică, smălţuit pe din afară şi strachina sau farfuria smălţuite pe faţa interioară (fig. 17, 7).

Amforele feudale sînt reprezentate printr-un număr şi mai mic de fragmente, decît ceramica bizantină. Pînă acum s-au întîlnit fragmente ce îngăduie reconstituirea a două categorii de astfel de vase, ambele cunoscute la Dinogetia, şi anume, amfore cu toartele supraînălţate şi amfore scurte şi groase, avînd toartele mici şi fundul rotund. Pe două fragmente aparţinînd ultimei categorii de amfore, se află zgîriat cîte un semn; pe un al treilea, un cuvînt în limba slavă veche (fig. 18).

Podoabele cele mai obişnuite erau brăţările de sticlă. Printre numeroasele fragmente de astfel de obiecte de podoabă există unele tipuri care n-au fost întîlnite deloc în aşezarea feudală de la Dinogetia-Garvăn (fig. 16, 2). Inafară de acestea s-au mai descoperit cîteva mărgele de sticlă colorată, un inel (fig. 16, 1) şi două

mici obiecte de podoabă din bronz (fig. 16, 3—4). Una dintre acestea (fig. 16, 3) este, foarte probabil, o piesă de decor (aplică), pentru harnaşament [1].

Ca şi la Garvăn, în aşezarea feudală timpurie de la Noviodunum-Isaccea s-au găsit numeroase oase de animale şi anume, de bovine, porci, oi şi capre. În deosebi pămîntul de umplutură al gropilor este amestecat, aşa cum s-a amintit, cu tot felul de resturi de acest fel. Ele ne arată că pescuitul şi creşterea vitelor deţineau un rol

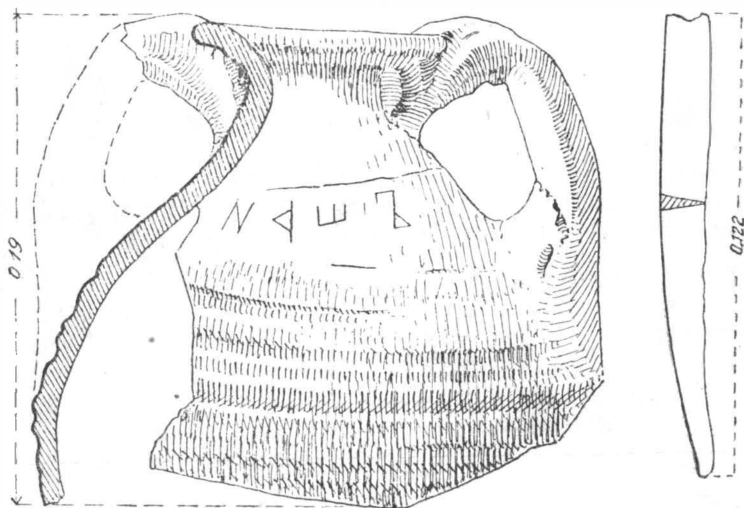

Fig. 18. — Noviodunum: Fragment de amforă cu inscripţia slavă.

de frunte în viaţa comunităţii feudale de la Isaccea. O altă ocupaţie de seamă a locuitorilor aceleiaşi aşezări trebuie să fi fost agricultura. Acest lucru e de presupus pe baza resturilor de boabe de grîu şi de mei aflate în săpătură.

În ceea ce priveşte stratul roman, care a fost atins în cîteva puncte ale săpăturii celor două şanţuri, descoperirea cea mai importantă o constituie o cărămidă cu stampila flotei romane pe Dunăre: *CL* (*assis*) *FL* (*avia*) *M* (*oesica* [2]) (fig. 19).

Una dintre problemele principale care se pun în legătură cu descoperirile feudale timpurii de la Isaccea, este aceea a cronologiei acestor resturi arheologice. Ele se pot data în bună parte cu ajutorul monetelor aflate în cursul săpăturilor.

In afară de cîteva exemplare din secolele II—IV şi de altul din vremea lui Justinian (anii 547—548), aceste monete sînt toate de provenienţă bizantină şi se repartizează astfel:

— una din timpul lui Ioan Tzimisces (969—976)
— patru » » » Vasile al II-lea şi Constantin al VIII-lea (976 — 1025)
— una » » » Constantin al VIII-lea (1025—1028)
— una » » » Mihail al IV-lea Paflagonianul (1034—1041)
— două » » » împărătesei Theodora (1055—1056)
— două » » » Const. al X Ducas (1059—1067)

[1] Cf. N. Fettich, Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn. Tafelband, Archaeologia Hungarica, XXI, Budapest, 1937, pl. XXIII, 1—7; XXV, 1—3.

[2] Cf. V. Pîrvan, « Analele Academiei Romîne », Seria II, Memoriile Secţiei Istorice, 1913, v. XXXV, p. 506—508.

— una din timpul lui Roman al IV-lea Diogene (1067—1071)
— una » » » Mihail al VII-lea Ducas (1071—1078)
— şapte » » » Alexios I Comnen (1081—1118)
— trei monete bizantine, din secolul al XI-lea nedeterminate.

Cele mai tîrzii monete bizantine descoperite întîmplător la Isaccea datează din vremea împăraţilor Andronic al II-lea Paleologul şi Mihai al IX-lea, fiul său

Fig. 19. — Noviodunum: Cărămida cu stampila: *CL(assis) FL (avia) / M (oesiea)*

(1295—1320)[1]. Mai înainte fusese găsit un tezaur de monete din vremea împăraţilor Alexios, Ioan şi Manuil Comnenul[2], plus un sigiliu de plumb de la Issac al II-lea Anghel (1185—1195)[3]. Anul acesta, în Şanţul II a apărut şi o monetă turcească de aur, din secolul al XIX-lea.

III. SONDAJUL DE LA NICULIŢEL

Pe teritoriul comunei *Niculiţel*, raionul Tulcea, unde în decursul timpului au apărut numeroase urme romane, bizantine şi vechi romîneşti, s-au executat alte sondaje în două puncte diferite. S-a făcut mai întîi o secţiune lungă de circa 20 m, la marginea de est, nord-est a comunei, în dreapta « drumului Bălţii », în interiorul valului mare de pămînt, cunoscut sub numele de Troian, ce înconjoară teritoriul comunei pe o lungime de aproape 30 km. Rezultatul a fost descoperirea unui număr destul de mare de pietre şi fragmente de cărămizi şi olane din perioada cotropirii romane, la care se adaugă mai multe fragmente de ceramică romană, (fig 20, 6—8) plus cîteva de ceramică geto-dacică. Cărămizile şi olanele arată existenţa în apro-

[1] Em. Condurachi, « Bul. Ştiinţ. Acad. R.P.R. », v. I, 3—4, 1949, p. 163—167.
[2] C. Moisil, « Bul. Soc. Num. Rom. », 1914, p. 25.
[3] Gh. Ştefan, « Dacia », 1941—1944, v. IX—X, p. 482.

piere a vreunei clădiri romane, care însă n-a fost întîlnită în sondajul executat. Fragmentele ceramice romane provin în cea mai mare parte din amfore de diferite mărimi şi din vase în formă de strachină, dintre care una a putut fi întregită (fig. 20, 7). Fragmentele de ceramică geto-dacică sînt lucrate din pastă de culoare cenuşie sau roşiatică şi într-o tehnică diferită de cele romane, fiind împodobite de obicei cu binecunoscutul brîu alveolar. Cîteva bucăţi de geam, un fund de pahar roman, o aplică

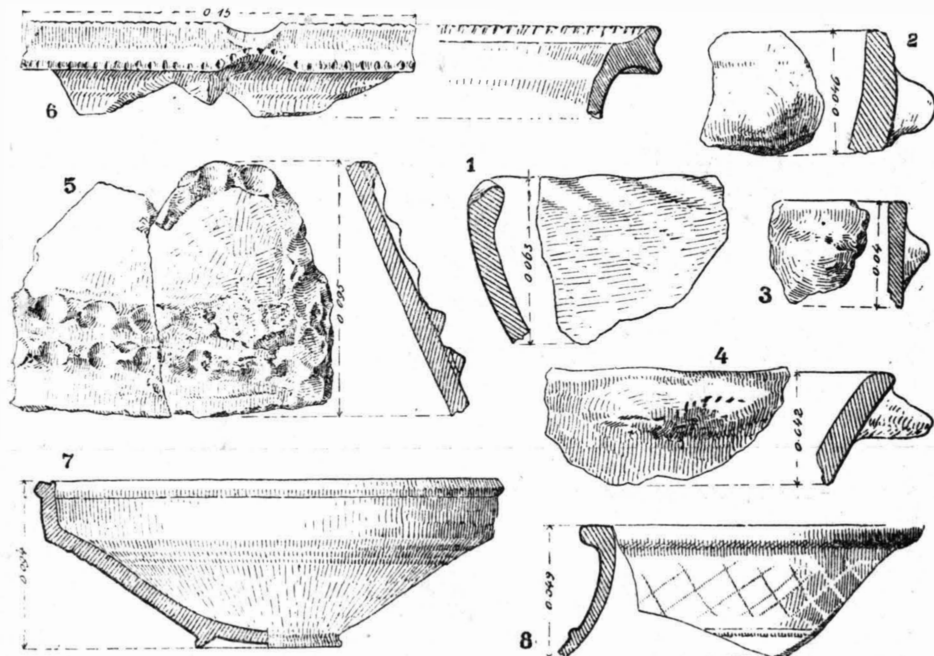

Fig. 20. — Niculiţel: 1. Ceramică din prima şi a doua epocă a fierului, de la « Valea Rogoazelor» (1—4) 2. Ceramică geto dacică şi romană de la « Drumul Bălţii » (5—8).

de bronz şi cîteva oase de bovine completează seria descoperirilor arheologice. Acestea încep la suprafaţa solului şi merg pînă la adîncimea maximă de 1 m. Ca dată, ele aparţin secolelor II—IV e. n. O mică monetă de bronz, probabil din vremea împăratului Valentinian I (364—375), descoperită în şanţul săpat, confirmă această datare.

In apropiere de această secţiune, peste pîrîul Niculiţelului, în stînga drumului ce duce spre Sarica, apele descoperiseră o mică porţiune dintr-un zid cu mortar. Am dezvelit zidul în continuare, pe o lungime de 4 m, stabilind că este roman, aparţinînd probabil secolului al IV-lea e. n.

Al doilea sondaj a fost executat în întăritura cea mare din interiorul valului de pămînt, cunoscută în preajma locului sub numele de cetăţuia. Ea se află pe dealul cu acelaşi nume, în pădure, la circa 3 km. vest de satul Niculiţel, fiind situată pe un platou mărginit de văi adînci ce-l despart de dealuri înalte. Intăritura are forma unui dreptunghi cu dimensiunile de circa 225 × 70 m[1]. Latura lungă de vest o alcă-

[1] P. Polonic, « Natura», 1935, v. XXIV, nr. 7, p. 24.

tuieşte troianul însuşi, iar pe celelalte trei, un alt val de pămînt. Pe platoul cetăţuii, arheologul bulgar C. Skorpil a făcut, în timpul primului război mondial, cîteva sondaje, ale căror urme se văd şi astăzi. Rezultatele obţinute au fost « neînsemnate » [1]. Concluzia la care a ajuns cercetătorul bulgar era că valul şi cetăţuia au fost construite de protobulgari, după trecerea Dunării în Dobrogea şi anume, între anii 660—668 e. n., fiind părăsite de ei la scurt interval de timp după aceea, în anul 678 [2] e.n.

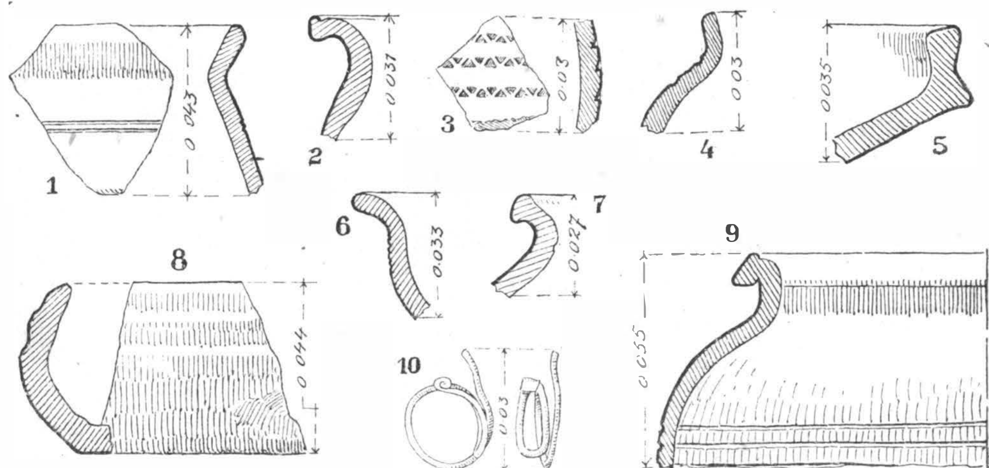

Fig. 21.— Niculiţel: Fragmente ceramice feudale şi un « inel de tîmplă » de la « Cetăţuia ».

O săpătură arheologică pe cetăţuie este îngreuiată de copacii care, din cauza stratului subţire de pămînt, şi-au întins rădăcinile pe mare suprafaţă. Noi am început cîteva şanţuri într-un loc cu mai puţini copaci, la distanţă de circa 40 m de latura de nord a cetăţuii. Aceste şanţuri s-au extins după aceea pe o suprafaţă de circa 80 m². Din capul locului s-a observat că sub iarbă, în stratul de pămînt negru, gros de abia 0,10—0,30 m, sub care se află stînca şi în deosebi pe mijlocul ceva mai înalt al suprafeţei dreptunghiulare a cetăţuii, se găsesc multe fragmente de cărămizi romane şi fragmente ceramice feudale timpurii, în număr relativ mic, foarte fărîmiţate (fig. 21, 1—9). Acestea din urmă se aseamănă cu ceramica de tip slav de la Dinogetia-Garvăn. Aproape toate sînt cioburi de oale împodobite cu linii orizontale. Numai cîteva dintre ele poartă linii în val sau ornamente executate cu rotiţa cu dinţi triunghiulari. Printre fragmentele ceramice mărunte se află cioburi mai mari de amfore cu toartele supraînălţate, datate în secolele XI—XII e. n. şi un fragment de opaiţ feudal timpuriu (fig. 21, 8). La toate acestea se adaugă diferite fragmente de ceramică cu smalţ, de culoare verzuie, albă şi castanie, printre care şi două cu sgraffito. Nu lipseşte nici ceramica romană, care e reprezentată prin cîteva fragmente mărunte. Destul de caracteristic este un « inel de tîmplă », din sîrmă de bronz, terminat în formă de S la unul din cele două capete (fig. 21, 10). Uneltele lipsesc. Două cuie de fier, lucrate de meşter (cuie de draniţă), s-au găsit printre bucăţile de cărămizi. Un os de bovină şi două fragmente de corn de cerb sunt singurele resturi animale.

[1] C. Skorpil, Anciens monuments bulgares dans la Dobroudja, în « La Dobroudja », Sofia, 1918, p. 128.
[2] Ibidem, p. 145 şi urm., p. 152.

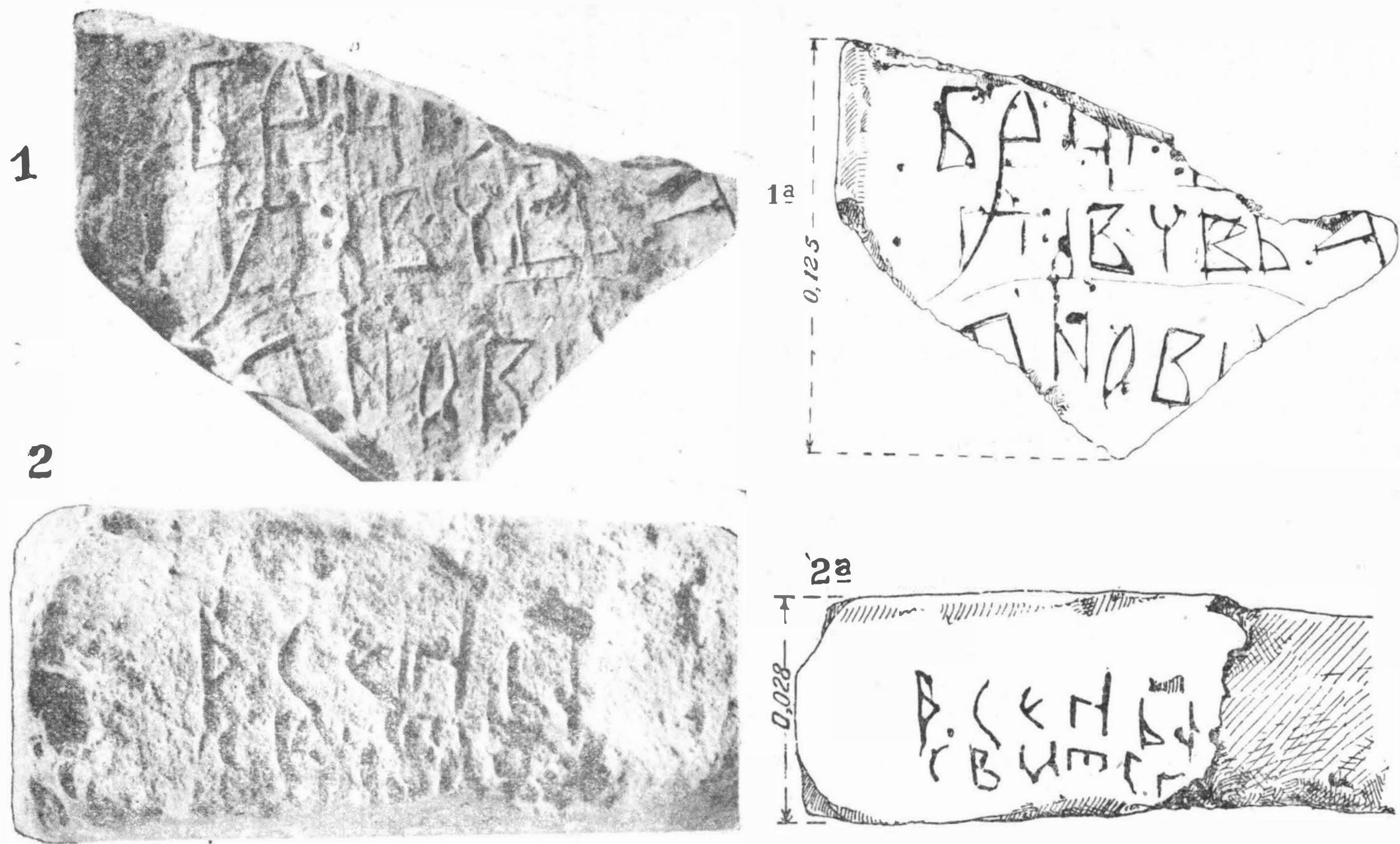

Fig. 22. — Niculiţel: Fragmente de inscripţii slave (sec. XI—XII) de la « Cetăţuie ».

Descoperirea cea mai importantă o constituie două fragmente de cărămizi romane, pe cai e, într-o epocă mai tîr ie, au fost sgîriate două inscripţii slave. Una dintre aceste bucăţi de cărămizi poartă pe faţa uşor albiată, următorul text fragmentar: врц... п/вчвьд ꙋовı (fig. 22 1—1*a*). Inscripţia a fo.t sgîriată puternic cu un obiect tăios în pasta arsă a cărămizii. Din textul mult mai slab sgîriat în pasta mai tare şi anume, pe una din feţele înguste ale celeilalte bucăţi de cărămidă, se păstrează numai următoarele litere: B C E N... C B E M (fig. 22, 2—2*a*). Din cauza stării prea fragmentare, ambele inscripţii sînt greu de descifrat. In orice caz, ele au un caracter religios şi datează din secolele XI—XII e. n. Pe un al treilea fragment de cărămidă este crestat de două ori semnul crucii.

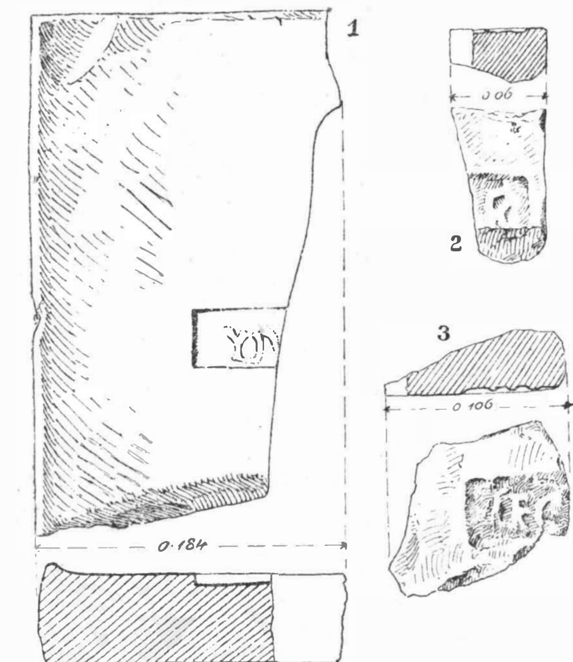

Fig. 23. — Niculiţel: Fragmente de cărămizi romane cu stampilă, de la « Cetăţuie ».

Cele trei fragmente de cărămizi făceau parte din zidul unei biserici cu trei abside, în formă de treflă. Intreaga clădire era construită din cărămizi romane, aduse din valul aflător în imediata vecinătate. Pe o bucată dintr-o astfel de cărămidă se mai păstrează urme din stampila *leg. I Iovia* (fig. 23). Stampila aceleiaşi legiuni se pare că a fost aplicată şi pe alt exemplar. Prin sondajul executat s-au descoperit deocamdată cele trei abside ale biseiicii. Dintre ele, mai bine se păstrează absida laterală de sud. Zidul construit din bucăţi de cărămizi legate cu pămînt negru sfărîmicios, are grosimea de circa 0,70 m şi se păstrează numai pe înălţimea de 0,05—0,30 m. Diametrul absidei de răsărit este de 1,90 m, iar al celei de sud şi prin urmare şi al celei de nord, care abia se mai recunoaşte, de cîte 1,70 m fiecare. Pavajul era de asemenea de cărămidă. Restul clădirii urmează să fie dezvelit în cursul unei viitoare campanii de săpături.

Biserica în formă de treflă de pe cetăţuia de la Niculiţel este cea mai veche de acest tip cunoscută pînă acum pe teritoriul R.P.R. Ea reproduce un plan de arhitectură bisericească, a cărui origine orientală e mult mai înaintată în timp. Planul triconc a fost reluat, după cum se ştie, de arhitectura bizantină. El a fost adaptat planului în cruce greacă de cele mai vechi mînăstiri ale Muntelui Athos (Lavra, Ivii, Vatoped) şi răspîndit după aceea în Serbia, Bulgaria şi în Ţările Romîne [1]. O biserică foarte mult asemănătoare cu cea de la Niculiţel şi care a fost construită, se pare, tot din cărămizi romane, s-a descoperit în ultimii ani la Pliska. Aceasta e datată

[1] Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin 2, Paris, 1925, v. I, p. 447, 462, 477—478; Paris, 1926, v. II, p. 772—773.

după secolul al XI-lea [1]. Dacă biserica de pe « Cetăţuia» de la Niculiţel aparţinea unei aşezări civile sau mînăstireşti, urmează să lămurească săpăturile viitoare.

Paralel cu sondajul în interiorul cetăţuii, s-a procedat la executarea unei secţiuni în valul din partea de est a acesteia, la o distanţă de circa 40 m de colţul de nord al întăriturii. In acest punct valul construit din pămînt galben curat, adus din altă parte, are înălţimea de circa 4 m şi lăţgimea, la bază, de circa 20 m. Faptul că pînă la adîncimea de 1,70 m pămîntul galben are o nuanţă deosebită de cel de dedesubtul acestuia, duce la presupunerea construirii valului în două etape. În pămîntul de la suprafaţă, la partea inferioară a valului, au apărut, atît la interior, cît şi la exterior, cărămizi romane de dimensiuni diferite (0,35—0,40 m). Ele au fost întrebuinţate pentru consolidarea valului de pămînt. Poziţia pe care au avut-o în val n-a putut fi precizată, deoarece erau deplasate de la locul lor. Oricum, în acest punct cărămizile n-au fost aşezate în chipul în care le-a găsit C. Skorpil, în porţiunea de val săpată în 1916—1917 [2]. Existenţa unor urme de trepte pe faţa interioară a valului, duce la presupunerea că, pe această faţă, cărămizile vor fi fost întrebuinţate pentru consolidarea scărilor făcute pentru a uşura urcarea pînă în vîrful troianului. La exterior cărămizile aveau scopul să împiedice ca pămîntul să fie cărat de ape în valea din imediata vecinătate. Pe latura de est, ca şi pe latura de vest a cetăţuii, valul n-are nici bermă, nici şanţ, din cauza celor două văi adînci, ce se află la poalele de la exterior ale acestuia. In pămîntul galben de la poalele din spre interior ale valului, s-au găsit cîteva fragmente de ceramică romană şi vreo două oase de animale mari.

Valul acesta este o construcţie uriaşă ce se poate explica prin folosirea pe scară largă a sclavilor. Privit din acest punct de vedere şi judecînd după materialele arheologice (cărămizi, fragmente ceramice diferite, chiupuri întregi, monete etc.), descoperite în decursul timpului în val sau în apropierea acestuia, valul pare mai curînd roman decît protobulgar. In cazul că această presupunere se va dovedi adevărată, rămîne de precizat dacă el este o lucrare a secolului al IV-lea e. n. sau cu un secol două mai veche şi refăcută în secolul al IV-lea cînd a fost întărită linia de apărare a Dunării de jos.

Tot în pădure, la nord, nord-vest de cetăţuie, pe valea pîrîului Rogoazelor şi pe o terasă din vecinătate, s-au găsit la suprafaţa solului, fragmente ceramice hallsttatiene şi geto-dacice, plus cîteva fragmente de ceramică şi cărămizi romane. Resturile geto-dacice indică o aşezare asemănătoare din punct de vedere topografic cu acelea din Munţii Orăştiei.

O ultimă investigaţie s-a făcut la circa 3 km nord-vest de Niculiţel, la punctul Bădila, unde, la poalele dealului şi în deosebi pe platoul de la nord de micul pîrîu ce curge spre răsărit, se poate observa multă ceramică şi fragmente de cărămizi romane. Printre aceste resturi arheologice s-au găsit cîteva fragmente de ceramică geto-dacică şi chiar mici fragmente de ceramică veche romînească [3].

Incă 2 km mai la nord, se află mînăstirea Cocoş, în jurul căreia sînt numeroase resturi din perioada cotropirii romane.

Urmele descoperite în cursul acestor sondaje şi cercetări dovedesc neîndoielnic că regiunea din jurul Niculiţelului a fost totdeauna un important centru de viaţă, a cărei continuitate se poate urmări cel puţin începînd din neolitic. Pentru ilustrarea dezvoltării societăţii dacice şi a raporturilor populaţiei băştinaşe cu cotropitorii

---

[1] Stamen Mihailov, Razkopki v. Pliska prez. 1945—1947 godina, în « Razkopki i prouciva niia», Sofia, 1948, v. III, p. 203, fig. 23, nr. 28.

[2] C. Skorpil, op. cit., p. 127—128 şi fig. 1.

[3] Pentru alte descoperiri romane şi vechi româneşti, de la Bădila, a se vedea C. Moisil, « Bol. Com. Mon. Ist. » 1910, v. III, p. 48.

romani, săpăturile vor putea aduce contribuţii importante. Ele vor putea contribui totodată la lămurirea epocii feudalismului timpuriu din nordul Dobrogei.

De aceea se impune ca o necesitate urgentă cercetarea întregii regiuni care este închisă de marele val de la Niculiţel, în primul rînd a aşezărilor dacice, a cetăţuii şi a valului însuşi.

*

Colectivul de la Garvăn a avut ca obiectiv principal şi în campania din anul 1953, aşezarea feudală timpurie de pe popina Bisericuţa, ajungînd la o cunoaştere mai adîncită a conţinutului culturii materiale a populaţiei din această aşezare.

Lărgindu-şi activitatea prin sondajele de la Isaccea şi Niculiţel, s-au pus jaloanele unor cercetări arheologice viitoare, în vederea lămuririi unor probleme importante din istoria veche a patriei noastre. Alături de săpăturile intensive de la Garvăn, sondajele din celălalte puncte cercetate au dovedit viaţa intensă ce s-a desfăşurat în nordul Dobrogei de-a lungul mileniilor, într-o regiune lăsată aproape necercetată de arheologia burgheză. Avînd condiţii minunate, un fluviu mare cu numeroasele lui bălţi, cîmpii pentru agricultură, munţi împăduriţi în apropiere, comunităţile omeneşti s-au putut închega şi dezvolta încă din vremurile orînduirii comunei primitive. O deosebită însemnătate prezintă urmele culturii geto-dacice descoperite într-o serie de puncte necunoscute pînă acum.

În epoca feudalismului timpuriu, cu toate tulburările produse de popoarele nomade (pecenegi, uzi, cumani), în ciuda pretenţiilor de stăpînire din partea bizantinilor, numeroase aşezări ale populaţiei localnice se înşirau pe malul drept al Dunării sau şi mai în interiorul Dobrogei. Ştirile cronicarilor arabi, bizantini şi ruşi despre mulţimea şi activitatea acestor aşezări numeroase şi bine populate se confirmă tot mai mult prin descoperirile arheologice.

În sînul obştiilor acestora s-a produs un proces de dezagregare. Probabil încă din secolul al X-lea, cu siguranţă în secolul al XI-lea, procesul de cristalizare a relaţiilor feudale era destul de înaintat, de vreme ce există ştiri relative la anumiţi şefi, cum este acel Satza, din scrierile Anei Comnena, chiar dacă nu avem motive suficiente spre a-l lega de numele Isaccei.

Creştinismul pătrunde şi se răspîndeşte în acest teritoriu. La cimitirul şi bisericuţa descoperite la Garvăn, se adaugă acum ruinele bisericuţei de la Niculiţel. Scrierea slavă se răspîndeşte, folosită atît în inscripţii pe piatră — inscripţia de la Mircea Vodă — cît şi pe cărămizi — ca în cele descoperite la Niculiţel — sau pe vase—ca la Isaccea şi Garvăn.

Se pare că la Garvăn, poate din cauză că aşezarea era mai excentrică şi nu se afla direct pe drumul ce mergea de a lungul Dunării. aşezarea s-a risipit mai de vreme. În schimb, după datele sumare obţinute în micile sondaje efectuate, la Isaccea viaţa a continuat mai departe, ceea ce se explică prin minunata aşezare pe care o ocupă la principalul vad al Dunării de jos. După ocuparea Dobrogei, turcii au făcut din aceasta unul din principalele lor puncte de stăpînire.

Pe lîngă săpăturile ce vor trebui organizate atît la Isaccea cît şi la Niculiţel, în vederea cunoaşterii trecutului Dobrogei de Nord, o adevărată ţară necunoscută din punct de vedere arheologic, se impune o cercetare amănunţită atît a malului drept al Dunării pînă la Murighiol şi Razelm, cît şi a ţinutului muntos, dintre Babadag şi Turcoaia. Acesta este unul din învăţămintele cele mai de preţ pe care le tragem în urma cercetărilor din anul 1953.

Gh. Ştefan — responsabil, Ion Barnea, Exspectatus Bujor, Eugen Comşa, Ştefan Constantinescu, Petre Diaconu, Ion Dragomir, Gheorghe Popilian; Studenţi: Gheorghe Bichir, Florin Constantiniu.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГАРВЭНЕ

(Район Мэчин, область Галац)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки Диногетия — Гарвэн преследовали следующие две главные цели.

1. Расширение стратиграфических исследований. При этом особое внимание обращалось на самый поздний уровень обитания феодальных поселений Гарвэна.

2. Планомерные разведки в Исакче — древний Новиодунум — и Никулицеле для более глубокого исследования вопроса, изучаемого коллективом: начало феодализма в области Нижнего Дуная.

I. Раскопки в Гарвэне

В пункте Бисерикуца продолжались раскопки раннего феодального поселения X—XII вв., перекрывающего развалины крепости Диногетия. В секторе А и особенно в секторе С удалялись слои отложений феодального периода. В секторах В и Д были вскрыты новые участки. Помимо этого в секторе В было произведено глубокое зондирование, чтобы подготовить общее обследование развалин и археологических слоев римского и древневизантийского владычества. Данные этого зондирования и вскрытия наслоений сектора С позволяют представить открытия, сделанные в Диногетии-Гарвэн, в обычном хронологическом порядке.

Зондирование, произведенное в северо-западной части сектора В, позволило установить существование в этой части поселения шести слоев обитания, включающихся в период между II и VI вв. н. э. В юго-восточной части того же сектора (В 7) были обнаружены остатки водопровода, сооруженного из труб из обожженной глины, проведенных по скалам.

В секторе С были вскрыты развалины поздней римской эпохи и ранней византийской (IV—VI вв. н. э.). Так были совершенно вскрыты часть главной улицы и две перпендикулярные к ней улицы с примыкающими к ним зданиями. Самым типичным для внутреннего плана крепости IV—VI вв. н. э. является отсутствие симметрии, нагромождение построек, узость улиц. Относительно большие размеры этих построек можно объяснить их официальным и в особенности военным характером.

Среди мелких открытий следует особо отметить: фрагмент столба, кирпич с печатью V Македонского легиона, кирпич с печатью императора Анастасия, фрагмент ионического мраморного капителя и т. д.

Что касается раннего феодального слоя (X—XII вв.), то поддерживается точка зрения, высказанная в предыдущих сообщениях, о наличии четырех слоев обитания, их которых три характеризуются полуземлянками, а один наземными жилищами.

Слой I (прежде IV) очень мало отличается от слоя II (прежде III) как техникой строительства, так и своим содержанием. Оба слоя производят скорее впечатление двух фаз, принадлежащих одному и тому же этапу обитания. Остатки этого слоя обитания плохо сохранились, так как их в той или иной мере уничтожили обитатели верхних слоев. Была также найдена высококачественная керамика, большей частью

с узорами из горизонтальных линий. Помимо этого были обнаружены кирпичные гири для рыболовных сетей, роговые ручки железных ножей, бронзовый подвесок, кости животных и т. д. В южном углу землянки № 8 была найдена бронзовая византийская монета времен императора Василия II Болгаробойцы.

Слой II более богат археологическими остатками. Самыми многочисленными орудиями являются кирпичные гири для сетей и пряслa красного камня из Овручи.

Керамика главным образом представлена фрагментами горшков славянского типа с орнаментами из тонких горизонтальных линий или из рядов мелких оттисков, выработанных зубчатым колесиком. На многих донышках видны клейма гончаров. Были также найдены фрагменты полированной керамики. Из украшений встречаются различные фрагменты браслетов из голубого стекла, стеклянные бусы, бронзовая фрагментарная бляшка с узорами по технике « an repoussé », повидимому, византийского происхождения. В завале ямы землянки, находящейся в непосредственной близости от упомянутого места зондирования сектора В, была найдена бронзовая византийская монета времен императора Михаила IV Пафлагонянина.

Слой III (прежде II) включает, согласно существующим предварительным данным, все землянки с явными следами пожара и самым обильным и хорошо сохранившимся инвентарем, лучше всего представленным керамикой. Не исключено, что некоторые из этих горелых землянок были покинуты во второй половине XI в., а другие в XII в., образуя последний слой обитания раннего феодального поселения в Диногетии-Гарвэне. В секторе В были раскопаны еще две землянки, относящиеся к этому же слою. На полу одной из них (№ 40) было найдено около 100 бронзовых монет времен императрицы Теодоры (1055—1056 гг.) и несколько лоскутков ткани. Вторая землянка (№ 94а) не была раскопана полностью. В секторе А, при вскрытии юго-восточной стены землянки № 19, были найдены две бронзовые монеты, также времен императрицы Теодоры. В землянке № 165 были обнаружены остатки камышевых плетеных изделий, железного гарнитура деревянного ведра, бронзовый колокольчик и другие объекты. Богатый и интересный материал был найден в землянке № 37, которая не была окончательно вскрыта в 1942 г. Стены этой землянки были облицованы дубовыми досками, скрепленными в каждом углу двумя сваями.

Слой IV является слоем наземных жилищ, представленным как и до сих пор последним слоем обитания, с оговоркой, сделанной и относительно слоя III. Важные следы слоя IV были открыты на новом участке сектора Д. В восточной части этого сектора были обнаружены следы остатков жилого помещения, пол которого находился на глубине 0,30 м. На полу были найдены три горшка без ручек и маленькая кастрюля из обожженной глины. В различных пунктах сектора Д были найдены в последнем слое обитания, названном «каменным слоем», следующие объекты: горшок с орнаментацией из горизонтальных линий, кувшин, железное долото, каменный крестик и бронзовый фрагментарный колокол, очевидно, принадлежащий находившейся в непосредственной близости церковке, а также другие объекты.

II. Разведка в Новиодунуме (Исакча)

На развалинах древней крепости Новиодунум летом 1953 г. впервые была произведена археологическая разведка в западной части крепости, где феодальные отложения, повидимому, еще богаче следами материальной культуры. Было вырыто два рва в 15—20 м длины и 2 м ширины каждый, оба перпендикулярно к западной стороне крепости (ров I и ров II). Было констатировано, что слой феодальной материальной культуры приблизительно 2 м толщины и состоит из 4 слоев обитания, которые видны в профиле этих двух рвов.

Жилые дома феодального поселения в Новиодунуме походят на дома Диногетии-Гарвэне. Они двух типов: землянки и наземные жилища. Внутри и вне домов находились ямы для хранения зерна и рыбы. Орудия производства были очень схожи с теми, которыми пользовались обитатели раннего феодального поселения в Бисерикуце-Гарвэне. Были найдены следующие объекты: кирпичные гири для рыболовных сетей, железные и бронзовые крючки для удочки, железные ножи, роговые ручки ножей, глиняные прясла и т. д.

Феодальная керамика очень многочисленна и похожа на керамику Диногетии. Она подразделяется на три большие группы: 1) керамика славянского типа, 2) полированная керамика и 3) феодальные амфоры. Некоторые из фрагментов керамики указывают на более поздний период, вплоть до XIV в. н. э.

Наиболее распространенными украшениями того времени были браслеты из голубого и зеленоватого стекла.

Что касается римского слоя, которого достигли в нескольких пунктах раскопок, то самой важной находкой является кирпич с штампом римского флота на Дунае: CL (assis) FL (avia (M) oesica).

Помимо некоторых бронзовых монет II—IV вв. н. э. было найдено несколько бронзовых византийских монет X—XII вв. и одна турецкая золотая монета XIX в.

III. Разведка в Никулицели

На территории этого седла были произведены разведки в двух различных пунктах.

Первое зондирование было произведено на востоко-северо-восточном краю села внутри большого земляного вала длиной почти в 30 км, окружающего территорию села. В этом месте были обнаружены многочисленные фрагменты кирпича и черепицы и разные осколки римского и гето-дакийского периода, относящиеся к II—IV вв. н. э. Маленькая бронзовая монета, повидимому, времен императора Валентиниана I (364—375 гг.) до некоторой степени подтверждает эту датировку.

Вторая разведка была произведена в пункте Четэцуя, находящемся в лесу, приблизительно 3 км на запад от села Никулицели. Это окруженное валом укрепление прямогольной формы (приблизительно 225 x 70 м). Болгарский археолог К. Скорпил, производивший во время первой мировой войны разведки в этом пункте, пришел к заключению, что вал и крепость были сооружены протоболгарами. Теперь здесь

была раскопана площадь в приблизительно 80 м² около северной стены крепости и было установлено, что в покрывающем скалы слое земли, толщиной в лишь 0,10—0,30 м, было найдено много кусков кирпича римского периода и небольшое количество фрагментов ранней феодальной керамики в раздробленном виде. Эти последние схожи с керамикой славянского типа из Диногетии-Гарвэна. Среди мелких керамических фрагментов были найдены и более крупные фрагменты амфор с очень высоко поставленными ручками, датируемые XI—XII вв. н. э. Кроме того были найдены различные фрагменты полированной керамики и несколько фрагментов керамики римского периода. Исключительным объектом является «височное кольцо» из бронзовой проволоки.

Самой важной находкой являются два фрагмента кирпичей, на которых были выскоблены надписи на древнеславянском языке. Эти два кирпичных фрагмента являлись частью стены церкви формы трефы — наидревнейший памятник этого типа, открытый на территории РНР. Все это здание было, повидимому, выстроено исключительно из римских кирпичей. Из его развалин была вскрыта лишь малая часть с тем, чтобы остальные работы произвести в течение следующей кампании раскопок.

Параллельно с разведкой внутри крепости приступили к разрезу вала в его восточной части. Было установлено, что собственно вал, вышиной в приблизительно 4 м и имеющий в основании приблизительно 20 м ширины, сооружен лишь из желтой глины и не имеет в этом пункте ни рва, ни бермы. С обеих сторон он облицован римским кирпичем, причем находящиеся с внутренней стороны кирпичи выложены в виде ступеней. На одном из кирпичей сохранились следы печати leg. I. Iovia Scythica.

Также в лесу, на северо-северо-западе от крепости, в долине речки Рогоазелор и на соседней террасе были собраны на поверхности земли фрагменты гальштаттской и гето-дакийской керамики.

В пункте Бэдилэ, находящемся приблизительно в 3 км к северо-западу от села Никулицели, были обнаружены многочисленные фрагменты римской керамики и несколько фрагментов гето-дакийской и древнерумынской керамики.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

I. Диногетия

Рис. 1. — Общий план поселений.
Рис. 2. — Зондирование в секторе *B*.
Рис. 3. — Профиль зондирование в секторе *B*.
Рис. 4. — Глиняный светильник (IV в.).
Рис. 5. — Улица базилики.
Рис. 6. — Фрагмент столба.
Рис. 7. — Кирпич с печатью императора Анастасия.
Рис. 8. — 1 - бронзовый подвесок; 2—бронзовая бляшка,
Рис. 9. — Землянка № 165.
Рис. 10. — Часть инвентаря землянки № 37.
Рис. 11. — Профиль насыпи перед башней № 6.
Рис. 12. — Объекты из последних двух слоев обитания раннего феодализма.
Рис. 13. — Бронзовый византийский медальон (XI в.).
Рис. 14. — Профиль северо-западной насыпи сектора *C*.
Рис. 15. — Новиодунум. Профиль рвов S I и S II.
Рис. 16. — Феодальные орудия и украшения.

Рис. 17. — Феодальная керамика.
Рис. 18. — Фрагмент амфоры с славянской надписью.
Рис. 19. — Кирпич с печатью: CL(assis) FL(avia) M(oesica)

IIII. Никулицел

Рис. 20. — 1—керамика первой и второй эпохи железа из Валя Рогоазелор (1—4); 2—гето-дакийская и римская керамика из Друмул Бэлций (5—8).
Рис. 21. — Феодальные керамические фрагменты и височное кольцо из Четэцуи.
Рис. 22. — Фрагменты славянских надписей (XI—XII вв.) из Четэцуи.
Рис. 23. — Фрагменты римских кирпичей с печатью из Четэцуи.

LE CHANTIER ARCHÈOLOGIQUE DE GARVĂN

(district de Măcin, Region de Galaţi)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles archéologiques du chantier de Dinogetia-Garvăn ont poursuivi deux principaux objectifs:

1. approfondir les observations d'ordre stratigraphique, en prêtant une attention tout particulière au niveau d'habitation le plus récent de la station féodale de Garvăn, et

2. des sondages à Isaccea, l'ancien Noviodunum, et à Niculiţel, ayant pour but d'approfondir le problème qui fait l'objet des recherches du collectif: « *Les débuts de la feodalité dans la région du Bas-Danube* ».

I. *Les fouilles de Garvăn*

On a continué les fouilles au lieu dit Bisericuţa, dans l'établissement féodal ancien (Xe au XIIe siècles), superposé aux ruines de la cité de Dinogetia. Dans le secteur A, et surtout dans le secteur C, on a poursuivi de liquider les couches de dépôts féodaux. Dans les secteurs B et D, on a entamé de nouvelles portions. Dans le secteur B, on a pratiqué en outre un sondage en profondeur, préparant ainsi une étude d'ensemble des ruines et des couches archéologiques de l'époque de la domination romaine et byzantine ancienne. Les données recueillies à l'occasion de ce sondage et les résultats obtenus par le dégagement des dépôts du secteur C permettent de présenter dans le rapport préliminaire pour 1953 les découvertes faites à Dinogetia-Garvăn, dans l'ordre chronologique normal, c'est-à-dire en allant des niveaux anciens aux plus récents.

Le sondage effectué à la partie nord-ouest du secteur B a permis de constater, à cet endroit de la station, l'existence de six niveaux d'habitation remontant à l'intervalle entre les IIe et VIe siècles de notre ère.

A la partie sud-est de ce même secteur (B 7), on a mis à jour les restes d'un aqueduc constitué par des conduits en terre-cuite posés à même la roche.

Dans le secteur C, on a mis à jour des ruines de l'époque romaine avancée et byzantine ancienne (IV-e—VI-e s. de n. è.). On a complètement dégagé ainsi la portion respective de la rue principale et deux autres rues, perpendiculaires à la première, en même temps que les édifices adjacents. Les traits caractéristiques du plan intérieur de la cité aux IVe—VIe s. de n. è. sont: le manque de symétrie et l'agglomération des bâtiments entre lesquels ne sont ménagées que des rues fort étroites. Les dimensions relativement importantes des constructions peuvent s'expliquer par leur caractère officiel, et surtout militaire.

Parmi les menues découvertes, on signale tout particulièrement: un fragment de borne milliaire (fig. 10), une brique portant l'estampille *leg. V. Macedonica*, une autre à l'estampille de l'empereur Anastasius, un fragment de chapiteau ionien en marbre, etc.

En ce qui concerne le niveau féodal ancien (X^{e}—XIIe s.), ce rapport, comme les précédents, se borne à mentionner l'existence de quatre niveaux d'habitation, dont trois sont caractérisés par des huttes à moitié enfouies dans le sol et le quatrième par des demeures construites en surface.

Le Ier niveau (auparavant IVe) diffère fort peu du IIe niveau (auparavant IIIe) tant en ce qui concerne le mode de construction que son contenu. Ces deux niveaux semblent surtout deux phases d'habitation se rattachant à une seule et même étape. Les restes en sont en fort mauvais état pour avoir été dérangés ou détruits par les habitants des niveaux supérieurs. La céramique est de qualité et décorée surtout de lignes horizontales. On a également trouvé des contrepoids en terre cuite pour les filets de pêche, des manches de couteau en corne, 4 couteaux en fer, un pendentif en bronze, des ossements animaux, etc. Une monnaie byzantine en bronze, de l'époque de l'empereur Basile II le Bulgarochtone, a été trouvée à l'angle sud de la hutte n° 8.

Le IIe niveau est plus riche en restes archéologiques. Parmi les outils, les plus nombreux sont les contrepoids en terre cuite pour les filets de pêche et les fusaïoles en pierre rougeâtre d'Ovroutchi. La céramique consiste surtout en tessons de vases du type slave, décorés de lignes fines, horizontales, ou de rangées d'impressions exécutées à la roue dentée. Plusieurs fonds de tessons portent des marques de potier. On a découvert aussi des fragments de céramique émaillée. Les objets de parure sont représentés par des fragments divers de bracelets en verroterie bleue, des perles de verre et une applique fragmentaire en bronze, décorée selon la technique du « repoussé » et semblant avoir une provenance byzantine.

Dans la terre qui comblait la fosse d'une hutte, située à proximité immédiate du sondage mentionné ci-dessus, du secteur B, on a trouvé une monnaie byzantine en bronze, datant de l'empereur Michel IV le Paphlagonien.

Le IIIe niveau (auparavant IIe) comprend, jusqu'à nouvelles observations, toutes les huttes portant de fortes traces d'incendie et contenant l'inventaire le plus riche et le mieux conservé, surtout céramique. Il semble possible que certaines de ces huttes incendiées aient été abandonnées au cours de la seconde partie du XIe siècle et les autres au XIIe, constituant ainsi le dernier niveau d'habitation de l'établissement féodal ancien de Dinogetia-Garvăn.

Dans le secteur B, on a mis à jour encore deux huttes appartenant à ce même niveau. Sur le plancher de l'une d'elles, la hutte n° 40, on a trouvé environ 100 monnaies de bronze, en tas, toutes datant de l'impératrice Théodora (1055—1056), et bon nombre de lambeaux de tissu. La deuxième hutte (n° 94 *a*) n'a pas été entièrement déblayée. Dans le secteur A, les travaux de dégagement du côté sud-est de la hutte n° 19 ont permis de trouver deux monnaies de bronze datant également de l'impératrice Théodora. La hutte n° 165 contenait des restes de nattes en laîche, ceux de la garniture de fer d'un seau en bois, une clochette en bronze, etc. Un inventaire riche et intéressant a été découvert dans la hutte n° 37 qui avait déjà été fouillée, en 1942, mais incomplètement. Les parois de la fosse de cette dernière hutte étaient recouvertes de planches de chêne retenues aux angles, chacune, par deux pieux.

Le IVe niveau est celui des demeures en surface que l'on considère, comme jusqu'à présent, le dernier niveau d'habitation, en gardant cependant les mêmes

réserves que pour le IIIe niveau. Des restes importants du IVe niveau ont été compris dans la partie nouvellement déblayée du secteur D. A la partie est de ce secteur, on a mis à jour les restes d'une habitation dont le plancher se trouvait à une profondeur de 0,30 m. On a découvert, abandonnés sur ce plancher, trois vases dépourvus d'anses et une petite écuelle en terre cuite. En différents points du secteur D et au dernier niveau d'habitation, que l'on a appelé aussi le « niveau des pierres », on a découvert certains objets particuliers: tels, un pot décoré de bandes de lignes horizontales, une cruche, un ciseau en fer, une petite croix en pierre, une cloche fragmentaire en bronze, provenant certainement de la petite chapelle qui se trouve à immédiate proximité, et d'autres objets encore.

II. *Le sondage de Noviodunum (Isaccea)*

Sur l'emplacement des ruines de l'antique citadelle de Noviodunum on a pratiqué, pour la première fois, au cours de l'été 1953, un sondage archéologique dans la partie ouest de la citadelle, où les dépôts de l'époque féodale semblent plus riches en vestiges de la culture matérielle. On a tracé deux fossés, de 15 à 20 m de long et 2 m de large chacun, perpendiculaires au côté ouest de la citadelle (S. I et S. II). On a pu constater que la couche de la culture matérielle féodale atteint une épaisseur de 2 m environ et se compose de 4 niveaux d'habitation que le profil des deux fossés permet de distinguer.

Les demeures de la station féodale de Noviodunum-Isaccea ressemblent à celles de Dinogetia-Garvăn. Elles étaient de deux sortes: des huttes et des demeures construites en surface. Des fosses pour conserver les céréales et le poisson se trouvaient à l'intérieur et à l'extérieur des habitations. Les outils ressemblent fort à ceux qu'utilisaient les habitants de la station féodale ancienne de Bisericuţa-Garvăn. On a trouvé, par exemple: des contrepoids en terre cuite pour les filets de pêche, des hameçons en fer et en bronze, des couteaux en fer, des manches en corne, des fusaïoles en terre glaise, etc.

La céramique de l'époque féodale est la plus abondante et ressemble à celle de Dinogetia. On la divise en trois grands groupes: 1, la céramique de type slave, 2, la céramique émaillée, et 3, les amphores féodales. Quelques tessons céramiques indiquent une période plus avancée, allant même jusque vers le milieu du XIVe siècle de n. è.

Les parures les plus usuelles étaient les bracelets en verroterie bleue et verdâtre.

En ce qui concerne la couche romaine, que l'on a atteinte en quelques points des fouilles, la découverte la plus importante est celle d'une brique à l'estampille de la flote romaine du Danube: *CL(assis) FL(avia) M(oesica)*.

Outre quelques monnaies en bronze, des IIe au IVe siècles de n.è., on a découvert plusieurs monnaies byzantines en bronze, des Xe au XIIe siècles, et une monnaie turque en or, datant du XIXe s.

III. *Le sondage de Niculiţel*

On a effectué des sondages en deux points différents du territoire de la commune de Niculiţel.

Le premier sondage a été exécuté à proximité immédiate de la lisière est-nord-est du village, à l'intérieur du grand *vallum* en terre qui entoure le territoire de ce village sur près de 30 km. On a découvert à cet endroit de nombreux fragments de briques, de tuiles, et des tessons romains et géto-daces, datant des IIe au IVe

s. de n. è. Une petite pièce de monnaie en bronze, probablement du temps de l'empereur Valentinien I (364—375) confirme en partie ces dates approximatives.

Le deuxième sondage a été effectué au lieu dit « cetăţuia » (la citadelle), situé dans une forêt, à environ 3 km à l'ouest du village de Niculiţel. Cette fortification, entourée d'un *vallum*, a la forme d'un rectangle d'environ 225 m de long sur 70 de large. Ayant effectué des sondages à cet endroit, à l'époque de la première guerre mondiale, l'archéologue bulgare K. Skorpil en avait conclu que le *vallum* et la citadelle étaient l'oeuvre des Protobulgares. Les Auteurs ont fouillé une surface d'environ 80 m^2, ă proximité du côté nord de la forteresse, et ont constaté, dans la couche de terre qui recouvre la roche et dont l'épaisseur atteint à peine 0,10 à 0,30 m, de nombreux restes de briques romaines et des fragments céramiques de l'époque féodale ancienne, relativement en petit nombre et fort morcelés. Ces derniers ressemblent à la céramique de type slave de Dinogetia-Garvăn. Parmi ces petits fragments céramiques, on en a trouvé quelques-uns dont les dimensions un peu plus importantes ont permis d'y reconnaître des fragments d'amphores aux anses surélevées, datant des XI-e—XII-e siècles. On a découvert, en outre, des fragments de céramique émaillée et de céramique romaine. Un « anneau pour encercler les tempes », en fil de bronze est remarquable.

La découverte la plus intéressante est celle de deux fragments de briques portant des inscriptions, grossièrement gravées, en vieux slave. Ces deux pièces provenaient des murs d'une église en forme de trèfle qui est le plus ancien monument de ce genre découvert sur le territoire de la République Populaire Roumaine. Il semble que l'édifice tout entier ait été construit en briques romaines. Seule une faible partie de ces ruines a été mise à jour, le reste devant être déblayé au cours des futures campagnes archéologiques.

Parallèlement au sondage effectué à l'intérieur de la citadelle, on a pratiqué une section du *vallum* à sa partie est. A cette ocasion, on a constaté que le *vallum* proprement dit, dont la hauteur est d'environ 4 m et la largeur de la base, d'environ 20 m, est entièrement construit en argile jaune et ne comporte, à cet endroit, ni fossé ni berme. Les deux faces en avaient été plaquées de briques romaines; celles de l'intérieur semblent avoir été agencées de manière à former des gradins. Un fragment de brique conserve des traces de l'estampille *leg. I. Iovia Scythica.*

Dans la partie de la forêt au nord-nord-ouest de la citadelle, le long du « pîrîul Rogoazelor » (ruisseau de Rogoazele) ainsi que sur une terrasse des environs, on a recueilli, à même la surface du sol, des tessons céramiques hallstattiens et géto-daciques.

Au lieu dit Bădila, à environ 3 km au nord-ouest du village de Niculiţel, on a trouvé un grand nombre de fragments de céramique romaine et quelques fragments de céramique géto-dacique et roumaine ancienne.

EXPLICATION DES FIGURES

I. *Dinogetia*

Fig. 1. — Plan général de la station.
Fig. 2. — Sondage dans le secteur B.
Fig. 3. — Profil du sondage du secteur B.
Fig. 4. — Lumignon en terre cuite (IVe siècle).
Fig. 5. — La ruelle de la basilique.
Fig. 6. — Fragment de borne milliaire.
Fig. 7. — Brique portant l'estampille de l'empereur Anastasius.
Fig. 8. — 1. Pendentif en bronze; 2. Applique en bronze.

Fig. 9. — La hutte n° 165.
Fig. 10. — Une partie de l'inventaire de la hutte n° 37.
Fig. 11. — Profil du bord de la surface fouillée en regard de la tour n° 6.
Fig. 12. — Objets provenant des deux derniers niveaux d'habitation féodale ancienne.
Fig. 13. — Médaillon byzantin en bronze (XIe siècle).
Fig. 14. — Profil du bord NO du secteur C.

II. *Noviodunum*

Fig. 15. — Profil des fossés S I et S II.
Fig. 16. — Outils et parures féodaux.
Fig. 17. — Céramique féodale.
Fig. 18. — Fragment d'amphore à inscription slave.
Fig. 19. — Brique à estampille: *CL*(*assis*) *FL*(*avia*) *M*(*oesica*).

III. *Niculiţel*

Fig. 20. — 1. Céramique datant du premier et du second âge du fer, de Valea Rogoazelor (1—4); 2. Céramique géto-dacique et romaine de Drumul Bălţii (5—8).

Fig. 21. — Tessons céramiques féodaux et « anneau pour encercler les tempes » de Cetăţuia (la citadelle).

Fig. 22. — Fragments d'inscriptions slaves (XIe — XIIe siècles) de « Cetăţuïa ».

Fig. 23. — Fragments de briques romaines à estampilles, de « Cetăţuia ».

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, nr. 1—2, 1954

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC MOREŞTI

(reg. TG. MUREŞ, REG. AUT. MAGHIARĂ)

Descoperirea aşezării fortificate de la Moreşti în anul 1951 a ridicat o serie de probleme pentru care existau încă prea puţine posibilităţi de comparaţie şi de încadrare în cercetările anterioare. Ţinînd seama de întinderea neobişnuit de mare a terenului locuit şi întărit, săpăturile din 1951 trebuiau să se limiteze numai la efectuarea unor sondaje mai întinse pentru stabilirea epocii căreia îi aparţinea aşezarea şi pentru a documenta încadrarea ei la începuturile îndepărtate ale feudalismului. Aceste cercetări n-au putut să lămurească însă pe deplin durata, întinderea şi caracterul aşezării, astfel încît la sfîrşitul campaniei din 1951 lipsa datelor sigure trebuia să fie completată cu ipoteze ce urmau să fie verificate prin săpăturile viitoare. Situaţia aceasta se oglindeşte întrucîtva şi în raportul preliminar asupra săpăturilor de la Moreşti din 1951 [1].

Săpăturile din 1952 au dat o imagine cu mult mai completă şi mai fidelă a vieţii ce s-a desfăşurat în această aşezare în cursul secolelor şi, în deosebi, în primul mileniu al erei noastre. Ele au confirmat şi chiar au adîncit impresia iniţială asupra importanţei şi amploarei acestei aşezări. S-a putut constata existenţa a unsprezece epoci deosebite care s-au succedat în acest punct de la începutul neoliticului pînă la mijlocul epocii feudale şi a patru cimitire care precizează urmele culturii materiale ale epocilor cărora le aparţin. După anumite ezitări şi nedumeriri în privinţa caracterului artificial sau natural al liniilor de fortificaţie care înconjurau aşezarea, s-a ajuns la sfîrşitul campaniei din 1952 la posibilitatea de a distinge fortificaţiile artificiale de valurile de alunecare, fixîndu-se planul întăriturilor. Acest plan a fost confirmat şi de săpăturile din 1953.

Datorită faptului că cercetările din 1952 au încercat să seziseze totalitatea fenomenelor existente la Moreşti, ele nu puteau să fie exhaustive şi să lămurească diferitele probleme în mod amănunţit. Faţă de metoda de săpătură cu care s-a lucrat în 1952, cu suprafeţe mici şi răsfirate, justificată la începutul explorării acestui vast complex arheologic, în anul 1953 cercetările s-au concentrat asupra unor puncte anumite, unde s-a trecut, după exemplul arheologiei sovietice, la dezvelirea aşezării pe suprafeţe mari, unitare. În felul acesta s-a cîştigat o imagine cu mult mai reală şi mai cuprinzătoare asupra raporturilor şi intensităţii diferitelor culturi reprezentate. Atît din punct de vedere strict arheologic, pentru precizarea caracterului urmelor culturii materiale, cît şi pentru interpretarea lor istorică, această metodă este vădit

[1] « Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul III, 1952, p. 340—342.

superioară cercetării terenului prin şanţuri de sondare. Cercetărilor din 1953 le lipseşte deci varietatea celor din 1952; ele au dat însă rezultate mai sigure, modificînd în parte şi precizînd observaţiile făcute anterior. Ele s-au restrîns la anumite porţiuni delimitate ale terenului şi au trebuit să neglijeze unele probleme a căror cercetare şi rezolvare rămîne rezervată campaniilor viitoare. Între acestea, amintim, de pildă aşezarea neolitică de tip Criş de la Borşofed, porţiunea aşezării de pe Podei din împrejurimea Cetăţii, existenţa şi epoca locuinţelor în fîşia de teren cuprinsă între linia de mijloc şi cea exterioară a fortificaţiilor, aşezarea din epoca feudală de la Citfalău, întăriturile de pe latura de est, spre Mureş, etc.

Săpăturile au început la 22 iunie şi au continuat fără întrerupere pînă la 30 septembrie. După această dată, pînă la 17 octombrie s-a făcut astuparea săpăturilor şi nivelarea terenului, operaţii necesare fiindcă săpăturile s-au executat aproape fără excepţie pe teren agricol. Timpul fiind relativ favorabil, s-a pierdut din cauza ploilor numai un număr restrîns de zile de lucru. În urma recoltei bogate din regiune, ţăranii fiind ocupaţi cu muncile agricole, numărul braţelor de muncă a fost mai scăzut decît în anul secetos 1952, rămînînd sub prevederile planului de muncă. Gospodăria agricolă de stat « 1 Mai » de la Sîncraiu a pus în 1953 la dispoziţia şantierului o o aripă din clădirea ei de la Moreşti şi a contribuit prin aceasta la desfăşurarea activităţii şantierului în condiţii optime. Prezenţa continuă în anul acesta pe şantier a unui desenator, precum şi prelucrarea şi lipirea materialului ceramic în timpul săpăturilor în atelierul şantierului au uşurat înregistrarea exactă şi îngrijită a rezultatelor. Pentru asigurarea observării ştiinţifice a unor fenomene constatate, s-a recurs la ajutorul specialiştilor din disciplina respectivă. Prof. D. Iacob a vizitat săpăturile ca geolog-expert, iar materialul osteologic zoologic a fost studiat de un colectiv de la catedra de zootehnie a Institutului agronomic din Cluj. Materialul osteologic uman va fi prelucrat de colectivul antropologic din cadrul Institutului de anatomie, sub conducerea prof. G. I. Russu. Problemele etnografice legate de săpătură au fost discutate cu tov. I. Vlăduţiu.

Săpăturile s-au concentrat asupra următoarelor obiective (pl. I):

I. Cercetarea interiorului aşezării de pe Podei printr-o suprafaţă mare şi unitară.

II. Dezvelirea: *a*) cimitirului de incineraţie din secolele III-IV e. n. de pe Podei şi *b*) cimitirului de inhumaţie din secolele V—VI e. n. de pe Hulă.

III. Cercetarea şi precizarea liniilor de fortificaţie.

IV. Executarea unor sondaje la Cipău şi la Alba Iulia.

Ca o deficienţă faţă de prevederile planului de muncă trebuie semnalat faptul că nu s-au făcut săpăturile la punctul Citfalău şi că nu s-au executat sondajele proiectate la Moldoveneşti, iar la Blandina s-au efectuat, în loc de sondaje, numai recunoaşteri pe teren. Conducerea sondajelor şi anumitor sectoare de la Moreşti a fost încredinţată cadrelor tinere, care au avut astfel posibilitatea să lucreze în cadrul şantierului, independent şi în posturi de răspundere.

I. Pe Podei, în interiorul aşezării, s-a săpat o suprafaţă unitară de 40 × 60 m cuprinzînd împreună cu unele « casete » săpate la marginea ei, 2500 m² (pl. II). Suprafaţa s-a împărţit în pătrate de cîte 25 m², iar pentru a uşura transportul şi depozitarea pămîntului, cercetarea s-a făcut în fîşii de cîte 10 m lăţime. Descrierea săpăturilor va urma ordinea în care s-au săpat aceste sectoare, iar înfăţişarea rezultatelor se va restrînge numai la rezumarea principalelor constatări şi la discutarea unor probleme ridicate de ele.

Sectorul 1—2. În colţul de est (*A*/1) s-a săpat o groapă de provizii din epoca slavă timpurie. Întrebuinţarea ei pentru provizii o documentează două schelete de iepuri,

depuse ca vînat în ea. Folosirea ei pentru păstrarea cerealelor nu este probabilă, deoarece pereţii n-au fost arşi. Lîngă ea se află două morminte unul de femeie şi altul de copil, care trebuie să aparţină încă secolului al V-lea e. n., reprezentînd o fază cînd înhumările se făceau încă în interiorul aşezării premergătoare cimitirului de pe Hulă. Un mormînt asemănător a ieşit la iveală anul trecut în suprafaţa XVIII din apropiere. Inventarul acestoi morminte constă dintr-un vas cenuşiu,care sprijină datarea mormîntului în secolul al V-lea şi un pieptene bilateral. Craniul femeii îngropate pare să fi fost deformat în mod artificial. In acest sector (*A*/2) s-au descoperit, destul de frecvente, şi urme ale culturii dacice mai timpurii. Încadrarea acestora a întîmpinat la început anumite dificultăţi, din cauză că ele aveau un caracter deosebit în urma afinităţilor lor hallstattiene şi a lipsei fragmentelor cenuşii de ceramică dacică propriu zisă, cunoscută de exemplu din cetăţile dacice. Deasupra unui bordei din această epocă, pe al cărui fund s-au găsit două coarne de ceib, se afla o vatră suprapusă, iar deasupra ei un nivel de pietriş datînd din epoca prefeudală. Situaţia aceasta a ridicat problema, sezisată în repetate rînduri, a felului şi condiţiilor în care se umple un bordei, precum şi a grosimii stratului de umplutură care poate fi socotit ca aparţinînd încă bordeiului respectiv. În cazul în care bordeiele sînt adîncite în lutul galben deranjat, apartenenţa unui complex arheologic este uşor de stabilit, în părţile superioare, în pămîntul negru însă, unde într-un strat de 50—80 cm se amestecă urmele celor mai variate culturi, problema este greu de lămurit. De aceea şi datarea vetrelor izolate, situate în pămîntul negru, este adeseori nesigură sau dificilă.

În continuare (*E*/1), s-a dezvelit unul dintre frecventele niveluri — cel mai întins s-a găsit la capătul de est al acestei fîşii — acoperit cu multe oase de animale, pietre şi pietriş, fragmente de ceramică cenuşie, intre care sînt şi fragmente de chiupuri mari. În legătură cu acestea se pune întrebarea, dacă ele formează suprafeţe intermediare, acoperite cu oase şi fragmente de vase, contemporane cu bordeiele între care se află, ori dacă ele reprezintă un nivel de locuire independent de bordeiele cu ceramică cenuşie. Unele observaţii făcute în cazul în care ele suprapun chiar aceste bordeie, par să sprijine această ultimă părere, dar materialul ceramic cenuşiu nu permite încă o separare netă. corespunzătoare celor două niveluri arheologice presupuse.

Încă în anul 1952, s-au găsit într-un bordei (*I*/6) cantităţi neobişnuit de mari de oase, la care însă nu se deosebeau părţi coerente ale scheletelor. În anul acesta, s-a dezvelit un bordei (*G*/2) de 2,50 × 2,75 m, în care erau îngrămădite în schimb părţi mai mari din scheletele animalelor (fig. 1).

Prof. St. Papp, de la catedra de zootehnie a Institutului agronomic din Cluj, a făcut, cu prilejul ridicării acestor oase, următoarele constatări: « S-au găsit şapte schelete de cai, aruncate unul peste altul. Dintre acestea unul avea circa 12, iar altul 7 ani. De asemenea s-au găsit trei schelete de taurine mari. De la două s-au păstrat craniile, iar de la al treilea mandibula. Scheletul unei păsări (foarte probabil de gîscă) era răsfirat pe o distanţă de aproape un m. De asemenea s-au ridicat diferite oase răzleţe de mînz (între acestea un craniu), oase de oaie (patru mandibule) şi un craniu de viţel, precum şi copite de cai şi bovine. Între oase se aflau două mandibule şi falanga a doua şi a treia a unui porc, oase de purcel, un os metacarpian de iepure şi trei coarne de bovidee. Din poziţia oaselor nu se poate stabili, dacă animalele au fost aruncate la întîmplare sau depuse după un anumit aranjament. Nu se poate susţine că depozitarea s-a făcut pentru un anumit scop economic. Din starea oaselor nu reiese că animalele ar fi fost sacrificate; s-a observat doar la bovine tăierea coarnelor ».

În urma analizei sumare a întregului material osteologic, s-a ajuns la următoarele concluzii preliminare: « În ceea ce priveşte speciile de animale domestice s-au găsit oase de cal, de taurine, de porcine, de ovine şi caprine, oase de cîine, de bivol, precum şi oase de gîscă.

În ceea ce priveşte animalele sălbatice (foarte probabil vînate) s-au găsit oase de cerb, de lup şi de iepure.

Analizînd oasele de cal am stabilit următoarele: animalele au fost de statură mică, înălţimea la greabăn la cai adulţi (vîrsta stabilită pe baza danturilor găsite:

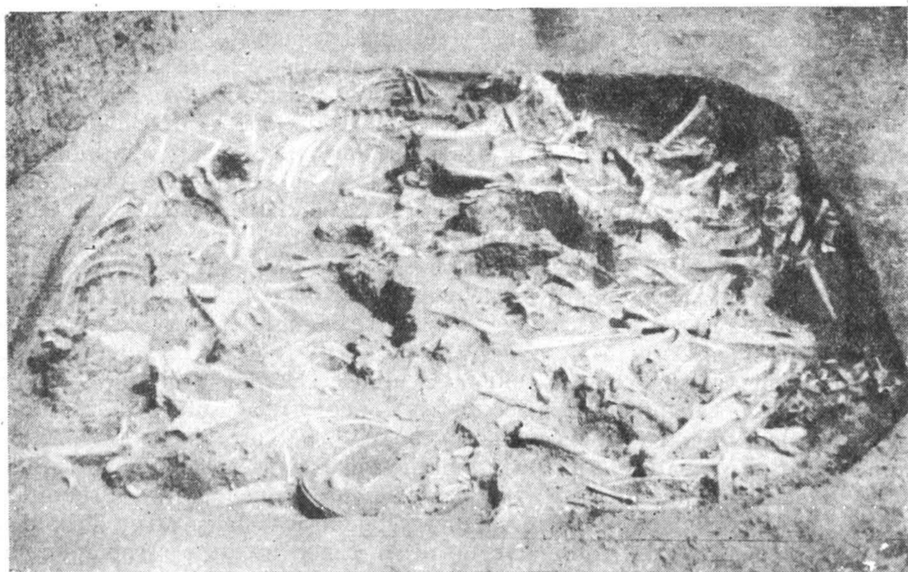

Fig. 1. — Bordeiul cu schelete de animale.

între 5—12 ani) puteau să fie 1,25—1,35 m., eventual la exemplare mai mari pînă la 1,45 m. Capul era relativ mare. Rasa, pe baza materialului existent şi pe baza analizei sumare, nu putea fi determinată. În orice caz amintesc un tip primitiv asemănător actualilor cai de munte.

Oasele de taurine prezintă la fel un tip mic. Aici însă trebuie să amintim că foarte probabil au fost tăiate animale tinere după cît reiese din analiza danturilor rămase. Animalele adulte erau probabil de mărimea ţurcanelor, însă în general de statură mai mică. Coarnele de berbeci rămase sînt de mărimea coarnelor de berbeci actuali, de rasă ţurcană. În ceea ce priveşte oasele de caprine. s-a găsit numai o parte dintr-un craniu cu cepul osos respectiv care pare a fi cu foarte multă probabilitate os de capră.

Oasele de bivol prezintă un interes deosebit. Deocamdată s-a găsit un cep osos de corn şi un humerus care par a fi foarte probabil oase de bivol. Interesul constă în faptul că, după cunoştinţele noastre actuale, bivolul a ajuns pe aceste teritorii împreună cu Avarii, în jurul anului 560 e. n., iar bordeiele descoperite sînt mai timpurii. Problema rămîne de studiat.

Oasele de cîine (mai mult rămăşiţe de cranii şi mandibule) arată animale de mărimi diferite. Craniul rămas aproape în întregime denotă un animal domesticit (femel) de mărimea cîinilor ciobăneşti actuali. Oasele de gîscă sînt de mărimea oaselor

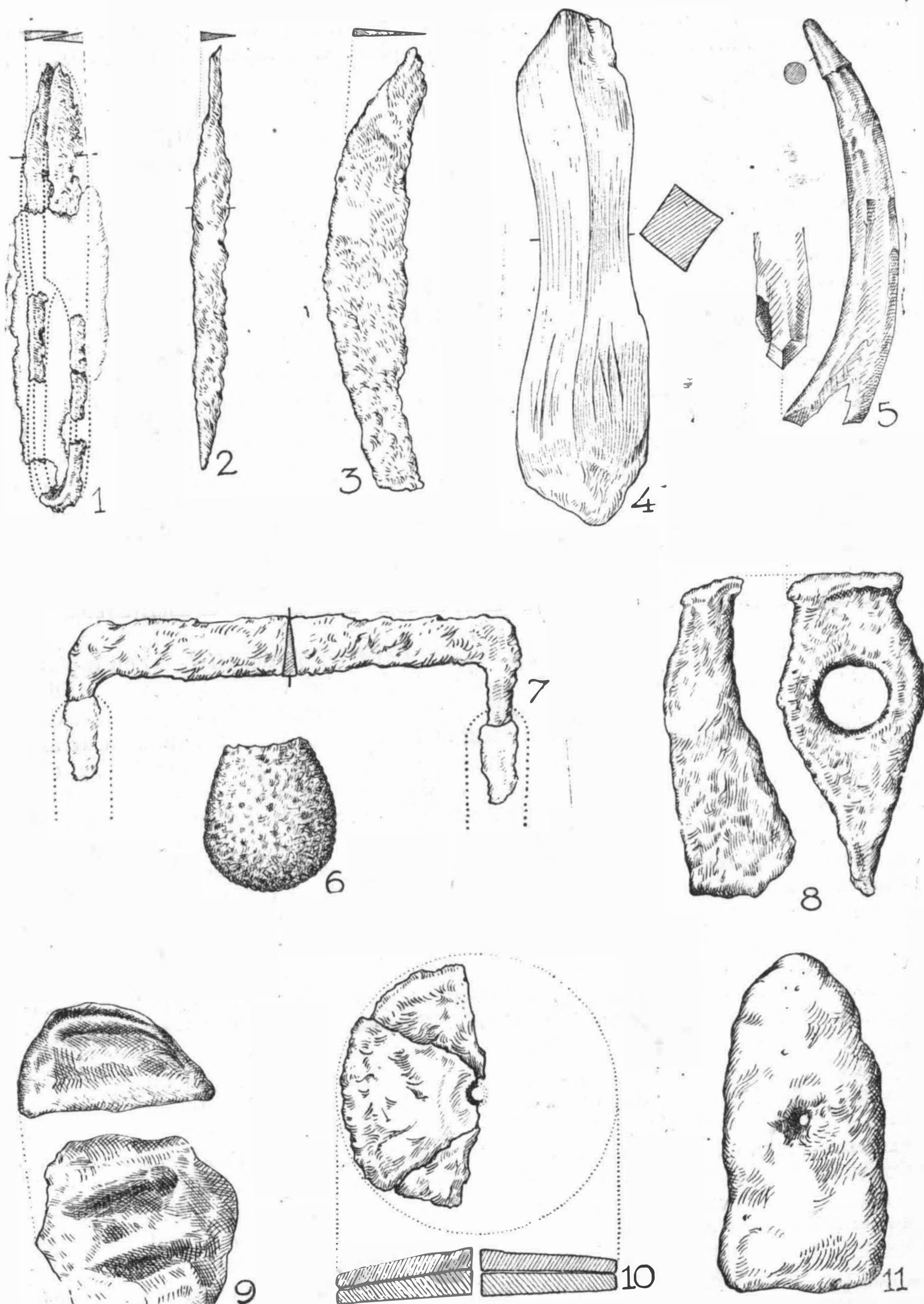

Fig. 2. — Unelte de producţie de la începuturile formării feudalismului.

gîştelor contemporane. Însă dacă exemplarul putea fi şi vînat, problema aceasta rămîne deschisă. S-au găsit şi oase mai mici de păsări care necesită însă o analiză mai aprofundată spre a le determina.

In ceea ce priveşte oasele de cerb — mai bine zis coarnele de cerb — par a fi coarnele unui exemplar capital, din specia cerbului actual din Carpaţi.

In ceea ce priveşte oasele de lup am găsit un humerus spart care aparţine unui exemplar foarte mare.

Oasele de iepure s-au găsit într-o groapă de provizii, unde s-au descoperit două exemplare: un schelet aproape întreg şi unul de la care lipseau membrele posterioare. Poziţia oaselor, de exemplu a vertebrelor, a coastelor sau a falangelor, arată că animalele au fost depuse întregi în bordeiul încă neumplut, deoarece oasele se întind chiar pe fundul lui. Tot pe podeaua bordeiului, erau greutăţi de ţesut, unele dintre acestea nearse în felul celor constatate în « ţesătorie » (*G—H*/6—7), iar pămîntul de umplutură conţinea numai fragmente cenuşii. Toate acestea exclud ipoteza unei îngropări moderne a animalelor. Locul se află în mijlocul pămîntului arabil şi conturul bordeiului nu arată nicăieri o întretăiere ulterioară. Astfel, trebuie să admitem punerea cadavrelor într-un bordei părăsit de la începutul formării feudalismului (circa sec. IV—VI), reprezentînd o importanţă remarcabilă pentru recunoaşterea speciilor şi raselor de animale domestice crescute în perioada respectivă în Transilvania. Mai dificilă este explicarea şi rostul acestei îngropări, nici una dintre posibilităţile la care ne-am putea gîndi, ca depozit de carne, înmormîntare de animale în urma unei boli contagioase, nu este pe deplin satisfăcătoare, iar pentru încercarea de explicare a complexului prin anumite rituri funerare sau jertfe religioase lipsesc indicii sau analogii mai precise.

Alături de bordeiul cu oase de animale se află un bordei (*G*/1—2) cu o piatră întreagă de rîşniţă, găsită la 50 cm deasupra fundului bordeiului. Acesta ridică din nou problema deja amintită, dacă ea aparţine încă bordeiului sau nivelului cu oase şi pietriş care se întinde alături şi deasupra bordeiului. Această rîşniţă ilustrează, împreună cu un craniu de bovine găsite în bordei, prelucrarea produselor agricole şi creşterea vitelor, care formează elementele de bază ale modului de producţie în perioada începuturilor îndepărtate ale feudalismului. Cantitatea mare a oaselor de animale faţă de dovezile care ilustrează practicarea agriculturii nu trebuie să ne ducă la concluzia că creşterea vitelor ar fi fost cumva preocuparea principală a locuitorilor. Oasele animalelor consumate se păstrează nealterate în pămînt, pe cînd numai o întîmplare fericită poate să scoată la iveală în cursul săpăturilor o dovadă concludentă pentru practicarea agriculturii. S-au găsit însă totuşi în cinci bordeie (*G*/1, *G*/8, *L*/2, *M*/7, *N*/1) fragmente din pietre de rîşniţă care arată măcinarea grăunţelor separat în mai multe locuinţe, fapt din care s-ar putea deduce că locuitorii produceau separat cantitatea necesară de grăunţe. Ca descoperire izolată s-a găsit de asemenea şi o seceră de fier (fig. 2). La capătul de vest al fîşiei 1—2, urmele de locuire devin mai dese. Aici s-au constatat în diferite puncte pavaje de mărime redusă făcute din pietre de rîu, care se deosebesc de pavajele întinse de la începutul epocii prefeudale. Pietrele poartă crăpături fine, care s-au putut forma numai sub influenţa permanentă a focului, fapt care ne face să credem că au servit probabil ca vetre de foc. Ceramica slavă tîrzie din jurul lor, precum şi poziţia lor deasupra bordeielor timpurii şi a celor tîrzii, reprezentînd astfel ultima fază de locuire a aşezării, ne indică datarea lor. Nivelul acesta corespunde nivelului IV de la Garvăn. Pînă în prezent însă nu s-a reuşit la Moreşti să se delimiteze planul locuinţelor de suprafaţă ce ar trebui să includă pavajele. Acestea permit deci scindarea epocii slave tîrzii la Moreşti, pe baza formelor de locuire, într-o fază cu bordeie, avînd cuptoare de piatră într-un colţ

şi într-o fază cu construcţii la suprafaţă prevăzute cu vetre de foc. Deosebirea observată între forma locuinţelor din epoca slavă tîrzie nu se oglindeşte şi în materialul ceramic şi precizarea duratei celor două faze nu este posibilă nici din punct de vedere cronologic. Amîndouă aparţin probabil secolului al XI-lea şi începutului secolului al XII-lea.

Ingrămădirea locuinţelor – bordeie la capătul de vest al fîşiei 1—2 a permis şi anumite observaţii asupra caracteristicelor locuinţelor, din principalele două faze prefeudale, cunoscute la Moreşti. Locuinţele de la începutul epocii de formare

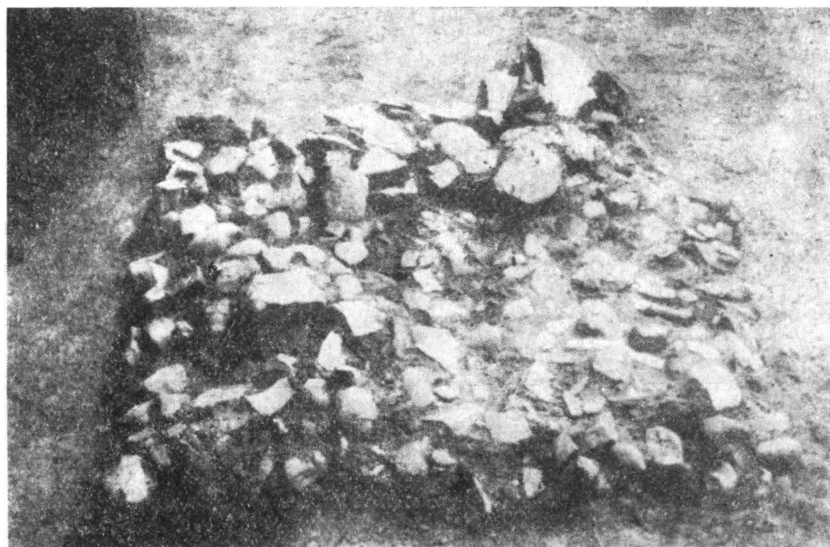

Fig. 3. — Cuptor slav tîrziu cu pediment rectangular.

a feudalismului, carc conţin ceramică cenuşie, se caracterizează fără excepţie prin lipsa unei vetre sau cuptor în interiorul lor. Se ridică astfel întrebarea unde au făcut foc locuitorii lor şi cum şi-au pregătit hrana. Nici în jurul bordeielor din această fază nu s-au observat, cu o singură excepţie din 1952, vetre, care ar putea fi puse în legătură directă cu ele. Unele găuri sau gropi cu urme de arsură sau cenuşă întîlnite în cursul săpăturilor nu au putut fi precis datate şi ar putea să aparţină şi altor epoci. Umplutura unui bordei (M—N/2—3) constă, pînă la metru, din cenuşă amestecată cu pămînt, fără ca să se fi putut specifica unde şi cum s-a produs ea. Pînă la noi observaţii concludente trebuie să ne mulţumim deci cu constatarea amintită despre lipsa vetrelor din interiorul acestor bordeie şi să presupunem în afara lor vetrele de foc, neobservate pînă acum în cursul săpăturilor.

Pe baza observaţiilor făcute în suprafeţele săpate izolat în 1952, s-a presupus existenţa a două tipuri de locuinţe, unul mai simplu datînd aproximativ din secolele IV—V şi altul mai evoluat din secolele V—VI. Săpăturile din anul acesta, oferind într-o suprafaţă mai mare elemente decomparaţie mai numeroase, n-au adus un sprijin pentru această ipoteză. Rămîne însă valabilă constatarea că aşezarea a fost locuită în cursul secolelor amintite. Un indiciu în această privinţă îl oferă existenţa caracteristicelor profile de chiupuri cu buze orizontale, găsite în umplutura

bordeielor împreună cu ceramică cenuşie. Aceasta ilustrează perpetuarea unei forme de vase specifice epocii sclavagiste romane pînă în primele secole ale epocii prefeudale.

În schimb, toate bordeiele din epoca slavă tîrzie posedă fără excepţie, într-un colţ, un cuptor de piatră prevăzut odată cu un pavaj patrulater (*L*/2, fig. 3). În contrast cu forma simplă şi obişnuită a bordeielor patrulatere s-a dezvelit, în colţul de sud al suprafeţei, o construcţie interesantă, compusă dintr-un lung coridor adîncit, care întretaie două bordeie cu ceramică cenuşie şi aparţine deci unei epoci ulterioare lor. Se pare că el se termină într-un bordei slav tîrziu de dimensiuni neobişnuit de

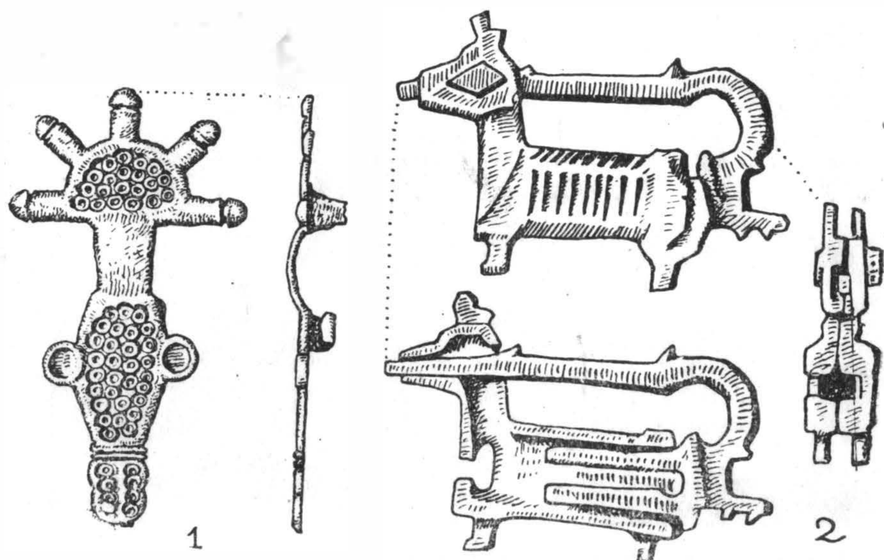

Fig. 4. — 1. Fibulă de tip ant. (sec. VI); 2. Lacăt răsăritean ((sec. XI—XII).

mari, pentru dezvelirea căruia în anul 1953 nu a mai fost suficient timp. În mijlocul acestui şanţ de 15 m lungime s-a găsit un lacăt de bronz de provenienţă răsăriteană (fig. 4; 2), aproape identic cu cel descoperit la Garvăn [1]. Urmează să se verifice prin săpături dacă s-a identificat aici un tip de locuinţă neobişnuit, cu coridor de intrare, sau dacă ne aflăm în faţa unei săpături moderne cu scop militar (tranşee, poziţie de artilerie cu şanţ de legătură).

Sectorul 3—4 reprezintă puţine elemente noi faţă de cele discutate la sectorul precedent. Un bordei dacic (*D—E*/4) confirmă forma asimetrică şi adîncimea redusă a acestor locuinţe, datînd aproximativ din secolele III—II î.e.n. Un rînd de plăci de piatră alături de o vatră arată că putem să presupunem şi existenţa locuinţelor dace la suprafaţă, mai greu de sezisat în pămîntul negru, răvăşit în epocile ulterioare. Un bordei prefeudal cu ceramică cenuşie (*E—F*/3) are într-un colţ o groapă adîncă de provizii, combinînd locul pentru depozitarea proviziilor cu locuinţa propriu zisă. Deasupra bordeiului se întinde un strat de lipitură arsă care provine de la pereţii bordeiului. Într-un bordei slav tîrziu (*H*/3) s-au păstrat, ca rară excepţie, urmele

[1] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul II, 1951, p. 29, fig. 14.

bîrnelor carbonizate, resturile scheletului de lemn al pereţilor şi al acoperişului. Adîncimea lor diferă pînă la 50 cm punîndu-se aici aceeaşi problemă a explicării deosebirii considerabile dintre adîncimile diferitelor bîrne arse şi căzute simultan. Într-un alt bordei prefeudal (*H*/4) s-au găsit 2 piepteni de os, ornamentaţi (fig. 5, 1—2) care, împreună cu pietre de rîşniţă, greutăţi de ţesut şi fragmente de ceramică, fac parte din inventarul obişnuit al bordeielor cu ceramică cenuşie. Bordeiul amintit întretaie unul dacic (*H*/5), în care fragmente de ceramică celtică împreună cu o brăţară albastră de sticlă datează restul ceramicei grosolane găsite în el.

Sectorul 5—6. In colţul de nord al suprafeţei săpate, urmele de locuire şi bordeiele devin mai rare, ceea ce permite presupunerea că numărul locuinţelor se împuţinează spre marginea de nord-est a aşezării. Fîşia cuprinde şi trei dintre suprafeţele săpate în 1952 (XVII, XXVI, XXVII), descrise încă în raportul preliminar al anului trecut şi încadrate doar în planul suprafeţei mari. Chiar după săpăturile intensive din anul 1953, bordeiul cu ţesătoria (*G—H*/6—7) rămîne cel mai mare bordei cu ceramică cenuşie. O descoperire izolată destul de lămuritoare este o fibulă de argint de tip LaTène II care se leagă cu materialul dacic şi îl datează destul de precis. Din acest sector mai trebuie amintit un mic bordei slav tîrziu (*I*/5) avînd urmele a doi stîlpi care susţineau mijlocul acoperişului şi o vatră într-un colţ, iar în colţul diagonal opus o groapă cu provizii, care nu s-a întîlnit la planul celorlalte bordeie slave tîrzii de la Moreşti. Ceramica numeroasă, cu mărci de olari, ornamente stampilate şi cu alveole, cît şi buzele caracteristice ale cazanelor de lut îl datează în secolul al XI-lea. În restul fîşiei s-au găsit, întocmai ca în celelalte sectoare, ceramică de tip Coţofeni. Aceasta se întîlneşte împrăştiată nu prea intens, dar destul de unitar în pămîntul negru pe întreaga suprafaţă săpată, fără ca să se fi putut identifica şi un nivel corespunzător de locuire.

Sectorul V-8 este destul de sărac în primii 30 m şi confirmă observaţia făcută mai sus despre raritatea descoperirilor în colţul nordic al suprafeţei. Spre interior apar şi bordeie. Unul cu planul neregulat, specific bordeielor dace (*H—I*/8), este întretăiat de un mormînt probabil prefeudal, la care picioarele scheletului pătrund pînă în interiorul bordeiului. Peste un alt bordei de la începuturile îndepărtate ale feudalismului (*G—H*/8) se întinde unul dintre pavajele slave tîrzii, iar un alt bordei din aceeaşi epocă se caracterizează prin adîncimea lui deosebită şi prin faptul că în el s-au găsit fragmente de rîşniţă.

Apreciind densitatea locuinţelor din întreaga suprafaţă, observăm că cele mai multe —17 dintr-un număr total de 27 — datează din secolele IV—VI. Urmează locuinţele dace timpurii, în număr de şase, la care se adaugă probabil încă unele construcţii de la suprafaţă, care nu au putut fi sezisate decît parţial în cursul săpăturilor. Patru bordeie aparţin epocii slave tîrzii, la care se adaugă însă, încă cinci dintre acele padimente, care reprezintă ultimul nivel de locuire slavă, astfel încît numărul locuinţelor slave apare de asemenea mai ridicat, decît cel al bordeielor săpate. Trebuie subliniat încă faptul că bordeiele slave tîrzii se întind pe un teritoriu mai vast şi au fost constatate în cursul săpăturilor pînă la « Ciurgău », în spatele valului de mijloc, şi pînă la « Hulă », unde s-au dezvelit trei bordeie chiar între mormintele din secolele V—VI. Pe baza repartiţiei numerice a locuinţelor putem presupune că populaţia a fost mai deasă în secolele IV—VI. Nu se poate recunoaşte în poziţia bordeielor o ordine oarecare cu un plan mai întins. Doar în privinţa bordeielor dacice se observă că patru dintre ele sînt eşalonate într-un rînd avînd o distanţă de circa 10 m între ele. După cum arată şi bordeiele cu oasele de animale, gropile

au îndeplinit funcţiuni variate şi se pare că suprafaţa dezvelită este deocamdată prea mică pentru delimitarea unor complexe închegate de gropi şi bordeie care a forma o unitate. Cele din secolele IV—VI sînt situate mai mult întîmplător, îngrămădite într-unele locuri, mai răzleţe în altele. Locuinţele din epoca slavă tîrzie se aglomerează mai mult în jurul presupusului bordei mare din colţul de sud al suprafeţei.

II. Dintre cele patru necropole, cunoscute la Moreşti la sfîrşitul campaniei din anul trecut, mormintele populaţiei băştinaşe din secolele III—IV şi cimitirul

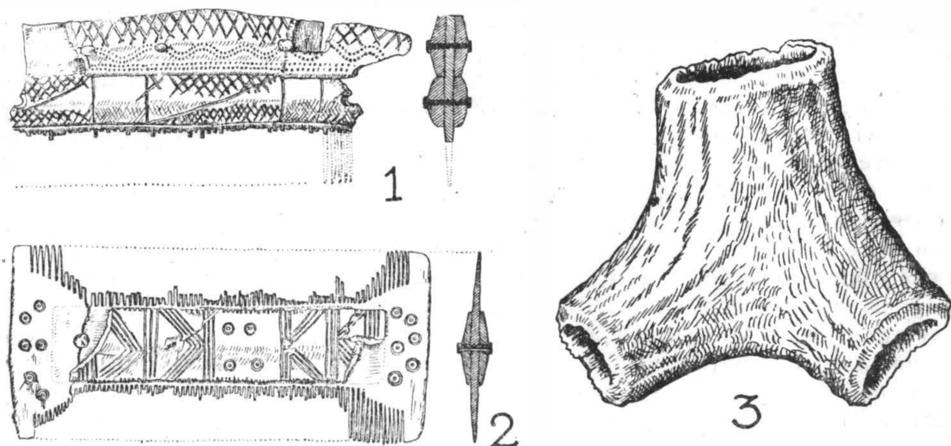

Fig. 5. — 1—2. Pieptени de os (sec. V—VI). 3. Obiect de corn (sec. XI—XII).

din secolele V—VI reprezentau cel mai mare interes şi de aceea cercetările s-au îndreptat în primul rînd asupra acestor două cimitire. Mormintele răsfirate din interiorul aşezării aparţinînd epocii dintre cele două cimitire, urmau să fie cercetate în cadrul săpării aşezării. În suprafaţa cea mare de pe Podei s-au descoperit morminte, dintre care două datează aproximativ din secolul al V-lea. Săpăturile la cimitirul din epoca feudală de la «Citfalău» (sec. XII—XVI) n-au continuat în anul acesta.

a) Săpăturile din 1952 au scos la iveală în suprafeţele XIV, XIV—XV şi XV morminte de incineraţie ce apaţineau, judecînd după inventarul lor specific, epocii sclavagiste tîrzii din secolele III—IV. Anul acesta s-a continuat dezvelirea terenului învecinat. Se pare că spre nord s-a ajuns la marginea cimitirului, deoarece în suprafaţa XV/I nu s-au mai găsit alte morminte noi. Spre vest în schimb s-au dezvelit încă cinci morminte pe suprafaţa XV 2 care arată particularităţile cunoscute deja la cele zece morminte descoperite în anul 1952. Incineraţia se făcea în gropi ovale, puţin adîncite de 1—1,20 m lungime, în care s-a găsit cărbune, cenuşă, oase calcinate, vase şi obiecte de metal. Numai într-un singur caz mormîntul era înconjurat şi acoperit cu plăci de piatră, imitînd forma unui sarcofag. Tot anul acesta s-a dezvelit, ca o nouă variantă a ritului de înmormîntare, un mormînt cu cenuşă depusă într-o urnă. Mărimea gropilor arată că morţii au fost arşi şezînd, corespunzător unui obicei atestat sau presupus şi în altă parte. Completîndu-se planul mormintelor prin cele săpate anul acesta, s-a observat că ele sînt eşalonate în rînduri, la o distanţă de 4—6 m. Astfel se recunosc clar trei rînduri cu cinci, patru şi trei mor-

minte, iar pentru al patrulea rînd urmează să se verifice prin săpături viitoare valabilitatea observaţiei făcute.

b) În prelungirea secţiunii XX, făcută prin valul de pe Hulă, s-au găsit în 1952 şapte morminte. Spre deosebire de mormintele secolului al V-lea din interiorul aşezării acestea erau aşezate în rînduri şi aparţineau secolului al VI-lea. Se putea deci presupune existenţa unui cimitir mai mare a cărui cercetare sistematică urma să înceapă în anul 1953. Întinderea suprafeţei cercetate rezultă din planul alăturat (pl. III).

Ca un rezultat nou nebănuit, s-au dezvelit şi 12 morminte conţinînd schelete în poziţie chircită, care datează din epoca bronzului tîrziu şi reprezintă al cincilea cimitir identificat în cadrul aşezării de la Moreşti. Problemele legate de acest grup de morminte s-au precizat prin săpăturile executate în campaniile din ultimii ani la Stoicani şi la Teiuş, în Transilvania[1]. În deosebi în Transilvania, ele au o largă răspîndire, fiind cunoscute însă mai mult din descoperiri întîmplătoare. Cimitirul de la Moreşti oferă de asemenea posibilitatea de a contribui la lămurirea lor şi de a cerceta în cadrul aşezării cultura şi nivelul locuinţelor care le corespund. Scheletele sînt culcate fără excepţie pe partea stîngă, avînd ambele mîini sau numai una sub cap. Orientarea lor diferă mai mult decît cea a mormintelor prefeudale, fiind aşezate cu capul spre vest pînă la nord-est. Adîncimea lor, de la 0,25—0,70 m este redusă şi adeseori ele sînt ţinute de mormintele prefeudale săpate mai adînc. Componenţa cea mai caracteristică a inventarului lor funerar o formează cunoscutele vase cu două toarte supraînălţate (fig. 6, 1—2) în muchii sau terminate în butoni. Ele sînt aşezate în faţa capului sau pieptului. Obiectele de metal sînt destul de rare. S-au găsit un inel şi cercei din bronz, iar în mormîntul 66, ca piese deosebite de interesante, spirale de păr din bronz aurit (fig. 6, 3), de tipul celor atestate la Verbicioara.[2] Ele sînt lucrate dintr-un nucleu de bronz învelit cu plăci subţiri de aur, tehnică neatestată în epoca tîrzie a bronzului la noi, unde bogăţia zăcămintelor aurifere permitea lucrarea podoabelor în întregime din aur.

Mormintele din secolul al VI-lea e.n. sînt orientate în general în direcţia est-vest cu capul spre vest şi deviind deobicei spre sud. Starea lor de conservare diferă. Pe platou, fiind aşezate în straturi lutoase, substanţa osoasă s-a descompus şi s-au păstrat numai rămăşiţele calcaroase care se conturează în alb pe culoarea solului.

În porţiunea spre Pîrîul Cetăţii, cimitirul fiind aşezat în pantă şi apa avînd posibilităţi de scurgere, oasele s-au conservat mai bine. Mormintele sînt dispuse în rînduri, formînd anumite grupe care sînt aşezate, în partea de est, la distanţă de mai mulţi metri, pe cînd spre vest ele se îngrămădesc mai mult. Nu se poate preciza înainte de cercetarea antropologică a materialului osteologic, dacă mormintele sînt grupate după familii. În deosebi, în partea de est, unde se găsesc şi multe morminte de copii, s-ar putea presupune că anumite porţiuni ale cimitirului sînt ocupate de familii deosebite. Inventarul mormintelor este variat. Ceramica este destul de rară şi în toate mormintele s-au găsit numai trei vase (fig. 7; 2, 4, 6) dintre care un pahar negru de o execuţie tehnică foarte fină imită probabil modele de sticlă. Femeile poartă fibule, brăţări, cercei şi coliere. Mărgelele au forme variate, cele mai caracteristice sînt ovale-lunguieţe, făcute dintr-o masă calcaroasă sau din aramă, altele de sticlă sau de pastă nu sînt mai mari decît boabele de mei. Bărbaţii sînt înmormîntaţi cu armele lor, săbii sau cuţite lungi, curbate şi cu un singur tăiş de origine răsăriteană, avînd lîngă ei vîrfuri de săgeţi romboidale sau cu trei tăişuri

---

[1] Materiale arheologice, v. I, p. 157—204, p. 798—810.

[2] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul II, 1951, p. 241, fig. 10.

acestea din urmă de asemenea de factură răsăriteană. Aceste tipuri se reîntîlnesc la Cipău (fig. 12; 2) şi au fost găsite în 1951 şi la Căpuşul Mare. Împreună cu mormintele de la Lechinţa unde s-au găsit aceleaşi forme se conturează astfel un orizont comun de cimitire căruia îi aparţin mormintele de la Căpuşul Mare, Cipău, Lechinţa şi Moreşti. Bărbaţilor li se pun în mormînt şi uneltele lor, cum este de pildă o cute (fig. 2; 4). Ca obiecte de toaletă trebuie consideraţi pieptenii de os şi o foarfecă probabil pentru tăierea părului, care a putut servi şi ca unealtă (fig. 2; 1). De cea mai mare importanţă pentru datarea cimitirului şi pentru precizarea ambianţei etnice sînt două fibule digitale din mormîntul 42, ornamentate cu cerculeţe (fig. 4; 1). Ele datează din secolul al VI-lea şi originea lor trebuie căutată în regiunea Niprului. Piesele noastre formează împreună cu unele fibule de pe lîngă Tisa o variantă locală, un alt centru secundar aflîndu-se dincolo de Dunăre, lîngă lacul Balaton. Astfel de fibule, împreună cu alte podoabe şi elemente stilistice se încadrează în aşa numita cultură Martinovka, pe care ştiinţa sovietică o atribuie anţilor [1]. B. A. Rîbakov arată că aceste fibule trebuie legate de existenţa numeroaselor triburi de anţi. Aria lor de răspîndire corespunde zonei de silvo-stepă şi se acoperă cu aşezările triburilor slave răsăritene dintre Nipru şi Don, avînd centrul în bazinul rîului Ros. Exemplare izolate au ajuns pe calea comerţului pînă la Oka şi pînă în Crimeea.

Pe teritoriul cimitirului s-au săpat în epoca slavă tîrzie bordeie care sînt aşezate între sau chiar deasupra mormintelor. Datarea lor rezultă din cuptoarele care nu lipsesc din nici unul precum şi de ceramica găsită în ele. Probabil că acestor locuiri ulterioare ale terenului se datoreşte deranjarea unor morminte, observată în cursul săpăturilor. Pare să nu fie însă o jefuire intenţionată, ci mai mult răvăşirea lor întîmplătoare, explicabilă prin intervalul redus ce separă fundul bordeielor de schelete (la mormintele din interiorul bordeielor 64 şi 65 numai 0,15 sau 0,40 m).

III. Cercetarea sistemului de fortificaţii a parcurs mai multe faze. Prin secţiunile de orientare care s-au trasat în anul 1951 pe toate trei laturile Podeiului, s-au tăiat, în afară de fortificaţii artificiale, şi valuri şi şanţuri formate prin alunecarea terenului. În 1952, continuînd precizarea planului aşezării, s-au secţionat de asemenea şi unele valuri de alunecare care, prin conturul lor, puteau fi considerate în aparenţă ca făcute de mîna omului. În această situaţie era explicabil că specialiştii care au vizitat săpăturile erau înclinaţi să se îndoiască de existenţa unor întărituri artificiale la Moreşti. Expertiza geologică a prof. D. Iacob a lămurit aspectul şi caracterul fenomenului de alunecare de la Moreşti şi a uşurat pe baza acestor criterii posibilitatea de a deosebi valurile şi şanţurile naturale de cele artificiale. Pînă la sfîrşitul campaniei din anul 1952 s-a putut stabili astfel un plan real şi verificat prin secţiuni al întăriturilor, plan pe care lucrările din 1953 l-au confirmat. Pentru toţi care au vizitat şi au cercetat săpăturile numai încape astăzi nici o îndoială despre existenţa unor fortificaţii artificiale, uriaşe, la Moreşti.

Secţiunea XXXIV este cea mai lămuritoare în această privinţă deoarece aici s-a păstrat rambleul valului pînă la o înălţime de 1,50 m, compus din bucăţi de argilă scoase din şanţul din faţa lui. O dificultate tocmai pentru dovedirea existenţei fortificaţiilor era lipsa aproape totală a umpluturii valului care s-a scurs în timpul secolelor. Numai pe o distanţă redusă, « La furci » aceasta s-a păstrat avînd înălţimea de peste 3,50 m, iar la o distanţă de circa 100 m secţiunea XXXIV a arătat că înălţimea valului s-a redus cu 2 m.

---

[1] B. A. Rîbakov, Remeslo drevnei Rusi, 1948, 71–87 şi Kratkie soobşcenie, XXVII (1949), p. 75–90. Cg. şi N. Fettich, Archaeologia Hungarica XXXI (1951), p. 160–174.

Prin secţiunea XXXV s-a tăiat de asemenea linia exterioară a fortificaţiilor, dar numai porţiunea valului, constatîndu-se şi aici caracterul lui artificial. Astfel s-au efectuat prin linia exterioară avînd în total o lungime de 1,4 km, în patru locuri, secţiuni îndepărtate între ele uneori cu sute de metri. Profilul secţiunilor este întotdeauna identic, ceea ce la un val de alunecare ar fi imposibil.

Secţiunea XXXVI s-a trasat prin linia de mijloc. Înălţimea umpluturii galbene a valului deasupra pămîntului negru, a humusului antic are aici 80 cm, dar ea conţine ca indiciu preţios pentru datarea valului, fragmentul unui vas cenuşiu, lucrat cu roata. Tocmai în fundul şanţului în adîncime de 4,60 m s-au găsit în aceeaşi secţiune fragmente lucrate cu roata care dovedesc deci încă odată caracterul său artificial şi datarea în secolele V—VI e.n. a liniei de mijloc. Profilul şanţului, ca o pantă abruptă în interior şi o treaptă exterioară a valului, corespunde celui observat în anul trecut în secţiunea XXVIII.

Profilul din *secţiunea XXXVII*, trasată prin linia interioară de întărituri de pe Hulă, este identic cu cel din secţiunea XX şi confirmă în această parte existenţa a două şanţuri, avînd conturul caracteristic al liniei de mijloc. În general nu s-au găsit nicăieri în secţiunile efectuate urmele unor construcţii de lemn, astfel încît se poate presupune că valurile au fost construite fără lemn, numai din pămînt. Ca un element nou vine faptul că după cît se pare s-au observat în interiorul valului din secţiunea XXXVII, urme de stîlpi, care ar explica acele « icuri » de pămînt galben observate în anul trecut şi care ar dovedi totuşi întrebuinţarea lemnului la construirea valurilor.

Profilele celor trei linii diferă între ele, avînd fiecare specificul ei. Conturul lor caracteristic se vede în planşa IV, dar desigur nu este întîmplător că profilele unei linii au toate aceeaşi înfăţişare. Primelor două linii interioare le este comună forma asimetrică a şanţului. La linia interioară acesta este dublu, spre deosebire de cea de mijloc unde există numai unul singur. Toate şanţurile au o adîncime de 4,50—5,00 m căreia trebuia să-i corespundă o înălţime egală a valurilor. Astfel diferenţa de nivel de la coama valului pînă în fundul şanţului era de 9—10 m, încît nu e greu să ne închipuim aspectul impresionant al întăriturilor, care se întindeau, socotite într-o singură linie, pe o distanţă de peste 2 km. Planul întăriturilor de la Moreşti va trebui să fie cmopletat, înainte de a se încheia discuţia asupra caracterului lor.

Astfel va trebui să se lămurească continuarea traseului liniei exterioare pînă la Mureş şi continuarea liniei de mijloc spre sud-est. La linia interioară trebuie verificată legătura între porţiunea de pe Hulă şi posibilitatea continuării ei pînă la linia a treia de la Borşofed, al cărei profil este identic cu cel de pe Hulă. De asemenea nu este precizat traseul fortificaţiilor spre est, spre Mureş, unde în 1951 a apărut printre terenuri alunecate şi profilul caracteristic al unui şanţ, cu panta piezişă în interior şi cu treapta obişnuită spre exterior.

În privinţa problemei lămuririi epocii în care aşezarea de pe « Podei » a fost înconjurată cu cele trei linii de valuri, dispunem de unele indicii care se sprijină reciproc. Planul unitar şi concentric al diferitelor linii pledează pentru o singură epocă de construire şi nu pentru ipoteza mai multor faze, despărţite între ele prin secole. Locuirea cea mai intensă a aşezării în faza bordeielor cu ceramică cenuşie permite presupunerea că atunci locuitorii au dispus şi de mijloacele necesare să ridice aceste fortificaţii. Ceramica găsită în umplutura valului din secţiunea XXXVI şi cea din fundul şanţului din secţiunile XXVIII şi XXXVI aparţin de asemenea aceste epoci. În cimitirul de pe Hulă, poziţia mormintelor ţine cont de existenţa şanţurilor

de fortificație, care dovedește că ele au existat deja în timpul în care s-a făcut, în secolele V—VI, înmormîntarea morților.

În privința numărului brațelor necesare pentru construiri și în privința timpului în care s-au construit fortificațiile se pot face următoarele aprecieri. Săparea unui metru a șanțului exterior a necesitat mișcarea de aproximativ 40 m^3 de pămînt. Dacă socotim, ținînd seama de uneltele primitive ale epocii, că un muncitor săpa și transporta 1 m^3 pe zi, 40 de persoane ar fi putut să sape într-o zi 1 m din linia exterioară. De aici rezultă că aproximativ 15 brațe de muncă ar fi putut să termine într-un an și jumătate linia exterioară, iar toate fortificațiile puteau fi ridicate de circa 250 de oameni într-un an și jumătate, ținînd seama de faptul că cinci luni nu se lucra din cauza ploilor și nici în cursul lunilor de iarnă. Dacă socotim, norma de muncă zilnică numai o jumătate de metru cub de pămînt, dublînd deci cifrele evaluate, care evident pot să aibă numai o valoare aproximativă, trebuie să presupunem că cinci sute de oameni au săpat un an și jumătate sau 250 de oameni timp de trei ani pînă ce au ridicat întăriturile pe întinderea pe care o cunoaștem astăzi. După cum s-a arătat însă, planul așezării este încă necomplet.

Tehnica de construcție și concepția tactică care se oglindește în întăriturile de la Moreşti presupun o evoluție îndelungată și o experiență care nu se putea cîștiga deodată. De aceea premizele unui astfel de sistem de fortificații nu pot fi căutate în Transilvania, mai cu seamă că acesta apare aici abia 200 de ani după stăpînirea romană, cînd zidurile castrelor sclavagiste aveau încă o înălțime apreciabilă pentru a servi ele însele ca adăpost. Trebuie să presupunem că sistemul de fortificație întîlnit la Moreşti s-a format într-un teritoriu de șes, unde lipsește piatra ca material de construcție și unde, în locul zidurilor de piatră, se foloseau pentru construcțiile defensive valuri de pămînt. Acest raționament ne îndreaptă spre răsărit, unde trebuie localizată originea acestui sistem, mai cu seamă că nu cunoaștem în restul Europei din această epocă o așezare cu întărituri asemănătoare. Repetarea mai multor linii de valuri cu șanțuri adînci și late, avînd, dacă socotim de la vîrful valurilor o adîncime de 9—10 m, presupune o tactică de luptă probabil specifică mileniului întîi e. n., cînd existența diferitelor triburi călărețe impune crearea unor forme de apărare adecvate felului lor de luptă. Valurile de la Moreşti sînt și ele una dintre cele mai timpurii mărturii ale unui sistem de fortificații care pare să fi fost mai general în cursul mileniului întîi și specific epocii începuturilor îndepărtate ale feudalismului. Valurile de zeci și sute de kilometri ce străbat cîmpia Dunării și Tisei, valurile încă necercetate și neverificate din estul Transilvaniei, întăriturile de pămînt ridicate împotriva hunilor sînt unele dintre acele construcții de pe teritoriul țării noastre, care sprijină această ipoteză. Izvoarele atestă folosirea aceluiași sistem defensiv, atît la avari cît și la bulgari, iar întinsele valuri care înconjurau, înaintea invaziei tătarilor, Chievul precum și tehnica perfecționată de fortificație a cetăților slave, cît și întăriturilor bulgarilor de pe Volga, trebuie să fie de asemenea considerate ca manifestări ale unei concepții defensive, care se întîlnește pe un teritoriu întins în Europa răsăriteană, din Scandinavia pînă la Marea Neagră și de pe teritoriul Ungariei și Bulgariei pînă la Volga.

Din punct de vedere al organizației sociale și politice, întăriturile de la Moreşti trădează prefacerile profunde care au avut loc în sînul societății la trecerea ei de la orînduirea sclavagistă spre începuturile îndepărtate ale feudalismului. În locul castrelor din Transilvania, care asigurau prin forță militară stăpînirea statului sclavagist roman, așezarea de la Moreşti este apărată de țărani liberi și de războinici. La construirea fortificațiilor au contribuit cu precădere și populațiile din așezările nefortificate din împrejurimi, ca de exemplu cele de la Vidrasău sau Cipău, care în

caz de pericol puteau să se refugieze împreună cu turmele în interiorul valurilor de la Moreşti.

Urmează să analizăm în ce măsură săpăturile din anul 1953 aduc noi puncte de vedere întrucît şi pentru care din epocile reprezentate în aşezare, rezultatele campaniei schimbă sau precizează concluziile anului trecut.

1. Aşezarea şi nivelul de cultură de tip Criş de la începutul neoliticului n-au intrat în cadrul preocupărilor, limitate în anul 1953 la alte probleme. Un topor de piatră negăurit de pe Podei dovedeşte doar din nou existenţa acestei faze şi întinderea ei, atestată prin descoperiri izolate, pe platoul central al aşezării. Urme mai

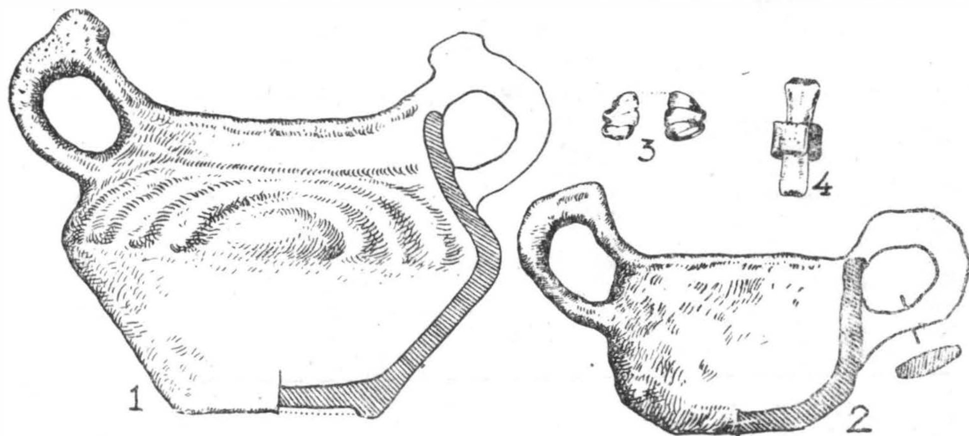

Fig. 6. — Inventarul mormintelor chircite din epoca tîrzie a bronzului.

bogate ale acestei culturi trebuie căutate în apropierea Pîrîului cetăţii, în spatele aşezării de pe Podei, în deosebi pe Borşofed, de la valul liniei interioare în sus.

2. S-a amintit că urmele culturii de tip Coţofeni de la sfîrşitul epocii neolitice au fost sezisate în repetate rînduri pe suprafaţa mare de pe Podei. Ele sînt răsfirate, fiind egal repartizate în stratul de pămînt negru, fără a se fi putut identifica pînă acum un nivel propriu de cultură, aparţinînd acestei culturi.

3—4. Pentru intervalul de timp de la epoca metalelor pînă la epoca dacică a adus o completare preţioasă descoperirea cimitirului de pe Hulă, a cincea necropolă constatată în cadrul aşezării. Ea conţine morminte în poziţie chircită de un tip larg răspîndit pe teritoriul ţării noastre, atestat în Transilvania în 40 de localităţi (fig. 6). Nu sîntem destul de bine informaţi asupra culturii care le corespunde şi nici asupra cronologiei lor, chiar dacă datarea lor în epoca bronzului tîrziu este sigură. În raportul anului trecut s-au deosebit două faze cu elemente atribuite epocii bronzului şi altele unei faze mai recente hallstattiene cu ceramică lustruită neagră cu caneluri etc. Urmează să se vadă dacă acestea corespund în totalitatea lor epocii indicate de cimitirul cu morminte închircite depe Hulă şi dacă reprezintă o singură epocă, sau dacă ele sînt manifestările unei dezvoltări mai îndelungate începînd mai devreme sau continuînd şi după faza indicată prin cimitir. În bună parte răspunsul va depinde şi de localizarea centrului de formare a acestui tip de morminte care poate fi presupus, ţinînd seama de numărul lor, în Transilvania sau spre răsărit de Carpaţi. Cerceii de bronz dintr-unul dintre mormintele cimitirului, aurite prin îmbrăcarea sîrmei de bronz cu plăci subţiri de aur reprezintă un procedeu tehnic cunoscut în alte regiuni în cursul epocii bronzului, care însă este neutilizat în Transilvania,

unde bogatele zăcăminte aurifere permiteau confecţionarea podoabelor din aur curat.

5. Pentru faza dacică (fig. 8) săpăturile au confirmat şi au lărgit concluziile din 1952. Fragmentele ceramice grosolane cu brîuri şi proeminenţe sau vase lustruite, toate lucrate cu mîna, se îmbină cu ceramica lucrată cu roata, de tip celtic şi cu fragmente din pastă de grafit; însă ceramica cenuşie dacă, lucrată cu roate lipseşte. Putem deci să presupunem că aceasta reprezintă continuarea celei de tip celtic, devenind mai frecventă abia în secolul I î. e. n. Dintre formele specifice ceramicii dace, vasul-borcan cu proeminenţe nu este încă pe deplin dezvoltat şi este relativ rar ates-

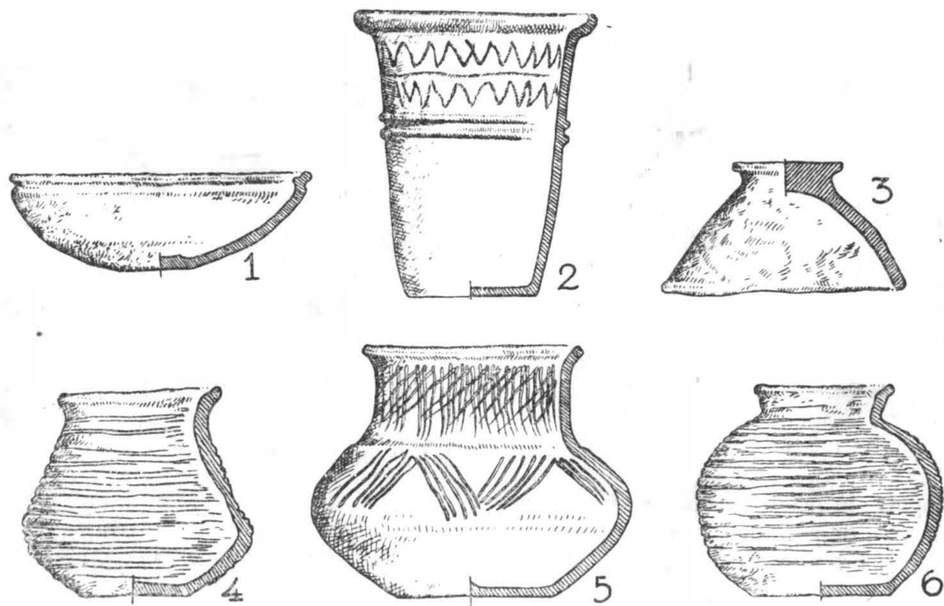

Fig. 7. — Ceramica cenuşie (sec. IV—VI).

tat, iar ceaşca dacică se cunoaşte numai dintr-un singur exemplar. Aceasta denotă că formele amintite sînt folosite mai intens numai într-o epocă ulterioară celei reprezentate la Moreşti. Datarea fazei dace a întîmpinat iniţial anumite dificultăţi în urma afinităţilor ei « hallstattiene »; încadrarea ei cronologică în secolele III—II î. e. n. o dă însă o fibulă de argint de tip La Tène II şi fragmente de brăţări de sticlă albastră (fig. 8; 2, 5). Dintre locuinţele dace s-au dezvelit şase. Ele sînt bordeie cu un plan neregulat, puţin adîncite în pămîntul galben şi lipsite în interior de vetre de foc. Putem să presupunem însă că au existat şi locuinţe la suprafaţă ale căror urme se pot sezisa în pămîntul negru doar după frecvenţa ciobui ilor şi după pămîntul mai afînat. N-ar fi exclus că şi unele dintre vetrele nedatate din straturile de sus să aparţină acestei faze.

6. Din epoca sclavagistă romană datează cimitirul de incineraţie al populaţiei băstinaşe de pe « Podei » din secolul al III-lea e. n., care se prelungeşte probabil pînă în secolul al IV-lea e. n., continuînd şi după retragerea trupelor romane din Transilvania. Cele cinci morminte noi, care s-au dezvelit în continuarea celor zece săpate în anul 1952, arată că mormintele par să fie dispuse în rînduri. Înafară

de ritul de înmormîntare, caracterizat prin depunerea cenuşei şi oaselor calcinate în groapa în care s-a efectuat incineraţia, s-au observat anul acesta şi morminte cu urne, la care locul de ardere nu este identic cu locul înmormîntării. Prin ritul de incineraţie şi prin inventarul lor comun, caracterizat prin fibule cu picior îndoit, mormintele de la Moreşti împreună cu cele de la Lechinţa se leagă de cimitirul de la Poeneşti, făcînd abstracţie de anumite elemente locale variabile şi nu pot fi atribuite decît populaţiei băştinaşe, deoarece sarmaţii sau alte populaţii la care ne-am putea gîndi practicau exclusiv inhumaţia.

7—8. În raportul anului 1952 s-au deosebit două faze, aparţinînd primelor secole de la începuturile îndepărtate ale feudalismului, din secolul al IV-lea pînă la începutul

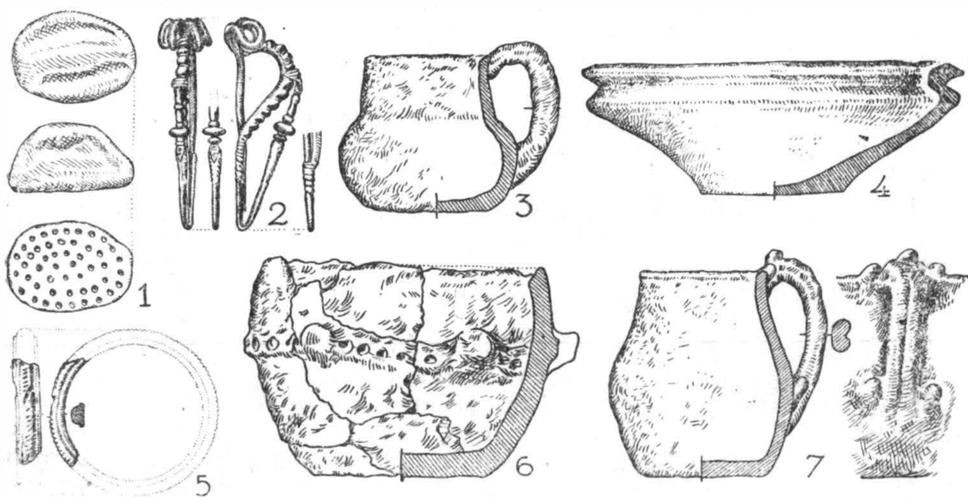
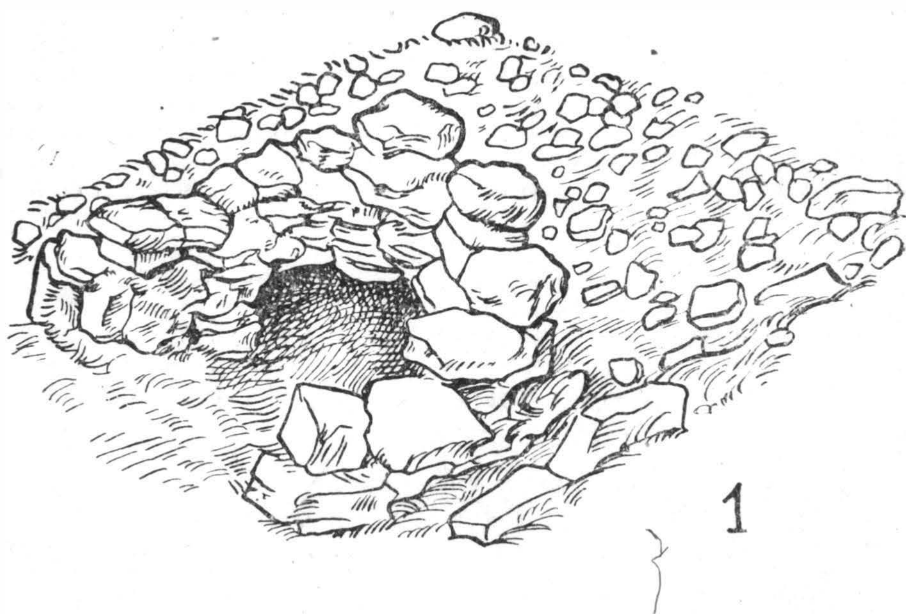

Fig. 8. — Obiecte din epoca dacică (sec. III—II î.e.n.).

secolului al VII-lea sau, eventual mai precis, pînă la sfîrşitul secolului al VI-lea e. n. Împărţirea aceasta pare să fie prea tranşantă şi schematică, încît este mai just să privim deocamdată cele două faze ca o unitate, cuprinzînd însă din punct de vedere cronologic acelaşi interval de timp. Nu se modifică deci durata celor două faze, ci se renunţă doar la unele criterii distinctive, care, la o examinare mai aprofundată nu sprijină construirea unei scheme cronologice prea detailate. Elementele înfăţişate la cele două epoci ca trăsături specifice rămîn însă valabile pentru complexul arheologic privit ca o unitate. Faza aceasta corespunde celei mai intense locuiri a aşezării după cum rezultă din numărul bordeielor cu ceramică cenuşie în raport cu cele care aparţin altor epoci. Mărimea lor diferă; în medie, laturile bordeielor uşor înădite măsoară 3—4 m. Pe două laturi opuse acoperişul era susţinut de cîte 3 pari, la forme mai mici ajungea şi numai cîte un stîlp. Nu s-a confirmat deci deosebirea cronologică făcută între bordeie mai spaţioase, cu un plan mai regulat, şi altele mai mici şi mai puţin simetrice. O problemă nerezolvată continuă s-o constituie lipsa vetrelor din interiorul sau din apropierea bordeielor. Cel mai frecvent inventar al bordeielor, înafară de ceramică, îl formează greutăţile de ţesut (fig. 2; 11) şi fragmentele de rîşniţe, indicînd practicarea agriculturii şi prelucrarea produselor, preocupări principale ale acestei epoci. La dispozitivul arcului fibulei de la figura 4; 1, s-au păstrat cîteva fibre ale ţesăturii, în care a fost prinsă fibula, iar pe patina

unui buton de bronz din cimitir se mai observă amprentele pînzei de cînepă, fenomen care atestă şi ţesutul în această vreme. Despre speciile animalelor crescute în vremea aceea, ne informează conţinutul bordeiului cu schelete de animale, chiar dacă nu este lămurit încă scopul pentru care ele au fost depuse în bordeiul respectiv. S-au crescut cai şi bovine de o statură mică, precum şi oi, capre şi porci. Pe baza materialului osteologic de la Moreşti trebuie presupusă, contrar părerii curente, existenţa bivolilor în regiunea carpato-danubiană, probabil încă înainte de venirea avarilor. Sînt atestaţi de asemenea cîinele şi gîsca, iar dintre animalele sălbatice cerbul, lupul şi iepurele. Oile se tund cu foarfeci de fier, la care cele două tăişuri sînt legate printr-un arc (fig. 2; 1). Acestea sînt folosite şi pentru tăierea părului la oameni. Din uneltele găsite sau puse în morminte, un topor, o cuţitoaie de fier şi o cute de ascuţit (fig. 2; 4, 7, 8), reiese importanţa lemnăritului practicat la construirea pereţilor şi ai acoperişului bordeielor. Deosebit de numeros reprezentate sînt produsele ceramice. Meşterii olari ard vasele în cuptoare închise şi astfel ele primesc culoarea lor specifică cenuşie. Ele continuă unele tradiţii locale ale ceramicii romane, ca de pildă acele chiupuri mari ornamentate cu benzi ondulate sau orizontale, anumite profile de buze sau reliefarea suprafeţei vaselor cu dungi paralele şi dese. Produsele mai fine, de o execuţie tehnică superioară sînt împodobite cu ornamente lustruite şi imită vase din alte materii, ca de pildă pahare de sticlă (fig. 7; 2). Haina bărbaţilor este încinsă cu o centură, prinsă cu o cataramă. Ei sînt înarmaţi cu săbii scurte uşor curbate, cu un singur tăiş şi cu arcuri, purtînd în tolbă săgeţi de vînătoare cu vîrfuri mari romboidale şi altele, de luptă, cu vîrful mai mic şi cu trei muchii. Haina femeilor este prinsă cu fibule de bronz şi de argint şi ele poartă, ca podoabe, coliere de mărgele, cercei de argint cu cuburi ornamentale, brăţări şi inele, iar părul şi-l prind ca şi bărbaţii cu piepţeni frumos ornamentaţi. Obiectele de metal arată dezvoltarea şi nivelul înalt al prelucrării metalelor, atît a făurarilor de arme cît şi a argintarilor. Deosebit de importante pentru problema etnică a aşezării sînt două fibule de tip ant, din secolul al VI-lea e. n., ornamentate cu cerculeţe (fig. 4; 1). Într-o fază mai timpurie morţii se înhumează în apropierea bordeielor, în interiorul aşezării, pe urmă se trece la înfiinţarea unui cimitir în imediata apropiere a liniei interioare de fortificaţie, unde mormintele eşalonate în rînduri sînt grupate eventual după familii. Morţii privesc spre răsărit şi vasele ce conţineau hrană arată ca şi orientarea mormintelor credinţa într-o viaţă după moarte. Existenţa meseriaşilor rezultă din uneltele care se pun în morminte, indicînd prin aceasta ocupaţia lor principală. Aşezarea este puternic fortificată printr-o incintă compusă din trei linii de valuri şi şanţuri la care au lucrat locuitorii aşezării şi desigur şi mai mult populaţia din împrejurimi, care, în caz de pericol, se adăpostea, eventual împreună cu turmele lor, în interiorul fortificaţiilor. Dimensiunile considerabile ale întăriturilor care sileau pe atacatori să treacă peste două pînă la trei linii de apărare, şi să urce 9—10 m. pe pantă pieziş de 45—60° din fundul şanţului pînă în vîrful valului, permiteau concentrarea chiar a unui număr redus de apărători în punctele atacate cele mai periclitate. Îmbinînd observaţiile făcute în interiorul aşezării, la cimitir şi la fortificaţii, vedem deci cum se adîncesc culorile tabloului vieţii de la Moreşti în primele secole de la începuturile îndepărtate ale feudalismului.

9. Pentru nivelul arheologic indicat prin vetrele de foc situate deasupra bordeielor cu ceramică cenuşie, fiind deci ulterioare lor, săpăturile din 1953 n-au adus observaţii noi. Va trebui să se ţină seamă însă la săpăturile viitoare de recentele descoperiri din Moldova ale culturii Romen-Borşevo pentru care există anumite afinităţi în materialul de la Moreşti şi care din punct de vedere cronologic s-ar încadra tocmai în această fază.

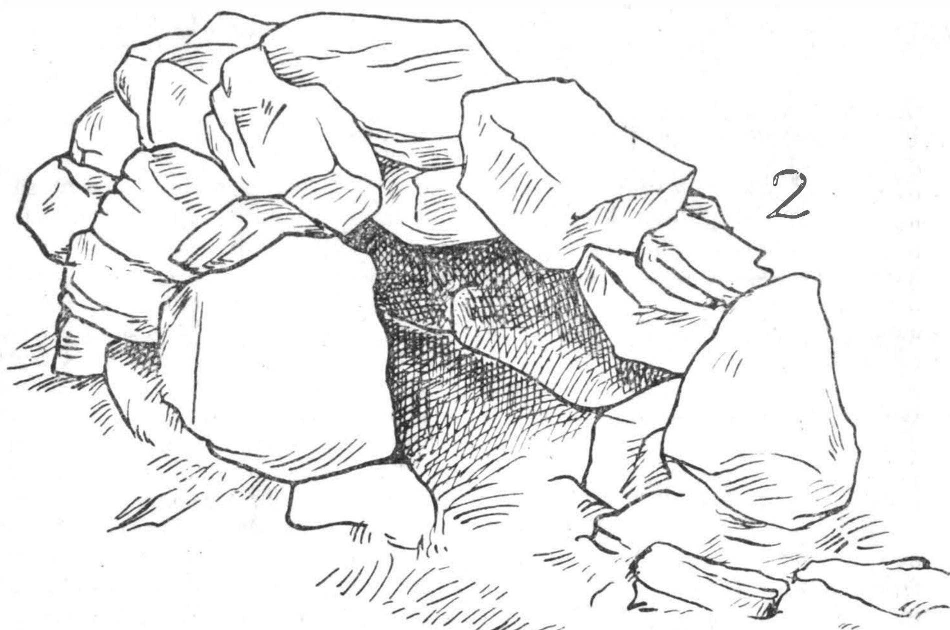

Fig. 9. — Cuptoare din bordeie slave tîrzii.

10. Numărul locuinţelor slave tîrzii la Moreşti s-a ridicat în urma săpăturilor din acest an, în mod considerabil. Aşezarea slavă tîrzie cuprinde un teritoriu destul de întins de la capătul de vest al liniei de mijloc pînă la platoul ce se găseşte dincolo de prima linie de întărituri şi include de la sine înţeles şi terenul de pe Podei. După cît s-a observat pînă acum, locuinţele slave sînt situate la intervale mai mari decît cele cu ceramică cenuşie. Cîteodată se observă urmele stîlpilor care susţineau acoperişul însă mai rar şi numai la locuinţele mai mici cu cîte un singur stîlp pe două laturi opuse. La bordeiele mai mari se poate emite ipoteza că scheletul de lemn

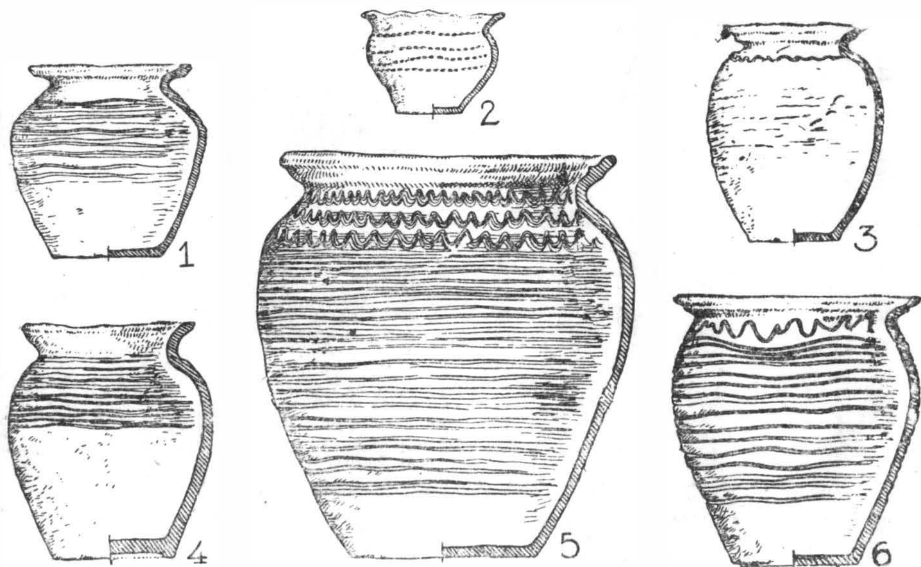
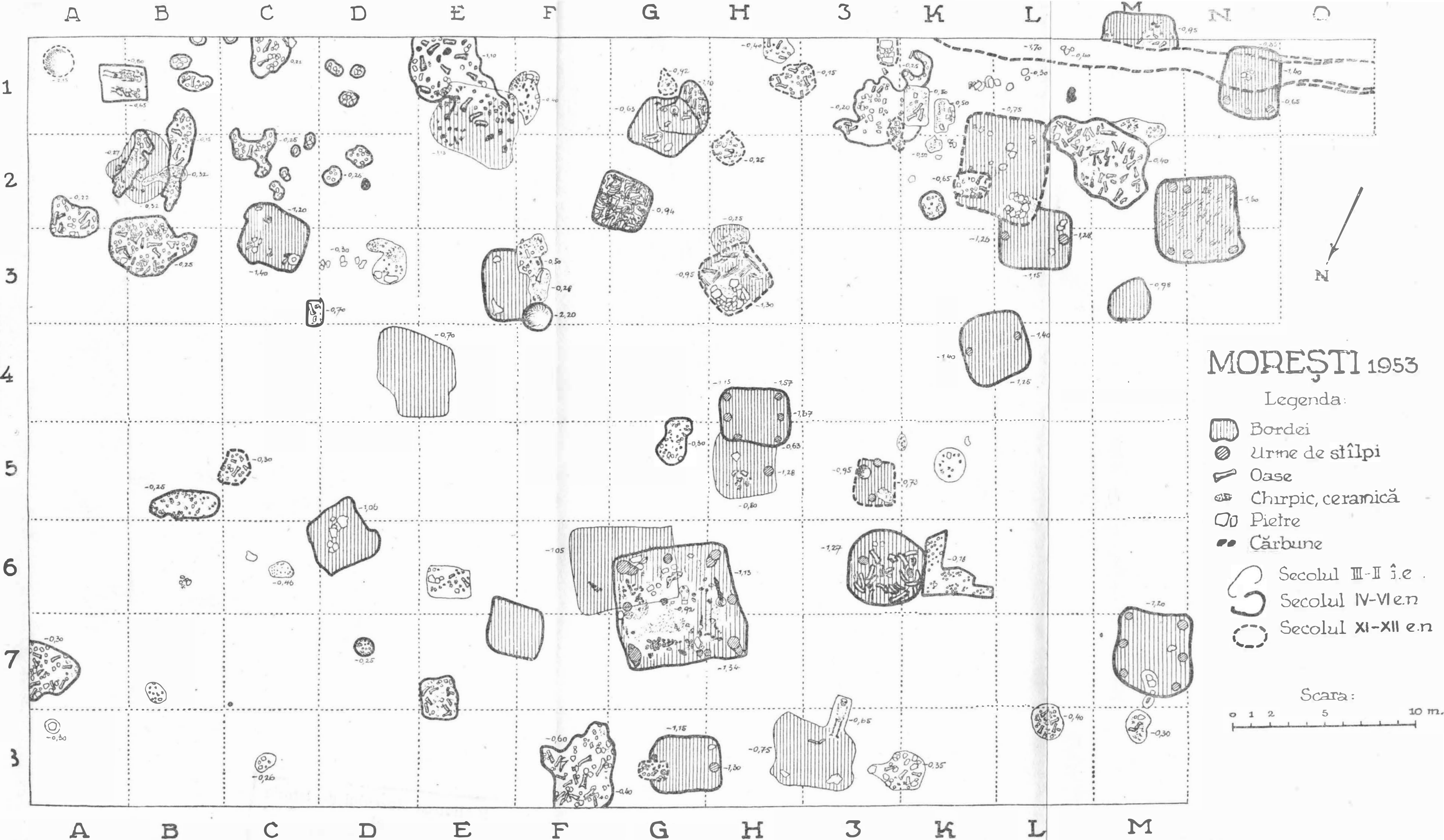
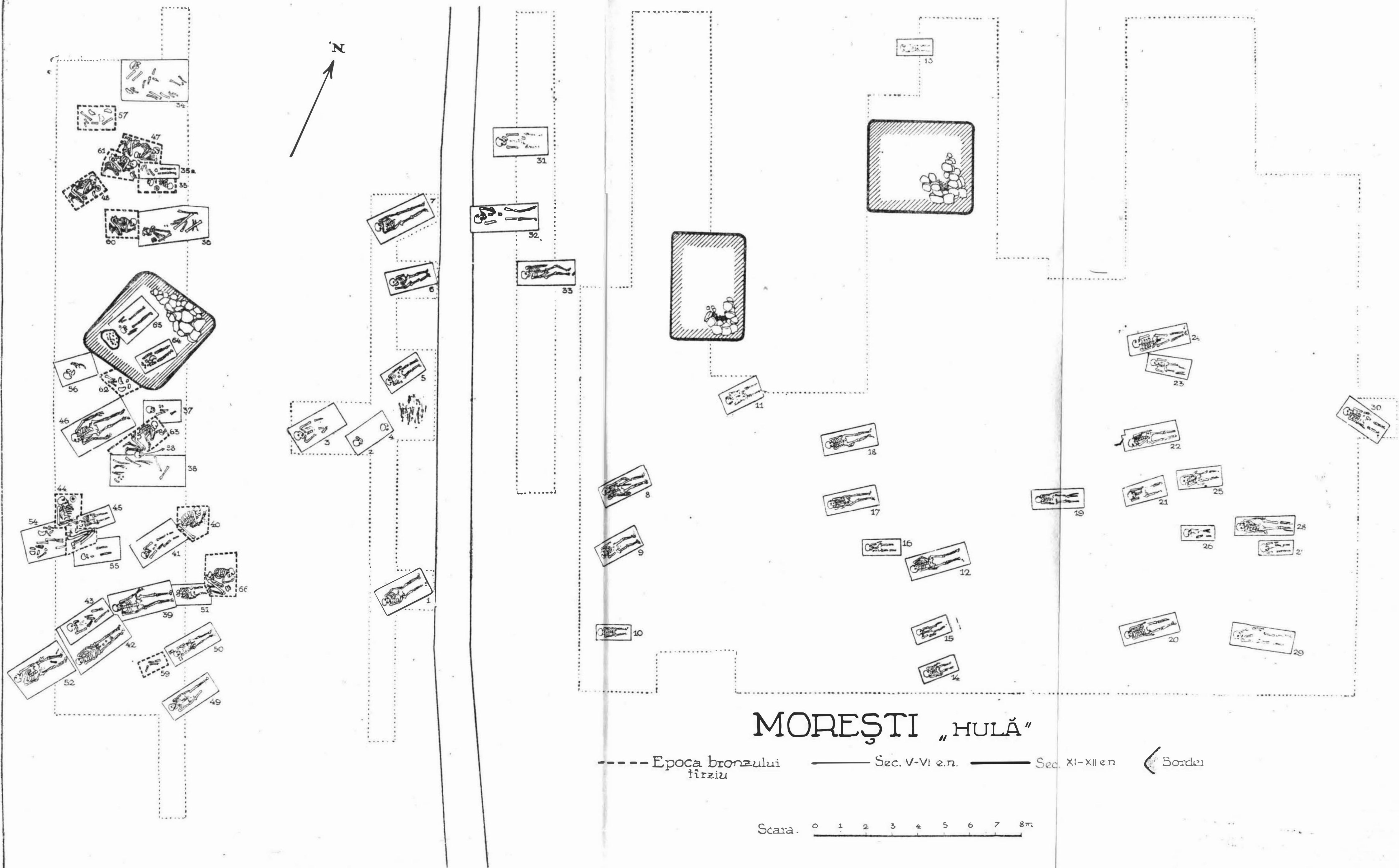

Fig. 10. — Ceramică slavă (sec. XI—XII).

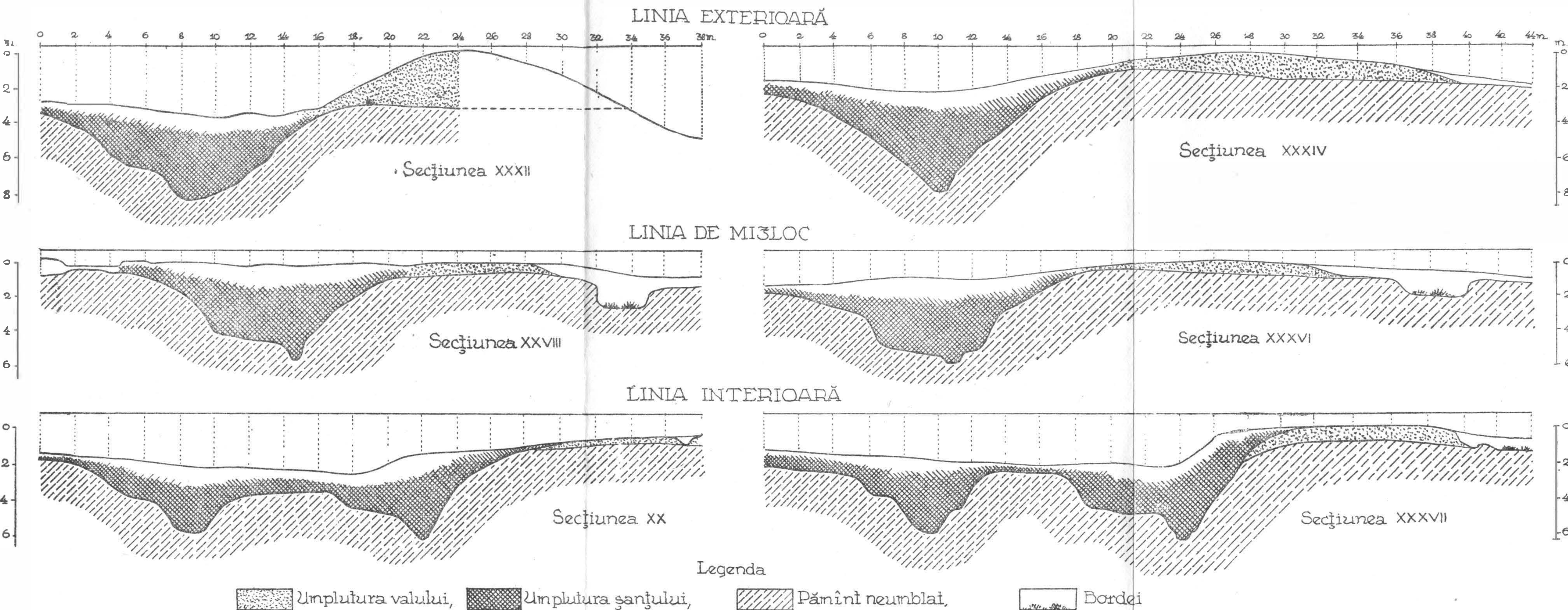
a fost aşezat jos pe un cadru care corespundea pătratului bordeiului, fără ca să se mai adîncească stîlpii de colţ, prin gropi în pămînt. La un bordei s-a observat, pe marginea pereţilor, dungi negre de pămînt, care ar putea fi interpretate eventual în acest sens, dar o dovadă a acestei presupuneri nu s-a găsit nici în singurul caz în care s-au păstrat chiar bîrnele întregi carbonizate. Pe podeaua bordeielor s-a găsit de două ori cenuşă de trestie provenind eventual, de la acoperişul ars. Mărimea bordeielor variază de la forme mai mici de 1,80 × 2,35 m, unde încăpea cu greu un singur om, întinzîndu-se diagonal între vatra de foc şi o groapă de provizii, pînă la locuinţe mai spaţioase, cu dimensiuni de 4 × 4,60 m. Un tip aparte, încă neverificat, îl constituie eventual cu un bordei mare cu coridor lung de intrare, din care s-a săpat numai o latură. Spre deosebire de bordeiele cu ceramică cenuşie, în cele slave tîrzii nu lipseşte niciodată o instalaţie pentru aprinderea focului. La locuinţele mai mici aceasta este o simplă vatră deschisă, pe cîtă vreme în bordeiele mari ea are forma unui cuptor propriu zis. În deosebi, construcţiile din cele trei bordeie de pe Hulă se disting prin masivitatea lor (fig. 9; 2). La ele se folosesc pentru zidirea cuptorului blocuri mari de piatră spre deosebire de cuptoarele de pe « Podei », unde acestea sînt clădite numai din piatră de rîu. Într-un caz cuptorul este înconjurat de un padiment rectangular. Anul acesta s-a putut lămuri şi rostul unor pavaje care se află

Pl. II. – Podei. Suprafaţa săpată în 1953, din interiorul aşezării.

Pl. III. — Cimitirul de pe Hulă.

Pl. IV. — Secţiuni prin întăriturile de la Moreşti.

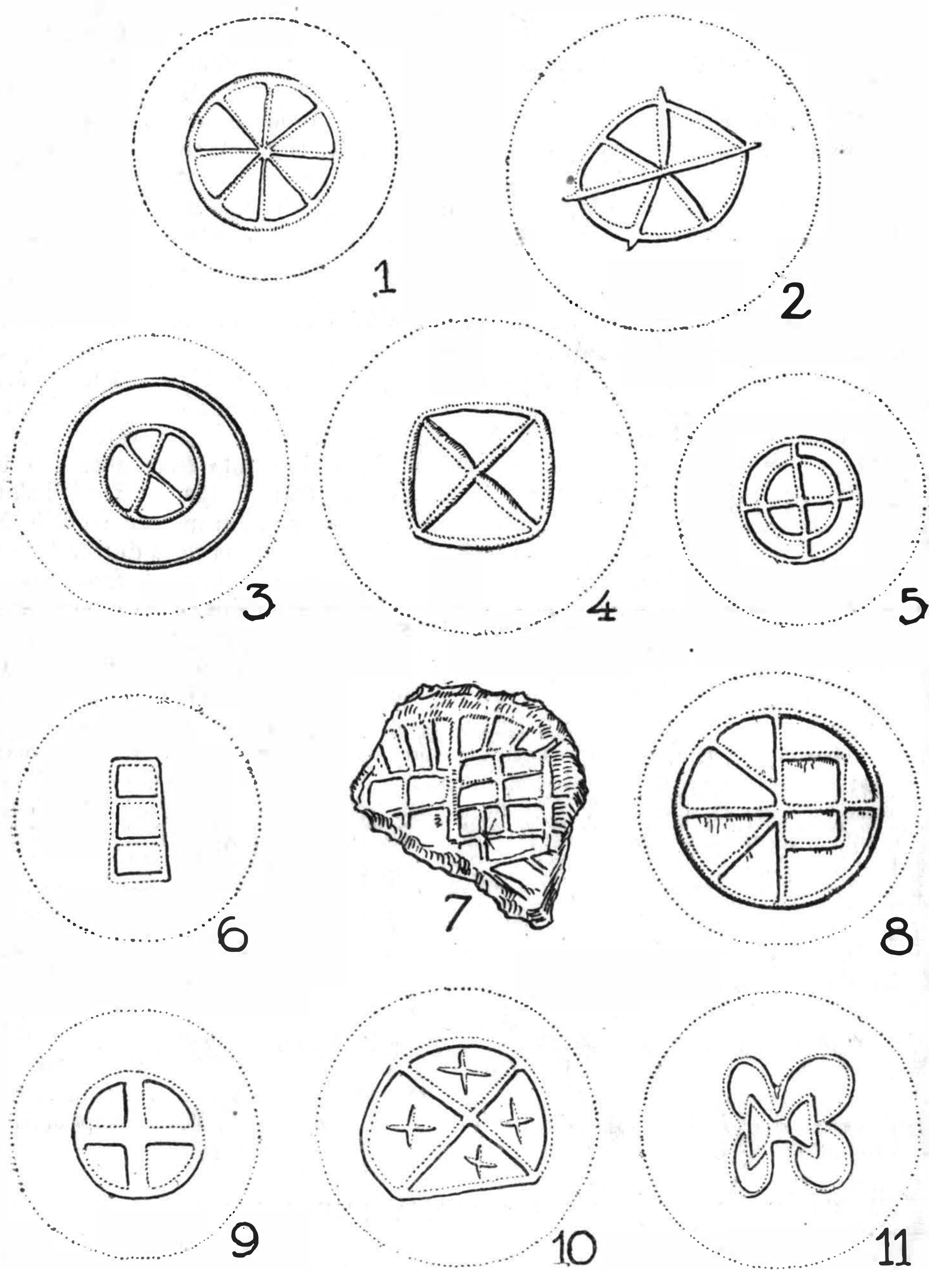

Fig. 11. — Mărci de olari ale ceramicii slave tîrzii.

pe pămîntul galben neumblat, cît şi deasupra umpluturii bordeielor slave tîrzii, arătînd prin poziţia lor că sînt ulterioare acestora. Crăpăturile fine şi subţiri ale pietrelor, produse sub influenţa focului dovedesc întrebuinţarea lor ca vetre, făcînd parte din locuinţe la suprafaţă. Astfel faza slavă tîrzie ar trebui de fapt defalcată după numărul nivelurilor arheologice în două: cel al bordeielor şi cel al locuinţelor de suprafaţă. Deocamdată scindarea aceasta nu se oglindeşte într-o măsură satisfăcătoare şi în cultura materială, în deosebi în ceramică (fig. 10). În general, materialul este destul de evoluat după cum arată buzele puternic profilate ale vaselor-borcane. Acestea au forma obişnuită. de înălţime mijlocie, dar uneori îşi dublează proporţiile pînă la 0,30 m înălţime (fig. 10; 5). Neobişnuită este o ceaşcă cu buza ondulată şi ornamentată cu rînduri de pătrăţele stampilate (fig. 10; 2). Amforele slave, o formă bine atestată de la Dunărea de Jos şi din Ucraina, nu sînt documentate pînă în prezent în Transilvania. Conţinutul bordeiului mic formează un complex bine definit, care în urma cantităţii mari de ceramică ornamentată cu alveole şi cu rînduri de pătrăţele stampilate, poate fi datat în secolul al XI-lea. S-a mărit numărul diferitelor mărci de olar (fig. 11) care se deosebesc prin desenul lor, destul de mult de cele de la Garvăn-Dinogetia. Ele reprezintă deobicei motive derivate din ornamentul cercului, încadrînd o cruce, dar există şi mărci destul de complicate cu un desen specific. În general, clasificarea făcută pentru Transilvania a ceramicii slave rămîne valabilă în privinţa elementelor caracteristice stabilite pentru secolele XI şi XII. Doar în ce priveşte benzile orizontale sau ondulate, se pare că durata lor cuprinde un interval de timp mai lung. Întrebuinţarea unui obiect trifurcat lucrat din corn de cerb, nu este încă stabilită (fig. 5; 3). Asemenea obiecte sînt cunoscute la avari, dar continuă să fie folosite, ca şi al nostru, pînă în epoca slavă tîrzie. Ele au fost interpretate ca solniţe, ca recipiente pentru alifie sau mai convingător ca tuburi de la harnaşamentul cailor, folosite la încrucişarea curelelor. Piesa cea mai lămuritoare pentru documentarea legăturilor cu răsăritul este un lacăt de bronz în formă de cîine, găsit chiar în coridorul de intrare al presupusului bordei mare (fig. 4; 2). El are o analogie aproape perfectă la Garvăn-Dinogetia şi ambele piese, produse ale bulgarilor de pe Volga[1], n-au putut să ajungă în regiunile noastre decît prin intermediul Rusiei chievene. Fiind dată poziţia geografică mai avantajoasă de la gurile Dunării, la Garvăn-Dinogetia se manifestă raporturi mai intense şi mai strînse cu meşteşugurile înfloritoare din oraşele ruseşti, dar lacătul de la Moreşti arată că aceste relaţii se întindeau chiar pînă în interiorul arcului carpatic, în Transilvania. El sprijină de asemenea paralelizarea cronologică şi arheologică a ultimelor două niveluri de la Garvăn cu faza slavă tîrzie de la Moreşti care datează aproximativ din secolul al XI-lea şi de la începutul secolului al XII-lea.

IV. Pentru a încadra aşezarea de la Moreşti în mediul înconjurător din valea Mureşului şi pentru a urmări problemele ridicate de această aşezare pe un plan mai larg s-au efectuat unele sondaje şi recunoaşteri pe teren şi în alte localităţi. Asemenea cercetări care ar trebui continuate şi în alte puncte, s-au făcut la Cipău, Alba-Iulia şi Blandiana.

CIPĂU, RAIONUL LUDUŞ

Sondajele s-au efectuat între 21 iulie—1 august pe locul numit « Gîrle » situat pe marginea nord-vestică a actualei cariere de pietriş. Cariera de pietriş de pe Gîrle, înaintînd acum în direcţia nord-vest a distrus o bună parte a aşezării de la

[1]) A. V. Arţihovski, Vedenie v arheologiu, Moscova, 1947, p. 165.

Cipău, fapt care rezultă pe lîngă altele din descoperirea întîmplătoare în august 1952 a unui complex de vase care se găsesc acum la Muzeul din Cluj. Acestea au constituit primul indiciu sigur asupra aşezării de la Cipău.

S-au efectuat patru sondaje: *S*/1, *S*/2, *S*/3 şi casetele *A* şi *B*. Stratigrafia în toate locurile unde s-au făcut sondaje, se prezintă în mod unitar. S-a constatat un singur strat de cultură, gros de 0,50—0,60 m, de culoare neagră închisă, care începe imediat sub solul vegetal. După el urmează un strat lutos steril care se suprapune peste stratul gros de pietriş, care formează materialul de exploatat al carierei.

În cuprinsul suprafeţei *S*/2 precum şi în cel al casetei *B* a apărut un bordei de formă aproximativ circulară (diametrul 3,60 pe 3,90 m), adîncit cu 0,95 m faţă

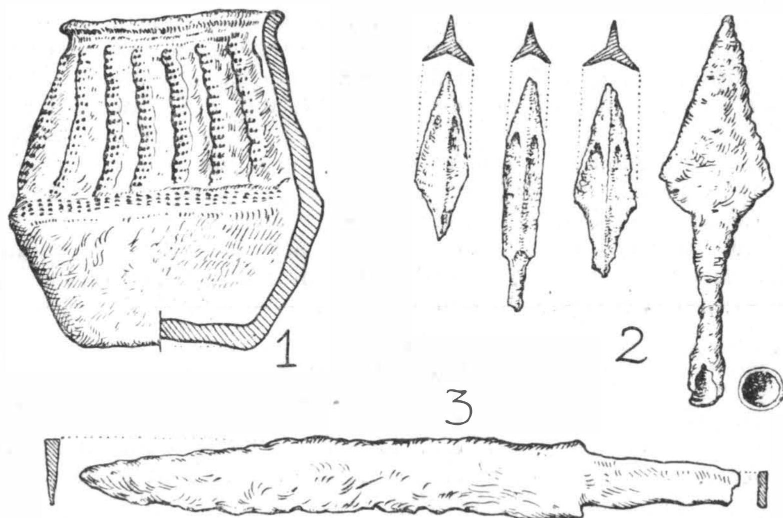

Fig. 12. — Descoperiri din cimitirul de la Cipău.

de suprafaţa actuală a terenului şi cu 0,40—0,45 m faţă de nivelul pe care călcau locuitorii lui. Avînd o podea bine lutuită şi făţuită, bordeiul prezintă patrusprezece găuri de pari, groşi de 0,15—0,20 m, care înconjoară podeaua la intervale relativ egale. Intrarea, situată în partea de nord, este indicată de o treaptă de pămînt galben bine presat, mai înaltă decît podeaua cu 0,20 m şi flancată de două găuri de pari, cea din stînga cu diametrul mai mare, fapt care presupune un par mai gros de care era legată uşa bordeiului, împletită din nuiele sau trestie. Nu s-au constatat la suprafaţa bordeiului cotloane sau vetre de foc, iar inventarul bordeiului este destul de sărăcăcios. Resturile arheologice arată că bordeiul era acoperit cu paie sau trestie, pereţii lui erau construiţi din nuiele împletite pe după pari şi căptuşiţi în exterior cu pămînt galben pînă la o înălţime de circa 0,20—0,25 m, faţă de suprafaţa nivelului antic.

Pe dîlma de la îngrăşătoria de porci Iernut, lucrările de exploatare a carierei de nisip au secţionat o serie de morminte de inhumaţie care aparţin aşezării de pe « Gîrle ». Au fost scoase la lumină cîteva schelete de oameni adulţi, orientate în direcţia est-vest. Obiectele de inventar ale mormintelor sînt identice în parte cu cele de la Moreşti: vîrfuri de săgeţi cu trei tăişuri sau cu lamă plată romboidală,

lame de cuţit din fier, precum şi o ceaşcă cenuşie cu ornamente stampilate (fig. 12). Elementele de inventar, în speţă vîrfurile de săgeţi, care îşi găsesc analogii în cimitirul de la Căpuşul Mare Lechinţa de Mureş şi Moreşti, precum şi ceaşca cu decor stampilat, pledează pentru datarea cimitirului în secolele V—VI e.n.

Ceramica din conţinutul bordeiului şi din celelalte suprafeţe săpate corespunde celei cenuşii de la Moreşti şi trebuie datată făcînd abstracţie de unele fragmente din epoca societăţii primitive în secolele V—VI. Această datare o sprijină şi cimitirul contemporan învecinat, de la îngrăşătoria de porci. Nu s-a constatat însă în cursul sondajelor materialul scos în mod incidental înaintea şi după terminarea săpăturilor. Acesta reprezintă un complex interesant de ceramică roşie, grosolană, lucrată cu mîna şi de ceramică fină cenuşie, aparţinînd aproximativ secolului al IV-lea. Tot pentru această fază este atestat un mormînt de incineraţie cu urnă care trebuie paralelizat cu mormintele asemănătoare de la Lechinţa şi Moreşti.

Întregul material arheologic pledează pentru atribuirea aşezării de pe Gîrle populaţiei băstinaşe care s-a dezvoltat în formele ei de viaţă tradiţională. Încadrarea cronologică a aşezării nefortificate de pe Gîrle rezultă din materialul sondajelor şi din cel descoperit întîmplător. Pentru secolul al IV-lea dispunem de complexul specific de ceramică amintit, completat de mormîntul de incineraţie, iar locuirea în secolul al VI-lea o documentază bordeiul săpat, cimitirul de inhumaţie şi o agrafă-cataramă de argint, care s-a găsit întîmplător pe terenul săpăturii după încheierea acesteia. Nu poate încăpea însă vreo indoială că locuirea aşezării continuă şi în secolul intermediar, al cincilea, chiar dacă transformarea ritului de înmormîntare ar putea indica două faze deosebite de locuire.

ALBA-IULIA, RAIONUL ALBA

Conform planului de lucru al şantierului, au fost programate la Alba Iulia, în Cetate cîteva sondaje, cu scopul de a identifica urme ale culturii materiale slave pe locul vechii cetăţi Bălgrad, precum şi pentru a furniza date concrete asupra situaţiei stratigrafice din interiorul cetăţii.

Lămurirea acestor probleme s-a încercat prin trei sondaje (*A* = 20 × 1,50 × 2,25 m; *B* = 6 × 1,50 × 3,25 m; *C* = 5 × 1,30 × 2,40 m), două (*A* şi *B*) efectuate de-a lungul laturii nordice a catedralei celei vechi, iar al treilea (*C*) în faţa monumentului «Custozza» din parcul cetăţii. Lucrările au durat 11 zile, de la 20 august pînă la 1 septembrie.

Depunerile arheologice în cetatea de la Alba-Iulia, aşa după cum rezultă din profilul secţiunilor *A* şi *B* (în secţiunea *C* pămîntul este răvăşit pînă la 2,50 m adîncime), formează două straturi groase de cultură, măsurînd în total 2,30—3,20 m care se intercalează între pămîntul virgin şi solul vegetal. Cel mai vechi strat de cultură, gros de 1,20—1,50 m şi în mare parte răvăşit, aparţine epocii stăpînirii romane şi se caracterizează printr-un bogat inventar, atît ceramic cît şi de altă natură. Menţionăm că în interiorul stratului roman, înafară de ceramica romană provincială şi de cea din epoca prefeudală, ajunsă aici datorită răvăşirii stratului, s-au găsit fragmente de cărămizi stampilate, olane, o fibulă, precum şi doi denari unul de la Septimiu Sever din anii 198—201 (Coh²., IV, 25/205) şi celălalt de la Iulia Doamna, soţia lui.

Deasupra stratului roman, în care au mai rămas urme de locuinţe care nu au fost răvăşite în epoca feudală şi modernă, se întinde stratul prefeudal care are o grosime ce variază între 40—50 cm. El este atît de puternic răscolit încît limitele sale sînt greu de precizat. Datorită deranjării straturilor, materialul ceramic prefeudal

tîrziu apare împreună cu cel roman, neputîndu-se categorisi după criterii stratigrafice. Multe cioburi prefeudale tîrzii poartă toate caracteristicile ceramicei de factură slavă din Transilvania din secolele XI—XII, la care se mai adaugă şi 2 funduri de vase cu mărci de olar. Alte numeroase fragmente ceramice se încadrează

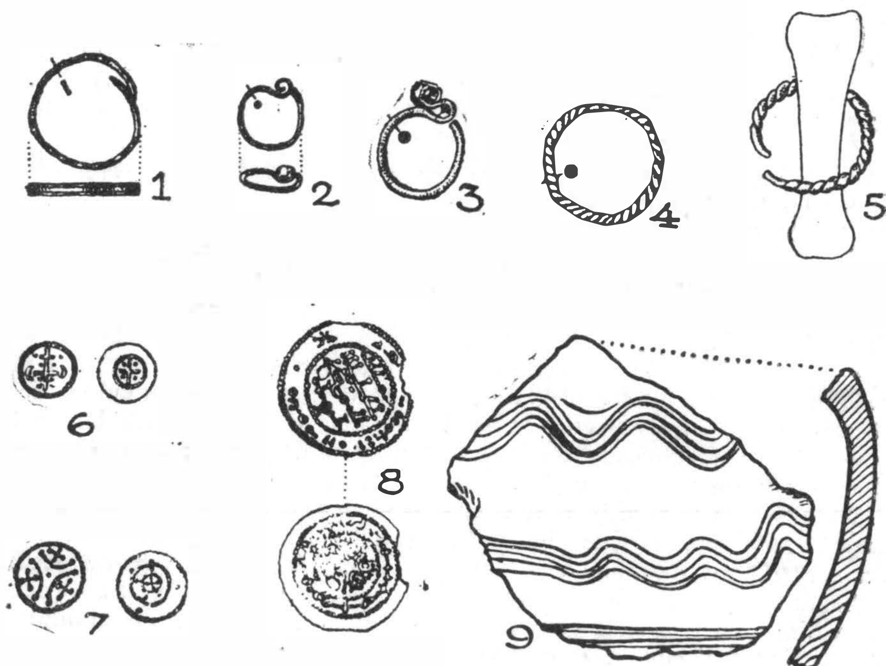

Fig. 13. — Alba-Iulia. 1—5. Inele de păr şi de deget din bronz şi argint; 6—8. Monede ungureşti; 9. Ceramica slavă.

după profilul buzei, compoziţia pastei şi lipsa decorului la începutul epocii feudale propriu zise. Sondajele au arătat că în interiorul cetăţii săpături pentru cercetarea începuturilor îndepărtate ale feudalismului reuşesc mai greu, din cauza răvăşirii generale a unui teren prea întins şi în urma construirii cetăţii actuale din secolul al XVIII-lea. Cercetările ar fi mult uşurate, dacă s-ar sezisa undeva, eventual în afara cetăţii, o porţiune de teren cu straturi nederanjate.

În cadrul secţiunii *A* la o distanţă de 10,50 m de zidul nordic al catedralei celei vechi, s-au descoperit 26 de morminte de inhumaţie, provenite din cimitirul de mai mare întindere, aşezat în jurul bisericii. Inventarul găsit într-unele dintre aceste morminte constă din inele de tîmplă din bronz, inele împletite şi late confecţionate din bronz sau argint, documentînd factura slavă a podoabelor acestei epoci în Transilvania (fig. 13; 1—5). Pe baza celor cinci monete,[1] găsite în gura scheletelor şi care se datează în intervalul de timp de la Coloman (1095—1114) pînă la Andrei al II-lea (1205—1235), cimitirul se datează cu precădere în secolul al XII-lea e. n.

[1] Réthy, CNH, I, nr. 54, 75, 101—102, 133, 164. Cea mai interesantă dintre acestea este moneda lui Ştefan al IV-lea (1162—1163), imitînd tipul monedelor arabe, după cum se presupune sub influenţa monetarilor ismaeliţi care au lucrat la monetăria ungară.

Înafară de acest cimitir, se mai cunosc la Alba-Iulia alte două necropole, şi anume una spre est de cetate, în ruinele băii romane, şi a doua la nord de cetate în dreapta drumului ce duce spre Zlatna. Inventarul acestora pare să fie ceva mai timpuriu, datînd din secolul al XI-lea şi poziţia lor, nelegată de o biserică, indică eventual, spre deosebire de cea din cetate, o populaţie încă necreştină. Poziţia şi datarea celor trei cimitire sprijină eventual părerea acelora care plasează înfiinţarea centrului ecleziastic, nu însă şi a celui politic, de la Alba-Iulia şi construirea primei catedrale abia către sfîrşitul secolului al XI-lea şi nu la începutul lui. Aceasta sub rezerva ca partea mai veche a acestui cimitir să nu se afle sub clădirea catedralei actuale.

Cu ocazia unei recunoaşteri, s-a identificat la Drîmbar o mare aşezare fortificată, datînd din epoca « hallstattiană ».

BLANDIANA, RAIONUL ORĂŞTIE

La 12 iulie s-a făcut o recunoaştere pentru a cerceta posibilităţile executării unor sondaje în jurul acestei localităţi. Cu această ocazie s-a constatat că platoul Ţeligrad este în cea mai mare parte plantat cu vii, iar în jurul brodului, lîngă malul Mureşului unde a apărut complexul cunoscut al vaselor slave, erau culturi de porumb care ar fi permis efectuarea sondajelor abia după recoltarea lui, în luna octombrie. Cu această ocazie s-a observat, în malul drept al Mureşului, şi o vatră de pietre cu ceramică slavă pe ea.

În schimb, s-a urmărit, deasupra comunei, un val, care a mai fost semnalat şi care se întinde pe dealuri, de-a lungul Mureşului, mai întîi în direcţia est şi ocoleşte pe urmă spre nord, formînd, după spusele localnicilor, cea mai scurtă legătură între Blandiana şi Zlatna. Ridicătura de pămînt poartă numele de « drum roman » şi are înălţimea de 1—2 m, la baza ei avînd o lăţime de 9—11 m. Traseul valului s-a putut urmări pe o distanţă de circa 5 km, pierzîndu-se apoi urmele lui în tufişurile unei păduri tăiate. Ductul lui este prin mijlocul pantei, evitînd ascensiuni sau coborîri prea violente, pînă în vîrful dealurilor sau în fundul văilor, astfel încît pentru o linie defensivă nu pare să ocupe poziţia cea mai avantajoasă. Identificarea valului este posibilă şi mult uşurată prin umplutura roşie de pămînt ars care se observă pe toată întinderea lui, fără a putea preciza, deocamdată, dacă roşirea s-a produs în mod intenţionat cu ocazia construirii lui sau dacă ea este o consecinţă a distrugerii şi incendierii lui.

În privinţa rostului şi datării acestei linii, se pot formula diferite presupuneri. Umplutură asemănătoare de arsură roşie se cunoaşte din epoca «hallstattiană», de exemplu la valul aşezării de la Gilău, raionul Cluj, din epoca dacică, în valul din jurul cetăţii de la Costeşti şi la « Troianul » de lîngă Cioclovina Ponorici, iar din epoca slavă, la Cetatea de la Moreşti. O poziţie vădit strategică ca linie înaintată de apărare între valea Mureşului şi a Ampoiului, în vederea asigurării aşezărilor de pe teritoriul Alba-Iuliei de astăzi (a dacicului Apulum sau a Bălgradului slav) nu este evidentă deoarece diferitele văi intermediare, transversale, ca de exemplu cea a pîrîului Vinţului, oferă obstacole destul de importante împotriva unui atac care ar fi venit din regiunea dealurilor dinspre vest asupra Albei-Iulia. Am putea să ne gîndim şi la o linie de comunicaţie între centrul aurifer de la Ampelum (Zlatna) şi presupusul port al Mureşului la Blandiana, dacă ar fi atestată în Dacia o tehnică asemănătoare, folosită la construirea drumurilor romane. De asemenea valul ar putea să indice o linie de frontieră pentru delimitarea teritoriului unui trib dacic, eventual al apulilor, ori ar trebui încadrat în epoca slavă şi pus în legătură cu tri-

MUREŞUL

BORŞOFED

CIURGĂU

LA FURCI

HULĂ

PODEIU

MOREŞTI

N

MOREŞTI

Legenda

Săpături 1951, Săpături 1952, Săpături 1953

Val, Şanţ, Drum, Teritoriul satului, Teritoriul aşezări

Scara

0 50 100 150 200 250 300 m.

Pl. I. – Schiţă topografică a aşezării fortificate.

unghiul format de aşezările de la Zlato (Zlatna), Ţeligrad (Blandiana) şi Bălgrad (Alba-Iulia). Urmează să se vadă dacă săpăturile vor reuşi să lămurească datarea valului şi să confirme una din ipotezele enumerate. În orice caz şi valul de la Blandiana face parte din numărul acelor lucrări şi linii de pămînt încă nelămurite din care se cunosc mai multe în Transilvania şi care, dacă s-ar reuşi datarea lor, ar aduce completări interesante la interpretarea anumitor epoci.

Sondajele efectuate, precum şi cercetările din anii trecuţi, combinate cu descoperirile mai vechi, delimitează, în valea Mureşului, anumite regiuni de masare a

Fig. 14. — Valea Mureşului în epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului.

descoperirilor, care aparţin unei epoci anumite. Harta anexată (fig. 14) încearcă să înfăţişeze ariile de răspîndire a acestor centre. Zonele stabilite n-au o valabilitate exclusivă în sensul că ar fi posibile şi întretăieri, şi că în jurul Moreştilor n-ar exista urme slave tîrzii sau invers, în jurul Albei Iulia urmele materiale corespunzătoare celor de la Moreşti. În general, fixînd însă pe o hartă toate descoperirile, care aparţin diferitelor epoci, acestea conturează trei focare principale în valea Mureşului, deosebite prin durata lor cronologică şi prin întinderea lor teritorială. Cel mai răsăritean şi cel mai vechi se întinde de la Lechinţa şi Cipău pînă la Sîntana de Mureş şi

Dumbrăvioara, avînd ca centru natural Moreştii, care se află în mijlocul acestui teritoriu, fiind aşezat la 17 km spre est de Lechinţa, 15 km spre vest de Sîntana de Mureş şi Tg. Mureş, şi 8 km spre sud-est de Bandul de Cîmpie. Descoperirile acestei regiuni au legături directe cu teritorul Uniunii Sovietice, cu grupul de tip Cerniahov şi cu cel de tip Martinovka. Populaţia care a locuit pe Podei apărată de puternicile linii de fortificaţii şi îngropîndu-şi morţii în cimitirul din secolele V—VI de pe Hulă, şi-a exercitat în aceste secole stăpînirea ei asupra unei regiuni mai întinse din valea Mureşului. Ştiinţa sovietică atribuie antichităţile de tip Cerniahov şi Martinovka triburilor ante. Legătura acestora cu cultura de tip Romen-Borşevo nu este încă pe deplin lămurită pe teritoriul Uniunii Sovietice. Urmele acestei culturi au fost sezisate în mai multe puncte din Moldova şi, probabil, şi la Moldoveneşti în Transilvania, iar la Moreşti se arată anumite afinităţi cu acest material (ornamentarea ceramicei roşii lucrate cu mîna, forma de tipsie) care trebuie urmărite încă mai deaproape. Nu este întîmplător, probabil, că în acest centru se manifestă cele mai bogate şi concludente urme ale populaţiei băştinaşe din Transilvania în secolul al IV-lea, prin cimitirele şi mormintele de incineraţie de la Lechinţa, Cipău şi Moreşti, indicînd şi existenţa unor aşezări rurale în apropierea acestor puncte, la care se adaugă încă Cristeşti, unde s-au găsit monede romane care datează pînă la începutul secolului al V-lea.

Al doilea centru din secolele VII-XI este cunoscut pînă în prezent numai din morminte. În acestea se manifestă influenţa accentuată a unei populaţii călăreţe, lucru ce nu este surprinzător, deoarece şi în alte ţări din aria de răspîndire apuseană a slavilor, antichităţile slave apar, în această epocă, în acelaşi conex avaroid. Importanţa cercului stabilit în Transilvania rezidă în faptul că cu ajutorul lui se pot data unele urme ale culturii materiale într-o epocă din care nu se cunoşteau deloc pînă acum în Transilvania, materiale arheologice, şi anume din secolul al VIII-lea (Teiuş) şi din secolul al IX-lea (Cîmpia Turzii). Va trebui să se ţină seama de asemenea şi de legăturile acestui centru cu cultura de tip Romen-Borşevo care se dezvoltă şi se manifestă tocmai în timpul acesta.

Al treilea centru se întinde de la Ţeligrad de lîngă Blandiana şi de la Alba-Iulia, Bălgradul de odinioară, pe valea Mureşului în sus pînă la apropierea salinelor de la Turda. Această zonă va avea, probabil, o întindere mai mare, incluzînd şi părţile Someşului unde tradiţia istorică, păstrată de cronica lui Anonimus, plasează voevodatul lui Gelu, o tradiţie sprijinită şi de descoperirea la Cluj a cimitirului maghiar de la începutul secolului al X-lea. Ceramica de la Ţeligrad-Blandiana, toponimicul Bălgrad, luptele care le-a dus Ştefan I, probabil împotriva acestui centru, în jurul anului 1000, amintirea castrului şi salinelor de la Turda din anul 1075, cea mai veche atestare documentară a unei localităţi din Transilvania feudală — ne arată că începutul formării şi manifestării acestui cerc trebuie presupus cel puţin în secolul al X-lea admiţîndu-se că originile lui sînt şi mai vechi, fără să existe însă posibilitatea să le dovedim deocamdată pe cale arheologică. Din elementele lui arheologice caracteristice pentru secolul al XI-lea fac parte ceramica slavă, ornamentată cu alveole (Ciugud, Alba-Iulia, Sebeş, Petreşti, Beşineu, Moldoveneşti) şi cimitirele cu podoabe de factură slavă, în care se manifestă şi elemente maghiare, indicînd că la sfîrşitul secolului al XI-lea acest centru a ajuns sub stăpînirea regatului ungar, formînd una dintre părţile constitutive ale voievodatului transilvănean, înfiinţat în urma întăririi raporturilor feudale în Transilvania.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В МОРЕШТИ

(Район Тыргу-Муреш, Венгерская автономная область)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Кампания археологических раскопок 1953 г. в Морешти преследовала следующие цели.

I. Обследование поселения на «Подей», где была раскопана большая площадь в 2500 м² (таб. II).

II. Обследование могильников трупосожжения III—IV вв. н. э. на «Подей» и вскрытие могильника трупоположения на «Хулэ». Здесь было раскопано 66 могил, из которых 12 датируются поздней эпохой бронзы, а остальные V—VI вв. н. э. (табл. III).

III. Обследование укреплений.

Указывается значение разведки 1953 г. для некоторых из 11 отдельных эпох, представленных в Морешти.

1. Участок культуры Криш начала неолита в этом году не был исследован.

2. Керамика культуры Коцофени конца неолита расброcана по всей раскопанной на «Подей» площади.

3-4. Могилы со скорченными костяками, имеющие в качестве инвентаря сосуды с ручками с припухлостями поздней эпохи бронзы, представляют собой в рамках поселения пятый могильник (рис. 6). Серьги из позолоченной бронзы, благодаря обделке их в тонкие золотые пластинки, представляют необычную для этой эпохи в придунайской области технику.

5. Из дакийской фазы было раскопано 6 землянок, в которых была обнаружена кельтская керамика, обработанная на гончарном круге, и керамика ручной работы (рис. 8). Фибула типа Латен II датирует материал III—II вв. до н. э.

6. На могильнике трупосожжения на «Подей» было вскрыто еще 5 могил, помимо десяти раскопанных в 1952 г. Они относятся к III—IV вв. н. э. и расположены рядами на почти равных расстояниях. Эти могилы приписываются туземному населению, как могильники и могилы в местностях, расположенных вблизи Лекинцы—Муреш и Чипэу.

7—8. Из 27 раскопанных в этом году на «Подей» землянок 17 относятся к IV—VI вв. и типичны отсутствием в них очагов. При раскопках найдены: серая керамика (рис. 7), ручные мельницы и гири для ткацких станков (рис. 2). В одной из землянок было обнаружено несколько целых скелетов животных (рис. 1), дающих довольно точную картину видов и пород, разводимых в тот период в данных областях. Похоронный инвентарь могильника V—VI вв. на «Гулэ» включает короткие слегка изогнутые сабли с одним лезвием, трехгранные наконечники стрел, сосуды, орудия и различные украшения. Большой интерес в качестве этнических элементов представляют две фибулы (рис. 4.1) антского типа (Спицын, Рыбаков). В этой фазе были сооружены и фортификации поселения, охватывающие три линии, общей длиной свыше 2 км. Каждая линия имеет свой специфический профиль (табл. IV) со рвами глубиною в 4,50—5 м, которым, повидимому соответствовали валы такой же вышины, так, что разница уровня от дна рва до гребня его равнялась приблизительно 9—10 м. Число людей ко-

павших укрепления, должно быть было около 500, если работа продолжалась полтора года. Как это вытекает из археологических наблюдений, оборонительное укрепление в Морешти, повидимому, было сооружено в V—VI вв., и его система дает возможность предполагать долгий опыт. Ее происхождение следует искать на востоке, ибо в средней и западной Европе того времени не существовало поселения с подобным укреплением. Валы на десятки и сотни километров, перерезающие равнину Дуная и Тисы, неисследованные еще валы восточной Трансильвании, а также вал IV в., сооруженный против гунов, являются доказательством существования в придунайской области подобных сооружений. Источники доказывают применение той же оборонительной системы у аваров и болгар, а широкие валы, до нашествия татар окружавшие Киев, усовершенствованная техника укрепления славянских крепостей и болгарских укреплений на Волге должны рассматриваться как проявление оборонительной концепции, встречающейся в первом тысячелетии на широкой территории восточной Европы от Скандинавии до Черного Моря и от Болгарии и Венгрии до Волги.

9. Относительно слоя очагов, находящихся над землянками с серой керамикой, раскопки 1953 г. не дали новых данных. Следует все же считаться с некоторой общностью данного материала и материала культуры Ромен-Борщево, который с хронологической точки зрения относится именно к этой фазе.

10. В позднеславянскую эпоху существовало два археологических слоя-более ранний с землянками и поздний с наземными жилищами. Позднеславянские землянки, в отличие от землянок с серой керамикой, всегда имели внутри каменную печь (рис. 3,9). Керамика имела типичные черты позднеславянской керамики с волнистой ленточно-линейной орнаментацией, рядами оттисков, углублениями и гончарными клеймами (рис. 10,11). Бронзовый замок в виде собаки (рис. 4,2) является восточным изделием, почти идентичным с изделиями Гарвэна-Диногетии, которое попало на территорию страны через посредство Киевской Руси. Позднеславянскую фазу в Морешти следует датировать XI и началом XII вв,

11. В 1953 году в поселении и могильнике XII—XVI вв. в «Читфалэу» не было произведено раскопок.

IV. Чтобы в более широком масштабе проследить проблемы поселения в Морешти, в трех местностях были произведены разведки и зондирования.

1. В Чипэу, район Лудуша, существует, как это доказали разведки и случайные открытия, неукрепленное поселение, датируемое IV—VI вв. На территории поселения была обнаружена могила трупосожжения и поблизости могильник трупоположения VI в. (рис. 12).

2. В Алба-Юлии, район Алба, в 10 м от старого собора было вскрыто 26 могил, датируемых с помощью венгерских монет периодом между Коломаном (1095—1114) и Андреем II (1205—1235), а на другом участке была найдена керамика позднеславянского производства (рис. 13).

3. В Бландиане, район Орэштие, над селом тянется почти 5 км в северо-восточном направлении вал, сооруженный из обожженной глины, выш. ной в 1—2 м, имеющий в основании 9—11 м ширины. Эпоху его сооружения еще нельзя установить. Возможно, что он датируется «галштаттским», дакийским или позднеславянским периодом.

В заключении говорится о трех областях, в которых сконцентрированы археологические находки долины Муреша (рис. 14), относящиеся к различным фазам периода начала феодализма (IV—VII, VII—IX, X—XII).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Землянка с скелетами животных.
Рис. 2. — Орудия производства зачатков феодализма.
Рис. 3. — Позднеславянская печь с прямоугольным помостом.
Рис. 4. — 1—фибула античного типа (VI в.); 2—восточный замок (XI—XII вв.).
Рис. 5. — 1—2—костяные гребни (V—VI вв.), 3—костяной объект (XI—XII вв.).
Рис. 6. — Инвентарь погребений с костяками в скорченном положении поздней эпохи бронзы.
Рис. 7. — Серая керамика (IV—VI вв.).
Рис. 8. — Объекты дакийской эпохи (III—II вв. до н. э.).
Рис. 9. — Очаги из позднеславянских землянок.
Рис. 10. — Славянская (керамика XI—XII вв.).
Рис. 11. — Гончарные клейма позднеславянской керамики.
Рис. 12. — Находки на кладбище Чипэу.
Рис. 13. — Алба-Юлия. 1—5—бронзовые и серебряные кольца для волос и пальцев; 6—8—венгерские монеты; 9—славянская керамика.
Рис. 14. — Мурешская долина эпохи зачатков раннего феодализма.

Таблица I. — Топографический чертеж укрепленного поселения.
Таблица II. Подей. Поверхность, вскопанная в 1953 г. внутри поселения.
Таблица III. — Кладбище на Гулэ.
Таблица IV. — Разрезы через укрепления Морешти.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE MOREŞTI
(district de Tîrgu-Mureş, Région Autonome Hongroise)
(RÉSUMÉ)

Au cours de la campagne de 1953 les fouilles de Moreşti ont eu pour objectif:

I. L'étude de l'intérieur de l'établissement du « Podei » où l'on a déblayé une large surface unitaire de 2500 m² (pl. II).

II. L'investigation des cimetières: *a)* cimetière à incinération, datant des IIIᵉ—IVᵉ siècles de notre ère, situé sur le « Podei », et *b)* le dégagement du cimetière à inhumation, situé sur la « Hulă ». On y a dégagé 66 tombes, dont 12 remontent à l'âge du bronze, et les autres, aux Vᵉ—VIᵉ siècles de n.è. (pl. III).

III. L'étude des fortifications.

Ce rapport précise la contribution et les compléments que les recherches de 1953 ont apportés à la connaissance de quelques-unes des 11 époques différentes représentées à Moreşti.

1. Le problème de la culture Criş, du commencement du néolithique, n'a pas été étudié au cours de l'année qui vient de s'écouler.

2. La céramique de la culture Coţofeni, de la fin du néolithique, est éparse sur toute la partie du « Podei » qui a été déblayée.

3—4. Les sépultures à squelettes accroupis, dont l'inventaire est constitué par des vases aux anses ornées de boutons en relief, datant de l'époque avancée de l'âge du bronze, constituent le *cinquième cimetière* situé entre les limites de la station (fig. 6). Les boucles d'oreilles en bronze doré sont, par leur revêtement de minces plaques d'or, un exemple de technique inaccoutumée, à cette époque, dans la région danubienne.

5. On à mis à jour six huttes de l'époque dace, contenant de la céramique de facture celtique, travaillée au tour, et de la céramique dace, travaillée à la main (fig. 8). Une fibule de type Latène II permet de faire dater ce matériel des IIIe—IIe siècles avant notre ère.

6. Dans le cimetière à incinération du « Podei», on a mis à jour cinq autres tombes, en sus des dix déblayées en 1952. Elles remontent aux IIIe—IVe s. de n.è. et sont réparties en rangées plus ou moins équidistantes. Elles doivent être attribuées à la population autochtone, tout comme les cimetières et les sépultures des stations proches, de Lechinţa de Mureş et Cipău.

7—8. Sur les 27 huttes déblayées l'an passé sur le « Podei», 17 remontent aux Ve—VIe s., et sont caractérisées par l'absence de foyer à l'intérieur. Leur inventaire comprend de la céramique grisâtre (fig. 7), des moulins à bras et des poids pour le métier à tisser (fig. 2). On a découvert dans une hutte plusieurs squelettes d'animaux entiers, illustrant d'une façon assez édifiante les différentes espèces et races animales que l'on élevait à cette phase dans la région. L'inventaire réuni dans le cimetière des Ve—VIe s., de la « Hulă », comprend de courtes épées à tranchant unique et fort peu recourbées, des pointes de flèches à trois arêtes, des vases, des outils et différents objets de parure. Au point de vue de la question ethnique de cette station, deux fibules (fig. 4, 1) (S p i t z y n e, R y b a k o v) sont particulièrement importantes.

C'est au cours de cette même phase que les fortifications de la station — trois lignes, d'une longueur totale de plus de 2 km—ont été construites. Chacune de ces lignes offre un profil spécifique (pl. IV) avec des fossés profonds de 4,50 à 5 m, auxquels devaient correspondre des *vallums* de la même hauteur, de sorte que la différence de niveau, du fond du fossé au sommet du *vallum*, devait atteindre 9 à 10 m. Le nombre de bras nécessaires à l'édification de ces fortifications a été évalué à environ 500 ouvriers, qui auraient dû travailler pendant un an et demi. Comme cela ressort des observations archéologiques, le système défensif de Moreşti remonte probablement aux Ve—VIe s. et suppose une longue expérience en cette matière. Son origine doit être cherchée à l'est car, pour l'Europe centrale et occidentale de l'époque, on ne connaît pas de stations pourvues de semblables fortifications. Les *vallums* qui serpentent pendant des dizaines et des centaines de kilomètres à travers la plaine du Danube et de la Tisa, ceux de l'est de la Transylvanie, non encore entamés, ainsi que le *vallum* élevé contre l'invasion des Huns, au IVe s., témoignent de l'existence de constructions similaires dans la région danubienne. Les sources historiques montrent que ce même système défensif est en usage chez les Avares et les Bulgares; quant aux immenses *vallums* entourant le Kiev antérieur à l'invasion tatare, ainsi que la technique de fortification, perfectionnée, des citadelles slaves et les retranchements des Bulgares sur la Volga, on doit les regarder comme autant de manifestations d'une conception défensive connue, au cours du premier millénaire, sur un vaste territoire de l'Europe orientale, allant de la Scandinavie à la Mer Noire, et de la Bulgarie et Hongrie à la Volga.

9. Pour le niveau des foyers situés au-dessus des huttes à céramique grisâtre, les fouilles de 1953 n'ont pas apporté d'éléments nouveaux. Il faudra pourtant tenir compte de certaines affinités entre ce matériel et celui de la culture Romen-Borchévo qui, au point de vue chronologique, rentrerait justement dans le cadre de cette même phase.

10. Pour l'époque slave avancée, on a pu distinguer deux niveaux archéologiques: l'un, plus ancien, de huttes, et l'autre, plus récent, de demeures construites à la surface du sol. A l'encontre des huttes à céramique grisâtre, celles de l'époque

slave avancée ont toujours un foyer en pierre à l'intérieur (fig. 3, 9). La céramique présente les traits distinctifs de la céramique slave avancée. Son ornementation est faite de lignes et de bandes ondulées, avec des rangées d'estampilles, des alvéoles; elle porte des marques de potier (fig. 10, 11). Un cadenas en bronze, imitant un chien (fig. 4, 2) est un produit d'origine orientale qui trouve une analogie presque identique à Garvăn-Dinogetia et a atteint ces régions par l'intermédiaire de la Russie de Kiev. On doit considérer que la phase slave avancée remonte, à Moreşti, au XIe siècle et au début du XIIe.

11. Pour 1953, point de fouilles à signaler pour l'établissement et le cimetière de «Citfalău» datant des XIIe—XVIe siècles.

IV. Afin de pouvoir considérer les questions soulevées par la station de Moreşti sur un plan plus vaste, on a exécuté des sondages et reconnu les lieux dans trois localités différentes.

1. A *Cipău*, district de Luduş, il existe, selon les indications des sondages et certaines découvertes fortuites, un établissement non fortifié, qui remonte aux IVe—VIe siècles. On a également constaté, sur le territoire de cette station, une sépulture à incinération et, à proximité, un cimetière à inhumation datant du VIe siècle (fig. 12).

2. A *Alba Iulia*, district d'Alba, à 10 m de l'ancienne cathédrale, on a mis à jour 26 tombes que des pièces de monnaie hongroise permettent de faire remonter à la période de temps qui va de Coloman (1095—1114) à André II (1205—1235). On a découvert, dans un autre secteur, de la céramique de facture slave avancée (fig. 13).

3. A *Blandiana*, district d'Orăştie, un *vallum* traverse le village et, sur une longueur d'au moins 5 km, s'étend en direction du nord-est. Il est fait de terre cuite; la base a de 9 à 11 m de large et la hauteur en est de 1 à 2 m. L'époque à laquelle il a été construit ne peut encore être précisée. Il pourrait dater des époques « hallstattienne », dacique, ou slave avancée.

Pour conclure, on parle des trois régions dans lesquelles se trouvent les découvertes archéologiques de la vallée du Mureş (fig. 14) et qui se rattachent aux diverses phases de la période de début de la féodalité (IVe—VIIe, VIIe—IXe, X^e—XIIe siècles).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Fond de cabane contenant des squelettes d'animaux.
Fig. 2. — Outils datant des commencements du féodalisme.
Fig. 3. — Four à soubassement rectangulaire datant de l'époque slave avancée.
Fig. 4. — 1. Fibule du VIe siècle; 2. Cadenas oriental (XIe—XIIe siècles).
Fig. 5. — 1—2. Peignes en os (V^e—VIe siècles); 3. Objet en corne (XIe—XIIe siècles).
Fig. 6. — Inventaire des tombes à squelettes accroupis de l'époque avancée du bronze.
Fig. 7. — Céramique grise (IVe—VIe siècles).
Fig. 8. — Objets de l'époque dacique (IIIe—IIe s.a.v.n.è.).
Fig. 9. — Fours des huttes slaves avancées.
Fig. 10. — Céramique slave (XIe—XIIe siècles).
Fig. 11. — Marques de potiers de la céramique slave avancée.
Fig. 12. — Objets découverts dans le cimetière de Cipău.
Fig. 13. — *Alba Iulia*. 1—5. Anneaux pour les cheveux et bagues, en bronze et en argent; 6—8. Monnaies hongroises; 9. Céramique slave.
Fig. 14. — La vallée du Mureş à l'époque des débuts lointains de la féodalité.
Planche I. — Esquisse topographique de l'établissement fortifié.
Planche II. — *Podei.* Espace fouillé, en 1953, à l'intérieur de la station.
Planche III. — Le cimetière sur la « Hulă ».
Planche IV. — Section à travers les retranchements de Moreşti.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, nr. 1—2, 1954

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC HLINCEA-IAŞI

(r. Iaşi, reg. Iaşi)

În anul 1953, în intervalul de la 28 iunie la 1 octombrie, s-au continuat săpăturile arheologice la Hlincea-Iaşi, începute în 1952, între poalele din spre vest ale înălţimii Cetăţuia şi satul Hlincea (fig. 1).

Cu acest prilej s-au facut săpături intensive în suprafaţa *A* din sectorul nordic cercetîndu-se în total, prin suprafeţe şi şanţuri, o întindere de teren de 611,20 m². În felul acesta, în suprafaţa cercetată au putut fi urmărite colibele şi bordeiele precum şi o parte din gropi, în vederea întocmirii planului aşezării de pe panta şi micul platou de pe acest loc.

De asemenea, printr-un şanţ mai lung săpat în şesul Nicolinei. în continuarea primului şanţ din suprafaţa *A*, s-a cercetat o porţiune şi din şesul Nicolinei. In afară de acesta, s-a mai început şi un alt şanţ la 10 m spre sud şi în continuarea celui de al doilea şanţ din suprafaţa *A*, care însă nu s-a mai putut termina.

În continuare, tot în sectorul nordic, în suprafaţa *B*, s-au săpat în total 196,60 m², lungindu-se în pantă cele patru şanţuri începute în 1952. Înafară de acesta, s-au făcut şi lărgiri în dreptul resturilor de locuire descoperite cu prilejul săpării şanţurilor. Ca şi în suprafaţa *A*, o parte din aceste resturi au fost cercetate anul acesta, iar alta rămîne să se degajeze în întregime cu prilejul cercetărilor viitoare.

Cu prilejul acestor săpături s-au găsit urme de locuire din paleoliticul superior, neoliticul dezvoltat, începuturile îndepărtate ale feudalismului şi perioada feudală pe dîmb şi panta de la vest şi din perioada feudală în şesul Nicolinei. Înafară de acestea, în suprafaţa *A*, s-a mai descoperit şi un mormînt de inhumaţie, care datează probabil de la începuturile îndepărtate ale feudalismului.

În sectorul central s-a săpat o suprafaţă de 6 × 16,50 m între două şanţuri din suprafaţa *C* din vale. De asemenea, s-a cercetat suprafaţa *E* din 1952 şi o suprafaţă nouă E_1 la circa 100 m mai spre sud, descoperindu-se cu acest prilej în ambele suprafeţe resturi de locuire feudală timpurii. Înafară de acestea, în suprafaţa E_1 s-au mai găsit şi morminte de inhumaţie, care datează probabil din secolul al XV-lea.

În sfîrşit, în sectorul sudic, s-a efectuat o lărgire în suprafaţa *F* pentru degajarea unui bordei din secolul al XVII-lea, secţionat în 1952, şi s-a săpat o porţiune de 37,62 m² în suprafaţa *G*, din vale, precizîndu-se cu acest prilej că pe locul săpăturii au fost mai multe gropi de la începuturile îndepărtate ale feudalismului şi nu un bordei din aceeaşi vreme, aşa cum s-a presupus în 1952.

Înafară de aceste săpături, tot în cadrul şantierului Hlincea-Iaşi, s-au efectuat cercetări de suprafaţă în regiunea şantierului şi mai departe pe valea Bahluiului

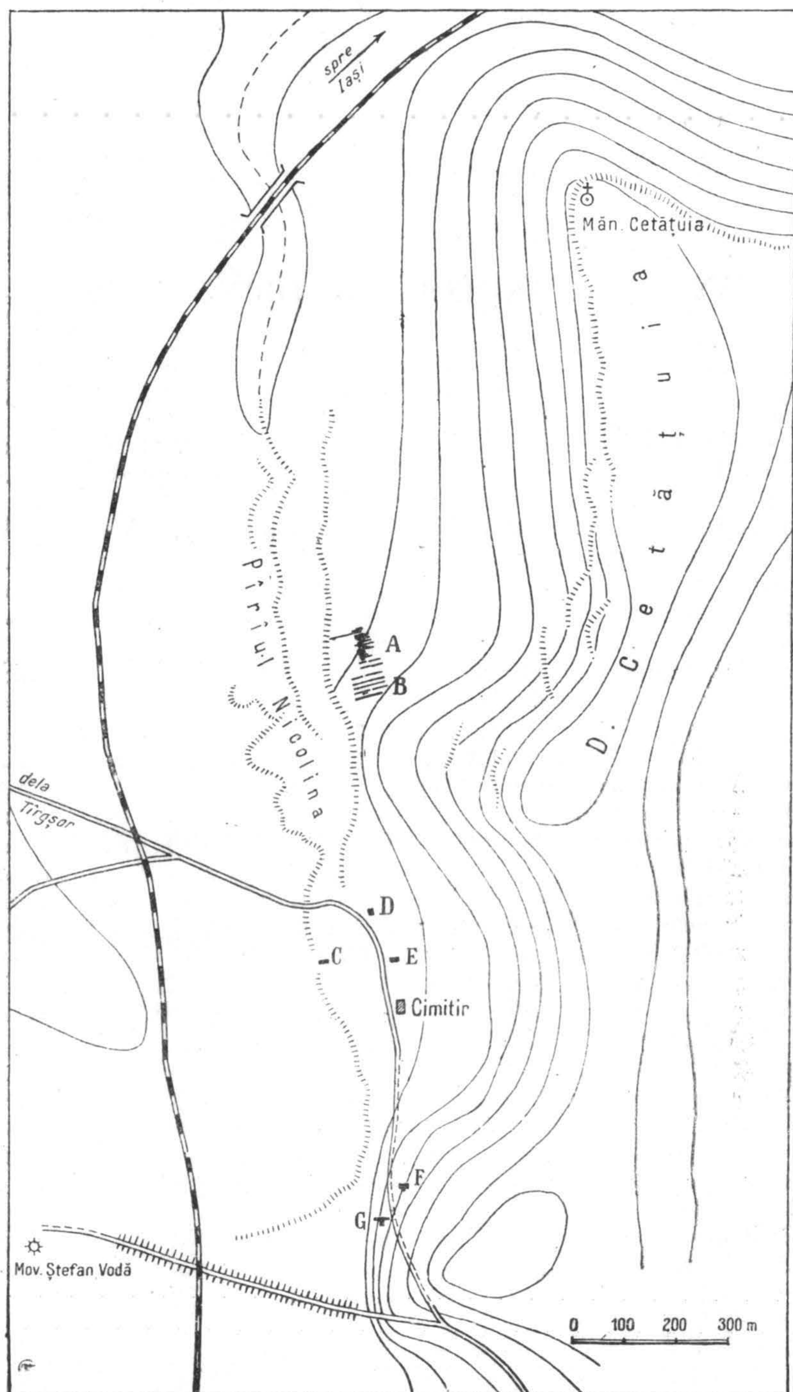

Fig. 1. — Hlincea-Iaşi. Schiţa de plan a săpăturilor din 1952 şi 1953.

şi s-a organizat, în măsura posibilului şi supravegherea arheologică a lucrărilor de sapă de la Valea Lupului. Din nefericire, la acest la acest din urmă punct, posibilităţile noastre de lucru au fost mult prea reduse faţă de importanţa descoperirilor.

Prin continuarea săpăturilor arheologice de la Hlincea-Iaşi din 1953 s-au obţinut o serie de rezultate deosebit de importante pentru cunoaştere dezvoltării societăţii omeneşti din această regiune din paleoliticul superior pînă în secolul al XVIII-lea inclusiv. Prin aceste rezultate se verifică şi se completează datele mai vechi, obţinute cu prilejul sondajelor din 1952.

Astfel, în ceea ce priveşte orînduirea comunei primitive, prin descoperirea în suprafaţa *A* a unui răzuitor de silex, precum şi a cîtorva lame şi aşchii patinate de silex, toate probabil din aurignacian, se dovedeşte că această regiune a fost locuită încă din paleoliticul superior. In afară de aceasta, prin descoperirea acestor resturi paleolitice, despre care nu se poate încă preciza dacă provin sau nu dintr-o aşezare în aer liber din apropiere, ca şi prin acelea de la Podgoria Copou de lîngă bariera Păcurari Iaşi şi de pe locul Holm pe care se află aşezarea neolitică de la Hăbăşeşti (raionul Tg. Frumos) se măreşte numărul descoperirilor paleolitice din nordul Moldovei şi se coboară limita de sud a răspîndirii lor din această regiune.

Un alt rezultat important privind orîduirea comunei primitive este în legătură cu locuirea neolitică, reprezentată prin cîteva resturi izolate din sectorul nordic. Astfel s-a precizat că cele cîteva fragmente ceramice cucuteniene şi un vas mic întreg, precum şi două dălţi mici de piatră, descoperite pe locul săpăturilor din 1952 şi 1953, trebuie pus în legătură cu o aşezare neolitică din faza Cucuteni A din apropiere. Această aşezare se caracterizează prin poziţia ei joasă din malul stîng al bălţii Nicolina şi de pe ultimile prelungiri ale versantului din spre Tîrgşor, după cum ne-o dovedesc atît bucăţile de lipituri de podea, cît şi fragmentele ceramice pictate, prăbuşite recent dintr-o locuinţă din malul vestic al bălţii Nicolina.

Acest fel de aşezare cu poziţie joasă este obişnuit în Moldova pentru culturile vechi neolitice, Criş şi liniară cu capete de note, precum în parte şi pentru culturile neolitice de mai tîrziu, precucuteni, Cucuteni A — B şi B. În schimb, el este cu totul neobişnuit pînă acum în aria de răspîndire a culturii Cucuteni A. Recent, în afară de Hlincea el a mai fost semnalat şi la Spinoasa (raionul Tg. Frumos), unde o aşezare întinsă din faza Cucuteni A se află chiar în albia majoră a Bahluiului, ca într-o depresiune, fiind înconjurată de înălţimi. Poziţia joasă a acestor aşezări a fost determinată probabil atît de condiţiile locale favorabile de locuire şi dezvoltare economică, care vor trebui precizate de la caz la caz cît şi de variaţiile locale ale climei.

Cele mai importante rezultate ale cercetărilor din 1953 sînt acelea relativ la începuturile îndepărtate ale feudalismului. Astfel, din această vreme fac parte cîteva fragmente ceramice din secolele III—IV, mai multe gropi şi două bordeie puţin adîncite dintr-o întinsă aşezare, precum şi eventual un mormînt de inhumaţie.

Fragmentele ceramice din secolele III-IV s-au găsit în ambele suprafeţe *A* şi *B* din sectorul nordic. In general, ele apar izolat, sub formă de răspîndiri. Prezenţa lor aici trebuie pusă în legătură cu o întinsă aşezare din această vreme de pe versantul din spre Tîrgşor.

Cele cîteva gropi şi două bordeie puţin adîncite se află pe panta lină de la vest din suprafaţa *A*. Acolo, în afară de aceste două bordeie, care au fost degajate în întregime, se pare că mai sînt în apropiere încă alte trei, care urmează să fie cercetate cu prilejul săpăturilor viitoare. De asemenea, tot atunci va trebui să se controleze dacă nu sînt asemenea locuinţe şi în cîteva locuri din suprafaţa *B*, unde s-au

găsit porţiuni din pietre şi fragmente ceramice lucrate cu mîna, precum şi în suprafaţa *E* din sectorul central, unde, în afară de mai multe fragmente ceramice grosolane lucrate cu mîna, s-a descoperit şi un cuptor cu bolta din pietre şi lipituri prăbuşite peste vatra arsă. O locuinţă de acest fel, precum şi o ceramică similară se descoperise şi în 1952 în suprafaţa *G* din sectorul sudic, atribuindu-se atunci în mod greşit această ceramică neoliticului [1].

Gropile săpate, de formă rotundă-ovală şi de dimensiuni mici şi mijlocii, sînt în genere puţin adînci. În pămîntul lor de umplutură de culoare castanie s-au găsit

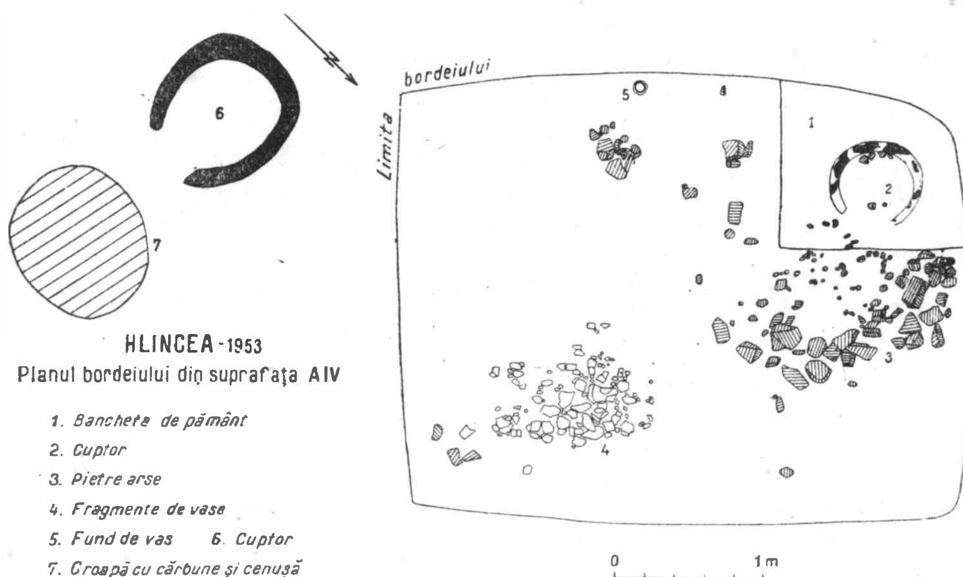

Fig. 2. — Hlincea-Iaşi. Bordeiul, cuptorul şi groapa din afara lui, din sec. VIII—X.

cîteva bucăţi de cărbune, oase de animale şi mai multe fragmente ceramice lucrate cu mîna.

Bordeiele cercetate sînt puţin adînci, au formă rectangulară, aproape pătrată, cu laturi ale căror lungime variază între 3 şi 4 m (fig. 2). În interiorul fiecărui bordei şi la unul şi în afara lui, s-a găsit cîte un cuptor pentru încălzit şi copt în formă de potcoavă, săpat dintr-un bloc de pămînt cruţat de la săpatul bordeiului. În două cazuri vatra cuptorului a fost construită pe o platformă de piatră nisipoasă, iar în altul direct pe pămînt. La unul din bordeie s-au putut face observaţii şi în legătură cu intrarea, care era în pantă, probabil prin distrugerea treptelor.

În afară de acestea, în pămîntul de umplutură din interiorul bordeiului, în jurul cuptoarelor şi în parte şi pe ele, s-au găsit pietre sparte şi colţuroase, dintre care unele probabil că sînt în legătură cu cuptorul, iar altele cu baza exterioară a pereţilor locuinţei, prin analogie cu reconstituirile recente ale locuinţelor feudale timpurii de la Echimăuţi (raionul Rezina din R.S.S. Moldovenească) [2]. De ase-

[1] Cf. « Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul IV, nr. 1—2, 1953, p. 324, fig. 11.

[2] G. B. Feodorov, Gorodişte Ekimauţi, în « Kratkie Soobşceniea», vol. L, 1953, p. 116 şi fig. 50.

menea, tot în interiorul bordeielor s-au mai găsit oase de animale, cîteva bucăţele de cărbune, cenuşe, fragmente ceramice din vase lucrate numai cu mîna din pastă grosolană şi următoarele obiecte păstrate mai mult sau mai puţin fragmentar: un fragment dintr-o sulă plată de os, o jumătate dintr-un obiect plat şi rotund din lut ars decorat cu adîncituri rotunde şi o bucată dintr-o gresie pentru ascuţit de culoare verde.

Deocamdată, caracteristic pentru inventarul acestor locuinţe sînt numai fragmentele ceramice lucrate cu mîna, dintr-o pastă grosolană, poroasă, neomogenă,

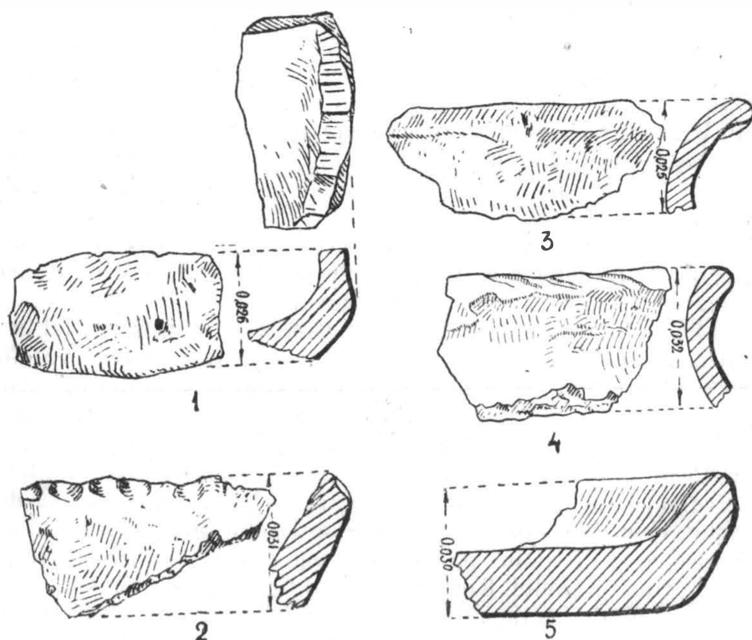

Fig. 3. — Hlincea-Iaşi. Fragmente ceramice lucrate cu mîna din sec. VIII—X.

rău arsă şi foarte sfărîmicioasă de culoare neagră în interior şi deschisă pe feţele exterioare, care conţine în ea de obicei pietricele şi cioburi pisate şi mai rar scoici fărămiţate (fig. 3). În afară de această specie ceramică este şi o alta, lucrată tot cu mîna, însă dintr-o pastă mai omogenă şi mai consistentă, cu cioburi pisate şi uneori cu foarte puţine pietricele în compoziţia ei. În ambele cazuri vasele lucrate cu mîna se caracterizează prin forme neregulate cu pereţii groşi şi printr-o bulbucare a suprafeţelor pereţilor, provocată atît de impurităţile din pastă, cît şi de felul grosolan în care s-a fasonat vasul. Fragmentele ceramice descoperite provin din oale şi tipsii, caracterizate în special prin fundul îngroşat. Oalele au fundul mult mai îngust decît gura şi marginea dreaptă sau răsfrîntă, nedecorate sau decorate pe buză cu alveole sau cu crestături oblice. La fel şi marginea scundă a tipsiilor este uneori decorată cu alveole sau cu crestături verticale sau oblice. În afară de aceasta, unele din fragmentele ceramice din oale sînt decorate pe umăr cu motive din linii simple vălurite, largi şi mai mult sau mai puţin regulate, iar altele, din forme probabil înrudite, cu cercuri imprimate.

Printr-o coincidenţă fericită, o ceramică similară a fost descoperită anul acesta în mai multe localităţi din Moldova, în urma cercetărilor efectaute de către colectivele şantierului Suceava şi Muzeul de antichităţi din Iaşi. Dintre acestea, în primul rînd trebuie amintită Suceava, La Şipot şi apoi Iaşi— cartier Ciurchi, Miroslava şi Valea Lupului (raionul Iaşi), Spinoasa (raionul Tg. Frumos), Däneşti-La Meri (raionul Codăeşti), eventual Bîrlad — la podul Stroe Beloescu etc.

La Suceava, specia aceasta ceramică provine probabil tot dintr-un bordei, iar la Spinoasa, pe acelaşi loc cu fragmentele ceramice lucrate cu mîna s-au găsit şi altele, lucrate la roată şi decorate cu benzi de linii vălurite şi orizontale, care datează probabil din aceeaşi vreme cu fragmentele ceramice lucrate cu mîna. Asocierea celor două specii ceramice de la Spinoasa este numai presupusă, întrucît materialul găsit acolo provine din descoperiri întîmplătoare şi nu din săpături metodice.

Tot în legătură cu specia ceramică lucrată cu mîna trebuie puse şi urnele de incineraţie de la Sărata-Monteoru [1], precum şi cîteva fragmente ceramice de la Fundul Herţei (raionul Dorohoi) [2] şi Moldoveneşti (raionul Turda) [3], descoperite mai de mult.

Avîndu-se în vedere descoperirile de pînă acum ale speciei ceramice lucrate cu mîna, se poate presupune că în viitor, în urma cercetărilor de pe teren şi din muzee, numărul lor va creşte mult în Moldova.

Aspectul de cultură materială, identificat recent la noi, în special în Moldova, este înrudit cu acela din aşezările culturii vechi slave Romen-Borşevo din regiunea de silvo-stepă dintre Nipru şi Don, atît în ceea ce priveşte tipul de locuinţă cît şi inventarul ceramic. [4] Astfel, caracteristicile bordeielor noastre relativ la adîncime, formă, dimensiuni, cuptor, piispă şi chiar groapa de provizie sau gunoaie din interior se reîntîlnesc întocmai în aşezările grupului Romen-Borşevo. La fel şi în ceea ce priveşte caracteristicile principale ale ceramicii lucrate cu mîna, ca de exemplu tehnica pastei, formele de oale şi de tipsii cu fundul gros şi în parte decorul, în special din alveole şi crestături pe buză, se regăsesc în cea mai mare parte şi la ceramica aşezărilor grupului Romen-Borşevo. În afară de aceasta, avîndu-se în vedere descoperirea de ceramică lucrată la roată de la Spinoasa, este posibil ca prin cercetările viitoare de la noi să se confirme şi asocierea dintre această specie ceramică şi aceea lucrată cu mîna, ca în aşezările grupului Romen-Borşevo.

Pentru o cît mai bună încadrare a acestor resturi de locuire din Moldova, va trebui să se ia în consideraţie şi materialele slave timpurii foarte apropiate de acelea ale grupului Romen-Borşevo, descoperite recent în U.R.S.S., în aşezările de pe Nistrul superior de către colaboratorii Muzeului din Cernăuţi [5].

Din punct devere cronologic, resturile de locuire descoperite recent la noi în Moldova, datează probabil din secolele VIII—X, prin analogie cu cronologia grupului Romen-Borşevo stabilită de către I. I. Leapuşkin, pe baza ceramicii de

---

[1] Vezi « Studii şi Cercetări de Istorie Veche», anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 83 şi urm.

[2] C. Ambrojevici şi Radu Popovici, Zur vorgeschichtlichen und mittelalterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi, în « Dacia» IX — X, 1941—1944, p. 120, fig. 4, 19.

[3] În Muzeul de antichităţi din Cluj se păstrează două fragmente, dintre care unul dintr-o tipsie din pastă grosolană, iar altul dintr-o oală din pastă mai bună şi decorată cu crestături pe buză.

[4]) Pentru caracteristicile grupului Romen-Borşevo. Cf. I. I. Leapuşkin, Ranneslaveanskie poseleniea Dneproskovo lesostepnevo Levoberejiea, în « Sovetskaia Arheologhia», 1952, XVI, p. 7 şi urm.

[5] Ibidem, p. 38, nota 3.

tip Saltovo Maiaţk şi a monedelor orientale şi bizantine [1]. Limita lor inferioară nu este exclus însă să coboare chiar pînă în secolele VI—VII, aşa cum presupune cercetătorul sovietic I. I. Leapuşkin pentru materialele slave timpurii de tip arhaic de pe Nistrul superior [2]. Această datare coincide în parte şi cu aceea a urnelor de incineraţie de la Sărata-Monteoru, care pe baza asocierii cu unele obiecte de metal caracteristice au fost plasate în secolul al VII-lea [3].

Resturile de locuire descoperite recent în Moldova, înrudite cu acelea din grupul Romen-Borşevo din teritoriul Rusiei, regiune în care după B. A. Rîbakov se plasează uniunea de triburi slave din secolele VI—VII, nucleul poporului vechii Rusii din secolele IX—XIV [4], au o deosebită importanţă şi semnificaţie istorică. Astfel, prin ele se confirmă din punct de vedere arheologic prezenţa în Moldova a triburilor străvechi slave din timpul dezagregării comunităţii patriarhale, documentate pentru prima dată aici în mod sigur atît prin felul de locuinţe, bordeie puţin adîncite, cît şi mai ales prin ceramică lucrată cu mîna a cărei folosinţă se pare că se generalizează pînă în secolele IX—X, cînd ia o mare dezvoltare din nou ceramica lucrată la roată. Astfel, cercetările din Moldova aduc o contribuţie importantă pentru studiul ceramicii slave de la noi. Înafară de aceasta, prin descoperirea resturilor de locuire din Moldova din secolele VIII - X şi chiar mai vechi, s-au adus noi dovezi pentru lămurirea uneia din perioadele cele mai obscure din istoria ţării noastre.

Tot de la începuturile îndepărtate ale feudalismului s-ar putea să dateze şi un mormînt de inhumaţie cu scheletul de aproape 2 m lungime, aşezat în poziţie întinsă, cu capul la nord şi picioarele la sud şi avînd ca inventar o verigă de aur la urechea stîngă şi două piese nedeterminate la picioare, dintre care una dintr-o coastă lungă de animal, iar alta de fier (pinten ?). Datarea mormîntului în cadrul epocii amintite urmează să se precizeze de acum înainte. De asemenea, tot cu prilejul cercetărilor viitoare va trebui să se lămurească dacă din aceeaşi vreme cu acest mormînt datează şi celelalte morminte de inhumaţie cu schelete întinse şi cu aceeaşi orientare, descoperite în 1952 în sectorul central, precum şi dacă există sau nu o legătură între aceste morminte şi aşezarea din secolele III—IV din apropiere, de pe versantul din spre Tîrgşor.

Înafară de aceasta, rezultate interesante s-au obţinut recent la Hlincea şi în ceea ce priveşte perioada feudală. Astfel, s-au completat datele obţinute în 1952 relativ la aşezarea din secolele XI—XII şi s-au adus o serie de elemente noi pentru secolele XIII, XIV, XV, XVII şi XVIII.

Relativ la aşezarea din secolele XI—XII, s-a lămurit în parte întinderea şi stratigrafia ei, s-a întocmit planul resturilor de locuire descoperite şi s-a completat informaţia arheologică cu privire la producţia locală.

---

[1] Pentru datarea grupului Romen-Borşevo cf. I. I. Leapuşkin, O datirovke gorodist Romensko-borşevskoi kulturî, în «Sovetskaia Arheologhia», 1947, IX, p. 121 şi urm. Autorul îşi menţine datarea din 1947 şi în studiul mai nou Rannselaveanskie poseleniea Dneprovskogo lesostepnogo Levoberejiea, din «Sovetskaea Arheologhia», 1952, XVI, p. 36. Recent şi B. A. Rîbakov în Problema obrazovaniea drevnerusskoi narodnosti v svete trudov I. V. Stalin, în «Voprosî Istorii», 1952, nr. 9, p. 55, nota 60, datează gorodiştile de tip Romen în secolele VIII—X şi nu le mai pune în legătură cu anţii. Acest studiu al lui B. A. Rîbacov a fost tradus şi în limba romînă în «Studii», anul VI, 1953, nr. 1, p. 163 şi urm.

[2] Cf. I. I. Leapuşkin, Ranneslaveanskie poseleniea, p. 38, nota 3.

[3] «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», 1953, IV, nr. 1—2, p. 85.

[4] B. A. Rîbacov, Problema obrazovaniea drevnerusskoi narodnosti v svete trudov I. V. Stalin, p. 51 (harta). Vezi de acelaşi autor şi studiul Drevnei Rusî, din «Sovetskaia Arheologhia», 1953, XVII, p. 38 (harta) şi p. 37 şi urm.

În ceea ce priveşte întinderea, s-a precizat că locuirea din această vreme a fost mai restrînsă decît aceea din secolele VIII—X, concentrîndu-se îndeosebi lîngă poalele de vest ale înălţimii Cetăţuia.

Din punct de vedere stratigrafic, s-a observat că la capătul de nord al suprafeţei *A*, nivelul corespunzător acestor resturi de locuire, format dintr-o depunere mai groasă de culoare brună şi cu carbonat de calciu, la rîndul lui este suprapus parţial de un nivel de locuire mai subţire, de la baza ultimei depuneri de ravinare de culoare cafenie ceva mai deschisă. Deocamdată nu se poate preciza dacă aceste două nivele de locuire aparţin secolelor XI—XII sau dacă unul din ele este mai nou, eventual din secolele XIII—XIV, deoarece delimitarea lor stratigrafică este dificilă şi uneori chiar imposibilă, ca şi în genere şi a altor depuneri feudale mai noi de pe acest loc. La aceasta contribuie în primul rînd poziţia aşezării lîngă versantul vestic al înălţimii Cetăţuia. Prin acţiunea alunecărilor de teren şi a şiroierilor, pe de o parte materialul dintr-o depunere este deplasat în parte din locul lui, iar pe de alta este adăugat altor depuneri din altă vreme. În felul acesta se explică cum alături de resturile de locuire din secolele XI—XII se întîlnesc şi altele probabil din secolele XIII—XIV şi chiar din secolele XVII şi XVIII. În afară de această acţiune a naturii, depunerile arheologice de pe acest loc au mai fost tulburate şi de către diferitele lucrări de sapă efectuate în decursul timpului de către oameni.

Locuinţele din acest nivel de locuire din suprafaţa *A* au fost construite direct pe pămînt. În ceea ce priveşte forma şi dimensiunile lor, nu s-a putut preciza nimic deoarece resturile de locuire păstrate sînt mai mult sau mai puţin risipite, iar în cuprinsul lor nu s-a găsit nici o urmă clară de par.

În general, din locuinţele acestui nivel de locuire s-au păstrat doar pietre sparte colţuroase, mai mult sau mai puţin grupate, resturi mici de lipitură de lut, amestecată cu nisip şi paie, bucăţele de cărbune izolate, cenuşe, oase de animale, în special de porc şi de cornute mari, ceramică lucrată la roată, asemănătoare ceramicii slave din secolele XI—XII, zgură de fier, unelte de producţie şi arme de fier, piese de podoabă din bronz şi cîteva obiecte de lut ars.

Tot în legătură cu locuinţele din suprafaţa *A* trebuie puse o groapă mică umplută cu cenuşe, cărbune şi pămînt ars, care a fost folosită ca loc de vatră, cîteva gropi cu foarte puţin material în pămîntul lor de umplutură, precum şi o construcţie mică şi rotundă de întrebuinţare neprecizată (vatră ?), construită din cîteva rînduri suprapuse din pietre colţuroase şi în parte arse, aşezate probabil într-o mică groapă.

Producţia locală este documentată îndeosebi prin ceramica lucrată la roată şi mai puţin prin unelte de producţie şi arme de fier şi podoabe de bronz. Ceramica lucrată la roată prezintă în genere aceleaşi caractere ca şi ceramica similară descoperită în 1952. Astfel, din repertoriul formelor fac parte oalele (fig. 4, 1—12) şi cazanele cu diferite variante, iar din al motivelor, în primul rînd liniile vălurite (fig. 4, 1—2, 4—7), dispuse de obicei izolat şi numai rar asociate în benzi, şiruri orizontale de rectangule imprimate cu rotiţa dinţată (fig. 4, 8, 12) şi simple crestături pe buză. Spre deosebire de cele descoperite în 1952, s-au găsit fragmente ceramice din margini răsfrînte din oale, decorate la interior cu o linie simplă vălurită (fig. 4, 10) sau cu un şir orizontal de rectangulare imprimate (fig. 4, 9).

În afară de aceasta, în suprafaţa *B*, pe lîngă specia ceramică similară cu aceea din suprafaţa *A*, s-a mai găsit şi o alta mai nouă (secolele XIII—XIV) înrudită cu aceea din suprafaţa *C* din sectorul central.

Ceramica din sectorul nordic se mai caracterizează şi prin unele funduri de vase cu semnele meşterilor simple sau complicate, probabil prin modificarea sem-

nelor iniţiale în urma moştenirii atelierului şi a semnelor tatălui de către unul sau mai mulţi fii [1]. Uneori motivele acestor ştampile, derivate în genere din acelea în

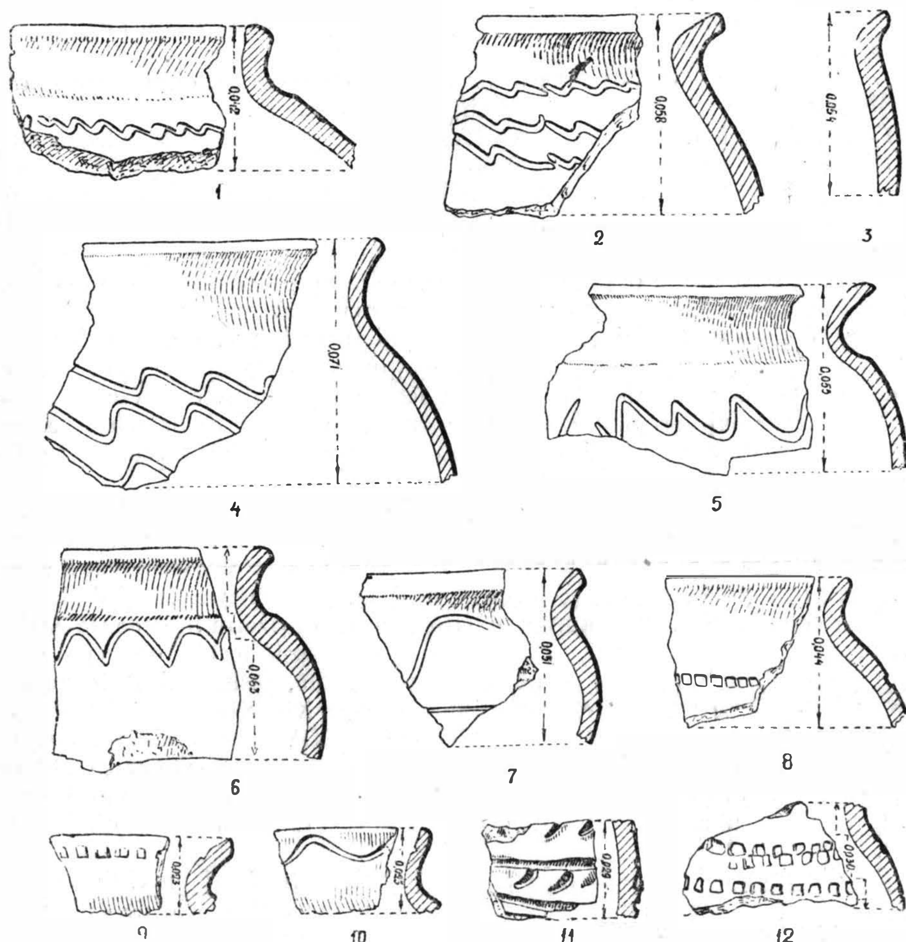

Fig. 4. — Hlincea-Iaşi. Fragmente ceramice din sec. XI—XII.

formă de cerc şi de spiţe, nu pot fi reconstituite decît cu aproximaţie, din cauza stării lor fragmentare şi de proastă conservare.

În general majoritatea ceramicii lucrate la roată din sectorul nordic a fost datată în secolele XI—XII, prin analogie cu ceramica corespunzătoare, atît de pe teritoriul ţării noastre, în special de la Dinogeţia, Moreşti, Moldoveneşti şi Ciugud, cît şi din U.R.S.S. şi Moravia. După cum se ştie, această specie ceramică este foarte răspîndită la slavi în această vreme.

[1] Cf. B. A. Rîbacov, Remeslo drevnei Rusi. Moscova, 1948, p. 181, pentru cazul cînd tatăl avea un singur fiu, care odată cu moştenirea atelierului său prelua şi semnele de olar. Pentru modificările semnelor în cazul cînd sînt mai mulţi fii, vezi studiul lui Zoja Kolosówna, Z badan nad znakami Garneavskimi z okreso wezsnodziejowego, Slavia Antiqua, tom. II, partea 2-a, 1949—1950, p. 451 şi urm.

Relativ la restul inventarului, predomină obiectele de fier, care au fost prelucrate la faţa locului, după cum ne-o dovedesc bucăţile de zgură de fier descoperite în acest sector. Majoritatea obiectelor de fier găsite sînt de întrebuinţare casnică sau pentru vînat şi pescuit. Astfel, s-au descoperit cuţite, vîrfuri de săgeată, undiţe, etc.

Din bronz s-au găsit doar cîteva obiecte mici de podoabă, dintre care se distinge îndeosebi o verigă torsionată şi cu capetele deschise.

La fel, obiectele de lut ars sînt reprezentate prin cîteva fusaiole bitronconice.

Din ceea ce s-a descoperit pînă în prezent în cuprinsul acestei aşezări, se poate presupune, că triburile locale se îndeletniceau cu creşterea vitelor, vînatul, pescuitul şi meşteşugurile (metalurgia, olăria, lucratul obiectelor de os, ţesutul, etc.). În afară de acestea, este foarte probabil, că pe terenurile întinse din apropiere să se fi practicat şi agricultura, deşi pînă în prezent, datorită probabil hazardului descoperirilor, nu s-a găsit nici o unealtă pentru agricultură.

După cum s-a arătat şi în 1952, aşezarea din această vreme de la Hlincea nu poate fi pusă în legătură decît cu populaţia băştinaşă din această regiune. Elementele de caracter slav din cultura materială a acestei populaţii se datoresc coabitării cu triburile cele mai apropiate de slavi răsăriteni, Tiverţii, a căror cultură a fost cercetată recent de către expediţia slavă din regiunea Nistrului, precum şi legăturile cu statul din Kiev şi cnezatul din Halici.

În afară de aceasta, prin noile descoperiri de la Hlincea s-a precizat că aici a mai fost o locuire intensă, probabil din secolele XIII—XIV, mai curînd decît în secolul al XII-lea, cum s-a presupus în 1952, şi apoi o alta din secolul al XV-lea.

Astfel, în suprafaţa *A* din sectorul nordic s-au găsit cîteva resturi de locuire sporadice, care, ca şi în 1952, au fost datate în mod provizoriu în secolele XIII—XIV. Pînă în prezent nu pot fi puse în legătură cu această locuire de aici decît o groapă şi mai multe fragmente ceramice lucrate la roată, găsite mai mult sau mai puţin izolate printre resturile de locuire din secolele XI—XII.

Fragmentele ceramice atribuite secolelor XII—XIV provin din ulcioare cu marginea treflată, din oale şi alte forme neprecizate de vase, confecţionate de obicei din pastă roşie, compactă, bine arsă şi cu urme de la netezire şi lustruire la exterior. Uneori umărul acestor vase este decorat cu benzi din dungi oblice din împunsături.

Tot din această vreme datează probabil cîteva mărgele şi un cîrlig de fier, găsite în groapa amintită împreună cu oase de animale, bucăţele de cărbune şi de lipitură.

De asemenea, din aceeaşi vreme datează probabil şi cîteva resturi sporadice de locuinţe construite pe sol din suprafaţa *E*, un cuptor de fierar din suprafaţa E_1 şi mai multe gropi de vetre din suprafaţa *C* de pe şesul Nicolinei.

Din locuinţe s-au păstrat doar grupe de pietre mici, sparte şi colţuroase, bucăţi izolate de lipitură şi cărbune, cîteva oase de animale şi mai multe fragmente ceramice lucrate la roată, înrudite cu specia de tradiţie mai veche din suprafaţa *C*.

În legătură cu aceste resturi de locuire trebuie pus probabil şi cuptorul de fierar, săpat în pămînt, cu pereţii lutuiţi, cu deschidere laterală şi cu o porţiune lutuită în preajma gurii, unde s-au găsit foarte multe bucăţi de zgură de fier.

Gropile de vetre din suprafaţa *C* din şesul Nicolinei sînt de dimensiuni mijlocii şi mici şi se caracterizează atît prin forma lor albiă, cît şi mai ales prin cenuşa, pămîntul ars şi bucăţelele de cărbune din umplutura lor.

Din secolul al XV-lea datează atît resturile de locuire din sectorul central, cît şi un cimitir de inhumaţie tot de acolo.

În ceea ce priveşte inventarul resturilor de locuire, s-a constatat că în suprafaţa *C* din vale predomină ceramica, care este reprezentată prin două specii, una mai apropiată de ceramica lucrată la roată din sectorul nordic şi sudic (fig. 5, 1—3) şi alta deosebită (fig. 5, 4—6), datată în secolul al XV-lea, atît prin analogie cu ceramica corespunzătoare de la Suceava, cît şi prin trei monede, dintre care una rară de la Alexandru cel Bun, după 1410, a doua divizionară, necunoscută pînă

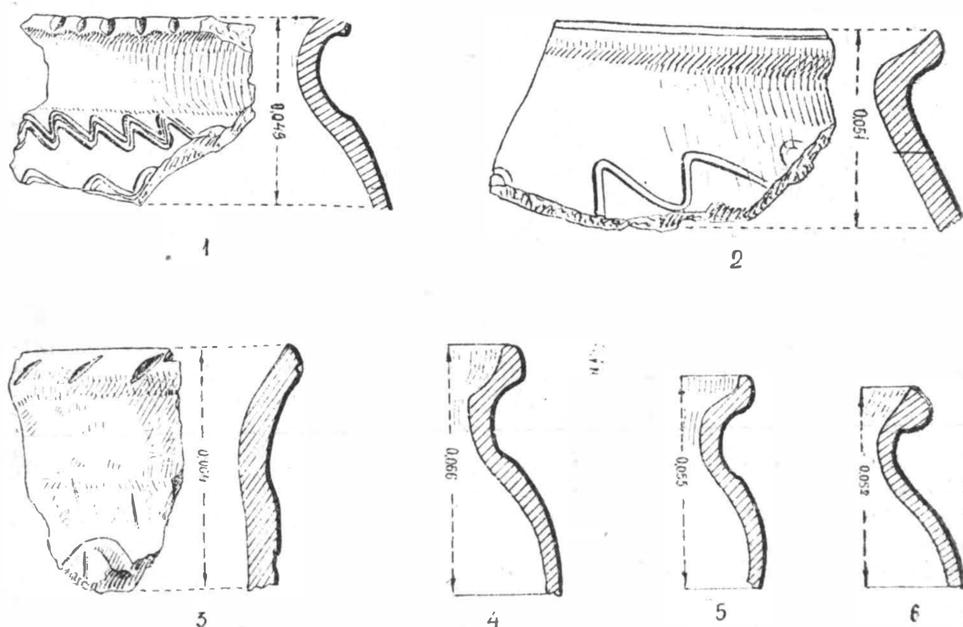

Fig. 5. — Hlincea-Iaşi. Fragmente ceramice, probabil din sec. XIII—XIV (nr. 1—3) şi din sec. XV (nr. 4—6).

acum, de la un domnitor din secolul al XV-lea, înainte de Ştefan Cel Mare, şi o a treia tataro-mongolă, care după caracterele literilor datează probabil tot din secolul al XV-lea.

Specia ceramică înrudită cu aceea din sectorul nordic prezintă aceleaşi caracteristici relativ la pastă, forme şi decor ca şi ceramica similară din suprafaţa *C* descoperită în 1952. Ca noutate menţionăm reprezentările de cervidee incizate de pe pereţii unui vas. La fel şi în ceea ce priveşte ceramica din secolul al XV-lea, se constată asemănări cu ceramica corespunzătoare descoperită în aceeaşi suprafaţă în 1952.

Din condiţiile de zacere ale acestor două specii ceramice din suprafaţa *C* la Hlincea, nu se pot trage deocamdată concluzii relativ la contemporanietatea sau eventual succesiunea lor. Stratigrafic nu s-au putut deosebi două depuneri, dintre care una să fie în legătură cu specia de tradiţie mai veche şi alta cu specia din secolul al XV-lea.

Din punct de vedere al pastei şi formei marginilor se constată o dezvoltare de la specia de tradiţie mai veche la specia din secolul al XV-lea. Astfel, sînt legături

între pasta cenuşie şi zgrunţuroasă cu puţine pietricele a vaselor de tradiţie mai veche şi pasta neagră zgrunţuroasă şi cu mai multe pietricele a vaselor din secolul al XV-lea. La fel, marginea îngroşată la exterior şi prăvăzută cu o şănţuire la interior reprezintă o dezvoltare a marginei simple a vaselor de tradiţie mai veche. În afară de acestea, în suprafaţa *C* de la Hlincea s-au găsit şi cîteva fragmente ceramice din pasta roşie şi cu urme de lustruire la exterior, asemănătoare cu acelea din sectorul nordic, care au fost datate în mod provizoriu în secolele XIII-XIV. Nu ar fi exclus ca şi specia ceramică de tradiţie mai veche din sectorul central de la Hlincea să dateze tot din această vreme. În sprijinul acestei datări poate fi invocată o specie ceramică înrudită de la Suceava, datată recent în secolul al XIV-lea pe baza monedelor lui Petru Muşat.

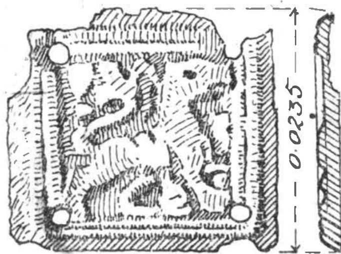

Fig. 6. — Hlincea-Iaşi. Placă de argint aurit dintr-o diademă din sec. XV.

În afară de ceramică, tot din inventarul aşezării din suprafaţa din vale mai fac parte şi două inele de argint, dintre care unul simplu şi altul mai complicat, decorat în tehnica filigranului.

Şi în inventariul resturilor de locuire din aşezarea pe de dîmb din sectorul central predomină tot ceramica, reprezentată în genere prin acelaşi specii ca si în aşezarea din vale. În afară de acestea, acolo se mai găseşte şi o specie mai veche, înrudită cu aceea din secolele XI-XII din sectorul nordic precum şi o alta mai nouă din secolul al XVII-lea.

Pe dîmb, în afară de resturile de locuire, s-au mai găsit şi morminte. Astfel, în suprafaţa *E* s-a descoperit un schelet de copil foarte mic, iar în suprafaţa E_1 s-au găsit alte 15 morminte de inhumaţie, cu scheletele întinse, cu capul spre vest şi picioarele spre est, la adîncimi care variau între 0,15 şi 1,20 m faţă de nivelul solului actual. Aceste morminte dispuse la intervale cam neregulate, deşi formează şiruri de la vest la est, fac parte dintr-un cimitir mai mare, care se continuă în mod sigur la est, sud şi nord de suprafaţa săpată. Alte morminte s-ar putea să fi fost şi spre vest de această suprafaţă, unde terenul coboară în pantă mai accentuată. Ele însă prin spălarea terenului au ajuns la suprafaţă şi s-au distrus, ca şi craniile scheletelor de pe marginea de vest a suprafeţei săpate. In afară de aceasta, unele din scheletele de lîngă marginea de est a suprafeţei au suferit deformări parţiale prin alunecarea straturilor de pămînt. În general, starea de conservare a scheletelor este bună.

În ceea ce priveşte inventarul acestor morminte, este deosebit de important faptul că la două schelete de femei s-au găsit mai multe mărgele mici de os şi sticlă, dintre care unele aurite, precum şi cîte două plăci subţiri de argint aurit, de formă rectangulară, prevăzute cu cîte un orificiu la fiecare colţ şi decorate în tehnica «au repoussé», cu cîte un leu în relief, cu piciorul stîng îndoit în sus şi cu coada ridicată şi răsucită (fig. 6), ca pe o brăţară de aur de la Curtea de Argeş.

Avîndu-se în vedere faptul că cele mai multe dintre plăci, ca şi mărgelele, s-au descoperit la capul scheletelor (fig. 7), se poate presupune, că ele au format o diademă.

În afară de aceste piese, nu s-a mai descoperit nici un alt element de inventar, care să ne ajute la datarea acestor morminte.

În apropiera suprafeţei E_1 s-a găsit însă o monedă moldovenească de argint din secolul al XV-lea de la Petru al II-lea sau Stefan al II-lea, perforată la unul din capete. Această monedă, deşi descoperită întîmplător, face parte tot din cuprinsul cimitirului provenind de la un schelet. În acest caz s-ar putea admite că şi cimitirul datează tot din secolul al XV-lea, fiind în legătură cu o aşezare din apropierea Iaşilor.

Pe baza diademelor descoperite în acest cimitir se pot trage unele concluzii interesante relativ la stadiul social-economic al oamenilor din această aşezare din preajma Iaşilor.

Tot la Hlincea-Iaşi s-au mai descoperit unele resturi de locuire din secolele XVII şi XVIII.

Din secolul al XVII-lea s-a cercetat în suprafaţa *F* un bordei, care datează din această vreme, atît după ceramică şi obiectele de fier, cît şi după monedele din prima jumătate a secolului al XVII-lea găsite în interiorul lui.

Cu prilejul săpării bordeiului s-au făcut observaţii interesante relativ la forma, interiorul şi inventarul lui. Astfel, s-a constatat că bordeiul este de formă rectangulară (circa 4 × 3,80 m) şi că a avut pe una din laturi, de la vest, o intrare cu o treaptă, iar pe celalaltă, de la est, o porţiune cruţată în formă de pat. În dreptul intrării s-a găsit un lacăt de fier provenit de la uşa bordeiului, iar pe fundul bordeiului, în apropierea patului, s-a descoperit o porţiune mică de arsură, unde s-a făcut focul.

Tot din secolul al XVII-lea mai fac parte şi alte fragmente ceramice, din sectorul nordic, datate cu ajutorul unei monede de argint din timpul lui Sigismund al III-lea

In ceea ce priveşte secolul al XVIII-lea, în sectoarele nordic şi sudic, s-au găsit mai multe fragmente ceramice, datate în această vreme pe baza a două monede otomane, dintre care una de argint din 1773.

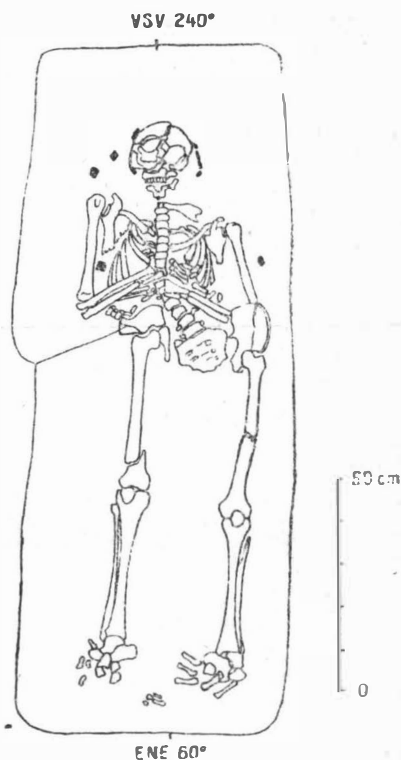

Fig. 7. — Hlincea-Iaşi. Schelet cu diademă dintr-un mormînt din sec. XV.

*

Rezultatele obţinute anul acesta la Hlincea, atît în ceea ce priveşte începuturile îndepărtate ale feudalismului, cît şi perioada feudală, impun continuarea cercetărilor începute, pentru o cît mai bună încadrare şi eventual datare a aspectelor de cultură materială din diferitele faze din evoluţia acestor aşezări. În special, se impune cercetarea în continuare a nivelului de bordei, caracterizat printr-o cultură materială înrudită cu aceea a grupului Romen-Borşevo. Din acest punct de vedere, aşezarea de la Hlincea-Iaşi prezintă condiţii destul de bune de cercetare, întrucît aceste resturi de locuire se deosebesc stratigrafic destul de clar de cele următoare din secolele XI-XII.

RECUNOAŞTERI ARHEOLOGICE LA IAŞI ŞI ÎMPREJURIMI

Pentru a se putea cunoaşte mai bine resturile de locuire de pe valea Nicolinei, din vremea orînduirii comunei primitive pînă în epoca medievală inclusiv, colectivul şantierului Hlincea-Iaşi a efectuat o serie de periegheze pe această vale, între masivul păduros al Ciurei şi cele două cartiere mărginaşe din sudul oraşului Iaşi, Tîrgşorul Nicolina şi Frumoasa, unde mai fuseseră semnalate mai de mult cîteva descoperiri din vremea orînduirii comunei primitive şi de la începurile îndepărtate ale feudalismului.

În acest sector, mai spre sud, valea Nicolinei se prezintă cu o morfologie cu totul mai aparte, mai variată. Astfel, spre izvoare, Nicolina se afundă în codri masivi, care anunţă apropiatele formaţiuni sarmatice ale podişului Moldovei centrale.

Aici, pîrîul Nicolina părăsind zona de contact dintre codru şi stepă, care rămîne în urmă, mai spre nord, se pierde în codru ca un firicel de apă fără nici o însemnătate.

Cu prilejul cercetărilor de suprafaţă din această regiune s-a precizat, că aici a existat o locuire destul de intensă şi aproape continuă din paleoliticul superior pînă la sfîrşitul epocii feudale inclusiv.

Această intensitate de locuire determinată de factorii geografici şi economici, este caracteristică acestei regiuni de tranziţie directă de la stepă la pădure, în care lipseşte silvo-stepa. Din acest motiv aşezările pe această vale sînt concentrate pe spaţii restrînse, uneori suprapunîndu-se în parte.

În afară de acestea, în urma cercetărilor întreprinse în cîteva puncte de pe valea Bahluiului, atît din cuprinsul perimetrului oraşului Iaşi, cît şi de la Miroslava şi Spinoasa, rezultă că şi aici, la marginea sudică a stepei, condiţiile geografice şi economice au contribuit la înfiriparea şi dezvoltarea aşezărilor omeneşti din cele mai vechi timpuri pînă la sfîrşitul epocii feudale inclusiv. Spre deosebire însă de aşezările din valea Nicolinei, aici locuirea este concentrată mai mult de-alungul văii, în preajma apei, de care au depins în mare măsură posibilităţile de dezvoltare economică a societăţii omeneşti respective.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA VALEA LUPULUI

În primăvara anului 1953, cu prilejul unor mari lucrări de sapă de pe un şantier din imediata apropiere a satului Valea Lupului şi la circa 5 km vest de Iaşi, s-au descoperit mai multe resturi de locuire şi cîteva morminte din vremea orînduirii comune primitive şi de la începuturile îndepărtate ale feudalismului. Locul descoperirii se află la sud de şoseaua Iaşi-Tg. Frumos, pe prelungirea din spre sud a terasei inferioare a Bahluiului.

La circa 1,5 km spre vest de acest loc, tot pe teritoriul satului Valea Lupului, s-au mai descoperit în 1952 mai multe resturi de locuire dintr-o aşezare neolitică cu ceramică de tip Criş şi lineară, precum şi mai multe morminte cu schelete chircite şi cu ocru roşu.

Avîndu-se în vedere importanţa noilor descoperiri arheologice de la Valea Lupului, colectivul Muzeului de antichităţi din Iaşi a luat măsuri de salvare, delegînd la faţa locului pe unul din membrii săi, care a fost ajutat, în măsura posibilă şi de către unii studenţi de la Facultatea de istorie din Iaşi. Această acţiune a Muzeului din Iaşi a fost apoi sprijinită de către Filiala Academiei R.P.R. din Iaşi şi de conducerea şantierului, precum şi de către Muzeul Naţional de antichităţi

prin organizarea, în cadrul şantierului Hlincea, unui punct de supraveghere arheologică la Valea Lupului. În felul acesta, s-a putut asigura, în limita posibilităţilor, supravegherea arheologică pe acest şantier, de la începutul lunii mai şi pînă în luna decembrie inclusiv. Cu acest prilej s-a salvat o parte din materialul descoperit care a fost adus la Muzeul de antichităţi din Iaşi şi s-au stabilit în măsura posibilului condiţiile lui de găsire.

În afară de aceasta, s-au săpat în întregime cîteva gropi din neolitic şi prima epocă a fierului şi cu concursul muncitorilor şi inginerilor de pe şantier, s-a dezvelit cu grijă o parte din mormintele descoperite şi s-a început săparea metodică a unei movile mari, cu înălţimea de circa 4 m şi diametrul maxim de 73 m, care se află lîngă şoseaua Iaşi-Tg. Frumos.

În urma cercetărilor efectuate la faţa locului s-a precizat, că cu ocazia lucrărilor de sapă de pe o mare întindere de teren s-au descoperit următoarele resturi de locuire şi morminte:

a) O aşezare neolitică de tip Cucuteni B pe latura de vest a terenului în formă de platou, în special în colţul lui de VSV, ocupînd aproape o treime din el.

Aşezarea oamenilor neolitici din acest loc ne este dovedită nu numai prin ceramică, ci şi prin resturile din platformele de pilituri ale locuinţelor, gropile, vetrele, cuptoarele de ars oale, rîşniţele, dălţile şi topoarele de piatră, cuţitele din silex, marea cantitate a oaselor de animale etc.

Din cercetarea profilelor şanţurilor şi suprafeţelor săpate s-a constatat că cu prilejul acestor lucrări s-au stricat circa 10 locuinţe de formă rectangulară, care zăceau între 0,40 şi 1 m adîncime, întru-un sol de culoare castanie închis, care s-a suprapus peste un altul de culoare galben roşcat.

Relativ la sistemul de construcţie al locuinţelor, după urmele imprimate pe cîteva bucăţi de lipitură groasă de 0,10 - 0,15 m, se poate presupune, că lipiturile din podeaua locuinţei au fost aplicate pe o platformă din lemne despicate.

În ceea ce priveşte ceramica, predomină specia pictată de tip ζ în comparaţie cu aceea de tip ε Cucuteni C şi uzuală.

Specia pictată este reprezentată prin numeroase fragmente în special din vase bitronconice (fig. 8) şi străchini frumos decorate (fig. 9), care provin în mare parte dintr-o groapă care a fost săpată în întregime. În legătură cu aceasta, este interesant de menţionat, că specia pictată descoperită recent, prin forme şi decor, pare să aparţină unui aspect local dintr-o perioadă avansată a culturii Cucuteni B, în care creşterea vitelor era practicată pe scară întinsă.

b) O aşezare de tipul « Zolnik » de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului, care se află în partea centrală şi de sud a formei de teren de la est de aşezarea Cucuteni B.

Secţionîndu-se un « zolnik » din această aşezare s-au deosebit două nivele de locuire, caracterizate prin foarte multă cenuşă, oase de animale şi fragmente ceramice.

În afară de acestea, în primul nivel de locuire, s-au mai găsit resturi de lipituri de culoare cenuşie, din lut bătut şi nears, iar în al doilea nivel de locuire, o porţiune de pămînt ars, care urmează să fie lămurită cu prilejul cercetărilor viitoare.

Tot în acest sector şi în apropierea lui s-au mai găsit şi alte fragmente ceramice, care aparţin grupului Monteoru din nordul Moldovei (fig. 10).

Pe baza acestor descoperiri se poate presupune, că în aşezarea de la Valea Lupului, ca şi în acelea corespunzătoare de la Corlăteni şi Truşeşti, în afară de locuirea de la începutul primei epoci a fierului a existat şi o alta mai veche, de la sfîrşitul epocii bronzului, aparţinînd grupului Monteoru din nordul Moldovei.

Fig. 8. – Valea Lupului. Vas pictat de tip Cucuteni B.

În afară de acestea, cu ocazia săpării unui şanţ, care a tăiat o groapă din prima epocă a fierului, de la marginea unui « zolnik » din apropierea celui amintit mai sus, s-a găsit un depozit de obiecte de bronz într-un vas de lut ars. Cercetîndu-se cu atenţie locul descoperirii, nu s-au mai găsit decît nouă brăţări subţiri, cu capetele deschise ascuţite şi cu bara de secţiune rectangulară, întregi şi fragmentare, o porţiune dintr-un lănţişor şi o plăcuţă trapezoidală, perforată la unul din capete. Restul de obiecte şi vasul în care au fost aşezate s-au pierdut. În schimb, s-au găsit fragmentele ceramice dintr-un vas din prima epocă a fierului, care a fost reconstituit. Avîndu-se în vedere condiţiile descoperirii, precum şi caracteristicile obiectelor de bronz, se poate presupune că acest depozit datează din prima epocă a fierului.

c) O aşezare întinsă din prima epocă a fierului, care se află în partea de est şi sud-est a formei de teren din acest loc de pe prelungirea terasei inferioare a Bahluiului. Aici cea mai mare parte a aşezării a fost stricată cu ocazia lucrărilor de sapă, efectuate înainte de a se organiza supravegherea arheologică de către Muzeul din Iaşi. Cercetîndu-se martorii de pămînt s-au identificat mai multe gropi, dintre care s-au săpat apoi

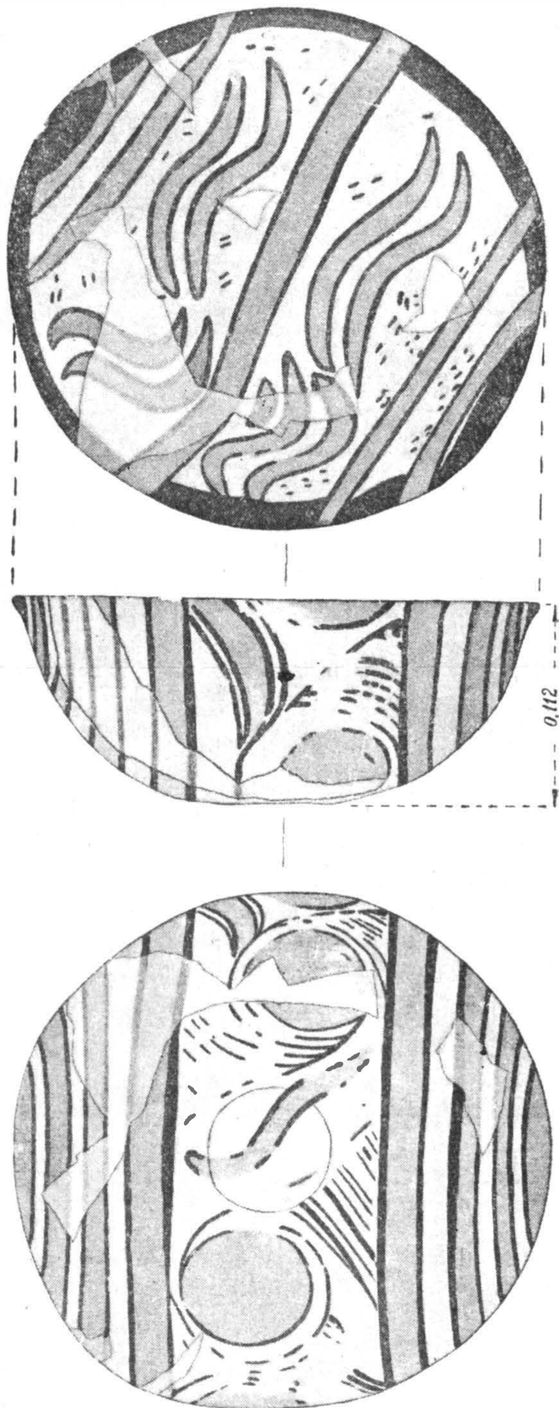

Fig. 9. — Valea Lupului. Strachină pictată de tip Cucuteni B.

cîteva cu grijă, făcîndu-se observaţiile de rigoare asupra materialului descoperit. În acest sector, din punct de vedere stratigrafic, s-a constatat, că resturile de locuire din prima epocă a fierului zac la 0,40 m adîncime, pe solul brun cafeniu, într-o depunere groasă de 0,20—0,30 m, din solul negru măzăros.

În această depunere s-au găsit bucăţele de lipituri sfărîmicioase, oase de animale, rîşniţe de piatră şi fragmente ceramice din prima epocă a fierului, care provin din vase din pastă foarte bună, de culoare neagră şi lustruită la exterior şi interior, din pastă bună de culoare neagră şi cărămizie şi din pastă grosolană. Dintre acestea se disting îndeosebi străchinile cu marginea îndoită în spre interior şi decorate uneori cu caneluri, ceştile şi vasele decorate cu caneluri sau brîuri alveolare.

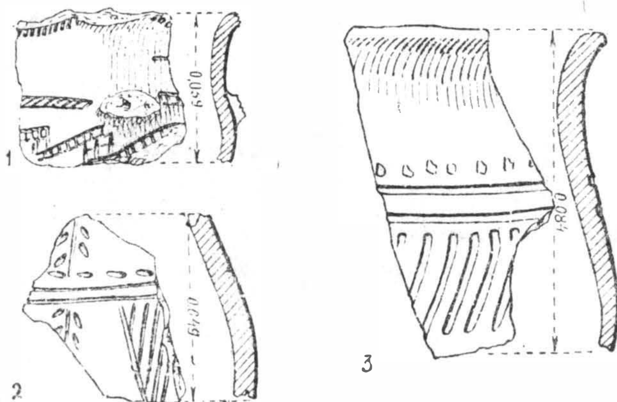

Fig. 10. — Valea Lupului. Fragmente ceramice din aşezarea de la sfîrşitul epocii bronzului.

d) Patru morminte de inhumaţie cu schelete chircite din prima epocă a fierului, dintre care trei s-au găsit pe locul aşezării din prima epocă a fierului, iar al patrulea în pămîntul de umplutură al movilei mari din apropiere, care se află imediat la sud de şoseaua Iaşi-Tg. Frumos. Datarea lor în prima epocă a fierului s-a făcut pe baza unei ceşti, din pastă de culoare neagră cenuşie şi cu toarta supraînălţată, descoperită într-unul din aceste morminte. În afară de aceste morminte, care au fost săpate metodic, este posibil să mai fi fost şi altele tot din aceeaşi vreme, care s-au distrus însă cu prilejul lucrărilor de sapă din acest sector.

e) O locuire sporadică din secolele III-IV e.n., reprezentată prin cîteva fragmente ceramice din diferite forme de vase lucrate la roată din pastă de culoare cenuşie, neagră sau cenuşie roşiatică, decorate uneori cu motive din dungi lustruite sau cu linii ondulate adîncite. Printre acestea se află şi gîtul unei amfore de tip roman tîrziu, marcat cu trei linii oblice, zgîriate în dreptul capetelor superioare ale toartelor.

f) Nouă morminte de inhumaţie cu schelete în poziţie întinsă din epoca migraţiilor (sec. IV e. n.), dintre care şapte au fost descoperite pe locul aşezării din prima epocă a fierului, iar alte două în pămîntul de umplutură a movilei. În afară de aceste morminte, care au fost salvate, s-au mai descoperit şi altele cu prilejul lucrărilor din sectorul aşezării din prima epocă a fierului. Din nefericire, atît scheletele cît şi inventarul acestor morminte s-au distrus în timpul săpăturilor de pe şantier, nemai păstrîndu-se nimic din ele.

Scheletele din mormintele salvate zac de la 0,40 m pînă la 1,20 m adîncime şi au o orientare nord-sud şi est-vest.

Din punct de vedere al inventarului, mai importante sînt trei din aceste morminte dintre care două se află pe locul aşezării din prima epocă a fierului şi unul la movilă.

Astfel, într-un mormînt de adolescent de pe locul aşezării, cu scheletul orientat vest—est, s-au găsit doi cercei de bronz (fig. 11, 1—2), precum şi două brăţări de

bronz de formă oval-ascuţită şi cu capetele deschise îngroşate (fig. 11, 3—4). De asemenea, întru-un mormînt de luptător de pe acelaşi loc, cu scheletul orientat nord-sud, s-au găsit o sabie de fier într-o teacă de lemn şi o brăţară de bronz torsionată cu un capăt răsucit simplu şi cu celălalt lăţit (fig. 11, 9). În afară de acestea, din inventarul mormîntului de copil mic de la movilă, cu scheletul orientat nord-sud, mai fac parte un clopoţel ajurat de bronz, (fig. 11, 5), o mărgea alungită din pastă colorată (fig. 11, 6) şi două vase de lut ars, dintre care o ulcică lucrată la roată, din pastă

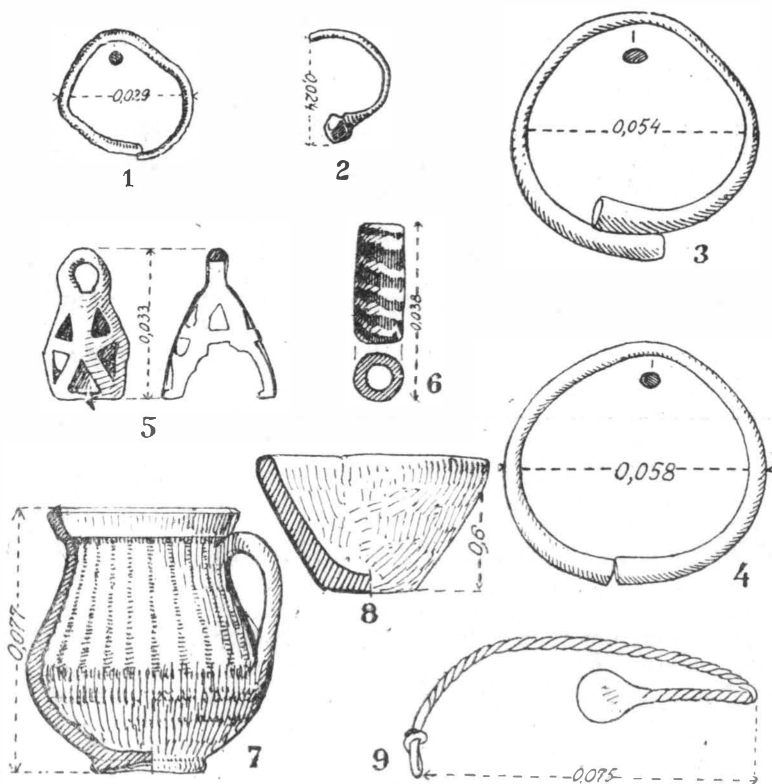

Fig. 11. — Valea Lupului. Obiecte din inventarul mormintelor din epoca migraţiilor.

cenuşie (fig. 11, 7) şi un vas mic tronconic, lucrat cu mîna, din pastă cărămizie (fig. 11, 8). În legătură cu poziţia acestor două vase în mormînt, trebuie menţionat că ulcica a fost aşezată la capul mortului, iar vasul tronconic la picioarele lui.

g) Cîteva fragmente ceramice lucrate cu mîna, dintre care unul datează probabil din secolele VIII-X prin asemănările pe care le prezintă cu ceramica grupului Romen-Borşevo de pe Niprul Mijlociu.

Toate aceste rezultate impun continuarea cercetărilor pe şantierul de la Valea Lupului.

M. Petrescu-Dîmboviţa — responsabil,
M. Bîrsan, Em. Bold, V. Boroneanţ, P. Cazacu,
M. Dinu, C. Mateescu, E. Zaharia, N. Zaharia.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГЛИНЧЕ-ЯССЫ

(Район Яссы, Ясская область)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Раскопки, начавшиеся в 1952 г. в Глинче-Яссы, продолжались в 1953 г. Всего было вскрыто 794,42 м². Были произведены более значительные раскопки в северном секторе, у подножья возвышенности Четэцуи, с ее западной стороны, и менее значительные, в центральном и южном секторах, со стороны села Глинча.

Благодаря возобновлению этих расследований были получены весьма важные результаты для изучения развития человеческого общества в этой области верхнего палеолита, до XVIII в. включительно.

В связи с строем первобытной общины были найдены остатки обитания верхнего палеолита, повидимому, ориньацианового, и неолита, развившегося из фазы Кукутени А. Что касается остатков палеолита, то нельзя точно установить их происхождения из расположенного поблизости палеолитического поселения под открытым небом. Неолитические остатки имеют связь с находящимся поблизости поселением Кукутени А, характерным своей низкой позицией. Этот тип поселения был недавно отмечен и в Спиносе (район Тыргу Фрумос).

Важнейшие результаты исследований 1953 г. относятся к отдаленным зачаткам феодализма. Помимо нескольких фрагментов керамики серого цвета, обработанной на гончарном круге III—IV вв., в связи с близлежащим поселением было обнаружено обширное поселение VIII—IX вв., относящееся к материальной культуре, родственной, судя по типу жилищ и керамическому инвентарю, с древнеславянской культурой Борщево-Ромен из лесостепи — между Днепром и Доном.

Что касается типа жилого помещения, то были найдены полуглубокие землянки, одна из которых была раскопана в 1952 г., а две — в 1953 г. Характерные черты этих землянок в отношении глубины, формы, размеров, печи, завалинки и даже ямы для запасов или мусора также встречаются и в поселениях группы Ромен-Борщево.

Основные характерные черты керамики, как например, техника теста, форма горшков и блюд с толстым дном и отчасти орнамент, главным образом, из углублений с нарезкой на горлышке, в большинстве случаев встречается и среди керамики поселений группы Ромен-Борщево.

В результате исследований, произведенных коллективами раскопок Сучавы и Ясского музея древностей в 1953 г., в нескольких местностях Молдавии была обнаружена керамика того же характера.

Недавно открытые в Молдавии остатки обитания, родственные с обитаниями группы Ромен-Борщево, имеют черезвычайно важное историческое значение. С археологической точки зрения они подтверждают наличие в Молдавии древнейших славянских племен во времена распада патриархальной общины.

Интересные результаты были получены в Глинче и в связи с феодальным периодом.

В первую очередь были пополнены данные, полученные в 1952 г. относительно поселения XI—XII вв. Таким образом были частично выявлены площадь его протяжения и его стратиграфия и пополнены археологические сведения относительно местного производства.

Помимо этого было уточнено, что жизнь здесь была весьма интенсивной, повидимому, в XIII—XIV вв., а не в XII в., как предполагалось в 1952 г., и потом в XV в. Датировка последнего периода сделана на основании монет, некоторые из которых редки и даже уникальны.

Также XV в. датируется и могильник погребений, из которого было вырыто 15 могил с костяками в вытянутом положении. Из них только два, женских, имели в качестве инвентаря по диадеме из девяти серебряных, позолоченных пластинок с изображениями львов.

. Была расследована землянка XVII в., принадлежащая, вероятно, древнему селу Глинча и было найдено большое число остатков обитания, XVIII в. датированных на основании отоманских монет.

Для лучшего освещения вопросов, связанных с вскрытыми находками, были произведены расследования поверхности как вблизи раскопок между участком Фрумоса и селом Чуря, так и в окрестностях города Яссы и дальше, преимущественно в долине Бахлуя.

В рамках раскопок Глинча продолжались археологические наблюдения земляных работ в Валя Лупулуй, где удалось спасти часть остатков обитания значительного неолитического поселения типа Кукутени В, а также и двух поселений конца эпохи бронзы и первой эпохи железа, из которых одно типа зольника.

Были также спасены погребения трупоположения с скорченными костяками первой эпохи железа и с вытянутыми костяками миграционной эпохи (IV в. н. э.). Помимо этого были обнаружены дофеодальные спорадические остатки III—IV вв. н. э. и VIII—X вв. н. э. и начаты методические раскопки на холме весьма значительных размеров, непосредственно к северу от шоссе Яссы—Тыргу Фрумос.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Глинча-Яссы. Схема плана раскопок 1952—1953 гг

Рис. 2. — Глинча-Яссы. Землянка, печь и яма снаружи. VIII—X вв.

Рис. 3. — Глинча-Яссы. Керамические фрагменты ручной лепки VIII—X вв.

Рис. 4. — Глинча-Яссы. Керамические фрагменты XI—XII вв.

Рис. 5. — Глинча-Яссы. Керамические фрагменты вероятно XIII—XIV вв. (№ 1—3) и XV в. (№ 4—6).

Рис. 6. — Глинча-Яссы. Позолоченная серебряная пластинка из диадемы XV в.

Рис. 7. — Глинча-Яссы. Костяк с диадемой из могилы XV в.

Рис. 8. — Валя Лупулуй. Расписной сосуд типа Кукутени В.

Рис. 9. — Валя Лупулуй. Расписная посуда типа Кукутени В.

Рис. 10. — Валя Лупулуй. Керамические фрагменты из поселения конца эпохи бронзы.

Рис. 11. — Валя Лупулуй. Объекты инвентаря могил миграционной эпохи.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE HLINCEA-IAŞI

(district de Iaşi, région de Iaşi)

(RÉSUMÉ)

Les recherches entreprises en 1952 à Hlincea-Iaşi ont continué en 1953 et ont porté sur une étendue de 794,42 m². Les fouilles ont été plus importantes dans le secteur nord, situé au pied du versant occidental de la colline de Cetăţuia

(la citadelle) et ont entamé des surfaces moindres dans les secteurs du centre et du sud, en regard du village de Hlincea.

Les recherches ont donné des résultats particulièrement importants pour la connaissance de l'évolution de la société humaine de cette région, allant du paléolithique supérieur au XVIIIe siècle, y compris.

Ainsi, en ce qui concerne l'organisation de la commune primitive, on a découvert des traces d'habitation du paléolithique supérieur, probablement de l'aurignacien, et du néolithique évolué, de la phase Cucuteni A. On ne peut préciser si les restes paléolithiques proviennent d'un établissement en plein air, situé à proximité, ou non. En échange les restes néolithiques ont des rapports avec une station proche, de la phase Cucuteni A, qui est caractérisée par sa situation en terrain bas. On a récemment signalé un établissement du même genre à Spinoasa (district de Tg. Frumos).

Pour 1953, les résultats les plus intéressants ont trait aux commencements lointains de la féodalité. A part quelques tessons de céramique grisâtre, travaillée au tour, datant des IIIe—IVe siècles, en rapport avec un établissement proche, on a encore découvert un large établissement datant des VIIIe au Xe siècles.

Le type des habitations ainsi que l'inventaire céramique offrent des similitudes avec ceux d'une culture matérielle rapprochée de celle des stations de la culture slave ancienne, Romen-Borchévo, de la zone d'avant-steppe qui s'étend du Dniepr au Don.

En ce qui concerne le type des habitations, on a trouvé des huttes à demi enfouies en terre, dont deux ont été dégagées en 1953 et une, en 1952. Les caractéristiques de ces huttes, quant à leurs profondeur, forme et dimensions, quant au four, à la galerie extérieure et même aux fosses à provisions ou à ordures, situées à l'intérieur, sont des répliques exactes de celles des stations du groupement Romen-Borchévo.

Les principales caractéristiques de la céramique, telles la technique de fabrication de la pâte, les formes des vases et plateaux, aux fonds épais, et, en partie, le décor — consistant spécialement en alvéoles et en incisions faites sur les bords — se retrouvent pour la plupart sur la céramique des stations du groupement Romen-Borchévo.

Une heureuse coïncidence a été celle de la découverte d'une céramique similaire, dans plusieurs localités de la Moldavie, au cours des fouilles entreprises en 1953 par les collectifs du chantier de Suceava et du Musée des Antiquités de Iaşi.

Les traces d'habitation récemment découvertes en Moldavie et offrant des caractères proches de ceux du groupement de Romen-Borchévo, du territoire de l'Union Soviétique, sont d'une importance et d'un intérêt historique tout particuliers. Elles confirment, au point de vue archéologique, la présence des antiques tribus slaves en Moldavie, à l'époque de la désagrégation de la communauté patriarchale.

Les résultats obtenus à Hlincea présentent de l'intérêt au point de vue de la période de l'organisation féodale aussi.

En premier lieu, on a pu compléter les données, obtenues en 1952, au sujet de la station des XIe — XIIe siècles. On en a établi, en partie, l'étendue et la stratigraphie et l'on a complété les informations archéologiques recueillies au sujet de la production locale.

On a pu établir, en outre, qu'aux XIIIe —XIVe siècles, puis au XVe — et non pas aux XIIe comme on l'avait supposé en 1952 — ces lieux ont été le siège d'une

vie intense, dont l'époque a été précisée à l'aide des monnaies, parmi lesquelles certaines sont rares et même uniques.

C'est toujours au XVe siècle que remonte un cimetière à inhumation, où l'on a dégagé 15 sépultures contenant des squelettes étendus, dont deux seulement sont des squelettes de femmes. L'inventaire des tombes consiste, pour chacune d'elles, en un diadème formé de neuf plaques de vermeil portant des effigies de lions.

Enfin, pour le XVIIe siècle, on a étudié une hutte, faisant probablement partie de l'ancien village de Hlincea, et, pour le XVIIIe, on a découvert plusieurs restes d'habitations, datées d'après des monnaies ottomanes.

Afin de mieux expliquer les découvertes du chantier de Hlincea, on a également effectué des recherches en surface, tant à proximité du chantier, entre le quartier de Frumoasa et le village de Ciurea, que dans les environs de la ville de Iaşi, et même plus loin, principalement le long de la vallée du Bahluiu.

On a continué, également dans le cadre du chantier de Hlincea, une surveillance archéologique des fouilles de Valea Lupului et l'on a réussi à sauvegarder les restes des habitations d'une grande station néolithique, du type Cucuteni B, et de deux autres stations datant de la fin de l'âge du bronze et de la première époque de l'âge du fer, dont l'une du type *zolnik* et l'autre, étale.

On a également pu sauvegarder plusieurs tombes à inhumation contenant des squelettes accroupis, de la première époque de l'âge du fer, et des tombes aux squelettes étendus, de l'époque des migrations (IVe s. de notre ère). On a découvert, en outre, des restes sporadiques de l'époque préféodale (IIIe —IVe et VIIIe — Xe s. de n.è.) et l'on a entrepris des fouilles méthodiques dans un tertre à très grandes dimensions, immédiatement au nord de la route de Iaşi à Tg. Frumos.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Hlincea-Iaşi. Plan sommaire des fouilles de 1952 et 1953.

Fig. 2. — Hlincea-Iaşi. La hutte et le four et la fosse qui se trouvent auprès. VIIIe au Xe siècles.

Fig. 3. — Hlincea-Iaşi. Tessons céramiques travaillés à la main, datant des VIIIe aux Xe siècles.

Fig. 4. — Hlincea-Iaşi. Tessons céramiques des XIe—XIIe siècles.

Fig. 5. — Hlincea-Iaşi. Tessons céramiques, probablement des siècles XIII et XIV (n°s 1—3) et du XVe siècle (n°s 4—6).

Fig. 6. — Hlincea-Iaşi. Plaque en vermeil provenant d'un diadème du XVe siècle

Fig. 7. — Hlincea-Iaşi. Squelette portant un diadème, trouvé dans une sépulture du XVe siècle.

Fig. 8. — Valea Lupului. Vase peint, type Cucuteni B.

Fig. 9. — Valea Lupului. Ecuelle peinte, type Cucuteni B.

Fig. 10. — Valea Lupului. Tessons céramiques de la station datant de la fin de l'âge du bronze.

Fig. 11. — Valea Lupului. Objets provenant de l'inventaire des sépultures de l'âge des migrations.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, nr. 1–2, 1954

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC SUCEAVA-CETATEA NEAMŢULUI

(r. SUCEAVA, reg. SUCEAVA)

Potrivit planului de lucru al şantierului arheologic Suceava-Cetatea Neamţului, lucrările campaniei de săpături din anul 1953 s-au desfăşurat asupra următoarelor obiective (fig. 1): I. Cetatea de Scaun; II. — sectorul Poartă; III. — sectorul Cuptoare; IV. — sectorul Cimitir; V. — Curtea Domnească; VI. — Şipot; VII. — Cetatea de la Scheia; VIII. — consolidările de la Cetatea Neamţului şi IX. — periegheze efectuate în anumite puncte, cu un scop determinat.

Accentul principal în această campanie s-a pus însă pe săpăturile din Cetatea de Scaun, săpături ce au fost pregătite de sondajele preliminare executate în interiorul Cetăţii de Scaun în 1951 şi 1952, membrii şantierului avînd o experienţă dobîndită în cele două campanii anterioare în săpăturile efectuate pe platoul din faţa Cetăţii de Scaun.

O parte din obiectivele săpate în cursul campaniei din anul 1952 (cisterna şi arcul de boltă aflător în curtina dintre turnurile 38—39) n-au putut fi reluate şi epuizate în campania aceasta din lipsă de material adecvat pentru săpături la mari adîncimi. Ele vor trebui să fie continuate în campaniile viitoare, cu materialul necesar, pentru a lămuri definitiv problemele pe care aceste monumente le pun. In cele ce urmează ne vom referi la rezultatele obţinute în fiecare sector, în ordinea menţionată mai sus.

I. CETATEA DE SCAUN

Pe temeiul sondajelor preliminare, executate la sfîrşitul campaniei din 1952, precum şi pe baza rezultatului obţinut în secţiunea din 1951 din care a reieşit că săpăturile făcute de C. A. Romstorfer în anii 1894—1903 nu au epuizat posibilităţile de informaţie şi nici nu au atins decît ultimul nivel de locuire — cu toate că Romstorfer pretinde, în raportul de încheiere a campaniei din 1903,că « în curtea interioară şi în porţiunea de nord-est a curţii exterioare au fost cercetate toate încăperile şi s-au înlăturat depunerile pînă la pămîntul viu, respectiv pînă la nivelul pavajelor fiecărei încăperi »[1]. S-a procedat la studierea nivelelor de locuire din curtea interioară şi din sectorul de nord-est al curţii exterioare şi a şanţului aferent unde se presupunea că a existat la un moment dat intrarea principală, urmînd a se face concomitent şi alte cîteva sondaje, pe de o parte pentru a controla rezultatele obţinute în sectoarele de mai sus, pe de o altă parte, pentru a primi

[1] Bericht, în « Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums », 1903, nr. XI, p. 59.

informaţii noi, lămuritoare, şi pentru a putea planifica cercetările din campania anului viitor.

În cuprinsul sectorului de nord-est s-a procedat totodată la o nouă ridicare a planului cetăţii, dat fiind că planul lui Romstorfer s-a dovedit defectuos şi incomplet nu numai cu privire la amănunte dar şi cu privire la axare, iar acest plan nou, ridicat la scara 1 : 200, apoi mărit la scara 1 : 100, a fost întregit cu descoperirile rezultate din cercetările făcute în cursul acestei campanii.

Rezultatele campaniei din 1953 au justificat reluarea săpăturilor în Cetatea de Scaun şi au demonstrat temeinicia speranţelor de a găsi elemente noi care să îngăduie reconstituirea etapelor principale şi a fazelor secundare prin care a trecut cetatea de la întemeierea ei şi pînă în anul distrugerii sistematice, dar din fericire incomplete, din 1675.

În cele ce urmează vom expune pe scurt aceste rezultate în ordinea următoare: vom vorbi întîi despre curtea interioară, despre sectorul de nord-est al curţii exterioare şi al şanţului aferent şi, în sfîrşit, despre sondajul de pe latura de sud a curţii exterioare. Pentru indicarea punctelor tratate ne-am folosit de următoarele sigle: cifrele arabe precedate de litera R se referă la numerotarea din planul lui Romstorfer, publicat în monografia din 1904 (planurile anterioare poartă altă numerotare), secţiunile şi suprafeţele cercetate de noi poartă, în curtea interioară sigla A, în cuprinsul porţilor şi al curţii exterioare sigla B, iar în şanţ şi în afara curtinelor exterioare sigla C.

CURTEA INTERIOARĂ (fig. 2 şi 3)

În ce priveşte nivelele din curtea interioară exprimate prin pavaje, s-au constatat în esenţă trei nivele şi cîteva faze intermediare de reparaţii sau amenajări [1].

Nivelul I (de sus în jos) e nivelul pe care l-a amenajat Romstorfer. Acest nivel e caracterizat printr-un strat de prundiş cu humă, de circa 5 cm grosime aflat imediat sub stratul vegetal. Că acest prundiş e recent o dovedeşte lipsa totală de ingrediente arheologice, constatarea că nu se extinde şi sub blocurile mari de dărîmături din curtea interioară şi împrejurarea că se regăseşte în schimb, în anumite porţiuni şi pe latura de nord a curţii, deasupra molozului depozitat acolo de Romstorfer.

Nivelul II se află imediat sub nivelul I, adică la o adîncime de circa 10—20 cm. E vorba de stratul de locuire pe care l-a degajat Romstorfer şi pe care l-a crezut *singurul* nivel de locuire. Nivelul se compune dintr-un strat de prundiş amestecat cu nisip şi conţine numeroase urme arheologice. Pavajul nu e însă uniform. Uneori el se compune dintr-o placă de mortar acoperită cu cărămidă deasupra căreia, probabil cu ocazia unei restaurări, s-a mai turnat un strat subţire de mortar. Acest soi de pavaj a fost observat lîngă colţul de nord-vest al stîlpului de foişor din dreptul încăperii *R*. 49. Ceva mai spre nord, detaşat de stîlp şi mai în dreptul intrării în camera *R*. 49, s-a descoperit, la adîncimea de 0,15 m o placă de mortar formînd un careu de 1,75 × 1,75 m, încadrată de o bordură de cărămizi. Se pare deci că pavajul II avea aspecte diferite: în mijlocul curţii şi în locurile mai puţin importante,

[1] Problema succesiunii nivelelor de locuire din Cetatea de Scaun formează încă obiectul cercetărilor. De aceea numerotările din raportul prezent, care sînt cele din raportul din 1952, trebuie considerate ca provizorii, iar unele incongruenţe faţă de cele spuse în raportul din 1952, incongruenţe care se vor ivi poate şi în viitor, vor putea fi eliminate numai treptat, pe măsură ce se vor limpezi informaţiile obţinute.

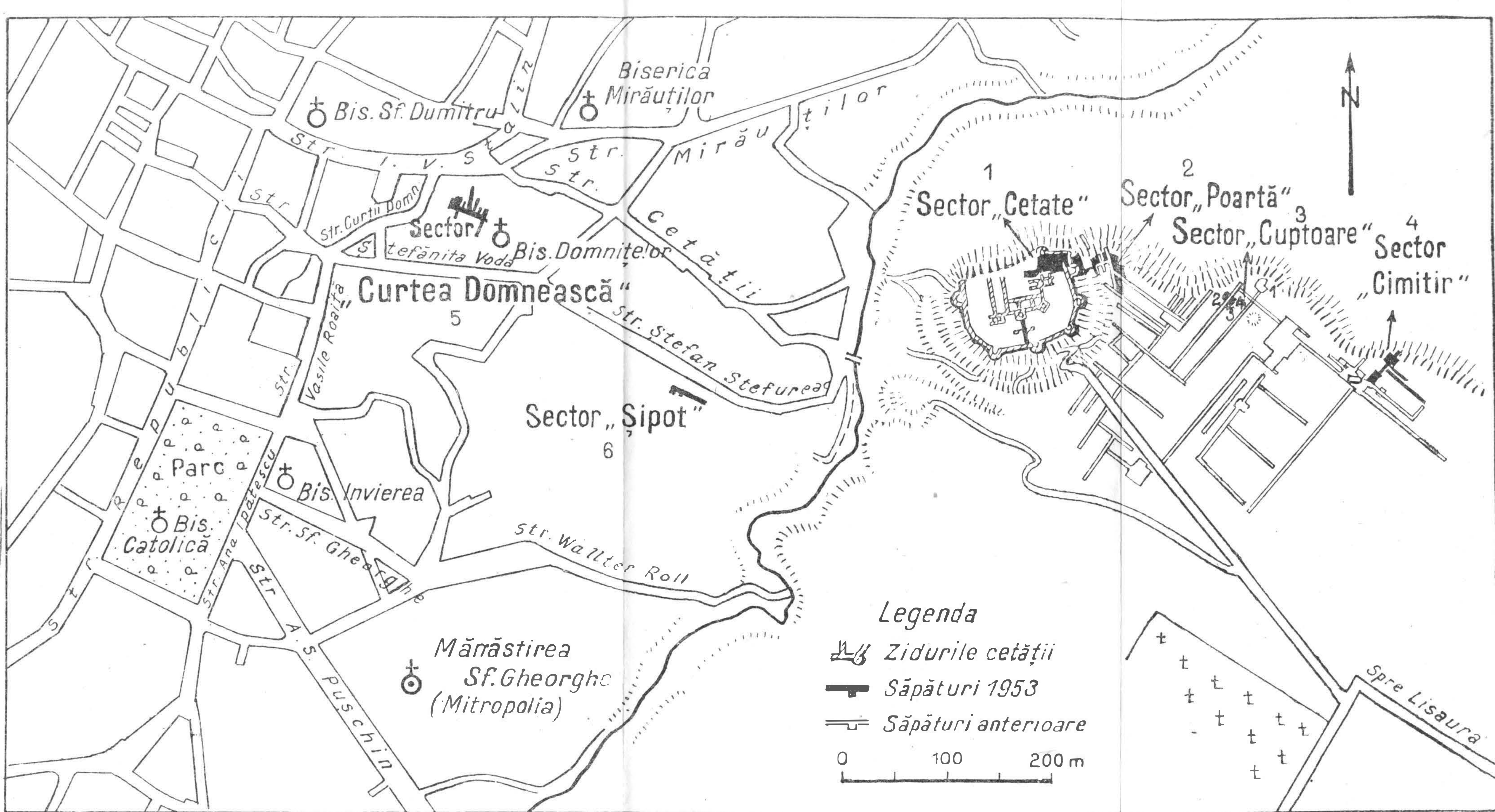

Fig. 1. — Planul general al săpăturilor de la Suceava, 1953 (fără Șcheia).

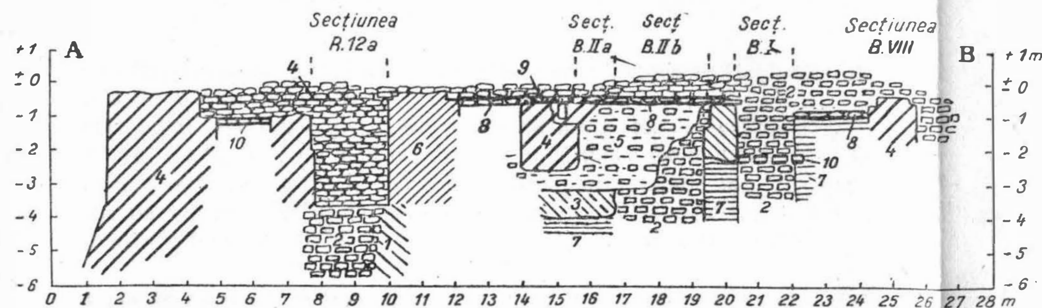
LEGENDA

Secțiuni

Suprafețe desvelite

Adîncimile calculate dela nivelul actual

Fig. 2. — Planul săpăturilor din sectorul Cetatea de Scaun, 1953.

Legenda secțiunii A-B

1 Zid secționat, sec. XV
2 Zid formînd peretele secțiunii spre Est, sec. XV
3 idem, sec. XV ulterior
4 idem, sec. XVI, sfertul 1
5 idem, zid de fundație
6 idem, sec. XVI, ulterior
7 Straturi de nivelare (humă, lut, moloz)
8 Pavaj de piatră și mortar
9 Pavaj de prundiș cu mortar
10 Pavaj de cărămidă

LEGENDA

Zid în secțiune orizontală
Platforme (baze, praguri, etc.)
dela întemeiere
din curs. sec. XV
sec. XVI, primele decenii
sec. XVI
sec. XVII

pavaj de cărămidă
praguri, trepte
beton, pavaj de mortar cu piatră
pavaj de mortar cu pietriș
pilon de stejar
stîncă nativă

Scara
0 2 4 6 8 10 m

Adîncimile sunt în raport cu nivelul solului actual

Fig. 3. – Suceava. Cetatea de Scaun. Curtea interioară și sectorul de nord-est, 1953 (în culori).

el era de prundiș, formînd pe alocurea un strat foarte inconsistent, în alte puncte însă din placă de mortar cu pietricele și cărămidă.

Din acest nivel face parte și pragul porții de nord (R. 20) compus, în colțul de nord-vest (la o adîncime de 0,20 m) dintr-o mică placă de mortar, iar în pragul propriu-zis (la o adîncime de 0,30 m) format din piatră medie legată cu mortar.

Pe aceste pavaje din nivelul II s-au găsit cioburi de vase nesmălțuite și smălțuite, fragmente de teracotă de la sobe și de la fațade, fosforite și ghiulele de piatră etc.

Nivelul acesta nu poate fi datat prin obiectele găsite pe el decît cu multă băgare de seamă, deoarece peste el s-au prăbușit zidurile și concomitent s-a răspîndit și inventarul din încăperile de sus, cuprinzînd în parte obiecte mai vechi, cum ar fi de exemplu o placă decorativă din teracotă smălțuită în formă de triunghi, provenind dintr-o friză de fațadă. Avem însă un indiciu prețios pentru datarea nivelului: prezența numeroasă, în cuprinsul cetății, a monedelor și vom vedea că pretutindeni acest nivel e semănat cu monede false din vremea lui Dabija. O astfel de monedă s-a găsit pe pavajul de la colțul stîlpului de foișor de lîngă *R.* 49. Aceasta însă nu înseamnă că pavajul II a fost făcut în vremea lui Dabija, cu toate că pe acest pavaj nu s-au găsit monede mai vechi, ci pavajul II trebue să fi fost folosit timp îndelungat, precum o dovedesc reparațiile și refacerile în materiale diverse din diferite porțiuni; vom vedea mai încolo că pavajul II din curtea interioară este probabil din vremea lui Ștefăniță.

Astfel se rezolvă într-un sens și problema datării porții de nord (*R.* 20), cel puțin în forma pe care o are azi. Ea nu a putut funcționa decît pe nivelul pavajului II, adică de la Ștefăniță încoace și pînă la construirea stîlpilor de foișor, cînd stîlpul gros din colțul de nord-est o astupă pe jumătate.

Sub nivelul II găsim un strat subțire de nivelare, compus mai ales din moloz, iar mai jos apare al treilea pavaj, la o adîncime care variază în partea centrală și de sud a curții între 0,40 m și 0,45 m. Acest pavaj este de obicei gros de circa 10—20 cm și e format mai ales din mortar foarte compact și dur, amestecat cu pietriș mărunt și grăunțe mari de nisip. Pavajul zace în parte pe lut castaniu, uneori nedecapitat (*A.* II), alteori pe terțiarul sarmatic (*A.* I). Dar pavajul III nu se mai găsește decît pe anumite porțiuni, fiind probabil în parte uzat complet, în parte însă tăiat și înlăturat. Astfel, în *A.* I s-a găsit o asemenea tăietură în formă de «Y» al cărei scop însă nu a fost lămurit (așezarea eventuală a unei conducte de apeduct?). Pe alocurea, placa de mortar e acoperită parțial cu pietre de format mediu, făcînd impresia unei refaceri și totodată a unei ridicări a nivelului și — ceea ce trebuie reținut — asemenea aglomerări de pietre s-au constatat pe o zonă care se găsește cam la 20 m nord de pereții aripii de sud a clădirilor din jurul curții. Or, imediat mai la nord, secțiunea *A.* I, arată în profil o tăietură verticală în adîncime a terțiarului sarmatic de aproape un metru, formînd o terasă care se continuă pînă la cele două ziduri subțiri și foarte ruinate, situate pe limita de nord a curții interioare, în dreptul porții. Adîncitura aceasta e acum plină de moloz, care se ridică pînă la nivelul I. Se pune întrebarea: de cînd datează acest moloz? Din rapoartele lui Romstorfer rezultă că el a folosit panta de nord a curții interioare ca loc de depunere a molozului, împingînd totodată și panta mai departe, deși el nu spune că ar fi găsit aici o terasă pe care a nivelat-o. Dar tot Romstorfer notează că în planul publicat în 1901 [1] zidurile marcate acolo cu negru erau aparente încă dinainte de începerea săpăturilor în 1894, și din categoria acestor ziduri fac parte tocmai

[1] « Jahrb. des B.L.M.», pl. II și textul de la p. 92.

şi cele două fragmente amintite, pe care acum le-am găsit complet înecate la o adîncime de 1,10 m. Aceasta înseamnă că terasa a fost nivelată prin îngrămădire de moloz de către Romstorfer. In consecinţă se pune problema: decînd datează această terasă? Secţiunea *A*. I nu dă răspuns la această întrebare şi arată doar că, înafară de prundişul nivelului I nici un alt pavaj nu se întinde deasupra terasei. Se poate totuşi întîmpla ca porţiunea din spre nord să fi fost încă de mult ceva mai joasă, pentru că în colţul de nord-est al curţii, lîngă piciorul de zid de la *R*. 19 s-a găsit iarăşi un fragment din acea placă de mortar consistentă a pavajului III, şi anume la o adîncime de 0,58 m de la nivelul solului actual, deci ceva mai jos decît în centrul curţii. Cercetîndu-se poarta *R*. 20, s-a găsit că această placă de mortar zace la rîndul ei pe un pavaj de piatră brută de un format mai mic, foarte bine bătucită, prinsă însă numai în pămînt. Acest pavaj de piatră face legătura între pragul porţii *R*. 20 şi pavajul amintit, dar la un nivel mai jos: la o adîncime de 0,80 m, 0,50 m şi 0,60 m. Suprafaţa acestui pavaj e deci ondulată mai înaltă în partea centrală, mai joasă în capetele prinse în secţiunea *A*.V. Pare o indicaţie că sub acest pavaj s-ar găsi un sîmbure mai rezistent, poate fundamentul unui zid demontat. Pe de altă parte, acest pavaj e evident anterior porţii *R*. 20, căci prezintă o diferenţă de 50 cm faţă de pragul porţii. Cercetările în acest punct nu au putut fi duse pînă la capăt, deoarece aici zidurile sînt toate foarte şubrede şi orice adîncire a săpăturii cere neîntîrziat luarea de măsuri de consolidare, lucru prevăzut, dar rămas nerealizat din cauza amînării punerii în practică a lucrărilor de consolidare proiectate de Aşezămintele culturale, de acord cu şantierul nostru, încă de la începutul campaniei. Se impune deci, ca în campania viitoare să se cerceteze presupusa terasare de pe latura de nord împreună cu pavajele din interiorul porţii *R*. 20.

Sigur e deocamdată că acest al treilea pavaj e cel iniţial al curţii interioare, un pavaj care a dăinuit neaparat pînă în secolul al XVI-lea, căci între acest pavaj şi nivelul II s-au găsit: o monedă Vladislav al II-lea (1516) (*A*. III) şi două monede de la Ştefăniţă (în *A*. II şi în *A*. IV). Aceste monede contemporane, aflate în pămîntul şi molozul de umplutură dintre pavajele II şi III, dovedesc că acoperirea şi nivelarea pavajului III pentru aşezarea pavajului II s-a făcut în vremea lui Ştefăniţă.

În cursul cercetărilor a ieşit apoi la iveală şi un zid mai vechi, dărîmat în parte şi nivelat la înălţimea pavajului II. Zidul e alipit de peretele beciului *R*. 50, în dreptul unei uşi evazate, astupată ulterior cu zidărie. Zidul descoperit continuă spre est şi a putut fi urmărit deocamdată pînă la piciorul stîlpului de foişor menţionat mai sus în legătură cu pavajul II. Despre acest zid, care încă nu a fost degajat se poate spune deocamdată că e ulterior aripii de clădiri de pe latura de vest a curţii interioare, aripă pe care o socotim contemporană cu clădirea primului nucleu al cetăţii. Argumentele pentru datarea zidului sînt următoarele: întîi, zidul e numai adosat aripii de vest, apoi el barează o veche poartă din peretele de sud al încăperii *R*.49, identificată încă în cursul cercetărilor din campania trecută, o poartă al cărui pavaj zace la circa 60 cm sub nivelul actual, adică la nivelul pavajului III. Această poartă a fost la un moment dat desfiinţată, s-a astupat cu zidărie şi e probabil că atunci s-a construit zidul despre care vorbim, înlăturat pe urmă pentru ca să facă loc actualului zid de nord al aripii de sud. Aceasta înseamnă totodată că actuala aripă de sud, cea mai recentă (ea se intercalează prin adosarea zidurilor preexistente ale aripilor de vest şi de est), datează cel mai de vreme din epoca pavajului II, adică din vremea lui Ştefăniţă.

Amintim, în sfîrşit, că sub pavajul III, în lutul brun din secţiunea *A*.II, s-au găsit cioburi răzleţe neolitice şi un vîrf de săgeată din silex.

PORŢILE ŞI SECTORUL DE NORD-EST AL CURŢII EXTERIOARE (fig. 3)

Ieşind din curtea interioară spre est, prin poarta *R*.19 şi încăperea *R*.18, ajungem la poarta *R*.17. Aici s-a procedat la verificarea ipotezei că arcul de sprijin *c* al lui Romstorfer [1] e în realitate o veche poartă. Secţiunea *B*.VII *a*, întreprinsă în flancul porţii, pe latura de nord-est (trasată paralel cu poarta din motive specifice locului), întreruptă în jumătatea de sud din cauza unui frumos pavaj din piatră medie şi completată pe latura de vest a porţii prin secţiunea *B*.VII *b*, a justificat complet ipoteza noastră: s-au găsit, adică ambele picioare ale porţii iniţiale, avînd încă apărătorile de roţi *in situ* şi lipsind, în intervalul dintre aceste apărători, fundaţia curtinei. S-au mai făcut apoi următoarele constatări: poarta veche se află cu 90 cm mai în adîncime decît poarta actuală, piciorul de sud fiind deplasat cu 1,20 m spre nord faţă de piciorul actual, iar piciorul de nord cu 1,50 m faţă de cel de azi. Poarta veche era deci cu 30 cm mai largă decît cea prezentă, dar se pare că această lărgime mai mare provine, în parte cel puţin, din alunecarea terenului spre panta din nord. De fapt curtina interioară a cetăţii (căci poarta *R*.17 străbate această curtină) zace în acest punct direct pe solul prefeudal nedecapitat, păstrîndu-se dunga de pămînt vegetal bătătorit, iar deasupra o uşoară dungă de cenuşă de la defrişare nu numai în deschiderea porţii, dar şi sub piciorul de sud al porţii vechi. Numai piciorul de nord, din pantă, e adîncit într-o treaptă tăiată în solul prefeudal. Între cele două apărători de roţi se găseşte pavajul, compus dintr-o placă de mortar presărată cu pietriş, nisip şi pămînt. Faţă de apărătoarea de sud acest pavaj se află în poziţie normală, adică la baza ei, dar faţă de apărătoarea din nord, situată pe marginea pantei, stratul de mortar cu pietriş şi nisip a alunecat, aflîndu-se azi în dreptul apărătorii şi acoperind-o chiar aproape complet. Această alunecare explică şi necesitatea de a reconstrui poarta şi de a o deplasa puţin spre sud. Cu această ocazie s-a acoperit pavajul porţii vechi cu pămînt, lut şi pietre prinse în mortar, iar pe latura de sud s-a demontat curtina pe o porţiune corespunzătoare, mutîndu-se usciorii, după cum am spus, mai spre sud, umplîndu-se totodată golul rămas pe latura de nord, unde s-a păstrat încă piciorul arcului vechii porţi (arcul de sprijin al lui Romstorfer).

Nivelele celor două porţi succesive corespund pavajelor II şi III întîlnite în curtea interioară, pavajul II, compus din piatră înecată în mortar apărînd în golul porţii noi la adîncimea de 0,10 m sub stratul vegetal, iar pavajul III al porţii vechi la adîncimea de 0,90 m.

Observarea surprinzătoare din profilurile *B*.VII cu privire la faptul că curtina cetăţii interioare zace în parte direct pe solul nenivelat, a fost verificată printr-o secţiune în vecinătate, în încăperea *R*.42. Aici s-a constatat că fundaţia curtinei se află la adîncimea de 0,65 m sub nivelul actual al solului, pe lut brun, decapitat. Totodată s-a găsit aici şi profilul albiei, săpată pentru aşezarea temeliei, dar s-a confirmat că în mod efectiv fundaţiile curtinei amintite au fost fie de loc fie abia uşor adîncite în pămînt, ceea ce — avînd în vedere terenul puţin solid pe care e zidită cetatea — explică şi surpările de pe coasta de nord şi necesitatea multiplelor consolidări şi refaceri care se pot observa pretutindeni.

Din profilurile secţiunii *B*.VII, comparativ cu cele din curtea interioară, se mai constată că odinioară terenul pe care a fost zidită cetatea coboară nu numai spre panta de nord dar şi spre nord-est, teren acum perfect nivelat prin depuneri

[1] C. A. Romstorfer, Cetatea Sucevei, p. 39.

artificiale, intervenite în momentul cînd s-a făcut pavajul II, nivelul I actual nefiind decît rezultatul pietruirii cu prundiş din anul 1904.

Mai departe spre est, în spaţiul *R*.14 (un fel de curte mică între porţile *R*.17 şi *R*.13), s-a examinat situaţia zidurilor de pe latura de nord, dintre *R*.13 şi bastionul *R*.16. Planul lui Romstorfer nu dă aici decît indicaţii vagi, şi pentru înţelegerea situaţiei arhitectonice e absolut necesară lămurirea şi întregirea planului în acest punct (fig. 4). Cercetările s-au început pe latura de est (*B*.V., fig. 2), pornind de la poarta *R*.13 spre colţul de nord-est. Lîngă poartă s-a dezvelit pavajul de mortar şi pietriş II la adîncimea de 0,10 m sub nivelul actual şi s-a constatat că, spre nord acest nivel scade uşor, atingînd la contrafortul învecinat adîncimea de 0,30 m, schimbîndu-şi însă şi natura: aici, pe o porţiune mică, pavajul e din piatră medie prinsă în mortar, pentru ca mai încolo să se piardă din cauza unor deranjamente ulterioare distrugerii cetăţii. Pavajul II se păstrează însă de-alungul zidului de est, unde apare la adîncimea de 0,20 m zăcînd pe o poală de zid lată, un adevărat prag pentru paviment, pe care nu-l cunoaşte planul lui Romstorfer. Pragul s-a găsit, fireşte, abia după străbaterea pavajului II, care în faţa pragului se albia brusc, semn că zăcea pe pămînt purtat. De fapt, în preajma zidului cu prag s-a găsit albia în care acest zid a fost aşezat, albie săpată de data aceasta la o adîncime considerabilă. Albia taie pavajul III, care apare pe latura de sud a secţiunii la circa 50 cm sub pavajul II, iar mai spre nord pavajul III coboară în pantă alţi 30 cm, zăcînd la o adîncime totală, faţă de nivelul I, de 1,20 m. Şi aici pavajul III se află direct deasupra solului vegetal prefeudal, acoperit însă cu o uşoară dungă de cenuşă. Albia pentru construirea zidului de est se adînceşte faţă de pavajul III cu încă 1,20 m, respectiv 1,50 m, iar faţă de nivelul actual se află la adîncimea 2,40 m.

În colţul de nord al secţiunii s-a dat de un picior masiv de zid care încalecă pragul zidului de est şi e deci evident mai recent. Pe latura de nord a încăperii, între contrafort şi între acel picior de zid amintit, s-a dezvelit suprafaţa *B*. VI, după ce s-au înlăturat mai întîi mormane de dărîmături de sub nivelul actual, ridicat considerabil în punctul acesta (vezi cotele de adîncime înscrise în parantezele din plan, fig. 2). Sub dărîmături au apărut apoi trepte de piatră care urcă spre uşa bastionului *R*.16 (o uşă evazată în zidul gros şi căptuşită cu cărămidă), uşă pe care Romstorfer o luase drept cuptor [1]. Treptele zac pe o platformă de piatră care ocupă tot spaţiul dintre contrafort şi piciorul de zid din est. Sondînd adîncimea acestei platforme, s-a mers pînă la adîncimea de 1,50 m fără ca să se dea de baza ei, urmînd ca cercetările să fie reluate în campania viitoare printr-o secţiune mai spre vest, unde s-a identificat un alt picior de zid nivelat la înălţimea pavajului II, tocmai în dreptul contrafortului de pe latura de nord. Revenind la platformă, trebuie remarcat că în cursul dezvelirii s-a constatat mai întîi un strat foarte gros depus în urma unui incendiu (se poate observa şi la pietrele de gresie din zid, arse în parte pînă la culoarea roşie), cuprinzînd şi fragmente de grinzi şi şipci carbonizate, înecate într-un moloz dens, format şi din cărămizi, apoi multe piroane, dintre care unul prins într-o cărămidă. Unele cărămizi fac impresia că ar proveni dintr-o boltă şi trebuie neapărat notat că configuraţia încăperii între contrafort şi piciorul de zid ar îndreptăţi aici presupunerea unui arc care a acoperit platforma şi intrarea la bastion. Sub stratul de moloz şi arsură s-au găsit monede false Dabijia, numeroase sfărîmături de monede şi fragmente de tablă de stanţare pentru aceleaşi monede. Mai jos a apărut apoi pavajul II, compus aici din placă de

[1] Bericht, în «Jahrb. des B.L.M.», 1901, nr. IX, p. 97.

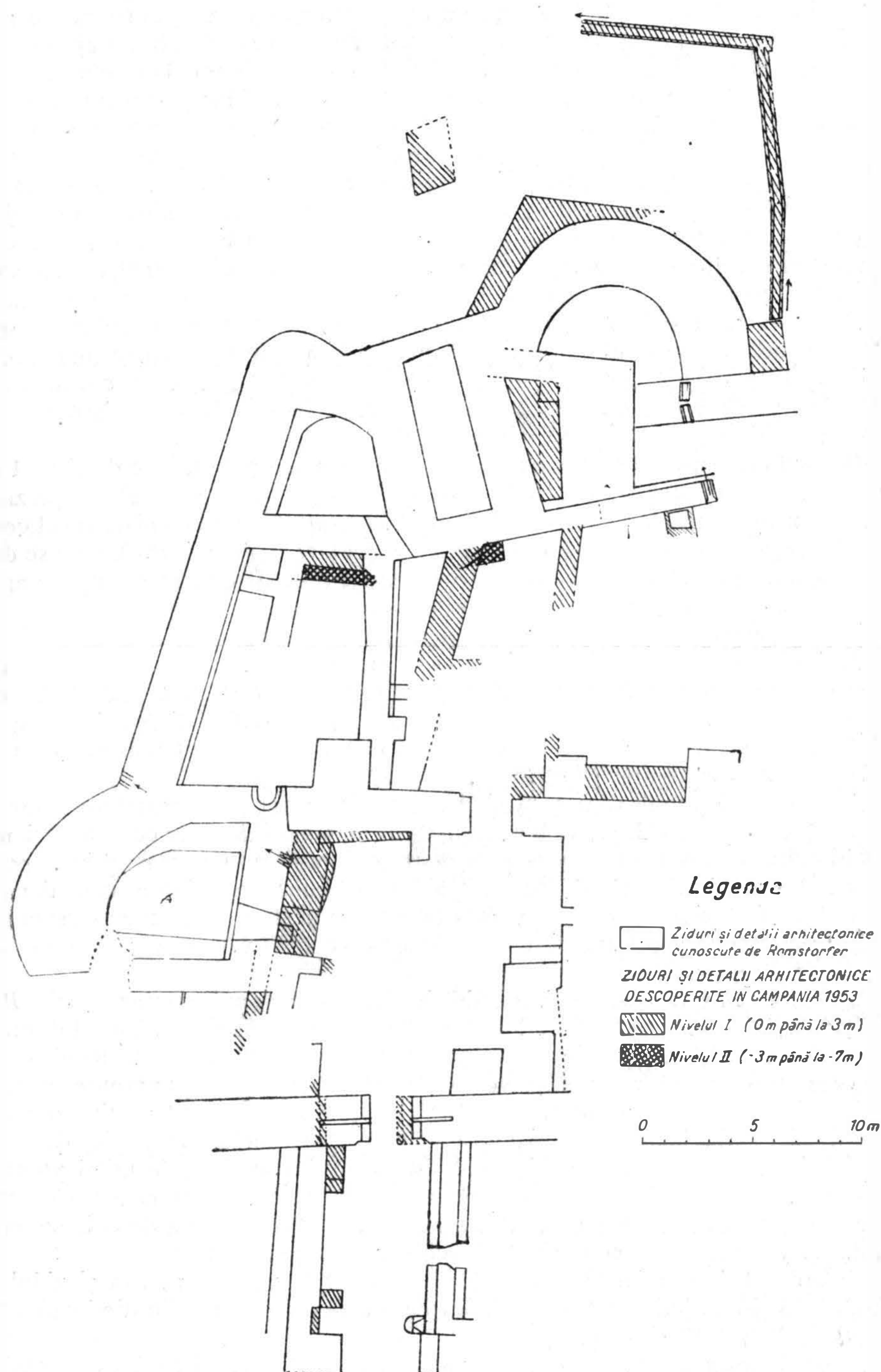

Fig. 4. — Cetatea de Scaun, sectorul de nord-est cu complexele de zidărie nesemnalate de Romstorfer.

mortar şi duşumea fixată pe mortar. Stratul superior de duşumea are încă o grosime de aproape 1 cm, dar acest pavaj fusese refăcut, căci dedesubt au apărut alte urme de duşumea prinse în mortar, cu scîndura subţiată de tot. De notat că asemenea scînduri înecate în mortar au fost găsite şi în porţiunea adiacentă a pavajului din *B*.V. În colţul dintre trepte şi piciorul de zid din est se păstrează pe perete şi cîteva fragmente de tencuială, iar mai jos zidul ca şi pavajul e pătat de acizi urici, şi, în continuare, s-a găsit gura unui canal care străbate bastionul *R*. 16, revărsîndu-se spre panta de nord. E probabil vorba de o latrină amenajată aici odată cu construirea bastionului *R*.16, dar platforma însăşi pare mai veche, şi nivelul ei e mai adînc, căci pînă la nivelul latrinei ea fusese înălţată cu straturi diferite de mortar, calcinate şi contopite. De altfel trebuie remarcat că bastinul *R*.16 încalecă un zid mai vechi, venind din spre vest, a cărui prelungire spre est corespunde cu limita de nord a platformei. După cum vom vedea mai încolo, bastionul *R*.16 datează probabil din epoca Bogdan-Ştefăniţă, ceea ce înseamnă că zidul şi platforma aparţin încă secolului al XV-lea. De fapt pe platformă s-a găsit o monedă de la Matei Corvin.

Pavajul de la nivelul platformei se continuă spre sud pe o lăţime de circa 1 m, corespunzînd pavajului II, dar trebuie remarcat că în *R*.14 pavajul II prezintă pretutindeni atîtea refaceri, încît e probabil că aici nivelul II e mai vechi decît cel corespunzător din curtea interioară, după cum e evident că şi poarta *R*.13, care se deschide pe acest nivel, e mai veche decît epoca Bogdan-Ştefăniţă. Dar asupra angrenajului cronologic al acestui complex, observările făcute nu sînt încă suficient de consistente pentru a merita să fie expuse.

Mai menţionăm în treacăt încercarea de a lămuri situaţia arhitectonică din colţul de nord-vest al ambientului *R*.14 printr-o secţiune (*C*.XI) îndreptată din exterior spre punctul nevralgic dintre poarta *R*.17 şi contrafortul de nord, suspendată însă şi aici din cauza imposibilităţii de a lua concomitent măsurile de consolidare cerute de situaţia găsită.

Angrenarea cronologică simplă a celor două faze principale constatate în curtea interioară şi la poarta *R*.17, tulburată încă în ambianţa *R*.14, se complică şi mai mult în colţul de nord-est al curţii exterioare. Aici raportul de faţă nu mai poate prezenta concluzii, ci doar un rezumat al observărilor preliminare, care demonstrează însă fără echivoc că — mai ales în acest punct — abia acum începem să ne dăm seama de complexitatea construcţiilor succesive, necunoscute şi chiar nebănuite de Romstorfer.

Secţiunile *B*.I, II, III, IV, VIII, IX, X, X. *a* şi *b*, apoi secţiunile din *R*.12 *a* şi *b*, *R*.8., *R*.6 şi *R*.11 (fig. 2), adîncite pe alocurea pînă la 6 m sub nivelul actual, au scos la iveală două etaje de structuri ascunse sub nivelul atins de Romstorfer, etaje care nu formează însă două nivele strict deosebite (fig. 4), suprapuse în mod simplu prin nivelare şi refacere, ci se îmbină şi se întrepătrund parţial, avînd o serie de nivele de locuire care nu au putut fi urmărite pînă la solul viu, deoarece sistemul de săpare prin puţuri, singurul sistem posibil în lipsă de utilaj adecvat, nu a îngăduit atingerea obiectivelor finale. E cazul să recunoaştem aici că rezultatele cercetărilor din acest sector au dat la iveală o situaţie care a depăşit cu mult aşteptările noastre şi în consecinţă şi echipamentul prevăzut.

Complexul despre care vorbim acum e limitat la vest de poarta şi zidul de incintă *R*.13 şi cuprinde curtea exterioară de nord-est cu încăperile din jurul ei: *R*.11, *R*.6, *R*.8, *R*.12 şi *R*.16.

Acest complex, aşa cum apare în urma săpăturilor lui Romstorfer, era rezultatul unor transformări aduse cetăţii — după cum presupunem pe baza unei inscripţii

despre care vom vorbi mai jos — în vremea voievozilor Bogdan cel Orb şi Ştefăniţă. Din acest complex fac parte însă şi unele ziduri mai noi şi altul, mult mai vechi (fig. 3).

Elementul cel mai vechi e porţiunea de sud a curtinei exterioare, care e totodată organic legată cu peretele de vest al masivului de zidărie din interiorul bastio-

Fig. 5. — Aspectul pavajului aflat pe latura de vest a curtinei exterioare.

nului *R.*11 (fig. 5). Spre nord de acest masiv de zidărie, curtina se poate urmări numai în substrucţiile ei, deoarece partea ei superioară a fost înlăturată (probabil în urma unei distrugeri) şi încălecată de complexul zis « Bogdan-Ştefăniţă » (cf. şi secţiunea *A-B*, fig. 3). Curtina aceasta reapare în interiorul încăperii *R.*6, la adîncimea de 3,75 m sub nivelul superior al ruinii din acest punct, avînd baza la adîncimea de 6,50 m (Romstorfer [1] a observat şi el fisura care marchează capătul vechii curtine, dar a luat-o drept « urmă a unei porţi »). Menţionăm că această

[1] « Jahrb. des B.L.M. », 1902, nr. X, p. 76—77.

curtină zace direct pe terţiarul sarmatic, fără nici o măsură de consolidare, cu toate că acest terţiar e foarte puţin potrivit ca să susţină greutatea ei, şi prin această neglijenţă ne aminteşte de felul cum a fost construită şi curtina incintei interioare. Se pune însă o întrebare, dacă cotul pe care îl face spre vest curtina în încăperea *R*.6 a continuat mult în noua direcţie (secţiunea *B*.II, menită să lămurească această problemă n-a putut atinge adîncimea cerută) sau dacă e vorba numai de o retragere mică, deoarece mai la nord, în încăperea *R*.12, apare un zid pe direcţia sud-nord, la adîncimea de 3,10 m (adîncime la care a fost nivelat) coborînd însă dincolo de adîncimea de 5,10 m, punct la care puţul de sondaj a trebuit să fie suspendat din motive tehnice. S-ar putea ca acest zid să fie continuarea spre nord a vechii curtine. Adîncimea curtinei o cunoaştem deci numai din sondajul din *R*. 6, iar nivelul curţii exterioare din faza cînd această curtină fusese construită a rămas necunoscut, deoarece secţiunile din curtea exterioară care au dezvelit zidurile descrise nu au atins încă decît straturi ulterioare de moloz. Nu e exclus ca această curtină să fi fost construită într-un şanţ natural sau artificial preexistent, umplut concomitent pînă la un anumit nivel şi că nivelul de locuire care îi corespunde să fie unul din pavajele străbătute, deoarece curtina posedă o ramificaţie spre vest, un zid legat organic cu ea, descoperit între secţiunile *B*.I şi *B*.II *b*. Acest zid, ţesut cu zidul curtinei, nivelat ulterior şi descoperit sub pavajul sigur al complexului zis « Bogdan-Ştefăniţă», are fundaţia la o adîncime abia de 1,70 m sub acel pavaj şi zace pe moloz. În molozul de umplutură de pe latura de sud, chiar în colţul dintre zidul ramificat şi curtina veche la adîncimea de 2,70 m, s-a găsit o monedă anepigrafă de la Alexandru cel Bun, ajunsă aici evident, odată cu molozul. Deasupra molozului, în acelaşi colţ şi la piciorul zidului ramificat, la adîncimea de 1,90 m faţă de nivelul actual (sau adîncimea de 1,70 m faţă de pavajul zis Bogdan-Ştefăniţă) a apărut o urmă de pavaj de cărămidă, bine vizibilă în profil, dar foarte vagă în secţiune, deoarece cărămida era complet măcinată, formînd doar o pastă făinoasă. Dacă acest strat de cărămidă a fost efectiv, pavaj el trebuie să fie anterior epocii lui Ştefan cel Mare, deoarece în aceiaşi casetă, în molozul de nivelare de deasupra, a apărut o monedă de la Ştefan cel Mare la adîncimea de 1,10 m, în vecinătatea unei monede turceşti încă neidentificate.

La un oarecare interval de timp s-a construit apoi, ceva mai spre nord de zidul ramificat şi spre vest de curtina veche, în dreptul încăperii *R*.6, unde curtina face cotul amintit, un picior de zid care apare la adîncimea de 2,70 m (nivelul la care a fost ras, fig. 6), adîncindu-se faţă de zid pînă la 3,10 m, avînd la această adîncime un mic profil de bază proeminent, şi lipit de acest profil o sprînceană de pavaj de mortar, continuînd apoi în jos ca zid grosolan de fundaţie pînă la 3,50 m. Acest picior de zid, lat de 0,90 m şi lung de aproape 2 m zace pe moloz şi e adosat — dar nu şi ţesut — de curtina veche, avînd feţe netede spre est, sud şi vest, dar capătul de nord e problematic, părînd distrus şi fiind imposibilă continuarea galeriei începută pentru a-l urmări din cauza mijloacelor inadecvate de care am dispus (vom vedea mai încolo că piciorul de zid descris e încălecat de un zid ulterior şi de straturi de moloz care nu pot fi traversate decît prin tunel cu cofraje solide şi permanente). Molozul de lîngă acest picior de zid a dat la iveală, ceva mai adînc decît sprînceana de pavaj, adică la 3,20 m, o monedă de la Iliaş. Adosarea piciorului de zid vechii curtine, faptul că zace pe moloz şi la o adîncime mult mai mică decît curtina şi fragmentul de zid găsit în adîncimea lui *R*.12, apoi moneda lui Iliaş descoperită în dreptul fundaţiei, sub pavaj, par a justifica datarea acestui picior de zid după executarea incintei I exterioare din acest punct, iar faptul că deasupra zac straturile complexului presupus

Bogdan-Ştefăniţă, îndreptăţesc atribuirea piciorului de zid epocii de la începutul domniei lui Ştefan cel Mare. S-au mai găsit apoi, la sud de zidul ramificat, o serie de pavaje dintre care unul foarte albiat, din placă de mortar, a fost dezvelit la adîncimea de 0,77 m în *B*.I caseta 5, iar deasupra altul, de cărămidă, la adîncimea de 0,50 m în *B*.I casetele 2—4, albiat şi el. Mai la sud, în suprafaţa *B*.VIII

Fig. 6.— Resturi dintr-un picior de zid, în secţiunea *B*.II *a*.

şi în secţiunile *B*.III şi *B*.X (fig. 2), s-au descoperit de asemenea fragmente de pavaje din placă de mortar de consistenţă variabilă, la adîncimea de 0,65m, 0,55 m şi 0,30 m (în *B*.VIII) şi unul foarte albiat (în *B*.X), pornind de la contrafortul încăperii *R*.15 spre est, la adîncimea de 0,20 m, 0,30 m, 1,45 m şi 1,70 m. Aceste pavaje numeroase şi atît de albiate se explică nu numai prin inconsistenţa lor, dar în primul rînd prin faptul că toate zac pe moloz, ultimul în parte pe un moloz din blocuri mari care, fireşte, cu vremea s-au tasat şi au produs diferenţe de nivel atît de mari, încît au constrîns pe locuitorii cetăţii să refacă mereu pavajele, turnînd moloz nou.

Toate straturile acestea de nivelare din moloz şi pămînt cuprind multe urme arheologice, ca: cioburi de vase, de teracote, dar mai preţioase sînt aici numeroasele fragmente de picturi murale răspîndite în stratul de umplutură dintre adîncimea de 1 m şi 1,50 m, pe care zac pavajele amintite mai sus, pavaje care ar putea fi, cel puţin în parte, din epoca lui Ştefan cel Mare, după cum ar rezulta şi din moneda amintită. Picturile murale provin de la o capelă excepţional de luxoasă, căci nimburile sfinţilor erau aplicate din foiţă de aur, din care s-au mai păstrat încă numeroase fragmente. Asemenea tehnică e cunoscută de meşterii bizantini şi e descrisă în erminiile de pictură, dar — în cuprinsul teritoriului romînesc — nu par să existe urmele unor astfel de nimburi, foiţa de aur fiind substituită, în cazurile cele mai luxoase cunoscute, cu praf de aur amestecat cu cupru. Unele din fragmentele de picturi murale poartă şi urme de inscripţii, nume de sfinţi, după cît s-a putut constata pînă acum. Încercarea de a combina fragmentele şi de a desprinde cel puţin motivele ornamentale ale bordurilor, precum şi cercetarea şi încercarea de a data literele urmează să se facă. E posibil ca aceste picturi murale să provină de la o capelă din vremea lui Alexandru cel Bun, dar, în orice caz, judecîndu-le după stratigrafie, ele fac parte din cele mai vechi urme de picturi murale cunoscute pînă acum din Moldova.

Faza aceasta a construcţiilor din colţul de nord-est s-a încheiat probabil cu o catastrofă pentru acest sector, poate cu ocazia unuia din atacurile turceşti asupra Sucevii din 1476 şi 1485, cînd a fost ars tîrgul. Refacerea radicală care urmează, denotă că noii constructori sînt preocupaţi şi de introducerea metodelor noi de luptă, ţinînd seamă de necesitatea de a construi amplasamente de artilierie convenabile, în spiritul vremii. Pe la 1500 apar şi în Europa centrală bastioanele sau rondelele de artilerie. E probabil că acum se construieşte şi la Cetatea de Scaun complexul de nord-est al curţii exterioare pe care l-a dezvelit Romstorfer. Atunci s-a curăţat de dărîmături partea superioară a capătului de nord a curtinei vechi, iar între şi peste dărîmături s-a turnat din nou mase de moloz. Pe porţiunea păstrată din curtina veche pînă în încăperea *R*.6 se ridică apoi ziduri noi. Angrenarea zidului nou, acum zid interior de vest al încăperii *R*.6, se vede limpede atît în faţada din *R*.6, cît şi în spatele ei, spre curtea exterioară, în *B*.II *b*. În porţiunea de peste curtina veche din spre curte se toarnă în straturi moloz şi mortar, formîndu-se astfel un pat gros, proeminent, ca o şea largă deasupra curtinei, constituind un conglomerat artificial care rezistă şi după dezvelire, atîrnînd compact deasupra vidului creat prin degajare. Zidul nou, alipit în *R*.6 vechii curtine nu mai zace direct pe lutul terţiar, ci acesta e acoperit mai întîi cu o platformă compactă de mortar hidraulic, groasă de circa 60 cm, în care sînt înecaţi bolovani masivi, iar stratul acesta de fundaţie se întinde şi în dreptul curtinii vechi. Din complexul acesta fac parte: rondela R.11 (fig. 7, 8), adosată masivului de zidărie din faţa curtinei vechi, încăperile *R*.6, *R*.8 cu rondela *R*.10, apoi *R*.12 şi bastionul *R*.16. Pretutindeni se iau măsuri serioase de protecţia fundamentelor. În spre şanţul cetăţii, în punctele cercetate, se constată că lutul terţiar şi straturile de margă sînt acoperite cu bolovani şi lespezi înecaţi în mortar hidraulic, iar rondela *R*.11 primeşte un fundament special avansat în spre şanţ, adînc de 2,10 m, aşezat pe un pat de grinzi orizontale. Abia în dosul acestei fundaţii se ridică zidurile groase de circa 3 m ale rondelei. În interiorul rondelei, la piciorul zidurilor, la adîncimea de 4,99 m faţă de nivelul zidurilor păstrate din ruină şi la adîncimea de 7,50 m faţă de masivul de zid din spatele rondelei, s-a găsit o placă de mortar extrem de dură. În capătul celălalt al complexului, spre nord-vest, cele două contraforturi de pe latura apuseană a bastinoului *R*.16, cuprinzînd în sîmburele lor patru bile

de stejar înfipte în pantă, avînd un diametru de cîte 84 cm, se datoresc probabil aceleaşi preocupări de a asigura pantele periculoase, preocupare caracteristică pentru inginerul care a condus lucrările din această fază.

Din complexul acesta mai face parte un zid care traversează curtea exterioară

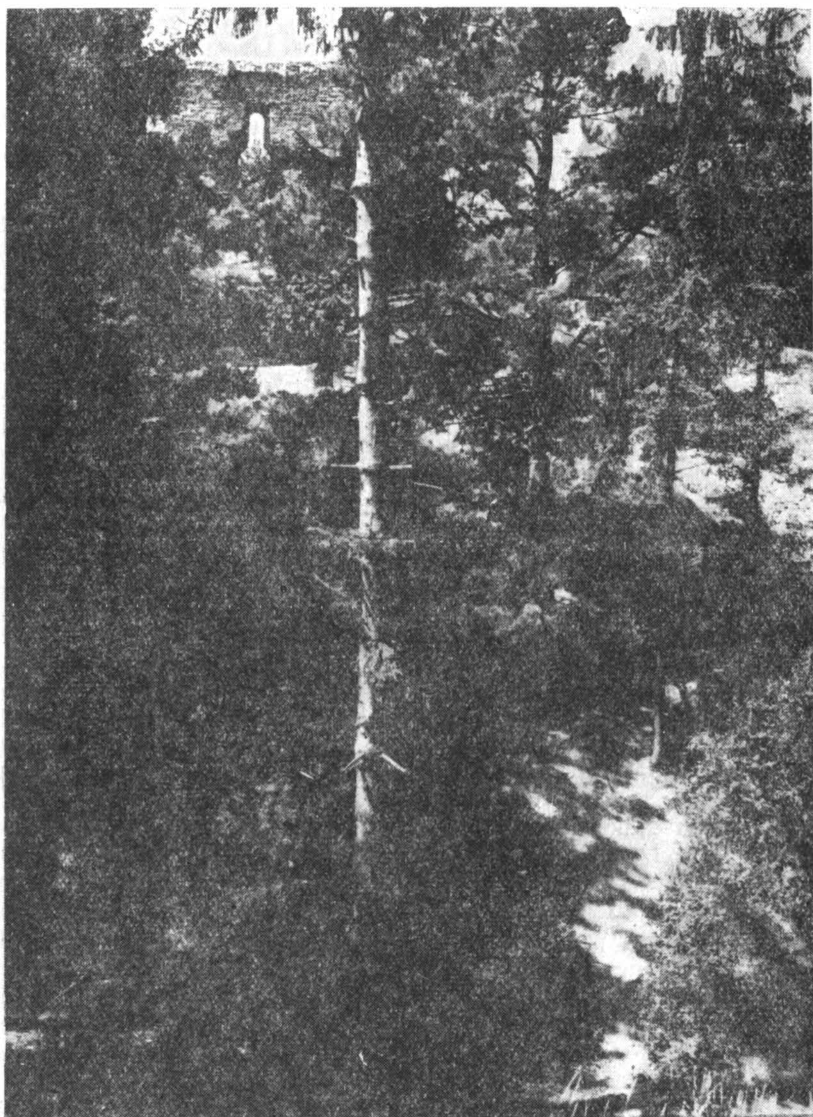

Fig. 7. — Aspectul rondelei *R*. 11 înainte de săpături.

la nord de poarta *R*.13 spre *R*.6, deci pe direcţia vest-est. Acest zid, ţesut şi avînd tiranţi comuni cu noul perete de vest al încăperii *R*.6 zace însă pe moloz şi trece deasupra piciorului de zid din faza precedentă, amintit mai sus. Zidul acesta formase

la început peretele de sud al încăperii *R*.12, pentru că actualul zid de sus al acestei încăperi e opera unei refaceri, unei restrîngeri a acelei încăperi. Cu acea ocazie zidul dintre *R*.13 şi *R*.6 a fost nivelat la înălţimea pavajului comun acestui complex nerămînînd din el decît fundamentele lipsite de faţă de zid, cel puţin pe latura de sud

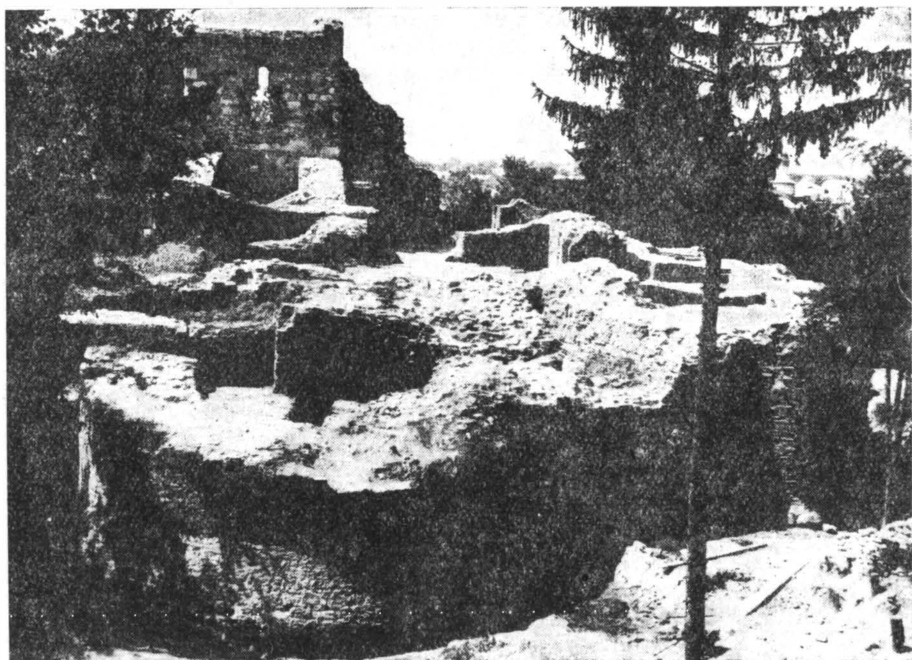

Fig. 8. — Aspectul rondelei *R*. 11 după săpături.

care a putut fi degajată. Faptul că aici constructorul nu a luat măsuri de precauţie ca la celelalte ziduri se explică prin împrejurarea că era vorba de un perete interior. E probabil că această lipsă a unor măsuri de prudenţă să fi pricinuit şi necesitatea de a-l demonta căci efectiv molozul de sub acest zid s-a găsit atît de îndesat în cursul vremii, încît azi zidul pluteşte în realitate deasupra molozului, fiind ţinut în poziţia sa doar prin legătura strînsă cu peretele de vest de la *R*.6 şi prin fragmente de moloz, care, probabil, îl mai proptesc în puncte răzleţe pe dedesubt.

Zidul acesta are însă darul de a înlesni o datare relativă a incintei din care face parte poarta *R*.13 de o parte, şi complexul de clădiri căruia îi aparţine el însuşi: faţa de est a zidului de incintă cu poarta *R*.13 are un profil de bază pe latura de est, iar zidul menţionat, care i se adosează, încalecă acest profil, e deci ulterior împreună cu întregul complex descris care pare a prezenta pretutindeni o ţesătură perfectă (cercetările viitoare urmează însă să confirme această impresie, bazată exclusiv pe observarea porţiunilor degajate).

Tot cu ocazia construirii acestui complex s-a ivit şi necesitatea de a umple un gol dintre masivul de zidărie din spatele rondelei *R*. 11 şi zidul de sud al încăperii *R*. 6. De data aceasta însă, meşterul a făcut oarecare economii la materialul de umplutură şi a preferat ridicarea unui stîlp şi a unei scurte bolţi cilindrice completată cu o boltă neregulată pentru a contopi platforma masivului amintit cu peretele de

sud al încăperii *R.* 6. Dispoziţia aceasta subterană a fost explorată de noi şi a fost trecută în plan (fig. 2 şi 3).

Nivelul acestui complex amplu, care a transformat desigur tot colţul de nord-est al curţii exterioare, se găseşte azi la adîncimea de 0,10 pînă la 0,20 m sub nivelul

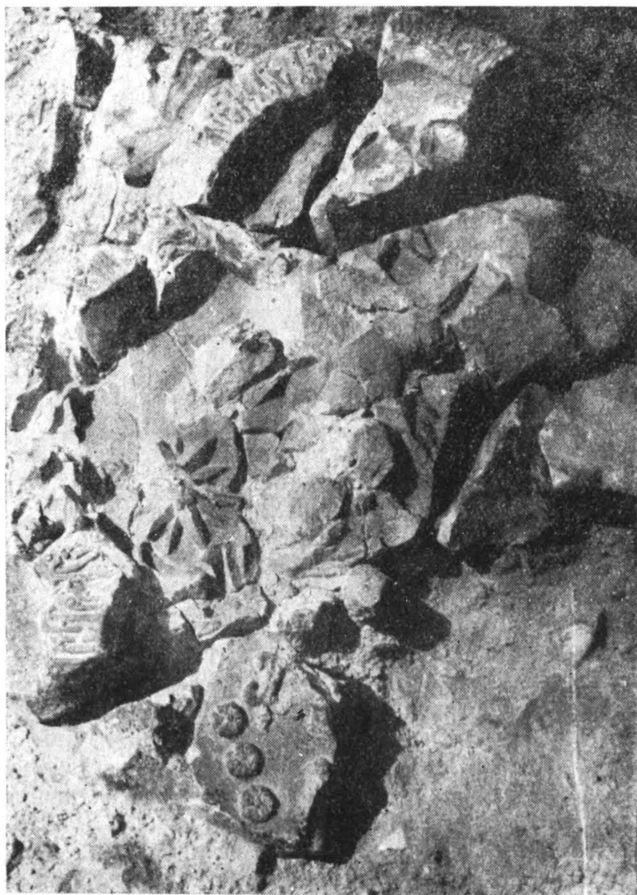

Fig. 9. —Inscripţia găsită în molozul din faţa încăperii *R.* 6 (*in situ*).

actual şi e marcat de-a lungul laturii de est a curţii exterioare printr-un pavaj de lespezi neregulate, prinse puternic în mortar, încît rezistă şi azi la tîrnăcop. Pe latura de nord a curţii exterioare, spre *R.* 12, apar aceleaşi lespezi, dar în locul unde a fost ras zidul transversal dintre *R.* 13 şi *R.* 6, pavajul a fost refăcut, parte cu pietre mai mici, parte din cărămidă, iar în centrul suprafeţei *B.* II nu am găsit decît un pavaj inconsistent din pietriş mărunt şi foarte puţin mortar.

Care sînt elementele de datare ale acestui complex ? Mai întîi trebuie să amintim o inscripţie, găsită în faţa încăperii *R.* 6 (fig. 9), în molozul din şanţ, la adîncimea de 3,53 m măsurat de la înălţimea actuală a ruinei şi puţin deasupra stratului de incendiu despre care vom vorbi şi care provine de la distrugerea cetăţii din 1675. Lespedea cu inscripţia avusese odinioară o grosime de cel puţin 25 cm, o înălţime

de circa 1,20 m şi o lăţime de circa 0,85 m. Lespedea e din gresie calcaroasă, calcinată cu ocazia incendiului şi sfărîmată în urma alunecării (a căzut cu faţa în sus) din zidul de deasupra, iar prăbuşirea ei pe un strat de moloz precedent dovedeşte că curtina s-a dărîmat aici în etape. Din această inscripţie sfărîmată nu se mai păstrează decît începutul textului slavon: « Iω СТЕФА (N)» şi sfîrşitul:« СЕП 14», împreună cu cîteva grupuri de litere care nu au putut fi întregite. Literele sînt în relief şi par a fi aurite. Textul se află pe o bordură proeminentă, formînd un patru-lob alungit, încadrînd stema Moldovei : capul de bour cu gît, capul întors spre dreapta, avînd între coarne o stea cu şase raze. In partea dreaptă, sub botul bourului, apare soarele (un cap înscris într-un cerc cu şase raze mari şi alte şase raze mici în intervale), iar jos de tot (unde bordura este anume întreruptă) se află un scut, avînd în cîmpul din dreapta sus o floare de crin şi dedesubt trei rozete în diagonală, iar în cîmpul din stînga se văd urmele unei cruci cu bară dublă. Fondul de pe care se desprind în relief puternic aceste elemente plastice e vopsit în albastru deschis. Considerînd factura frumoasă a literelor (apropiate de cele din epoca lui Ştefan cel Mare) şi forma lespezii şi a patru-lobului, aidoma cu inscripţia cu stemă pusă de Lăpuşneanu pe clopotniţa de la sf. Dumitru din Suceava şi deosebirea, tocmai din acest punct de vedere, de inscripţiile cu stemă păstrate de la Ştefan cel Mare, ne vedem siliţi să atribuim lespedea unei perioade dintre Ştefan cel Mare şi Lăpuşneanu, şi singurul voievod cu numele Ştefan, căruia i s-ar putea atribui în mod logic această lespede de ctitor, pare a fi Ştefăniţă. Pentru epoca lui Ştefăniţă pledează şi cele două monede găsite în interiorul lui *R*, 6, în molozul din adîncime (la 4,50 şi 5,00 m), neatins de Romstorfer şi care aparţin, prima lui Ludovic al II-lea din 1520, iar a doua lui Bogdan cel Orb. O monedă a lui Ferdinand al II-lea din 1565, găsită mai sus, la adîncimea de 2 m în moloz, provine de la un strat de umplutură ulterior şi dintr-un loc răscolit de Romstorfer.

Atribuirea inscripţiei lui Ştefăniţă ar fi în concordanţă şi cu faptul că el a continuat şi terminat în Suceava şi lucrările începute de tatăl său la mitropolia sf. Gheorghe şi nu pare a fi nici o dificultate ca să admitem o distrugere parţială a cetăţii în epoca lui Ştefan cel Mare, după cum am menţionat mai sus, şi o refacere începută fie de Ştefan cel Mare însuşi, fie de Bogdan Voievod şi terminată de Ştefăniţă. Apariţia bastioanelor şi a rondelelor pentru artilerie pledează în acelaşi sens şi dovedesc că arhitectura moldovenească a ţinut pas cu vremea, iar amploarea complexului necesită admiterea unei perioade de construcţie îndelungate.

În legătură cu lespedea de mai sus, trebuie amintit că alături şi parte sub ea s-au mai găsit fragmente dintr-o gresie verde, calcinată şi ea şi sfărîmată complet, provenind de la o altă inscripţie, scrisă cu litere de aur fără nici un relief. Din această inscripţie nu s-a mai găsit decît o literă, o liniuţă şi un colţ din chenarul plastic, compus dintr-o baghetă încrucişată. Profilul baghetei, cu muchie şi feţe înclinate, aparţine în sens larg secolului al XVI-lea, dar ţinuta modestă a acestei lespezi se referă probabil numai la un eveniment secundar şi ulterior construcţiei propriu zise.

Cercetările din sectorul de nord-est al curţii exterioare au mai adus la lumină, în partea de sud (fig. 4), un prag de zid aşezat pe direcţia est-vest, păstrînd în capătul de est, lîngă zidul curtinei vechi care aici e aparentă, partea inferioară a unui stîlp pătrat, cam neregulat. Spre nord se alipeşte de prag un pavaj cu o suprafaţă de circa 2 × 3 m cu lespezi neregulate în pat de mortar (adîncime de 0,60 m sub nivelul actual), asemănător pavajului observat mai în spre nord, din vremea lui Bogdan-Ştefăniţă. Rostul acestui prag cu stîlp n-a putut fi încă desluşit.

Tot în acest sector s-a mai constatat că zidul actual de sud al încăperii *R*. 12 e ulterior, după cum am mai amintit deja, încălecînd nu numai zidul din adîncime,

pe care l-am pus în legătură cronologică cu curtina, dar încălecînd şi peste pragul peretelui de est al încăperii *R*. 12, perete care face parte din complexul iniţial al corpului de clădire atribuit lui Bogdan-Ştefăniţă. Acest zid recent, care se alipeşte în vest cu contra-fortul şi zidul de incintă cu poarta *R*. 13, încalecă profilul de bază al acelui contrafort şi al acelui zid. Nu dispunem însă de nici un temei care ar permite datarea acestei transformări, după cum nu ştim nici cînd a fost adăugat piciorul de zid de la sud de poarta *R*. 13, picior de zid considerat de Romstorfer drept contrafort iniţial al încăperii *R*, 15, cînd în realitate e vorba de un adaos, fiindcă acel picior de zid se continuă cu un perete gros care căptuşeşte zidul de est al încăperii *R*. 15 spre curtea exterioară pe de o parte, iar pe de altă parte pare avea un prag în partea de nord-est şi un fel de uşă evazată. Piciorul de zid şi peretele amintit zac pe stratul de moloz şi un teren foarte şubred, aparţinînd unei clădiri tîrzii din care sînt puţine speranţe de a mai găsi şi alte urme.

Inainte de a încheia acest capitol al complexului Bogdan-Ştefăniţă, mai trebuie amintite mormintele comune, găsite în *R*. 8 şi *R*. 12, unde şi Romstorfer descoperise, în alte puncte, o serie de schelete. O secţiune pe latura de vest din *R*. 8 (fig. 2) a dat la iveală 8 schelete, iar secţiunile *a* şi *b* din *R*. 12 au dezvelit, prima 26 de schelete (fig. 10) formînd însă strat în continuare care nu a mai fost urmărit, iar ultima 3 schelete. Toate mormintele acestea din *R*. 8 şi *R*. 12 par a fi ulterioare pavajului de cărămidă din aceste încăperi şi, deocamdată cel puţin, ele au fost identificate numai acolo unde pavajul de cărămidă lipsea ori fusese foarte deranjat. Scheletele din *R*. 8 şi *R*. 12 *b*, zac cu capul spre vest, cele din *R*. 12 *a*, însă zac în două rînduri unele peste altele, cele de deasupra cu capul spre est şi picioarele spre vest, cele de dedesubt invers. Cîteva firave urme de lemn nu pot fi în nici un caz interpretate ca urme de cosciuge, a căror folosire în împrejurarea dată e exclusă. De la îmbrăcăminte nu s-au găsit decît urme infime de ţesătură, iar în *R*. 8 au apărut cîţiva butoni de alamă semisferici. Par nasturii unor haine militare. Intre scheletele din *R*. 12 *a*, au apărut (la adîncimea de 1,18 m şi 1,20 m) cîte o monedă de la Ştefan cel Mare şi de la Ferdinand I (1539), provenind însă probabil din pămîntul aruncat peste groapa comună, iar ceva mai jos (la adîncimea de 1,65 m) două falsuri Dabija. Aceste monede Dabija sînt poate în măsură să dateze o refacere (nivelare) parţială a pavajului peste cadavrele putrezite. Observările făcute asupra craniilor (numai cele din *R*. 8 şi cele din *R*. 12 *b* erau mai bine păstrate) au dus la concluzia că e vorba — cu două excepţii, un bătrîn şi un copil — de bărbaţi tineri, cu suturile craniene limpezi şi cu o dantură perfectă. In cele mai multe maxilare lipsea însă măseaua minţii şi nu s-a constatat decît o singură carie dentară. Oasele păstrate nu purta urme de violenţă vizibilă, dar scheletele aruncate unele peste altele, tasate ulterior prin refacerea parţială a pavajului de cărămidă, fuseseră în parte turtite şi membrele dislocate. Acest număr mare de morţi, îngropaţi în mod atît de neobişnuit în încăperi din jurul curţii exterioare, pare a indica (dacă nu aparţin cumva unei perioade ulterioare distrugerii cetăţii din 1675) că e vorba de evenimente crîncene, şi ne-am pus întrebarea dacă nu cumva scheletele acestea ar mărturisi despre măcelul trupelor de seimeni care s-au răsculat în 1655. Miron Costin ne vorbeşte despre aceste evenimente petrecute mai ales în Iaşi, amintind însă că şi în Suceava se găseau în momentul răscoalei 200 de mercenari nemţi împreună cu polcovnivul lor [1]. Rămîne însă ca cercetările viitoare să încerce să arunce o lumină mai limpede asupra acestor morminte.

[1] Letopiseţ, cap. XX.

Cercetările din porţiunea şanţului cetăţii, aferentă colţului de nord-est al curţii exterioare, au dat la iveală, prin înlăturarea molozului, un rest de faţadă impozantă a rondelei *R.* 11 şi a încăperei *R.* 6 (fig. 7 şi 8), înaltă de circa 4,50 m deasupra stratului de arsură din 1675, apoi substrucţiile îngrijite pe care le-am pomenit şi inscripţiile. De asemenea s-a găsit şi un contrafort în colţul de sud al rondelei *R.* 11

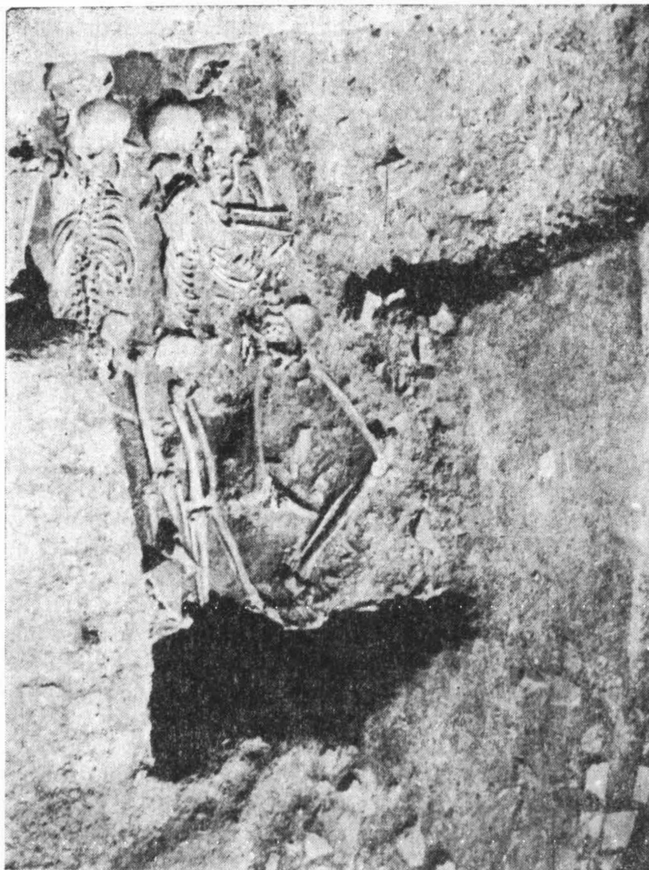

Fig. 10. — Schelete *in situ* găsite în sectorul *B* (*R.* 8).

(fig. 4), unde ea se alipeşte de o curtină anterioară (dar nu din faza primă), contrafort menit probabil să consolideze ulterior fisura care s-a lărgit în mod inevitabil între două ziduri alipite, situate în pantă uşoară.

Descoperirea cea mai importantă din şanţul cetăţii e stratul de incendiu care se regăseşte deopotrivă pe tot parcursul dintre bastionul *R.* 16 de pe latura de nord pînă la sud de rondela *R.* 11, pe o suprafaţă ondulată, urmărind accidentele terenului şi întinzîndu-se în şanţ pînă la firul văii şi uneori chiar dincolo. Stratul e gros de 6—9 cm şi cuprinde ici-colo fragmente de lemn carbonizat şi foarte multe obiecte mărunte, presărate în stratul de cărbuni şi cenuşă înainte de prăbuşirea zidurilor. Alături de cioburi şi fragmente de teracote etc. amintim aici cîteva piei de încălţăminte (probabil talpă) găsite pe latura de sud-est a rondelei *R.* 11. Preţioase

pentru datare sînt însă numeroasele monede false şi lame de metal pentru ştanţarea acestor monede din vremea lui Dabija. Am notat deja, şi a constatat-o şi Romstorfer, că aceste monede se găsesc împrăştiate pretutindeni pe pavajul ultim al cetăţii, fără ca să se poată constata din ce încăpere provin. Împrăştierea trebuie explicată prin jefuirea cetăţii în urma incediului, incediu care nu a provocat imediat decît calcinarea

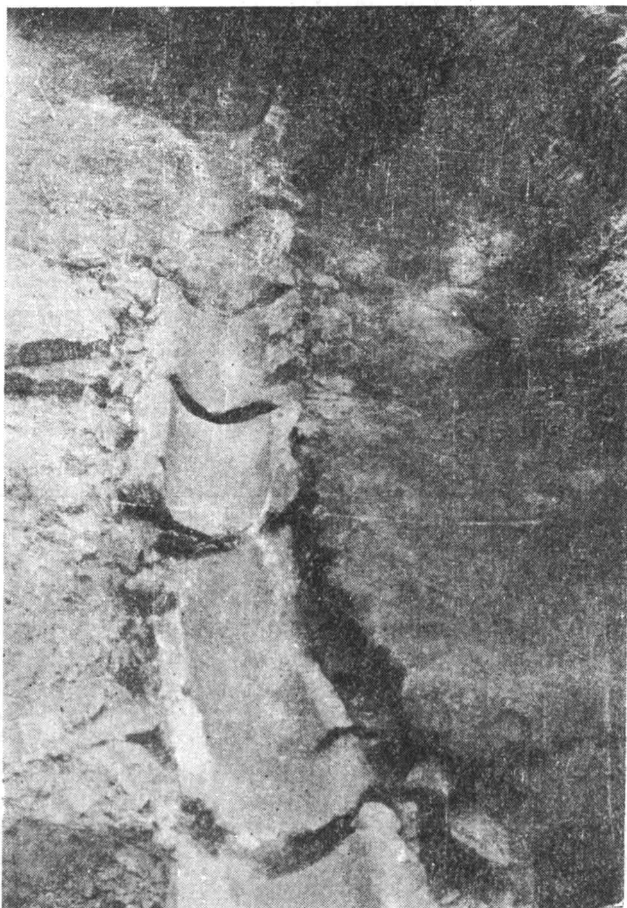

Fig. 11. — Rigolă din piatră ecarisată găsită în şanţul de apărare al Cetăţii.

zidurilor, nu şi prăbuşirea lor. E mai greu să presupunem că jefuirea ar fi avut loc înainte de incendiu (atunci va fi avut loc o evacuare sistematică), pentru că nu s-au găsit, în stratul de incendiu sau imediat sub el, monede topite — dar în schimb s-au găsit înecate în stratul de arsură şi alte obiecte de metal păstrate intact.

Sub stratul de arsură a apărut, în dreptul rondelei *R.* 11, pe firul văii şi cotind ceva mai la miazăzi spre vest, un canal din piatră ecarisată, care pornea din curtina de la sud de *R.* 11 şi care fusese apoi tăiat de contrafortul amintit (fig. 11 şi 3—4). E greu de sezisat rostul practic a acestui canal, pe care apele de ploaie, purtînd în şanţ mase de humă şi lut, trebuiau să-l acopere mereu. Dar faptul în sine, că s-a

experimentat o asemenea instalaţie în şanţ (în interiorul cetăţii ea e larg ramificată şi cunoscută mai demult) e o dovadă de îngrijirea şi înzestrarea bogată a cetăţii. Canalul, aşezat direct pe stînca nativă şi pe terţiarul sarmatic, probabil că nu e mai vechi de epoca Bogdan-Ştefăniţă. In acest caz, vechiul şanţ fusese, cu ocazia noilor construcţii, curăţit şi ras pînă la pămîntul viu.

În ultima zi de săpături s-a descoperit şi un picior de zid masiv (1,95 × 3,05 m) cam în dreptul încăperii *R*. 6, dar ceva mai la sud (fig. 4). Acest picior de zid de o secţiune romboidală, pare a fi un pilon al unuia din podurile ce legaseră în diferitele faze cetatea de drumurile de acces de pe platoul din spre est. Piciorul de zid nu a mai putut fi dezvelit complet, dar poziţia pe care o are pare a demonstra că aparţine unei faze anterioare construirii complexului Bogdan-Ştefăniţă. În viitor va trebui deci cercetată mai amănunţit posibilitatea relaţiilor sale cu zidurile mai vechi pe care clădirile de la începutul secolului al XVI-lea le încalecă.

În cursul săpăturilor au ieşit la iveală o serie de obiecte găsite mai ales în moloz, însă în asemenea condiţii încît obiectele nu pot fi puse în vreo legătură strînsă şi semnificativă cu o unitate arhitectonică determinată.

Obiectele oglindesc însă diferite aspecte din viaţa care s-a desfăşurat în cetate şi ca atare e bine să le menţionăm, urmînd ca în viitor să se încerce integrarea lor în imaginea realităţilor de odinioară.

În legătură cu complexul arhitectonic menţionăm mai întîi cîteva profile de piatră de la uşi şi ferestre, dintre care unul cu semn lapidar în formă de « Γ ». Apoi cărămizi smălţuite în diferite culori, dintre care una smălţuită în galben e decorată cu o incizie reprezentînd un cîine. (fig. 12, 11). Romstofer, care găsise o cărămidă decorată la fel, cu un cîine aplecat pe labele din faţă, crezuse că era vorba de un caz izolat, un joc întîmplător al unui meşter, dar multiplicarea acestui motiv al cîinelui, pare a indica o decorare intenţionată cu acest motiv, făcînd probabil parte dintr-un complex mai mare (scenă de vînătoare ?).

Despre activitatea economică din cetate mărturisesc fragmentele unei rîşniţe mici de piatră, o sapă de fier şi o greutate de piatră. Viaţa războinică din cetate e ilustrată prin ghiulele de piatră, dintre care majoritatea sînt fosforite, calibrele predominante fiind de 65 mm şi 125 mm — rar calibrul este de 95 mm — iar alte calibre apărînd numai în exemplare izolate. S-a găsit şi o ghiulea de fier de 65 mm, piedici de cal din fier şi potcoave de cal. Menţionăm în sfîrşit şi în ordine alfabetică o serie de obiecte de uz zilnic, de îmbrăcăminte, podoabe etc.: ace de bronz cu gămălie şi capul răsucit; aplici de bronz, o bilă mică de fildeş şi butoni de fildeş de formă sferică (aceeaşi formă care s-a găsit din bronz în mormintele din cimitir); coroniţă de candelă din argint amestecat cu bronz (un cerc cu floricele pe tulpine răsucite, cu trei lănţişoare pentru suspensiune); cercel (?) de bronz simplu; cheotoare de argint; inele: unul din sîrmă de argint şi cupru, răsucită şi împletită, altul de argint cu o plachetă pe care e gravat un călăreţ desenat foarte primitiv; lacăt de fier; mîner de cuţit din fier; două bile de mătanie; pipe de lut; potcoave de încălţăminte.

Merită să ne oprim o clipă asupra teracotelor (fig. 12, 1—10) care completează seria bogată, descoperită de C. A. Romstorfer şi despre care a scris un studiu şi R. Gassauer [1]. Asupra acestor teracote s-a emis ipoteza că ar fi în mare parte opera meşterilor saşi din Transilvania. În raportul de faţă nu putem formula decît cîteva sugestii. Cahlele sucevene se pot împărţi în trei grupuri: 1. plăci de teracotă cu decor figural (scene şi figuri religioase şi heraldice) încadrat de elemente arhitec-

[1] « Bul. Com. Mon. Ist.», 1935, vol. XXVIII, p. 145 şi urm.

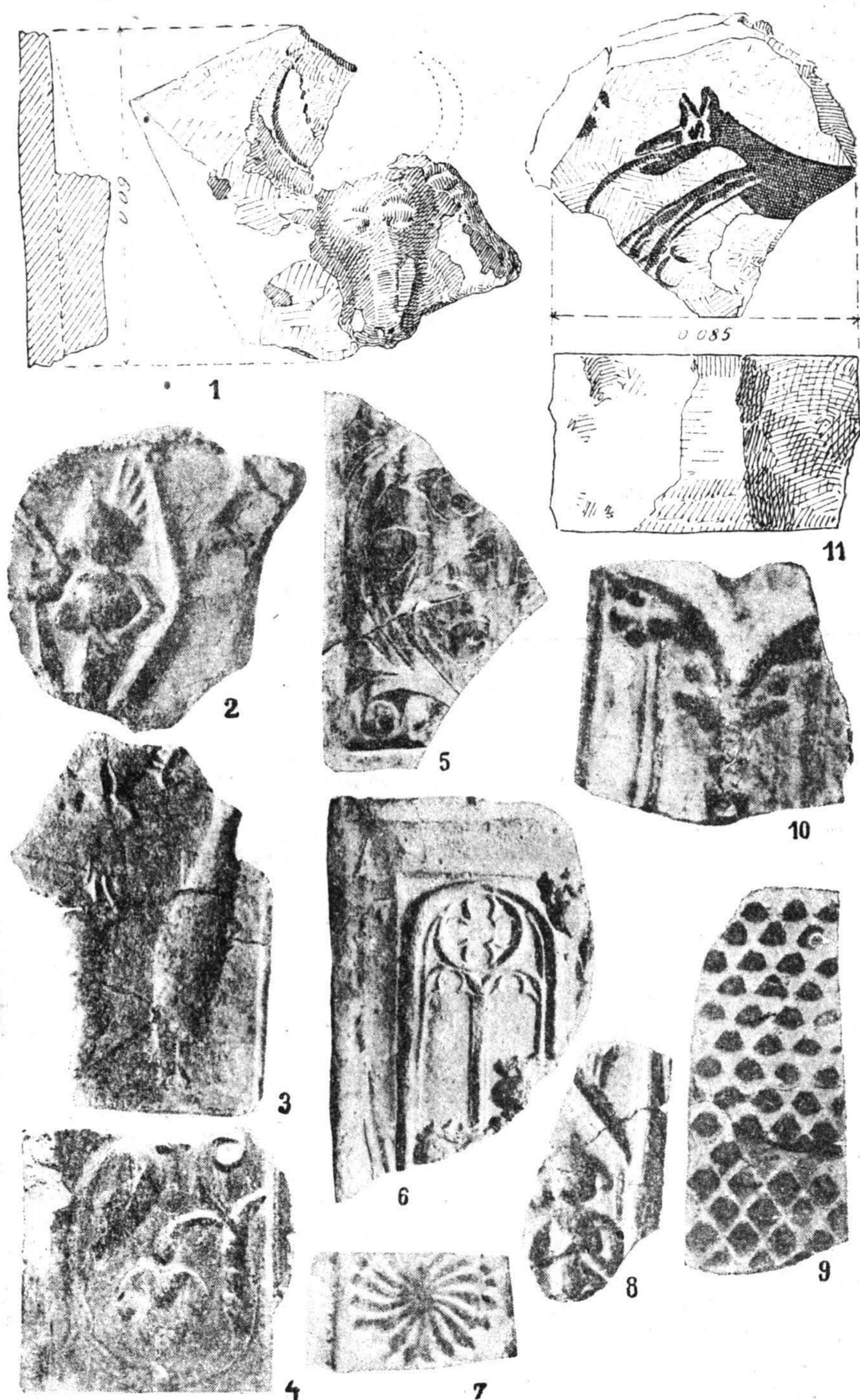

Fig. 12. — Plăci de teracotă smălţuită descoperite în sectorul Cetatea de Scaun. Secolele XV—XVI (1—10) şi un fragment dintr-o placă pavimentară smălţuită în galben şi brun (11).

tonice, cele mai frumoase prezentînd forme stilistice gotice corect interpretate, databile neapărat încă în secolul al XV-lea; II. cahle cu ornamente geometrice (rozete solare, romburi şi triunghiuri); III. cahle cu ornamente în stilul Renaşterii aparţinînd sfîrşitului secolului al XVI-lea şi secolului al XVII-lea.

Nici unul din motivele ornamentale întîlnite la Suceava nu se găseşte în muzeele din Cluj şi Sibiu şi se pare că nici în Sighişoara şi Oraşul Stalin, nici motivele gotice din secolul al XV-lea (cahle aşa de vechi lipsesc în aceste colecţii cu totul), nici cele în stilul Renaşterii (ornamentele şi plastica fiind absolut diverse). Numai în castelul Corvinilor din Hunedoara se găsesc unele teracote asemănătoare celor din grupurile I şi II. O confruntare se impune. Nu poate fi însă în nici un caz vorba de meşteri sobari transilvăneni. De altfel, mai ales cu privire la secolul al XV-lea, trebuie subliniat că sobele de teracotă sînt încă apanajul exclusiv al castelelor, palatelor şi mînăstirilor mai bogate, instalate în cîteva încăperi anume amenajate pentru iarnă. Numărul mare de teracote decorate în stil gotic din secolul al XV-lea găsite în Suceava constituie un certificat de lux excepţional, iar numărul imens de teracote din grupul II şi III arată că în Cetatea de Scaun de la Suceava din secolele XVI—XVII trebuie să fi fost prevăzute cu sobe de teracotă aproape fiecare încăpere. Aceasta se explică, fireşte, şi prin clima mai aspră, dar constituie şi o incontestabilă dovadă de confort, deci de o stare economică înfloritoare.

E probabil că primii meşteri sobari să fi venit în Moldova din regiunile baltice (în sens larg, adică dintre Brandenburg şi Minsk). Frecvenţa cărămizilor smălţuite, folosite în faţadă ca decor şi a cărămizilor cu profile fasonate în tipare indică acelaşi lucru, iar planurile cetăţilor de la Neamţu, Scheia şi însuşi nucleul vechi al Cetăţii de Scaun demonstrează limpede că primele fortificaţii feudale din Moldova s-au făcut sub influenţa şi probabil chiar cu colaborarea unor meşteri formaţi în şantierele aceloraşi regiuni baltice din secolul al XIV-lea. Înseamnă aceasta că organizarea statală moldovenească s-a realizat de către feudalii moldoveni cu concursul regiunilor baltice împotriva tendinţei de expansiune a regatului maghiar? Elementele arhitectonice şi artistice sugerează o asemenea ipoteză.

II. SECTORUL POARTĂ

Săpăturile efectuate în sectorul Poartă au urmărit să precizeze pe platou punctele pe unde se făcea legătura cu cetatea peste şanţul de apărare, deoarece în acest sector sînt înregistrate în succesiunea lor cronologică fazele mari de construcţie şi reconstrucţie a cetăţii.

Rezolvarea acestei probleme, ridicate de altfel încă din campania din 1952, a fost încercată printr-o reţea de şanţuri (XV, XVI, XVII, XVIII, XIX) şi prin dezveliri pe suprafaţă (XV, XVI, XVII, XVIII) (fig. 13).

În diferitele secţiuni din sectorul Poartă (XIX, suprafaţa XVIII) şi de pe platoul din faţa cetăţii s-a observat că deasupra unui strat de pămînt de culoare castaniu-închis ce păstrează urme de viaţă din neolitic este o depunere de pămînt negru de nuanţă cenuşie, gros de 0,05—0,15 m.

În acest sol vechi impregnat cu cenuşă şi cărbune se găsesc fragmente ceramice cenuşii ce prezintă analogii cu ceramica de la Scheia aflată cu moneda de la Petru Muşat, precum şi resturi de oase de animale şi de pietre mici de gresie. S-a observat în şanţul XIX că sfărîmăturile de gresie au fost întinse în foaie subţire pe solul vechi. Peste ele se află o pătură subţire de cărbune şi arsură *in situ* sub formă de vatră. Astfel de situaţii au fost prinse şi în alte puncte în campaniile trecute.

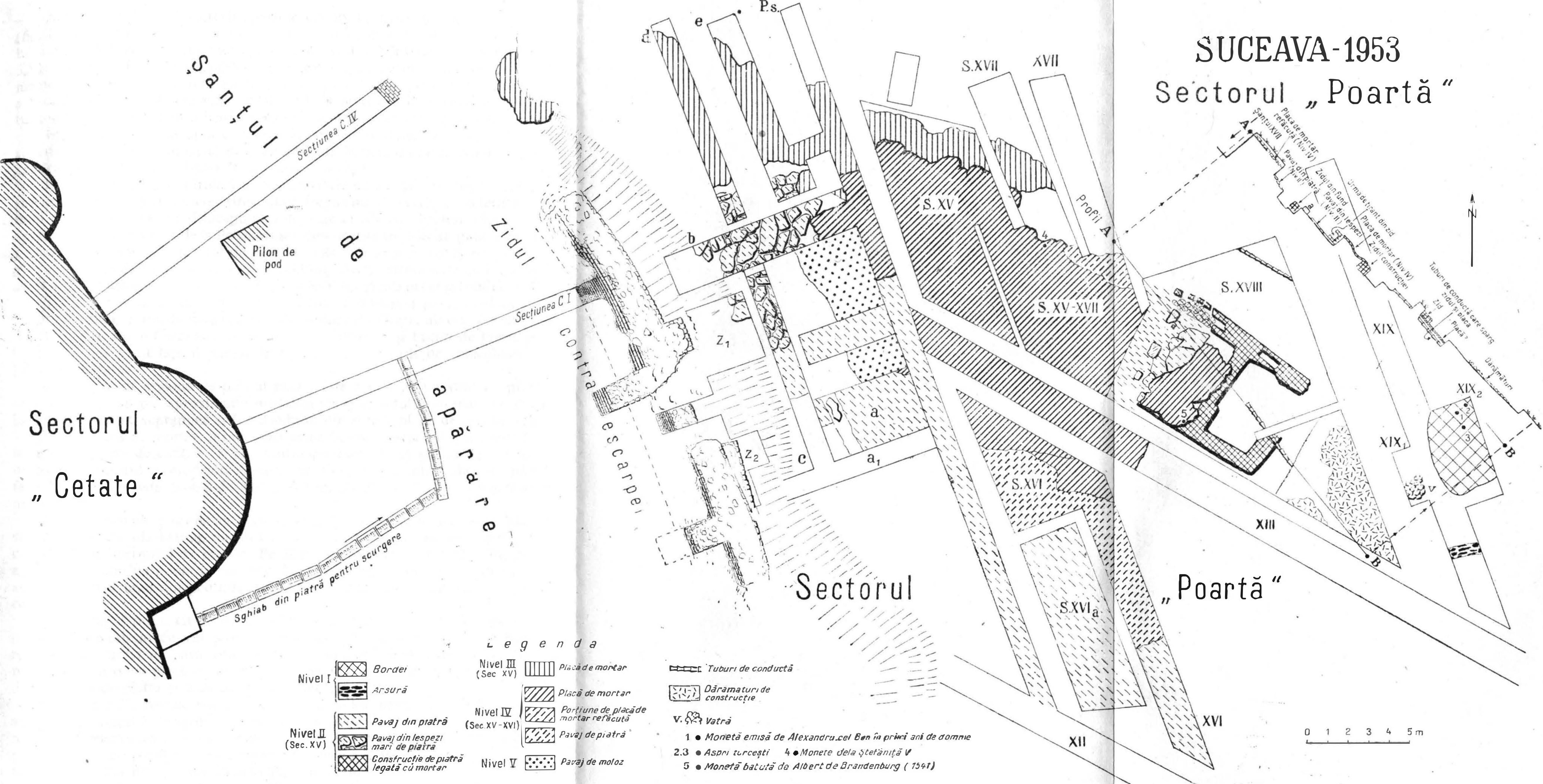

Fig. 13. — Planul săpăturilor din sectorul poartă, 1953.

Aceluiaşi nivel de locuire îi aparţine un bordei găsit în şanţul XIX caseta 2 (fig. 13). Resturile lui zac pe lutul nepurtat la adîncimea de 0,80—1 m faţă de nivelul actual. A fost dezvelită numai partea de vest a bordeiului pe o suprafaţă de 3,50 × 1,50 m. Din ele s-a păstrat podeaua din lut bătut şi ars, precum şi fragmente foarte mici din pereţi. După urmele a trei trepte, situate pe latura de sud a bordeiului, care coboară 0,50—0,60 m de la nivelul solului vechi la nivelul resturilor de podea, putem afirma că bordeiul a fost orientat spre sud.

În pămîntul de deasupra podelei, deranjat de o groapă ce vine din straturile superioare s-a găsit o monedă de aramă bătută în primii ani de domnie a lui Alexandru cel Bun (1400—1408) şi doi aspri turceşti.

Precizarea timpului căruia îi aparţin urmele activităţii omeneşti amintite mai sus este înlesnită prin descoperirea unor fragmente de vase, caracteristice sfîrşitului de veac al XIV-lea şi începutului de veac al XV-lea. Ipoteza este întărită de apariţia cîtorva monede de la Petru Muşat descoperite în diferite puncte pe platou, precum şi de faptul că urmele de viaţă se află sub primul pavaj pe care au fost găsite trei monede emise de Alexandru cel Bun. Datele menţionate ne fac să plasăm acest nivel de locuire la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea.

S-a observat că o suprafaţă relativ redusă din primul pavaj atribuit lui Alexandru cel Bun, în imediata apropiere a şanţului de apărare, nu este aşezat pe nivelul de locuire amintit mai sus, ci pe un pat de prundiş şi bucăţi de gresie gros de 0,10—0,30 m. Acest fapt îl punem în legătură cu măsurile de consolidare a şanţului de apărare.

Dalajul, legat organic de primul pavaj, este aşezat pe un strat de prundiş şi nisip întins pe un pat aproximativ orizontal săpat în lutul cvaternar. Pe marginea lui de nord-est se suprapune o foaie subţire din prima placă de mortar (fig. 13).

Prima placă de mortar, prinsă pînă acum în cîteva secţiuni, s-a văzut că însoţeşte pe o lăţime de circa 7—8 m, fruntea platoului de la şanţul de apărare pînă dincolo de sectorul cuptoarelor. Aceasta, pe alocuri, prezintă ridicături pe suprafaţă. Placa este solidă, groasă de 0,01—0,15 m, făcută din bolovani legaţi cu mult mortar.

Între dalaj şi placă se află un strat subţire de sol purtat, ceea ce ne indică faptul că a trecut o perioadă de timp nu prea mare de la executarea primului pavaj pînă la construirea primei plăci de mortar. Pe direcţia axului ei, a fost găsit în şanţul de apărare al cetăţii un pilon de pod (fig. 13). Acum avem toată certitudinea că prin acest loc a fost unul din podurile care într-o vreme făcea legătura între platou şi cetate.

Atît pavajul prim, cît şi placa întîia de mortar, sînt îmbrăcate de o pătură de terţiar, amestecat cu alte soluri, groasă de 0,30—0,90 m. Pe acest pămînt de nivelare este aşezat un pavaj din bucăţi de gresie şi bolovani de piatră calcaroasă precum şi o a doua placă de mortar (fig. 14). Complexul de mai sus reprezintă al doilea pavaj de piatră şi a doua placă de mortar.

În campaniile trecute s-a observat că al doilea pavaj se întinde în imediata apropiere a şanţului de apărare pe o arie mai mare decît primul şi că aripa lui de nord-est acoperă creasta platoului pe o lăţime de circa 35 m pînă dincolo de casa pietrarului. Acest pavaj se prinde organic de placa a doua de mortar. Placa de mortar a fost dezvelită aproape în întregime pe o suprafaţă de 24 × 16 m. Ea prezintă aspectul unui drum al cărui ax duce peste şanţul de apărare între turnurile *R.* 10 şi *R.* 11 (vezi planul).

Într-una din secţiunile executate se vede cum placa se desface în trei foi sub formă de evantai, cuprinzînd între ele lut galben sau nisip şi bolovani. Pe foi se

observă uneori un strat foarte subţire de sol purtat. Este un fapt care ne îndeamnă să conchidem că placa de mortar a fost construită în trei faze diferite. Însă ceea ce putem spune cu mai multă certitudine e că placa de mortar pe alocuri a fost refăcută cu tuf calcaros legat în mortar sau cu moloz.

În lutul terţiar care formează patul pavajului II, a fost găsită o monedă bătută de Alexandru, ducele Lituaniei (1492—1501) şi o monedă tătărească cu

Fig. 14. — Resturi dintr-o construcţie de zid din suprafaţa XVIII.

putere circulatorie în perioada 1441—1783. Din casa pietrarului peste care se suprapune pavajul II s-a scos, în campania trecută, o monedă emisă de Baiazid al II-lea în anul 1481. Pe pavajul prim s-a găsit un obol bătut de Alexandru, regele Poloniei, între 1501—1506. Pe placa de mortar s-a prins o monedă bătută de Ştefăniţă, un dinar unguresc din anul 1537, o monedă emisă de Albert de Brandenburg în 1541. Dintr-un deranjament al pavajului II (şanţul II 1951) s-a scos o monedă de la Matei Corvin. Pe baza acestor date de ordin numismatic, propunem ca epocă pentru executarea pavajului II şi a plăcii a doua de mortar, primii ani ai secolului al XVI-lea (sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare şi domnia lui Ştefăniţă).

Sub a doua placă de mortar s-au găsit resturile unei construcţii de zid orientată sud-vest—nord-est (fig. 13 şi 14). Deşi n-a fost dezvelită în întregime, totuşi se vede că e vorba de o clădire cu două încăperi, de formă aproximativ dreptunghiulară. Din zidurile ei groase de 0,80 m, în mare parte n-au rămas decît fundaţiile acoperite de dărîmături, şi placa a doua de mortar. Un zid lung de 8 m formează latura de sud-est a celor două încăperi. În porţiunea de mijloc a acestui zid, unde s-a păstrat mai bine, pe o lungime de 4 m se vede urma unui tirant gros de 0,30 × 0,30 m. Capul de sud al zidului pe o lungime de 1,50 m n-a fost străbătut de tirant. Capul de nord păstrat numai pînă la baza de susţinere a aces-

tuia probabil a avut tirant, dacă zidul se înălţa sau numai a servit drept pat pentru grinda care intra în zid. Zidul de sud-vest lung de 5 m se păstrează numai pe o lungime de 2 m. Restul a fost distrus pînă la patul fundaţiei. Această latură a locuinţei este tăiată de o conductă de apă făcută din olane de lut ars, ce are direcţia sud-vest—nord-est (fig. 13 şi 14).

Zidul de nord-vest al construcţiei a fost dezvelit numai pe o lungime de 4 m; acesta formează peretele de nord-vest al celor două încăperi. În zid se văd urmele unui tirant cu aceleaşi dimensiuni ca cel din peretele de sud-est. Urmele tirantului se păstrează de altfel şi în lutul de nivelare.

Între latura de sud-est şi nord-vest este un zid lung de 4 m ce desparte construcţia în două încăperi. În partea de nord-est locuinţa nu are zid. În interiorul încăperii de nord-est se află un pavaj făcut din lespezi de piatră ce ating uneori dimensiunile de 1,40×1 m, limitat la nord-est de trei dale cu distanţa între ele de 1 m (fig. 13 şi 14).

După observaţiile de pînă acum se poate spune că construcţia avea o cameră aproximativ dreptunghiulară (4 × 2,50 m) cu un pridvor făcut din zid şi lemn pavat cu lespezi mari de piatră. În nisipul de deasupra lespezilor s-a găsit o monedă bătută de Alexandru cel Bun, o pereche de cercei confecţionaţi din aramă, caracteristici secolului al XV-lea, iar în dărîmăturile zidului un inel-sigiliu tot din aramă, pe care e gravat un ursuleţ (fig. 15).

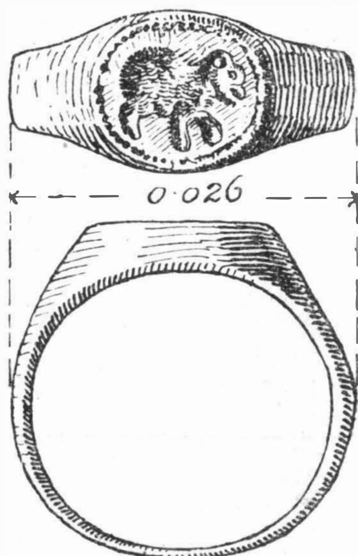

Fig. 15. — Inel-sigiliu de aramă (mărit) găsit în dărîmăturile construcţiei din suprafaţa XVIII.

Faptul că această construcţie se găseşte sub placa a doua de mortar şi faptul că obiectele găsite în complexul locuinţei aparţin secolului al XV-lea, ne îndeamnă să o datăm în această perioadă. Rămîne ca în campania viitoare să se precizeze în ce moment al secolului al XV-lea a fost construită şi ce rol a avut.

Un al patrulea pavaj executat din moloz întins în strat gros de 0,10—0,20 m, pe un pat de prundiş, îmbracă placa de mortar pe o suprafaţă de 21 × 10 m.

Din moloz s-a scos o placă de teracotă înfăţişînd un cavaler călare (fig. 16).

Prezenţa molozului pe platou sub formă de pavaj şi prăvălit pe panta de nord-est trebuie pusă în legătură cu o fază de reconstrucţie a cetăţii petrecută înainte de 1660, deoarece în moloz nu găsim monede suedeze false emise de bănăria lui Dabija Vodă.

În pămîntul de deasupra molozului (solul actual) bogat în material din secolul al XVII-lea s-a găsit o halebardă pe care e imprimată marca atelierului unde a fost confecţionată (fig. 17), fiare de care, un cuţit, ceramică de caolin.

În concluzie putem spune că în sectorul Porţii pînă acum am putut distinge şase nivele:

Intîiul nivel de locuire, cu urme ale primei faze de construcţie a cetăţii, a lucrătorilor ce au ridicat cetatea iniţială şi chiar din primii ani ai existenţei ei, am încercat să-l datăm spre sfîrşitul secolului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea.

Nivelul al doilea se caracterizează prin lucrări solide. Îi aparţine: dalajul cu pilonul, probabil, al primului cap de pod, pavajul întîi, construcţia de zid din S. XVIII. Această construcţie o atribuim, după datele de pînă acum, epocii lui Alexandru cel Bun.

Nivelul al treilea e reprezentat prin prima placă de mortar. Acesta are aspectul unui drum de acces în cetate, pe fruntea de nord-est a platoului. Împreună cu pilonul cu care pare a se lega ca sistem de construcţie precizează în teren al doilea pod pe

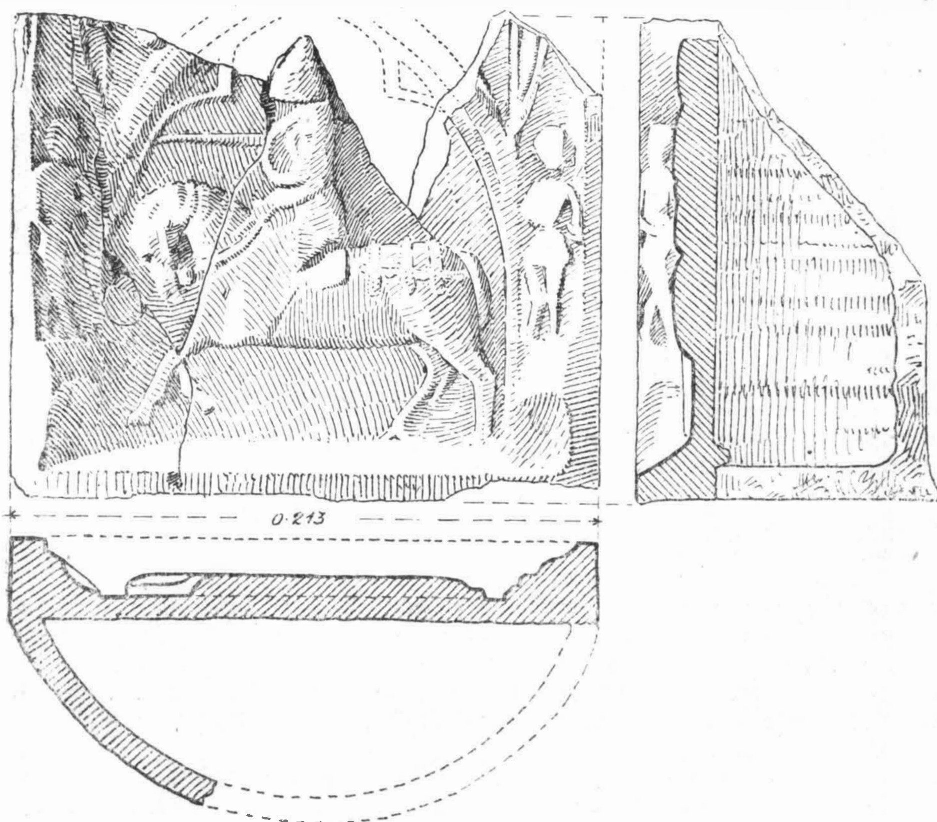

Fig. 16. — Placă de teracotă nesmălţuită reprezentînd un cavaler în galop spre dreapta. Sec. XV.

unde se făcea comunicaţia între cetate şi platou. Stratigrafic, se intercalează între primul pavaj şi pavajul al doilea.

Nivelul al patrulea cuprinde pavajul doi şi placa a doua de mortar. Se plasează la începutul veacului al XVI-lea.

Nivelul al cincilea este reprezentat prin pavajul al patrulea făcut din moloz. Acesta se leagă nemijlocit de o etapă de reconstrucţie a cetăţii.

Ultimul nivel conţine numeroase urme ale activităţii omeneşti din prima şi a doua jumătate a secolului XVII-lea.

III. SECTORUL CUPTOARE

Încă din campania anului 1951 au fost descoperite în partea de nord-nord-est a platoului din faţa cetăţii, două cuptoare (C_1 şi C_2, fig. 18), iar în campaniile din 1952 şi 1953 au fost sezisate alte două cuptoare (C_3 şi C_4, fig. 19).

Scopul urmărit în acest sector a fost să se stabilească forma cuptoarelor, tehnica de construcţie, funcţ a şi datarea lor. S-a încercat o dezlegare a acestor probleme în măsura în care a existat material care să permită acest lucru.

A fost stabilită forma şi, în parte, tehnica de construcţie a acestor cuptoare.

Situate cu intrarea în spre pantă, toate aceste cuptoare au o formă circulară (fig. 18 şi 19). Ele sînt boltite în solul virgin. Accesul la cuptor se făcea printr-un coridor ce venea din spre pantă spre gura cuptorului — coridor care prin depunerea deşeurilor scoase din cuptor pare a fi pavat intenţionat.

Gura cuptorului pare să fi fost mai curînd dreptunghiulară decît arcuită şi trebuie să fi avut piloni de susţinere. Pereţii cuptoarelor sînt arşi puternic şi prezintă pe faţa lor interioară o parte sgurificată.

Grosimea peretelui ars este în medie de 0,50 m (fig. 19). De-a lungul pereţilor se întinde o banchetă lată de 0,30—0,40 m a cărei funcţie nu este lămurită încă. Rămîne ca prin săpături şi observaţii ulterioare să se definească rostul acestei banchete.

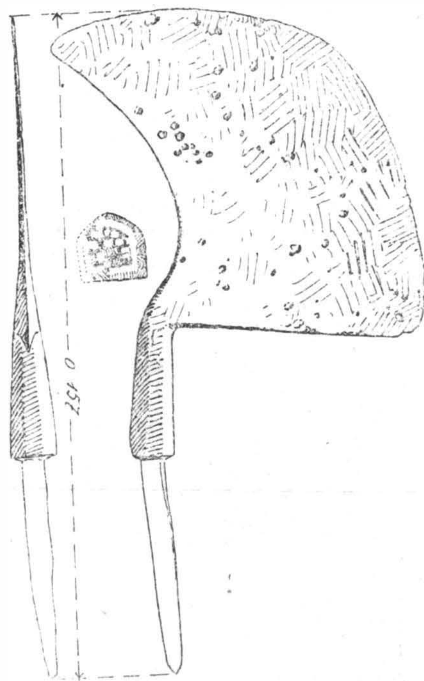

Fig. 17. — Halebardă cu marca atelierului.

Cîteva elemente au dus la rezolvarea problemei întrebuinţării şi rolului acestor cuptoare.

Este vorba în primul rînd de o cantitate apreciabilă de var găsită în cuptorul 2 şi 3. În al doilea rînd, e vorba de o mare cantitate de piatră de calcar, arsă, găsită în cele două cuptoare, observată mai atent în C_1 şi C_2.

În sfîrşit, un al treilea element este o parte din tuful calcaros care se află răspîndit pe platou şi anume este vorba de un tuf calcaros care prezintă substanţe organice carbonizate, dovadă că acesta a fost ars în cuptor. Toate aceste elemente confirmă ipoteza că ar fi vorba de cuptoare de ars var, care au funcţionat în perioadele de construcţie şi reconstrucţie ale cetăţii.

Cea mai dificilă chestiune este aceea a datării cuptoarelor. Este evident faptul că ele nu puteau să funcţioneze decît în legătură cu diferitele faze de construcţie şi reconstrucţie ale cetăţii, dar se pune problema unor datări mai precise.

Materialul ceramic descoperit în cuptoare nu poate să ne dea o indicaţie în această privinţă, întrucît este vorba de un material de umplutură care se eşalonează pe mai multe secole. Ceea ce este sigur e faptul că ultimul strat care acoperă cup-

N

Pământ ars

Intrare

Placa de mortar Fundul cuptor 2

Culuar

Umplutură, cuptor 2

Fundul cuptor 2 spart de coridorul cuptor 3

Groapa γ

Pământ viu

0 1 2 m

S

Fig. 18. — Sectorul cuptoare, 1953. Planul cuptorului 2.

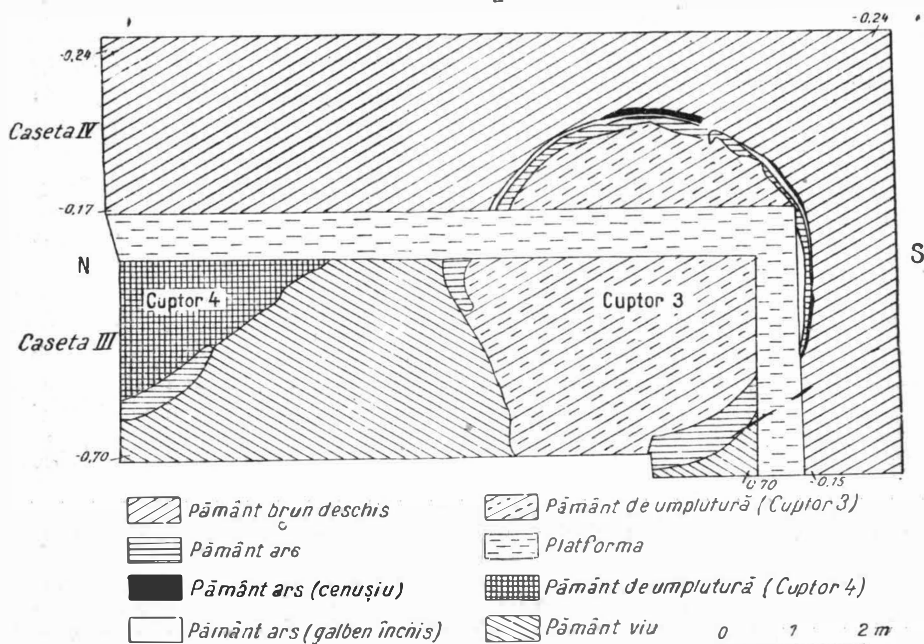

Fig. 19. — Planul cuptorului 3.

torul reprezintă gropi datate cu monede de tip Christina cu material ceramic din secolul al XVII-lea (C_3 şi C_4).

Este adevărat că deşeurile de tuf calcaros, ars în cuptor, au fost folosite atît la primul pavaj cît şi la cel de al doilea pavaj, şi acest lucru indică faptul că unele din aceste cuptoare funcţionau în vremea cînd se construiau primul sau al doilea pavaj, dar care anume dintre ele nu se poate încă preciza.

Prin urmare, în sectorul cuptoare s-a ajuns să se lămurească forma şi funcţia cuptoarelor şi — în parte — a tehnicii construcţiei, rămînînd pentru viitor rezolvarea problemei datării lor şi rezolvarea în întregime a tehnicii de construcţie. Tot pentru viitor mai rămîne să se încerce un calcul al posibilităţilor de producţie ale fiecărui cuptor în parte, folosindu-ne în acest caz de datele pe care ni le oferă dimensiunile pe care le constatăm la dezvelirea lor.

IV. SECTORUL CIMITIR

În campania din anul 1952, în sectorul cimitir s-au săpat un număr de 153 morminte, obţinîndu-se cu această ocazie o serie de materiale care au determinat în timp limitele între care a fost folosit cimitirul (începutul secolului al XV-lea — primele trei decade ale secolului al XVI-lea), iar în spaţiu, limitele lui de vest şi sud-est.

În total, în campania din anul acesta s-au deschis în sectorul cimitir 11 secţiuni şi casete care însumează circa 350 m².

În campania din anul 1953 s-au săpat 53 de morminte. După cum era de aşteptat — şi lucrul acesta a fost subliniat şi în raportul din 1952 — s-a constatat că aria de mai intensă folosire a cimitirului este în jurul capelei. Ea se întinde pe o rază de circa 15 m, înafara acestei suprafeţe întîlnindu-se numai cu rare excepţii morminte mai apropiate. In orice caz, spre latura de est a cimitirului situaţia este cea arătată mai înainte. Aici, distanţa dintre morminte este destul de mare, iar spaţiul dintre mormintele care marchează limita de est a cimitirului (*M.* 184 şi *M.* 202) şi celelalte morminte săpate în anul acesta este de aproape 15 m.

Dintre scheletele săpate acum au mai rămas trei nedemontate întrucît ele sînt în legătură cu alte complexe a căror lămurire nu a fost posibilă încă în campania aceasta.

Spre deosebire de aceea ce s-a constatat anul trecut, inventarul mormintelor săpate anul acesta este sărac. Faptul acesta nu surprinde şi explicaţia lui ne-o dă însăşi poziţia periferică a mormintelor faţă de capelă; mormintele erau ale unor oameni nevoiaşi. Materialele de inventar găsite în morminte sînt: monede, podoabe, nasturi şi ţesături.

Monedele găsite anul acesta în morminte s-au aflat fie în regiunea abdomenului, lucru de altfel firesc, fie în regiunea craniului ceea ce indică folosirea drept podoabe a banilor. O astfel de situaţie s-a găsit în *M.* 172: moneda, perforată în două locuri se află pe partea stîngă a craniului în dreptul urechii.

Dacă în săpăturile din 1952 s-au găsit monede moldoveneşti numai de la Alexandru cel Bun şi urmaşii săi, acum s-au găsit şi monede din secolul al XIV-lea (Petru Muşat) şi din a doua jumătate a secolului al XV-lea (Ştefan cel Mare), monede de argint conservate destul de bine.

În ceea ce priveşte podoabele, trebuie să arătăm că ele sînt deosebit de puţine şi de calitate inferioară. Materialele şi tehnica folosită la lucrarea lor sînt indicii sigure că mormintele au aparţinut unor oameni săraci. Excepţie face numai *M.* 171 în care s-au găsit podoabe de calitate superioară. Astfel, pe falanga inelarului

mîinii drepte era un inel de argint, lat de 4 mm. Pe mijlocul inelului este un şanţ mai mult schiţat. Inelul mai păstrează încă două ghiare care aveau rostul să ţină o piatră de formă ovoidală. La bază se află placa pe care se sprijinea piatra, cu marginile uşor bombate. În afară de inel s-au mai găsit doi cercei deosebiţi de ceilalţi care s-au mai aflat în alte morminte. Aceştia au corpul format dintr-un inel pe care sînt prinse ca ornament cinci bobiţe de metal. În sfîrşit, resturile de ţesătură găsite acum sînt rău păstrate aşa încît ele nu mai permit studierea motivului ornamental de pe stofă. Se mai observă uneori culoarea firelor, dar şi atunci cu destulă incertitudine.

Un ultim amănunt în legătură cu suprafaţa săpată în 1953 în cimitir este acela că spre deosebire de campania anului 1952, în cursul căreia s-au găsit cavouri şi morminte acoperite cu lespezi, anul acesta s-au săpat numai morminte simple, fără piatră. În unele din ele se păstrează încă resturi de sicriu dar în altele nu se pot observa asemenea urme nici măcar foarte slabe. În ceea ce priveşte orientarea, ea este aproximativ aceeaşi la toate mormintele, unele mici devieri fiind în funcţie de anotimpul în care s-a făcut îngroparea. Adîncimea gropilor este în medie de 0,80 m.

«DRUMUL» DE PIATRĂ

Încă de la deschiderea primei secţiuni din campania 1953, a apărut la o distanţă de 8 m de la capelă, în direcţia sud-vest—nord-est, o suprafaţă pietruită de formă aproximativ regulată. Porţiunea dezvelită de noi în secţiunea XVIII are forma dreptunghiulară şi pare a fi un drum îngust pietruit.

În porţiunile dezvelite pînă acum situaţia este aproximativ aceeaşi existînd totuşi şi unele deosebiri. Drumul porneşte de la capelă şi are orientarea vest-est. Adîncimea la care se află lîngă capelă este de 0,50 m. El continuă şerpuind pînă la începutul pantei, cu o întrerupere de circa 2 m în caseta XXIII datorită unui şanţ căzăcesc care îl taie. Dincolo de acest şanţ, se găseşte din nou, cu aceeaşi lăţime pe care o are, şi în rest: 1—1,20 m.

Piatra folosită este de dimensiuni şi forme neregulate şi mai ales se află acum la adîncimi deosebite, ceea ce face să se creadă că nu este vorba de o aşezare intenţionată a pietrei ci de o aruncare a ei la întîmplare. Trebuie totuşi să remarcăm — şi lucrul nu este puţin important — că s-au găsit în trei locuri situaţii care înlătură părerea depunerii întîmplătoare a pietrelor. Astfel, s-au găsit pe marginea suprafeţei pietruite cîteva pietre plate, aşezate pe muchie, ceea ce indică fără putinţă de îndoială că pietrele acestea rămase încă în poziţia arătată, aparţin unei borduri a drumului.

Un argument în plus în favoarea drumului este acela că pe o lungime de aproape 4 m, el trece printr-o locuinţă omenească pe care o sparge pe o adîncime de 10—15 cm pentru a se aşeza pietrele. Mai mult decît atît: atunci cînd a întîlnit în drumul lui schelete la adîncime mică, drumul a tăiat aceste schelete cu şanţul făcut pentru aşezarea pietrelor (*M.* 155 şi *M.* 170).

Datarea complexului nu a putut fi făcută datorită lipsei unor indicii sigure. Problema rămîne încă deschisă.

AŞEZAREA OMENEASCĂ

Incă de la adîncimea de 0,15 m în secţiunea XVIII printre materialele ceramice găsite erau şi cîteva fragmente de o factură deosebită. Pasta este de calitate inferioară

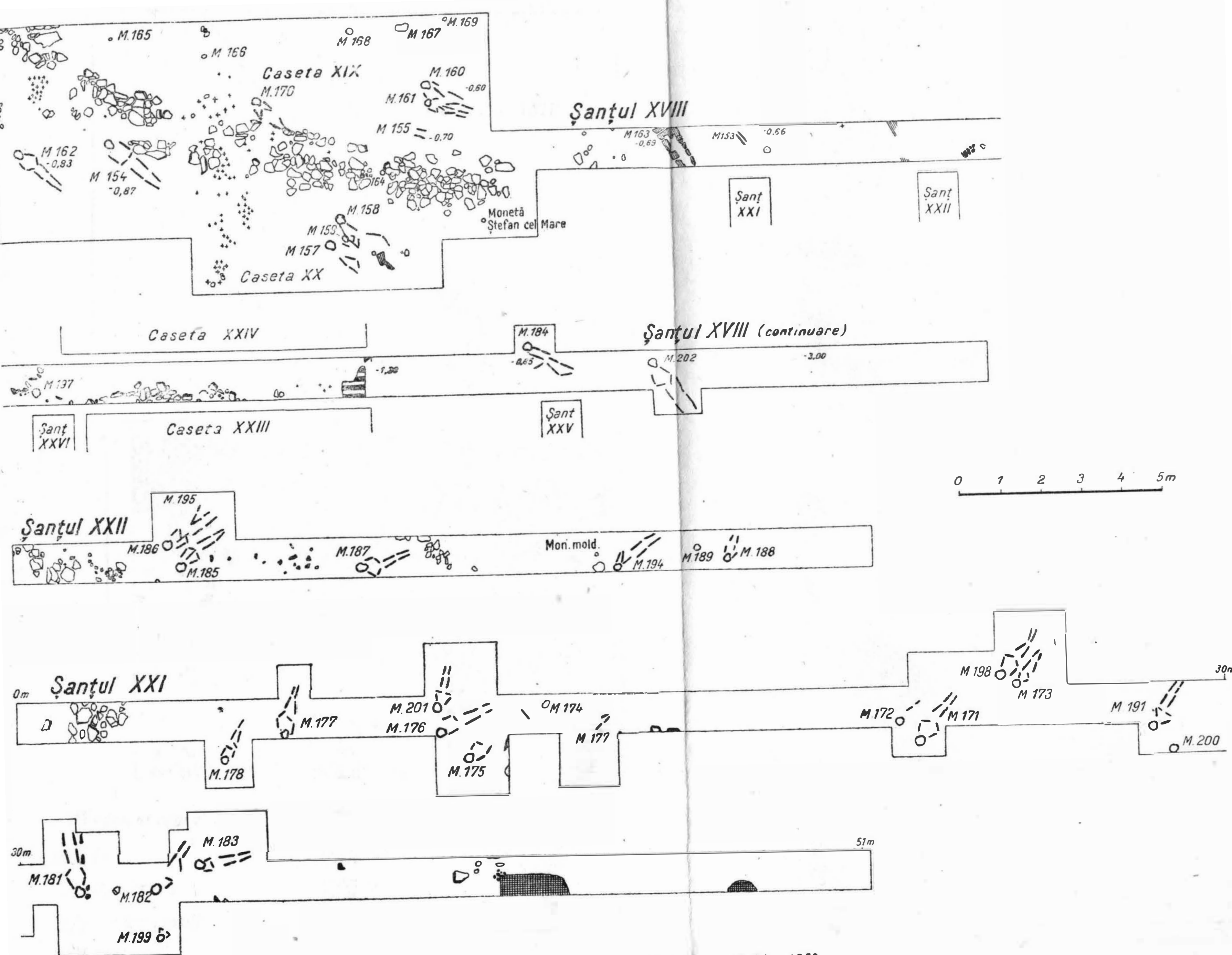
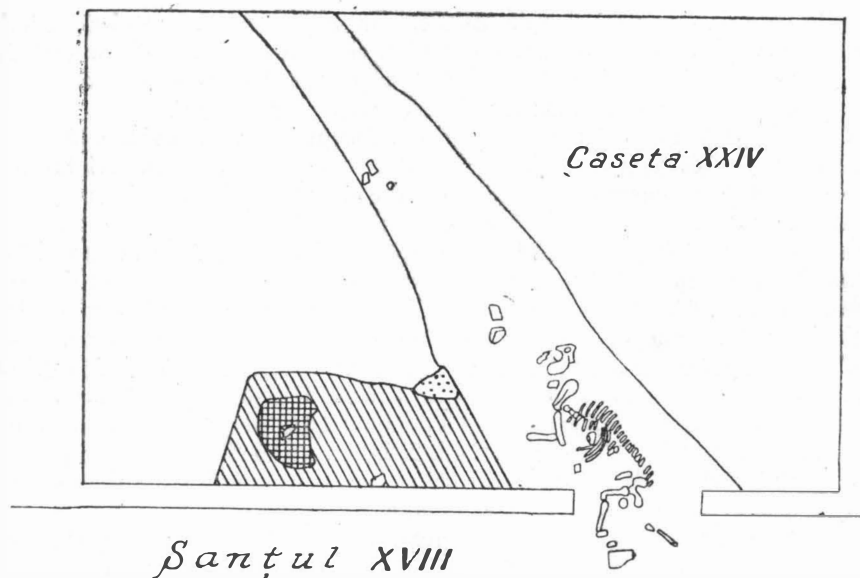

Fig. 20. — Planul săpăturilor din sectorul cimitir, 1953.

Pământ negru
Lut
Pămînt ars
Lut ars (roşu)
Cărămidă
Lut cu chirpic şi cărbune
Pământ cu cărbune
Chirpic
Cenuşe
Piatră

0 1 2 m

Fig. 21. — Planul casetelor XXIII şi XXIV din sectorul cimitir.

cu multe impurităţi, iar tehnica de lucru este inferioară şi ea. Faptul că materialele de acest fel apăreau în proporţie redusă faţă de celelalte fragmente din secolele XV—XVII, a pus din nou problema care se ridicase şi în 1952, dar care din motive obiective nu putuse să fie rezolvată: de unde vin aceste materiale?

Ceramica de natura celei arătate mai sus a început să apară mai frecvent în apropierea pantei de est a platoului. Pornindu-se de la ipoteza că materialul provine dintr-o locuinţă omenească aflată în cuprinsul cimitirului, continuarea lucrului a arătat că părerea aceasta este întemeiată.

Intr-adevăr, în secţiunea XVIII (în careul 16 şi 17) au apărut numeroşi bulgări de chirpic de dimensiuni reduse precum şi materiale ceramice mai vechi decît cele din secolul al XV-lea. Pe măsură ce săpătura s-a adîncit, chirpicul a apărut în cantităţi din ce în ce mai mari şi împreună cu el apărea acum şi cărbune. In sfîrşit, la adîncimea de 1,05 m au apărut resturile unui par ars în jurul căruia este o mică suprafaţă de pămînt ars la roşu care a făcut parte dintr-o podea. Podeaua însă nu se păstrează decît în parte şi este complet deranjată de o săpătură ulterioară. Intrucît complexul se întindea şi înafara secţiunii XVIII, s-au mai deschis de o parte şi de alta a secţiunii două casete în care trebuia să găsim continuarea podelei. Dar şi în noile casete locuinţa era complet deranjată.

În caseta XXIII, podeaua este deranjată de drumul de care s-a vorbit mai sus şi din ea nu au mai rămas decît cîteva urme de pămînt ars. Pe latura de sud-est, o groapă a deranjat şi ceea ce mai rămăsese înafara drumului aşa încît posibilităţile de studiu erau excluse (fig. 21).

În cealaltă casetă, XXIV, situaţia este aproape aceeaşi. Aici se cunosc într-adevăr limitele locuinţei dar ea a fost deranjată de un şanţ căzăcesc cu orientarea vest-est mai adînc decît nivelul de locuire. Şanţul a tăiat locuinţa pe o lăţime de circa 2 m, iar mai departe a tăiat drumul pe aceeaşi lăţime.

Cu toate acestea înafara şanţului căzăcesc a mai rămas o parte din locuinţă nederanjată şi anume o suprafaţă de 70 × 50 cm în care s-a putut lucra. Dezvelirea acestei mici suprafeţe de podea a permis să se găsească cîteva fragmente de vas (în special buze) de acelaşi fel cu fragmentele găsite în restul săpăturii. In pămîntul ars al podelei erau prinse de asemenea şi două bucăţi de lemn ars, fapt care explică şi prezenţa unor alte bucăţi de lemn ars în şanţul căzăcesc.

Mai greu de rezolvat este capitolul datării acestei locuinţe sau — mai exact vorbind — a ariei de locuinţe care se întinde pe aproape întregul cimitir.

Observaţiile de pînă acum au arătat că materialul ceramic asemănător celui găsit *in situ* în locuinţa dezvelită acum, se găseşte antrenat împreună cu chirpic şi cărbune în pămîntul din numeroase morminte. Aşa fiind, avînd în vedere că în cimitir există o continuitate necontestată a nivelelor de înmormîntare, înseamnă că pe teritoriul cimitirului s-a locuit înainte ca el să fi existat. Cum primul nivel de înmormîntare este după constatările de pînă acum din ultimii ani ai secolului al XIV-lea şi primii din domnia lui Alexandru cel Bun, concluzia firească care se desprinde este că locuinţele sînt anterioare sfîrşitului secolului al XIV-lea. Pe de altă parte, dată fiind asemănarea ceramicii găsite în locuinţă sau în alte secţiuni din cimitir cu ceramica găsită şi datată la Cetatea de la Scheia — credem că aşezarea poate fi plasată pe la mijlocul secolului al XIV. Aceasta ar justifica şi trecerea unei anumite perioade de timp din momentul în care aşezarea a încetat să mai fie folosită pînă în cel în care locul a început să servească drept cimitir.

In sfîrşit, mai trebuie arătat că pe latura de est a locuinţei, la 80 cm de ea, se află o altă locuinţă care nu a fost dezvelită decît parţial. Cu toate acestea s-au putut face unele observaţii şi aici. Astfel s-a putut vedea că nivelul de locuire este

acelaşi ca şi la prima locuinţă, iar materialul ceramic este identic. Şi această problemă a rămas să fie studiată în cercetările viitoare.

ŞANŢUL ŞI GROPILE CĂZĂCEŞTI

Aşa cum se arăta în rîndurile de mai sus, în caseta XXIV şi secţiunea XXV s-au săpat părţi dintr-un şanţ căzăcesc (fig. 21). Şanţul are la partea superioară lăţimea de circa 2,80 m, iar la bază 1,20 m. Şanţul acesta, ale cărui capete nu s-a reuşit a se determina, prezintă o anume particularitate: este săpat către bază în terase care se văd încă destul de bine.

Deşi s-a dezvelit o bună bucată din şanţ nu s-a reuşit totuşi să se găsească materiale care să îngăduie datarea lui. Astfel în porţiunea săpată în caseta XXIV s-a găsit un schelet de cal în apropierea căruia se află o scară de şea, iar către partea posterioară a scheletului s-a găsit o jumătate de secure de luptă, căzăcească (fig. 22). Pe baza acestei securi s-a opinat că şanţul datează din epoca în care cazacii au construit sistemul de apărare din faţa cetăţii, adică din anul 1653.

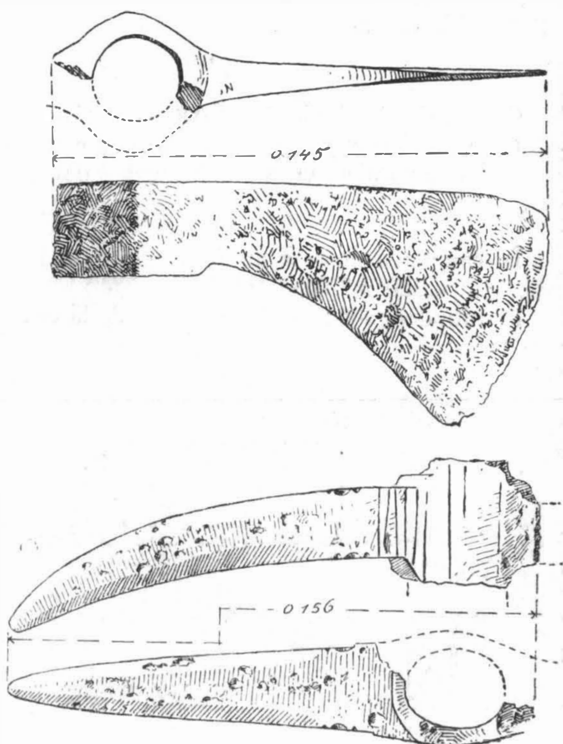

Fig. 22. — Fragmente de securi căzăceşti de luptă găsite în caseta XXIV, datînd din secolul al XVII-lea.

Părerea aceasta este întărită şi de alte rezultate obţinute în cursul campaniei din 1953 şi anume:

În apropierea şanţului de care ne-am ocupat mai sus, s-a găsit în secţiunea XXI două gropi care par a fi tot din epoca aceasta. Diametrul lor este la una de aproape 2 m şi adîncimea de 0,75 m iar la cealaltă 4 × 1,10 m. Pe fundul gropilor se vede un strat de cenuşă albă, gros de 3—5 cm, provenind din arderea unor paie. In pămîntul din groapă se văd resturi de oase de animale şi în special de cornute. Material ceramic însă nu se află — ca de altfel nici alte materiale care să dea indicaţii în legătură cu epoca de săpare a gropii.

Prezenţa acestor gropi în apropierea şanţului, precum şi absenţa urmelor de vatră sau cenuşă în şanţ, constituie indicii tot atît de sigure că gropile din apropierea şanţului aparţin constructorilor acestuia.

În concluzie, săpăturile din anul 1953 din sectorul cimitir, au dat la lumină o serie de lucruri deosebit de importante pentru studiul vieţii de pe teritoriul din preajma cetăţii, îmbogăţind totodată cunoştinţele despre complexe la care s-a săpat şi în 1952. În plus, rezultatele obţinute în campania anului 1953 constituie, prin ele înşile, indicaţii în legătură cu desfăşurarea activităţii în campaniile viitoare.

V. CURTEA DOMNEASCĂ

Din Curtea Domnească a Sucevii, menţionată în actele veacurilor XV— XVI precum şi în relaţiile cronicarilor moldoveni [1] s-a păstrat ca mărturie a existenţei ei la suprafaţă urmele unui zid orientat est-sud-est — vest-nord-vest, pe teritoriul cuprins astăzi între străzile I. V. Stalin — Curţii Domneşti — Ştefăniţă Vodă (fig. 1). Atît izvoarele scrise ale vremii, cît şi o cercetare atentă a terenului dovedesc că această Curte s-a întins pe porţiunea de teren mărginită la est de biserica sf. Dumitru, la sud de biserica Domniţelor,la vest de Şipot, iar la nord de actuala stradă a Republicii din Suceava.

Cercetări arheologice în trecut nu au fost făcute pe teritoriul Curţii Domneşti. Un sondaj întreprins la sfîrşitul campaniei de săpături din anul 1951, limitat la o secţiune paralelă cu zidul existent a dat unele rezultate consemnate de noi [2].

În campania aceasta au fost executate 15 secţiuni totalizînd o suprafaţă de aproximativ 320 m² (fig. 23).

Pretutindeni s-a mers în adîncime de la circa 2,50 m la 4 m. Prima secţiune a

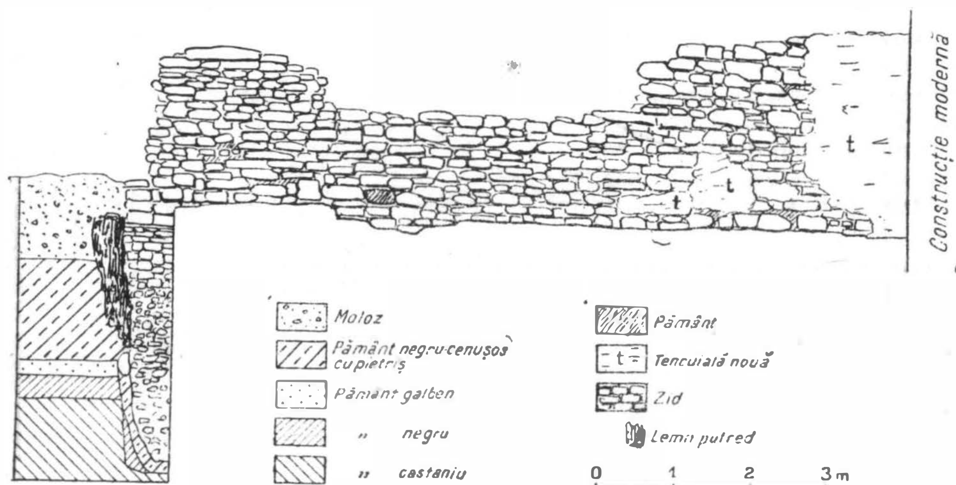

Fig. 24. — Profilul zidului de incintă aflat la suprafaţă.

fost făcută perpendicular pe zidul păstrat la suprafaţă, în capătul de est şi pe latura lui de nord (fig. 23 şi 24).

Adîncirea acestei secţiuni pînă la pămîntul viu a permis unele observaţii legate de trei nivele de pavimentare ce au apărut în pereţii şanţului I.

Secţiunea aceasta a impus o a doua, paralelă cu ea pentru a găsi noi elemente de ordin stratigrafic în curtea exterioară a Curţii Domneşti (la nord de zidul pă-

[1] Grigore Ureche, Letopiseţ..., ed. C. Giurescu, p. 163 şi 173.
[2] Studii şi cercetări de istorie veche, anul III, 1952, p. 431.

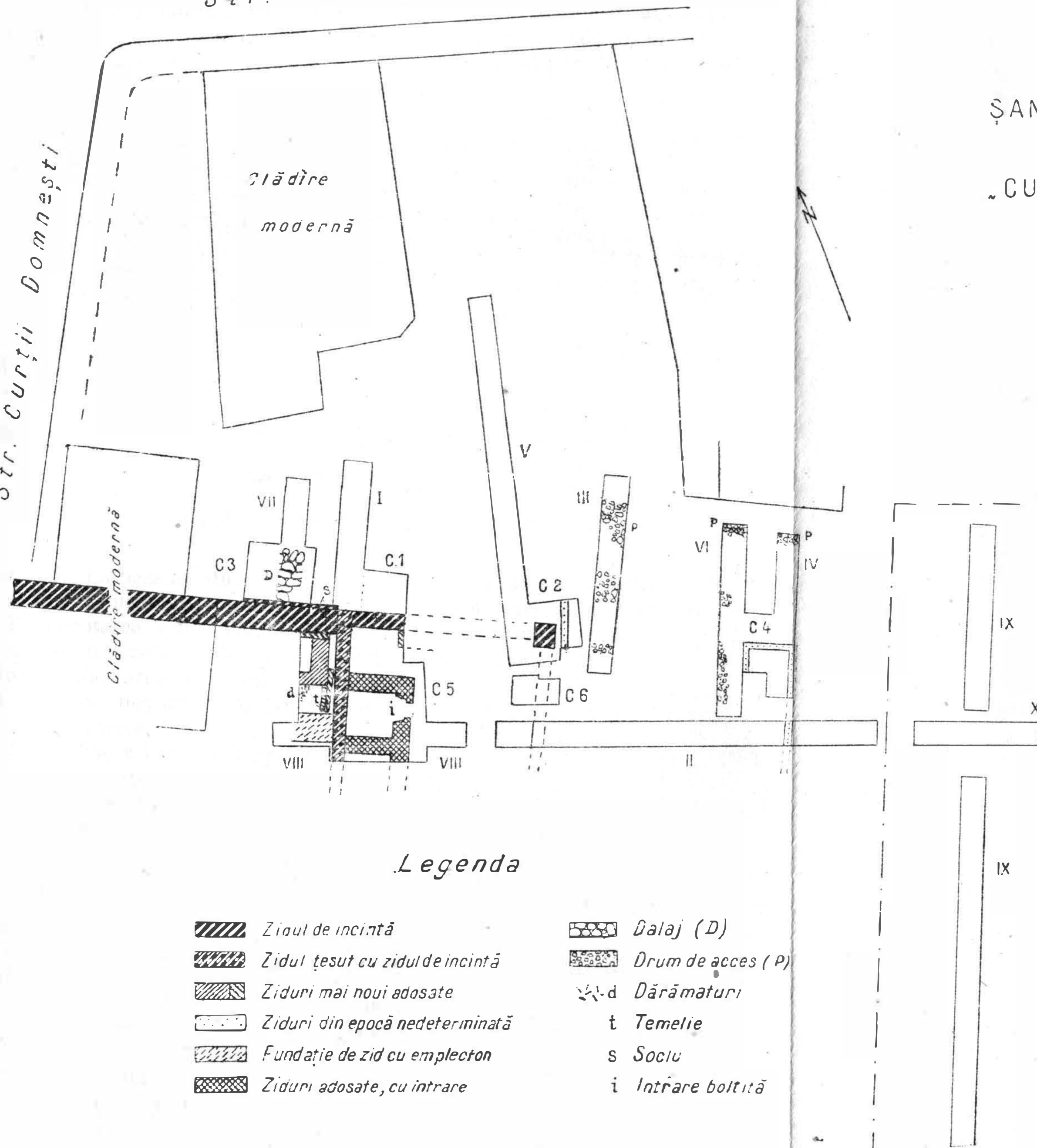

Fig. 23. Planul săpăturilor din sectorul Curtea Domnească, 1953.

Fig. 23. — Planul săpăturilor din sectorul Curtea Domnească, 1953.

strat la suprafaţă). Şanţurile IV, V şi VII (vezi planul), executate în curtea exterioară, au dat la iveală urmele a trei pavaje pe care le vom descrie de jos în sus (fig. 25).

Primul paviment a fost aşternut de constructori direct pe solul călcat înainte de

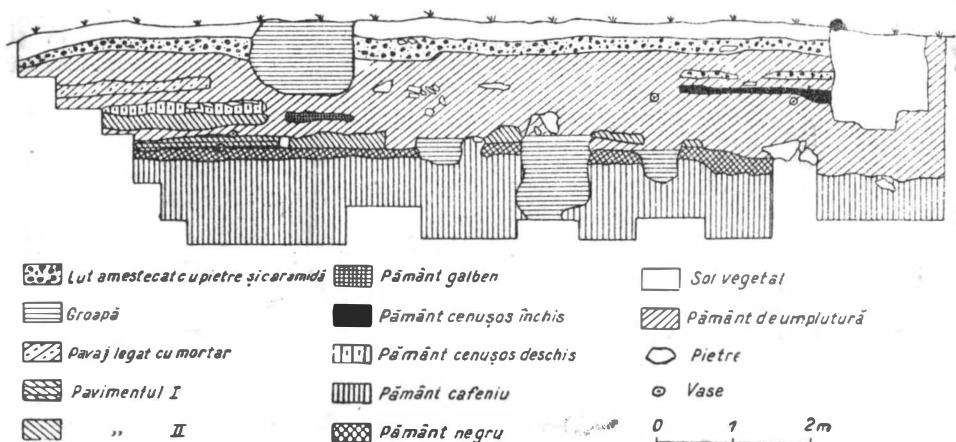

Fig. 25. — Şanţul VI; profilul peretelui de est.

construcţie. La baza acestuia nu a intervenit nici o amenajare a constructorilor (nivelare sau răzuire) cu scopul de a forma un pat pe care să zacă pavimentul.

Pavimentarea a fost făcută cu piatra de rîu măruntă, amestecată pe alocuri cu restul dintr-o rocă locală (gresie sarmaţiană). Pretutindeni deasupra acestui pavaj au fost găsite urme de viaţă reprezentate prin oase de bovine şi păsări, precum şi fragmente ceramice.

Sub pavaj a fost găsit un vas, borcan care prezintă analogii cu ceramica de la Scheia şi Şipot (fig. 26).

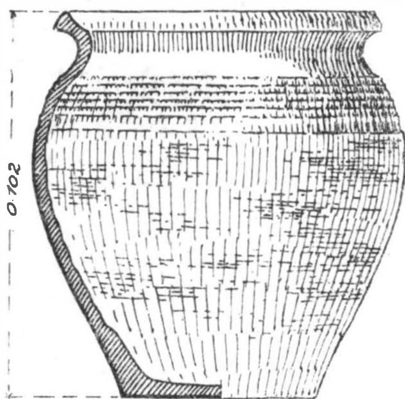

Fig. 26. — Vas găsit în săpăturile de la Curtea Domnească. Sec. XIV.

Al doilea pavaj a fost făcut peste o umplutură de pămînt negru-murdar cu grosimea de 0,30—0,40 m. Această umplutură a fost întinsă direct pe prima pavimentare. Pavajul al doilea este lucrat tot din piatră de rîu, amestecată cu aceleaşi elemente străine ca la primul.

Al treilea nivel din curtea exterioară este marcat printr-o placă de mortar. Peste această placă de mortar, în dreptul zidului păstrat la suprafaţă şi în partea lui de nord s-au găsit nişte dale de format mare ce se întind de la zid în spre nord pe circa 5—6 m (fig. 27).

Un pămînt de umplutură cu grosimea de 0,50—0,60 m amestecat cu multe elemente străine, formează patul celui de al treilea pavaj (din mortar). Umplutura aceasta — mult mai masivă decît prima — a fost impusă, credem, de o refacere a incintei Curţii Domneşti, fapt asupra căruia vom reveni mai departe.

În curtea exterioară a Curţii Domneşti, în şanţul IV, a fost sezisată urma unui zid legat cu pămînt (fig. 28), orientat est-vest, la adîncimea de 2,15 m de solul actual.

Dezvelirea acestuia printr-o suprafaţă ce a fost deschisă între şanţurile IV şi VI (caseta 4, fig. 23) a scos la iveală temelia unei încăperi rectangulare. Această

Fig. 27. — Aspectul zidului de incintă şi al pavajului cu lespezi din şanţul VII.

încăpere aparţine, ca epocă de construcţie, celui de al doilea constructor de la Curtea Domnească, deoarece ea taie primul paviment. Stratul deranjat în acest sector, de la nivelul primului pavaj în sus, nu a putut permite observaţii referitoare la felul în care cel de al doilea pavaj se lega de construcţie. E limpede însă faptul că în timpul celei de a treia pavimentări construcţia aceasta nu a mai funcţionat.

Asemenea resturi dintr-un zid legat cu lut galben și în imediată apropiere a acestui complex, la aceeași adîncime, am găsit în șanțul II (fig. 29).

Zidul acesta a fost tăiat transversal de o secțiune și are o orientare nord-sud față de cea a șanțului. Se pare că acest fragment de zid este nemijlocit legat de încăperea rectangulară descrisă mai sus.

Atît natura pietrei (gresie sarmațiană locală), cît și materialul de legătură (lut

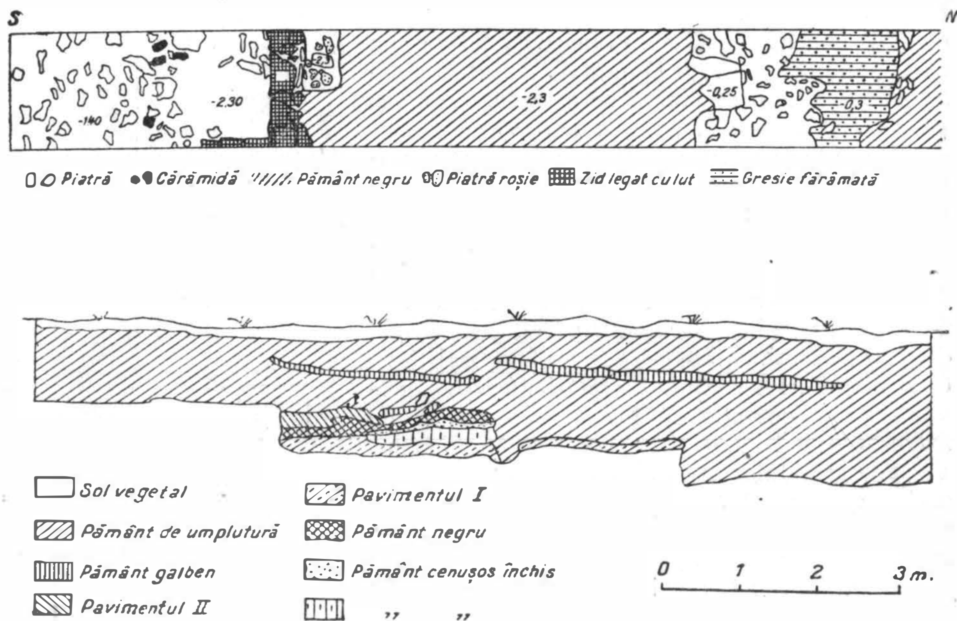

Fig. 28. — Planul șanțului IV și profilul peretelui de vest.

amestecat *numai* cu apă) ne îndreaptă în spre o apropiere a acestui complex cu pintenii din piatră legați cu pămînt de la cuptoarele Cetății Scheia.

O ultimă urmă de construcție sezisată pe teritoriul curții exterioare de la Curtea Domnească este un drum pietruit făcut cu dale mici între care sînt încastrate pietre mărunte și fragmente de cărămidă. Acest drum trece pe deasupra celei de a treia pavimentări și are o orientare nord-est — sud-vest (ș. III, IV și VI, fig. 23). Rămîne de verificat posibilitatea că am avea de-a face cu o cale de acces a secolului al XVII-lea, ce pleca din spre biserica sf. Dumitru, trecea pe lîngă Curtea Domnească și ducea la biserica Domnițelor (ctitorie a lui Vasile Lupu).

În cercetările noastre din această campanie am constatat că zidul păstrat la suprafață se continuă în spre est. Urme din fundația acestui zid au fost găsite în șanțul V (la adîncimea de 3,20 m) de asemenea în caseta 5 (vezi planul) la adîncime de circa 1,80 m față de solul actual.

În șanțul V fundația zidului face legătura cu un complex din piatră de formă pătrată cu o grosime de 1,20 m în partea superioară și 1,70 m în partea inferioară,

pe care noi l-am numit piciorul de zid din colţul de sud-est al incintei Curţii Domneşti (caseta 2, fig. 23).

De acest picior de zid se pare că se lega şi zidul de est al Curţii Domneşti. Atît în şanţul II, cît şi în caseta 6 (vezi planul), am găsit în profilele pereţilor urmele acestui zid care a fost distrus pînă la patul fundaţiei.

În urma rezultatelor din acest sector s-a ajuns la concluzia că aci avem de-a face cu o parte periferică a Curţii Domneşti. În acest scop a fost deschisă o suprafaţă între zidul de est şi şanţul VIII (caseta 5, fig. 23; fig. 29).

Rezultatele din această suprafaţă sînt în primul rînd legate de apariţia unor ziduri, care cad perpendicular pe zidul aflat la suprafaţă, iar altele sînt paralele cu acesta (fig. 23 şi fig. 41). O primă observaţie pentru zidul păstrat la suprafaţă este aceea că în partea lui de sud (respectiv partea din spre interiorul curţii), am găsit un zid de 0,50 m grosime, adăugat într-o fază mai tîrzie (vezi planul). Pînă la noi cercetări atribuim ipotetic această operaţie de îngroşare a zidului de incintă ca fiind impusă de construcţia unei bolţi.

Pe capătul de est al acestui zid cade un zid de 1 m grosime (fig. 23). Acest zid este contemporan cu cel de incintă deoarece se ţese cu el. De acest zid, în partea lui de est, au fost ulterior adosate două capete de zid ce cad perpendicular pe el fără însă a fi ţesute cu acesta.

Aceste două ziduri şi cel de incintă formează două încăperi din subsolul curţii (probabil dependinţe ale slujitorilor în această parte lăturalnică a curţii).

Una din încăperile casetei 5 prezintă pe zidul de est o deschizătură boltită cu cărămidă (fig. 23, i) unde a fost probabil o uşă sau fereastră.

Zidul perpendicular de care se leagă încăperile din caseta 5 a fost tencuit în parte dinspre încăperi. Pe această tencuială se disting urme de arsură puternică, care a fost observată şi deasupra podelelor celor două încăperi.

In partea de sud şi vest a casetei 5 se profilează noi ziduri care sînt în continuarea celor descrise, dar nu au putut fi cercetate în această campanie.

URME DE VIAŢĂ

În toate secţiunile de pe teritoriul Curţii Domneşti au apărut sub primul paviment, după cum am arătat mai sus, la adîncime de 0,30—0,40m,

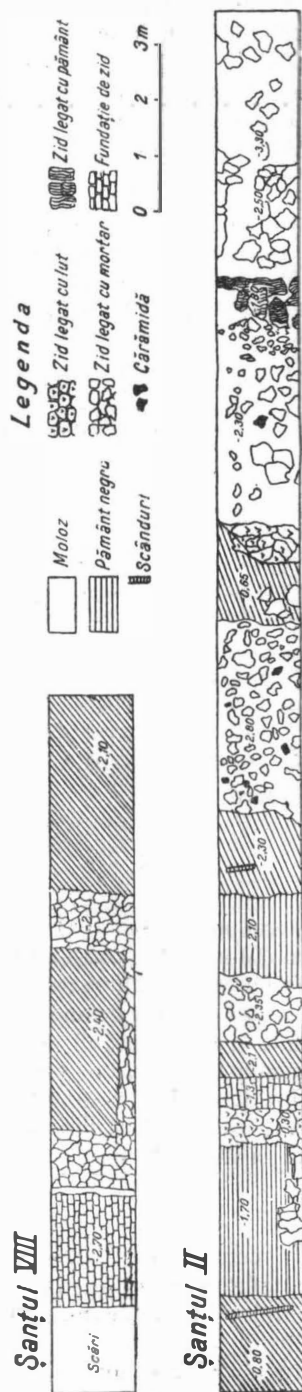

Fig. 29. — Planul şanţurilor II şi VIII.

urme de vase neolitice, fusaiole, silexuri, toporaşe.etc. Compararea materialelor de aici cu cele găsite la Cetatea de Scaun, precum şi cu cele de pe platoul Cetăţii Scheia dovedeştecă avem de a face cu aceeaşi populaţie a cărei aşezare intensă am găsit-o pe un platou de circa 3 ha situat în partea de sud-est a satului Scheia-Suceava.

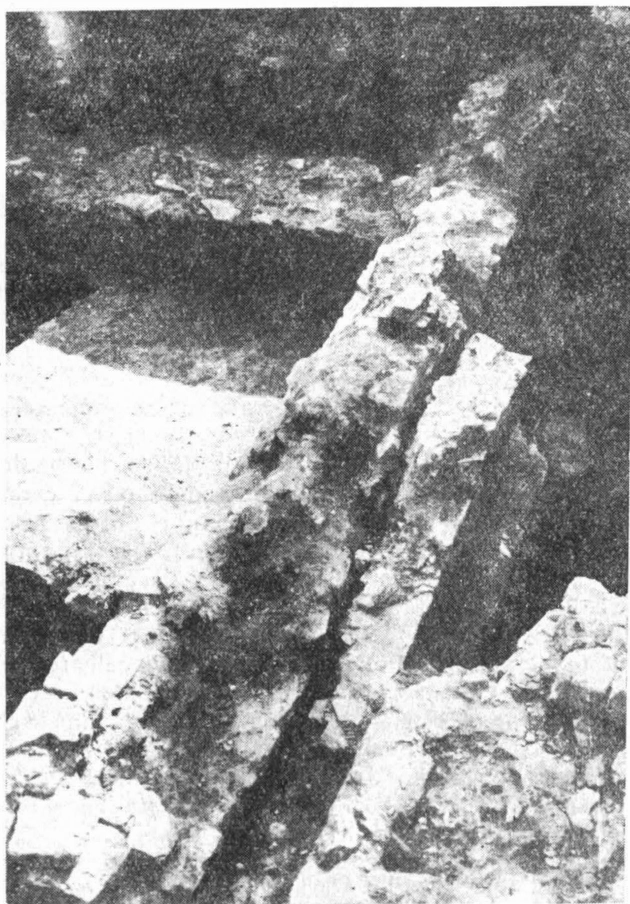

Fig. 30. — Aspectul zidurilor din caseta 5.

În şanţul IV şi caseta 4 (vezi planul), încăperea rectangulară despre care a fost vorba, taie o aşezare reprezentată prin urme de arsură, chirpic şi fragmente din buza şi fundul unor vase întîlnite în aşezarea de la Şipot[1].

Urme din diverse epoci ale constructoiilor din piatră avem antrenate pe tot teritoriul Curţii Domneşti, începînd de la suprafaţă şi mergînd pînă la adîncimea de circa 2,50—3 m ca rezultat al solului frămîntat în procesul scoaterii pietrei.

Singurele indicii sigure le reprezintă materialul ceramic redus, găsit pe primul şi al doilea paviment, precum şi în pămîntul dintre aceste două suprafeţe pavimentate.

---

[1] Asemenea ceramică s-a găsit la Hlincea-Iaşi. Cercetători sovietici o plasează în secolele VI—X e.n.

În şanţul V pe o porţiune de 1,50 m lăţime şi circa 3 m lungime a fost recoltat un material asupra căruia vom căuta să facem unele precizări care vor permite şi o datare ipotetică a primelor pavaje.

Pe prima suprafaţă pietruită şi sub ea au fost găsite fragmente din buza, pîntecul şi fundul unor vase — majoritatea din pastă cenuşie, cu foarte rare impurităţi, marcate prin uşoare urme de boabe de nisip fin. Vasele de aici sînt lucrate la roată şi prezintă o tehnică suficient de avansată. Cea mai caracteristică buză este aceea a unui vas devenit comun în săpăturile din Suceava şi pe care l-am găsit în vara aceasta la Cetatea de la Scheia în complexul datat cu moneda lui Petru Muşat (fig 26).

Numeroase fragmente aparţinînd părţii superioare a pîntecului prezintă ca ornament caneluri întîlnite la vasele datate de noi la sfîrşitul veacului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea.

În pămîntul de umplutură dintre cele două pavimentări am găsit fragmente dintr-un vas cenuşiu cu pereţii groşi de 5 mm şi buza teşită mult spre exterior. Alte fragmente din pîntecul unui vas roşu, cu caneluri ca decor şi ars incomplet, aparţin începutului de veac XV. Asemenea vase au fost găsite din abundenţă şi în sectorul poartă din faţa Cetăţii de Scaun.

Pe cel de al doilea pavaj continuă să apară ceramica găsită în pămîntul de umplutură dintre cele două nivele pietruite.

Înafară de aceasta găsim fragmente din vase smălţuite caracteristice veacului al XV-lea.

De la acest nivel, în spre solul actual, nu s-a putut face o cronologie nici măcar aproximativă a materialului, deoarece jefuitorii clandestini au deranjat toate straturile.

În această situaţie, confuză din punct de vedere stratigrafic, am găsit fragmente de vase smălţuite aparţinînd mai multor epoci. Tot aici am găsit cîteva fragmente de plăci de teracotă smălţuite sau nesmălţuite, cu motive ornamentale începînd dela cele florale geometrice pînă la acelea care reprezintă chipul omenesc.

Ceramica veacului al XVII-lea din caolin smălţuit cu culoarea verde sau maron abundă, fiind amestecată cu lulele de toate tipurile, databile în secolul al XVII-lea.

Într-un asemenea complex deranjat (în şanţul II), la o adîncime de 0,90 m am găsit o cahlă nesmălţuită, reprezentînd un cavaler călare (fig. 31).

În afară de materialul ceramic autohton am găsit fragmente dintr-o ceramică de import. Fragmente din vase de Delft şi musulmane, precum şi resturi de sticlărie apar de asemenea în aceste straturi deranjate.

Dintre monedele cele mai caracteristice găsite în săpăturile de la Curtea Domnească menţionăm una din timpul lui Alexandru cel Bun, una de la Iliaş, fiul acestui voievod, şi un gros de argint de la Ştefăniţă. Aceste monede nu pot servi pentru datarea nici unuia dintre straturile săpate, deoarece ele au fost găsite în moloz şi dărîmătură.

Celelalte urme de viaţă sînt marcate prin oase de păsări şi în special prin cele de bovine. Aceste oase formează un adevărat cimitir în regiunea şanţului II pe teritoriul bisericii Domniţelor. Ca material fieros menţionăm cîteva vîrfuri de săgeţi şi lame de cuţit.

Observaţiile făcute pe marginea săpăturii din anul 1953 de pe teritoriul Curţii Domneşti din Suceava duc la următoarele concluzii:

Curtea Domnească este ridicată, se pare, odată cu Cetatea Sucevii şi suferă aceleaşi mari transformări în construcţie ca şi Cetatea.

Cele trei mari nivele de pavimentare găsite şi pe platoul din faţa cetăţii de Scaun, credem că sînt legate de fazele de reconstrucţie ale Curţii Domneşti.

Curtea Domnească — mai accesibilă asediatorilor Capitalei voivodale moldoveneşti — suferă mai multe faze de refacere datorită distrugerilor ei provocate prin arderea tîrgului, suficient de des întîmplată cu ocazia incursiunilor lui Malcoci, Hroiot şi Albert din secolul al XV-lea.

Aceste urme se conturează pe teren şi trebuie urmărite pe viitor. Se impune ca în cercetările viitoare să fie făcută o minuţioasă analiză a fazelor de vieţuire depe teritoriul Curţii în care rezida aristocraţia şi, paralel cu aceasta, să se facă legătura cu aşezarea mai modestă găsită de colectivul nostru în bordeiele de pe teritoriul care marchează probabil limita din spre sud-est a tîrgului vechi al Sucevii — teritoriul Şipotului despre care vom vorbi mai jos.

Fig. 31. — Teracotă nesmălţuită reprezentînd un cavaler în galop spre stînga. Sec. XVII.

VI. SONDAJUL DE LA ŞIPOT

Săpătura s-a deschis într-o grădină din strada Şt. Ştefureac, situată la circa 100m nord-vest de pîrîul Cacaina şi la circa 300 m vest de Cetatea de Scaun. S-a săpat o secţiune lungă de 30 m şi lată de 1,50m. Secţiunea este situată pe latura de nord-est a platoului pe care se află grădina (fig. 32).

GROAPA DE CEREALE

În careul 7 al secţiunii, la adîncimeade 0,35 m a apărut marginea unei podele lutuite care avea o poziţie înclinată spre sud-vest.

Podeaua este făcută din pămînt gros de 3—4 cm, puternic arsă, căpătînd în urma arsurii o crustă deosebit de rezistentă. Stratul de pămînt este aşezat pe un pat de piatră format din plăci de dimensiuni şi forme neregulate dar care sînt aşezate în aşa fel, încît se lipesc foarte bine una de alta. « Patul » de sprijin rezultat astfel din « lipirea » pietrelor a căpătat o perfectă suprafaţă plană, pe care s-a aşezat stratul de pămînt galben care a servit drept podea. Dacă însă, din îmbinarea pietrelor rezultă o albiere, în locul rămas se pune o altă piatră cioplită, cu scopul de a da aceeaşi suprafaţă plană.

Poziţia podelei părea a indica prăbuşirea în interior a unei podele de locuinţă.

S-a văzut însă ulterior că podeaua, în locul în care se făcea curbura, nu prezenta nici o urmă de rupere, ci forma o suprafaţă continuă în perfectă stare. Mai mult decît atît, observaţiile stratigrafice au arătat că pentru a se putea lucra podeaua în bune condiţii s-a făcut o săpătură în formă de căldare în pămîntul cenuşiu. După ce a fost făcută săpătura s-a depus pe pereţi un strat de pămînt galben, dar el este aşa de subţire, încît nu se păstrează decît foarte puţin. Pămîntul acesta galben pare a fi fost pus pe pereţii gropii pentru a se prinde cu el plăcile de piatră care au servit drept pat podelei propriu-zise.

În suprafaţa de deasupra podelei gropii s-a găsit un număr de fragmente de vase, dar ele nu sînt concludente pentru a putea data groapa, întrucît se întind pe cel

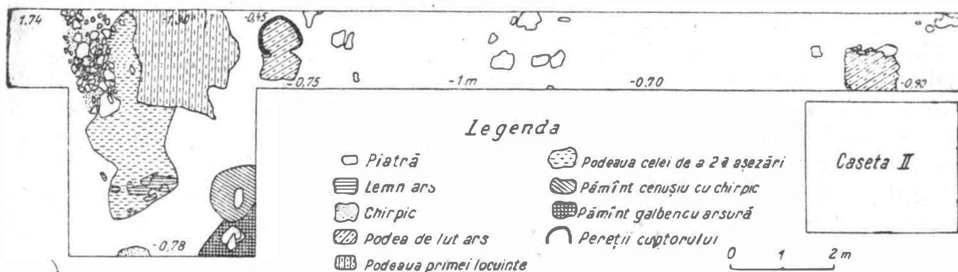

Fig. 32. — Planul săpăturilor de la Şipot, 1953.

puţin două secole: XVI şi XVII. In afară de fragmentele de vase s-au mai găsit şi multe oase (mai ales de păsări) ceea ce indică, credem, o folosire a gropii de cereale drept groapă de gunoi într-o perioadă următoare. Singurul element care ajută la datarea acestei gropi este o monedă ungurească din secolulal XVI-lea, găsită chiar pe podeaua gropii de cereale. Aceasta cu atît mai mult, cu cît ceramica din secolul al XVI-lea se găseşte în groapă în proporţie de 70—80%.

CUPTORUL

În careul 13, la adîncimea de 0,45 m, a apărut un semicerc cu pămînt ars la roşu, ceea ce a indicat aici existenţa unui cuptor. Cuptorul acesta a fost făcut într-o masă de pămînt galben, care a fost introdus într-o adîncitură săpată în pămîntul cenuşiu. Cuptorul de formă circulară, cu diametrul de 0,83 m, are pereţii boltiţi şi foarte bine păstraţi. Grosimea pereţilor (înţelegînd prin aceasta pămîntul ars-roşu) este de 0,04 — 0,06 m. In înălţime pereţii nu s-au păstrat decît circa 0,18 — 0,22 m, restul lor pecum şi bolta cuptorului fiind prăbuşiţi. În orice caz, în interior cuptorul nu a avut o înălţime mai mare de 0,60 m.

În afara pereţilor s-a mai dezvelit podeaua de lut a cuptorului. Ea este făcută din acelaşi pămînt galben-nisipos în care este construit cuptorul şi este foarte rezistentă — ca urmare a unei arderi puternice.

In peretele de sud al cuptorului s-a prins şi gura lui, marcată printr-o placă de piatră aşezată vertical, dincolo de care nu se mai vede nici o urmă de pămînt ars care să indice continuarea peretelui (vezi planul). In schimb, lîngă piatră s-a

găsit o grămăjoară de cenuşă albă, de paie, care a fost scoasă din cuptor. Cealaltă margine a gurii cuptorului nu a fost însă prinsă.

LOCUINŢA OMENEASCĂ

La capătul de nord-vest al secţiunii I, la adîncimea de 1,30 m, s-au dezvelit urmele unei locuinţe omeneşti. Aceste urme constau din resturi de podea foarte rău păstrate şi dărîmături de piatră în care erau prinse fragmente de oase. Intrucît

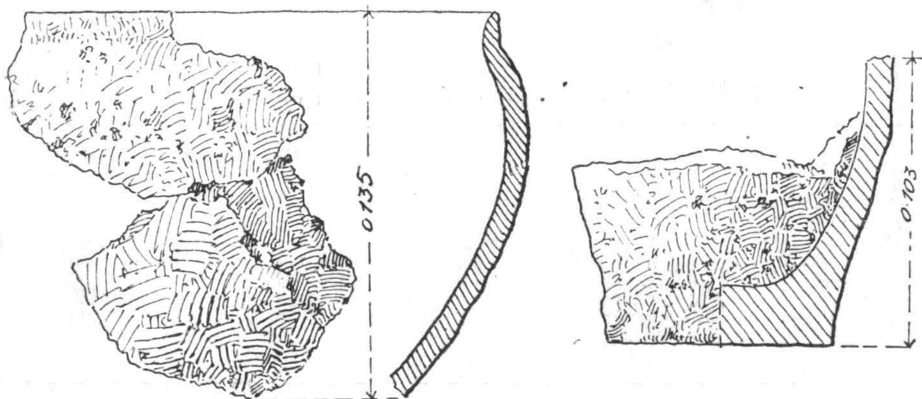

Fig. 33. — Fragmente ceramice databile înainte de sec. X e.n., găsite la Şipot.

podeaua, precum şi dărîmătura de pietre intră în malul de sud al secţiunii, s-a deschis o casetă de 3 × 2,75 m cu scopul de a dezveli în întregime aşezarea apărută în secţiunea I (fig. 32). Iată care este situaţia după adîncirea casetei II:

Pe o suprafaţă de 2 × 1,80 m se întinde o podea păstrată în condiţii rele. Pe latura ei de vest podeaua aceasta este mărginită de o dărîmătură de pietre de dimensiuni şi forme neregulate. Aşa cum s-a arătat mai înainte, de dărîmătura de pietre erau prinse numeroase fragmente de oase.

Demontarea pietrelor a arătat că dărîmătura provenea de la o vatră din piatră, care în momentul distrugerii locuinţei a prins sub ea numeroase vase. Că este vorba de o vatră nu încape îndoială, deoarece o parte din pietre au o faţă pe care se văd urme de arsură, faţă care se desface în lame subţiri. Pe de altă parte poziţia a trei pietre de la baza dărîmăturii indică existenţa unei asemenea vetre. Este vorba de nişte lespezi de dimensiuni aproape egale: 10 × 5 × 30 cm, care sînt aşezate pe muchie şi închid între ele o suprafaţă dreptunghiulară. Dacă ţinem seama de faptul că în suprafaţa aceasta este un pămînt puternic ars, iar pe acest pămînt sînt urme de cenuşă, mai ales lîngă piatra care marchează gura vetrei, existenţa acesteia nu mai poate fi pusă la îndoială.

Pe podeaua de care am vorbit înainte s-au găsit două fragmente de vase identice cu cele găsite în dărîmătura vetrei. Această identitate, precum şi poziţia vetrei faţă de podea face neîndoioasă legătura dintre ele, în sensul că vatra aparţine locuinţei arătate.

Ceramica găsită în vatră şi pe podea este cu totul deosebită de restul materialelor scoase de noi pe celelalte sectoare ale şantierului.

Pasta este foarte rudimentară în sensul că conţine numeroase impurităţi cu pietricele, cărămidă pisată şi pleavă. Vasele lucrate cu mîna au pereţii groşi şi, în momentul de faţă, ele prezintă numeroase crăpături, datorită, pe de o parte, unei arderi puternice în timpul folosirii, iar pe de altă parte calităţii inferioare a pastei.

Forma pe care o au vasele găsite de noi pare să fie aceea a unor pahare cu fundul îngust, din care se ridică aproape perpendicular peretele vasului. Între perete şi fund se observă o curbură uşoară (fig. 33).

Buzele pe care le-am găsit în dărîmătura vetrei sînt foarte scurte şi se desprind brusc din pîntec răsfrîngîndu-se puţin înafară şi subţiindu-se.

Tot materialul aparţine probabil secolelor VI—VIII [1].

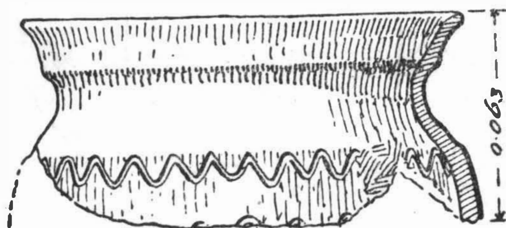

Fig. 34. — Ceramică din veacul al XIV-lea de la Şipot.

Dar locuinţa aceasta din secolele VI-VIII este spartă de o altă locuinţă datată pe baza ceramicii, ca aparţinînd secolului al XIV-lea (fig. 34). Întrucît această ultimă locuinţă a fost un semibordei, prin adîncirea încăperii s-a ajuns la nivelul de locuire din secolele VI-VIII. Deoarece chiar în peretele semibordeiului apăruseră pietrele din adîncimea vetrei primei locuinţe, constructorii semibordeiului au lutuit odată cu podeaua şi dărîmătura vetrei. Urmele acestei lutuiri se păstrează încă destul de bine şi este bine păstrată chiar legătura dintre podeaua propriu zisă a celei de a doua locuinţe şi lutul cu care s-au astupat dărîmăturile vetrei (fig. 32).

La extremitatea de sud a podelei semibordeiului se păstrează o parte din acoperişul lui care era din scînduri. Acestea sînt arse, orientate spre vest-est şi suprapuse prin prăbuşire în două rînduri (fig. 32).

La rîndul lor, ambele locuinţe au fost sparte pe latura de est de o groapă — tot din secolul al XIV-lea — în care s-au găsit numeroase fragmente de vase, precum şi un vas întreg cu pereţii subţiri, de forma unei vaze de flori, avînd în fund un orificiu de scurgere.

In concluzie, sondajul de la Şipot are pentru campaniile viitoare o însemnătate deosebită, întrucît a arătat că pe teritoriul vechiului tîrg al Sucevii se află diferite nivele care permit a se urmări continuitatea vieţii pe teritoriul Sucevii.

[1] Cf. I. I. Liapuşkin in «Sovietskaia Arheologhia», 1952, vol. XVI, p. 1—39.

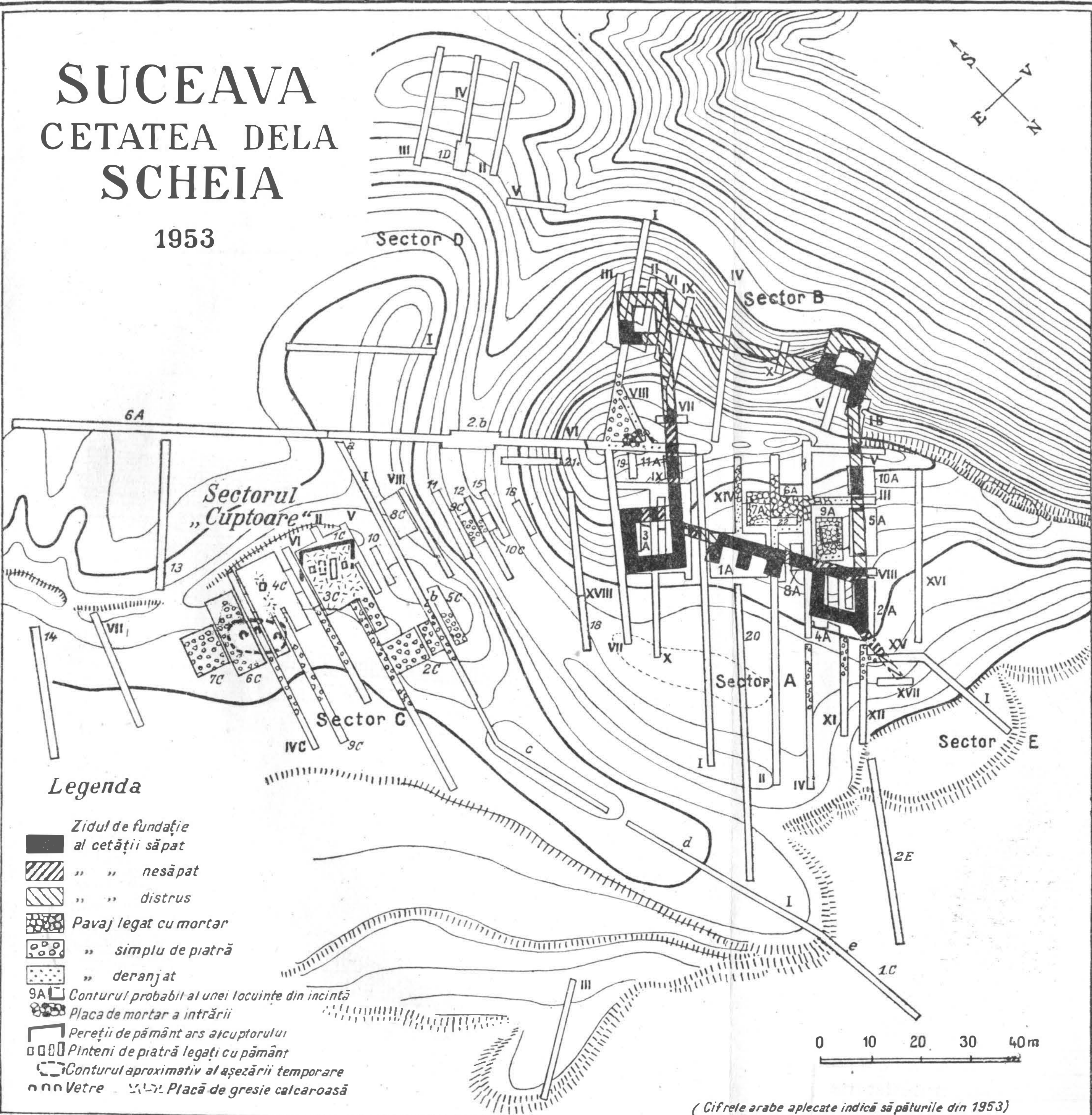

Fig. 35. — Planul săpăturilor de la Cetatea de la Scheia, 1952—1953.

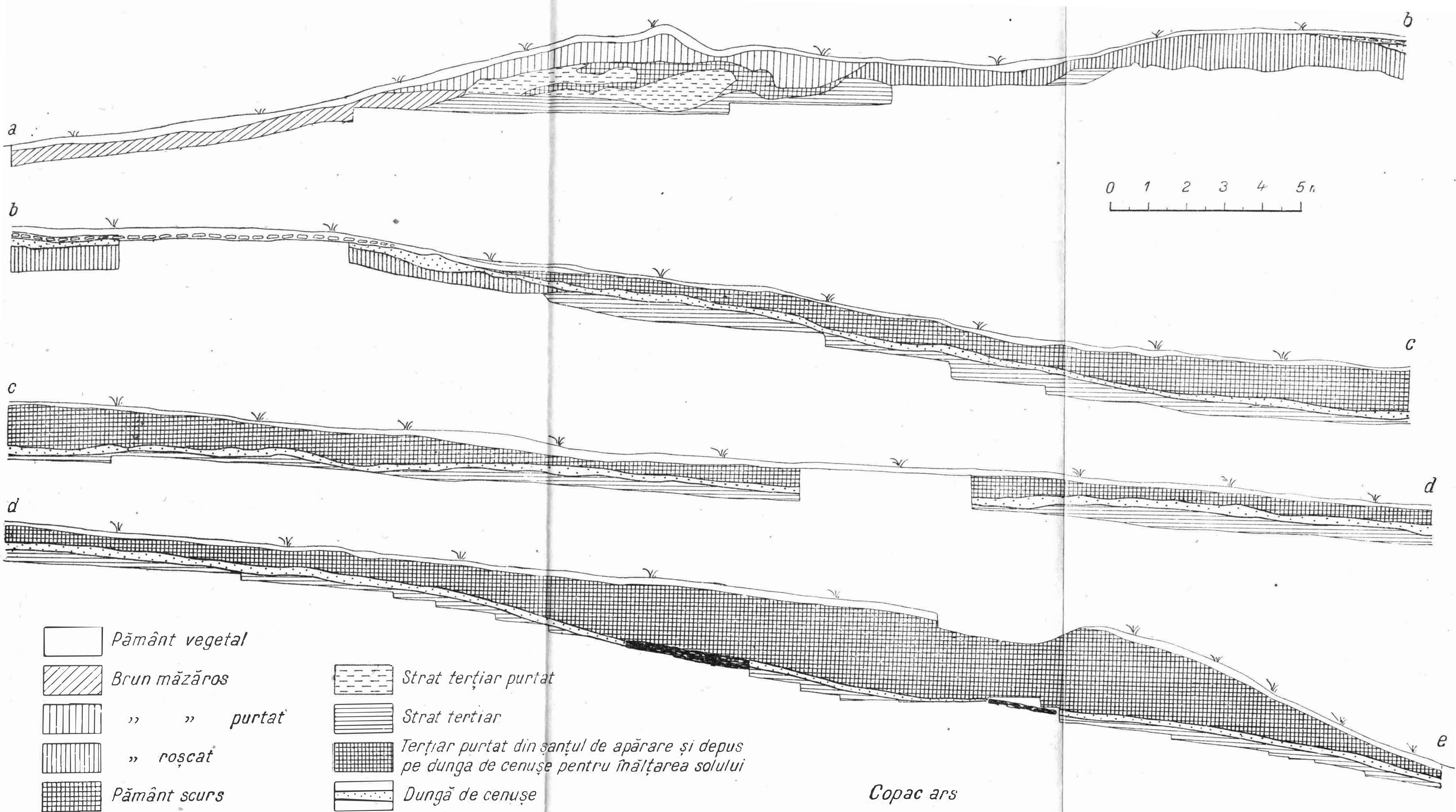

Fig. 36. — Șanțul I C. Profilul peretelui de nord.

VII. CETATEA DE LA SCHEIA

O problemă nerezolvată definitiv în prima campanie de săpături la Cetatea de la Scheia a fost aceea a amenajărilor de teren.

Studiul acestei probleme este legat de justa interpretare a originii unei dungi de cenuşă care a apărut în toate sectoarele săpate în anul 1952.

Dunga de cenuşă reprezintă în mod sigur nivelul solului pe care au călcat constructorii cetăţii. Defrişarea prin ardere a unei vegetaţii care acoperea piscul pe care este clădită cetatea şi împrejurimile ei a făcut posibilă depunerea de cenuşă şi cărbuni, reprezentată astăzi prin dunga despre care este vorba.

Prelungirea şi adîncirea şanţului I *C* care a tăiat valul de apărare din spre sud-est pe toată lungimea lui a scos la iveală în trei locuri urme de copaci şi arbuşti carbonizaţi (fig. 36).

Pe fundul şanţului I *C*, la adîncimea de 1,80 m (în dreptul şanţului XX *A*, fig. 36), a fost găsit un copac a cărui tulpină măsoară 1,80 m, iar în diametru 0,30 m. Asemenea copaci au apărut în aceeaşi secţiune la adîncimea de 2—2,50 m, în capătul valului (est).

Trebuie să arătăm aici, că nici în această campanie nu au fost interceptate în dunga de cenuşă alte urme de viaţă, exceptînd cărbunii şi cenuşa complexului pe care îl discutăm.

Amenajările constructorilor de tipul înălţărilor pot fi studiate pe baza unor secţiuni făcute longitudinal şi transversal pe valul de apărare.

Trecînd la analiza profilului peretelui de nord al şanţului I *C* distingem următoarele (fig. 36):

Pavajul simplu din sectorul *C* (platforma din faţa cetăţii) este aşternut pe dunga de cenuşă, dovadă că aici nu s-a simţit nevoia unei înălţări.

De la pavaj în spre est constatăm, în schimb, o preocupare a constructorilor de a depune peste dunga de cenuşă cantităţi mari de pămînt. Pe măsură ce dunga de cenuşă coboară pe direcţia est, stratul de pămînt depus deasupra ei creşte, ajungînd în capătul de est al valului la o înălţime de peste 2 m (fig. 36).

La această extremitate a valului, constructorii poartă pămînt pe un spaţiu suficient de larg pentru a obţine o platformă a cărei diametru măsoară circa 60 m.

Huma adusă aici din şanţul de apărare, cu ocazia adîncirii lui, se pare că reprezintă o măsură strategică a constructorilor cu scopul de a crea o piedică împotriva asediatorilor, în cazul cînd ar încerca să pătrundă în spre cetate prin această regiune.

Platforma descrisă constituie, în asemenea împrejurări, o adăugire la sistemul natural de apărare creat de terasele abrupte din spre est (Iţcani).

În caz de atac, asediatorii erau obligaţi să urce terasele pentru a ajunge pe platformă. La rîndul ei, poziţia platformei dovedeşte că asediatorii erau expuşi proiectilelor [1] îndreptate din spre zidurile şi turnurile de est.

Un alt tip de amenajări a fost anunţat încă din 1952. Acesta este reprezentat prin nivelările din incinta cetăţii, precum şi în exterior, mai ales în spaţiul cuprins între zidul de est şi şanţul de apărare.

În toate secţiunile noastre din 1952, executate pe versantul *A* şi prelungite pe spaţiul de mai sus, am dat de urmele unor adîncituri (gropi) umplute cu humă. Aceste urme pe care noi le-am numit viroage naturale încă din raportul anterior sînt late, în spre partea superioară (buză), de circa 2,50—3 m şi adînci de circa 3—4 m.

---

[1] Este desigur vorba de proiectile lansate de arme de tipul balistei, deoarece cetăţile moldoveneşti au fost dotate cu artilerie într-o perioadă mai tîrzie (secolul al XV-lea).

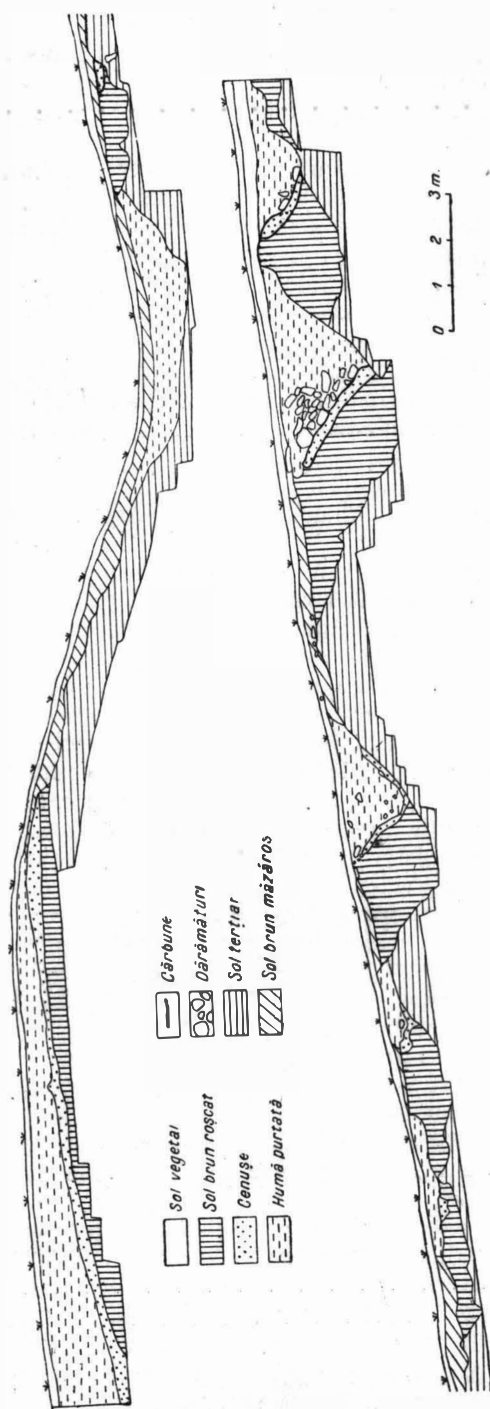

Fig. 37. — Şanţul XX *A*. Profilul peretelui de sud.

Ipoteza formulată vag că aceste urme ar aparţine unor constructori anteriori celor în piatră s-a dovedit a fi nejustă. Aceste urme nu prezintă nici un indiciu care să demonstreze că ele pot fi încadrate într-un sistem de fortificaţii mai vechi de pe botul de deal al cetăţii. Lipsa din incinta cetăţii, precum şi în celelalte sectoare, a unor elemente care să sprijine cele de mai sus este suficient de grăitoare. Dimpotrivă, punerea în plan a urmelor discutate şi obţinerea direcţiei lor în acest fel faţă de piscul cetăţii dovedeşte că avem de-a face cu nişte viroage naturale. Viroagele în număr de trei brăzdau spaţiul dintre zidul de est şi actualul şanţ de apărare, plecînd de pe linia crestei dintre sectorul *A* şi *C*, loc de unde colectau apele. Această creastă a fost secţionată de constructori şi îndepărtată pe lăţimea şanţului de apărare în punctul intrării în cetate.

Pe fundul viroagelor — şi mai puţin pe pereţii lor am găsit dunga de cenuşă bine conservată, datorită intervenţiei constructorilor, care au umplut viroagele cu pietre şi humă purtată pentru a le astupa.

Operaţia de nivelare a terenului, şi odată cu aceasta, şi aceea a viroagelor a avut loc într-un timp relativ scurt de la construcţia cetăţii, timp justificat prin urmele de mortar găsite în pămîntul purtat, dar mai ales prin resturile masive din dunga de cenuşă, care nu au avut timpul să fie îndepărtate de agenţii atmosferici.

Pe porţiunea de teren cuprinsă între zidul de est şi şanţul de apărare, porţiune pe care noi am numit-o impropriu curtea

exterioară a cetăţii s-au putut face şi alte observaţii înlesnite prin adîncirea şanţului XX *A* (fig. 37).

Secţiunea nouă executată aici dovedeşte limpede că în acest sector, constructorii sînt preocupaţi de nivelarea viroagelor, în număr de trei. Pe măsură însă ce urmărim profilul din spre est (şanţul de apărare), observăm că, în şanţul propiu-zis, constructorii au mers în adîncime, circa 3 m faţă de linia dungii de cenuşă. Operaţia din acest sector a fost limitată numai la o adîncire şi lărgire uşoară. În continuare

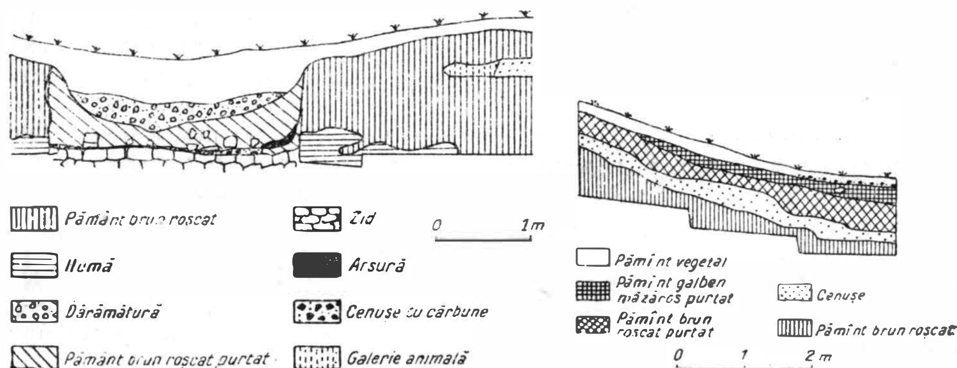

Fig. 38. — Caseta X *A*. Profilele pereţilor de nord şi vest.

constatăm că peste dunga de cenuşă încep depunerile de pămînt pentru a ridica platforma descrisă mai sus.

Asemenea amenajări au fost executate şi în imediata apropiere a cetăţii. În partea exterioară a cetăţii, respctiv la baza zidurilor, a fost depus pămînt pe circa 0,50—0,60 m peste dunga de cenuşă, (fig. 38). Pămîntul purtat aici se întinde de pe linia zidurilor în spre exterior pe o lungime de circa 2—3 m.

Încercarea de a explica rostul acestor amenajări în imediata apropiere a zidurilor a dat următoarele rezultate.

Se pare că această înălţare era impusă constructorilor de faptul că zidurile de incintă au fost fundate pretutindeni în solul viu, numai la adîncimea de 0,50—0,60 m.

Prin acest strat de pămînt protector depus la baza zidurilor a fost obţinută într-o mare măsură şi asigurarea temeliei, care iniţial fusese şubred fundată. Pe lîngă această operaţie cu caracter strict tehnic, formulăm o ipoteză strategică ce trebuie încă verificată.

Se pare că în împrejurările de atunci, apărătorii cetăţii îşi puneau problema obţinerii prin înălţare a unui unghi de pantă mai dificil asediatorilor.

În incinta cetăţii a existat o atare operaţie de înălţare, pe care noi am arătat-o în raportul anterior, pe marginea observaţiilor făcute la şanţul V *A*[1].

În cuprinsul casetei 6 *A* 1952 a fost executată o secţiune (XXII *A*) a cărei latură de vest se sprijină pe placa de mortar (pavajul din incintă). Elementele furnizate de această secţiune (fig. 39) întăresc observaţiile făcute cu privire la preocuparea constructorilor pentru îndulcirea pantei în acest sector.

Amenajarea în această regiune a incintei a fost făcută cu o pătură de nisip depusă peste dunga de cenuşă (fig. 39). Peste nisipul acesta a fost aşternută placa

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche», 1953, nr. 1—2, p. 372—375.

de mortar, obţinîndu-se în acest fel o suprafaţă mai plană, propice construcţiei uñor dependinţe aşa cum de altfel au fost găsite.

Al doilea punct din planul colectivului în săpăturile din anul 1953 l-a format studiul cetăţii propriu-zise cu toate problemele pe care le ridică.

În privinţa tehnicii construcţiei folosite la Scheia au fost obţinute elemente care dovedesc sigur că zidurile de incintă au fost construite în trepte impuse de configuraţia terenului.

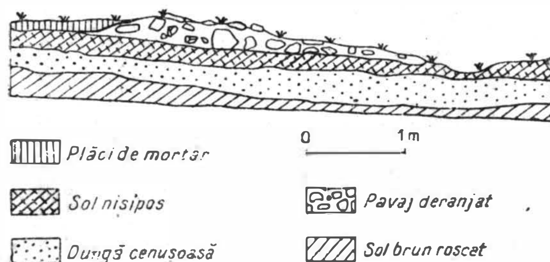

Fig. 39. — Şanţul XXII *A*. Profilul peretelui de vest.

Prin adîncirea părţii de nord-vest a casetei I *A* (1952) s-a obţinut dezvelirea laturii de vest a zidului de est pe aproximativ 8 m lungime. În profil se observă că terţiarul formează nişte trepte din loc în loc, cu tendinţa nord-est — sud-vest. Aceste trepte ale solului virgin nu suferă nici o amenajare din partea constructorilor, dimpotrivă se distinge în profil că zidul face aceleaşi trepte urmărind regulat pămîntul viu (fig. 40). Trei suprafeţe deschise pe zidurile de nord-sud şi est au avut ca scop să aducă precizări în legătură cu problema spinoasă de la Scheia şi anume, aceea dacă cetatea a fost sau nu terminată.

Suprafaţa 8 *A* de pe zidul de est a dat la iveală în partea de nord o platformă pe care se disting în cîteva locuri urmele unor pietre scoase. În lăcaşul unei asemenea

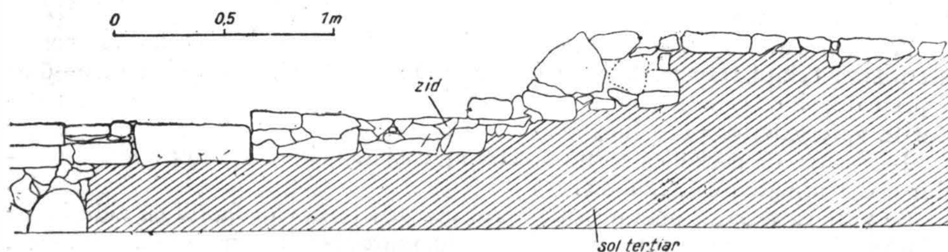

Fig. 40. — Profilul unui fragment din zidul de est.

pietre, conturat de mortarul care o leagă de altele, am descoperit o urmă (adîncitură) făcută cu o unealtă de fier, probabil daltă.

Platforma descrisă nu a mai fost deranjată de jefuitorii tîrzii, deoarece materialul ceramic de aici aparţine începutului de veac XV, datat cu monedă de la Alexandru cel Bun, găsită numai la 2 m în spre vest, în caseta 6 *A* (1952).

Complexul studiat aici, atribuit de noi demantelatorilor cetăţii se găseşte exact la înălţimea pavajului din incintă. Or, reiese clar că urmele de piatră scoasă dovedesc că zidul se înălţa înainte de demantelare deasupra pavajului. Aceeaşi platformă, în extremitatea de sud, pe o porţiune de 1 m, a fost deranjată de jefuitori, care, începînd de aici, au scos piatră pe toată linia zidului de est inclusiv cei trei contraforţi. Urmele acestora sînt marcate atît de ceramica lor, cît şi de monedele veacurilor XIX—XX, aşa cum de altfel anunţam acest lucru încă din anul 1952.

Rezultate identice cu cele găsite pe platforma demantelatorilor din caseta *A* au fost întîlnite şi în suprafeţele deschise pe zidurile de nord şi sud.

În sprijinul rezolvării problemei dificile enunţate mai sus au fost de un real folos secţiunile întreprinse de colectiv în incinta cetăţii. În colţul de nord-est al incintei au fost interceptate într-o nouă suprafaţă (caseta 9 *A*) nişte urme pe care noi le atribuim ca făcînd parte din temelia unei încăperi. După îndepărtarea solului vegetal din acest sector au început să se contureze două complexe acoperite cu mortar, care în colţul de sud-est fac un unghi de 90°. Restul de două laturi (vest

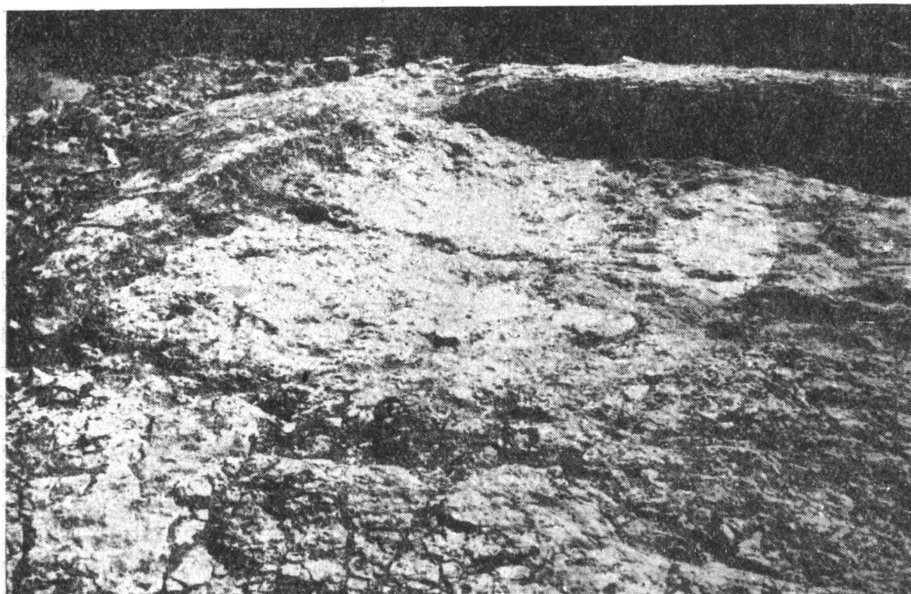

Fig. 41. — Aspectul podelei unei locuinţe cu resturi din pereţii de S şi E.

şi nord) nu se păstrează din cauza unui deranjament survenit în această parte într-o epocă mai tîrzie.

Suprafaţa încadrată de aceste patru laturi conţinea piatră de format mare şi mijlociu, fără urme de mortar. Aceste pietre încastrate au fost îndepărtate începînd de la podea, pe o înălţime de 0,30—0,40 m. În felul acesta a fost descoperită partea interioară a temeliei încăperii din spre sud şi est.

Cele două laturi în interior sînt perfect drepte pe plan vertical şi se unesc de podeaua încăperii formînd un unghi de 90°. Pentru execuţia lor, constructorii au întrebuinţat un cofraj interior din loasbe (dulapuri) de lemn.

Partea superioară a acestor laturi este lată de circa 0,60—0,70 m şi prezintă în spre exterior o uşoară înclinare pînă în momentul în care se leagă de restul pavajului incintei. Aceste laturi sau temelii, acoperite cu o placă de mortar rezistentă au în interior pietre de format mare, legate cu mortar. Amănuntul a putut fi observat cu ocazia cercetării celor două laturi deranjate de jefuitori (fig. 41).

De toate aceste patru laturi se leagă o placă de mortar, cu o suprafaţă plană, pe fundul căreia am găsit fragmente din buza şi pîntecul unui vas datat cu monedă Petru Muşat, în alt sector al cetăţii.

Analiza complexului în stadiul actual permite să tragem concluzia, deocamdată ipotetică, că în această regiune a cetăţii am găsit urmele unei construcţii ai căre

pereţi au fost lucraţi cu piatră legată cu pămînt — fenomen întîlnit la intrarea în cetate.

Pînă la noi cercetări legate de cazul discutat, rămîne valabilă ipoteza emisă mai sus, mai ales că pe podeaua încăperii nu au fost găsite materiale care să indice folosirea cavităţii pentru alte scopuri. Sărăcia materialului din incinta Cetăţii Scheia nu a dat posibilitatea strîngerii de date referitoare la datarea cetăţii în anul 1952. Anul acesta în caseta 7 *A* am găsit încastrate, în mortarul pavajului, două funduri de vas *in situ*, care după toate elementele caracteristice aparţin fragmentelor prinse în complexul de la cuptoare, datat cu monedă Petru Muşat.

Problema drumului şi aceea a intrării de la Cetatea Scheia nu a putut fi rezolvată definitiv în această campanie.

Platoul din faţa cetăţii. Sondajele din anul 1952, făcute pe platoul din faţa cetăţii, au scos la iveală urme materiale pe care s-a pus un deosebit accent în cercetările noi.

Un rezultat pozitiv al cercetărilor din acest sector îl constituie datarea pavajului simplu cu o întindere de circa 300 m². Pavajul este contemporan construcţiei Cetăţii Scheia şi acest lucru este documentat de situaţia găsită de noi în primul rînd în şanţul I *C*, pe care l-am adîncit (fig. 36). Dunga de cenuşă, mult discutată, a fost şi de data aceasta firul roşu călăuzitor în cercetarea situaţiei de aici. Se observă în profilul şanţului I *C* că pavimentul zace direct pe dunga de cenuşă — observaţie repetată, care duce în schimb la contemporaneitatea construcţiei cetăţii cu această platformă pavată a intrării.

Limitarea numai la aceste cercetări făcute prin sondaje, în anul 1952, pe acest platou a făcut posibil să atribuim greşit rolul unor complexe. Ipoteza emisă de noi — în care atribuiam complexului ieşit în caseta I*C* rolul de turn al intrării — s-a dovedit a fi neîntemeiat.

Dezvelirea pe suprafaţă în caseta I *C* a presupusului turn de apărare al intrării a dat rezultate precise, care duc la concluzia că în buza valului de apărare constructorii au amenajat un cuptor [1] pentru arderea pietrei de var (fig. 42). Trei din pereţii acestui cuptor sînt săpaţi în pămîntul viu al crestei despărţitoare dintre sectoarele *C* şi *D* (vezi planul).

Pe peretele de nord al încăperii am găsit nişte urme pe care le atribuiam unor dulapuri — scînduri cu care au fost căptuşiţi pereţii interiori ai presupusului turn.

Îndepărtarea pămîntului de umplutură pînă la podeaua cuptorului a făcut să dăm de asemenea urme şi în peretele de sud. Urmele conservate aici suficient de bine nu sînt altceva decît rezultatul săpării cuptorului cu o unealtă de metal, de tipul tîrnăcopului. Ele sînt imprimate în terţiarul ars puternic. Am constatat că unealta avea lăţimea de circa 5 cm şi că urmele lăsate de ea nu prezintă continuitate pe perete.

În timpul adîncirii solului viu pentru a obţine cele trei laturi adosate crestei, constructorii au lăsat pe pereţi aceste urme, cînd verticale, cînd oblice, lucru impus de rezistenţa terţiarului care se stratifică şi devine mai dens pe măsură ce sapi în adîncime.

Cel de al doilea argument pentru sprijinirea afirmaţiei noastre a putut fi înregistrat în urma dezvelirii presupusului perete de est, care s-a dovedit a fi un prag

---

[1] Cercetătorul sovietic Rîbakov aminteşte asemenea cuptoare în aceleaşi împrejurări, însă pentru vase, în studiul său: Remeslo drevnei Rusi.

compus din doi pinteni rectangulari şi alţi doi alungiţi, făcuţi din piatră legată cu lut.

Pintenii retcangulari se găsesc în colţurile nord-est şi sud-vest ale cuptorului şi au laturile de circa 1,20 m. În înălţime ei se păstrează pe circa 1,50 m, ţinînd seama că pleacă de pe linia podelei. Menţionăm că, de jur-împrejur, pintenii sînt îmbrăcaţi cu o pătură de gresie calcaroasă, rezultată în timpul arderii pietrei de var. Între cei doi pinteni se păstrează un al treilea, care are însă forma alungită. El porneşte din interiorul cuptorului peste pragul acestuia şi se continuă în exterior pe circa 2,50 m. Un al doilea pinten de tipul celui descris şi de dimensiuni şi formă egală se conturează în deschizătura pragului, în partea din spre pintenul rectangular din colţul de sud-est. Acesta a fost demontat ulterior (fig. 58). Între aceşti patru pinteni găsim depusă o cantitate enormă de gresie calcaroasă întărită, care formează o masă compactă foarte rezistentă.

Podeaua turnului este reprezentată printr-o placă de gresie calcaroasă, care se îngroaşă în spre latura de est a cuptorului şi face parte organică cu pătura de gresie ce acoperă pintenii descrişi. Această placă de gresie iese în exteriorul cuptorului, pe o suprafaţă de 30—40 m², şi acoperă pavajul simplu de pe sectorul *C*.

Fig. 42. — Aspectul cuptorului I.

Perforarea plăcii de gresie în exteriorul cuptorului, mai precis în partea de est a pintenului rectangular de nord-est, a înmulţit elementele care susţin existenţa cuptorului.

Pe o porţiune de circa 3 m², îndepărtarea plăcii de gresie a dus la interceptarea unui strat de pămînt murdar, cu urme de arsură. Sub acest pămînt, apariţia unei a doua plăci de gresie de aceleaşi dimensiuni ne-a făcut să oprim cercetările pentru a nu periclita pragul cuptorului şi pintenul căruia, în acest fel i se submina baza.

Pînă la noi cercetări în acest sector, atribuim aceste plăci de gresie, despărţite de stratul de pămînt murdar, ca aparţinînd etapelor mari de ardere a pietrei de var.

Paralel cu îndepărtarea păturii de gresie de pe latura de est a pintenului s-a făcut o operaţie similară şi pe latura lui de vest. Cu această ocazie au fost constatate

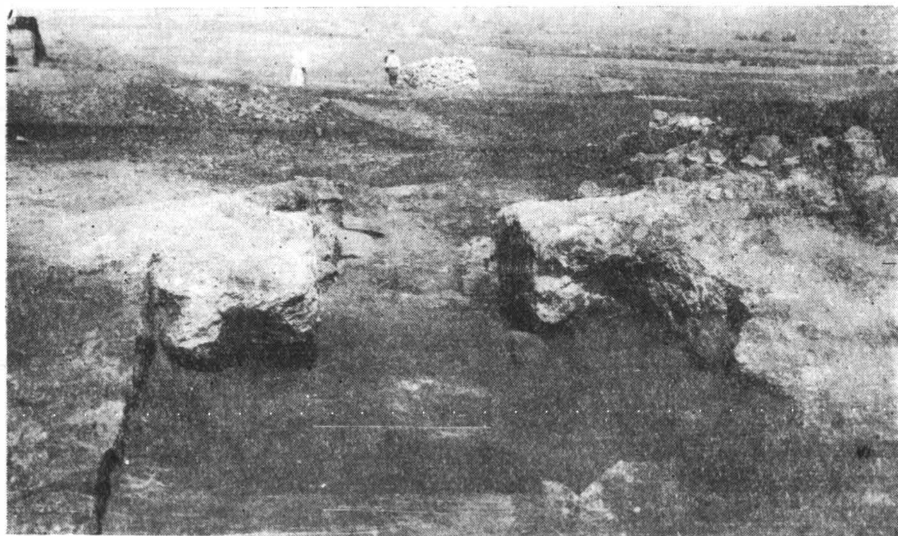

Fig. 43. — Pintenul alungit al cuptorului I demontat; în stînga urme din pinten.

următoarele: constructorii cuptorului au zidit pintenul, neglijent, pînă pe linia pragului. De la prag în sus — deci deasupra plăcii de gresie — găsim în colţurile din spre interior ale pintenilor rectangulari, nişte pietre cu colţuri feţuite. Credem că o asemenea amenajare îşi avea locul la colţuri începînd de pe linia podelei, în cazul cînd cavitatea discutată ar fi jucat rolul de turn.

Evacuarea pămîntului de umplutură pînă la podea a permis cercetarea regiunii, unde cele trei laturi din pămînt se leagă de podea. Lipsa unor urme care să demonstreze existenţa unor pari cu rostul de a fi sprijinit suprastructura turnului este de asemenea în sprijinul cuptorului. Notăm că pe latura de vest a cuptorului am găsit o urmă (amenajată), pe care o atribuim unui pilon care făcea parte din sistemul de susţinere al pietrei, clădită pentru ars.

O ultimă observaţie în sprijinul cuptorului este aceea că în regiunea pragului am găsit cantităţi mari de cenuşă şi cărbuni — dovadă că din această parte a fost alimentat cuptorul cu material lemnos. Absenţa cărbunilor şi cenuşii pe restul podelei dovedeşte că în această parte nu s-a făcut foc intens.

O analiză geo-pedologică făcută în acest sector[1] întăreşte concluzia noastră. Un prim argument de acest fel îl constituie pigmentarea puternic cărămizie a lutului şi marnei. Pigmentarea este provenită dintr-o încălzire a lutului la cel puţin + 800°. La aceasta se adaugă observaţiile în legătură cu formarea unei zgure, obţinută prin topirea silicaţilor.

Apariţia unor bolovani de jasp în preajma cuptorului constituie ultimul argument. Jaspul adus în aceste părţi tocmai din regiunea Rarăului era întrebuinţat la gura cuptoarelor, unde temperatura era continuu mai ridicată.

Descoperirea în continuare, pe platoul din faţa Cetăţii Scheia, a unui asemenea complex cu arsură puternică a adus precizări în legătură cu problema discutată.

De data aceasta şanţul IV *C* (vezi planul) a scos la iveală un nou pinten rectangular şi aceeaşi podea din gresie calcaroasă ca la primul cuptor. Deschiderea unei suprafeţe pe noul cuptor nu a putut fi dusă pînă la capăt şi a rămas să fie continuată în săpăturile viitoare, cînd se va relua cercetarea cuptoarelor cu toate problemele interesante pe care le ridică.

Reţinem în concluzie forma romboidală a acestor cuptoare de mărime neobişnuită, dispuse pe linia crestei despărţitoare despre care a fost vorba (vezi planul).

Este semnificativ faptul că asemenea cuptoare pentru arderea pietrei de var, de formă rectangulară, apar şi la Cetatea Neamţului în aceleaşi condiţii.

Asemenea afinităţi între cele două cetăţi mai există, şi ele trebuie cercetate pentru a înlesni cunoaşterea epocii în care a fost ridicată Cetatea Neamţului.

În campania de săpături din anul 1952, au apărut în şanţul IV *C* (în dărîmătură) nişte fragmente de vase caracteristice care au determinat desfacerea unor suprafeţe paralele în acest şanţ (fig. 44).

Îndepărtarea dărîmăturii din şanţul IV *C* a scos la iveală o suprafaţă pavimentată cu plăci de gresie, deasupra căreia a fost prins un strat de cenuşă şi cărbuni de circa 2 cm grosime, provenit de la nişte vetre din apropiere.

În capătul de vest al suprafeţei pavimentate din şanţul IV *C* a fost interceptată o vatră de formă semicirculară. În cenuşa şi cărbunii vetrei au apărut fragmente ceramice din buza, pîntecul şi fundul unor vase amestecate cu bucăţi de oase (păsări şi bovine).

Paralel cu această operaţie s-a procedat la îndepărtarea stratului de dărîmătură din casetele 4 şi 6 *C* (vezi planul). În suprafeţele arătate mai sus au fost descoperite două vetre noi dintre care cea din suprafaţa 4 *C* este păstrată în condiţii mai bune.

Trebuie să arătăm că peste această pavimentare — pe care noi o atribuim ca aparţinînd unei aşezări temporare — am găsit o placă de gresie calcaroasă, formată din materialul scurs din cuptorul II. Placa nu a fost deranjată pînă la intervenţia noastră şi acoperă aşezarea temporară, acoperind complexul de sute de ani (fig. 45 şi 46).

Sub această placă, în cenuşă şi în cărbunii vetrelor din aşezare, am găsit în caseta 9 *C* (colţul nord-est) o monedă. Moneda este de la Petru Muşat şi este identică cu cea găsită în incintă în 1952; ea a fost emisă în ultimii ani de domnie ai lui Petru Muşat. Lîngă monedă au fost găsite şase fragmente din totalul de 14 tipuri de vase recoltate în cuprinsul aşezării.

[1] În campania din anul 1953 un colectiv de geo-pedologi ai Academiei R.P.R. — filiala Iaşi au întreprins cercetări la cererea noastră.

Stratul de cultură dintre platforma pavată şi placa de gresie calcaroasă, suficient de saturat faţă de altele săpate pe teritoriul cetăţii, au impus un ritm de lucru mai încetinit.

În împrejurările de mai sus nu am putut prinde marginile aşezării temporare şi nu a fost posibilă perforarea podelei decît pe o lăţime de 0,70 m, în şanţul

Fig. 44. — Suprafeţe săpate în dreapta şi stînga şanţului IV C; în fund cuptorul 11.

IV C. Rezolvarea problemelor ridicate aici va fi posibilă în campania viitoare. Observaţiile noastre în urma săpăturilor din campania anului 1953 permit unele constatări pe care le expunem mai jos.

Rezultatele de pînă acum par să indice o aşezare temporară clădită de către

Fig. 45. — Caseta IV C. Profilul peretelui de nord.

constructorii cetăţii în faţa cuptoarelor, tocmai cu scopul de a fi utilizată de către lucrătorii care au amenajat cuptoarele.

Aşezarea prevăzută cu trei vetre a fost folosită numai pînă în momentul primei şarje a cuptorului II, deoarece ea a fost acoperită de placa de gresie calcaroasă, rezultată la prima ardere a pietrei de var.

Existenţa unei aşezări temporare în faţa cuptorului II de la Cetatea Scheia este întărită de faptul că eventualele urme de pari, meniţi să susţină suprastructura unui alt tip de aşezare, lipsesc cu desăvîrşire. La aceasta se adaugă lipsa unor temelii

sau margini, pentru susţinerea pereţilor, construite de obicei la extremităţile locuinţelor în asemenea ocazii.

Faptul că vetrele nu prezintă omogeneitate şi apropieri este de asemenea un element care întăreşte părerea că aici constructorii au executat o lucrare, care a deservit scopuri de scurtă durată.

Fig. 46. — Aspectul unei părţi din aşezarea temporară. În prim plan, unul din pintenii cuptorului II; în mijloc resturi din peretele de nord al casetei IV *C*, sub care se află placa de gresie calcaroasă.

Vatra din şanţul IV *C* este semicirculară şi are pereţii adosaţi în pămînt, pe cînd cea din caseta 4 *C* este circulară şi pardosită cu piatră măruntă. Deasupra celei de a doua vetre a fost depus un strat de lut subţire care poartă urme de surcele.

Cu toate lacunele ivite în timpul cercetărilor din vara aceasta putem susţine că obiectivul principal al acestei campanii a fost atins. Aşezarea de la Scheia, cu întregul complex (cuptoare, drumuri, pavajul platoului), aparţine epocii lui Petru Muşat. Restul problemelor deschise pe marginea studiului obiectivelor din săpăturile recente rămîn să fie lămurite în cercetările viitoare.

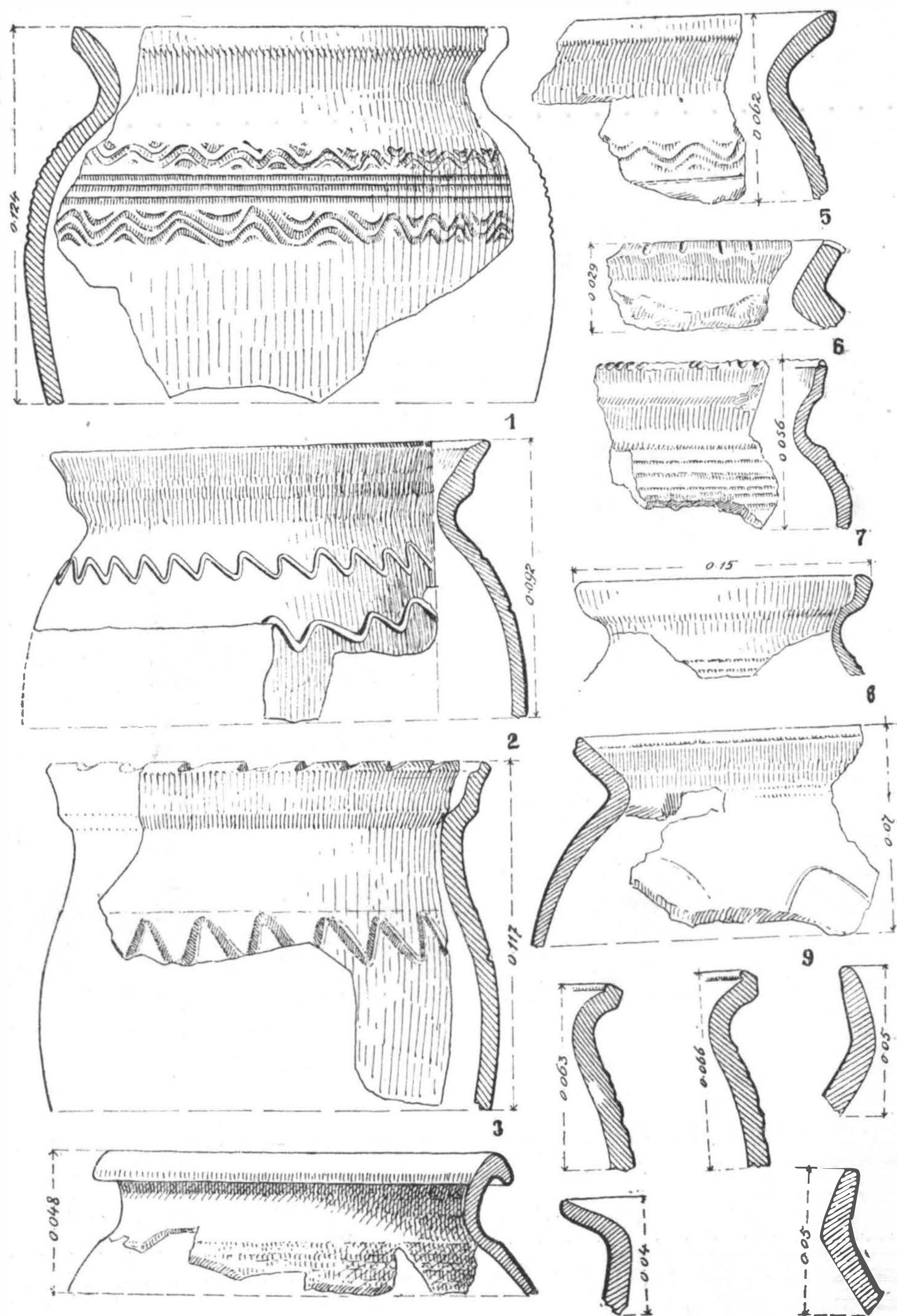

Fig. 47. — Scheia. Fragmente ceramice din sec. XIV, găsite cu monedă Petru Mușat.

În cadrul perspectivelor de studiu amănunţit amintim ceramica întîlnită în această aşezare, pe care deocamdată o redăm sumar însoţită de desene.

Apariţia unei ceramici rudimentare alături de cea avansată (fig. 47) cu caractere şi factură vădit medievală este de pus sub următoarea observaţie: este posibil ca ceramica sătească să fi convieţuit alături de ceramica tîrgului, folosită în cazul nostru, de garnizoana Cetăţii Scheia. Este de asemenea locul să arătăm că ceramica găsită în faţa cuptorarelor de la Scheia apare la Sipot şi în aşezarea din cimitirul din faţa Cetăţii de Scaun de data aceasta în locuinţele (bordeiele) unei populaţii nevoiaşe. Pe de altă parte în incinta Cetăţii de Scaun şi pe teritoriul Curţii Domneşti — întărituri în care rezidau feudalii — găsim ceramica de tipul II (Scheia) adică aceea a tîrgului. În continuare observăm că din numărul de 14 tipuri de vase găsite la Scheia cu moneda lui Petru Muşat, lucrate din pastă cenuşie — unul singur este din pastă roşie. Vasul prezintă o pastă fără impurităţi, este ars puternic şi decorat cu caneluri lucrate regulat pe pîntec.

O a doua caracteristică, spre deosebire de materialul comun al veacului al XIV-lea este apariţia toartei (folosită rar pentru veacul XII—XIII) — care pleacă imediat din partea superioară a buzei. Amănuntul este important deoarece face parte din elementele introduse în execuţia ceramicii de început de veac XV.

Problema spinoasă a ceramicii medievale de pe teritoriul Sucevii credem că va fi rezolvată atunci cînd vor fi găsite condiţiile care determină unele salturi vizibile ce se produc în tehnica olăritului în epoca de care ne ocupăm.

În orice caz, înlocuirea treptată a ceramicii cenuşii cu cea roşie în secolele următoare, raritatea ornamentării prin val şi folosirea în locul acestuia a canelurilor făcute pe pîntecul vasului, precum şi alte elemente noi aduse de meşteri în execuţia vaselor — ne fac să conchidem că la mijlocul veacului al XV-lea sîntem în perioada înjghebării atelierelor ceramice, dotate cu instrumente de lucru mai evoluate, menite să satisfacă cerinţe tot mai largi.

Observaţia este documentată şi de izvoare scrise pentru jumătatea veacului al XV-lea, aşa cum ne arată de exemplu actul din 1453, februarie 23, în care Alexăndrel Voievod acordă libertatea locuitorilor satului mînăstirii lui Iaţco de lîngă Suceava « să meargă cu oale » [1] pe tot teritoriul Moldovei.

VIII. CONSOLIDĂRILE DE LA CETATEA NEAMŢULUI

În planul de lucru al şantierului Suceava a fost prevăzută şi executarea unor consolidări ce urmau să se facă la Cetatea Neamţului, care aveau un caracter de extremă urgenţă — fapt constatat şi de conducerea superioară a săpăturilor de pe lîngă Academia R.P.R.

Punctele în care s-au făcut asemenea consolidări au fost următoarele:

1. Pe latura de est a zidului de incintă al cetăţii porneşte un zid perpendicular pe el, care separă încăperile de la parter şi primul etaj şi ajunge în curtea interioară aproape de colţul de est-sud-est al ei. La locul de joncţiune al boltei parterului cu acest zid (pe ambele lui laturi, atît cea de nord cît şi cea de sud), zidul era distrus în mare parte şi ameninţa cu prăbuşirea. În urma consolidărilor efectuate pe ambele laturi, pe o lungime de cîte 4 m pe fiecare latură, primejdia prăbuşirii a fost înlăturată. Cu ocazia înlăturării molozului din încăperea nr. 4 s-a constatat că baza zidului prezenta o spărtură enormă, provocată de un material explozibil

[1] M. Costăchescu, Doc. moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, vol. II, p. 463.

(lagum), iar în spărtură se găseau fragmente de uşciori şi ferestrari, căzuţi prin spărtura plafonului, dintre parter şi etaj, de la o uşă şi o fereastră, orientate în partea opusă spărturii. Bolta parterului este în întregime dărîmată, aceasta probabil şi din cauza căderii celor două plafoane boltite de la etaj. Acelaşi lucru s-a petrecut şi în camera nr. 3 (aflătoare pe latura de nord a zidului) unde s-a găsit pe stratul de cenuşă o bucată de schijă din lagum-ul care a dărîmat complet uşa, fereastra şi o parte din zidul din spre curte. Acesta din urmă rămîne să fie consolidat în etapa următoare.

2. Consolidările au continuat apoi să se facă pe aceeaşi latură de est a cetăţii, în încăperile nr. 1 («închisoare») şi nr. 2 («monetăria»). S-a consolidat şi s-a reconstituit bolta de descărcare de sub ferestruica din încăperea nr. 1 şi s-a consolidat parţial părţile laterale ale «gîrliciului» de intrare în încăperea nr. 1. De asemenea s-a reconstituit uşa încăperii nr. 2, fereastra oarbă din aceeaşi încăpere, două arcuri de descărcare, precum şi zidul dinspre curte al aceleaşi încăperi.

S-a consolidat şi reconstituit parţial încăperea cu scări care ducea din curte, pe deasupra încăperii nr. 1, în spre turnul porţii principale şi de acolo la creneluri.

Au mai fost efectuate şi alte mici consolidări şi reparaţii, acolo unde se simţea nevoia. Totalul acestor consolidări se cifrează la 85 m^3 de zidărie.

Materialul arheologic recoltat cu ocazia acestor consolidări, înafară de cel amintit mai sus, este sărăcăcios şi se rezumă la cîteva fragmente ceramice, oase de animale şi un obiect de metal fieros greu de identificat (broască de uşă sau o portiţă de sobă ?).

În îndeplinirea acestei sarcini se cuvine să menţionăm sprijinul larg de care s-a bucurat şantierul din partea organelor locale şi din partea unităţilor din sectorul socialist, care au dat tot concursul pentru ducerea la bun sfîrşit a lucrărilor planificate pentru această campanie.

IX. RECUNOAŞTERI ARHEOLOGICE ÎN REGIUNILE ÎNVECINATE

În cadrul şantierului arheologic Suceava au fost efectuate trei periegheze arheologice, în trei puncte deosebite, precum şi unele observaţii arheologice mai ample, ocazionate de unele lucrări efectuate în comuna Spinoasa, r. Tg. Frumos. Acestea din urmă au fost făcute în cursul lunii decembrie 1953, într-un stadiu destul de avansat al lucrărilor de construcţie din acel loc şi numai în măsura în care aşezările erau deranjate.

Dăm mai jos, în rezumat, principalele observaţii făcute cu aceste ocazii.

Bîrlad. 1. Pe malul drept al rîului Bîrlad la circa 400 m sud-est de gară, se află «Cetatea de pămînt» [1]. Din ruinele acesteia s-au scos fragmente ceramice aparţinînd secolului al XV-lea.

2. În ruptura malului drept al rîului Bîrlad, în apropierea podului din dreptul satului Stroie Beloescu (Palerma) s-au găsit numeroase cioburi feudal-timpurii, chirpic şi oase de animale.

Boroaia. Pe şoseaua Fălticeni-Tg. Neamţ, în apropiere de comuna Boroaia, în dreptul km 401, de ambele părţi ale şoselei, se află pe un platou denumit «La Temelie», urmele unei construcţii de zid, înconjurate, se pare, cu şanţ şi val de apărare. Tradiţia spune că aici ar fi fost satul Giuleşti din secolul al XIV-lea şi al XV-lea. Ceramica recoltată de pe platou aparţine acestei epoci.

---

[1] V. I. Antonovici, Cetatea de pămînt de la Bîrlad, în «Bul. Com. mon. ist.», 1914, anul VII, fasc. 25, p. 13—15.

Spinoasa. Muzeul naţional de antichităţi fiind sezisat de Muzeul de antichităţi din Iaşi că în apropiere de satul Spinoasa, r. Tg. Frumos se distruge, cu ocazia unor construcţii, resturile de aşezare Cucuteni A, Cucuteni B, Hallstatt, La Tène, feudal timpuriu — a delegat un membru din colectiv să facă o recunoaştere pe teren.

La poalele dealului Catarg, în partea de nord-vest, pe o suprafaţă de circa 900 m² s-au descoperit în diferite puncte fragmente ceramice, pietre de gresie, chirpic, oase de animale care indică aici existenţa unei aşezări feudale timpurii. Nivelului de locuire feudal-timpuriu îi aparţine un bordei săpat la adîncimea de 1—1,25 m. În colţul de nord al bordeiului s-au găsit resturile, probabil ale unui cuptor făcut din piatră şi lut amestecat cu paie. Pe această suprafaţă s-au mai observat urmele a trei bordeie puţin adîncite în pămînt, după cît se pare contemporane cu primul.

În nivelul de locuire feudal-timpuriu şi în primul bordei au apărut împreună două categorii de ceramică: ceramică lucrată cu mîna şi ceramică lucrată cu roata înceată.

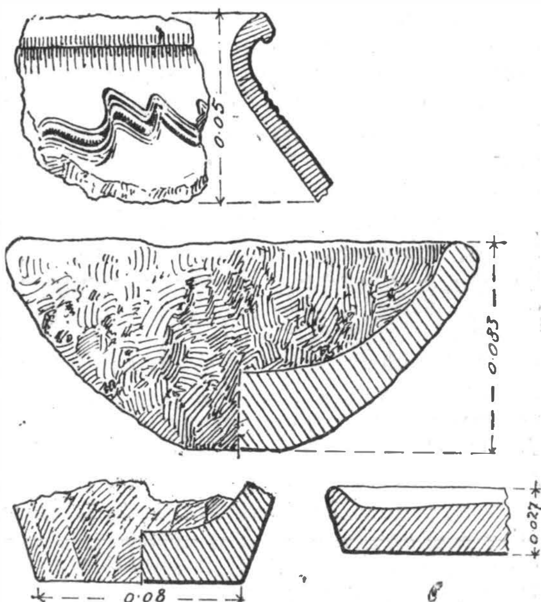

Fig. 48. — Fragmente ceramice găsite la Spinoasa-Iaşi.

Ca forme de vase s-au constatat: oala fără toarte, de diferite mărimi, tipsia şi strachina. Atît vasele lucrate cu mîna, cît şi cele lucrate cu roata au ca ornamente valul simplu sau sub formă de bandă, şănţuleţe orizontale pe pîntecul vasului, alveole pe buza vasului (fig. 48).

Materialul feudal timpuriu descoperit la Spinoasa prezintă analogii cu ceramica găsită la Suceava, Hlincea, Valea Lupului.

Comitetul de conducere: B. Mitrea — B. Cîmpina, Gh. Diaconu, membri: Alex. Andronic, L. Bîrzu, D. Constantinescu, N. Constantinescu, G. Foit, T. Martinovici, M. Mircea, M. Ochinciuc, St. Olteanu, Z. Székely, St. Ştefănescu, M. Turbatu, V. Vătăşianu. Studenţi: C. Băncilă, E. Cremenescu, G. Enescu, S. Indrieş, Al. Ivanovici, L. Olcescu, P. Panait.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СУЧАВЕ-ЧЕТАТЯ НЯМЦУЛУЙ

(Район Сучава, Сучеввская область)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

С целью проследить эволюцию жизни человека в период феодального строя археологические раскопки, начатые в 1951 г. в Сучаве были продолжены и в 1953 г. Для достижения этой цели раскопки были сосредоточены в определенном направлении.

В Сучаве (рис. 1—3) раскопки продолжались во внутреннем дворе замка и в пространстве между линией крепостных стен, а также в оборонительном рве. Ближайшей целью раскопок было установление новых данных относительно развития столицы Молдавии на протяжении 300 лет существования и особенно формы (плана), строительных этапов и фиксирования их во времени со всеми вытекающими отсюда проявлениями политического и общественно-экономического характера.

По этому случаю был сделан ряд коррективов в ложных толкованиях К. А. Ромсторфера, появившихся в его работе. Так например, «опорная арка С» ворот *R* 17 (К. А. Ромсторфер, Сучавская крепость, стр. 39) оказалась в действительности древними воротами.

Раскопки, предпринятые в северо-восточном секторе внешнего двора, обнаружили ряд остатков стен, найденных на различных глубинах, неизвестных К. А. Ромсторферу (рис. 4), которые позволят в ближайшем будущем установить на этом секторе план последовательных изменений, которым подвергалась крепость, а также и фиксирование различных этапов во времени. Судя по имеющимся до настоящего времени материалам, полукруглая башня *R* 11 (план Ромсторфера) со всем комплексом, составной частью которого она является (*R*. 6, *R*. 8, *R*. 10, *R*. 12), повидимому, была выстроена в эпоху Богдана-Штефаницэ (1504—1527).

Полукруглая башня *R*.II была вскрыта из покрывавшего ее щебня в оборонительном рве, на глубине нескольких метров (рис. 7 и 8). По этому случаю в щебне оборонительного рва перед полукруглой башней *R*. 11, на глубине 3,53 м над слоем пожарища, имевшего место в 1675 г. при разгроме крепости, была найдена плита из известнякового песчаника с сохранившейся фрагментарной надписью на славянском языке (рис. 9). Из сохранившегося текста можно ясно прочесть «Iω СТЕФА (N)» и в конце «СЕП. 14». Вышеуказанная надпись находится на выступающем бордюре, образующем четырехлопастное удлиненное сечение, обрамляющее герб Молдавии — изображение головы зубра с шеей и шестиконечной звездой между рогами. С правой стороны, под мордой зубра изображено солнце, а внизу имеется щит с цветком лилии на правой части поля и с тремя розетками по диагонали под ним; в левой части поля видны следы креста с двойной перекладиной. До более подробного исследования надписи, весьма слабой сохранности, допускается, что она принадлежит воеводе Молдавии Штефаницэ (1517—1527).

В оборонительном рве был обнаружен слой пожарища крепости 1675 г, и в связи с этим сделан ряд наблюдений по закладке основания полукруглой башни *R* 11 (рис 8). Также в оборонительном рве был найден желоб из отесанного камня (рис. 11). В помещениях *R*. 8 и *R*. 12 был обнаружен в общих ямах ряд костяков (рис. 10).

В южной части внешнего двора был сделан разрез (В XII, *а* и *в*, рис. 2) с целью установления слоев и их отношения к башне *R*. 39, к промежуточной стене *R*. 31 и внешней куртине. Из полученного профиля вытекает, что стена *R*. 31, повидимому, является остатками первой внешней куртины. Исследования в этом секторе будут продолжаться.

Расследования продолжались и в секторе «ворота», расположенном на плато перед крепостью. Раскопками этого сектора пытались уточнить на плато пункты связи с крепостью через оборонительный ров и изучить

археологические отложения этой территории, находившейся в тесной связи с фазами сооружения и реконструкции крепости, в непосредственной близости которой они находились. Посредством различных разрезов и поверхностей (рис. 13) в этом секторе было уточнено пять слоев обитания.

Слой I (снизу вверх) датируется первой строительной фазой крепости (конец XIV и начало XV вв.).

Слой II, включающий плиты вымостки и пилон, повидимому, первого предмостного укрепления, вместе с мостовой I принадлежит, по всей вероятности, эпохе Александра Доброго (1400—1432 гг.)

Слой III представлен первой плитой известкового раствора.

Слой IV включает мостовую II и вторую плиту известкового раствора.

Слой V является своего рода мостовой из щебня.

Благодаря работам этого сектора был вскрыт фундамент каменного дома с двумя комнатами, по всей вероятности, II слоя обитания, а также землянка (рис. 13), повидимому, I слоя.

Также на плато перед крепостью в его восточной части было открыто до настоящего времени несколько печей, из которых 4 были вскрты почти полностью. Они были врыты в землю, с входом со стороны склона, и служили для обжигания известняков (рис. 18 и 19), необходимых для сооружения и реконструкции крепости.

Исследования на плато были продолжены и в секторе кладбища (рис. 20 и 21), где были раскопаны еще 52 могилы. В инвентаре одной из могил была найдена монета времен Петра Мушата, что может служить доказательством того, что кладбище относится к концу XIV в. При этом была обнаружена своеобразная каменная «дорожка», ведущая к капелле, по предположениям, относящаяся к XVI в.

На месте кладбища, относящегося к концу XIV в., раньше находилось румынское поселение, датируемое серединой XIV в. Найденная здесь керамика аналогична керамике, найденной в крепости Шкея, и датируется монетой Петра Мушата. Был также открыт ров казачьей осады 1653 г. (рис. 21), в котором был найден скелет лошади, стремя и половина казачьей секиры (рис. 29, 30 и 31).

После предварительного зондирования, предпринятого кампанией 1951 г., в секторе княжеского двора в 1953 г. впервые были произведены раскопки большого масштаба. Ни К. А. Ромсторфер, ни другие не производили в этом секторе раскопок до 1951 г. От старого княжеского двора сохранилась еще в настоящее время часть крепостной стены на поверхности (рис. 24).

Предпринятые здесь на первом этапе раскопки имели целью (рис. 23) выявить археологические отложения, указать число и структуру различных слоев обитания и добыть сведения в связи с находящимися здесь постройками княжеского двора.

Произведенные разрезы доказали, что в этом секторе кое-где видны следы обитаний, принадлежащие еще строю первобытной общины, в которых иногда можно различить до 5 слоев обитания феодального слоя. Три из этих слоев постоянно появляются во всех разрезах и должны быть поставлены в связь с тремя основными строительными этапами конструкции и реконструкции престольной крепости (рис. 25, 27—29). Другие

слои, установленные в княжеском дворе, повидимому, имели связь с разрушениями, которым подверглось городище, а одновременно и княжеский двор. Изучение стен различных размеров (рис. 30), открытых на различной глубине, даст представление о типе конструкций, частью которых они являлись, и установит эпоху их сооружения. На первом слое обитания были обнаружены керамические фрагменты. подобные фрагментам из крепости Шкея, найденным вместе с монетой Петра Мушата (1375—1391). Повидимому, это означает, что резиденция была современной самым ранним фазам престольной крепости и крепости Шкея.

Разведки, предпринятые на некотором расстоянии от местонахождения княжеского двора, на том же плато в пункте, называемом «Ла Шипот», обнаружили также землянку с керамикой (рис. 33) типа Ромен-Боршево (Ср. также Ляпушкин, Советская археология, XVI, 1952, стр. 1—39).

В период этой кампании исследования продолжались и в крепости Шкее. Были прослежены и изучены различные земляные работы внутри крепости. Было также установлено, что крепостная стена была сооружена уступами, близко следуя конфигурации местности (рис. 40). Аналогичная практика применялась и в престольной крепости. Среди находок в интерьере крепости заслуживали внимания найденные *in situ* в камере 7 А донышки глиняных сосудов, подобные сосудам, обнаруженным с монетой Петра Мушата.

В исследованиях, распространенных на плато перед крепостью (сектор С), изучались мостовые некоторых участков этого пространства и одновременно с ними дорога к крепости, а также остатки большого пожарища, которые вследствие позиции на плато перед крепостью вблизи края оборонительного рва и рубежа, отделяющего сектор С от Д, некоторое время рассматривались как горелые остатки башни. Изысканиями этой кампании было доказано, что речь идет о печи для обжигания известняков, необходимых длн сооружения крепости. Другие подобные печи были также обнаружены поблизости. В их окружности была найдена плита затвердевшего известнякового песчаника. Его наличие можно связать с обжиганием известняков.

Ценным открытием в этом секторе является находка 6 фрагментов глиняных сосудов в камере 6 С (рис. 45—46), под плитой известнякового песчаника, обнаруженных с монетой времени Петра Мушата. Элементы упомянутого инвентаря, а также следы найденного угля служат доказательством существования обитания на плато во время сооружения крепости и, повидимому, в связи с этим.

Принимая во внимание условия, в которых найдены керамические фрагменты, покрытые плитой песчаника, можно датировать молдавскую керамику второй половиной XIV в. (рис. 45—46).

Раскопки призводились и в Четате Нямцулуй, где были проведены срочные работы по консолидации.

Среди археологических разведок в соседних областях особого внимания заслуживают работы в Спиноасе, района Тыргу Фрумос области Яссы, где была обнаружена керамика типа Ромен-Боршево, датируемая периодом до Х в. (рис. 48).

Полученные результаты разведок имеют большое значение и ставят новые вопросы в связи с историей РНР.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Общий план раскопок в Сучаве в 1953 г. (без Шкеи).
Рис. 2. — План раскопок 1953 г. в секторе престольной крепости.
Рис. 3. — Сучава. Престольная крепость. Внутренний двор и северо-восточный сектор в 1953 г. (в красках).
Рис. 4. — Престольная крепость. Северо-восточный сектор с комплексами каменной кладки, не отмечнными Ромсторфером.
Рис. 5. — Аспект мостовой, обнаруженный на западной стороне внешней куртины.
Рис. 6. — Остатки основания стены в секторе *B* 11 a.
Рис. 7. — Аспект полукруглой башни R. 11, до раскопок.
Рис. 8. — Аспект полукруглой башни R. 11, после раскопок.
Рис. 9. — Надпись, найденная в щебне перед жилищем R. 6 in situ.
Рис. 10. — Костяки in situ, найденные в секторе B (R.8).
Рис. 11. — Желоб из отесанного камня, найденный в оборонительном рве крепости.
Рис. 12. — Терракотовые плиты с глазурью, обнаруженные в секторе престольной крепости. XV—XVI вв. (1—10) и фрагмент плиты настила мостовой с желтой и бурой глазурью (11).
Рис. 13. — План раскопок сектора ворот, 1953 г.
Рис. 14. — Остатки каменного сооружения на площади XVIII.
Рис. 15. — Медный перстень-печать, найденный в развалинах сооружения площади XVIII.
Рис. 16. — Неглазурованная терракотовая плита XV в. с изображением галопирующего рыцаря (в профиль вправо).
Рис. 17. — Алебарда с клеймом мастерской.
Рис. 18. — Сектор печей 1953 г. План печи 2.
Рис. 19. — План печи 3.
Рис. 20. — План раскопок 1953 г. сектора-могильник.
Рис. 21. — План камер XXIII и XXIV сектора-могильник.
Рис. 22. — Фрагменты казацких боевых секир, найденных в камерах XXIV, датируемых XVII в.
Рис. 23. — План раскопок сектора княжеского двора 1953 г.
Рис. 24. — Профиль стены-ограды, обнаруженной на площади.
Рис. 25. — Ров VI; профиль восточной стены.
Рис. 26. — Сосуд, найденный в раскопках княжеского двора.
Рис. 27. — Аспект стены-ограды и мостовой рва VII, выстланной плитами.
Рис. 28. — План рва IV и профиль западной стены.
Рис. 29. — План рвов II и VIII.
Рис. 30. — Аспект каменных стен в камере 5.
Рис. 31. — Неглазурованный терракот XVII в. с изображением галопирующего рыцаря (в профиль влево).
Рис. 32. — План раскопок 1953 г. в Шипоте.
Рис. 33. — Керамические фрагменты, датируемые до X в. н. э., найденные в Шипоте.
Рис. 34. — Керамика XIV в. из Шипота.
Рис. 35. — План раскопок крепости Шкеи 1952—1953 гг.
Рис. 36. — Ров I *C*. Профиль северной стены.
Рис. 37. — Ров XX *A*. Профиль южной стены.
Рис. 38. — Камера X *A*. Профили северной и западной стен.
Рис. 39. — Ров XXII *A*. Профиль западной стены.
Рис. 40. — Профиль фрагмента восточной стены.
Рис. 41. — Аспект пола помещений с остатками южной и восточной стен.
Рис. 42. — Аспект печи I.
Рис. 43. — Удлиненный выступ демонтированной печи I; слева следы выступа.
Рис. 44. — Площади, вскопанные справа и слева рва IV *C*; в глубине очаг II.
Рис. 45. — Камера IV *C*. Профиль северной стены.
Рис. 46. — Аспект части временного поселения. На первом плане один из выступов печи II; посредине остатки северной стены камеры IV *C*, под которой находится слой известнякового песчаника.
Рис. 47. — Шкея. Керамические фрагменты XIV в., найденные с монетой Петра Мушата.
Рис. 48. — Керамические фрагменты, найденные в Спиноаса-Яссы.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE SUCEAVA-CETATEA NEAMŢULUI

(district de Suceava, région de Suceava)

(RÉSUMÉ)

Les recherches d'archéologie féodale commencées en 1951 sur le chantier de Suceava, ont continué en 1953, en vue de poursuivre l'évolution de la vie au cours de l'organisation féodale. Dans ce but, les fouilles ont été concentrées autour de certains objectifs précis. Les plus intéressants résultats obtenus sont exposés ci-après.

Dans le château de résidence (fig. 1-3), les fouilles se sont poursuivies dans la cour intérieure, puis dans l'espace compris entre les murs d'enceinte et dans le fossé de retranchement. L'objectif de ces fouilles a été de recueillir de nouvelles données au sujet de l'évolution de la capitale de la Moldavie, au cours des trois siècles de vie active, principalement en ce qui concerne sa forme (le plan), les diverses étapes de sa construction et leur date approximative, avec toutes les implications d'ordre social, économique et politique qui en découlent.

A cette occasion, quelques-unes des interprétations erronées données par C. A. Romstorfer, dans l'ouvrage qu'il a publié à ce sujet, ont pu être rectifiées. Tel est le cas de ,,l'arc de soutènement *c*'' de la porte R.17 (C.A. Romstorfer, *Le château de Suceava*, p. 39) qui s'est prouvé être en réalité une ancienne porte.

Les fouilles entreprises dans le secteur nord-est de la cour extérieure ont mis à jour une série de restes de murailles qui se trouvaient à des profondeurs différentes et qui étaient demeurées inconnues de Romstorfer (fig. 4). Ces restes permettront de déterminer bientôt, pour ce seul secteur jusqu'à présent, le plan et les modifications que le château a subies et d'établir la date approximative des différentes étapes. D'après les données dont on dispose actuellement, la tour flanquante R. 11 (plan de Romstorfer) et l'ensemble dont elle fait partie (R. 6, R. 8, R. 10, R. 12) auraient été construits du temps de Bogdan-Ştefăniţă (1504-1527).

La tour flanquante R. 11 a été dégagée des gravats qui le recouvraient dans le fossé de retranchement sur une profondeur de plusieurs mètres (fig. 7 et 8). Dans les gravats du fossé de retranchement, en regard de R. 11, à — 3,53 m, par-dessus la couche incendiée provenant de la destruction du château, en 1675, on a découvert une dalle en grès calcaire, portant une inscription fragmentaire en slavon (fig. 9). Sur le texte qui s'est conservé, on peut encore déchiffrer clairement « Iω СТЕФА (N)» et à la fin, « CEП. 14». L'inscription se trouve sur une bordure proéminente, quadrilobée et allongée, qui encadre les armes de la Moldavie: une rencontre d'auroch avec son encolure, dont les cornes encadrent une étoile entourée de six rayons. A droite, sous le mufle de l'auroch, une ombre de soleil, et à la partie inférieure un écu dont la dextre porte une fleur de lis et plus bas trois rosettes en diagonale; à sénestre: les traces d'une croix à double barre transversale.

En attendant les résultats d'une étude plus approfondie de cette inscription dont l'état est fort précaire, les Auteurs inclinent à l'attribuer au voïvode moldave Ştefăniţă (1517—1527).

Dans le fossé de retranchement, on a atteint la couche incendiée, remontant à l'incendie du château en 1675 et l'on fait à cette occasion toute une série d'observations, concernant les fondations de la tour flanquante R. 11 (fig. 8). On y a également trouvé une rigole en pierre équarrie (fig. 11). Les compartiments R. 8 et R. 12 contenaient un certain nombre de squelettes dans des fosses communes, (fig. 10).

A la partie sud de la cour extérieure, on a pratiqué une section d'exploration (B XII, *a* et *b*, fig. 2) afin d'examiner les différents niveaux et leurs rapports avec la tour R. 39, la muraille intermédiaire R. 31 et la courtine extérieure. Le profil que l'on a obtenu indique que la muraille R. 31 pourrait représenter les vestiges d'une première courtine extérieure. Les recherches continueront dans ce secteur.

Les travaux se sont poursuivis aussi dans le secteur de « la porte », situé sur le plateau en face du château. Le but poursuivi a été de préciser quels étaient les points du plateau qui donnaient accès au château, par-dessus le fossé de retranchement, et d'étudier à cet endroit les différents dépôts archéologiques qui, de par leur immédiat voisinage avec le château, sont en rapport avec les différentes phases de construction et reconstruction de ce dernier. Par les différentes sections et sur différentes surfaces de ce secteur (fig. 13), on a pu préciser cinq niveaux d'habitation:

Le *Ier niveau* (de bas en haut) date de la première phase de construction du château (fin du XIVe siècle — commencement du XVe).

Le *IIe niveau*, dont font partie le dallage et le pilier, appartenant probablement, à la première tête de pont, aussi bien que le Ier pavage, à attribuer, selon toute probabilité, à l'époque d'Alexandre le Bon (1400—1432).

Le *IIIe niveau* est représenté par la première plaque de mortier.

Le *IVe niveau* comprend le IIe pavage et la seconde plaque de mortier.

Le *Ve niveau* consiste en une sorte de pavage en gravats.

A l'occasion des travaux exécutés dans ce secteur, on a mis à jour les fondements d'un édifice en maçonnerie, de deux pièces, se rattachant, fort probablement, au IIe niveau, ainsi qu'une hutte (fig. 13) qui se rattacherait au Ier niveau d'habitation.

Sur le côté est du plateau situé devant le château, on a constaté l'existence de plusieurs *fours*, dont quatre ont été plus ou moins complètement dégagés. Ils étaient creusés en terre, leur entrée se trouvait en regard de la pente; ils servaient de fours à chaux (fig. 18 et 19) nécessaires à la construction et à la reconstruction du château.

Les fouilles sur le plateau ont continué dans le secteur du cimetière aussi (fig. 20 et 21). On y a dégagé encore 53 tombes. L'une d'elles contenait une pièce de monnaie datant de Pierre Muşat, ce qui indique que le cimetière remonte à la fin du XIVe siècle. A cette occasion, on a découvert une sorte de « route » empierrée qui mène à la chapelle et qui daterait du XVIe siècle.

A l'endroit où le cimetière a été établi dans les dernières années du XIVe siècle, il y a eu auparavant un établissement roumain, qui doit dater du milieu de ce même siècle. La céramique qu'on y a trouvée a des analogies avec celle de la forteresse de Scheia, datée à l'aide d'une monnaie à l'effigie de Pierre Muşat. On y a également relevé le tracé du fossé, datant du siège des Cosaques en 1654 (fig. 21). On y a trouvé un squelette de cheval, un étrier et la moitié d'une hache cosaque de guerre (fig. 29, 30 et 31).

Après le sondage préliminaire, exécuté au cours de la campagne de 1951, dans le secteur de la résidence princière, on a entrepris, au cours de celle de 1953,

des fouilles sur une plus grande échelle. C. A. Romstorfer pas plus que d'autres chercheurs n'ont entrepris de fouilles dans ce secteur avant 1951. Il reste encore aujourd'hui à la surface du sol une portion des murs d'enceinte (fig. 24), de l'ancienne résidence princière.

A une première étape, les fouilles entreprises à cet endroit (fig. 23) ont poursuivi une orientation au sujet des dépôts archéologiques, la détermination du nombre et de la structure des différents niveaux d'habitation, ainsi que l'obtention de données nouvelles au sujet des édifices de la résidence princière qui s'y trouvaient.

Les sections que l'on a pratiquées dans ce secteur ont montré, çà et là, des traces d'habitation, datant de l'organisation de la commune primitive, par-dessus lesquelles on peut distinguer ensuite jusqu'à cinq niveaux d'habitation de l'organisation féodale. Trois d'entre eux apparaissent cependant régulièrement, dans toutes les sections, et doivent être rattachés aux trois étapes principales de construction et de reconstruction du château de résidence (fig. 25, 27—29). On doit établir un rapport entre les autres niveaux que l'on a constatés dans ce secteur et les destructions que le bourg et la résidence princière ont subies tous deux. On a découvert une série de murailles (fig. 30) se trouvant à différentes profondeurs et ayant diverses dimensions qui, à mesure de leur dégagement, permettront une opinion sur la nature des édifices dont elles faisaient partie ainsi que sur l'époque à laquelle elles ont été bâties. Au premier niveau d'habitation, on a trouvé des tessons de céramique, similaire à celle que l'on a trouvée à la forteresse de Scheia, et une pièce de monnaie à l'effigie de Pierre Muşat, voïvode de la Moldavie (1375—1391). Cela indique qu'il est fort probable que la résidence princière soit contemporaine du château de résidence et de la forteresse de Scheia.

Un sondage exécuté sur le plateau sur lequel se trouve le palais princier, mais à quelque distance de lui, au lieu dit « La Şipot», a révélé, entre autres, l'existence d'une hutte contenant de la céramique du type Romen-Borchévo (fig. 33), (Cf. Liapouchkine, Soviétskaïa Arkhéologhia, XVI, 1952, pp. 1—39).

Au cours de cette campagne, les fouilles se sont poursuivies à la forteresse de Scheia aussi. On y a examiné et étudié les aménagements du terrain à l'intérieur de la forteresse. On a constaté ensuite que le mur d'enceinte a été bâti en gradins, épousant la configuration du terrain (fig. 40). Cette même pratique a d'ailleurs également été constatée au château de résidence. Parmi les découvertes faites à l'intérieur de la forteresse, on mentionne celle, *in situ*, dans la case 7 *A*, d'un certain nombre de fonds de vases en argile, similaires à certains autres trouvés en même temps qu'une pièce de monnaie de Pierre Muşat.

Les travaux se sont étendus au plateau situé devant la forteresse (secteur *C*). On y a poursuivi la solution de deux problèmes principaux; celui des pavages, qui se trouvent à certains endroits de cette surface, et, en même temps, celui de la route qui donne accès à la citadelle; puis celui des importants restes incendiés. Etant donné la position où ils se trouvaient: sur le plateau devant la forteresse, à proximité des bords du fossé de retranchement et de la ligne de crête qui sépare les secteurs *C* et *D*, ces restes ont été considérés comme ceux d'une tour incendiée. Les dernières fouilles ont prouvé qu'il s'agit des vestiges d'un four à chaux ayant servi à l'édification de la forteresse Des fours similaires ont encore été découverts dans le voisinage immédiat et, à côté d'eux, une dalle en grès calcaire durci, dont la présence à cet endroit est à rattacher au processus de la calcination de la pierre à chaux.

Une importante découverte faite dans ce secteur est celle de six tessons de vases en argile trouvés, en même temps qu'une pièce de monnaie du règne de Pierre Muşat, dans la case 6 *C* (fig. 45—46) *sous la dalle de grès calcaire.* Ces éléments, ainsi que les traces de charbon que l'on a trouvées, prouvent l'habitation sur ce plateau à l'époque de l'édification de la forteresse et, de l'avis des Auteurs, à l'occasion de cette édification.

Etant donné les conditions dans lesquelles on les a trouvés, les tessons céramique recouverts par la plaque de grès serviront à dater la céramique moldave de la seconde moitié du XIVe siècle (fig. 45—46).

L'activité du chantier a embrassé le site de la forteresse de Cetatea Neamţului où l'on a exécuté des travaux de consolidation qui s'imposaient.

Parmi les reconnaissances archéologiques que l'on a faites dans les environs, il faut mentionner celles de *Spinoasa,* district de Tg. Frumos, région de Iaşi. On y a découvert une céramique du genre Romen-Borchévo que l'on peut faire remonter plus loin que le Xe siècle (fig. 42). Tout comme celle de Suceava-Şipot, cette découverte est d'un intérêt particulier et pose un problème nouveau, et très important, pour l'histoire du pays.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan général des fouilles de Suceava, 1953 (hormis Scheia).
Fig. 2. — Plan des fouilles du secteur du château de résidence, 1953.
Fig. 3. — *Suceava.* Château de résidence. Cour intérieur et secteur nord-est, 1953 (en couleurs).
Fig. 4. — Château de résidence. Secteur nord-est avec les complexes de maçonnerie que Romstorfer n'a pas signalés.
Fig. 5. — Aspect du pavage situé sur le côté ouest de la courtine extérieure.
Fig. 6. — Restes du socle d'un mur, dans la section B II a.
Fig. 7. — Aspect de la tour flanquante R. 11 avant les fouilles.
Fig. 8. — Aspect de la tour flanquante R. 11 après les fouilles.
Fig. 9. — Inscription découverte dans les gravats, devant la pièce R. 6 (*in situ*)
Fig. 10. — Squelettes *in situ*, dans le secteur B (R. 8).
Fig. 11. — Rigole en pierre équarrie, découverte dans le fossé de retranchement de la Citadelle.
Fig. 12. — Plaques en terre cuite émaillée découvertes dans le secteur de la résidence. 1—10. XVe et XVIe siècles; 11. fragment d'une plaque de pavage émaillée, jaune et brun.
Fig. 13. — Plan des fouilles du secteur du porche, 1953.
Fig. 14. — Restes d'une construction en maçonnerie de la surface XVIII.
Fig. 15. — Bague sigillaire en cuivre, trouvée dans les décombres de la construction de la surface XVIII.
Fig. 16. — Plaque en terre cuite non émaillée, représentant un chevalier galopant vers la droite (profil droit); XVe siècle.
Fig. 17. — Hallebarde à marque de fabrication.
Fig. 18. — Secteur des fours, 1953. Plan du four 2.
Fig. 19. — Plan du four 3.
Fig. 20. — Plan des fouilles du secteur du cimetière, 1953.
Fig. 21. — Plan des cases XXIII et XXIV du secteur du cimetière.
Fig. 22. — Fragments de haches cosaques de combat, datant du XVIIe siècle, trouvées dans la case XXIV.
Fig. 23. — Plan des fouilles du secteur de la résidence princière, 1953.
Fig. 24. — Profil du mur d'enceinte situé en surface.
Fig. 25. — Fossé VI; profil de la paroi est.
Fig. 26. — Vase trouvé dans les fouilles de la résidence princière; XIVe siècle.
Fig. 27. — L'aspect du mur d'enceinte et du dallage du fossé VII.
Fig. 28. — Plan du fossé IV et profil de la paroi ouest.
Fig. 29. — Plan des fossés II et VIII.
Fig. 30. — Aspect des murs de la case n°. 5.

Fig. 31. — Terre cuite non émaillée représentant un chevalier galopant vers la gauche; XVIIe siècle.
Fig. 32. — Plan des fouilles de Şipot 1953.
Fig. 33. — Fragments céramiques, probablement antérieurs au Xe siècle d.n.é., trouvés à Şipot.
Fig. 34. — Céramique du XIVe siècle, de Şipot.
Fig. 35. — Plan des fouilles de la forteresse de Scheia, 1952—1953.
Fig. 36. — Fossé I *C*. Profil de la paroi nord.
Fig. 37. — Fossé XX *A*. Profil de la paroi sud.
Fig. 38. — Cassette X *A*. Profils des parois nord et ouest.
Fig. 39. — Fossé XXII *A*. Profil de la paroi ouest.
Fig. 40. — Profil d'un fragment du mur est.
Fig. 41. — Aspect du plancher d'une habitation avec les restes des parois S et E.
Fig. 42. — Aspect du four I.
Fig. 43. — L'éperon allongé du four I démonté; à gauche, restes de l'éperon.
Fig. 44. — Surfaces fouillées à droite et à gauche du fossé IV *C*; au fond, le four II.
Fig. 45. — Case IV *C*. Profil de la paroi nord.
Fig. 46. — Aspect d'une partie de l'établissement temporaire. Au premier plan: l'un des éperons du four II; en milieu, restes de la paroi nord de la case IV *C*, sous laquelle se trouve la plaque en grès calcaire.
Fig. 47. — *Scheia*. Fragments céramiques du XIVe siècle, trouvés en même temps qu'une monnaie de Pierre Muşat.
Fig. 48. — Fragments céramiques trouvés à Spinoasa-Iaşi.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV. nr. 1—2, 1954

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN RAIONUL GIURGIU

Raionul Giurgiu din regiunea Bucureşti a atras în nenumărate rînduri atenţia arheologilor, datorită numeroaselor aşezări omeneşti presărate pe teritoriul său; dar în prea puţine cazuri, în trecut, aceste aşezări au fost cercetate mai amănunţit, iar de cele mai multe ori nu avem nici date precise despre rezultatul cercetărilor şi nici materialul descoperit.

În anul 1913 a fost făcută o descoperire la Bălănoaia, unde s-a dat la iveală cunoscutul « lebes», care se află astăzi la Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti.

Datele existente arată că, în anii 1929—1930, Ion Andrieşescu a săpat în Măgura Mare de la Oinac-Comasca şi lîngă ea a descoperit un cimitir din secolul al IV-lea şi un mormînt din orînduirea comunei primitive. O parte din materialele scoase se găsesc la Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti, iar o altă parte s-a pierdut [1].

Între anii 1933—1935 au fost săpate aşezările de la Petru Rareş (Albele) şi Tangîru, de unde s-a scos un bogat material neolitic, care, în parte, se găseşte la Muzeul Raional Giurgiu [2].

Un sondaj s-a făcut la tellul numit Gorgana, aflat între satele Puieni şi Pietrele, aşezare primitivă de mari dimensiuni, situată într-o poziţie dominantă în lunca Dunării. Materialul de aici, format din unelte de silex, piatră şi os, unelte agricole din corn de cerb, unelte de pescuit şi ceramică se găseşte în parte la Muzeul Raional Giurgiu [3]. Acest obiectiv, întru totul asemănător celui de la Glina, a fost atacat într-o măsură restrînsă, deşi el ar fi putut completa şi verifica datele săpăturilor aşezării de la Glina, care cuprinde o stratificare complexă a unor resturi neolitice caracteristice regiunii [4].

Dacă privim harta aşezărilor omeneşti descoperite în R.P.R., publicată în revistele de specialitate şi în manualele de Istoria R.P.R., constatăm absenţa aşezărilor amintite mai sus; mai observăm de asemenea că în regiunea dintre Olteniţa şi Zimnicea nu sînt trecute pe hartă aproape nici un fel de descoperiri arheologice

---

[1] I. Andrieşescu, Revista de preistorie şi antichităţi naţionale, anul 1, nr. 1, septembrie 1937.

[2] D. Berciu, Săpăturile arheologice de la Tangîru, în « Buletinul Muzeului jud. Vlaşca», Bucureşti, 1935, v. I; Săpăturile de la Petru Rareş, în « Buletinul Muzeului jud. Vlaşca», Bucureşti, 1937,vol. II.

[3] D. Berciu, Săpăturile arheologice din jud. Vlaşca, în « Studii», nr. 1, anul 2, ianuarie—martie 1949.

[4] I. Nestor, Despre cercetările şi săpăturile arheologice executate în 1948 în regiunile extracarpatice, « Studii», nr. I, anul 2, ianuarie—martie 1949, p. 157.

în comparaţie cu alte regiuni mult mai bogat reprezentate din acest punct de vedere (Transilvania şi Moldova).

Acest gol, precum şi dorinţa de a contribui la desfiinţarea lui, ne-a determinat să întreprindem o serie de cercetări pe teren, urmărind să fixăm pe harta raionului urmele de viaţă omenească existente din cele mai vechi timpuri şi, prin culegerea materialului de suprafaţă, să determinăm felul aşezărilor existente.

Aşezare geografică. Raionul Giurgiu, situat la marginea Dunării, a oferit, datorită acestui mare fluviu, o minunată cale de comunicaţie şi condiţii favorabile de trai pentru om.

Lunca Dunării, cu numeroasele sale bălţi şi cursuri de ape, apoi terasele cîmpiei Dunării cu suprafeţe întinse de pămînt roditor, terenul ridicat şi mai spre nord ondulat, au atras pe om şi l-au determinat să se aşeze aici, putîndu-se ocupa intens cu pescuitul, agricultura şi creşterea vitelor.

Dacă luăm în consideraţie că în aceste locuri se întindeau altădată păduri nesfîrşite, pline cu tot felul de animale sălbatice, ne vom da seama că omul a avut la dispoziţie un bun mediu de dezvoltare şi, din aceste motive, aşezările sînt înşirate aproape unele lîngă altele de-a lungul teraselor Dunării şi a diferitelor cursuri de apă. În partea de nord a raionului, unde terenul prezintă înălţimi printre care curg ape provenind din izvoare cu debit bogat de apă, aşezările sînt tot atît de numeroase.

Lucrările pentru identificarea punctelor cu resturi arheologice au început în anul 1952, cînd am anunţat Secţia de Istorie a Academiei R.P.R. despre descoperirile făcute în jurul oraşului Giurgiu.

Delegaţii trimişi, împreună cu personalul ştiinţific al Muzeului Giurgiu, au întreprins între 1—3 mai o cercetare de suprafaţă de la est la vest în lungul malului Dunării. Rezultatele acestor cercetări au fost consemnate în raportul înaintat Secţiei de Istorie a Academiei R.P.R., iar materialul cules a fost depus la Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti şi la Muzeul Raional Giurgiu.

Punctele identificate şi înscrise pe harta raionului sînt următoarele:

a) Cimitirul Smîrda-Giurgiu. Fragmente ceramice din epoci diferite, cele mai vechi aparţinînd probabil secolului IV-VI e. n. Aşezarea este distrusă din cauza înhumărilor făcute în cimitirul actual.

b) Coasta viilor. La est de cimitirul Smîrda s-au găsit resturi ceramice din epoca de bronz sau din prima epocă a fierului.

c) Marginea terasei între şoseaua Oinac şi lunca Dunării. Fragmente ceramice numeroase, care după tehnică şi forma vaselor arată că ele pot fi datate din mai multe epoci: unele pe la sfîrşitul epocii de bronz, altele din epoca dacică, iar unele de la începuturile îndepărtate ale feudalismului.

d) Personalul ştiinţific al Muzeului Giurgiu a cercetat apoi toată terasa, pînă la punctul Malul Roşu, la aproximativ 6 km est de Giurgiu.

De aici s-au cules silexuri şi fragmente ceramice din aceleaşi epoci ca mai sus. Într-o săpătură de bordei ciobănesc, făcută în malul terasei, s-a putut observa la circa 1,20 m adîncime o vatră tăiată în secţiune şi multe oase omeneşti.

Delegaţii Secţiei de Istorie a Academiei R.P.R. au identificat şi următoarele puncte în drumul făcut spre nordul raionului:

e) Comuna Sf. Gheorghe. Ceramică de la sfîrşitul epocii de bronz şi din a doua epocă a fierului. Spre sud, oase de animale, bucăţi mici de chirpic şi fragmente ceramice din lut amestecat cu scoici pisate. Pe terasa satului s-au găsit fragmente

ceramice din epoca feudală timpurie, provenind de la vase în formă de borcan. Acelaşi material s-a găsit şi în altă parte a satului. Pe locul numit « la olane» s-au găsit fragmente din toarta unei amfore şi cioburi din corpul unor vase de acelaşi tip.

f) Comuna Frăteşti. In punctul numit la Cetate a fost cercetată o fortificaţie de pămînt, de formă patrată cu şanţ şi val, aflată la 1 km spre nord-est de satul Frăteşti. Intrarea în fortificaţie se făcea prin mijlocul laturii de est, pe locul unde atît valul, cît şi şanţul sînt întrerupte. Cetatea este orientată cu cele patru colţuri spre punctele cardinale. Mai mult de jumătate din lungimea valului, pe partea de vest, a fost în bună măsură nivelată prin arături. Lungimea unei laturi măsurată pe fundul şanţului este de 67 m. Şanţul este adînc de 1,35 m, iar valul de pămînt se înalţă deasupra nivelului actual al locului împrejmuitor de la 1,10—1,50 m. Aici nu s-au găsit fragmente ceramice. După starea de conservare a şanţului şi a valului de pămînt, cetatea datează din epoca feudală.

Pe Valea Olăresei, ce se află la circa 2 km la nord de satul Frăteşti, pe panta de nord, unde această vale se întîlneşte cu Valea Mare, la o veche carieră de piatră s-au găsit fragmente ceramice din a doua epocă a fierului şi altele mai puţin caracteristice, care par a fi mai vechi.

Pe Valea Mare, între punctul Izvoarele şi capătul de sud al eleşteului Frăteşti, pe versantul de est, s-au adunat mai multe fragmente din vase cenuşii lucrate la roată. Ele datează din epoca geto-dacică.

Pe versantul de vest al aceleiaşi văi, spre sud de izvorul Duduita, s-au cules numeroase fragmente ceramice care după aspect, aparţin epocii de bronz, primei epoci a fierului şi epocii geto-dacice [1].

In cursul anului 1953 cercetările noastre s-au îndreptat spre partea de vest a raionului, unde, din informaţiile aduse de tovarăşii învăţători Nedea Stancu şi Stănescu Vasile din satele Drăghiceanu şi Răleşti se arăta existenţa unor vechi aşezări pe teritoriul acestor sate. Cercetările făcute de noi au atins comunele Putineiu, Cacaleţi, Drăghiceanu, Răleşti şi Gogoşari. Materialul cules de la suprafaţă arată că în aceste locuri au existat aşezări din diferite epoci.

g) Comuna Putineiu. S-au cules fragmente ceramice din vase lucrate la roată, din pastă roşiatică cu pietricele, ornamentate prin linii incizate paralele. Aceste fragmente datează din epoca migraţiunii popoarelor, foarte probabil secolul al IV-lea.

Pe locul numit Grădiştea Fetii cu ocazia unei mici săpături făcute de un sătean, s-a descoperit un schelet asupra căruia s-au găsit nasturi sferici din plumb, cu toriţe din epoca feudală.

h) Comuna Cacaleţi. In partea de sud-vest a satului se află o carieră de nisip, de unde sătenii dezgolesc urme de vetre, oase omeneşti, fragmente ceramice şi chiar vase întregi. Am obţinut trei vase găsite de localnici, care provin foarte probabil din morminte. Unul este lucrat cu mîna, din pastă de culoare neagră, lustruit. Prin forma lui, cu gura retezată oblic şi mai ales pe baza toartei de secţiune triunghiulară îl datăm din prima epocă a fierului (fig. 1, *A*). Altul, de forma unei străchini, este lucrat la roată din pastă cenuşie cu urme de mica, nu are nici o ornamenţaţie (fig. 1, *B*). Ultimul de forma unei căniţe înalte, lucrat tot la roată, de aceeaşi culoare şi din pastă fără mica, nu are nici el ornamente (fig. 1, *C*).

[1] Pentru aşezările de la litera *a*, *b*, *c*. *e* şi *f*, datele sînt luate din: Eugen Comşa şi Sebastian Morintz, Raportul cu privire la rezultatele cercetărilor de suprafaţă efectuate în împrejurimile oraşului Giurgiu, 1—3 mai 1952.

După tehnica lucrului şi după forma lor, aceste vase datează din secolul al IV-lea e. n.

i) Satul Drăghiceanu. La nord-vest de poteca Drăghiceanu-Cacaleţi, la circa 100 m de sat, se găsesc trei măguri şterse de arătură, de unde am cules numeroase aşchii de silex, răzuitoare întregi şi fragmente de lame. Materia primă folosită la confecţionarea acestor unelte este de diferite culori. Pe acelaşi loc au fost găsite cioburi de vase lucrate din pastă amestecată cu pleavă. Impreună cu ele s-a

Fig. 1. — Vase din mormintele de la Cacaleţi.

găsit şi o dălţiţă de piatră, tip calapod. Uneltele de silex, cioburile şi dălţiţa datează din epoca neolitică timpurie (fig. 2).

In satul Drăghiceanu de pe locul unde se ridica o construcţie s-a găsit o armă feudală împreună cu cîteva fragmente ceramice (unul smălţuit). Aceste materiale datează aproximativ din secolul al XIV-lea.

f) Satul Răleşti. Aşezat faţă în faţă cu satul Drăghiceanu, este despărţit de acesta printr-o gîrlă ce formează aici un mare bazin. In partea de nord-vest a satului, pe versantul de est al unei înălţimi se găsesc urmele unei aşezări. Din arătură am cules numeroase fragmente ceramice lucrate la roată, de culoare cenuşie şi foarte groase. Această aşezare poate fi datată din epoca feudală timpurie.

g) Comuna Gogoşari. La aproximativ 1 km vest de centrul satului, pe şoseaua ce merge la Drăghiceanu, pe locul cunoscut sub numele de Silişte sau Vatra Siliştilor se află cimitirul actual al satului.

În luna mai 1953, pe cînd se săpa o groapă de mormînt s-au găsit cinci schelete, care, după descrierea unui martor ocular la săpare, erau inhumate şezînd. In mijlocul acestui grup se afla o vatră rotundă înaltă de circa 20 cm cu resturi de cenuşă, iar în faţa a patru din schelete erau aşezate cîte un vas, dintre care unul avea capac. Nu au fost observate alte obiecte, iar în interiorul vaselor nu se afla nimic.

Primul vas, şi anume cel mai mare, a fost găsit acoperit cu un capac. Capacul nu este al vasului, ci este de fapt restul unui vas ce a fost aşezat deasupra cu fundul

în sus (fig. 3, A). Pasta, comună ambelor exemplare, este fină, cu paiete de mica, mai vizibile în vasul capac, şi de culoare cenuşie-neagră. Ambele sînt lucrate la roată. Vasul propriu-zis este înalt de 0,100 m cu diametrul la gură de 0,185 m şi diametrul fundului de 0,075 m şi are trei toarte. Nu are nici un alt fel de ornament. Fundul prezintă o fisură din fabricaţie (fig. 3, *B*). Capacul este înalt de 0,055 m cu diame-

Fig. 2. — Dăltiţa şi uneltele de silex de la Drăghiceanu.

trul gurii de 0,132 m şi al fundului de 0,069 m, şi are ca ornament o bandă în relief la partea superioară (fig. 3, *F*).

Un alt vas lucrat la roată, în formă de borcan, de culoare negricioasă cu pete cenuşii roşiatice, este lucrat dintr-o pastă grosolană frămîntată cu pietricele. Are înălţimea de 0,085 m, diametrul gurii de 0,080 m şi al fundului de 0,055 m. Umerii vasului sînt ornamentaţi printr-o linie incizată în spirală (fig. 3, *C*).

Alt vas, lucrat la roată, dintr-o pastă mai fină, de culoare neagră-cenuşie este înalt de 0,065 m, cu diametrul gurii de 0,120 m şi al fundului de 0,059 m are ca ornament o bandă circulară în relief la partea superioară (fig. 3, *D*).

Ultimul, în formă de strachină mică, dar mai înalt, este lucrat la roată din aceeaşi pastă fină în care lucesc paiete de mica, are o înălţime de 0,057 m,

diametrul gurii de 0,158 m, al fundului de 0,066 m şi este lipsit de ornamente (fig. 3 *E*).

După compoziţia pastei din care sînt făcute şi forma lor, vasele descoperite în cimitirul actual de la Gogoşari, pot fi datate din secolul al IV-lea e. n.

Tot în acest cimitir a fost cules un ciob de oală, lucrat din pastă fină la roată, de culoare ocru. Este ornamentat cu rotiţa dinţată. Fragmentul este prea mic pentru

Fig. 3. — Vasele descoperite în cimitirul dela Gogoşari.

a se defini felul ornamentaţiei, dar se pare că ar fi o bandă de linii paralele, aşezate în unghiuri.

Toate aceste vase au fost scoase de la circa 1,70 m adîncime. Continuîndu-se săparea mormîntului actual s-a distrus orice altă urmă. Acelaşi martor arată că, în nenumărate rînduri, au fost scoase din acest cimitir fragmente ceramice şi oseminte. Cimitirul actual are o porţiune liberă ce începe chiar de la mormîntul săpat în mai şi care se întinde spre est pe o suprafaţă de circa 1500 m

şi unde s-ar putea face săpături pentru dezvelirea întregului cimitir din secolul al IV-lea e. n.

Spre sud-vest de cimitirul actual, pe malul gîrlei Gogoşari, se găsesc carierele de nisip ale satului. Malul înalt se surpă zilnic distrugîndu-se destul de repede toate urmele ce apar în el.

Cercetînd şi acest mal, înalt de circa 6 m şi întins pe 300 m lungime, am văzut gropi cu urme de cultură, ce se adîncesc în pămîntul neumblat pînă la 3—4 m sub

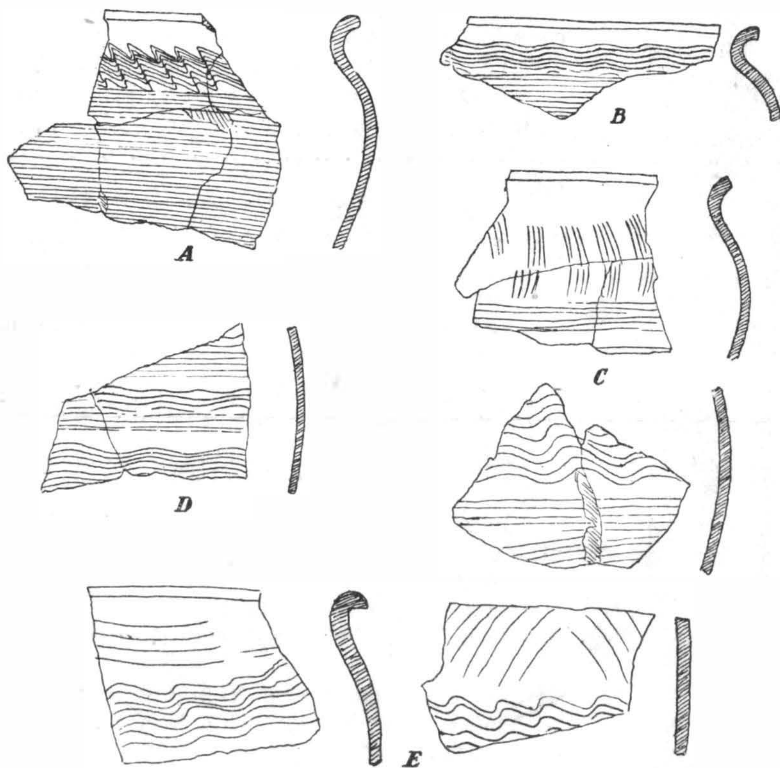

Fig. 4. — Fragmente ceramice de la Gogoşari.

nivelul actual al solului. Se mai văd secţiunile a numeroase cuptoare, vetre, gropi în formă de pîlnie şi gropi dreptunghiulare.

Materialul cules din aceste locuri este următorul:

Fragmente ceramice.

1. Resturile unui vas borcan, din pastă neagră cu nisip şi buza răsfrîntă, avînd ca desen pe partea superioară, chiar sub buză, o bandă de linii în val lucrată cu pieptenele. După această bandă urmează un ornament de linii paralele făcute cu pieptenele, pînă la baza vasului (fig. 4, *A*).

2. Fragment dintr-un vas borcan din pastă neagră cu nisip mare, buza puţin răsfrîntă, avînd ca ornament o bandă ondulată, după care urmează acelaşi motiv de linii paralele trasate cu pieptenele (fig. 4, *B*).

3. Resturile unui vas borcan scund, din aceeaşi pastă şi culoare, dar cu ornament ondulat, alternînd cu bandă circulară de linii, lucrate cu pieptenele (fig. 4, *D*).

4. Fragment ceramic din aceeaşi pastă şi culoare, dar cu ornament din trăsături neregulate verticale şi o bandă de linii trasate neregulat cu pieptenele (fig. 4, *C*).

5. Mai multe fragmente ceramice de culoare roşie, din aceeaşi pastă şi cu ornamente similare (fig. 4, *E*).

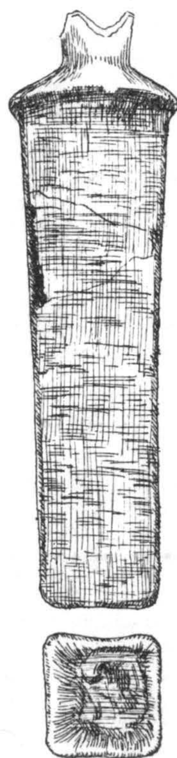

Fig. 5. — Sticluţa din staţiunea Gogoşari (mărime naturală).

6. Fragmente ceramice din pastă fină de culoare cenuşie, cu suprafaţa lucioasă.

Toate acestea datează din secolul al IV-lea e. n.

7. O sticluţă care pare a fi din faianţă, foarte friabilă, datorită focului, înaltă de 0,130 m, cu baza pătrată de 0,025 m. Se pare că este un obiect roman de import (fig. 5).

Alte materiale:

8. Bulgări de zgură proveniţi din turnarea metalelor găsiţi într-o groapă împreună cu ceramica datînd din secolul al IV-lea.

9. O coadă de fier găsită la circa 1,20 m adîncime, ieşind din mal şi care poate fi coada unei linguri de turnat metalul sau o legătură de la căruţă.

10. Un mîner de os pentru cuţit, lung de 0,080 m.

CONCLUZIE

Din cercetările făcute pe o parte din teritoriul raionului Giurgiu, rezultă o intensă locuire a acestui pămînt din timpurile cele mai îndepărtate.

Materialul cules arată că aşezările neolitice alternează, iar în unele cazuri sînt suprapuse de aşezări din epoca de bronz, fier, migraţiuni şi feudale.

Descoperirea mormintelor de la Gogoşari, împreună cu toate urmele găsite în aceste locuri, poate da la iveală, dacă declaraţiile martorului ocular se confirmă, şi un nou fel de înmormîntare puţin cunoscut la noi, dar semnalat în partea de răsărit a Europei.

Dat fiind numărul destul de mare de aşezări dacice tîrzii descoperite în regiunea dintre Giurgiu şi Olteniţa, socotim că descoperirile din secolul al IV-lea ar putea servi la dovedirea, în mare măsură, a continuităţii populaţiei locale, începînd din epoca dacică pînă în secolul al IV-lea.

Totuşi, resturile arheologice descoperite la suprafaţă, nu sînt suficiente pentru determinarea precisă a aşezărilor, acest lucru putîndu-se face numai prin sondaje sau chiar săpături mai întinse.

Din punct de vedere practic, s-au marcat pe harta raionului Giurgiu o serie întreagă de aşezări, necunoscute pînă astăzi, fapt care vine să completeze golurile ce existau pînă în prezent pe harta arheologică a patriei noastre (fig. 6).

G. Rădulescu şi M. Ionescu.
Muzeul Raional, Giurgiu

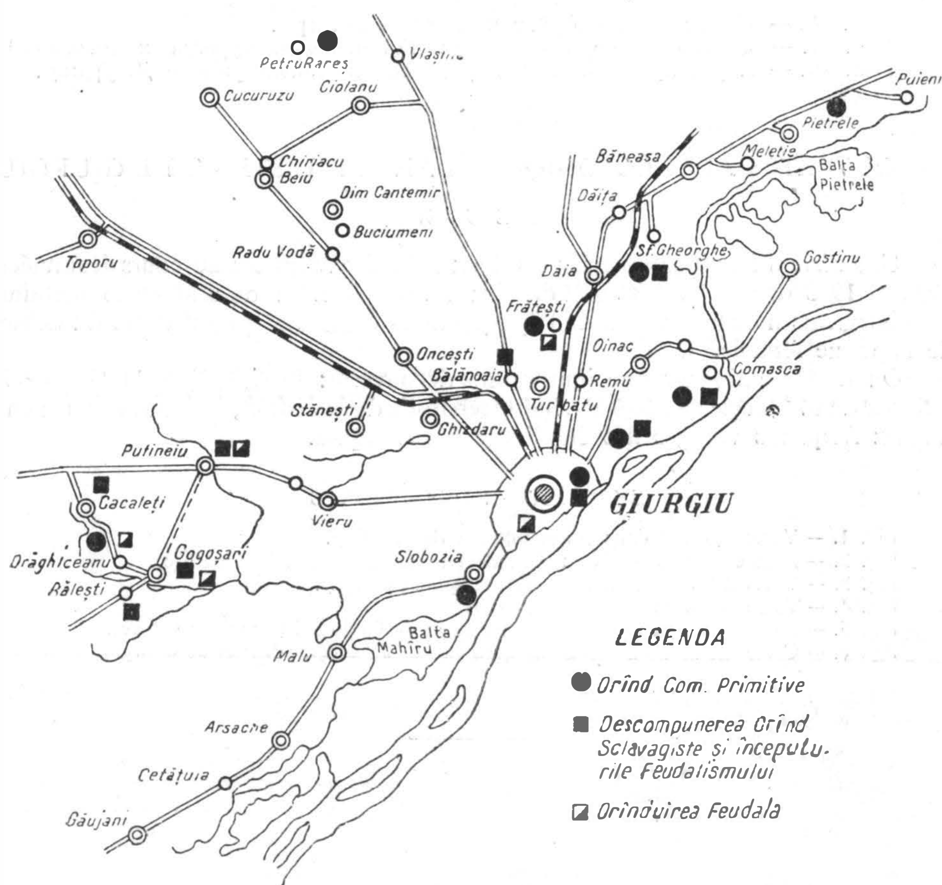

Fig. 6. — Harta staţiunilor arheologice din sudul raionului Giurgiu.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ НАХОДКИ В РАЙОНЕ ДЖУРДЖУ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В течение 1952 и 1953 гг. в районе Джурджу был предпринят ряд археологических исследований, по случаю которых были идентифицированы человеческие поселения первобытно-общинного и раннефеодального строя. Особенно ценной является находка кладбища IV в. н. э. в Гогошари. Следы дакийских поселений, входящих в состав этого района, встречаются довольно часто.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Сосуды из могил в Какалеци.
Рис. 2. — Долото и кремневые орудия из Дрэгичану (натуральная величина).
Рис. 3. — Сосуды, обнаруженные в могильнике Гогошари.

Рис. 4. — Керамические фрагменты из Гогошари.
Рис. 5. — Бутылочка из раскопок в Гогошари (натуральная величина).
Рис. 6. — Карта археологических раскопок в южном районе Джурджу.

DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES DANS LE DISTRICT DE GIURGIU

(RÉSUMÉ)

Une série d'investigations sur les lieux ont été entreprises au cours des années 1952 et 1953 dans le district de Giurgiu; à cette occasion on a identifié certains établissements humains datant de l'époque de la commune primitive et du début de l'époque féodale.

On doit mentionner une importante découverte: le cimetière de Gogoşari, qui date du IVe siècle de notre ère. Sur le territoire de ce district, on trouve également d'assez fréquents vestiges des établissements daciques.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Vases trouvés dans les sépultures de Cacaleţi.
Fig. 2. — Petit ciseau et outils en silex de Drăghiceanu (grandeur nature).
Fig. 3. — Vases découverts dans le cimetière de Gogoşari.
Fig. 4. — Tessons céramiques de Gogoşari.
Fig. 5. — Le petit flacon trouvé dans la station de Gogoşari (grandeur nature).
Fig. 6. — Carte des stations archéologiques situées au sud du district de Giurgiu.

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

Preţul Lei 6.—